ARCHITECTURA

WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

VOORWOORD BIJ DEN AANVANG VAN DEN 29EN JAARGANG

Het eerste nummer van den 29en Jaargang van het Weekblad „Architectura" zou met een voorwoord niet behoeven te openen, zoo niet de voorgeschiedenis van dezen jaargang, die dan toch weer eene vernieuwing en uitbreiding van het Weekblad beteekent, het afleggen van een redactioneele verklaring in het algemeen onontbeerlijk maakte. „Architectura" is en was steeds een blad vàn en voor het Genootschap „Architectura et Amicitia" en wèl vermeldenswaard mag het heeten, dat het heel weinig gescheeld had of het hadde zijn 29e levensjaar niet als zelfstandig orgaan ingegaan. Er waren plannen tot fusie met het Bouwkundig Weekblad, maar deze fusie is dan tenslotte toch afgesprongen: de leden van den B. N. A. hebben zich er tegen verklaard. Wij hebben thans weer zelf onzen weg te bepalen en hebben geen oogenblik geaarzeld onze conclusie te trekken.

Wij behoefden daartoe ons zelf niet de vraag te stellen of het uitbreiden en versterken van het Weekblad „Architectura" wel noodzakelijk mocht heeten: de krachtige moreele basis voor het bestaansrecht van „Architectura" ligt onafwijsbaar in het verlangen, dat steeds in het Genootschap A. et A. duidelijk naar voren kwam, het verlangen naar een goed geredigeerd weekblad! Wat wil het Genootschap „Architectura et Amicitia" dan met dit weekblad?

Het wil met het weekblad ‚Architectura' niet anders dan het steeds gewild heeft, n.l.: bevorderen van den bloei der Bouwkunst en verwante Kunsten; het Genootschap A. et A. kàn zulks willen, omdat het de beoefenaars van Bouwkunst en verwante Kunsten in zich vereenigt, in zich *wil* vereenigen om ze te doen samenwerken, en dat wel zonder eenig voorbehoud, tot den groei en bloei van de architecturale eenheid, die besloten ligt in het samengaan der bouwende Kunsten.

„Wendingen" laat ons schouwen den bloesem van beeldende arbeid in Nederland; „Architectura" moet ons doen zien hoe de idee tot beeldende arbeid groeit, hoe ze zich ontworstelt aan dwaling, aan strijd; „Architectura" moet weergave zijn van opkomende gedachten en hunne weerspreking en kruising door àndere gedachten. Ongehinderd moet in „Architectura" uitgezegd kunnen worden al wat in het architectonische leven in Nederland en daarbuiten bruist!

„Architectura" kàn inderdaad het onzijdige terrein zijn, waarop de meeningen en gedachten over de beeldende kunsten elkaar kunnen ontmoeten, waar onafhankelijk van commerciëele en zelfs van de z.g. vakbelangen, alle waardevolle stroomingen op dit gebied, hoe ook gericht, tot uiting kunnen komen. Het is uiteraard daartoe bestemd boven de vele bouwkundige periodieken, welke in den laatsten tijd verschijnen, omdat het de uiting is van de eenheid, welke de leden van het Genootschap Architectura et Amicitia tezamen houdt mèt het daaraan verbonden moreele voordeel van een vasten lezerskring.

Dat naast, en boven de vele verschijningen op het gebied van bouwkundige tijdschriften aan een op ideëele eenheid gefundeerd periodiek behoefte wordt gevoeld heeft zich bevestigd in de van vele zijden toegezegde medewerking.

De Redactie hoopt en verwacht, dat de medewerking èn van de leden van het Genootschap èn van allen, die oprechte belangstelling gevoelen voor de Bouwkunst en verwante Kunsten haar zal steunen in haar taak. DE REDACTIE.

T. H. S. BIBLIOTHEEK DELFT.

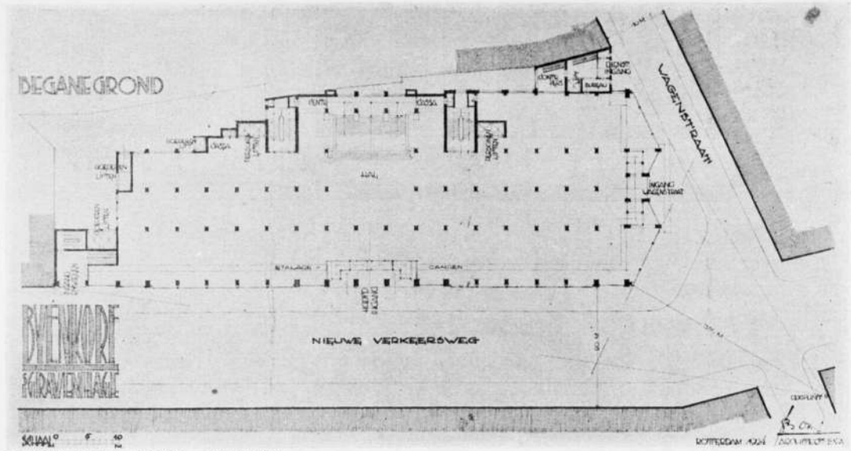
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
B. T. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. T. SCHOENMAEKERS
DR. CARL WITH

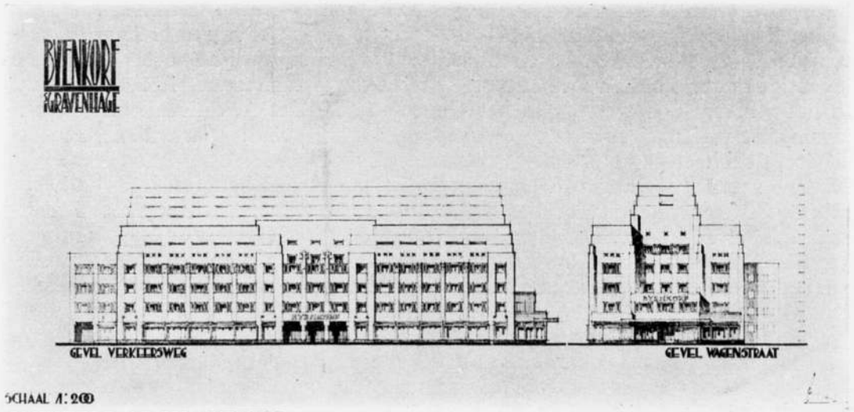
REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
3 JANUARI 1925

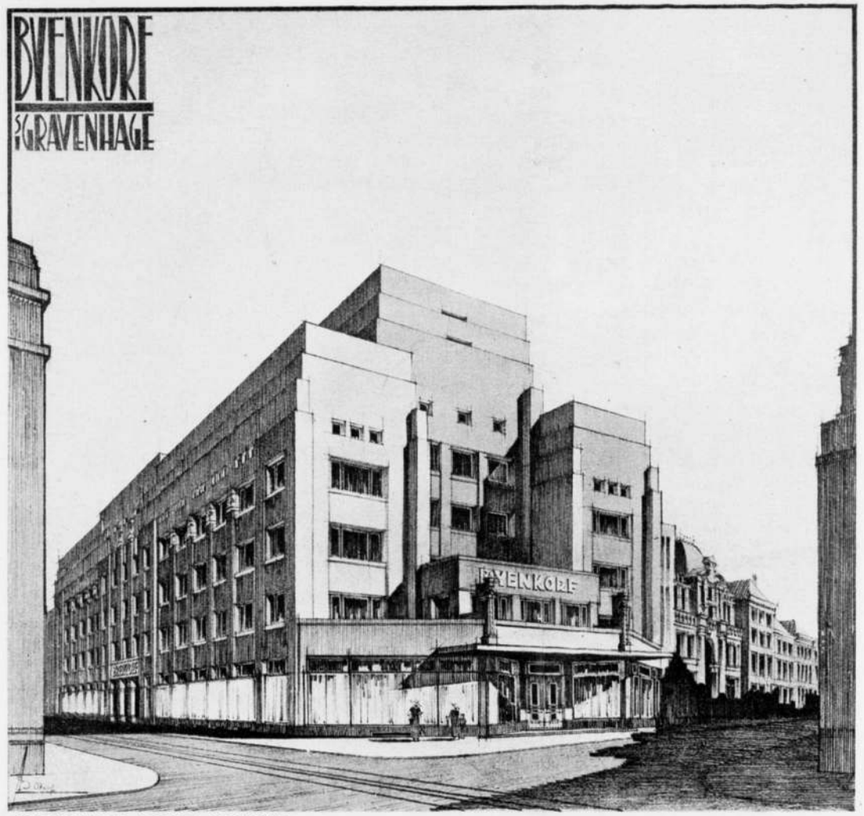
ONTWERP ARCH. OTTEN.

ONTWERP ARCH. OTTEN.

HET GEBOUW VAN „DE BIJENKORF" IN DEN HAAG.

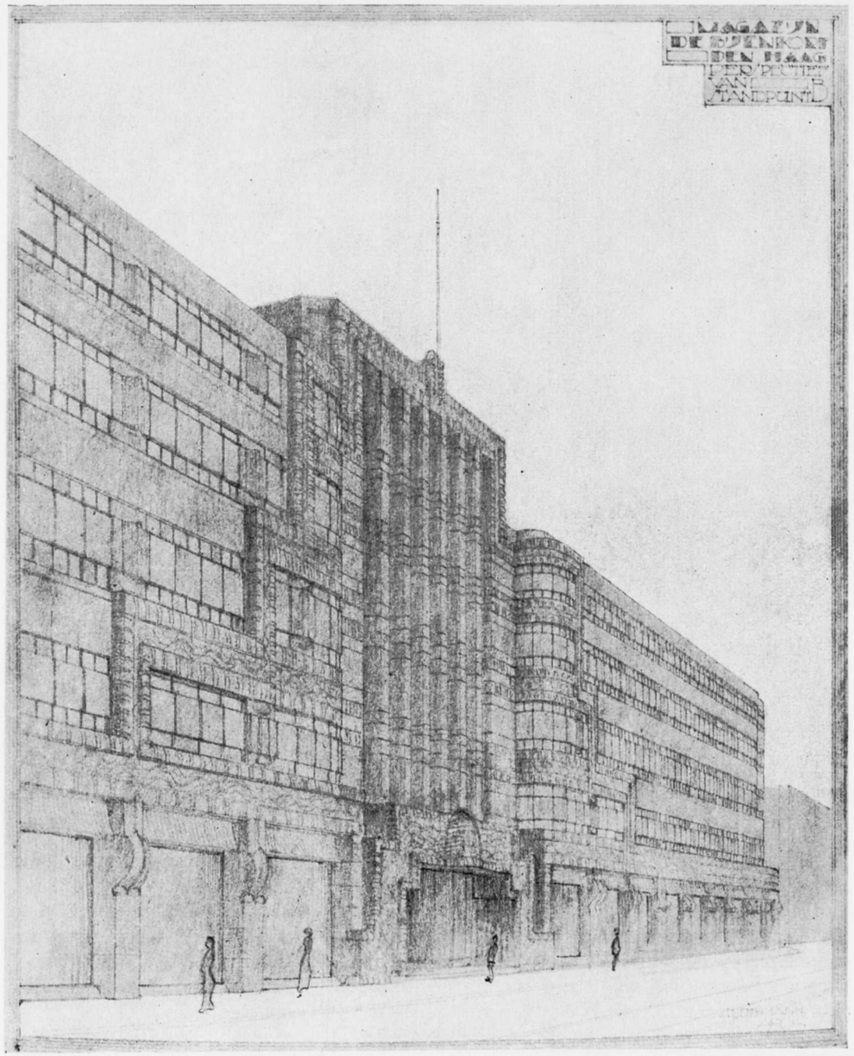
Op een belangrijk punt in Den Haag, namelijk op den hoek van de Nieuwe Verkeersweg en de Wagenstraat, zal het nieuwe gebouw van „De Bijenkorf" verrijzen. Waar het bebouwd oppervlak ongeveer 100 bij 40 M. zal zijn, dus het gebouw met zijn forsche hoogte een der grootste van Den Haag zal worden, komt de Directie van dit Warenhuis een woord van hulde toe voor de wijze, waarop zij getracht heeft een goed, modern bouwwerk te verkrijgen. Zij noodigde enkele architecten uit, waaronder een Duitscher, een schetsontwerp te maken. Later bleek haar deskundige beoordeeling van de plannen gewenscht, zoodat zij de heeren Dr. H. P. Berlage, A. Stheeman, journalist, en ondergeteekende verzocht als Commissie van Advies te willen optreden. In overleg met deze Commissie werden alsnog enkele architecten verzocht een schetsontwerp in te dienen.
Tot de aanvankelijk uitgenoodigden behoorde ook M. de Klerk; en het is voor onze Vaderlandsche Bouwkunst een groot verlies, dat de Klerk dit monumentale

ONTWERP ARCH. OTTEN.

werk, hetwelk hem zeker zou zijn opgedragen, door het vroegtijdig ingrijpen van den dood, niet heeft kunnen maken.
De Redactie vraagt mij, een beschouwing te willen geven over de ingezonden projecten. Ik heb mij hiertoe bereid verklaard, maar ik maak de opmerking : 1ste, dat deze beschouwing geheel van mij persoonlijk is, dus in geen enkel opzicht moet worden beschouwd als te zijn van de Commissie van Advies in haar geheel ; 2de, dat de beoordeeling reeds eenigen tijd geleden heeft plaats gehad, en er veel meer en duidelijker teekeningen ingezonden waren dan de enkele reproducties te zien geven, zoodat mij nu alles niet meer zoo helder voor den geest staat als toen ; en 3de, dat niet alle projecten door de Redactie van dit blad zijn afgebeeld, slechts die van de architecten Otten, Luthmann, Kramer en Staal.
De plattegrond van het gebouw stond in hoofdzaak vast ; het bekende warenhuistype met de pijlers en galerijen, en de hoofdtrap in het midden. Van de uitgenoodigde architecten werd voornamelijk verlangd schetsontwerpen van de gevels, waarbij het mogelijk was, kleine wijzigingen in de rooilijn te maken.

Het ontwerp van Alb. Otten (hij had eenige varianten ingezonden) heeft een karakter, dat niet voldoende overeenkomt met het karakter van de situatie, de ligging van het terrein aan den hoek van Nieuwe Verkeersweg en Wagenstraat. Stedenbouw-

ONTWERP ARCH. LUTHMANN.

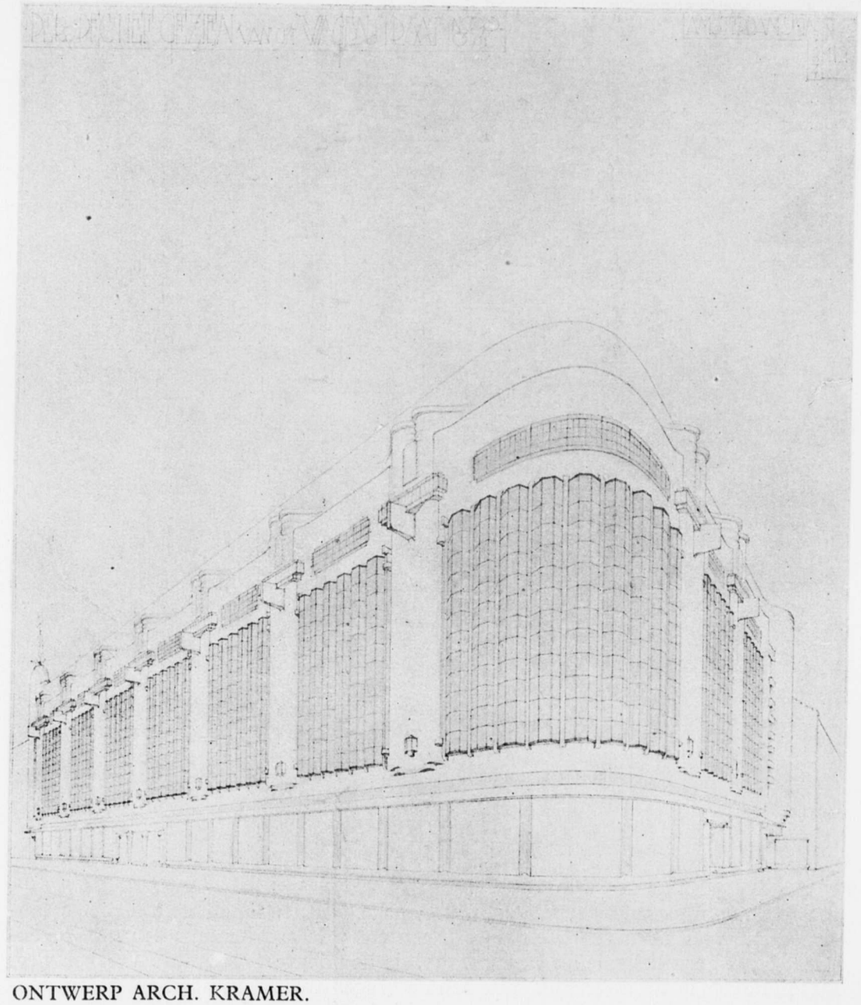
kundig is dit punt het belangrijkste, en het eischt, dat de bebouwing aldaar een belangrijke hoekbebouwing zal zijn.
De hoofdgevel in het ontwerp-Otten is zuiver symetrisch, met een entree-partij als as in het midden. Een dergelijke architectuur-in-rust kan goed zijn voor een ingebouwd terrein of bij een symetrische aanleg van straat of plein ; maar zij is niet karakteristiek, niet harmonisch bij een hoekbebouwing, omdat zij zich niets van de hoek aantrekt. In de Renaissance had men hierop een eenvoudig maar slap middel : men maakte om de hoek eenvoudig een 2de gevel, ook met een as ; en men verkreeg op deze wijze geen architectuur met karakter-volle, levende massa's

ONTWERP ARCH. LUTHMANN.

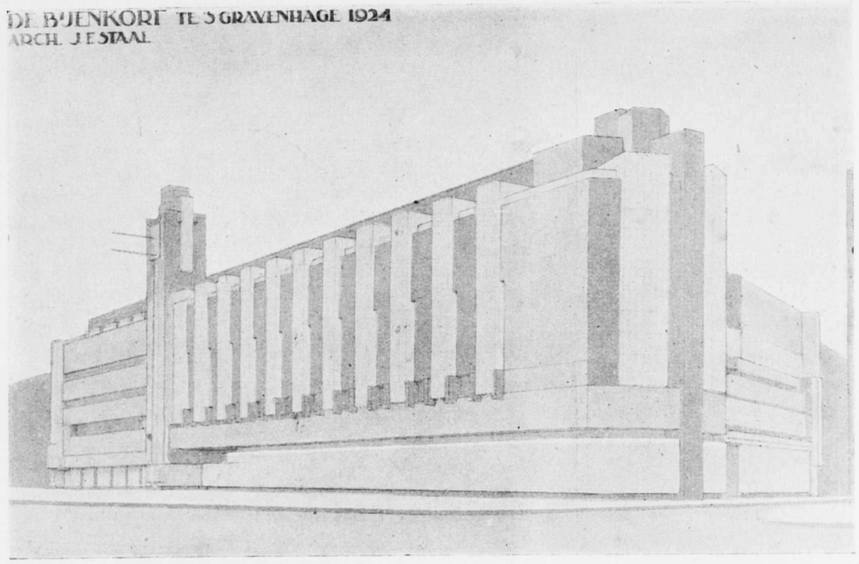
maar een architectuur van 2 gevels, laat ons zeggen, een architectuur met 2 aangezichten. Iets in dezen geest doet Otten ook ; de architectuur aan de Wagenstraat heeft geen lichamelijk verband met de hoofdentree-as aan de Verkeersweg. Daarenboven is de as-architectuur aan de Wagenstraat geen hoek-oplossing, zoodat het gebouw niet markant ligt aan de Verkeersweg — hoek Wagenstraat.
De architectuur zelf is wel strak en kloek, maar ook wat droog ; de zware bovenbouw in de lange gevel, met zijn sprekende penanten die steun vragen, rust niet harmonisch op de dunne onderbouw. De afsluitende partijen van de lange gevel en de middenpartij met hoofdentree zijn zwak van conceptie ; de middenpartij weifelt, zoowel wat reliëf als wat hoogte betreft, tusschen spreken en niet-spreken. In de hoekgevel met zijn 3 vrijwel gelijke partijen, die tamelijk los naast elkaar staan, komt de middelste partij niet overheerschend genoeg uit.

In het ontwerp van J. L. Luthmann is de stedenbouwkundige oplossing veel beter ; hier treedt de hoek Verkeersweg-Wagenstraat duidelijk naar voren. Echter is deze hoek niet krachtig architectonisch behandeld; zij is te veel of te weinig een doorzetting van de hoofdgevel met toch weer een flauwe onderscheiding, doordat

ONTWERP ARCH. KRAMER.

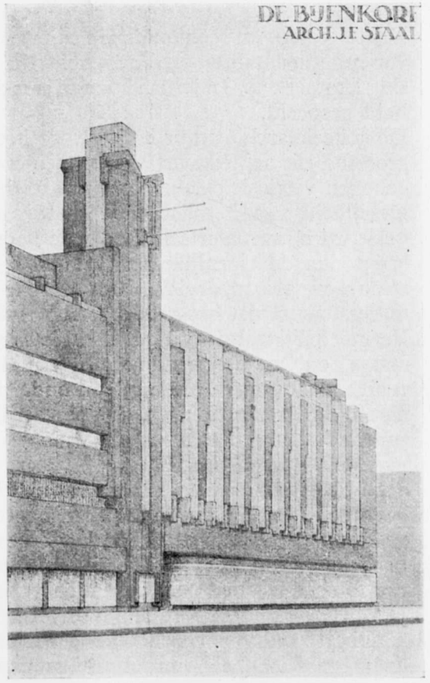
de hoofdgevel iets naar voren springt, een sprong die echter weer niet organisch uit den onderbouw groeit.
Ook in dit project is de krachtig-verticaal behandelde hoofdentree-partij om de reden, bij het project-Otten genoemd, niet goed geplaatst; en, als sprekend motief weer te weinig sprekend. Ook de wijze, waarop deze partij aansluit bij de flanken links en rechts van de hoofdgevel, is niet organisch en zwak.
Eveneens is de verbinding van de gevel-Wagenstraat met hoekpartij zonder vastheid en sterke werking.
Ongetwijfeld heeft het project een streven naar grootheid, maar dit streven is nog niet voldoende beheerscht.
De gevel met zijn sterk-sprekende horizontale banden rust niet fraai op de hooge pooten der begane grond-verdieping; daarenboven is het rythme der horizontale

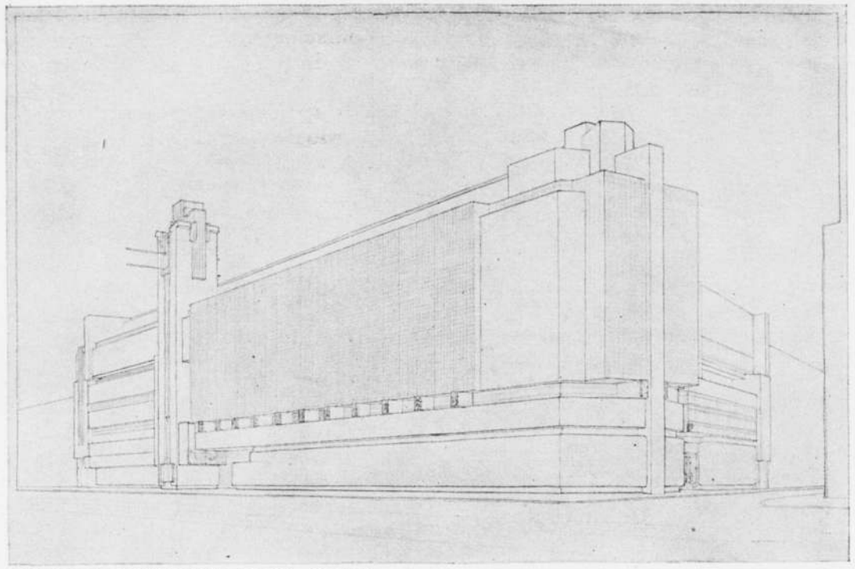
EERSTE ONTWERP ARCH. STAAL.

muurstrooken en de reeks niet-interessante ramen, door de gelijkheid in hoogte van muurstrook en raam, wat vervelend. Ook de behandeling der bovenste verdieping, als afsluiting van het geheel, is niet markant. De architectuur is wel wat te somber en eentonig voor een modern warenhuis-modemagazijn.

P. Kramer heeft zich in zijn ontwerp van het stedenbouwkundige vraagstuk niet veel aangetrokken; hij zet de gevel rond de hoek om, en komt daardoor niet in strijd met de architectonische eisch van den hoek, maar komt ook niet tot een karakter-volle oplossing ervan. De architectuur bestaat uit een rechthoekig gebogen gevel, gezet (niet gespannen) tusschen een muur-uitbouw naast Skala in de Wagenstraat, en een klein torenvormig motief aan de Verkeersweg. Uit het feit, dat deze architectuur eigenlijk een gevel is, en daarom niet in de eerste plaats als architectonische massa werkt, maar meer als omhulsel, terwijl dit omhulsel niet zwaar maar dun aandoet door de fijne gegolfdheid der groote en rustige raampartijen in den bovenbouw en het niet-krachtige der reliëfdeelen; en uit het feit, dat de gegeven rechthoekige opper-

EERSTE ONTWERP ARCH. STAAL.

TWEEDE ONTWERP ARCH. STAAL.

vlakte volop en eenvoudig in zijn grootheid omsloten wordt, groeit de indruk van monumentaliteit en luchtigheid, die het wezen van deze architectonische oplossing kenmerken. Inderdaad wordt hier een karakter-vol en geestig spel van luchtigheid gespeeld.
De geheele architectuur hangt, voor het oog, aan groote klossen boven in den gevel, groeiend uit achterwaarts gelegen, onzichtbare massa's, waaraan de sterkgolvend gebogen verticale partijen hangen, die de groote glazen-wand-partijen samenvatten. De ijlheid van het geheel wordt versterkt door het gebruik van verschillend-gekleurd bouwmateriaal, zoodat de hoogste, terugliggende partij een andere kleur krijgt dan de eigenlijke gevel; verder door levendigheid van golvingen in het steen- en glasoppervlak, alles om de illusie der ijlheid van het omhulsel zoo te versterken, dat het geheel glazen onderstuk voor het oog niets te dragen heeft. Vermoedelijk zal de werkelijkheid iets anders te zien geven, en wel zoo, dat eenige massa en zwaartewerking onvermijdelijk zich opdringt. Een wijziging met eenige steunpunten in de glazen onderpui zou misschien aan te bevelen zijn. Want niet alleen architectonisch, ook aesthetisch is de vlakke, platte, levenlooze spiegelruit-onderbouw niet geheel in harmonie met de levendige en tintelende bovenbouw.

Staal heeft in zijn ontwerp het stedenbouwkundig karakter van de opgaaf het best begrepen: duidelijk is de hoek een hoofdzaak; en duidelijk en organisch zit de hoek vast aan de torenpartij in de lange gevel door de forsche sprong van een soort brug boven en los van de spiegelruiten op de begane grond; de hoek, die door een forsche steenen paal de einden van de brug opvangt.
Het geheele ontwerp, in al z'n onvolkomenheid, (men bedenke, dat er slechts een zeer korte tijd van voorbereiding was) leeft in z'n spanning van kloekheid en raffinement. Kloekheid van robuste, vierkante massa's, raffinement van tegenstelling tusschen deze massa's en de open glazen-fliezen, een tegenstelling, die op het variant-ontwerp wat mislukt, doordat het glasoppervlak te groot is geworden.
Goed is de bedoeling: de gevel-massa in de Wagenstraat een eigen karakter van

aansluiting bij de hoekpartij te geven; en ook goed is de toren, als massa-steunpunt van de wegvluchtende brug, en als middel tot uitschuifbare lichtreclame. Brutaal, maar karakteristiek-goed, is de groote glazen onderpui, losliggende van de zware brugpartij daarboven.
Minder goed is de plaats van de toren; deze is op juiste wijze verbonden aan de hoofdingang, die als een krachtige grot zich voordoet. Maar de toren en zoo noodig ook de ingang hadden nog meer naar links geschoven moeten worden, zoodat het rechter deel van de hoofdgevel meer beslist zou heerschen over het linkerdeel. Men bedenke, dat de perspectief het rechterdeel bijzonder gunstig doet uitkomen wat zijn grootte betreft.
De hoekoplossing zelf zou bij nadere uitwerking vermoedelijk wel wat rustiger en daardoor monumentaler behandeld zijn geworden.
Het project vertoont een sterke en interessante architectonische greep, al is het hier en daar nog wat onrustig en niet geheel harmonisch opgelost.

De meening van de Commissie van Advies is ook de mijne; namelijk, dat het ontwerp-Staal zeer zeker de belangrijkste inzending genoemd moet worden. En waar de Directie de wensch had uitgesproken dat de uitvoerende architect ook bekwaam moest zijn als interieur-kunstenaar op te treden, meende de Commissie, dat ook in dit opzicht de heer Staal aanbevolen kon worden.
De Directie van de Bijenkorf had groote waardeering voor het ontwerp-Staal, en zij zou het ontwerp ook gaarne uitvoeren, ware het niet, dat zij het algeheele karakter van deze architectuur te vreemd en te weinig passend voor een hedendaagsch Haagsch Warenhuis-Modemagazijn vond.
Tot haar leedwezen moest zij daarom van dit project afzien.
In overleg met de Commissie van Advies werd toen de keuze bepaald op het ontwerp van P. Kramer.

Ir. JAN GRATAMA B. I.
22 Dec. '24. *Architect B. N. A.*

DE NEDERLANDSCHE AFDEELING OP DE TENTOONSTELLING TE PARIJS IN 1925.

Het behoeft geen verwondering te wekken, dat deze tentoonstelling voor hen die daarbij betrokken zijn, kunstenaars en uitvoerders, in het centrum van de belangstelling staat. Het is bij deze omstandigheid niet te vermijden dat, zoo lang nog niets tot uitvoering is gekomen, men over de voorbereiding en de wijze van werken zich voorstellingen maakt, die niet immer met de werkelijkheid strooken. Dit noopt mij reeds nu, nog betrekkelijk lang voor de opening van de tentoonstelling, een en ander over de voorbereiding mede te deelen.
Het schijnt allereerst gewenscht in het kort te memoreeren, op welke wijze de Tentoonstellingsraad bij deze tentoonstelling betrokken werd. Eenige jaren geleden werd door samenwerking van den B. N. A., A. et A., de Kring van Beeldhouwers, de V. A. N. K. en de Opbouw, de Tentoonstellingsraad gesticht, het reglement hiervan werd door de vereenigingen goedgekeurd en de afgevaardigde leden werden volgens dit reglement door de vereenigingen gekozen. Waar hij gesticht was om organiseerend op te treden inzake tentoonstellingen voor bouwkunst in vereeniging met de aan deze verwante kunsten, was het de taak van den T. R. om te bevorderen dat hij betrokken werd bij de Parijsche Tentoonstelling, welke alle toegepaste kunsten omvat, dus volkomen past in het kader waarvoor de T. R. werd opgericht.
De Regeering heeft in overleg met de particulieren, die in zoo groote mate financieël wilden steunen, de verantwoording over de toelating in handen van den T. R. gelegd, omdat zij meende te kunnen aannemen, dat dit lichaam, bestaande uit de afgevaardigden, de vertrouwensmenschen van de kunstvereenigingen, van de loyale medewerking van de kunstenaars verzekerd kon zijn, terwijl de T. R.

die opdracht ook uitsluitend kon aanvaarden op grond van zijne samenstelling. Niettemin heeft hij zich nooit de illusie gemaakt, dat hij de Nederlandsche inzending zoo zou kunnen samenstellen, dat die genade zou vinden in de oogen van *alle* kunstenaars. Sporadische uitlatingen van den laatsten tijd bevestigen, dat hij hieraan goed deed.

Het is mij bekend dat vele nijverheidskunstenaars uit den titel van de Tentoonstelling „Exposition internationale des Arts décoratifs et Industriels Modernes" afleiden dat de architectuur er buiten staat en dat zij uitsluitend in het Nederlandsche reglement werd opgenomen. Dit is echter ten eenenmale onjuist. Volgens het Fransche reglement wordt de inzending in 5 groepen verdeeld, waarvan de eerste de architectuur omvat. Een volkomen gemis aan inzicht in de moderne beweging wordt getoond door hen die meenen, dat de bouw-beeldhouwkunst, de meubelkunst, de glasschilderkunst, de decoratieve wandschilderkunst e.a. zonder de architectuur, op de juiste wijze naar voren zouden kunnen worden gebracht. Het paviljoen is bedoeld om het samengaan van de moderne toegepaste kunsten te demonstreeren ; indien het mocht gelukken alleen reeds daardoor op deze internationale demonstratie te laten zien de diepere basis, die voor de verdere ontwikkeling van de hedendaagsche beweging noodzakelijk is, dan meent de Tentoonstellingscommissie dat haar werk niet nutteloos is. Of aan het paviljoen een architect met drie beeldhouwers en twee kunstnijveren dan wel — zooals het wordt — met vier beeldhouwers en acht kunstenaars op decoratief gebied werkt, alsmede hoeveel vierkante meter iedere vakgroep dan wel krijgt, is ondergeschikt aan de hoogere bedoeling.

Wat het aanwijzen van den architect van het paviljoen betreft, kan ik mededeelen dat de T. R., na de meening van de Commissie van Beoordeeling gevraagd te hebben en na rijp beraad de keuze heeft gedaan. Eerst was bij stemming uitgemaakt, dat geen besloten prijsvraag zou worden gehouden ; de uiterst beperkte tijd van voorbereiding, waarvoor de T. R. niet aansprakelijk kan worden gesteld, had trouwens de uitwerking daarvan onmogelijk gemaakt.

Bij de inrichting van de tentoonstellingszalen zal, vanzelfsprekend, op den voorgrond staan, dat de kunstwerken zoo goed mogelijk tot hun recht moeten komen. Uitteraard is het exposeeren van toegepaste kunst een zeer moeilijk probleem, dat nog verzwaard wordt door de beperkte oppervlakte die ter beschikking is. Reeds hierdoor was het inrichten van z.g. tentoonstellingskamers niet wel mogelijk. In hoeverre wij er in zullen slagen om door een juist groepeeren en in de vereischte sfeer brengen van de elkaar steunende werken van eenzelfden kunstenaar tot een bevredigende oplossing te komen, zal bij de opening blijken.

Er wordt wel eens de meening geuit, dat de leiding van de tentoonstelling in handen van een kleine groep architecten, in hoofdzaak van leden van het Genootschap Architectura et Amicitia, zou zijn. In antwoord hierop behoeft slechts te worden gewezen op de samenstelling van de Commissie van Beoordeeling. Men doet deze kunstenaars onrecht aan door te veronderstellen, dat zij hun oordeel door anderen zouden laten beïnvloeden. De Commissie van Beoordeeling is het lichaam, dat aanwijst wat wel en wat niet naar Parijs gaat. De Tentoonstellingscommissie is overtuigd dat zij deze uiterst moeilijke, verantwoordelijke en ondankbare taak in de beste handen heeft gelegd en zij kan daarom de volle verantwoordelijkheid van de uitspraak van de Commissie van Beoordeeling op zich te nemen. Met verontwaardiging wijst zij iedere veronderstelling af, dat deze Commissie tot een eenzijdige samenstelling van de Nederlandsche Afdeeling zou komen. Nu wij verzekerd zijn van de medewerking van het overgroote deel van de kunstenaars, die in de eerste plaats geroepen kunnen worden geacht om de goede naam van de moderne Nederlandsche kunst in het buitenland hoog te houden, hopen wij de ons opgedragen taak naar behooren te kunnen volbrengen. Wij zien dan ook met

vertrouwen de resultaten van aller samenwerking tegemoet en verwachten dat ook voor ons land als algemeenheid, het geheel aan de verwachtingen zal beantwoorden.

J. DE BIE LEUVELING TJEENK.
Voorzitter van de Tentoonstellingscommissie.

Naschrift.

In verband met bovenstaande uiteenzetting van den Voorzitter van den T. R. worde er aan herinnerd hoe, blijkens de in de dagbladpers verschijnende ingezonden stukken, enkelen zich geroepen voelen het opbouwende werk van den T. R. in het algemeen en dat van de Commissie van Beoordeeling voor de Parijsche Tentoonstelling in het bijzonder tegen te werken en te verstoren.

Volgens deze onrustige zielen is de bron van alle kwaad steeds te zoeken in het Genootschap Architectura en vooral in de Amsterdamsche ‚groep' van dat Genootschap, dat dan weer de ‚Amsterdamsche' richting, die in Amsterdam uitgevonden heet te zijn, propageert.

Deze erbarmelijke nonsens zou zonder opmerking voorbijgegaan kunnen worden, zoo niet altijd nog een aantal zielen bereid waren er aan te gelooven. Een feit is, dat nimmer gezegd is, wàt eigenlijk onder die Amsterdamsche richting verstaan moet worden, hetgeen ook moeilijk zou blijken.

Dat het Genootschap A. et A. een veelomvattende vereeniging is van wijde strekking, dat van dat Genootschap zoo ongeveer alle vooraanstaande kunstenaars op het gebied der Bouwkunst en verwante kunsten lid zijn, maakt dat inderdaad een schijn van waarheid kan gegeven worden aan de bewering, dat A. et A. invloed oefent op de samenstelling van de Parijsche Tentoonstelling, doch tevens maakt dit feit alle beweringen van die soort tot platte nietszeggendheden, want het stelt helder in het licht, hoe makkelijk het voor een ontevredene is zijn „tegenstander(s)" in te deelen bij de groep „Architectura" ; voor den onruststoker is deze ‚groep' rekbaar en inkrimpbaar naar believen !

Overigens bestaat er dezerzijds geen aanleiding op de uiterst vage toespelingen omtrent onbestaanbare ‚richtingen' en ‚groepen' in te gaan. Eerst wanneer een eerlijke meening (zonder bijbedoelingen of zielige gekrenktheden) over bepaalde uitingen der Bouwkunst (duidelijk met name toegelicht) gegeven wordt, zal dezerzijds zonder eenig vooroordeel daaraan worden plaatsgegeven en eventueel eene vruchtbare bespreking worden gewijd. [RED.]

DE RUBRIEK VOOR VRAGEN EN ANTWOORDEN.

Met het instellen van deze rubriek beoogt de Redactie een voortdurend en vruchtbaar contact te scheppen met de lezers van het weekblad. Niet dat op alle vragen een antwoord door de Redactie gegeven zal kunnen worden : in de gevallen, dat alle Redactieleden en medewerkers het antwoord zouden moeten schuldig blijven kan juist deze rubriek het intermediair vormen tusschen niet- en welweter.

Tevens kan een gestelde vraag aanleiding geven tot een interessante beschouwing over het te berde gebrachte onderwerp, hetzij door een der medewerkers, Redactieleden of door diengene, waarvan verwacht mag worden, dat hij tot het geven van een antwoord het meest bevoegd is. Zoo kan het stellen van een goed gestelde vraag de bouwkunst of een der verwante kunsten betreffende een vorm van medewerking zijn, waarvan de waarde niet onderschat mag worden, eene medewerking, welke door haar stimuleerende werking op den inhoud van het weekblad een verlevendigenden invloed oefenen kan.

Nu zou men de vraag kunnen stellen wat er al zoo te vragen valt en zeer zeker zou de Redactie hier het antwoord schuldig blijven, zoo ze niet zelf deze dwaze vraag stelde.... teneinde nog dwazer vragen te voorkomen. De wijze lezer moge het antwoord in bovenstaande regelen vinden en wie zich niet wijs acht (van hen mogen we immers vele vragen wachten), die vrage !

Overigens moge men bedenken, dat het niet-beantwoorden van een vraag ook een antwoord is, waarmede is gezegd, dat al te groote schroom bij het stellen van een vraag, niet gewenscht is èn dat op een onnoozele vraag nog wel een zinrijk antwoord volgen kan. De Redactie zal echter alleen antwoorden of doen antwoorden op onderteekende vragen. Bij de publicatie van vraag en antwoord worden van den vrager alleen de voorletters vermeld.
Mogen de wenschen en verwachtingen, welke ten opzichte van de levensvatbaarheid van deze rubriek gekoesterd worden, in vervulling gaan. RED.

KUNST-WIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

Het is de bedoeling in deze rubriek, inzooverre de plaatsruimte het toelaat, citaten te brengen uit aesthetisch-wijsgeerige studies, of uit werken, die in het algemeen belangrijke gedachten geven over den kunstenaar en zijn scheppingsarbeid en hieraan nu en dan korte beschouwingen toe te voegen. Wellicht brengt dit hoekje der overdenkingen de lezers, die er belang in stellen, tot ideeën, welke dan misschien weer zouden kunnen voeren tot een artikel voor Architectura, waarvan wij allen profiteeren.

Over den geest der Chineesche schilderkunst.

De liefde tot de natuur heeft den Chinees niet verleid tot een geesteloos naturalistische wedergave dier natuur; zijne ongeloofelijke calligrafische vaardigheid heeft hem echter ook niet doen vervallen in gemanieerde natuurnegatie. In de belangrijke schilderkunst is de natuurbeelding doortrokken van geestelijke waarden. De rake, krachtige en sobere figuurteekeningen vol fijnen humor en de in wondere stemmingen wegdroomende landschappen, in eeuwenlange calligrafische oefening tot ongeëvenaarde knapheid van beelding opgevoerd, spiegelen steeds den philosofisch-cultureelen achtergrond, dat is de eenheid der momenten van innerlijken opbouw in het Chineesche volk. Het schilderen was in de groote tijden dier kunst niet slechts de meer of minder artistieke begeerte van een enkeling, maar uiting van een algemeen verlangen om aan het eindige, eeuwige waarden uit te drukken of uitgedrukt te zien. In het zijnde moest het eeuwige (Tao) worden verbeeld. De ontroerende innigheid of verheffende kracht is de idee, die uit het werk spreekt en die door kennis van het Chineesche en Japansche denkleven, maar vooral door een zich openstellen voor den oosterschen vorm van verhevenheid en beeldend inzicht betrekkelijk ons deel kan worden. Die vorm spreekt o.m. uit de reeds omstreeks 500 door Hsie-Ho opgestelde zes wetten. Allereerst heeft de schilder na te gaan, hoe zich in de beweeglijkheid des levens de Idee (wereldrhythme) realiseert. Heeft hij aldus het ware (het essentiëele) gevoeld, dan heeft hij na te gaan, hoe zich dat in de verschijnselenwereld verbergt; een natuurstudie dus in het licht der Chineesche rede. Hierdoor gevoelt de kunstenaar wat de „innerlijke bouw" te noemen is; en kan nu trachten in zijn beeld de harmonie te vertolken van het zijnde met zijne idee en aldus een volmaakte werkelijkheid te beelden. De kleur voegt zich in dit zinrijk geheel, waardoor de kleur niet het hoofdmoment is en de liefde voor de tusche-schildering hare begrijpelijkheid heeft. De compositie op dezen inhoudvollen grondslag kan nu volgen. Zij is dus niet een toevallige en grillige fantasie, maar wordt tot „type of model" door de abstracte volmaaktheid van de Tao-idee, die de kunstenaar in het werk in innerlijken (Taoistischen) en uiterlijken (technischen) zin heeft trachten te verwerkelijken. Een hooggestemde geest heeft de kunsten van China en Japan beheerscht; nooit heeft de kunstenaar om persoonlijke belangen oorspronkelijk willen zijn; hij wilde het universeele, niet zichzelf; daarom streefde hij ernaar, het eens gevondene te volmaken.
Bovenstaande regelen mogen dienen ter inleiding van de omschrijving die Petruzzi geeft in zijn: „La Philosofie de la nature dans l'art de l'extrême Orient." H.C.V.

Deze omschrijving zal in het volgende nummer opgenomen worden.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DE GLASRAMEN TE CHARTRES DOOR R. N. ROLAND HOLST

De glasschilder die naar Chartres gaat, verwachtend dat de heerlijke werken der onbekend gebleven meesters der XII en XIII eeuw, hem uitsluitsel zullen geven op vragen, voor de beantwoording waarvan hij zichzelf ook gesteld weet, komt van deze schoone reis terug, bovenmatig verrijkt zeer zeker, maar nochtans zonder het antwoord te hebben gekregen, dat nieuwe vragen uitsluit.
Staande voor deze machtige uiting der glasschilderkunst, die, hoewel verdeeld over meer dan honderd groote ramen en roosvensters, toch een volmaakte éénheid vormt, — staande dáár, in een der schoonste kathedralen ter wereld, omgeven door de orchestraal werkende en overstelpende rijkheid van het glas, ontglipt hem reeds dadelijk, — hoe kan het anders, — niet alleen den inhoud, maar zelfs de herinnering aan al de concrete vragen, die hij toch vooraf zoo lang en zoo goed had overdacht. Schieten deze vragen hem dan later weer stuksgewijze te binnen, dan acht hij hun beteekenis reeds niet groot meer, want ten eerste beseft hij, niet alleen dat hij zijn vragen te beperkt heeft gesteld, maar ook doorziet hij — en waar zou dit te doorzien gemakkelijker vallen dan juist in Chartres? — dat wat hem thuis boven-al problemen schenen van zuiver glasschilderkunstige strekking, in werkelijkheid blijken vraagpunten te zijn, die veel inniger samenhangen met de architectuur en het architectonisch inzicht.
Het te kort dat de glasschilder van thans — *wie ook en waar ook*, duidelijk nawijsbaar vertoont, wortelt buiten de grenzen van deze speciale techniek, want het is inderdaad een te-kort aan vasten architectonischen steun, *in* zich, maar ook *buiten* zich.

Zelfs wanneer de glasschilder van thans overtuigd is, dat tijdens het tijdperk der Renaissance ook de glasschilderkunst op een dwaalspoor is gevoerd, toen het elementair en zuiver karakter der glasmozaïek verloochend werd en plaats maakte voor het glasémail op te véél-kleurige en te groote glasschijven, die de machtige spierwerking van het bindend lood niet meer konden verdragen; zelfs dàn blijft ondanks dit, zijn verzuiverd technisch inzicht, het nadeel bestaan, dat hij als kunstenaar zich niet van de architectuur uit gevormd heeft, maar zijn aesthetische ontwikkeling juist samen viel met, en zéér sterk beïnvloed werd door een bloeitijdperk in de kunst dat een zéér uitgesproken *anti*-architectonisch karakter bezat. Hoe groot dit nadeel voor den de monumentaliteit zoekenden kunstenaar is, hoe diep dit nadeel wortelt in 't hart, en hoe hardnekkig het blijkt ook in zijn nawerkingen, dat beseft hij alleen volkomen, die er dag aan dag zelf mede te kampen heeft, en die de tweespalt, ontstaan tusschen eerste opvoeding en lateren groei, bij zichzelf, maar ook bij anderen herkent, ook dáár, waar zij schijnbaar niet meer bestaat. Doch niet alleen *in* hem, ook *buiten* hem openbaart zich dit te-kort aan architectonischen steun. Immers de opgaven waarvoor de glasschilder van thans zich gesteld ziet, zijn in vele opzichten vaak zwaarder, dan ten tijde toen de glasschilders van weleer, — rijk en vast aan architectonisch inzicht als zij waren — hunne meesterwerken maakten. Want toen was ieder raam een doorgevoerd, een volkomen voltooid, een à-jour bewerkt stuk architectuur. Ook dit onderdeel had de bouwmeester, op het sluieren na, geheel opgelost. Nu is dit anders. De moderne architect

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMANKLOPPERS
C. A. LION CACHET
FR. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
B. T. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. T. SCHOENMAEKERS
DR. CARL WITH

REDACTIE-ADRES
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR
22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES
TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.
PER JAAR. — LOSSI
NUMMERS F 0.40 P. N

29E JAARGANG
10 JANUARI 192

geeft in vele gevallen den glasschilder slechts een gat om te vullen, hem aldus stellend niet alleen voor de taak die opening schoon te sluieren, maar het aan den glasschilder ook overlatend, om zelf de verdeeling en onderverdeeling aan te brengen, die de open gelaten plek geheel ontbeert en toch behoeft.

* * *

Met blijde verwondering ontdekt de glasschilder in Chartres, dat in die groote orchestrale éénheid, velerlei opvattingen zich geheel vrij ontplooien, hoewel altijd blijvend binnen de grenzen van het geestelijk princiep en van het zuiver werkkundig beginsel. Wat in onzen tijd tot een twistpunt is gemaakt, blijkt dáár slechts één facet meer te zijn in die rijk-gefacetteerde en grootsche éénheid.
Zijn bijvoorbeeld thans de kampen verdeeld, tusschen hen die de toevoeging van grisaille noodig achten, en hen die deze toevoeging een onzuiverheid vinden, dáár in Chartres, leven beide opvattingen vredig onder de zelfde God-gewijde tent.
Naast ramen die hard en doorzichtig zijn als kleurig geslepen kristal, waarin het karakter van geheel uit scherven te zijn opgebouwd, onverhuld en onverschrokken wordt beleden, en waar deze rinkelende werking door niet één overgang of verzachting wordt verzwakt ; staan andere ramen, die vloeiend zijn en zwaar, schijnbaar broeiend onder donker blauw hemelvuur, getemperd door den smook en aanwaaiende rookpluimen van vèr-weg na-walmende offerandvuren.
Naast ramen die van opbouw vormelijk zijn, klassiek naar middeleeuwschen trant, waar de overgang van voorstelling tot ornament, en van ornament tot architectuur een steeds edele, bezonnene en geleidelijke is, staan ramen, — ik denk dan in de eerste plaats aan het betooverende driftige raam in den Noordergevel, door Lodewijk den Heilige en Blanche van Castilië aan de kathedraal geschonken — waar ornament en figuratieve voorstelling beide, als doorzichtigen steen en steenmassaas gestapeld zijn binnen de gesloten stapeling der steenen gewelven, aldus zelfs tot in den stof de éénheid beleidend.
Hoe dieper men zich verliest in de aanschouwing van deze tooverwereld van glas en kostelijke scherven, des te wijder toonen zich de grenzen waarbinnen de mogelijkheden zich kunnen ontplooien, en steeds rijker openbaart zich binnen deze indrukwekkende alles beheerschende Eenheid, de schijnbaar oneindige vrijheid der middelen, en de even oneindige geestelijke gedifferentieerdheid der tallooze kunstenaars, die hun persoonlijkheid niet behoefden te offeren, om in deze alles overkoepelende Eénheid zich uit te leven.
In ongeveer dertig jaren, altans dit schat men, is het allergrootste deel van deze vele duizende vierkante meters heerlijk bewerkt glas ontstaan.
Door wie, waar, hoe ? Niet één zekere aanwijzing bestaat hier over. Wij zien het vóór ons, het is er, het schijnt geboren maar het schijnt niet gemaakt.
Daar moet in die tijden een voortdurende, aanvurende, wijze en gulle uitwisseling van rijke ervaring geweest zijn, en bovendien een dadendrift, maar bovenal een vaste methode van werken, die in staat stelde zóó groote opgaven aan te pakken en tot een zóó schoon einde te voeren, immers zonder dit alles had dit grootsch geheel niet tot stand kunnen komen in zoo korten tijd. Van den sterkenden en medeslependen invloed van dit alles kunnen wij, vereenzaamde va-banque spelers, ons zelfs geen wazig denkbeeld meer vormen.
Wie in het middenschip staat, gekeerd naar het Noorden, dáár waar het felle, heidensch aandoend vijfdeelig glasraam en roosvenster prijkt, waar binnen het zwart, donker en moedig het uittartend rood breekt ; overziet, wanneer hij zich even naar links wendt, ook de ramen in den westergevel.
Dit zijn de oudste ramen, dit zijn de eenige intacte XIIeeuwsche ramen in Chartres.
Zij zijn hemelsch, zij zijn stil, zij zijn blauw en goud, zij zijn blauw als een waterbron in een grotholte, zij zijn blauw als de morgenhemel gezien achter nog

nachtelijke bosschen, zij zijn van het blauw dat sommige kinderoogen kleurt. Zij zijn niet geweldig, noch zijn zij grootsch, zij zijn on-aardsch en klinken als harpspel overwaaiend van een andere wereld. De roos boven die drie ramen ontstond eerst in de XIII eeuw, zij toont een ander vormbeginsel in de detailleering, maar hoe volkomen handhaaft zij de éénheid, zij is zelfstandig en toch steunend, zij offert zonder te verarmen, zij dient al heerschend.
Hoe groot en zuiver moet de kunstenaar zijn geweest die dit roosvenster concipieerde, hij moest voltooien wat on-af was gebleven, hoe diep en nobel toont zich zijn schroom voor de reeds bestaande schoonheid, en hoe ontroerend is het die schroom te erkennen als deel van een meesterschap, zóó rijk en zóó volkomen, dat het zich boven iedere bestaande schoonheid had kunnen uitheffen, zoo zij dat had gewild.
Even — als eerbiedig — wijkt het iets groener blauw van de roos voor het ongerepter blauw der oudere benedenramen, en laat hun hemelsche werking onaangetast, om dan op nauwelijks afwijkende toonhoogte zich te ontplooien in een speelscher rythme, in een telkens zwevend en vluchtend vrij laten der rijke architectonische roosvenster-vormen. Deze conceptie openbaart een geesteshouding, die daarom alle grootheid in staat was te eerbiedigen, omdat zij waarlijk aan alle grootheid deel had, terwijl het bovendien duidelijk is, dat voor den kunstenaar die dit roosvenster maakte de Eenheid een begrip moet zijn geweest, dat zijn diepste wezen geheel vervulde.
Niet de wijsheid der composities, noch de schittering der kleuren is het, die het machtigst nawerkt in hem, die Chartres verlaat, want meer dan die wijsheid en meer dan die schittering, betoovert de dwingende en tegelijk ondoorgrondelijke macht der Eénheid, die binnen haar grenzen zooveel vrijheid duldt, doch al het persoonlijke opheft tot in den sfeer van het algemeene.

* * *

Wie naar Chartres gaat, laat hij zoo verstandig zijn ook daar den Zondagmorgen te blijven. Het koor vulde zich ook toen met priesters, lange rijen schreden binnen, gevolgd door langer rijen nog van ook wit-gekleede koorknapen. In het schemerig licht scheen het of het koor ondergesneeuwd was, zoo wit en bewegelijk werd de wijde ruimte vóór het altaar.
De tonen van het orgel klonken eerst langzaam en gerekt door de hooge gewelven, aanzwellend tot donkere woelingen dreunend over de lage menschenmassa, plotseling daar boven uit, neemt hoog en helder de vox humana van het orgel haar hemelsche vlucht, gevolgd en steeds naar hooger medevoerende het koor der tallooze stemmen in haar steeds steigende vaart.
Luisterend naar deze muziek vol boven-aardsche verten, turen de oogen onderwijl in het fonkelend glas. De aandacht zwevend tusschen wat hij hoort en ziet, begrijpt allengs iets meer van de wonderlijke ontroerende kracht der Eénheid.
Hoe licht zou het 't machtig koor van mannen en jongensstemmen zijn gevallen, wanneer zij tot het uiterste van hun klankvermogen waren gegaan, om de leiding van de vox humana te verbreken.
Maar hoe gemakkelijk zou het ook de glasschilders zijn geweest, wanneer zij de vele honderde figuraties hunner composities hadden opgevoerd tot een uiterste van expressie, door eigendunkelijk ieder dezer figuraties tot een tragisch en psychologisch probleem te maken, hoe gemakkelijk zou het hun dan gevallen zijn, de leiding der architectuur te verbreken, en de Eenheid te offeren.
Luisterend en turend wordt het hem die hierover nadenkt steeds bewuster, dat matiging is de diepste grondtrek van alle waarachtige monumentaliteit. Waar zelfverheffing als deugd of kracht geldt, daar is alle monumentaliteit uitgesloten.
Later op den morgen, werd de dienst begeleid door gregoriaanschen zang.
Het eenvoudig klaar geconstrueerd motief zette in, leek eerst een vraag die zich

in deze wijde ruimte zwevend stelde, hetzelfde motief herhaalde zich, en nogmaals, en herhaalde zich opnieuw, zwol aan tot een antwoord vol vastheid, herhaalde zich, machtiger gesteund nu en donkerder gedragen, opnieuw en opnieuw, de wetmatige vastheid dezer goddelijke eentonigheid gaf aan het motief dat eerst vraag slechts scheen, de kracht van een antwoord, en groeide uit tot de macht van een alles weerstaande overtuiging, die tot alle diepten van het gemoed afdaalde, en naar alle hoogten der erkenning steeg, alles doordringend, en alles overheerschend. De dwingende werking van herhaling en onderbreking — wie opkeek, herkende haar ook in het bouwwerk, en ervoer, dat ook de groote namenlooze kathedraalbouwer, alle mogelijkheden dezer werking had verstaan en had beheerscht, want had ook hij niet het eenvoudig bouwkundig motief genomen, dat hij door de kracht der herhaling en de spanning der onderbreking, had ontwikkeld en opgevoerd tot deze overweldigende uiting van monumentaliteit ?

* * *

De niet-katholieke kunstenaar die in deze omgeving zonder gebed verwijlde, prevelde stil voor zich uit, „Getal en maat, beginselen der schepping, openbaart ook ons weer uw ondoorgrondelijke, onuitputtelijke en oneindig rijke mogelijkheden".
23 November 1924.

PARIJSCHE SCHETSEN I.

Ondanks de ontzaglijke bedrijvigheid van deze metropool ontkomt men niet aan den indruk dat Parijs in de eerste plaats is een interessant document van wereldgeschiedenis. Nergens kan men zich bewegen of men ontmoet op z'n weg monumenten die herinneren aan de groote gebeurtenissen uit het verleden. Alle geslachten die hebben geleefd van het begin onzer jaartelling tot het hedendaagsche hebben er hun sporen nagelaten. Alles is geschiedenis. We beginnen bij de Arena's van het oude Romeinsche Lutétia in de Rue de Navarre en we eindigen op den Cour d'Honneur van het Musée des Invalides bij het restauratie-rijtuig waarin door Foch en Erzberger den wapenstilstand werd gesloten.
Daartusschen zijn alle tijdperken vertegenwoordigd. Parijs is als een heel oud, doorgroefd menschelijk gelaat hetwelk de sporen draagt van een heftig bewogen verleden.
Een gelaat, dat iedereen een weinig vertrouwd is, zooals de geschiedenis van Frankrijk ons allen min of meer vertrouwd is.
Wat zich hier in den loop der eeuwen afspeelde is niet alleen van nationale beteekenis geweest, maar was van beteekenis voor de geheele menschheid.
Laten we er dadelijk bijzeggen dat dit karakter van immense relequienkast ook wel voor een groot deel de charme uitmaakt van het hedendaagsche Parijs. Althans voor den vreemdeling.
Ik wil hiermede niet te kort doen aan de veelbezongen charme van de Parisienne, ook van de hedendaagsche Parisienne. Maar geen van de lezers van dit weekblad zal verwachten dat ik over dat onderwerp ga uitweiden.
Ook ben ik niet blind voor de schitterende aanblik die de groote Boulevards van het centrum bij avond bieden. Daar waant men zich, vooral nu tegen Kerstmis, in een sprookjeswereld. Voorts ben ik niet doof voor het gesteun en de doffe kreten die soms op stille plekken van uit het onderaardsche waarneembaar zijn en waardoor men er aan herinnerd wordt dat daar beneden nog een wereld is. Een complex van eindelooze tunnels en gangen waardoor onophoudelijk de treinen razen, volgepropt met menschen. Deze onderaardsche wereld is heel interessant voor wie er in afdaalt als toerist — maar ik beklaag degeen die er elken dag een uur of langer in moet doorbrengen — vooral de Metro-stations „St. Michel" en „Cité" met hun enorme stalen schachten waarin men door middel van trappen en liften

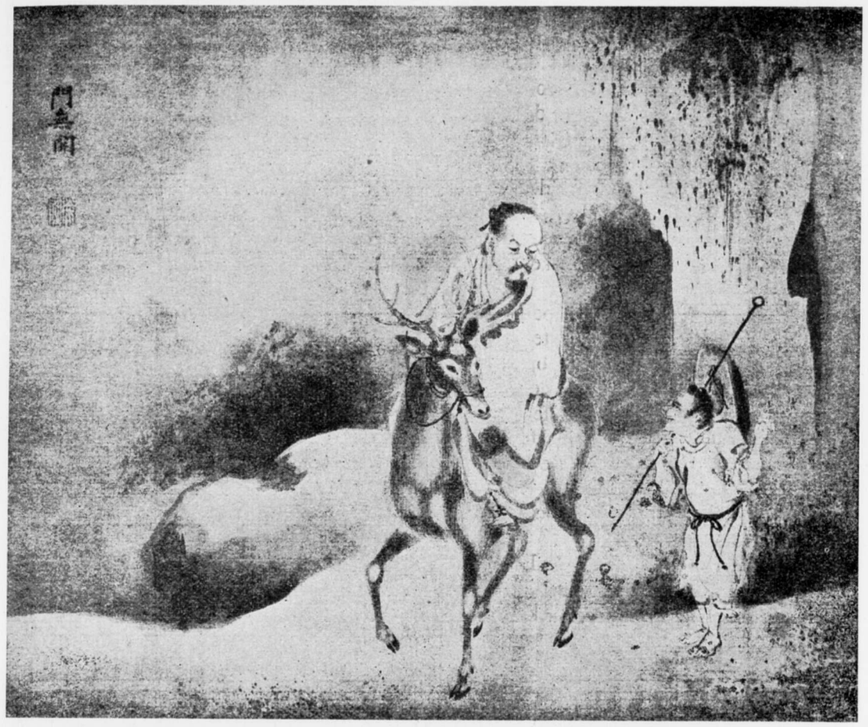
afdaalt (of opstijgt) zijn bewonderingswaardige staaltjes van ingenieurskunst. Men denkt er aan de gravures van Piranesi.
Dit alles is heel modern. Uitgenomen die gravures van Piranesi. Ook moet het aantal liters benzine wat hier per uur verstookt wordt een onuitsprekelijk modern getal zijn ; terwijl in het algemeen een nerveuze haast en gejakker hyper-modern is te noemen. Jawel, maar we willen ook nog iets anders waarnemen van den modernen geest. We zijn in een wereldcentrum en Parijs heeft een wereldreputatie, zoowel op geestelijk als op artistiek gebied.
We worden niet moe de prachtige monumenten en hun even prachtige entourage te bewonderen, — door vorige geslachten nagelaten. We wandelen langs de Seine en worden niet moe van het fijne en afwisselende stadssilhouet te genieten. We merken op hoe pittig de tegenstelling is van de fijngelede huizen gesouligneerd door de stoere kaden die met hun rustige vlakken en groote lijnen dat alles binden en zoo'n monumentaal karakter geven.
We bewonderen ook nog de monumenten van den lateren tijd. Wij moderne architecten mogen bedenkingen hebben tegen die uitloopers van het weelderige Renaissance-tijdperk, we kunnen toch niet nalaten om gebouwen als het Grand Palais, Petit Palais en Trocadéro te bewonderen, de twee eersten om het onmiskenbaar meesterschap van compositie hetwelk daarin tot uiting komt en hetwelk ze verheft boven de kwalifikatie van „stijlnamaak" zonder meer. Het laatste vooral om de rake plaatsing.
En in alle drie is een breedheid van opvatting die weldadig aandoet.
Nu er toch sprake is van werken door een onmiddellijk aan ons voorafgaand geslacht tot stand gebracht : vergeten we niet Garnier's Opera.
Met dit werk leefde onder het tweede keizerrijk nog eenmaal de renaissance op in al z'n vorstelijken luister en uitbundige praal. En toch .... men wordt als „modern voelend architect" bekoord, neen sterker, getroffen door deze architectuur.
De streng geometrische vorm van de toeschouwersruimte, de juiste verdeeling der steunpunten van de galerijen maken deze ruimte zoo harmonisch, van zoo'n klare en directe werking dat we niet eens meer de krullen, het verguldsel en de gezwollen sculpturale versieringen zien. Wat doet het er nog toe dat b.v. ergens boven in een loge een zeer gecompliceerd composiet-kapiteel — waarin ik zelfs gestyleerde bananen heb opgemerkt — om een hoekje komt kijken, in welks dartele acanthusbladeren de dames gevaar loopen heur haren te verwarren, of te verliezen.
Ook de groote foyer is van zoo edele verhoudingen en door de sterke rythmische indeeling, gevormd door de uitspringende kolommen, van zoo'n rustige werking dat we waarlijk den indruk ondergaan van een vorstelijke ruimte.
Dit is ruimtekunst van de edelste soort. Hier is een ras-architect aan het werk geweest. Nog iets over het Trocadéro.
Zien we eens de wijze waarop dit gebouw in z'n omgeving is geplaatst, hoe één het is met die omgeving en vergelijken we dat eens met de wijze waarop bij ons zoo allergenoegelijkst knus, schots en scheef een gebouw als het Vredespaleis in een hoekje is gepeuterd, (zóó, dat het er onmogelijk meer uit is te krijgen) hoe onsamenhangend dat gebouw daar staat met de omgeving, hoe weinig eenheid er is tusschen gebouw en tuin en hoe al dat moois zorgvuldig verstoken is achter een hekje. Ha, het Vredespaleis ! Is het niet alsof door een somber voorgevoel bevangen, dit schrale monument zich schuchter terugtrekt, bang om als risé'tje te veel de aandacht te trekken ?
Groepeeren, dat kunnen die Franschen. En ze kijken daarbij niet op een stukje grond. O, die heerlijke bravoure en het élan waarmede dergelijke werken hier zijn aangepakt.
Ik kan het niet helpen, ik ben dol op bravoure en élan. Misschien omdat ik uit een

landje kom waar die eigenschappen zoo ongekend zijn, vooral als het kunstaangelegenheden betreft.
En waar die eigenschappen, voorzoover ze nog in latenten vorm aanwezig waren, nu wel geheel en al lijken af te dorren en te verschrompelen onder den verzwaarden strijd om het bestaan.
Maar ik dwaal af.
We wilden hier in dit wereld-centrum zoo gaarne iets bespeuren van een vernieuwing, van een verjonging, kort, van een modernen geest, anders dan die, welke tot uiting komt in het enorme verkeer en de machtige ingenieurswerken — waaronder we ook gerust de verkeersregeling mogen noemen — die er door in het leven werden geroepen.
Ik ben op zoek gegaan naar moderne kunst. Natuurlijk in de eerste plaats bouwkunst en in het algemeen toegepaste kunst.
Ik heb ze niet willen zoeken op tentoonstellingen en in musea, waar ze niet thuis hoort. Ik wilde ze ook niet zoeken in de ateliers der artisten. Ik wilde ze vinden, zoo maar, al flaneerende in de straten en op de Boulevards. En in de brasserie's waar men z'n „crême" drinkt of 's avonds naar een strijkje luistert. En in de restaurants, de stations, in de banken, schouwburgen en concertzalen. In de balzalen en cabarets.
En ook, och arme, een heel klein weinigje in de ruimten die me als tijdelijke woonplaats dienen.
Ik ben gaan zoeken in de Banlieu. Goede genade ! Van deze oorden ben ik teruggekomen, écrasé, verpletterd, totaal gedemoraliseerd. Wat je noemt „fichu". Ik moet eerst een weinig bijtrekken. Wat ik gevonden heb, daarover in een volgende notitie.
Parijs, Dec. '25. J. LUTHMANN.

KUNST-WIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN (*vervolg*).

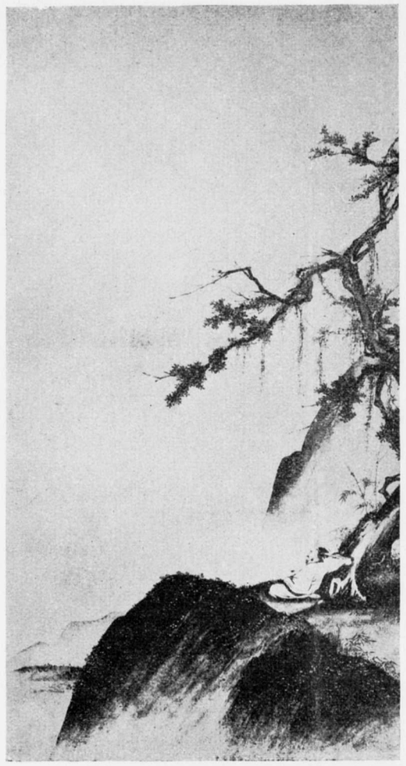
Citaat uit : „Petruzzi, La Philosofie de la nature dans l'art de l'extrême Orient" (zie voor omschrijving het vorige nummer).

Pag. 89. „C'est la conception du Tao qui se trouve à leur (les six lois de Hsie-Ho) base. La consonance ou le rhythme de l'esprit constitue l'élément créateur du mouvement de la vie. Son écoulement perpétuel n'est qu'une manifestation tangible de ce rhythme qui remplit l'immensité. Le mouvement harmonieux de l'esprit engendre le perpétuel écoulement des choses ; elles sont la conséquence de son action ; elles disparaîtraient dans le néant s'il devait s'arrêter. Le peintre doit donc apercevoir avant tout, à travers le mouvement des formes, le hythme de l'esprit, le principe cosmique qu'elles expriment: au delà des apparences, il doit saisir le sens de l'universel".
Pag. 90. „Mais lorsqu'il a saisi l'essence réelle des éléments du monde il doit pénétrer dans les replis où le Tao se cache, au fond même des êtres et des choses. Le loi des os, par le moyen du pinceau, c'est l'expression adéquate de la structure interne. Le peintre évoque aussi le sens de la chose tangible ; il a à définir la structure essentielle qui donne à cette chose la personalité transitoire où le principe éternel vient se réfléchir. Après avoir découvert le sens profond des apparences dans le lieu qui rattache le rhythme de l'esprit au mouvement de la vie; après avoir conquis la possibilité de l'expression en touchant à l'essentiel de la structure interne, il peut aboutir à réprésenter la forme dans sa conformité avec les êtres qui peuplent le monde.
Cette formule correspond à une très ancienne conception de la philosophie chinoise. La conformité parfaite d'un être avec sa nature ou avec le principe d'ordre universel qui est en lui constitué, lorsqu'il s'applique à l'homme, l'idée chinoise

China Mommukwan : SENNIN, RIJDEND OP EEN HERT (kopie), eind 13e eeuw, uit: Fenollosa, Ursprung und Entwicklung der Chinesischen und Japanischen Kunst.
Een beeld van stille wijsheid, van fijnen humor, die de sobere verschijningsvorm doorstraalt, en juist door die diepe soberheid in den aanschouwer een wereld van gedachten vermag te wekken. De peinzende wijze is prachtig één met het fijne rijdier, dat schijnt mede te leven in de diepte van idee, die de figuren bindt.

de la Sainteté. Par cette conformité, l'homme le saint, devient l'égal du Ciel et de la Terre. C'est aussi par cette conformité que la forme peinte prend plus que la valeur d'une simple représentation. Elle devient une création véritable et, au moyen de l'oeuvre d'art, se réalise dans le principe même de Tao. Car chaque être ou chaque chose représentée, étant en conformité avec sa propre nature, l'oeuvre d'art devient l'image d'un monde parfait où les principes essentiels s'équilibrent dans une harmonieuse proportion. L'application des deuxième et troisième principes de Hsié-Ho devait conduire le peintre à l'étude de ce qu'il y avait d'essentiel dans les formes. Ainsi s'explique ce pouvoir vigoureux de synthèse propre à la technique des réprésentations extrême-orientales. C'est comme une conséquence de cette recherche de la conformité des êtres ou des choses avec leur propre essence qu'intervient la formule du quatrième principe. La structure essentielle était décelée, la forme parfaite était définie, il reste à distribuer la magie de la couleur suivant la similitude essentielle de ces êtres ou de ces choses. La couleur vient revêtir de sa vie propre une structure où se sont dégagés déjà les principes éternels et l'action du Tao. Elle doit, elle aussi, évoquer, dans sa mesure et dans son choix, les éléments révélés. Lorsque ces conceptions sont bien établies sur l'individualité des formes, la composition de l'ensemble intervient. Elle doit dis-

China: SCHILDERING VAN HUI-TSUNG. In den tempel Daitokuji. Uit Tenollosa. Hui-tsung was keizer in de 12e-eeuw; zijn hof was het aesthetisch middelpunt in die dagen.

poser les lignes qui couvrent l'espace de la surface peinte en observant les lois immanentes du Tao; une subordination philosophique s'établit de l'une à l'autre, une place et une seule convient à l'expression de l'esprit. Ainsi se constitue une hiérarchie déterminant le caractère général de la composition, en subordonnant les divers éléments qui y participent ; le principe harmonieux de l'Univers vient trouver ici une expression qui s'achève.

Lorsqu'il a ainsi réalisé le Tao dans l'oeuvre entière, l'artiste a fait une véritable oeuvre de création. Les recits legendaires ne manquent pas qui racontent comment quelqu' image admirablement peinte de dragon, ou de génie, s'anima soudain sous le pinceau d'un maître, et quittant la soie ou le papier, disparut dans un torbillon de nuées, C'est que quelque chose de magique s'attache à l'oeuvre où s'exprime dans sa parfaite harmonie l'ordonnance même du monde. En réalisant ainsi des formes qui ne portent plus que l'essence invisible du Tao, en les subordonnant dans une composition qui respecte leur hiérarchie essentielle, l'artiste propage des modèles. Un absolu de perfection passe dans les oeuvres où cet idéal se répète, retentissant d'un maître à l'autre comme l'écho d'une voix geante dont la noblesse et la gravité résonnent dans l'immensité du Monde.

In de schildering van Hui-tsung komt de buitengewone knapheid van penseeltechniek duidelijk uit, maar belangrijker nog is, dat die techniek tot zoo hooge bedoeling is gebruikt, want het was niet om „vaardigheid" te demonstreeren dat de Chineesche schilder zoo raak de boomstam met de knoestige takken verbeeldde. Ware dit het geval geweest, dan zou hij meer, wellicht een teveel aan vorm gegeven hebben. Juist het feit, dat het beeld van den peinzenden man (wellicht een zelfportret van den keizer ?) in het grootsche landschap zijn kracht ontleent aan het niet-zijn van veel wat zich verbeelden laat bij het aanschouwen van vormen, die die verbeelding wekken, pleit ervoor dat het de bedoeling was de vormen te doen verschijnen als symbolen, als dragers van een inhoud. Zoo wekt de ruige rots met de vage aanduiding der in een onmetelijke ruimte wegdoezelende bergen, tegenover den duidelijk omlijnden boom en vooral het staren van den liggenden man *in* die ruimte, een gevoel van onbegrensdheid, van weidschheid, die de schildering hare eigen grenzen doet te buiten gaan, zoodat het aanschouwende begrip tot zelfverruiming komt bij het genieten van het werk.

Het portret van Konfusius is toonbeeld van de ontvankelijkheid der Japanners voor den Chineeschen geest en werkwijze, zeker voor dit laatste ; zelfs hebben zij met ongeëvenaarden aanleg en vaardigheid de technische mogelijkheden door-

Japan: KANO MASANOBU, 16e eeuw: Beeld van Konfucius. Kopie van Kano Tanyu. Uit: Tenollosa.

gevoerd. De Chineezen zijn als het er op aankomt de ideeënbrengers geweest ; de Japanners de knappe interpretators. In het portret van Konfucius spreekt echter behalve de buitengewoon knappe penseeltechniek nog een fijne en diepe geesteshouding, die het schoone beeld van den Chineeschen denker tot een kunstwerk van ongemeene beteekenis maakt.

H. C. VERKRUYSEN.

EEN NIEUWE OPLOSSING VOOR HET VRAAGSTUK VAN DE SLUIS IN DE NIEUWE MEER.

Blijkens in de dagbladen verschenen berichten staat voor de schutsluis in de Nieuwe Meer een nieuw plan op stapel, waarmede de doorkruising van de Nieuwe Meer door de nieuwe schutsluis vermeden zou worden. Over het oude plan lezen we in de N. Rotterdamsche Courant o.a. het volgende :

„Zoowel voor de beoefenaars van de watersport als voor de wandelaars langs het z.g. Jaagpad zou het bouwen van de sluis hier ter plaatse dwars door de Nieuwe Meer op haar breedste gedeelte een groot verlies beteekenen. Het geval wordt nog

erger, omdat hier ter plaatse in elk geval ook een spoorbrug zal worden gebouwd, ten dienste van de (voorloopig goederen) ceintuurbaan om de stad, naar de haven West, welke ceintuurbaan zich ten Zuiden van den Zuidelijken wandelweg al sterk begint af te teekenen in den vorm van een hoogen spoordijk, die helaas alle uitzicht in de richting van de Kalfjeslaan belet. Er is toen, om het kwaad zoo klein mogelijk te doen zijn, eerst gedacht aan een combinatie van sluis en spoordijk. Daartegen zijn van den aanvang af van de zijde van de scheepvaart ernstige bezwaren geuit."
Verder verluidt omtrent het nieuwe plan :
„Als gevolg daarvan of liever om daaraan tegemoet te komen, heeft de directeur van publieke werken, ir. Bos, nu een nieuwe oplossing van het vraagstuk voorgesteld, te weten den bouw van de sluis niet meer Noordwaarts, of wel dichter bij de stad, als vroeger ook al was voorgesteld, (doch eveneens door de scheepvaart afgewezen), maar meer Zuidwaarts, in de nabijheid van de Ringvaart van de Haarlemmermeer.
„In een gisteren ten stadhuize onder leiding van wethouder Ter Haar gehouden gecombineerde vergadering van de leden der betrokken commissies van bijstand uit den raad, de betreffende hoofdambtenaren der gemeente en de vertegenwoordigers van de Kamer van Koophandel en van de scheepvaart, is dat plan ter sprake gekomen en over het algemeen met veel sympathie begroet. Aan de wenschen van de scheepvaart wordt hierdoor geheel tegemoet gekomen, daar de combinatie spoorbrug-sluis hierdoor vervalt. Bovendien zal de doorvaarthoogte van de brug voor rekening van de gemeente vergroot worden van $4^1/_2$ tot $6^1/_2$ M.
„Ook uit een oogpunt van natuurschoon is er zeker winst gelegen in dit plan, waardoor de sluis niet in het midden van de Nieuwe Meer, maar aan het eind daarvan gebouwd zal worden, al bevredigt de oplossing nog niet in alle opzichten. Onder deze omstandigheden lijkt het plan-Bos een goede kans te hebben.
„Vermoedelijk zal binnenkort een voorstel van B. en W. in dien geest den raad bereiken."
Zonder over dit nieuwe plan eenig oordeel te willen vellen (hiertoe ontbreken immers alle gegevens), zij er toch op gewezen, hoe het hier een voor de uitbreiding van Amsterdam uiterst belangrijk vraagstuk betreft. De zeer moeilijke oplossing van zulke vraagstukken vereischt van alle daarbij betrokkenen de grootste aandacht en de aesthetische factoren, welke hierbij in het geding komen, verdienen daarbij niet geringgeschat te worden. Dit moge bedacht worden alvorens „besluiten" in deze genomen worden. Het noodzakelijk conflict tusschen de vele botsende belangen, die door elke partij in conferentie's breed uitgemeten worden, doen dikwijls de schoonheidsfactor uit het oog verliezen en waar het om scheepvaart- en spoorwegbelangen gaat wordt licht vergeten welke schoonheden alweer tot den „ouden tijd" zullen gaan behooren, wanneer scheepvaart en spoorwegverkeer ieder hun eischen vervuld zagen. Wat beteekent bij zulke „belangen" het spelevaren op den wijden plas? En toch . . . ., ja, ook het spelevaren is bij gelegenheid zoo al niet „belang"-rijk, dan toch wel van belang te noemen, want is de spelende verpoozing in wat den stedeling aan natuur nog overbleef in de omgeving van de al-verslindende stad niet een waar volksbelang ?

* * *

Wanneer duidelijker gegevens omtrent deze plannen verkregen zijn, hopen we op dit onderwerp nog terug te komen. [RED.]

DE RUBRIEK VOOR VRAGEN EN ANTWOORDEN.

Van de vriendelijke uitnoodiging van de Redactie aan de lezers van dit blad tot het stellen van vragen werd tot op heden nog geen gebruik gemaakt, waaruit de conclusie getrokken zou kunnen worden, dat de eerste week van 1925 nog niet

tot eenigerlei vraag aanleiding gaf. Toch ontbreekt het niet aan vraagstukken, die in het vorige jaar nog onopgelost bleven en die in 1925 wellicht hunne oplossing nog niet beleven zullen.
Dit te bedenken geeft aan de Redactie aanleiding tot het oefenen van geduld, want nog is alles, het jaar, de nieuwe vorm van dit blad, de Redactie .... de lezer, te nieuw en mag uit het niet-stellen van ook maar een enkele vraag (zelfs een onnoozele vraag ontbreekt) nog niet de conclusie getrokken worden, dat het Architectura-lezend „publiek" vragensmoede zou blijken, zelfs nadat het in reeds zeven jaren weinig of niets gevraagd heeft.
Laat ons daarom nog hopen, dat de vragende deelname (misschien wel deelneming met de Redactie van dit volumineuze blad-van-één-kolom) niet uit zal blijven. [RED.]

SPREUKEN.

Het museum is voor het kunstwerk het verkeerde huis, dat temeer zal bloeien naarmate het tijdsgewricht kunstloozer is en de kunst in het voor haar rechte huis gemist moet worden.

Het goed geordende kunsthistorische museum is een kunstwetenschappelijke instelling, die hare kunst-geschiedkundige belangwekkendheid heeft, maar geen waarlijk kunstzinnigen vormt.

Door wetenschappelijke completeeringszin, persoonlijke voorkeur of modegril fragmentarisch herlevende oudheid brengt geene werkelijke, het geesteleven doordringenden schoonheidszin. H. C. VERKRUYSEN.

TENTOONSTELLING PRIX DE ROME.

Van de werken, vervaardigd door den Heer J. P. L. Hendriks in den Wedstrijd in de Schoone Bouwkunst (1924), en van die, door den Heer F. J. van Hall, (bekroonde in den Wedstrijd in de Beeldhouwkunst 1923), gedurende zijn eerste Stipendium-jaar vervaardigd.
De Tentoonstelling is voor het Publiek kosteloos geopend van Zondag 11 Januari tot en met Zondag 18 Januari a.s. op werkdagen van 9—4 uur (des Zondags van 1—4 uur)

Door plaatsgebrek moest het eerste gedeelte van het tijdschriften-overzicht in het vorige nummer uitvallen. [RED].

TIJDSCHRIFTEN.

Het Bouwkundig Weekblad.
De laatste ronden van '24. J. P. M. zet een reuzenspurt in, maakt zich los van het hoofdpeleton en gaat aan den kop. Nr. 50 brengt een heele schuif prentjes van de Rokin-prijsvraag of Hoe de deugd beloond werd (met 5 × *f* 400.—) en Boontje bebouwende om zijn loontje kwam, en nr. 51 idem van de prijsvraag voor vier monumentale lantarens op den Dam. Wijlen Weissman zou zich groen ergeren: 16 hondjes — bij tactische opstelling misschien wel 32 — zullen gelijktijdig een achterpoot kunnen oplichten bij 16 stadswapens.
Nr. 52 Vervolg van De restauratie van het kerkje der Ned. Herv. Gem. te Kloosterzande door A. A. Kok. 't Was „een zorgelijk patiënt; ernstige inwendige kneuzingen, veroorzaakt door zware mishandeling, met complicaties". Schrijver heeft met animo gedokterd en de ziektegeschiedenis geschreven. Met foto's voor, tijdens en na de behandeling. Die van de operatie jagen je stuipen op het lijf : de manier waarop zoo'n steenen patiënt, die in verregaanden staat van ontbinding verkeert, nog genezen — zegge genezen — wordt, blijft toch maar zonderling.

Jaarverslag over 1923 *van de Adviescommissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland.*
Wat de Commissie beoogt en doet mag bekend worden verondersteld. 34 gemeenten hebben nu een „welstandsbepaling" in hun bouwverordening ; (vermoedelijk) 89 niet. „I n d i t v e r s l a g

kan met genoegen worden geconstateerd, dat de belangstelling geregeld groeit". 168 on- en minvermogende patiënten werden behandeld. Ze werden doorgaans niet als genezen ontslagen, maar dan toch een eind op streek geholpen.
Ook dit dokteren — dikwijls zonder aan het ziekbed te komen — kan nooit geheel bevredigen. Maar hulp is beter dan geen hulp en het is heel jammer dat de hulp niet beter en doeltreffender kan zijn door de geringe middelen waarover de Commissie beschikt. „Geldmiddelen ontbreken o.a. voor het doen van uitgaven voor propaganda, voor het brengen van bezoeken aan gemeentebesturen, voor het doen van opnemingen ter plaatse en voor het nagaan van de wijze, waarop de beoordeelde plannen worden uitgevoerd". Vooral ook het laatste is te betreuren. Maar hoe eenvoudiger de wijzigingsontwerpen zijn, hoe grooter de kans dat ze doel treffen en niet in de uitvoering verhanseld worden. En de nu gepubliceerde — ofschoon ten deele bejaard — zijn soberder dan vroegere. Toch rijst de vraag of niet sommige gevels nog te mooi zijn, of bijv. niet de heele versiering van den bovenbouw van de gevels van fig. nr. 10 en 15*b* en *c* beter weggelaten ware.
Van buitengewone waarde is het op de laatste bladzijde behandelde ; tegenover de gewoonlijk gemaakte gebroken kap weet de Commissie een architectonisch bevredigender EN eenvoudiger oplossing te stellen. „De Commissie heeft reeds verscheidene van deze gevallen behandeld ; in enkele gedeelten van Noord-Holland vermeerderde zich dit verbeterde type reeds zonder hare aanwijzingen of bemoeiïngen". Dat zoo het werk der Commissie zichzelf propageert, is zeker verheugend.
W. B.

Munipal Facts, Sept.—Oct.

Denver krijgt een nieuw raad- en provinciehuis. En hoe ! De meerderheid van Denver's architecten, met z'n negenendertigen in vennootschap vereenigd onder den naam The Allied Architects Association treedt op als architect. Het bestuur of wel de raad van 7 directeuren vraagt allen 39 leden voorschetsen. Daarvan worden enkele onder leiding van het bestuur uitgewerkt en het stadsbestuur voorgelegd. Drie commissies van 5 beheeren het werk : een voor teekeningen en ontwerp, een voor constructie en installaties en een voor de leiding van den bouw. Het contract van de stad met deze 39 architecten wijkt niet sterk af van de „Algemeene regelen". Het honorarium bedraagt 6%. De A.A.A. moet de stad waarborgen geven tegen overschrijding van de begrooting, moet ook zelf den hoofdopzichter leveren. En merkwaardig is deze bepaling : als de stad het verlangt, moet de A.A.A. op eigen kosten een of twee architecten van buiten advies vragen. 39 + 2 = elf en dertig.

The Architectural Review, October.

Whiteley village. Ca. 1910 liet Mr. W. Whiteley een millioen pond na om een dorp voor 500 ouden van dagen te stichten. Een prijsvraag voor den aanleg, leverde een achthoekig plan op, waarvan nu 8 architecten een moot bewerkt hebben. 240 cottages voor alleenwonenden, 48 voor echtparen, met ziekenhuisje, centrale keuken, administratiegebouwen enz. „A collection of houses is a soulless thing without its church, its shops, its club and its village hall, where the inhabitants can meet and talk and pray and sing together". Waaruit gelezen kan worden dat men daar naar de kerk gaat om elkaar te ontmoeten en naar de club om te bidden. Overigens een sympathiek tuindorpje.

November.

Mount Athos and its monasteries. De oorlog, die lang in de omgeving spookte, heeft verschillende publicaties over den Mount Athos tengevolge gehad. Hier een beknopt artikel met goede foto's van dit kostelijk, nog levend Byzantium. (Zie voor goede kleurendrukken l'Illustration, Dec. '20). En na deze tocht door een schoon verleden, stuit je dan bij 't omslaan van het blad op de Banque Belge pour l'étranger in Londen. Dat is niet minder dan een bouwkunstige zondenval. . . .

Zentralblatt der Bauverwaltung.

Nr. 47 Een voortreffelijk artikel, Automobil und Bebauungsplan door Stadtoberbaurat Arntz, Keulen. Hoe het autoverkeer steeds meer behoefte krijgt aan afzonderlijke banen, een met het spoorwegnet overeenkomend wegennet moet krijgen. Hoe dat eruit moet zien en hoe het tot stand moet komen.
Nr. 48 Die Freilegung der Münsterkirche in Roermond door J. S(tübben) met de ontwerpen van Joseph en van Eduard Cuypers. Lest best.
Nr 49 Abschluss und Trockenlegung der Zuidersee.
Nr 50 Der Rathausbau in Forst i.d. Lausitz. Architect Stadtbaurat Dr Kühn. Een Hochhaus 13—16 verdiepingen met ambtenaren en beambten en paperassen. De raadzaal als bijzaak in een vleugel gestopt. Een kurkdroog plan. In de as van de lange Neissebrug. 't Ziet er niet kwaad uit.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

GEDACHTEN NAAR AANLEIDING VAN DE TOONEELVERZORGING VAN H. TH. WIJDEVELD VOOR ST. JOANNE VAN B. SHAW, DOOR H. C. VERKRUYSEN.

In het tooneelspel werken drie factoren in bepaalde verhouding tezamen. Het tooneel, bedoeld als de omgeving der spelers, de acteur, dat is: de zich in gebaar en mimiek en door middel der grimeering uitdrukkende persoon en het door hem gesproken woord vormen een drieëenheid, die haar hoogtepunt heeft in het woord. Het woord is geest, zijn stoffelijk aanzijn is slechts de vluchtigheid van het niet-zijnde-zijn eener trilling van de lucht, zoo is het woord het hoog en zinrijk medium dat geest en geest tezamen bindt en den hoorder in zichzelf doet schouwen als hij naar den speler ziet. De acteur „zegt" niet alleen, maar „speelt" des levens spel, en de luisterende schouwer in den schouwburg beluistert en beziet als in een geestelijke spiegel zichzelf, zijn eigen lief en leed, zijn strijd en zegepraal of nederlaag, zijn eeuwig-menschelijken kamp van eindig wezen met de hoogere tendenzen, opvlammend in die gebondenheid. In een „geestelijke" spiegel. Want waar het woord de dominant is, daar vormt de verschijning van den speler, zijn bewegen en gebaar en de expressie van het gelaat, het „vergeestelijkte" aanzijn van het wezen der in het spel verbeelde individualiteit. De acteur moet zich máken tot het woord, want dat is niet van hem, maar van den schrijver. De acteur herschept zijn wezen en zijn aanzijn tot het ideëele aanzijn der te verbeelden persoonlijkheid. In dit ideeële aanzijn is de kleeding een moment dat eenerzijds slechts dient om het wezen in zijn uiting wezenlijk te voltooien. Inzooverre is het costuum in beginsel de uitdrukking èn versterking van dit wezen, dat de drie factoren : woord, gebaar en kleeding samenbindt tot één geestelijke kracht van bepaalde innerlijke houding. Andererzijds verkeert het geestelijke-zijn zich hiermede, duidelijker nog dan in gebaar, grimeering en mimische beweging, tot een buitenzijde, die wel in de eenheid moet bevangen blijven, maar toch ook zelfstandig en voor zich alleen getuigen wil. Inderdaad loopt parallel aan de verhouding der zich tegen elkaar uitspelende „karakters" een verhouding van vormen en kleuren der reëel verschijnende personen, die een afzonderlijke verzorging vraagt, maar toch weer in de eenheid der geestelijke waarden behoort op te gaan. Aldus gezien blijft het overwégende moment: de geest, de onzienlijke idee, het mysterie der gedachtenstroomingen, hetgeen dóór het uiterlijk gebeuren voelbaar wordt als de ware innerlijke werkzaamheid, die menschen samenbindt en uit elkaar drijft. Dit geheimenis openbaart zich in de „ruimte" waar de spelers in hun vergeestelijkte aanzijn met elkaar verschijnen. De schoonheid van het woord wordt tot een vergeestelijkte vertooning van „ruimtelijke" dat is hier „plastische" verbeelding. De verhouding of betrekking der figuren wekt in de innerlijke verbeelding hunne eenheid. Hoewel deze in voortdurende beweeglijkheid door wisseling van onderlinge houding zich wenden moet, zal zij toch positief als onvermijdelijken grond en binding van het samenspel voor de verbeelding rijzen. De verbeelding zweeft op de grens van aanzijn en idee; in de verbeelding wordt iets gezien, dat nog niet concreet aanschouwd is en toch niet meer gedachte is gebleven. De „innerlijk-verbeelde" eenheid der

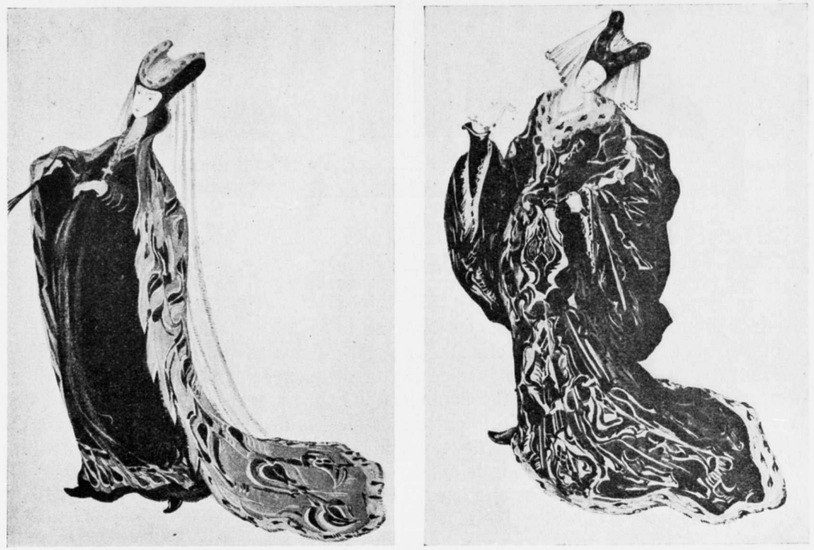
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
B. T. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. T. SCHOENMAEKERS
DR. CARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
17 JANUARI 1925

Costuumschetsen: HERTOGIN LA TRÉMOUILLE.

acteurs realiseert zich in „werkelijkheid" op het tooneel in een vorm die waarlijk drager der plastische figuren zijn kan. Die vorm is de architectonische schoonheid. Maar wijl die vorm realiseering is der verbeelde eenheid van spelende acteurs, die in wezen en verschijning geest zijn, heeft de architectonische idee in haar verschijning hier ook de onbestemdheid, de ijlheid te vertoonen, waarin zich de geest in haar vollen rijkdom, met duizenderlei schakeering van vernuftsmomenten spiegelen kan zonder belemmerend op dien vollen bruisenden stroom te werken. Het costuum dat meer het enkele type karakteriseert kan iets meer naar voren treden dan het decor, dat meerdere typen moet ontvangen en zich tegenover het costuum verhoudt als het meer algemeene tegenover het meer bepaalde. Historisch-stijlkundig zou te verlangen zijn, dat het costuum positiever het tijdperk vertegenwoordigde dan het decor, dat algemeener, méér van alle tijden blijven kan. De tooneelbouw is, in dezen zin gedacht, een abstract „architectonische" bouw die den bepaalden geest van een bepaald bedrijf versterkt door een aanduidende werking, welke in den toeschouwer de verbeelding aanvullend, verrijkend en verdiepend doet werkzaam worden. Daar alle bedrijven in een spel weer tezamen één zijn in hunne verschillen, kan hetzelfde decor door een wisseling of verplaatsing van de deelen zijner bouw een andere sfeer wekken, die toch de eenheid des geheels niet zal verbreken. Om die sfeer, die als het er op aan komt, dus het decor als architectonisch-decoratief verschijnsel weer terugvoert tot de idee, die zijn wezen is, om die sfeer gaat het in hoogsten aanleg. Hierin geldt alles anders dan in de werkelijkheid het geval zou zijn. De muren zijn geen werkelijke muren en de zetels geen werkelijke stoelen. Zij hebben geen bepaalden stijl en zijn van geen bepaalden tijd ; zij zijn slechts vormen die de gedachtenwereld, welke het tooneel vervullen zal, abstract kunnen dragen en versterken. Hoe minder toevoegsels buiten den eigenlijken bouw, hoe grootscher de werking der idee, hoe dwingender de geestkracht, die in het woord zal branden. Naarmate de inhoud van het te spelen stuk meer „brandend" is van het innerlijke geestesvuur, zal ook de tooneelverzorging

DE BEUL.

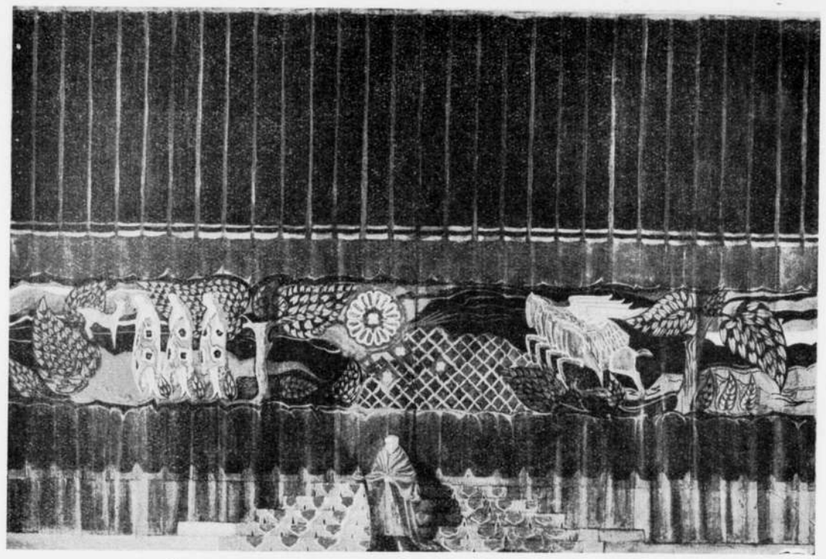
PETER CAUCHON.

DE DAUPHIN.

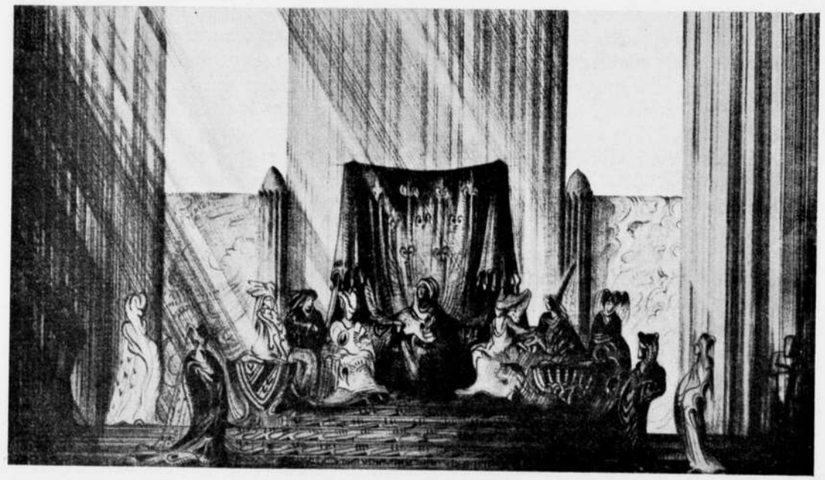
minder vragen om „versiering". Het geestrijkste stuk vraagt den sobersten bouw. Het geestelijkste stuk is het universeelste stuk; het stuk dat niet in historische waarden opgaat maar van alle tijden is. Door den juisten tooneelbouw kan een inhoudvol stuk stellig meer in zijn universeele waarde versterkt worden en door een verkeerd decor in zijn breedheid van visie worden geknot.

De decors van St. Joanne hebben den sprankelenden geest van Shaw recht doen wedervaren en aan de breede ruimheid der redelijke dialogen een universeelen achtergrond gegeven. In een vernuftige combinatie van verplaatsbare deelen is de mogelijkheid geschapen met geringe moeite en in zeer weinig tijd beduidende stemmingsverschillen te wekken voor de onderscheidene tafreelen. De gedachte, die tot het decor voor St. Joanne heeft gevoerd is zeer logisch en daardoor klaar en eenvoudig. Die gedachte was een algemeenen kernbouw te scheppen, die voor meerdere stukken, die daarvoor in aanmerking kwamen, te gebruiken zou zijn en verder door verwisseling der deelen en toevoeging van enkele vormen de verschillende decors te monteeren. Die kernbouw, bestaande uit een platform met 3 treden, ieder van 20 c.M. hoogte, doet een speelvloer ontstaan 60 c.M. boven den gewonen tooneelvloer. Deze verhooging draagt treden over de geheele breedte in symmetrische oplossing, het midden bol vóórspringend, de beide zijgedeelten terugtredend. Op dit verhoogde gedeelte is een ovale schijf van twee treden geplaatst, zoodat de totale hoogte 1 M. boven den tooneelvloer ligt. De achtergrond is door een halfronde gordijnafsluiting van grijsgekleurd fluweel begrensd. De zijkanten aan de voorzijde van het tooneel zijn door 2 pijlers met aansluitende muurvlakken naar de zaalzijde afgesloten. Het is boeiend te zien, wanneer men tijdens een voorstelling de changementen bijwoont, hoe in enkele minuten uit dit simpele gegeven door het wegnemen van deelen, (de geheele bouw is uit kleine stukken samengesteld; het is een groot blokkenspel) door het inschuiven van borstweringen en andere deelen, die op de treden gecontramald zijn, door het projecteeren van

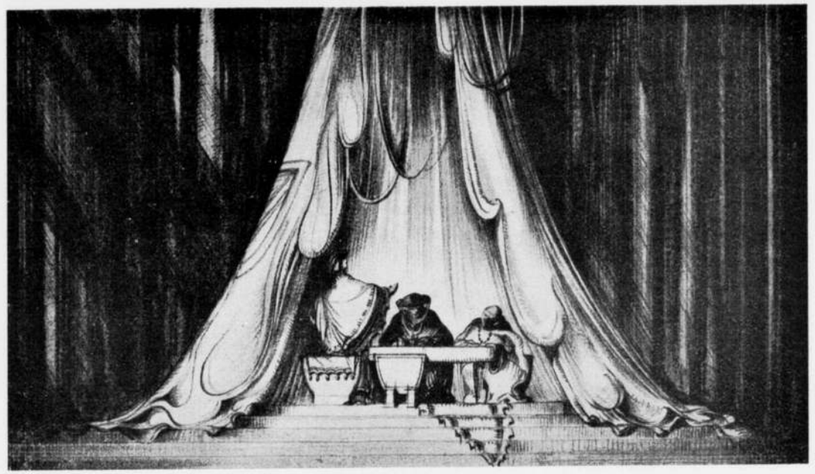

Decorschets voor het tweede tafreel: VOORSPEL VÓÓR DE TROONZAAL.

gekleurde lichtstralen met schijnwerpers, door het verduisteren van den achtergrond, de wijdsche stemmingen van een kathedraal, de zware torenkamer in een burcht, de feestelijke sfeer van een troonzaal en het geheimzinnige van een legertent in den nacht, prachtig gekarakteriseerd worden. De achtergrond verwijdt zich bij bepaalde lichtvalling tot onmetelijke ruimten, bij andere lichtwerking, b.v. die waarbij door schijnwerpers ornamentale vormen op het doek geworpen worden,

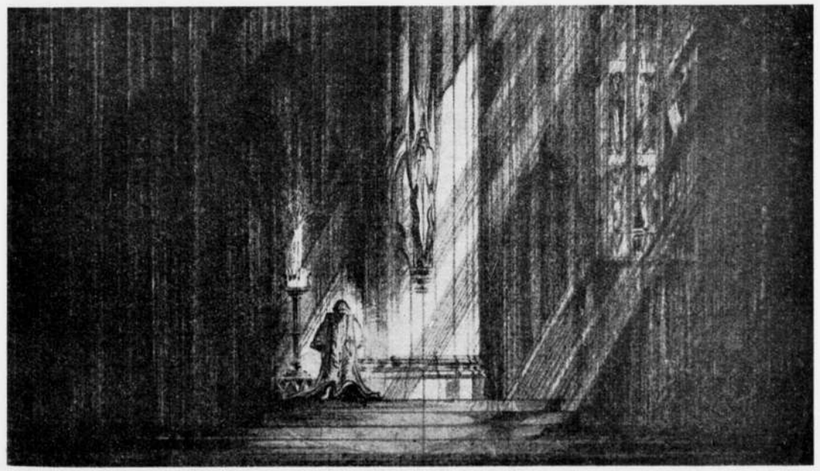

Decorschets voor het tweede tafreel: DE TROONZAAL.

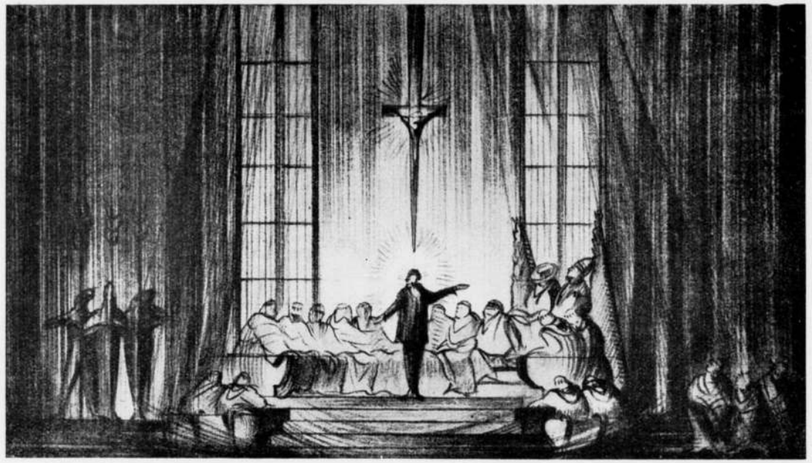

Decorschets voor het vierde tafreel: DE LEGERTENT.

ontstaat de suggestieve symboliseering van kerkraambelijningen, tapijtcomposities of dooréénwuivende bladvormen.
Het eerste tafreel ; de ruige torenkamer, is een interessante asymmetrische vinding, verkregen door het aanschuiven ter linkerzijde van een hooge borstwering, waarachter de personen de treden van den kernbouw beklimmen. De kanteelvormige achtergrond wekt de verbeelding van een groote hoogte. Het tweede tafreel speelt voor een, in harmonieuse kleuren figuraal beschilderd, vóórdoek, dat in het volgende deel wordt weggeschoven en de troonzaal met een rijke kleurenmengeling van costuums der hovelingen voor den toeschouwer opent. De opstelling der zetels is symmetrisch ; de koningstroon staat in het midden, bedekt met een kleurig

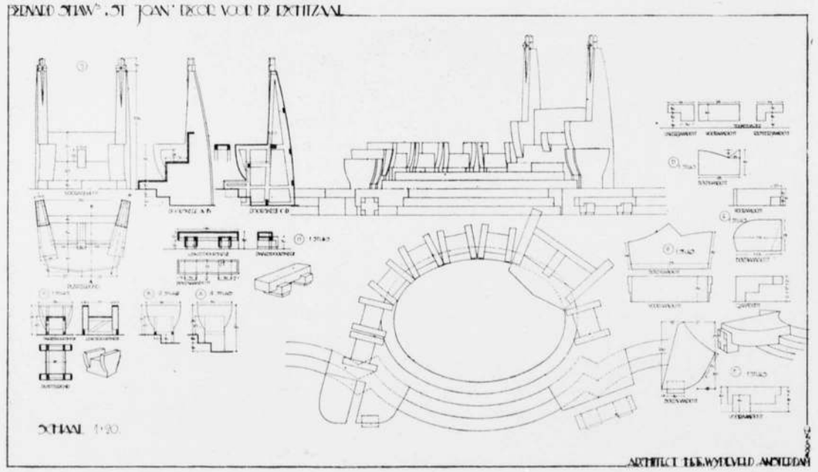

Decorschets voor het vijfde tafreel: DE KATHEDRAAL.

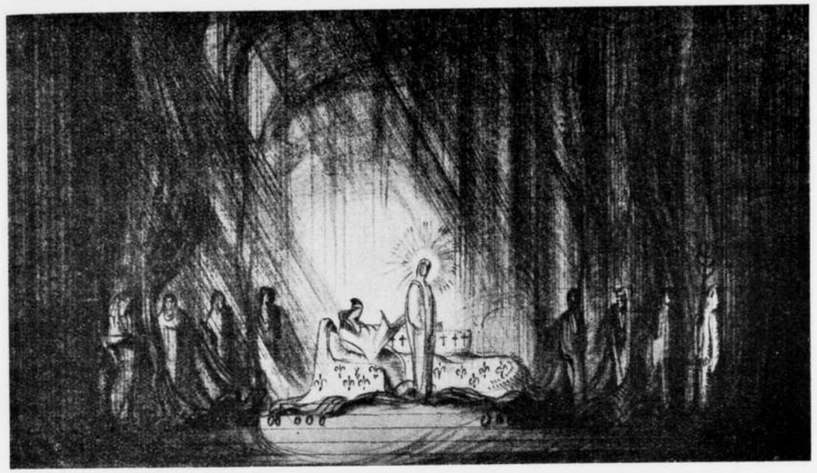

Decorschets voor het zesde tafreel: DE RECHTSZITTING.

kleed. Het derde tafreel, de oever der rivier in het legerkamp suggereert de verlatenheid en somberheid van het moment, maar veel sterker is de beklemmende kracht die uitgaat van het volgende gedeelte, waarin de tent van den Engelschen opperbevelhebber is verbeeld. De sombere grootschheid van het beschuttende tentgevaarte met zijn schemerachtige werking is de ware achtergrond voor de rijke dialoog, waarin leven en dood van St. Joanne als het ware worden heen en weer gekaatst tusschen de belangen van kerk en adel. De kathedraal in het vijfde tafreel wordt door een enkele groote zuil met Christusbeeld, geprojecteerde booglijnen op den achtergrond en een paar brandende kaarsenluchters gesymboliseerd. Bijgaande teekening van den ontwerper (bl. 29) geeft vrijwel de sfeer, hier bedoeld.

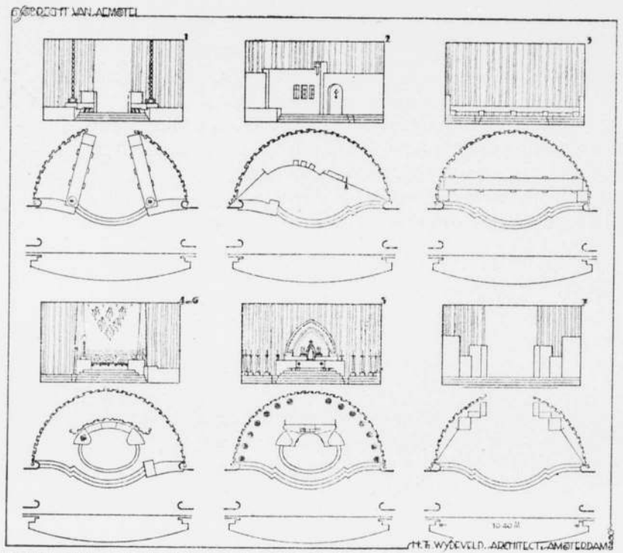

Werkteekening voor decor van het zesde tafreel: DE RECHTSZITTING.

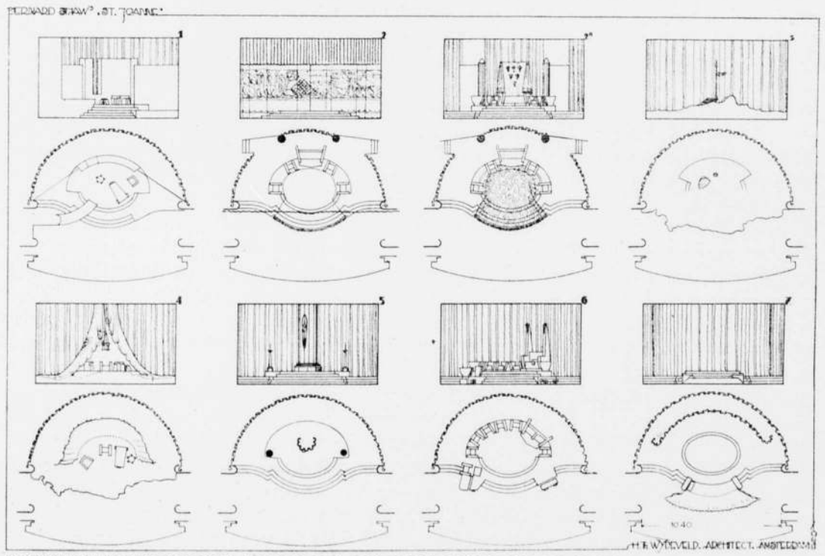
Decorschets voor het zevende tafreel: DE DROOM VAN DEN KONING.

In de overige tafreelen is, in verhouding tot de hier gereproduceerde „eerste teekeningen", veel gewijzigd bij de uitvoering. Zoo is b.v. de legertent in werkelijkheid veel mysterieuser van stemming dan de teekening aangeeft, doordat één lantaarn, in het midden der tentruimte neerhangend, de eenige verlichting is voor de drie personen en verder alles vervaagt in een vreemde wondervolle schemering. Het hoogtepunt is de terrassenbouw van het inquisitiehof dat in zijn grootsche eenvoud een waardige verbeelding is van den ernst van hetgeen hier wordt afgespeeld. De troonzetel staat nu terzijde, ontdaan van zijn bekleeding, de opstelling is asymmetrisch in verband met het dubbelspel tusschen den inquisiteur en Jeanne d'Arc; de rij monniken van de geestelijke rechtbank spreidt zich vanaf den hoofdzetel in een wijden boog naar den promotor en diens schrijver, die, ieder eenige treden lager geplaatst, de compositie naar beneden afsluiten. Het slottafreel, de droom van koning Karel, duistert weg in een mysterieuse verte, waaruit de geesten der personen opdoemen. In alle tafreelen blijft de eenheid van compositiebedoeling spelen om den kernbouw. Het ontwerp-beginsel dat economisch nieuwe mogelijkheden biedt, maar ook de uitvoering, die aesthetisch te waardeeren valt, maakt deze tooneelverzorging tot een belangwekkend verschijnsel in het probleem der tooneeldecoratie. Niet alleen dus uit aesthetisch oogpunt, maar vooral ook vanuit een economischen gezichtshoek overwogen is dit werk interessant. Het economische in het ontwerp is, dat met deze kernstukken van decor, waarin de schoonheidsfactor, zooals uit de knappe teekeningen van Wijdeveld te zien is, niet werd verwaarloosd, maar juist versterkt, een verscheidenheid van composities is te maken, waardoor met betrekkelijk weinig onkosten meerdere stukken tegelijk te monteeren zijn. Een aandachtige vergelijking van de volledige schemateekeningen der decors van St. Joanne en Gysbrecht van Aemstel op blz. 32 zal dit ongetwijfeld duidelijk maken. Het kan zelfs zeer wel zijn, dat stukken, die b.v. in kamer of tuin enz. spelen, wanneer het karakter van den tekst voldoende universeel is, eveneens op deze wijze op te voeren zijn. Met belangstelling worden verdere oplossingen in die richting tegemoet gezien, evenals nieuwe proeven met het projecteeren van idee-aanduidende vormen op achtergrond en andere decordeelen. Hier mag een woord van lof zeker niet onthouden worden aan

SCHEMA-TEEKENING VOOR GYSBRECHT VAN AEMSTEL.

den artistieken leider van het gezelschap, Eduard Verkade, die, erkennend dat zich hier nieuwe mogelijkheden openen, hare verwerkelijking krachtig steunt en den ontwerper in staat heeft gesteld zijn plannen door te voeren. De verzorging van de St. Joanne-opvoering is, zoowel wat costuum als decor betreft een prachtig resultaat van die samenwerking. Moge de opvoering de belangstelling krijgen, die zij verdient.

SCHEMA-TEEKENING VOOR DE DECORS VAN ST. JOANNE.

KRUISING VAN GEDACHTEN. (Ingezonden).

„Architectura moet weergave zijn van opkomende gedachten." Dit is de eisch voor den nieuwen jaargang. Laat het dan met groote letters drukken boven elk nummer van dit blad, want anders wordt deze eisch vergeten, omdat. . . . opkomende gedachten dikwijls ijl zijn, slecht gefundeerd, en dus gedoemd te vervluchtigen, wanneer niet voortdurend iemand aanwezig is, die er ons aan herinnert, dat onze tijd feitelijk niets echter en werkelijker bezit dan opkomende gedachten. Opkomende gedachten geven meer de spontaneïteit weer van het hart dan meeningen, want meeningen zijn geschaafd en gepolitoerd, ze missen het robuste, het levende. In groote vaste tijden, waarin stijlvolle levensnorm alles doordringt, kunnen meeningen tot prachtige levensvisies worden, nu eens stil en diep, dan weer ruig en bruisend. In onzen tijd zijn meeningen de verdoemde stollingen van ondiepe troebele wateren. De opkomende gedachte echter, hoe hard en schijnbaar gevoelloos, is de eenige uitingsvorm, die waard is vastgelegd te worden, om in stiller en waardiger tijd geordend te worden tot levensbeeld, zooals het ijzervijlsel onder den invloed van den magneet zich ordent en richt — zouden aldus gezien de opkomende gedachten niet veel typischer geweest zijn in de bijeenkomst der juryleden ter beoordeeling van de Bijenkorfprojecten, dan de alledaagsche meeningen, die Gratama nu gedwongen was erover te geven in het eerste nummer van dezen jaargang. Zouden de juryleden niet spontaan bij het ontwerp Kramer gezegd hebben : „dit ontwerp is ditmaal niet knap maar dun", en zou daaruit niet langzamerhand de meening van Gratama zijn ontstaan: „het ontwerp is van een karaktervolle luchtigheid."

Als de Bijenkorf gereed is en mijn opkomende gedachte bij het aanschouwen zal zijn: „het is prachtig" dan zal ik niet aarzelen die gedachte terstond te uiten, voordat er een meening uit gegroeid of liever vergroeid is.

Staal kan een Bijenkorf bouwen, maar hij kan ook zijn opkomende gedachten raak neerzetten. Al is de meening van een vergadering van brave meeningbezitters ook, dat het niet te pas komt zulke opkomende gedachten te uiten, dan nog hoop ik, dat de vrijheid om spontaan zijn gedachten mondeling of schriftelijk te uiten, niet verloren zal gaan. Intusschen geeft het feit, dat in sommige gemeenten het vloeken „polizeilich" verboden is, te denken, want een vloek is ook een opkomende gedachte.

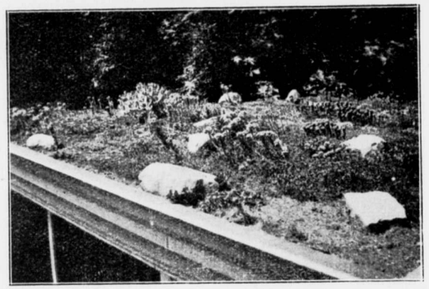
J. B. VAN LOGHEM.

DAKBEPLANTING.

Niet over de hangende tuinen van Semiramis met hun boomen en hun watervoorziening wil ik het hebben, maar over onze hedendaagsche daken met hun mastiekbedekking en hun grint.

Nu deze aan de orde van den dag zijn en verschil van verdiepinghoogte of terugspringende bouw vaak vereischt wordt door de stapeling der massa's of de vlakke afsluiting die het bouwwerk trapsgewijze bekroont, komt het niet zelden voor, dat men uit hoogere verdiepingen uitzicht krijgt op troostelooze grintwoestijnen, alleen soms in den zomer wat verlevendigd door de fel-gele bloempjes van den muurpeper, die er allengs vanzelf opgroeit, als de ligging daarvoor gunstig is.

Die waarneming heeft mij op het denkbeeld gebracht op zulk een dak een beplanting aan te brengen. Toen ik voor negen jaar aan mijn huis op den Amstel de serre die het licht aan de zaal benam verving door een andere, waarvan het platte dak enkele meters voor mijn slaapkamer uitsprong, heb ik, in het volgende voorjaar, op de dekkende grintlaag, die ik voor de afwatering behield, een dun laagje aarde en mest aangebracht en er verschillende soorten vetplanten, sedums en sempervivums geplant. Er zijn er daaronder geweest die het 's winters te koud hadden en dood zijn gegaan ; er zijn er ook door de vogels, de wilde duiven vooral, weg-

gepikt, want mijn daktuintje wordt druk bezocht door die duiven, door lijsters en spreeuwen en soms zelfs door de roeken, die boven in den hollen iep, met de uilen, van mijn buurman nestelen. Aan de sedum spurium splendens b.v. is geen blaadje gebleven.
Maar de meeste planten hebben flink uitgestoeld en de open ruimten zijn door mos aangevuld. Het is een weelde geworden, het jaar rond van meest kleine plantjes afwisselend van vorm en van tinten, van de dicht gedrongen, opgehoopte rosetjes, soms met purper omzoomd, van de verschillende kleine huislooksoorten en het fijne spel van het gele of blauwe-groen der muurpepers (sedum acre en sedum album) die in den voorzomer zich geheel bedekkend met zwavelgeel en teer-wit prachtig stemmen met het velerhande gedempte rose der bloemen van allerlei opgeschoten purperen stengeltjes van kleine sempervivunis, waarvan de namen mij ontgaan zijn, en van het lichte groen van het Johanneskruid (Sedum telephenium, S. purpureum, S. rhodiola) dat later in den zomer bloeit. Daartusschen kleurt het grijs van eenige platte keien goed, die ik er, op de wijze van een Japanschen tuin, tusschen gelegd heb en die mij veroorloven van tijd tot tijd, als het weer heel vochtig is en er grasjes opschieten, tusschen mijn plantjes te komen en te wieden.
De tuin heeft verder weinig verzorging noodig. Nog eens heb ik er in de afgeloopen 8 jaar wat verdunde kippenmest opgebracht en in heel drooge zomers, als de zon héél sterk geblakerd had, heb ik wel eens of tweemaal met de tuinslang gespoten. Anders is het hemelwater voldoende geweest. Toch ligt het tuintje aan de ondiepe zijde van het dak, heeft dus maar een paar centimeters aarde en vloeit het water, door het afschot, vrij snel naar het andere einde, waar de waterloozing is. Waar iets meer aarde aangebracht kan worden en men meer zorg kan besteden aan wieden en sproeien, zouden nog velerlei mooie rotsbloempjes geplant kunnen worden.
Geheel anders heb ik een nog kleiner tuintje ingericht boven een kort gangetje, dat langs de binnenplaats loopt. De bedekking bestaat uit een enkel stuk lood. Er is een diepere aardlaag. Er komt nooit zon. Ik heb daar schaduwplanten gepoot, varens, salomonszegel (waarschijnlijk Polygonatum multiflorum eer dan officinale) met zijn wondermooi gebogen bladstengels, waar de teere klokjes van afhangen, en een steenbreeksoort. Het is rijk aan groen in den zomer, alleen moet ik bij droog weer af en toe sproeien, anders verdorren de varens.
's Winters blijven alleen de donkere glanzende bladeren van de Siberische steenbreek (Megasea cordifolia) die vroeg in het voorjaar met zijn rijke rose trossen bloeit, en dat hier eigenlijk al midden in den winter doet, omdat onder het dak door een verwarmingspijp loopt, die den bloei vervroegt.
Er zijn zeker veel andere schaduwplanten onder de steenbreek (Saxifroga), zooals Hoelangerhoeliever (S. umbrosa), Funkia's en Aristolochia's, als de hooge (A. Clematis) en het lage mansoor (Asarum europeum) die hier even goed konden groeien.
Als de bouwmeester maar de gelegenheid verschaft, zal een goede tuinier hier wonderen kunnen doen.

J. SIX.

CONCEPT NOTULEN DER 57e ALGEMEENE VERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP, GEHOUDEN OP 19 DECEMBER 1924, HEERENGRACHT 545—549.

De Notulen der vorige ledenvergadering, afgedrukt in No. 25 28e jaargang van Architectura, worden zonder verandering goedgekeurd. De Verslagen van 1en Secretaris, Redactie Wendingen, Redactie Architectura en Commissie van Verificatie worden voorgelezen, de begrooting over 1924 in details behandeld en toegelicht.
De heer van Hardeveld zegt, dat de post voor lezingen hooger had moeten zijn; spreker meent, dat juist de lezingen het lidmaatschap van het Genootschap zoo aantrekkelijk maken. De Voorzitter merkt op, dat begrootingsposten voor lezingen wel altijd laag zijn, maar dat er b.v. in dit verslagjaar toch een aantal zeer belangrijke lezingen geweest zijn. Spreker memoreert lezingen van de heeren : Bos, Berlage, Roland Holst, Mendelsohn, Oud, Van de Velde en Verkruysen.
De Redacteur van Wendingen wijst op de beknoptheid van zijn verslag, wat geenszins in verhouding staat tot den arbeid die er dit jaar verricht is. Integendeel heeft de uitgave van Wendingen dit jaar zeer veel zorgen gekost, en waren er tientallen vergaderingen noodig om uit de moeilijkheden te geraken, die de financieele positie van den vorigen uitgever met zich bracht. Gelukkig behooren die dingen thans tot het verleden en achtte spreker het overbodig, daar het Genootschap er zonder kleerscheuren is afgekomen, de vergadering met onprettige details te vermoeien. Verschillende leden maken bezwaar tegen het verslag van de Redactie van Architectura, daar dit op de zaak vooruit loopt. De Redactie-Secretaris zegt een minder voorbarig verslag toe.
Bij punt g. van de agenda: verkiezing van een lid in het Bestuur, wordt de heer J. Boterenbrood met 20 van de 24 uitgebrachte geldige stemmen herkozen.
Bij punt h. van de agenda, verkiezing van een Voorzitter uit het voltallig Bestuur, wordt de heer C. J. Blaauw met 19 van de 24 uitgebrachte geldige stemmen tot Voorzitter gekozen.
De vergadering besluit bij acclamatie en onder applaus een telegram van gelukwenschen aan Dr. H. P. Berlage te zenden wegens diens promotie tot Dr. in de Technische Wetenschappen aan de Technische Hoogeschool te Delft.
Punt i. van de agenda: Mededeelingen betreffende den Nieuwen Jaargang van Architectura. De Voorzitter bespreekt de voorgenomen fusie met het Bouwkundig Weekblad, verworpen in Algemeene Vergadering der B. N. A. te Rotterdam, welke vergadering zich uitsprak voor een vakvereenigingsblad. Spreker licht toe hoe A. et A. door deze verwerping zeer in het nadeel kwam, daar de fusie zakelijk gebaseerd was op het bestaande Bouwkundig Weekblad. Hierdoor was voor den B. N. A. de aftocht gedekt, maar moest A. et A. opnieuw beginnen. De onderhandelingen met andere uitgevers werden niet makkelijker gemaakt door de geruchten van een fusie.
Een andere moeilijkheid was, dat de Uitgevers als redelijke eisch moesten stellen reeds bij het begin der onderhandelingen te weten met welke commissie het Weekblad geredigeerd zou worden en wie er aan mee zouden werken. Het laatste was geen bezwaar, het eerste wel, daar verkiezing van Redactieleden van een ledenvergadering uit moet gaan. Tenslotte heeft het Bestuur onderhandeld met de Uitgeverij van den heer C. A. Mees te Santpoort (thans ook Uitgeefster van Wendingen) en heeft het Bestuur, in de noodzakelijkheid verkeerende een voorloopige Redactie samen te stellen, daarvoor aangezocht en daartoe bereid gevonden de heeren : Blaauw, Kromhout, Lauweriks, Luthmann, Staal, Verkruysen en Wijdeveld en als vaste Medewerkers de heeren : Dr. Behne, Bruin, Dudok Kloppers, Lion Cachet, Mendelsohn, Dr. Pit, Prof. Roland Holst, B. Roorda, Mr. van Rooyen, Dr. Schoenmaekers en Dr. Carl With.
Het Secretariaat van een dergelijke commissie is uiterst belangrijk; artistiek en literair inzicht, parate kennis en activiteit moesten als noodzakelijken eisch aan den toekomstigen leider gesteld worden. De heer Verkruysen werd bereid gevonden het Secretariaat op zich te nemen, waarmee het Genootschap ongetwijfeld geluk gewenscht mag worden. Het niet afgevaardigd lid zijn van den heer V. kan hier buiten beschouwing blijven, daar het, zonder iets af te dingen op de waarde van het Afgev. lidmaatschap toch erkend moet worden, dat het er niet op berekend is een categorie te bereiken als thans met den heer Verkruysen mogelijk is.
Spreker gaat daarna over tot den zakelijken kant van de uitgave. De Uitgeverij van den heer C. A. Mees heeft zich bereid verklaard het weekblad uit te geven tegen een subsidie van f 4.00 per lid. Tegenover deze uitgave staat de mogelijkheid van inkomsten ad 25 % uit de winst, op een nader overeen te komen wijze te verrekenen. Wanneer de vergadering er mee accoord gaat, zal er een blad verschijnen, in het algemeen groot 8 pag. met 1½ pag. cliché's, een blad dat ook voor het nemen van abonnementen van waarde is.
Er is natuurlijk niets waar de Redactie vuriger naar verlangt dan naar een groote belangstelling en medewerking van de leden; toch meent zij, dat het blad ook in breeder kringen belangstelling moet wekken als een algemeen architectonisch en cultureel blad. Het moet een onafhankelijk blad zijn tegenover commercieele en naast vakbladen, alle richtingen op het gebied der architectuur en verwante kunsten moeten er zich in kunnen uiten. De verhouding tot Wendingen zal zijn, dat, zooals Wendingen het beeld in de eerste plaats tot zijn recht doet komen, Architectura

dit voor het woord zal moeten doen. De financieele constellatie van Architectura is niet gunstig. Door ons blad van lieverlede beter te maken zal ook daar verbetering in komen; om hiertoe des te spoediger te geraken roept de Redactie dan ook uw aller medewerking in.
Hierna werd achtereenvolgens de discussie geopend over het blad op zich zelf en daarna over de voorgestelde Redactie. De heer Bot verzocht de mogelijkheid te willen overwegen de cliché's van Wendingen ook voor Architectura te gebruiken of omgekeerd.
De heer van Hardeveld vindt het plan vrij gevaarlijk, spreker wil uitstel, ieder moet er nog eens goed over denken en het van alle kanten bekijken, ieder moet er zijn meening nog eens over kunnen zeggen. De Voorzitter wijst op besluiten van vorige vergaderingen, rond gezonden mededeelingen, notulen van vergaderingen, waardoor den leden alle mogelijke inlichtingen zijn geworden. Het ligt buiten de historische lijn er nu op terug te komen. Niettemin meent spreker de vraag te moeten stellen wie met den heer v. H. meegaat. Niemand meldt zich aan.
De heer v. H. meent, dat er thans geen behoefte meer bestaat aan een blad als Architectura.
De Voorzitter oefent kritiek uit op de vaagheid van deze bewering en vraagt de heer v. H. zich te willen preciseeren. Het is van het Genootschap moeilijk te verwachten, dat het zich in de armen werpt van commercieele periodieken; het betreft hier een moreele basis, waartoe het Genootschap zelf een weg zal moeten vinden en die banen ook. Applaus.
De heer van Hardeveld hoopt er het beste van en wenscht het Genootschap van harte succes.
De heer Staal wenscht meer cijfers te hooren, ook wat honoraria aangaat.
De Voorzitter merkt op, dat er natuurlijk administratieve kosten zijn, die bestreden moeten worden. Het honorarium zal ongeveer f 4.50 per pagina kunnen bedragen. Veel is dit niet. Is spreker echter goed ingelicht, dan wordt de meest gedegen letterkundige arbeid gewoonlijk minder, zelden beter gehonoreerd. Hier tegenover staat, dat de bouwkundige bladen thans een tijd doormaken van hoog-conjunctuur. Er zijn weekbladen, die 6 à 7 maal zoo veel aan hun medewerkers ten koste leggen als Architectura; het is zeer de vraag, ten eerste of dit die bladen werkelijk zoo veel beter zal maken, ten tweede of het voor de bouwkunst en verwante kunsten gewenscht is op die manier schrijverij aan te kweeken; zooals het thans geregeld is, zal Architectura met een behoorlijk honorarium het budget niet behoeven te overschrijden. De heer Staal meent: „je moet juist wel het bedrag durven overschrijden als dat noodig blijkt."
De heer Eibink vraagt wat het blad thans kost. De Voorzitter merkt op, dat dit, op eenige administratieve kosten na, geen lasten voor het Genootschap mee brengt.
De Vergadering verklaart zich bij acclamatie en onder applaus accoord met de getroffen regelingen.
De Voorzitter vraagt de vergadering naast de Voorgestelde Redactieleden eigen candidaten te stellen, de vergadering wil zich bij acclamatie uitspreken vóór het bestuursvoorstel, de Voorzitter geeft er, daar het hier personen betreft, de voorkeur aan, tot stemmen over te gaan.
Met 25 stemmen voor en 1 blanco wordt het bestuursvoorstel onveranderd aangenomen.
Na ballotage worden als lid aangenomen de heeren Hulsteyn en Stegeman, en heet de Voorzitter de in vorige vergadering aangenomen leden hartelijk welkom.
De heer Lammers informeert naar het aantal leden, dat het Genootschap sinds de laatste contributieverhooging achteruitgegaan is.
De Secretaris antwoordt dat dit er rond dertig zijn. Hierna wordt de vergadering onder dankzegging aan de aanwezigen gesloten. J. B.

ROKIN-PRIJSVRAAG.

De inzenders van de motto's „Probleem" en „Er is maar een Amsterdam" hebben zich schriftelijk tot de Jury gericht met bezwaren omtrent de uitspraak der Jury en de overwegingen, welke haar tot deze uitspraak gebracht hebben.
Volkomen overtuigd van den ernst, waarmede zij de verschillende inzendingen aan beoordeeling onderworpen heeft en verder van het feit, dat behalve bovengenoemde inzenders nog verschillende andere door het resultaat dezer prijsvraag niet tevreden gesteld zullen zijn, evenals de Jury dit zelve ook niet is, heeft de Jury besloten niet verder met inzenders in discussie te moeten treden over de wijze van beoordeeling of de beoordeeling zelve van de ingekomen ontwerpen.

Namens de Jury
(w. g.) H. P. BERLAGE, Voorzitter.
(w. g.) A. R. HULSHOFF, Secretaris.

CONTRIBUTIEBETALING.

In de ledenvergadering werd van verschillende zijden den wensch geuit, dat over het jaarlijksch bedrag der contributie in twee termijnen gedisponeerd zou worden. In verband hiermede verzocht het Bestuur den leden aan de Administratie van het Genootschap, Heerengracht 545, Amsterdam, kennis te willen geven of door hen betaling in twee termijnen gewenscht wordt. In éénen gedisponeerd zal worden bij hen, van wien geen kennisgeving werd ontvangen. HET BESTUUR.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

BERLAGE'S INDISCHE REISSCHETSEN, DOOR T. B. ROORDA.

De teekeningen in zwart en gekleurd krijt, door Berlage tijdens zijn verblijf in Indië vervaardigd en door hem thans, onder den bescheiden naam van „Indische reisschetsen", hier en daar tentoongesteld, hebben, niet slechts vanwege hunne waarde als teekeningen, maar vooral ook vanwege hunne documenteele waarde, eene zeer groote beteekenis.
Zonder mij aan overdrijving schuldig te maken, meen ik met de meeste gerustheid te kunnen zeggen dat thans wellicht voor de eerste maal door een beeldend kunstenaar uit het Westen het wezen van het Indische landschap en van den Indischen mensch niet slechts bijna volkomen is benaderd maar ook op schier adaequate wijze is in beeld gebracht. Immers, reeds op eene andere plaats wees ik er op, de overgroote meerderheid der, door anderen in beeld weergegeven, herinneringen aan het Oosten weerspiegelen niet zoozeer het Oosten zelven als wel den stemmingsindruk van den reiziger.
De zelfverloochening die vereischt wordt om zich zelven „leeg" te maken teneinde dat „andere" zoo zuiver mogelijk te ondergaan, werd niet betracht en zoo kregen wij dan ook bijna altijd in stede van Oostersche herinneringen: . . . . Westersche stemminkjes in een Oostersch maskeradepakje gehuld.
Wij mogen dit betreuren, verwonderen daarover mogen wij ons niet. Het is begrijpelijk dat de overgroote meerderheid onzer schilders en teekenaars, steeds vertoevend in atmosferische landschappen, waarin de vormen vervagen, en voor het meerendeel komend uit de school van het picturaal impressionisme, het vermogen tot koel strak weergeven van eene reeds van nature min of meer gestyleerde en monumentale realiteit niet hebben ontwikkeld.
De lyrische stijl, waarbij de individualiteit van den kunstenaar zich schuift tu schen het „geval" en den beschouwer, wordt tot een meestal min of meer sentimenteele leugen, wanneer hij wordt toegepast op de epische onderwerpen van het Oosten. Want episch is het Oosten in wezen, episch in zijne vormen, wier fijn gerythmeerde belijningen overstraald worden door het prachtige, alle schoonheid onthullende licht. Het is vooral dit licht dat in Berlage's teekeningen zoo uitnemend is weergegeven en waardoor de realiteit op overtuigende wijze wordt gesuggereerd.
De prachtige zwart-wit teekening van den Tjandi Sewoe geeft een duidelijk beeld van de blijde en klare stemming die de zon weeft om dit architectonische wonder.
Maar bovenal is het de wedergave van de aesthetische structuur van elk uitgebeeld onderwerp, die veroorzaakt dat de wedergave zoo sterk treft.
Deze eigenschap der teekeningen mag ons nu echter allerminst verwonderen wanneer wij ons te binnenbrengen dat ook dit werk geschapen is door den bouwmeester die, als een der eersten in Europa, wederom begreep dat de architecturale schoonheid van het bouwwerk slechts groeien kan, van binnen uit, uit de organische structuur. Geen wonder dus dat hij ook in landschap en figuur, overal zijn aandacht richt op haar, en dat het de structuur is die overal in de eerste plaats met de allereenvoudigste middelen wordt weergegeven.
Onze aanvankelijke verwondering wijkt dan ook voor eene bewondering voor de beheerschte en tevens fijngevoelige wijze waarop hij deze extrakten geeft.

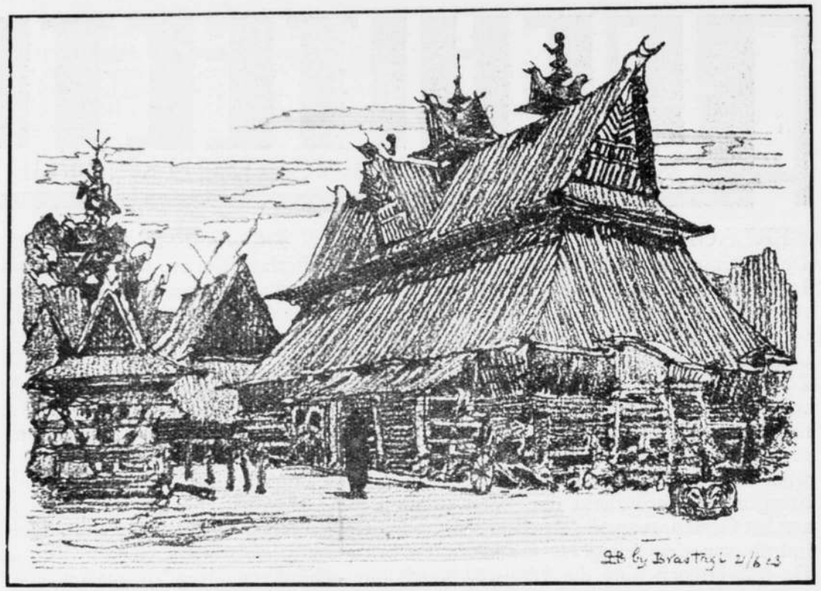
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. CARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR.
22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

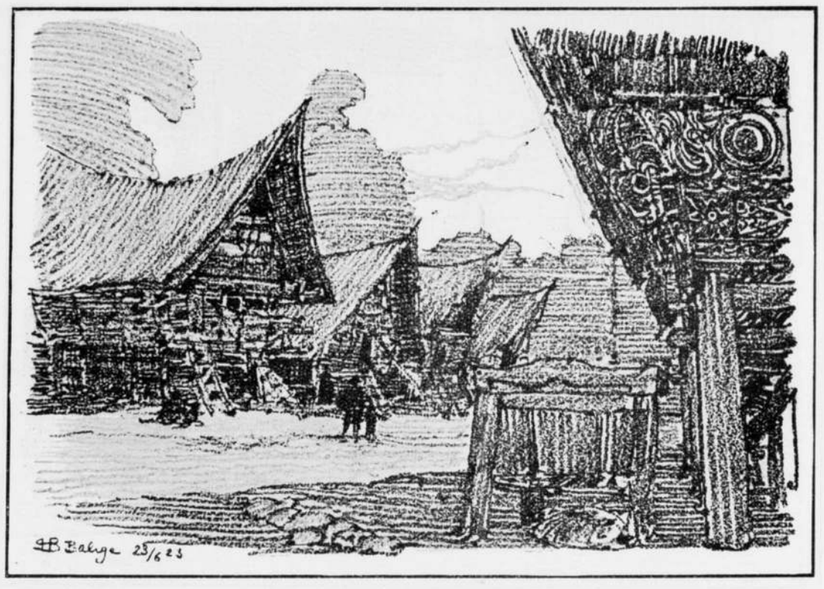
29E JAARGANG
24 JANUARI 1925

INDISCHE REISSCHETS DOOR DR. H. P. BERLAGE.

„Extrakten" noem ik deze schetsen want, ..., wel verre van te zijn haastige, voorloopige notities, waaruit door latere omwerking het „kunstwerk" ontstaat, welk voorloopig karakter voor ons Westerlingen aan het woord „schets" verbonden is, zijn deze teekeningen: uiterste samenvattingen van wat de meester in sterkste concentratie met zijn analytischen blik waarnam. Het zijn dus laatste resultaten van een psychisch proces waarbij wij alleen ons verbazen over de snelheid waarmede zich dit in den geest van den teekenaar voltrok.
Want verwonderlijk was inderdaad de snelle zekerheid waarmede het juiste standpunt werd gekozen en de rustige rapheid waarmede, schijnbaar zonder zoeken, de kenmerkende lijnen werden neergezet, een psychisch en physisch meesterschap vertoonend dat ons gemeenlijk slechts bij den Oosterschen kunstenaar gemeenzaam pleegt te zijn.
Maar ook dit is ten slotte slechts mogelijk voor dengene die, niet als „schilder" slechts starend naar den wisselenden schijn, maar als „bouwmeester", door den schijn heen de blijvende structuur doorziet en weergeeft.
Bijzonder gelukkig is de teekenaar bovendien met de wedergave der kleuren, die een zoo belangrijke factor zijn ter karakteriseering van het Indische landschap. Met volkomen behoud der belijningen, die de zwierige vormen van plant, dier en mensch bepalen, wordt door de raak neergezette kleurtoetsen het blijde karakter van die grandioze natuur geaccentueerd.

Een groote rijkdom aan onderwerpen wordt door deze verzameling tentoongespreid. Stadsgezichten van bekoorlijke, zondoorgloeide wijken, waarin de slank lenige bruine menschfiguurtjes heerlijk te staren zitten tegen een geelwit blakerenden muur; monumentaal zich opstapelende dakcomplexen in de chineesche wijken; een vorstelijke goud-gele vrachtkar, met geelbamboe-, rood en blauw versierde-huif, waarvoor twee melkwitte zeboe's wachtend voor den ingang van den met een bontwriemelende menschenmenigte gevulden pasar; een reeks van statige Hindoe-

INDISCHE REISSCHETS DOOR DR. H. P. BERLAGE.

tempels, waartusschen vooral de prachtige Tjandi Sewoe de aandacht trekt, naast den keizerlijken doch reeds meer bekenden Baraboedoer; bekoorlijke muurtjes en poortjes van den sprookjeshof te Kota Gedé; schepen en riviergezicht te Batavia en Soerabaya; een in daverend zonlicht blakerend plein van een kampong der Karobataks, wier geweldige, met fijne houtsculptuur bekroonde daken scherp gecontoureerd zich lijnen tegen de strakke lucht; een straat aan het Tobameer, wier huizen, als wild driftende op 't strand geloopen schepen, in plotselingen vaart gestuit, met de hooge, rijk besneden daken naar elkaar overhellend, zijn verstard; Menangkabausche huizen. . . . en eindelijk het onvolprezen Bali, welks prachtige pleinen en erven hier voor 't eerst ook in hun fijngestemde kleurengamma worden weergegeven, zie hier een kort overzicht van wat deze teekeningenserie biedt. En thans, aan het eind gekomen van mijn aankondiging, mij rekenschap gevend van de bleekheid van het door mij gegeven beeld, vergeleken bij den gloed die straalt uit het werk zelf, een vaalheid die slechts ten deele te wijten is aan de kleurloosheid der begeleidende reproducties, gevoel ik weer zeer stellig welk eene betreurenswaardige gewoonte het is, — gevolg van onze eenzijdige verstandelijke dressuur —, dat wij de ervaringen, beleefd bij het beschouwen van een beeldend kunstwerk, niet vertrouwen vóór zij door onszelven of door anderen onder woorden zijn gebracht. Dat ons aesthetisch oordeel ten slotte niet bepaald wordt door wat wij zagen, maar in hoofdzaak door wat wij lazen of hoorden, is een der oorzaken voor de onzekerheid waarmede wij in de meeste gevallen het beeldend kunstwerk naderen en verlaten. Wanneer ik dan ook het bovenstaande schreef, dan geschiedde dit niet zoozeer mij onderwerpende aan deze gewoonte, dan wel met de bedoeling er op te wijzen dat naast de voortreffelijkheid der teekeningen zelven, die geen lofprijzing behoeft, het juiste beeld dat zij geven van hunne — op zich zelven uiterst belangrijke — onderwerpen, in groote mate bijdraagt tot de bijzondere waarde die daaraan moet worden toegekend.

INDISCHE REISSCHETS DOOR DR. H. P. BERLAGE.

DE ROKIN-PRIJSVRAAG. (Ingezonden).

Het Jury-rapport geeft een der bezoekers van de Tentoonstelling der ten behoeve dezer prijsvraag ingekomen projecten, aanleiding tot onderstaande opmerkingen. Ongeveer in het midden van haar rapport komt de Jury tot de volgende uitspraak :

„Bovenstaande beschouwingen zullen het reeds duidelijk hebben gemaakt, dat „haar taak, verschillende inzendingen met prijzen te bekronen, *zeer* moeilijk werd."

en in het slot van het rapport :

„. . . ., terwijl een juist-afgemeten waardeering der zoo ongelijkmatige ont- „werpen *niet wel mogelijk was*."

Dit blijkt zeer duidelijk, als men die bewuste bovenstaande (tegenstrijdige) beschouwingen leest, b.v. ter eenre zijde :

„Na nauwkeurig onderzoek van de 60 overgebleven inzendingen kwam de jury „tot het besluit, dat er verscheidene ontwerpen waren, welker uitvoering tot „zulke overwegende bezwaren aanleiding zou geven of misstanden scheppen „zou, dat deze inzendingen *niet verder* in aanmerking konden komen. De eigen- „schappen van deze ontwerpen, welke de jury tot het bovenstaande besluit deden „komen waren in hoofdzaak de volgende : het geen aandacht besteden aan *het* „*eigenlijke vraagstuk* der indeeling van het Rokin tusschen Dam en Spui door „*het aanvaarden* van de bij het programma gevoegde teekening, welke de *eischen* „van het verkeer aangeeft, als plan van indeeling en het op dit plan ontwerpen „van eenige gebouwen of gebouwtjes ; de in de meeste gevallen onbelangrijke „of zelfs gebrekkige ontwerpen voor deze gebouwen of gebouwtjes, het zoo in- „compleet zijn der teekeningen, dat daaruit de bedoelingen van den ontwerper „niet te beoordeelen waren ; het op een dergelijke *ingrijpende en onjuiste om-* „*werken* van het stadsplan, dat de voorstellen hiertoe totaal onuitvoerbaar ge- „noemd moeten worden."

INDISCHE REISSCHETS DOOR DR. H. P. BERLAGE.

ter andere zijde :

„Behalve die ontwerpen, welke zich wijden aan *min of meer belangrijke bijzaken* „(b.v. motto's „Egmond", „Men trooste zich een kans een stoute sprong te „ „wagen", „Tempora Mutantur"), restten de oplossingen, welke een afwerking „van het gedempt Rokin zochten in boom- of grasbeplantingen."

„Over de ontwerpen welke de aandacht op *bijzaken* concentreerden meent de „Jury nog het volgende te moeten opmerken :

„*Motto „Egmond"*. Het *eigenlijke Rokinvraagstuk* is hier onopgelost gebleven. „Wel is gedacht aan een nieuw Stadhuis en een ingrijpende wijziging van den „Dam, doch deze gedachten moeten *onuitvoerbaar* genoemd worden."

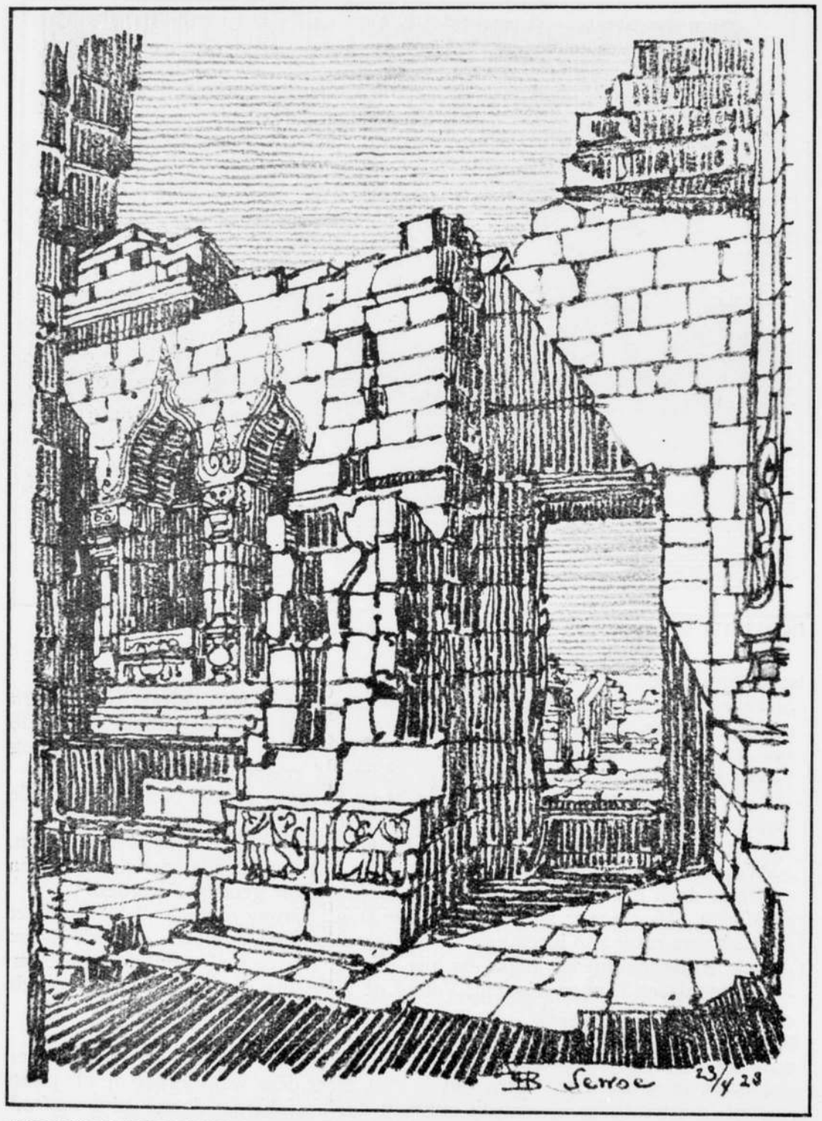
„*Motto: „Men trooste zich een kans, een stoute sprong te wagen.*" De inzender „heeft zeer zeker zijn inzending zeer interessant weten te maken — doch uit het „vele goede teekenwerk blijkt dat hier juist de *bijzaken* de aandacht teveel van „de hoofdzaak hebben afgeleid. Vooral de oplossing van het vraagstuk aan de „Spui-zijde is *zeer zwak*."

of:

„*Motto: „Tempora Mutantur"*. Dit plan is gebaseerd op een grooten nieuwen „verkeersweg naar het Oosten van de stad Daar deze verkeersweg op die plaats „niet te aanvaarden is, zou dit ontwerp *alleen al hierom dienen af te vallen.*"

En ook:

„De inzendingen onder de motto's: „K. K. K." en „Het Pontje", laten het „Rokin voor het grootste deel onbebouwd, adviseeren tot boombeplanting, „terwijl „K. K. K." zich een hoog accent denkt aan de Spuizijde, één geheel „makend met een nieuwe bebouwing aan de Langebrugsteeg en „het Pontje" „een hooge bebouwing op dezelfde plaats wil, doch zich deze denkt als een vrij-

INDISCHE REISSCHETS DOOR DR. H. P. BERLAGE.

„staand gebouw. De architectuur van beide inzendingen is echter van *geen* „*hoogen rang* en de voorgestelde bouwwerken zijn *te omvangrijk*."
Deze inzendingen zijn echter toch wel beoordeeld !
Of ter eenre zijde:

„De Jury is overtuigd dat de *noodzakelijke breedte* der verkeerswege*n* op het „gedeelte Rokin tusschen Dam en Spui behoud van een gedeelte gracht „onmogelijk maakt."
en ter andere zijde (sprekende over boom- en grasbeplanting) :
„De beste oplossing met dezen gedachtengang geeft het motto „Groei" waarbij „echter *van het programma wordt afgeweken*, daar de voorgeschreven verkeers- „weg 10 M. breed aan de stille zijde van het Rokin is *weggelaten* en waarbij „verder de afsluiting van het niet gedempte Rokin zwak is. Niettemin acht de „Jury het vraagstuk der Rokinverandering door het denkbeeld van boombe- „planting als in het ontwerp onder motto „Groei" voorgesteld, goed opgelost „en adviseert zij dit ontwerp *overeenkomstig de regelen* van het prijsvraag- „programma voor *f* 250.— aan te koopen."
Dit ontwerp is toch beoordeeld en aangekocht !
of verder b.v.:
ter eenre zijde:
„Een al of niet gebonden lage bebouwing van het gedempte Rokin op het tusschen „de verkeerswegen overblijvend terrein (b.v. motto „Probleem") *verwerpt* de „Jury als een oplossing, welke teveel den aard van tijdelijkheid zal uitdrukken."
ter andere zijde:
„De inzendingen onder de motto's „C. Stadswapen G" en „B. O. B." laten „eveneens het Rokin grootendeels onbebouwd, ontwerpen een boombeplanting „terwijl zij beide op door de Jury *juist* geachte plaatsen *lage gebouwtjes* denken. „De boombeplantingen bij beide inzendingen zijn echter weifelend en onzeker „ontworpen.
„Een goede inzending, waarvan de ontwerper in *bovengenoemde richting* gewerkt „heeft, n.l. die onder het motto „IJ" heeft de Jury toch niet kunnen overtuigen, „dat langs dezen weg een stijlvolle bebouwing langs een hoofdweg als het Rokin „is te verkrijgen.
„De inzending heeft een zeer goede architectuur, het geheele complex is goed „en overtuigd op het juist daarvoor in aanmerking komende gedeelte van het „Rokin geplaatst, doch het geheele karakter der inzending acht de Jury echter „*onvereenigbaar* met dat van het nieuwe Rokin."
Sprekende over een doorgaand lage bebouwing met een hooger accent bij de straat-kruising Rokin—Spui het volgende:
„Evenwel beschouwt de Jury *dergelijke* oplossingen toch als schadelijk voor de „schoone open ruimtewerking, welke het Rokin thans vertoont en kan ze *niet* „*voor bekroning aanbevelen*.
„Hetzelfde geldt voor de ontwerpers, die een hooge bebouwing op het genoemde „gedeelte van het Rokin aansloten aan een gewijzigde bebouwing langs de Lange „brugsteeg (motto's „het Pontje" en „Najaar 1924"). De jury erkent echter „de stedebouwkundige beteekenis der inzendingen onder de motto's „9" en „ „K. K. K." onder het genoemd *ernstig bezwaar*."
Enkele dezer ontwerpen zijn toch bekroond geworden.
Voorts is het hem opgevallen, dat bij geen der inzendingen, zelfs niet van dat der „bekroonden" de in het 4e artikel van het programma der prijsvraag bedoelde Memorie van Toelichting voor de bezoekers was te raadplegen, hoewel volgens artikel 10 de ontwerpen — dus ook de toelichting — zouden worden tentoongesteld.

CORN. VAN GELDER.

Bovenstaand ingezonden stuk werd voor antwoord toegezonden aan den Heer Ir. A. R. Hulshoff, Secretaris van de Jury voor de Rokinprijsvraag.
Naar aanleiding daarvan ontvingen wij van den Heer Hulshoff een bericht, dat in het vorig nummer opgenomen werd. In verband met bovenstaande verwijzen wij naar het genoemde bericht. [RED.]

TIJDSCHRIFTEN.

Journal of the R. I. B. A.

Nr 18 Historical sketch of Oxford door Edward P. Warren. De architectuur van de stad beschrijvende, wijst schr. op „twee opmerkelijke anachronismen": een Gotische poort van 1637 en „a still more startling instance of anachronism": een gebouw in Jacobean Gothic (vroeg zeventiende-eeuwsch), dateerend van 1719 en 1723. Dat er nu gebouwen gemaakt worden in stijlen van alle tijden, vindt hij natuurlijk doodgewoon en zijn gehoor natuurlijk ook.

Town planning in a city like Oxford door Raymond Unwin. I fear that the opportunities and the amenities which constitute the Oxford which we all love will ultimately be so overlaid and congested as to lose their value. This is not inevitable; and the most effective way of checking it is to make provision, by careful forethought and planning, for the proper distribution of the increasing population in self-contained suburbs outside the town, and to equip them as completely as possible for all the activities of life, for industry, business, trade, education, and recreation. To the full extent that it may prove possible, all these functions should be localised with the people to whom they minister. Voor de curiositeit dit: It may well need to be considered, and that soon, whether complete freedom to race about the city in a car is so important a privilege for all the undergraduates that much of the unique character of Oxford streets should be sacrificed to render such form of amusement reasonably safe for the public. En dan vermeldt een noot dat de Vice-Chancellor van de universiteit het tuffen door studenten al beteugeld heeft.

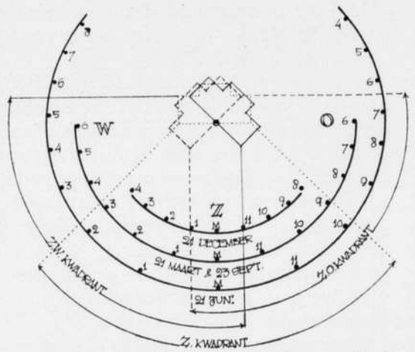

Diagram van den zonnestand op 52° N.B.
(Hoek van Holland–Arnhem–Winterswijk).

Nr 19 Aspects of houses in relation to wind, rainfall and sunshine door Nathaniël Wood. Schrijver heeft nauwkeurige gegevens verzameld over wind, regen en zon en die verwerkt en in grafieken uitgedrukt. Naar zijn grafieken van den zonnestand op 50, 55 en 60° NB is bovenstaand diagram bewerkt voor 52°, d.i. practisch gesproken, voor ons heele landje. Het huis dat schr. tot uitgangspunt van zijn beschouwingen neemt, heeft beide woonkamers en de vier slaapkamers aan den langen gevel. Het is wat waard om met behulp van dit diagram zuiver de meest wenschelijke ligging voor een huis van gegeven plattegrond te kunnen bepalen of omgekeerd een plan, een interieur te kunnen afstemmen op deze gegevens.

Nr 20 The British Empire Exhition Buildings door Hubert C. Corlette. Schrijver wil er niet veel kwaads van zeggen en weet er niet veel goeds van te zeggen. Met heele mooie prentjes.

W. B.

HET NIEUWE PLAN VOOR DE SLUIS IN DE NIEUWE MEER.

In het nummer van „Architectura" van 10 Januari j.l. maakten we melding van een dagbladbericht omtrent een nieuw plan voor de sluis in de Nieuwe Meer.

Wij hebben ten stadhuize naar dit plan geïnformeerd, doch zijn daarbij gestuit op de stilzwijgendheid der betrokken hoofdambtenaren, die geen mededeelingen wilden verstrekken, alvorens het plan in het College van B. en W. van Amsterdam behandeld was.

Zoodra ons inlichtingen verstrekt worden, komen we op dit plan terug. RED.

HOOFD-ARCHITECT.

Wij vernemen uit de dagbladen onder „officiëele berichten" het volgende:

Bij Kon. besluit is aan den architect bij den Rijksgebouwendienst J. G. Robbers, b. i., te 's Gravenhage, de persoonlijke titel van hoofdarchitect verleend.

De ambtelijke titulatuur is niet altijd zóó doordacht. Ditmaal echter wordt van diep denken getuigenis afgelegd.

Naast de architecten, die alleen met de handen werken, werd thans een vakbroeder aangesteld, die uitsluitend met het „hoofd" werkt.

Ligt hierin opgesloten, dat de hoofdarchitect met zijn handen van het werk af moet blijven? RED.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

DE WAARHEIDSLIEFDE IN GEBOUW EN BOUWER, DOOR C. J. BLAAUW.

Gij en ik, lezer, beminnen de waarheid zeer, want is niet de waarheid goed en edel en alles wat schoon gezegd kan worden?

Ja, de waarheid is goed voor wie de waarheid bemint, goed voor ons lezer, gij en ik, die haar beminnen, omdat ze ons zoo uitzonderlijk liefheeft, ons èn. . . . allen, die mèt ons zijn. En, lezer, velen zijn mèt ons, met U en met mij en of ze in het bijzonder met U zijn of mij, zie, lezer, dat zou ik bijna niet kunnen zeggen, want zelfs is het mij in het weten van de waarheid zoo bijzonderlijk tusschen U en mij. . . . en die vele anderen, die mèt ons zijn, niet meer mogelijk een voortdurend en treffend onderscheid te maken tusschen U en mij — zie nu, lezer, hoe de waarheid mèt ons is, hoe ze ons doet ontdekken, dat wie schrijvende *wij* zegt, steeds mèt de waarheid is, in waarheid één met vele lezers. Zoo zou ook ik in lichte verwarring over mijn U- en ik-zijn met betrekking tot de door ons zoo beminde waarheid neigen tot het breedere „wij", zeggende alzoo dat al wat nog gezegd zal worden staat tusschen U en mij in het teeken van de geliefde waarheid, onze waarheid, onze *eigen* waarheid.

Maar in mij rijst een lichten schroom om „wij" zeggende, een voorrecht mij aan te matigen, dat alleen behoort aan koningen en keizers en aan de hoofd- en onderredacteuren van onnoemelijk veel dagbladen, die, als vazallen van de „koningin der aarde", steeds met de door hen beminde waarheid op zeer intiemen voet verkeeren. Zie, lezer, ik aarzel mijn en Uw liefde tot de waarheid gelijk te stellen met die van de zoovele genoemde redacteuren en andere heerschers. Ik geef in verband hiermede de voorkeur aan een klein voorbehoud in onze liefde voor de waarheid en bovendien, lezer, is het toch onze wensch, dat wij er samen nog wat over praten en zou niet deze allermenschelijkste bedoeling (er nog eens over praten) weerstreefd worden, zoo wij ons in waarheid *één* verklaarden? Laat ons dan, gij, lezer, en ik, voorloopig nog gescheiden blijven in de wetenschap van de ons verbindende liefde tot de waarheid en mocht ik in de extase mijner waarheidsliefde een enkel maal „wij" zeggen, dan lezer, lees: „ik"; ook staat het U vrij, mocht ge door de waarheid dezer en de nog volgende zinnen getroffen worden, voor mijn geschreven „ik" het breedere „wij" in U te doen klinken.

* * *

Ik zeide het reeds en wellicht herhaalde ik het een enkel maal, men kàn het niet genoeg herhalen: Wij beminnen de waarheid met doordringende en onbaatzuchtige liefdesaandacht in volle overgave.

Mocht nu een lezer opstaan en vragen: wie, wat, hoe is dan de waarheid, die ons zoo na aan 't hart ligt?, dan moge ik dezen lezer over een zoodanige moeilijke vraag een licht verwijt doen hooren, want klinkt in deze vraag niet twijfel aan de waarheid? En wie twijfelde en vroeg ooit als hij liefhad?

Was niet de eerste vraag des minnaars een schuchtere maar zeer gevaarlijke ondermijning van de ware liefde?

Neen, lezer, hier past geen twijfel en geen vraag; laat ons zonder vragen of twijfelen beminnen de waarheid, die, het zij U genoeg, Uwe, mijne, onze eigen geliefde waar-

29E JAARGANG
31 JANUARI 1925

heid is en altijd moge blijven. En mochten anderen, zij, die niet mèt ons zijn, van waarheid spreken, zeggende dat zij die evenzeer, ja heviger nog beminnen (er wordt in liefde hoog geboden) weet dan met mij, lezer, dat die *andere* waarheid niet uw *eigen* waarheid, dat die waarheid een vervloekte leugen moet heeten!
Als we zóó onze eigen waarheid weten lief te hebben kunnen we in waarheid sterk zijn, dàn, ik kan U zulks plechtiglijk verzekeren, zal ook de waarheid U ter wille zijn en blijven, zal ze zich steeds aan U toonen, zooals ge haar gaarne ziet. . . .

* * *

Laat ons thans de bouwkunst beschouwen in het licht onzer waarheid. Het heeft mij bijzonder getroffen hoe oprecht een gebouw meestal is, hoe zelfs het gebouw in waarheid het wint van den maker.
In welke verschillende gedaanten het gebouw zich ook toonde, de waarheid was steeds dezelfde: zoo vertelt menig gebouw in een bijkans ontroerende rondborstigheid, welk een aartsknoeier de maker was; toch was de maker volstrekt niet van zins geweest deze waarheid te openbaren, evenmin als die andere maker, waarvan het gebouw in volle oprechtheid liet zien, hoe deze maker een gapper was van anderer „motieven", aldus deze maker makende tot het zoo beminnenswaardige type van „eerlijke dief", dat door vele dichters reeds bezongen werd (van dichters gesproken, lezer, bemoei U niet met hen, want het beste gedicht is hoogstens een klare leugen!)
Zooals het gebouw eerlijker is dan de maker, zoo is het ook veelal eerlijker dan de criticus: bij de schoonste kritiek blijft het U even oprecht-onnoozel aanstaren, terwijl het ook bij de meest afbrekende kritiek in waarheid recht-overeind blijft staan. Het is zeer merkwaardig op te merken, hoe zoo'n stom gebouw, ondanks die stomheid, wellicht ook dank zij die stomheid, de waarheid uitspreken kan, ook al mocht die waarheid een leugen zijn, een leugen, die ras aan het licht komt, zoo men slechts de waarheid wil ontdekken.
Moeilijk, zeer moeilijk heet het in het gebouw de waarheid te betrachten, doch zou het niet nog moeilijker zijn bouwende te liegen, wetende dat de best verzonnen leugen tòch aan het licht komt? Zoudt ge meenen, lezer, dat het mogelijk ware Uw leugens in een gebouw te verstoppen?
Wij hebben de waarheid lief en daarom vereeren we het gebouw, dat, hoe ook, steeds het „ware" gebouw mag heeten.
Zooals reeds gezegd, betreft het hier de waarheid, die door den maker zelden of nooit verwacht of verlangd werd, want *dit* is de keerzijde van het gebouw, dat het steeds hardnekkig verloochent de door den maker betrachte waarheidszin.
Zoo b.v. verhult het gebouw zorgvuldig zijn holheid: terecht spreken we van het gebouw als ruimte-omsluiting, doch van buiten gezien toont het gebouw zich massief, spreken we van massa en massa*werking*, enz., zelfs het doorzichtige glas werkt mede aan dezen leugen, door afweer van het licht, dat de verborgen ruimte zou willen verraden, gevende de illusie van donkerglanzend gepolijste massiviteit. Eerst als we het gebouw binnentreden komt de waarheid van zijn holheid aan het licht, doch ook dan staan we weer voor nieuwe raadsels.
Zie ook, waarheidslievende lezer, hoe het gebouw zijn constructie verbergt, niet omdat het zoo gewild werd, doch omdat nu eenmaal de noodzakelijkheid het medebrengt.
Zie in Amsterdam, in waarheid een moeras, waar de gebouwen staan, als waren ze op een rots gebouwd. Niets verraadt U de toch zoo interessante constructie, welke gewrocht werd om aan de gebouwen daar de zoo noodige standvastigheid te geven.
Om te beginnen echter is het de dubbelzijdigheid van het gebouw, het binnen en buiten, die verhindert de waarheid der constructie te *door*schouwen, zoo die al aanwezig mocht zijn.

* * *

Of deze fragmentarische beschouwing in het licht onzer waarheid spiegeling is van de waarheid van velen? Moge het zoo zijn. Het mag ook niet zoo zijn, want zeker is mij, of het U ook zeker is, lezer, zou ik niet durven zeggen, dat het ànders gezegd kan worden èn dat er meer van te zeggen valt, wellicht kan er ook iets tegen gezegd worden! Ik mag dan nu reeds zeggen, dat ik over bouw-*kunst* niet gesproken heb. Inderdaad niets verluidt in bovenstaande bespiegeling van de waarheid in de kunst: deze waarheid is . . . schijn, leugen, zoo men wil — schoonen schijn. Wie de waarheid liefheeft èn de kunst wete *zijn* waarheid zeker voor *zich*, ook al mocht in kunst zijn waarheid — leugen blijken.

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW VOOR DE VERGADERINGEN VAN DEN VOLKENBOND.

Van het Departement voor Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ontvingen wij de volgende mededeeling:
De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, brengt ter algemeene kennis, dat hij van den Secretaris-Generaal van den Volkenbond de volgende mededeeling heeft ontvangen betreffende een prijsvraag welke wordt uitgeschreven voor den Volkenbond te Genève:

„*Société des Nations*".

Concours pour le choix d'un projet en vue de la construction, à Genève, d'une salle de conférences de la Société des Nations.

La Société des Nations ouvrira prochainement un concours pour le choix d'un projet en vue de la construction d'une salle de conférences à Genève. Le concours sera ouvert aux architectes ressortissants des Etats Membres de la Société des Nations.
Un jury international, composé d'architectes réputés, sera chargé de l'étude et du classement des projets présentés.
Une somme de 100.000 francs suisses sera mise à la disposition du jury, pour être répartie entre les meilleurs projets présentés.
Le programma du concours sera prêt au mois de février 1925 et sera expédié de Genève, de manière à ce qu'il parvienne aux gouvernements et aux concurrents à une date à peu près identique; les exemplaires destinés aux pays éloignés seront donc expédiés en premier lieu.
Le Gouvernement des Pays Bas recevra, à titre gracieux, un certain nombre d'exemplaires.
Moyennant 1: envoi préalable de la somme de 20 francs suisses, un exemplaire du programma sera en outre envoyé directement de Genève, après que les exemplaires destinés aux gouvernements auront été expédiés, à toute personne qui en fera la demande."
Belanghebbenden, die een exemplaar van het programma der prijsvraag wenschen te ontvangen, gelieven hunne desbetreffende aanvrage te richten tot het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (Kamer no. 56).

's-Gravenhage, 15 Januari 1925.
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
(get.) C. FEITH.
Overeenkomstig het oorspronkelijke,
De Secretaris-Generaal,
C. FEITH.

In verband met deze internationale prijsvraag werd tot de Redactie het verzoek gericht, het volledige programma in Architectura te publiceeren. Wij meenen aan dit verzoek niet te kunnen voldoen, daar het geheel overnemen van dit

programma volgens de Auteurswet niet geoorloofd zal zijn. Wèl bestaat het voornemen, zoodra het volledige programma in ons bezit zal zijn, daaraan eene bespreking te wijden. Intusschen moge thans reeds de opmerking gemaakt worden, dat in de jury geen Hollander benoemd werd. Benoemd werden een Belg (Victor Horta), een Oostenrijker (Josef Hoffmann), een Engelschman (Sir John Burnet), een Franschman (Lemaresquier), een Italiaan (Prof. Muggia) en een Zwitser (Karl Moser).

Dat Holland in deze internationale jury niet vertegenwoordigd is komt ons onjuist voor. Immers mag, ondanks persoonlijke appreciatie's van de Hollandsche architectuur gezegd worden, dat ze in de architectuur der wereld een plaats verdient, zoowel in de historie als in het heden. Wordt hierbij nog in aanmerking genomen, dat het in Holland zeker niet aan algemeen architectonisch inzicht en zuiver kritisch vermogen ontbreekt, dan mag het temeer verwondering wekken, dat bij de benoeming van de jury voor een modern gebouw (immers geldt het hier de architectonische belichaming van een moderne idee: de bond der volkeren!) aan de Hollandsche architecten, aan de Hollandsche architectuur geen vertegenwoordiging in deze internationale architectonische wedkamp werd toegekend.

Toch mogen we vooronderstellen, dat de Hollandsche architectuur in het buitenland niet onbekend is en evenzeer mogen we vooronderstellen, dat de Hollandsche vertegenwoordigers te Genève ook niet geheel onbekend zijn met de hedendaagsche bouwkunst in hun land. We vragen ons nu af: wie benoemen een dergelijke jury? Hadden de Hollanders te Genève bij het benoemen geenerlei medezeggenschap? Voordat wij, Hollanders, ons gaan werpen in een kamp, die ons zooveel energie en arbeid zal kosten, mochten we toch weten waarom Holland geen vertegenwoordiger in deze internationale jury heeft. Mocht het zijn, dat men in Geneefsche „kringen" al bij voorbaat tegen de Hollandsche moderne bouwkunst „bedenkingen" heeft en mochten deze bedenkingen er al toe geleid hebben, dat in de jury geen Hollander benoemd werd, dan kunnen velen van ons zich tot de aangename kant van dit vraagstuk bepalen, maar de moeiten en zorgen voor het compleet teekenen en inzenden van een ontwerp kunnen ze zich dan besparen. Dit zijn echter maar vooronderstellingen. Laat ons afwachten, wat het programma en de „nadere inlichtingen" ons brengen. [RED.]

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

Het Bestuur ontving van de P. P. C. een schrijven, waarin vermeld, dat in de laatstgehouden vergadering van de P. P. C. in plaats van den Heer H. A. Reus (aftredend) benoemd werd de Heer H. van der Kloot Meyburg, arch. B. N. A. te Voorburg.

Mede werd ontvangen een jaarverslag van de P. P. C. over 1924, en een rapport over een prijsvraaggeschil. Beide zijn voor de moderne geschiedenis van het prijsvragenstelsel genoeg van belang om ze in extenso in ons blad op te nemen:

JAARVERSLAG OVER 1924. (15 DEC. 1923—15 DEC. 1924.)

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft de eer U onderstaand het verslag harer werkzaamheden gedurende het jaar 1924 aan te bieden.

De prijsvragen waarover in het vorige jaarverslag werd gerapporteerd, doch waarvan het resultaat toen nog niet bekend was zijn:

A. Uitbreiding van het Gebouw der Nieuwe of Litteraire Societeit aan het Plein te 's Gravenhage.

Uit het jury-rapport blijkt dat op den vastgestelden tijd de antwoorden waren ingekomen en dat de prijsvraag in zooverre als volkomen geslaagd kon worden geschouwd, dat één der ingezonden antwoorden ten volle beantwoordde aan de bedoeling die bij het uitschrijven van de prijsvraag had voorgezeten.

B. Kerkgebouw voor de Gereformeerde Gemeente te Amsterdam.

Deze prijsvraag schijnt in zooverre niet in elk opzicht geslaagd te zijn, dat behalve de eerste

prijs, overigens geen volledige bekroningen konden worden toegekend en de derde prijs geheel moest worden ingehouden.

De prijsvragen, bij welke de P. P. C. in 1924, 't zij hare medewerking bij de samenstelling of de beoordeeling van het programma verleende, 't zij hare diensten bij reeds uitgeschreven prijsvragen aanbood, waren de navolgende:

1°. *Monogram* voor „Civis Liber", uitgeschreven door de vereeniging van dien naam te 's Gravenhage

Ingevolge eene desbetreffende advertentie in „Het Vaderland", bood de P. P. C. hare diensten aan onder toezending van een exemplaar der A. N. P., waarop echter geenerlei antwoord van die Vereeniging werd ontvangen.

Waar de prijsvraag van weinig belang was en de tijd voor de beantwoording midderwijl reeds bijna verstreken was, meende de P. P. C. niet verder te moeten ageeren.

2°. *Zilveren presenteertrommel (koekjestrommel) met blad*, uitgeschreven door bemiddeling van het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst te 's Gravenhage.

Nadat de ingekomen antwoorden beoordeeld waren, bleek dat de bekroonde inzender onbekend wenschte te blijven. Het is de P. P. C. niet ter kennis gekomen hoe de verdere afwikkeling van dezen prijsvraag heeft plaats gehad, doch zij vermoedt dat geen gevolg is gegeven aan de uitvoering van het bekroonde ontwerp.

3°. Reclameplaat c. a. voor de H. A. M. I. T. (Haarlemsche Middenstandstentoonstelling te Haarlem.)

Na kennisneming van een courantenbericht, waarbij deze prijsvraag werd aangekondigd, wendde de P. P. C. zich tot de prijsvraaguitschrijvers onder overlegging van een exemplaar der A. N. P. en aanbieding van hare diensten.

Zij mocht echter geenerlei antwoord op haar schrijven ontvangen, zoodat zij meende aan de belangrijkste vak- en nieuwsbladen eene ontrading van deelname aan de prijsvraag te moeten zenden.

Het resultaat van deze prijsvraag is de P. P. C. niet ter kennis gekomen.

4°. *Linoleum-patronen*, uitgeschreven door de *Arte Pure e docoratioo Milano.*

Over het programma van deze internationale prijsvraag werd het oordeel der P. P. C. gevraagd, die, hoewel de A. N. P. slechts nationale prijsvragen bestrijken, meende dit te moeten geven, daarbij wijzende op enkele bepalingen in het programma, die in strijd bleken te zijn met de principes waarop de A. N. P. zijn gebouwd.

5°. *Reclamebiljet voor de Maatschappij Zeeland* uitgeschreven door de Directie van die Maatschappij.

Nadat de prijsvraag was uitgeschreven en in de dagbladen was aangekondigd, bleek de opzet daarvan in strijd met de A. N. P. en stelde de P. P. C. zich in verbinding met de Directie bovengenoemd, doch, toen daarop niet al te spoedig antwoord van de Maatschappij Zeeland werd ontvangen, meende de P. P. C. de medewerking aan de prijsvraag te moeten ontraden, waartoe zij een bericht aan de vak- en nieuwsbladen zond.

Daarna kwam echter de bereidverklaring van de Mij. Zeeland om overleg te plegen in en werd dit zoowel mondeling als schriftelijk gehouden, met het gevolg dat de P. P. C. een conceptprogramma opstelde dat met inachtneming van de wenschen van de prijsvraagschrijfster in overeenstemming met de A. N. P. was geredigeerd. Ten slotte bleek echter de Mij. Zeeland niet bereid om haar eigen programma in te trekken en liepen de niet on-omvangrijke bemoeiingen der P. P. C. op niets uit, zoodat ook harerzijds de ontrading aan de prijsvraag mede te werken, gehandhaafd bleef.

Bij de onderhandelingen bleek weer een keer te meer hoe moeielijk het is om personen en lichamen die gewoon zijn zelf te decreteeren wat zij willen, te overtuigen dat er ook wel hier en daar een gebied is, waarop zij niet tehuis zijn en voorlichting van anderen behoeven, waarbij hunne belangen beter gediend zijn dan zij het zelve kunnen doen.

Het resultaat van de prijsvraag schijnt, blijkens een kort courantenbericht, zeer sober te zijn geweest, doch wat er ten slotte uit is voortgekomen is de P. P. C. niet bekend geworden.

6°. *Reclamebiljet* ten dienste van *Bruynzeel's parketvloeren.* Uitgeschreven door de firma C. Bruynzeel's & Zonen te Rotterdam.

De opzet van deze prijsvraag is geheel in overleg met de P. P. C. geschied en het door haar opgemaakte programma, werd door de prijsvraaguitschrijfster geheel aanvaard.

De deelneming aan de prijsvraag was groot (96 ontwerpen) en blijkens het jury-rapport kan zij als geslaagd worden beschouwd.

7°. *Reclameplaat „Roode Kruis"* uitgeschreven door het Hoofdbestuur van het Roode Kruis.

Ook deze prijsvraag is geheel in overleg met de P. P. C. opgezet en afgewikkeld en als volkomen geslaagd te beschouwen.

8°. *Oplossing van het Rokin-vraagstuk* uitgeschreven door het *Gemeentebestuur van Amsterdam.*

Deze prijsvraag was een studieprijsvraag met mogelijkheid om als grondslag voor uitvoering te dienen en als zoodanig een tusschenvorm tusschen studie- en uitvoeringsprijsvraag.

Het prijsvraag-programma werd na overleg met de P. P. C. vastgesteld en het resultaat, kort geleden bekend geworden, kan als een succes voor dit moeilijk onderwerp worden beschouwd, niet het minst om zekerheid te verkrijgen wat vooral in dit geval vermeden moet worden.

9°. *Monumentale lantaarn op den Dam te Amsterdam*, uitgeschreven door het *Gemeentebestuur van Amsterdam.*

Evenals de vorige prijsvraag werd het programma daarvoor, na overleg met de P. P. C. en in overeenstemming met de A. N. P. vastgesteld.
Uit het onlangs bekend geworden resultaat kon besloten worden, dat de prijsvraag als volkomen geslaagd is te beschouwen.

10°. *Fabrieksmerk* voor *een verbeterd schelpkalk product*, uitgeschreven door de N. V. Vereenigde Schelpkalkfabrieken te Leiden.

Na overleg met de prijsvraaguitschrijfster stelde de P. P. C. het programma op, dat door eerstgenoemde werd aanvaard en waarnaar de prijsvraag werd uitgeschreven en afgewikkeld.
Ook deze prijsvraag lokte veel deelneming uit (90 ontwerpen) en leidde blijkens het jury-rapport tot een volkomen succes.

11°. *Reclamebiljet* voor de *Nationale Voedings- en Huishoudtentoonstelling* te Nijmegen.

Nadat deze prijsvraag blijkens courantenberichten was uitgeschreven, zocht de P. P. C. contact met den prijsvraaguitschrijver onder aanbieding van hare diensten ter voorbereiding daarvan. Uit het daarop toegezonden programma bleek dat het niet in allen deele aan de A. N. P. voldeed, doch dat de bedoeling had voorgezeten om met redelijke eischen rekening te houden, zoodat de P. P. C. ook in verband met den beschikbaren tijd voor de beantwoording der prijsvraag, meende te moeten volstaan met het geven van eenige wenken die bij de afwikkeling van de prijsvraag in 't oog dienden gehouden te worden.
Het resultaat van de prijsvraag is de P. P. C. niet ter kennis gekomen.

12°. *Winkelgalerij c. a. aan de Laan van Meerdervoort te 's Gravenhage*, uitgeschreven door het *Bouwbureau Joh. P. Scheffers aldaar.*

Ook deze prijsvraag had iets tweeslachtigs in dien zin dat zij niet voor een bouwwerk in zijn geheel doch slechts voor een gevel werd uitgeschreven, waardoor het bepalen van de prijzen en het honorarium bij uitvoering, bemoeilijkt werd.
Niettemin werd na uitvoerige bespreking en correspondentie met den prijsvraaguitschrijver overeenstemming verkregen en werd het ten slotte door de P. P. C. opgestelde programma door hem aanvaard.
De prijsvraag had een groot succes daar niet minder dan 153 ontwerpen inkwamen en de jury ten volle een ontwerp voor uitvoering kon aanbevelen.
Door een onachtzaamheid bij het in ontvangst nemen van de ontwerpen bleef één dezer buiten beoordeeling, waardoor een conflict tusschen den inzender en den prijsvraaguitschrijver ontstond waarop straks wordt teruggekomen.

Behalve bij de genoemde prijsvragen werd de P. P. C. nog in een aantal andere gevallen geraadpleegd, waar het voornemen bestond om prijsvragen uit te schrijven.
In veel dezer gevallen bleek, na toezending van een exemplaar der A. N. P. de ijver tot het uitschrijven van een prijsvraag merkbaar bekoeld en meestal werd daarover niets meer vernomen.
Niettemin blijkt het bestaan van de A. N. P. en de permanente prijsvraag-commissie hoe langer hoe meer bekendheid te verkrijgen, zoodat het kortgeleden is voorgekomen, dat ook haar voorlichting werd gevraagd op een gebied, dat volkomen valt buiten dat, wat door de A. N. P. wordt bestreken.
Het was het Rotterdamsch Comité tegen de zakelijke bedrijfsbelasting dat een Ideeën-prijsvraag wilde uitschrijven om die belasting te doen verdwijnen en de bemiddelling van de P. P. C. daartoe inriep.
Hoewel deze niet verleend kon worden bleken toch de A. N. P. een aantal bepalingen te bevatten die voor *elke* prijsvraag van belang en daarbij toepasselijk te achten zijn, zoodat ook in dit geval nog nuttig werk kon worden verricht.
Terugkomende op het onder sub 12°. genoemde conflict, tusschen prijsvraaguitschrijver en inzender, moet de P. P. C. releveeren dat zij voor het eerst door partijen als arbiter werd erkend en haar werd verzocht om een bindende uitspraak te geven over een geschil dat is ontstaan, naar aanleiding van een mogelijk gepleegd verzuim en eenen daarop gegronden eisch van schadevergoeding.
Het geschil zelve, waarover de P. P. C. afzonderlijk zal rapporteeren, terzijde latende, wordt hier de vinger gelegd op eene leemte in de A. N. P. n.l. op het gemis van bepalingen, waarbij de berechting van mogelijke geschillen, die *naar aanleiding* van de afwikkeling van een prijsvraag kunnen ontstaan, wordt geregeld.
Naast de bevoegdheid die de P. P. C. reeds bezit om te constateeren of eene afwijking van de A. N. P. heeft plaats gehad, dient een instituut te staan om, met uitsluiting van beroep op den

burgerlijken rechter, te kunnen bepalen op welke wijze herstel van geschonden rechten moet plaats hebben, evenals dit b.v. in de honorarium-regeling voor de architecten geschiedt.
Op welke wijze hierin zal moeten worden voorzien is een punt dat nog nader moet worden overwogen, doch waarop de P. P. C. zich voorstelt nader terug te komen.
Ten slotte releveert de P. P. C. eene correspondentie met de redactie van het Bouwkundig Weekblad, over de stereotiep in prijsvraagprogramma's voorkomende bepaling dat in dit blad alle publicaties omtrent de prijsvragen zullen voorkomen.
De Redactie, gezien de uitgebreidheid die deze mededeelingen, in den vorm van vragen om inlichtingen, jury-rapporten enz. soms aannemen, meende op beperkingen hierin te moeten aandringen.
Het Bestuur van de B. N. A. meende echter met het oog op het belang van het instituut „prijsvragen" in zoo uitgebreid mogelijke mate door te moeten gaan met deze mededeelingen waar het prijsvragen met algemeene deelneming betreft en slechts speciale regelingen, eventueel met tegemoetkoming in de kosten te moeten treffen in gevallen waarbij bepaalde categorieën van medewerkers worden uitgesloten.
De P. P. C. zal met deze overwegingen, bij hare onderhandelingen met prijsvraaguitschrijvers, voor zoover daar aanleiding toe bestaat, rekening houden.
De P. P. C. was voor het jaar 1924 geconstitueerd als volgt:

H. A. REUS,	Voorzitter,	aftr. 1 Januari 1925
C. N. VAN GOOR,	Secretaris,	„ 1 Januari 1927
W. F. GOUWE,	Lid,	„ 1 Januari 1926

Het rooster, volgens art. 8 van het Huishoudelijk Reglement voor het nazien der jaarrekening van de P. P. C. luidt:
Voor de rekening 1924: Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.
Voor de rekening 1925: Bond van Nederlandsche Architecten.
Voor de rekening 1926: Architectura et Amicitia.
Voor de rekening 1927: Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

De Permanente Prijsvraagcommissie,
H. A. REUS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
W. F. GOUWE, Lid.

Rotterdam, 31 December 1924.

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

Geschil prijsvraag „*WINKELGALERIJ c.a. aan de Laan van Meerdervoort te 's Gravenhage*".

Den 18en November 1924 ontving de Permanente Prijsvraag-Commissie een schrijven van een inzender op de prijsvraag bovengenoemd, waarin deze verklaart dat zijne inzending naar zijn meening ten onrechte „als te laat ingekomen" is geweigerd, meent aanspraak te hebben op schadevergoeding en de P. P. C. verzoekt uitspraak te willen doen in het geschil dat hierover met den prijsvraaguitschrijver is gerezen.
Alvorens aan dit verzoek gevolg te geven heeft de P. P. C. zich er van vergewist, of partijen bereid waren zich onherroepelijk aan een uitspraak van de P. P. C. te onderwerpen, van welke bereidverklaringen zij van partijen onderscheidenlijk den 5en en 12en December 1924 de verzekering kreeg.
De Permanente Prijsvraag-Commissie moet beginnen met de verklaring dat zij het op hoogen prijs stelt, dat partijen voldoende vertrouwen in hare bevoegdheid en onpartijdigheid hebben gesteld om een juiste uitspraak te doen in het gerezen geschil, doch zij ontveinst zich niet de moeilijkheid om daartoe in deze aangelegenheid te geraken en evenmin de beteekenis van de zaak, niet het minst om de gevolgen, die een hierdoor te stellen precedent in de toekomst zou kunnen hebben.
Niettemin heeft zij gemeend, de van haar gevraagde taak niet van de hand te mogen wijzen, in het vertrouwen dat haar uitspraak beide partijen als redelijk moge voorkomen en hen zal bevredigen.

1°. De inzender van motto „Haag" verzond zijn ontwerp op den, in het prijsvraag-programma vastgestelde tijdstip van 15 September 1924.
2°. Het ontwerp kwam op 16 September 1924 aan het, in het programma genoemde adres in, doch werd niet in ontvangst genomen, omdat de jury meende dat het ontwerp te laat binnenkwam.
3°. Onmiddellijk na het binnenkomen der antwoorden, begon de jury met de beoordeeling daarvan en kwam daarmede op den 18en September gereed.
4°. De lijst met de motto's der ontwerpen werd den 19en September verzonden aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad, doch werd niet opgenomen.

5°. Op den 20en September werd de tentoonstelling geopend en werden de prijzen aan de bekroonden uitgereikt.
6°. Den 25en October ontvangt de prijsvraag-uitschrijver een, ongedateerd, aangeteekend schrijven van den inzender, waarin deze protesteert tegen de weigering van zijne inzending en aanspraak maakt op schadevergoeding.
7°. Dit schrijven wordt den 28en October door den Secretaris der jury beantwoord en geadresseerd aan het correspondentieadres dat in den brief van den inzender was opgegeven, doch dit antwoord komt bij den afzender als onbestelbaar terug, waarna het op het redactiebureau van het Bouwkundig Weekblad wordt gedeponeerd.
8°. Den 4en November wordt hiervan melding gemaakt aan de redactie van het Bouwkundig Weekblad, waarna in het nummer van 8 November van dat blad een verzoek aan inzender wordt geplaatst om een juist correspondentie-adres te willen opgeven.
9°. Door inzender wordt bij ongedateerd schrijven aan het Bouwkundig Weekblad *opnieuw* het correspondentie-adres opgegeven aan hetwelk de brief van den Secretaris d.d. 28 October bleek niet te kunnen worden besteld, van welke opgave den 12en November door den redacteur van het B. W. mededeeling wordt gedaan aan den Secretaris der jury.
10°. Op 10 November wordt door het bureau van den B. N. A. de door de jury aldaar gedeponeerde brief opgezonden aan het opgegeven correspondentieadres en komt blijkbaar den inzender in handen.
11°. Op den 10en November ontvangt de Secretaris wederom een schrijven van den inzender, waarin hij zijn grieven, in zijn schrijven van 24 October geuit, herhaalt.
12°. Dit schrijven wordt door den Secretaris op 12 November beantwoord met een briefkaart, waarin den inzender wordt bericht dat de aan zijn correspondentieadres gezonden brieven, als onbestelbaar terugkomen, reden waarom dit bericht per briefkaart wordt gegeven teneinde, zoo mogelijk de bestelbaarheid daarvan te bevorderen.
13°. Ook deze briefkaart komt als onbestelbaar bij den afzender terug.

Bij het bestudeeren van de hierboven genoemde stukken blijkt weer een keer te meer, hoe moeilijk het schijnt te zijn om zelfs de duidelijkste voorschriften, bij prijsvragen naar haar juiste bedoeling te interpreteeren en hoe weinig de daarbij betrokkenen zich er blijkbaar rekenschap van geven, dat schijnbaar kleine onachtzaamheden, tot zeer onaangename verwikkelingen kunnen leiden, die bij wat meer zorgzaamheid zouden kunnen zijn voorkomen.
Teveel wordt wel eens uit het oog verloren dat een, ook administratief correcte behandeling van prijsvraagaangelegenheden aan de belangen zoowel van den prijsvraaguitschrijver als van de mededingers ten goede komt en een verzuim daarin, die belangen kan schaden en niet voor niets is aan de hiermede verband houdende bepalingen in de A. N. P. bizondere zorg gewijd.
In het onderhavige geval zijn door beide partijen fouten gemaakt.
Door de jury hierin dat zij de Algemeene regelen of indien zij daarna nog twijfelde de P. P. C., niet nader heeft geraadpleegd toen zich het geval voordeed dat een ontwerp binnenkwam op een tijdstip waarop zij *meende* dat de tijd van inzending verstreken was.
De Algemeene Regelen zijn op dit punt zeer duidelijk en uit art. 32 blijkt ondubbelzinnig dat een ontwerp dat op den datum die in het programma als inzendingsdatum is genoemd, *verzonden* is, als op tijd ingezonden moet worden beschouwd.
In ieder geval had de jury het ontwerp moeten accepteeren en, alvorens het terug te zenden moeten onderzoeken, aan welke oorzaak de haars inziens te late binnenkomst van het ontwerp moest worden geweten.
Door het ontwerp geheel uit handen te geven heeft de jury het zelfs onmogelijk gemaakt om met zekerheid te kunnen constateeren dat het ontwerp, waarover *nu* een conflict is gerezen, hetzelfde is als het door haar geweigerde.
In de tweede plaats is het een fout dat de jury eerst *na* het vellen van haar oordeel, de lijst met de motto's heeft opgezonden aan het Bouwkundig Weekblad.
Wel is waar zou dit in het onderhavige geval niet tot andere gevolgen hebben geleid, maar waar het publiceeren der motto's in het programma wordt voorgeschreven met de bedoeling, dat inzenders kunnen controleeren of hunne inzending hare bestemming heeft bereikt, is de zorg voor die publicatie het allereerste werk van de jury en het publiceeren van haar uitspraak zelfs vóór den datum waarop het nummer van het Bouwkundig Weekblad verscheen, waarin de motto's *konden* zijn bekend gemaakt, was wel wat erg voortvarend van de jury.
Van de zijde van den inzender was het een fout, dat zijn correspondentieadres niet in orde was, althans dit apparaat niet functionneerde, zoodat hij van de weigering van zijn ontwerp niet op de hoogte werd gebracht.
Aangenomen dat de jury den correcten weg had gevolgd en na in ontvangstneming van het ontwerp aan het correspondentieadres inlichtingen had gevraagd, dan zou de jury, wegens het als onbestelbaar terugkomen van deze vraag om inlichtingen, met volle recht het ontwerp terzijde hebben kunnen leggen; de schuld hiervoor zou volkomen ten laste van den inzender zijn gekomen.

Een protest van den inzender, zelfs na de publicatie der motto's, had door de jury niet behoeven te worden aanvaard, op grond van het feit dat de inzending niet voldeed aan de programmavoorschriften.
Waar het belang van den prijsvraag-uitschrijver een snelle afwikkeling van de prijsvraag vorderde, zou de jury hare werkzaamheden niet behoeven te hebben opgeschort in afwachting van het al of niet ontvangen van berichten over het correspondentieadres.
Al waren er dus door de jury geen overijlde handelingen gepleegd dan zou eveneens haar oordeel reeds hebben plaats gehad vóórdat inlichtingen van den inzender omtrent het tijdstip van inzending verkregen zouden zijn.
Uit bovenstaande chronologische opsomming van de feiten, blijkt duidelijk dat alle pogingen van de jury om, over het correspondentieadres, den inzender te bereiken, volkomen vruchteloos zijn geweest.
Eerst ruim een maand na de publicatie van de bekroningen komt inzender tot de ontdekking dat zijn ontwerp werd geweigerd en wendt hij zich met een bezwaarschrift tot de jury.
Het schijnt bij den correspondent niet opgekomen te zijn den inzender op de hoogte te brengen van wat er is gebeurd, en, na de, in het B. W. gedane vraag omtrent zijn correspondentieadres vraagt inzender geen inlichtingen aan zijn correspondent en geeft hetzelfde correspondentieadres weer op, dat *daarna* wederom blijkt niet te functionneeren.
De nonchalance zoowel van inzender als correspondent, neemt hierbij zulke verhoudingen aan dat zij die van de jury verre overtreft en in ieder geval een prijsvraaguitschrijver niet gehouden kan worden geacht daarmede rekening te moeten houden.
Wat nu „in abstracto" betreft, het recht op schadevergoeding van een inzender wiens ontwerp door nalatigheid van de jury of den prijsvraaguitschrijver niet wordt beoordeeld, acht de P. P. C. dit aannemelijk, hoewel het altijd zeer moeielijk zal zijn, zulk een schadevergoeding te bepalen omdat daarvoor elken wiskunstigen grondslag ontbreekt.
De mogelijkheid van schade voor wat eene mogelijke bekroning van het uitgesloten ontwerp betreft, wordt geheel beheerscht door de kwaliteit van het ingezonden werk, in vergelijking met de bekroonde ontwerpen.
Het zal echter zeer bezwaarlijk zijn om achteraf met juistheid de waarde te bepalen die de jury daaraan zou hebben toegekend, indien het ontwerp tegelijk met de andere ontwerpen door haar beoordeeld ware geworden.
Voor een dergelijke taak is, in geval van conflict, de jury zelve niet als geheel onbevooroordeeld te beschouwen en voor derden is zij even moeilijk, daar deze zich niet kunnen verplaatsen in den gedachtemgang die de jury bij hare beoordeeling der andere ontwerpen tot hare keuze heeft geleid.
Verder moet in 't oog gehouden worden dat de uitsluiting van de beoordeeling tevens de uitsluiting der expositie tot gevolg heeft, waardoor de inzender het voordeel derft dat uit de alleszins toelaatbare reclame, die expositie in zich sluit, voor hem zou kunnen voortvloeien.
Ook dit voordeel staat in nauw verband met de kwaliteit van het werk, waarbij in ieder geval door anderen dan de jury een oordeel zal kunnen worden uitgesproken.
De grootte van de schadevergoeding zou theoretisch, in het gunstigste geval voor den inzender — d. i. indien zijn ontwerp dat van den eerst-bekroonde in waarde evenaardde of overtrof — kunnen klimmen tot de waarde der voordeelen die de eerstbekroonde uit zijn bekroning zou kunnen verkrijgen en in het ongunstigste geval, bij ontbreken van verdiensten van het ontwerp, tot nul kunnen worden gereduceerd.
Niettemin zal hierbij steeds rekening moeten worden gehouden met het feit dat het buiten beoordeeling blijven van het ontwerp — tenzij er termen aanwezig mochten zijn om het tegendeel aan te nemen — uit een niet gewild verzuim is voortgekomen dat ook den prijsvraaguitschrijver in ongelegenheid brengt en hem in het voor den inzender bovengenoemde gunstigste geval, wellicht heeft verstoken van het voordeel om het beste plan te verkrijgen dat hij voor het bereiken van zijn doel, langs den weg van de prijsvraag meende te kunnen verkrijgen.
Hierin ligt naar het inzien van de P. P. C. een grond om de schadevergoeding binnen redelijke grenzen te beperken.
In het door den inzender van motto „*Haag*" genoemde motief, dat hij zijn ontwerp niet maakte ter aangename verpozing of met studiebedoelingen, kan geen grond voor schadevergoeding gelegen zijn.
Niet de bedoeling waarmede een antwoord op een prijsvraag wordt gemaakt doch de waarde die het, als zoodanig, voor den inzender en den prijsvraagschrijver heeft, is in dezen maatgevend.
Gaan wij nu na of er in het onderhavige geval aanleiding zou zijn voor schadevergoeding, dan blijkt uit het bovenontwikkelde dat deze vraag, in principe, bevestigend zou moeten worden beantwoord, indien vastgesteld kon worden, dat het ontwerp verdiensten zou bezitten die het zooal niet voor bekroning in aanmerking zouden doen komen, dan toch van dien aard zouden zijn, dat zij, bij expositie, de aandacht zouden kunnen trekken.

Door den gang van zaken is dit echter niet mogelijk, daar het corpus delicti niet ter beschikking van den prijsvraaguitschrijver is gebleven.
Dit is niet de schuld van den inzender en er zou dus grond zijn voor het opleggen eener schadevergoeding, al zou het bedrag daarvan in dit geval wel zeer moeilijk zijn vast te stellen en van gevoelsoverwegingen afhankelijk zijn.
Doch, zooals boven reeds is aangetoond, zou het ontwerp, ook indien de jury het niet zou hebben geweigerd, buiten beoordeeling zijn gebleven wegens het niet functionneeren van het correspondentieadres en dit is wel de schuld van den inzender, althans zeker *niet* van den prijsvraaguitschrijver of de jury. En, had de inzender *onmiddellijk na de weigering* geprotesteerd en was *toen contact tusschen hem en de jury op normale wijze tot stand gekomen, dan had laatstgenoemde haar fout kunnen herstellen.*
Voor het ondeugdelijk werken van het correspondentieadres moet inzender aansprakelijk worden geacht.
De fout van de jury wordt hierdoor allerminst uitgewischt, maar het recht van den inzender op gelijke behandeling met de andere ontwerpen wordt er door teniet gedaan, althans zoodanig verminderd dat moeilijk meer van recht zijnerzijds kan worden gesproken.
Hoezeer de P. P. C. het betreurt dat door onachtzaamheid van beide partijen een ontwerp buiten beoordeeling bleef, meent zij toch in gemoede dat er geen termen zijn om den prijsvraaguitschrijver in dit geval eene schadeloosstelling aan den inzender op te leggen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie,
H. A. REUS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
W. F. GOUWE, Lid.

Rotterdam, 10 Januari 1925.

TIJDSCHRIFTEN.

Bouwverordening der Gemeente Amsterdam
vastgesteld door den Gemeenteraad den 9den Juli 1924, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten bij besluit van den 10den December 1924, Nr. 153. Ingenaaid *f* 1.25. In prachtband met goud 2.50. Vijftig exemplaren op Oudholl. papier v. Gelder in perkamenten band, genummerd van 1—50 met de handteekening van den Burgemeester *f* 20.—. 150 kwarto bladzijden bevattende 357 artikelen, verdeeld over 7 hoofdstukken, verdeeld in afdeelingen en dezelve in paragrafen, mitsgaders 4 tabellen, een alphabetisch register, een inhoudsopgave en een kaart in kleurendruk.
„Dit boek is voor ons niet het boek van de Maand, doch van het geheele jaar en voor vele jaren."
„Een werk dat ieder in het bouwvak gelezen moet hebben." „Het is een genot, zich op deze zacht-cadanseerende volzinnen te laten meedeinen, den rhytmus te ondergaan van dit zeer voorname en beheerschte proza, doorzongen vam poëzie."
Waar we gewoonlijk aanstonds kijken hoe ze elkaar krijgen, blijkt hier — in 't register — hoe ze óns krijgen: Nadere eischen: 23, 66, 67, 73, 74, 79, 81, 82, 89, 104, 106, 109, 114, 115, 117, 120, 126, 132, 135, 140-142, 156, 157, 159, 161, 162, 174, 177, 181, 184, 187, 190, 191, 194, 197-199, 201, 202, 208, 210-217, 222, 229, 230, 254, 258, 263, 271, 276, 277, 280, 282, 284, 285, 295, 305, 312, 314, 315, 326, 330-332, 336, 342, 344. Een toeneming van meer dan 25%.
Het is een werk van ongekende veelzijdigheid; het handelt over centrale verwarmingen, Christelijke feestdagen, closet(water), cokes en Commissies van advies en beroep, over valschermen, varkens en vaste dekroosters; ja zelfs het woord architect komt er eens in voor.
„Een boek dat ons vele aangename uren zal verschaffen."
„Met degelijke kennis onderhoudend geschreven."
„Zulke boeken hebben wij in dezen tijd noodig." W. B.

EERE-TENTOONSTELLING VAN WERKEN DOOR G. W. DYSSELHOF.

Zaterdag, 31 Januari zal in de zalen van „Arti et Amicitiae" te Amsterdam een eeretentoonstelling van de werken van G. W. Dysselhof geopend worden.

CONTRIBUTIEBETALING.

In aansluiting met het bericht in het nr. van 17 Januari omtrent de contributiebetaling wordt den leden van het Genootschap dringend verzocht vóór den 1sten Maart e.k. te willen opgeven aan de Administratie, Heerengracht 545 of door hen betaling in twee termijnen verlangd wordt. Na dien datum zal in eenen gedisponeerd worden bij hen, van wien geen bericht ontvangen werd. HET BESTUUR.

KUNST-WIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

Citaten uit Hegel's „Aesthetik", (10e deel der volledige werken), met toelichting door H. C. Verkruysen.

Onderstaande citaten veroorloven een blik in de breede visie van Hegel's leven des begrips. Getracht is door verklaringen den wellicht somstijds moeilijk verstaanbaren zin te verduidelijken.
„Ueberblicken wir den totalen Inhalt unsers Daseins, so finden wir schon in unserem gewöhnlichen Bewusztsein die gröszte Mannichfaltigkeit der Interessen und ihrer Befriedigung. Zunächst das weite system der physischen Bedürfnisse, für welche die groszen Kreise der Gewerbe in ihrem breiten Betrieb und Zusammenhang, Handel, Schifffahrt und die technischen Künste arbeiten; höher hinauf die Welt des Rechts, der Gesetze, das Leben in der Familie, die Sonderung der Stände, das ganze umfassende Gebiet des Staats; sodann das Bedürfnisz der Religion, das sich in jedem Gemüthe findet, und in dem kirchlichen Leben sein Genügen erhält; endlich die vielfach geschiedene und verschlungene Thätigkeit in der Wissenschaft, die Gesammtheit der Kenntnisz und Erkenntnisz, welche Alles in sich faszt. Innerhalb dieser Kreise thut sich nun auch die Thätigkeit in der Kunst, das Interesse für die Schönheit und die geistige Befriedigung in deren Gebilden hervor. Da fragt es sich nun nach der innern Nothwendigkeit solch eines Bedürfnisses im Zusammenhange der übrigen Lebens- und Weltgebiete. Zunächst finden wir diese Sphären nür überhaupt als vorhandene vor." (I, S: 121 en 122).

Inzooverre deze verschillende sferen van menschelijke werkzaamheid worden aanvaard zonder meer, omdat zij er nu eenmaal zijn, en inzooverre zij worden verstaan als een toevallig aantal, van slechts in toevallige betrekking verkeerende gebieden, worden de sferen waarvan Hegel spreekt, slechts erkend in de waarde die zij zelf onmiddellijk, dat is voor zich, openbaren. Hiermede is echter slechts hun „zijn" gesteld om wat dat „als zoodanig" medebrengt, te aanvaarden; maar hun „zin" is daarmede niet aangetoond, want deze ligt niet in henzelf zonder meer, maar in hunne verhouding tot elkaar, en wel inzooverre zij elkaar in die verhouding vooronderstellen en zich voor elkaars „zijn" en voor het „zijn" des geheels als noodwendig laten begrijpen.
Hiermede is een gezichtspunt gesteld, van waaruit in het dagelijksch bestaan, dat zich een weinig tot bepeinzing leent, het leven weinig of niet bezien wordt. Zoo bedacht n.l. werken de onderscheidene arbeidsferen niet slechts tezamen of elkaar tegen omdat daarin vanuit het middelpunt der bepaalde belangensfeer voordeel wordt gezien, maar de menschen zijn (eigenaardige contradictie) zelfstandig willende en strevende, ... werktuigen in de zelfdifferentieering der Eenheid, die al die belangensferen met hunne eigene betrekkelijk gesloten kring en beperkten gezichtskring aanzijn gaf. Zoo komt het dat de arbeidsvelden elkaar noodwendig behoeven en . . . . . aanvullen, en dat hetgeen in het eene gebied uiteraard onmogelijk blijkt, in het andere tot uitvoering komt. Dezen samenhang te begrijpen is de taak van het wijsgeerige (wetenschappelijke) denken.
„Der wissenschaftlichen Forderung nach handelt es sich aber um die Einsicht in ihren wesentlichen innern Zusammenhang und ihre wechselseitige Nothwendigkeit. Denn sie stehen nicht etwa nur im Verhältnisz des bloszen Nutzens zu einander, sondern vervollständigen sich, insofern in dem einen Kreise höhere Weisen der Thätigkeit liegen als in dem anderen, weshalb der untergeordnetere über sich selbst hinausdrängt, und nun durch tiefere Befriedigung weitergreifender Interessen das ergänzt wird, was in einem früheren Gebiete keine Erledigung finden kann. Erst diesz gibt die Nothwendigkeit eines innern Zusammenhanges." (I, S: 122).

Het bovenstaande blijkt al dadelijk in de kunst. Eén kunst, b.v. schilderkunst, of toonkunst is niet *de* kunst, die geen bepáálde kunst is en dus niet vóórkomt, maar het begrip is der onderscheidene kunsten, die alle de idee der „kunst" realiseeren, elk op eigene bepaalde, dat is : beperkte wijze. Met één kunst zou *de* kunst niet volledig zijn ; de kunst*idee* differentieert zich tot hare kunst*geléding*, waarin de leden in redelijken samenhang verkeeren; in de ééne wordt vervuld; wat in een andere kiem moest blijven. Zoo is het ook met alle sferen van lichamelijke en geestelijke werkzaamheid; zij zijn te denken als de differentiatie, de zelfonderscheiding van het Wezen der werkelijkheid tot een aantal noodwendig samenhangende en elkaar vooronderstellende factoren. Dat geldt ook van het ik, anders gezegd: het subject en de wereld die tegenover het ik schijnt te staan, het objectieve. Voor het aanvankelijke en dus niet nader doordachte inzicht staan subject en object even toevallig, onsamenhangend en als „gegeven zonder meer" tegenover elkaar, als met de objectieve sferen onderling het geval is. De menschelijke geest verwerkelijkt zich echter voortdurend in en door het andere, het objectieve; het subject blijft niet op zichzelf, maar „realiseert" zich voortdurend in het objectieve. Het resultaat is dus geobjectiveerde subjectiviteit, een innerlijke tegenstrijdigheid, die ook in elk kunstwerk is te erkennen. Het beeld is niet steen zonder meer, maar steen geworden menschelijk gevoel en denken, dus geobjectiveerde idee of subjectiviteit. Dat wil zeggen, dat het subjectieve dus in principe die objectiveering, die realisatie in zich draagt; inderdaad is het subject in „beginsel" het volledige.

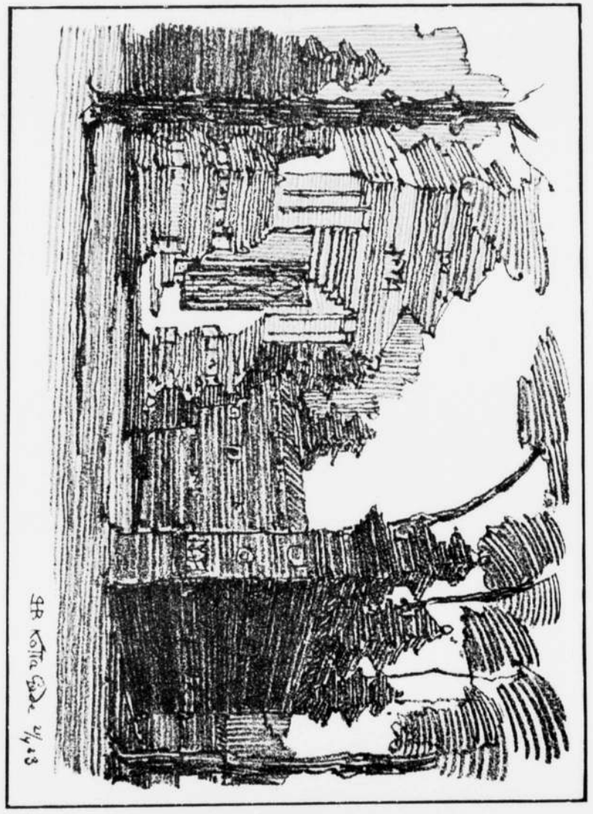
„An sich selbst nämlich, seinem Begriffe nach, ist das Subject das *Totale*, nicht das Innere allein, sondern ebenso auch die Realisation dieses Innern am Auszern und in demselben. Existirt es nun einseitig *nur* in der einen Form, so geräth es dadurch gerade in den Widerspruch, dem Begriff nach das Ganze, seiner Existenz nach aber nur die eine Seite zu sein. Erst durch das Aufheben solcher Negation in sich selbst wird sich daher das Leben affirmativ. Diesen Procesz des Gegensatzes, Widerspruches und der Lösung des Widerspruches durchzumachen, ist das höhere Vorrecht lebendiger Naturen." (I, S: 124).

In „beginsel" het volledige zijn, voert dus tot het verwerkelijken van dien „abstracten" inhoud in een concreten vorm. Het menschelijke ik *moet* zich verwerkelijken, en het doet dat op meer of minder zuivere wijze, in verband met zijn aanleg en den aard der uitingswijze. In het stellen van het *kunstwerk* voert de zelfverwerkelijkingsdrang van het ik tot een vorm, die zuiver realiseering is van den inhoud en dus niets anders vertoont, dan daar wezenlijk toe behoort.

„Im Kunstwerk ist nichts vorhanden, als was wesentliche Beziehung auf den Inhalt hat und ihn ausdrückt. Was wir den Inhalt, die Bedeutung nannten, ist das in sich Einfache, die Sache selbst auf ihre einfachsten wenn auch umfassenden Bestimmungen zurückgebracht, im Unterschiede der Ausführung. So läszt z.B. sich der Inhalt eines Buches in ein paar Worten oder Sätzen anzeigen, und es darf nichts andres im Buche vorkommen als wovon im Inhalt das Allgemeine bereits angegeben ist. Diesz Einfache, diesz Thema gleichsam, das die Grundlage für die Ausführung bildet, ist das Abstracte, die Ausführung dagegen erst das Concrete.
Beide Seiten nun aber dieses Gegensatzes haben nicht die Bestimmung gleichgültig und äuszerlich neben einander zu bleiben, — wie z.B. einer mathematischen Figur, Dreieck, Ellipse, als dem in sich einfachen Inhalt, in der äuszeren Erscheinung die bestimmte Grösze Farbe u.s.f. gleichgültig ist, — sondern die als bloszer Inhalt abstracte Bedeutung hat in sich selbst die Bestimmung, zur Ausführung zu kommen und sich dadurch concret zu machen." (I, S: 122). (*Wordt vervolgd*).

Bijlage van „Architectura", 29e Jaarg No. 5

Bijlage van „Architectura", 29e Jaarg. No. 5

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

EEN WONINGBOUWONTWERP VAN ARCHITECT J. M. VAN DER MEY IN AMSTERDAM „WEST".

Dat onze hedendaagsche architectuur staat in het teeken van den woningbouw wordt wel klaar in het licht gesteld, wanneer we aan dien bouw de namen van onze beste architecten verbonden zien.

Ten aanzien van de architectuur als de kunst, die in zooverre zij daartoe in staat is, de menschelijke samenleving karakteriseert, is dit feit voor zich niet geheel als een gunstige omstandigheid aan te merken: immers wijst dit culmineeren van de architectuur in woningbouw op het ontbreken van die culminatiepunten in de samenleving, welke in vroegere cultuurperioden het aanzijn schonken aan de teekenen van architectonische openbaring van hoogere strekking en van grootere beteekenis dan ooit door den woningbouw geopenbaard kunnen worden.

Tal van factoren, die aan de architectuur meerdere belangwekkendheid, ruimer mogelijkheden en hooger waarde en waardigheid verleenen, ontbreken in den woningbouw hetzij geheel of worden teruggebracht tot zóó geringe afmeting, dat van een intensieve werking geen sprake meer kan zijn. Zoo ontbreekt in den woningbouw als interessante architectonische factor die van het interieur. Juist deze factor maakt, wat ik de grootere architectuur zou willen noemen, zoo rijk aan allerlei mogelijkheden, die deze factor-zelf a. h. w. medebrengt. Door het ontbreken van deze belangrijke ommezijde van de buiten-architectuur ontbreekt zoo goed als geheel het samengaan van de architectuur met die kunsten, welke het architectonisch geheel tot een rijker sprekend geheel kunnen maken. Denken we, om een ander uiterste te noemen, b.v. aan de rijke verhouding tusschen exterieur en interieur bij een Gotische kathedraal en aan de hoogere waarde, aan de architectuur verleend, door de harmonische samenwerking van de beeldende kunsten, dan wordt bijna schrijnend voelbaar, hoe arm aan innerlijke mogelijkheden de architectuur in volkswoningbouw is.

Wanneer we een Gotische kathedraal aan de buitenzijde aanschouwen, dan rijst in ons het beeld van de heerlijke ommezijde, aan de statige pijlers, de luchte gewelven, de hooge aan God gewijde ruimte, doortrild van den adem van het begenadigd kunnen.

Anders is het bij het aanschouwen van den woningbouw, bestemd voor armen of voor wat rijkeren, het is om het even; we denken ons ternauwernood een ommezijde, anders dan als beeld van op- en naast elkaar gestapelde kamers, kamertjes, hokken . . . . voor menschen. Stapelbouw, massabouw, of hoe we het noemen willen heeft vele, vele interieurs . . . . en geen.

Al die interieurs zijn gelijk, zooals de bouwer ze maakte, ongelijk, zooals de bewoners ze maken, want elk samenstel van kamertjes is een wereld op zichzelf, toch metelkaar een „massa".

Dit is dan ook wel het eenig „groote", dat door de hedendaagsche architectuur in den volkswoningbouw geopenbaard wordt: dat de menigte een menigte is, geen honderd of tweehonderd elk voor zich, maar één massa, dit openbaart de hedendaagsche architectuur door de menigte te omsluiten in één blok, door te verhullen de honderden tot massale eenheden. Zoo heeft dan deze aan hoogere

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F0.40 P.N.

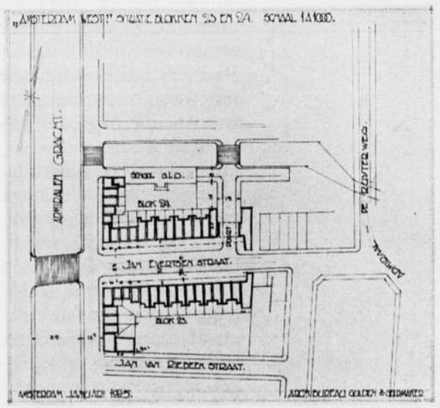
29E JAARGANG
7 FEBRUARI 1925

mogelijkheden zoo arme architectuur één factor gewonnen, n.l. de samentrekking van vele kleinere eenheden tot één groote en kan ze, in breedte en lengte althans, over afmeting beschikken.
Veel meer is er niet, althans niet in de zeer beperkte maten, die, voor de hoogte, op een maximum van woonlagen vast-verordend zijn. Architectonische afwisseling of accentueering door het stellen van meerdere woonlagen tegenover mindere is door de economie, die uiteraard betracht moet worden, door de schijnbaar onontwijkbare woningplannen van 6,-M. breedte èn door de vaste Hollandsche overtuiging, dat men op een 6e of 7e verdieping geen adem meer krijgen kan, onmogelijk.
Architectonisch is dus den volkswoningbouw, die thans vrijwel geheel weer in handen van den eigenbouwer is gekomen, de werking van hoog en laag onthouden en moet de woningbouwarchitect, die ternauwernood nog, „architect" heeten mag, zich beperken tot het aanbrengen van een hoogte-accent door het bouwen van een zolderverdieping!
Want de „economie" is voor den eigenbouwer een streng heer, die verbiedt er zelfs aan te denken een verhuurbare woonruimte op te offeren aan architectonische ideeën en dit temeer, waar de even almachtige verordening verbiedt het elders hooger te zoeken.
Economie geldt ook voor de architectonische ommanteling als dwingende eisch: de woningen moeten voor zoo billijk mogelijken prijs verhuurd worden en zelfs bij betrachting van de grootst mogelijke spaarzaamheid zijn de huren voor de meesten alreeds te hoog geworden, zoodat gezegd mag worden dat de aesthetische zijde van het woningbouwvraagstuk uiteraard zich te beperken heeft tot de buitenzijde en dat ze geheel overheerscht wordt door machtige economische factoren, die voor haar ontplooiïng slechts weinig plaats overlaten.
Zooals reeds gezegd moet voor de laatste jaren als bijzonder bezwarende factor nog gelden, dat de z.g. eigenbouwer, door het onttrekken van allen steun aan den z.g. vereenigingswoningbouw (bij welken bouw de architect nog zijn volle taak verrichtte, n.l. het ontwerpen van de volledige plannen, opstanden benevens het verantwoordelijke toezicht op de uitvoering) den woningbouw geheel beheerscht en den architect tenslotte niet meer overgebleven is dan het ontwerpen en detailleeren van de ommanteling der woningblokken zonder bij de uitvoering tot een dwingend toezicht op de techniek gerechtigd te zijn. Hierbij komt nog, dat gemeenlijk de plannen niet meer door den architect ontworpen worden, doch dat het plantype als vast gegeven door hem aanvaard moet worden, zelfs de aaneenschakeling dier plannen tot blokken of gedeelten van blokken voor het grootste deel vastgelegd zijn, alvorens zijn hulp wordt ingeroepen.
Het behoeft niet gezegd te worden, dat de architect, op deze wijze zijn taak of liever gezegd een klein deel van zijn eigenlijke taak verrichtende, geworden is tot de aesthetische verzorger van den straatwand, en daarmede voor den woningbouw zijn bestemming van meester-bouwer, in technischen zoowel als in aesthetischen zin, heeft ingeboet.
Het is dan ook voor velen onder de architecten een vraag geweest of het wel juist mocht heeten, dat de architect een deel van zijn eigenlijke roeping prijsgaf, of hij niet principiëel weigeren moest op die wijze zijn vak uit te oefenen. Het moet dan ook inderdaad erkend worden, dat in de uitoefening van het architectenberoep op deze wijze een groot gevaar ligt: het gevaar voor verwording van het architectenberoep tot een beroep van decoratief-architectonisch ontwerper, die zijn vak beoefent zonder aanvoeling van en toezicht op de techniek van zijn vak, niet meer het vak van den meester-bouwer, maar van den ondergeschikten aesthetischen verzorger!
Het zou te ver voeren alle zijden van dit vraagstuk volledig onder het oog te zien.

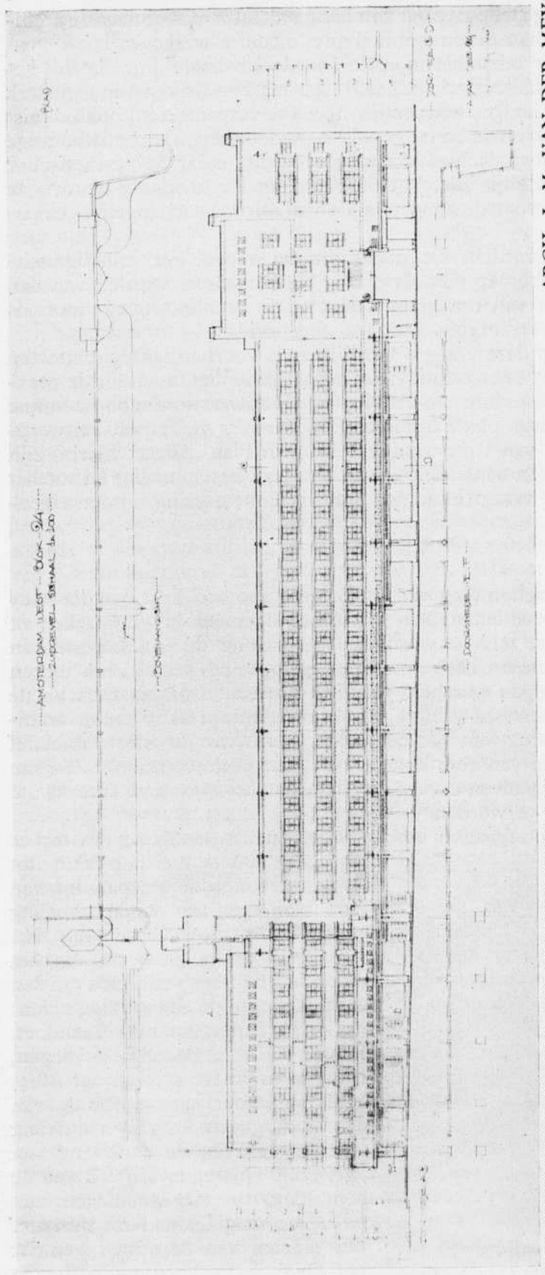
Laat ik alleen nog deze vraag stellen: „Wat zou het resultaat zijn, wanneer de architecten pertinent weigerden aan dezen woningbouw mede te werken?
Voor den architect zou zeer zeker het moreele voordeel behaald zijn, dat hij het sterke standpunt van *den* architect gehandhaafd had; het handhaven van een sterk standpunt is als daad van hooger bewustzijn steeds te respecteeren, ook of juist als het voor den persoon in kwestie booze gevolgen medebrengt. De bouwkundige resultaten zouden wellicht niet slechter of even slecht zijn, maar de aesthetische? Deze zouden zeer waarschijnlijk allerdroevigst zijn en als zoodanig zouden ze toch een schade beteekenen voor de hoogere zijde van ons maatschappelijk samenleven.
De vraag is dan tenslotte geworden: wat moet zwaarder wegen, het volledige uitoefenen van het architectenberoep met als gevolg aesthetisch verworden van den woningbouw òf het loslaten van een groot deel van de architectentaak met als gevolg betere aesthetische verzorging van het stadsbeeld?
Een principieel antwoord op deze vraag is moeilijk en is voorbarig. De architecten hebben op dit punt nog geen eensgezinde houding aangenomen, doch uit de praktijk blijkt, dat vele bekwame architecten aan den eigenbouwerswoningbouw hunne medewerking verleenen, zooals ook de architect *J. M. van der Mey*, wiens ontwerpteekeningen voor de gevels van twee woningblokken in Plan „West" hierbij zijn gereproduceerd, welke werken aanleiding gaven tot deze beschouwing en tot het aanroeren van het moeilijke vraagstuk i.z. de architectenbemoeiïng bij den eigenbouwerswoningbouw.

* * *

Alvorens tot een nadere beschouwing van dit project van architect van der Mey over te gaan, zou ik voorop willen stellen, dat in het algemeen het bespreken of kritiseeren van architectuur, zelfs al wordt die bespreking of kritiek gesteld in het licht van het eeuwiggeldende architectonische begrip, steeds staat in het teeken van wat ik nog eens onze *eigen* waarheid gelief te noemen. Immers zelfs bij de hoogst denkbare kritische geesteshouding blijft altijd de interpretatie van de architectonische idee èn de toetsing van het besproken werk *aan* de idee subjectief en heeft ze alleen de waarde van een, op zijn best, zinrijken weerklank. Zoo kan van het kunstwerk in het algemeen gezegd worden, dat het voor *zich* spreekt om door ieder *anders* verstaan te worden.
Terugdenkende aan de voorafgaande beschouwing en aan de vraag waarop ze eindigde, zou ik met betrekking tot de architectonische omspanning van deze woningen- en winkelstapeling geneigd zijn de waarde van het stadsbeeld te stellen boven die van de zuivere beroepsbeginselen van den architect, om de eenvoudige reden: dat deze architectuur mij wèl aandoet. Echter wil ik er dadelijk bijvoegen, dat een architect als van der Mey, hadde hij voor het vraagstuk van den woningbouw in vollen omvang gestaan, vrij van de beperking van „gegeven" plannen, vrij ook van de beperking van vier woonlagen, met meerdere mogelijkheid tot initiatief ten aanzien van de afmetingen der bouwblokken, vrij van opgedrongen

SITUATIE DER WONINGBLOKKEN ARCH. J. M. VAN DER MEY

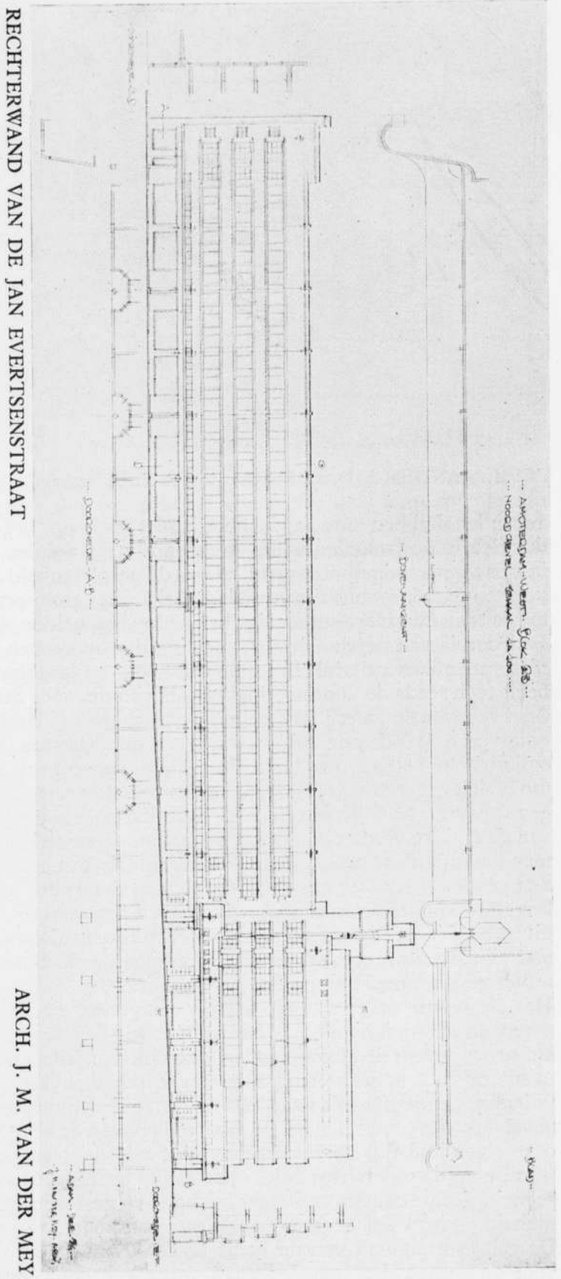

ARCH. J. M. VAN DER MEY

bouwerstraditie, dan hadden we van hem belangrijker architectuur kunnen verwachten, dan thans hier geboden wordt, waarmede gezegd, dat, ook al verheug ik me er over, dat deze straatwanden en hunne buigingen onder zijne handen gekneed zijn tot . . . . goede architectuur, toch het huidige systeem met al zijn knellingen en gebreken ondeugdelijk moet heeten.

Uit de situatie, hierbij afgebeeld, komt het karakter van de opgave duidelijk uit: ten eerste de twee tegenover elkaar gestelde straatwanden (de Jan Evertsenstraat), beginnende bij de in de as dier straat over de Admiralengracht geslagen brug, ten tweede de vanuit het begin dier as zich spreidende straatwanden aan de Admiralengracht, eenerzijds na korte ombuiging eindigende tegen de aan een dwarsgracht geprojecteerde O. L. School, anderzijds na een ombuiging van gelijke afmetingen in de Jan van Riemerstraat eindigende tegen een mij onbekende bebouwing in de genoemde straat.
In de Jan Evertsenstraat eindigen de beide lange straatwanden met de vernauwing van die straat, welke vernauwing nog juist even door de architectuur-van der Mey ingevat wordt, om dan na ternauwernood één perceelbreedte aan te sluiten tegen andere bebouwing.

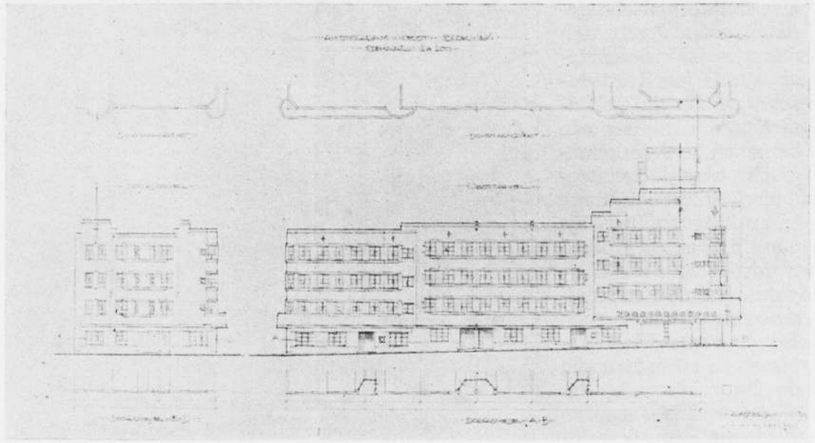
LINKERWAND VAN DE JAN EVERTSENSTRAAT

RECHTERWAND VAN DE JAN EVERTSENSTRAAT

Het architectonische gegeven concentreert zich dus primair om de lengteas van de Jan Evertsenstraat, welke lijn gekenmerkt wordt door een *begin* aan de Admiralengracht, waar de architectonische sfeer door ruimte en kruising van hoofdlijnen a.h.w. geaccentueerd wordt èn door een *eindpunt*, waar de Jan Evertsenstraat zich vernauwt. Bij de vernauwing verplaatst de aslijn zich vàn de brug komende iets naar rechts. Het mag een verdienste van de architectuur genoemd worden, dat ze in harmonie met deze gegevens zich beweegt langs de genoemde lijnen: in de hoofdstraat in slechts even verbroken symmetrie ten opzichte van de hoofd-as, accentueerende de beginpunten in een architectuur, die uit de overigens domineerende horizontale belijningen, zonder deze geheel te verbreken, zich even verheft, om in een, toch ingehouden, architectonisch beweeg van vormen, die op het juiste oogenblik uit de horizontale beknelling zich weten vrij te maken, getuigenis af te leggen van het trotsche bewustzijn zich kern en uitgangspunten te weten van de uit hen zich ontwikkelende straatwanden.
Vanaf de brug-Admiralengracht gezien, verheffen deze beide hoogere hoekbebouwingen zich welbewust van de groote rol, die ze in deze architectonische constellatie te

ARCH. J. M. VAN DER MEY

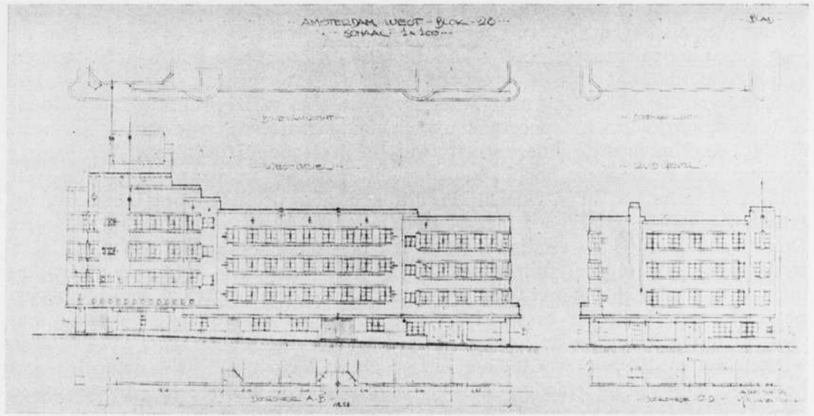

GEVELWANDEN A. D. ADMIRALENGRACHT (links) ARCH. J. M. VAN DER MEY

vervullen hebben om in de hoofdstraat zich op het moment van aangrijping der zich in horizontalen willig strekkende straatwanden, boven zichzelve te heffen in een torenachtige bouwvorm, die in de gespletenheid van twee halfcylindrische vormen getuigt van zijn tweeledigheid van architectonische bestemming, om tenslotte in de gerekt-zeshoekige bekroning bescheiden eigen eenheid uit te spreken. Beneden is van deze zelfonderscheiding der hoogtebebouwing nog weinig sprake; hier vereenigen de winkelfronten van hoog- en laagbouw zich in één vlak; echter heeft toch reeds de „ontmoeting" plaats van de, vóór den hoogbouw langstrekkende, overbouwde galerij (rustende op vrijstaande pijlers) met de langs den lageren bouw zich strekkende luifel: een over den laatsten pijler overgebouwde halfcylindrische balkonvorm lost het conflict hier op gemoedelijke wijze op. Opnieuw toont zich het conflict ter hoogte van de eerste verdieping in den afwerend-hoekig gevormden erker, die aan de zijde van den hoogbouw zich leent tot uitgangspunt van de op elke verdieping zich reduceerende vensteruitbouwingen, om anderzijds met de zijflank te wenden tot het inmiddels teruggetreden gevelvlak, dat naast den genoemden erker opstrevende, in kortvloeiende ronding het vlak van den laagbouw snijdt, welke ronding zich boven het venster van de derde verdieping uitzet tot één halfcylindervormen van den toren. Al spoedig paart zich deze vorm met zijn tweelingbroeder, om gezamenlijk stijgend boven den erker en hoogbouw te vormen het reeds besproken torenmotief.

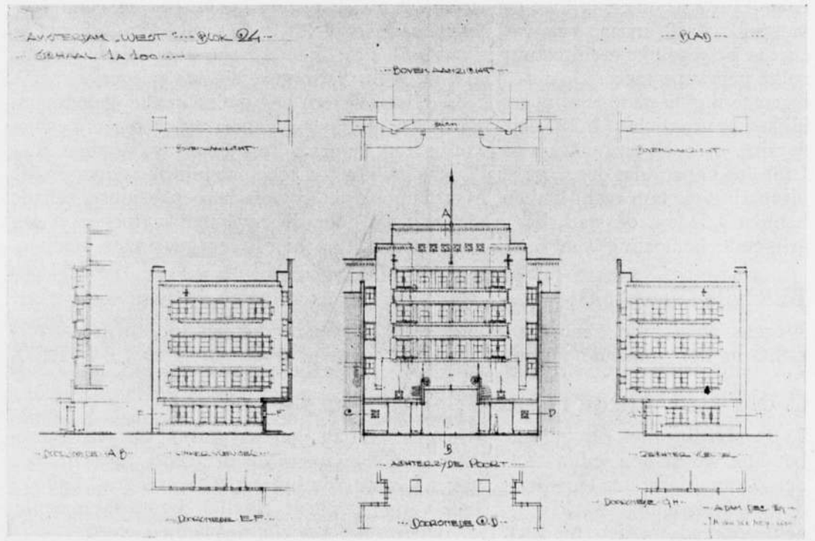
Het genoemde erker-motief, dat op eenigszins eigendunkelijke wijze alle voorsprongen van den hoogbouw overtreffen wil . . . . en moet, om aanhechting te kunnen zijn voor de uitgebouwde vensterreeksen (die, voor zich, weer een plastische overgang met onderbreking van sterke schaduwvlakken vormen van de op de pijlers rustende massa's naar het op de zolderverdieping eerst tot rust komende gevelvlak, dat echter, let wel, zich alreeds boven de eerste uitbouwing doet gelden), deze eigendunkelijke erkeruitbouw lijdt zelf dan een tamelijk zwak uitgangspunt (aan de op de pijlers rustende, door kleine openingen doorbroken massa) en verkeert in slechte concurrentie met het bol-overgestoken balkon, dat in zijn gemoedelijkheid op heel wat hechter standplaats kan bogen.

De gelijkvormigheid van de beide lange straatwanden wordt aan één zijde, juist vóór de vernauwing van de straat, verbroken door een soort van poortgebouw,

GEVELWANDEN A. D. ADMIRALENGRACHT (rechts) ARCH. J. M. VAN DER MEY

toegang gevende tot (aan de achterzijde afsluitende) een dwarsstraat. Deze poortbouw komt m.i. aan de achterzijde het best tot zijn recht: de symmetrie van dit bouwdeel wordt daar a. h. w. gerechtvaardigd door de gelijkmatige aansluiting van de vrijwel gelijkvormige gevels. Uit de knelling van deze gevels maakt het poortgebouw zich vrij, om deze overwinning te vieren in rechtmatige zelfverheffing, getemperd weer door de horizontalen van de tusschen erkers vastgegrepen balkons, de erkers op hun beurt weer rustende op een voorspringend gevelvlak, het geheel gedragen door twee aan de uiteinden naar voren geschoven bouwdeelen èn twee zware pijlers, met elkaar vormende één breede en twee smalle (lagere) doorgangen.

BINNENZIJDE POORTGEBOUW ARCH. J. M. VAN DER MEY

Aan de zijde van de hoofdstraat is de symmetrie en de verheffing van dit bouwdeel ten hoogste als begrijpelijk te aanvaarden, doch storend in het overwicht van de lang zich uitspannende laagbouw, die door dit langdurig en willig zich strekken aan het hoofdaccent van de hoekbebouwing grootere waarde schenkt. Ook ten opzichte van de ombuiging naar binnen van de zich vernauwende straatwanden, is de symmetrie van het poortgebouw niet werkend ten gunste van het geheel. Grooter werking doet de andere straatwand, die in ononderbroken gang zich voortbeweegt vàn de hoogere hoekbebouwing, om waar het noodzakelijk wordt, even willig zich te buigen en in vloeiende rondingen zich slechts weinig heffende, op eenvoudige wijze te zeggen: hier is het einde.

Ook ik zou hier willen eindigen, want een bespreking, die alles recht wil laten wedervaren, zou te veel ruimte beslaan. Ik zou alleen nog opmerkzaam willen maken op de luifel, die met twee hellende vlakken zich aan den gevelwand hecht: het ondervlak, blijkbaar bestemd voor reclame-oppervlakte, het bovenvlak van glas, licht werpende in de anders door den luifeluitbouw te zeer verduisterde winkelruimten. Tevens wordt door het op elkaar leggen van de luifeldeelen, het hoogteverschil van de straat en de in verband daarmede staande hoogteverschillen van de winkelramen éénmaal vereffend; nòg eenmaal geschiedt zulks in het gemoedelijke balkon bij den overgang van laag- naar hoogbouw, van luifel naar winkelgalerij.

De lagere gevelwanden aan de grachtzijde toonen niet die treffende ondergeschiktheid aan de hoekbebouwing als die in de hoofdstraat. Deze kortere gevelwanden deelen, naast de hoekbebouwing, zich nog weer in tweeën en het schijnt zoo, dat elk van die deelen nog wel iets te zeggen hebben, wat voor de spraak van het hoekaccent eenigszins vernederend is. Het schijnt zelfs alsof het architectonisch beweeg van dien hoekbouw aan de grachtzijde met het minder forsche relief daardoor eenigszins bedrukt is: hier werken hoofd- en ondergeschikt accent elkaar dan ook niet zoo treffend *tegen*, om daardoor aan het geheel minder treffend *mee* te werken.

Alles bijeengenomen is hier een architect aan het woord, die de gegevens niet van zich schuift, maar ze aanvat, om er mede strijdend, ze te verwerken, scheppende een bewegelijke architectuur in rust. Elke architectonische constellatie brengt zulke gegevens mee . . . ; de kunst is, ze in harmonie, die bij gelegenheid ook tegenstelling heeft te zijn, te groepeeren, te plaatsen, zóó, dat ze in alle geledingen blijken geven zich a. h. w. van de juistheid hunner groepeering en plaats bewust te zijn . . . . èn tezamen op te gaan in hun eenheid. Van der Mey verstaat dit! Laat ons hopen, dat deze „gevels", deze architectonische omsluitingen door goede uitvoering tot hun recht komen! Mag dan ook het zuivere beroepsbeginsel schade hebben geleden, de stad, het stadsbeeld zal door de gedeeltelijke toch zeer ingrijpende bemoeiïng van een bekwaam architect hier weer gewonnen hebben.

C. J. BLAAUW.

BERICHT.

Wegens plaatsgebrek moeten eenige stukken, waaronder het tijdschriften-overzicht, in het volgende nummer geplaatst worden. RED.

CONTRIBUTIEBETALING.

In aansluiting met het bericht in het nr. van 17 Januari omtrent de contributiebetaling wordt den leden van het Genootschap nogmaals dringend verzocht vóór den 1sten Maart e.k. te willen opgeven aan de Administratie, Heerengracht 545 of door hen betaling in twee termijnen verlangd wordt. Na dien datum zal in eenen gedisponeerd worden bij hen, van wien geen bericht ontvangen werd.

HET BESTUUR.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

DE KERN VOOR EEN MUSEUM VAN BOUWKUNST, DOOR JHR. DR. J. SIX.

Wij doorleven een wonderlijken tijd! Het was als op een warmen voorjaarsdag, als men het gras hoort groeien, zoo stroomde de weelde ons toe door de werkkracht van onze ondernemende mannen en bloeide de wetenschap onder ons en de kunst, die nieuwe banen zocht. Wel rommelde het in de verte en was er spanning in de lucht; ontevredenheid die gekweekt was door wie wind zaaien, vergetend dat zij storm zullen oogsten, angst voor elkander onder de groote volkeren, door de kleine pers aanhoudend aangehitst. Maar voor de meeste menschen was het toch een donderslag uit helderen hemel toen het alles vernielende onweer losbrak. En nog twisten zij wie de vonk in het kruit stak, alsof een mensch de macht had zulk een spanning te verhinderen, zich te ontladen.

Ook wij hebben ruimschoots ons deel gehad van de zinnelooze vernietiging der opgespaarde schatten van voorheen. Ook wij moeten een tijd van armoede doorstaan als van een langdurige droogte. Er zijn planten van velerlei aard, die daarop ingericht zijn. Wie kent niet de bollen die in onze geestgronden een rijker bodem vonden dan in hun steppen, waar zij de zomerdroogte leerden verduren? Wie niet de woestijnplanten van Midden-Amerika, cactus en agave, met hun watervoorraad? Ik kan hier niet uitweiden over de merkwaardige verscheidenheid van voortbestaansmogelijkheden van de soort, al kan ik mijn verbazing niet verzwijgen, dat ik een uitgebloeiden agave-stengel, waarvan de bloesems afgevallen waren, nieuwe bloempjes heb zien dragen, een wonder als van Aärons staf! Het eenige waar ik op wijzen wil is dat terwijl onze bouwkunst dezen tijd zal moeten doorleven, zich aanpassend aan de tijdsomstandigheden, maar niet zonder te bloeien en vrucht te dragen, zooals de planten der stroomversnellingen in het droge jaargetij, het Museum van Bouwkunst, waar wij op hopen, zal moeten voortbestaan, slechts als een voorkiem, levend ja, en gereed tot ontwikkeling als de tijd gekomen is, maar thans alleen verzorgd en beschermd tegen vernietiging.

Onderwijl lijkt het mij niet ondienstig nog eens te zeggen, wat een Museum van Bouwkunst, mijns inziens, moet zijn, waarom wij er thans op hopen en wat er reeds nu voor gedaan kan worden.

Bouwkunst is in het algemeen genomen geen Museum-kunst. Zij timmert aan straat. Haar uiterlijk vertoont zij, op een enkel afgelegen buitenhuis na, openlijk aan een ieder. Afbeeldingen, zelfs in kleur, geven maar een onvolledig beeld van wat zij schept, omdat ze dat niet voortdurend onder een nieuwen hoek en een ander licht kunnen doen zien, terwijl de werkelijkheid een oneindige afwisseling van gezichtspunten en verlichtingen geeft. Een Museum kan dus, zelfs met de ruimste middelen, daarvan maar weinig geven, al brengt het allicht wat grooter afbeeldingen ter vergelijking bijeen dan een boek dat kan. Maar een boek heeft weer voor, dat het gemakkelijker onder veler bereik valt.

Het inwendige der bouwwerken is veel zeldzamer algemeen toegankelijk, maar het af te beelden is nog moeilijker. De indruk door een ruimte-omgrenzing gewekt als van Pantheon of voorhof van de Moskee van Hassan is niet weer te geven. En ik twijfel eigenlijk of dat wel doenlijk is zelfs van het kleinste kamertje, als het

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
14 FEBRUARI 1925

afwijkt van de gewone verhoudingen. Nog minder in aantal zijn de gevallen dat, als in een kerk het plan zich aan den bezoeker aanbiedt. Maar eer zal een boek de weinige lieden die daar waarlijk belang in stellen en er de schoonheid van genieten kunnen bevredigen, al is het wonderlijk hoe arm aan plannen de handboeken der kunstgeschiedenis, zelfs als zij de bouwkunst vrij uitvoerig behandelen, zijn.
Deze dingen in een Museum bijeen te brengen is dus wel gewenscht, maar heeft geen dringende haast. Zeker, bestaande gebouwen kunnen gesloopt worden, verbranden of door verbouwing hun eigenaardigheden verliezen, eer men ze tijdig heeft afgebeeld. En, blijven ze bestaan, het is veel bezwaarlijker een plan op te meten, dan het nu te bewaren zoolang men het van den bouwmeester verkrijgen kan. Ook behoudt, naast de beste afbeelding van het bestaande werk, ten minste voor den man van het vak, die ze weet te zien, de bouwkundige teekening, waarnaar het gemaakt is, zijn waarde, zoowel voor het geheel als voor de deelen.

Het is dus zeker gewenscht zulke teekeningen ter bewaring bijeen te brengen, maar het belangrijkste wat een Museum van Bouwkunst moet bezitten, zijn zij niet. Zij leeren ons weinig omtrent bestaande gebouwen, wat deze zelf niet beter kunnen doen. Zij krijgen eerst meer beteekenis voor die er niet meer zijn of nooit geweest zijn en van velen van de laatsten is de ontwerper maar al te vaak van te voren overtuigd geweest, dat hij luchtkasteelen bouwde, wat aan de mogelijkheid van uitvoering nooit ten goede komt, want de bouwkunst heeft, zal zij leven en sterk zijn, als een andere Antaeus, voortdurende aanraking met de aarde noodig.
In korte woorden gezegd, het groote belang van een Museum van Bouwkunst zijn niet de kunstwerken zelve, maar is hun wordingsgeschiedenis. Het zijn niet de voltooide plannen, die het wel verzamelen moet en bewaren natuurlijk, die er beteekenis aan geven, maar de schetsen, die daaraan voorafgingen en hun wijzigingen.
Wie in Amsterdam komt of woont ziet den beurstoren, of hij wil of niet, en behoeft dien in geen Museum te gaan opzoeken. Als hij daar naast elkander kan vinden de reeks der opeenvolgende ontwerpen dan leest hij daaruit een hoofdstuk van onze nieuwere kunstgeschiedenis af.
Zulk een hoofdstuk kan, ik ontken het niet, ook in een tijdschrift of een geschiedboek uiteengezet worden, mits men over de noodige gegevens beschikt. Het is juist de taak van het Museum die gegevens tijdig te verzamelen en gereed te houden en — de bekoring, die uitgaat van de teekening zelve, kan een voor de uitgaaf noodzakelijkerwijze verkleinde prent toch nooit ten volle geven.
Er is in elke kunst, ook in de meest van samenwerking van velen afhankelijke, het zeer persoonlijk aandeel van den scheppenden kunstenaar. In het uitgevoerde bouwwerk, waar zoovelen aan werkten, kan dat nooit zoo sterk tot uiting komen als in de eigenhandige schets. Ook daarom zijn zulke ontwerpen zoo belangrijk en zoo het behouden waard. Daarnaast moge dan het Museum ons ook den bouwmeester nog wat nader leeren kennen, dan alleen zijn voltooide werken dat vermogen.
Het wroeten in het bijzondere leven van kunstenaars wordt zeker overdreven, al lijkt mij de vraag of Hals b.v. een van die zwartgallige naturen was, die zich door uitgelatenheid het leven dragelijk trachten te maken, niet onbelangrijk, maar in elk geval is het van een bouwmeester waard te weten, of hij ook een begaafd teekenaar is. Reisschetsen en ook andere teekeningen kunnen ons omtrent zijn wezen nog iets leeren, dat zijn gebouwen niet vermogen.
Het zijn nu juist deze dingen, die van levende bouwmeesters te krijgen moeten zijn en van niet lang geleden gestorvene soms ook. Niet altijd! Van een man die veel gebouwd heeft en van wiens plannen voor nieuwere kantoorgebouwen wij gaarne iets voor de jubileumtentoonstelling hadden gehad, was niets meer over. Van Bauers toekomstdroomen, gevoelige ontwerpen en zeldzame werkjes, die nieuwe wegen gewezen hebben, had de liefdevolle hand van zijn zuster veel gered.

Maar hoe groot het gevaar voor vernietiging blijft zoolang geen Museum zulke schetsen veilig bergt, moge een sprekend voorbeeld leeren. Een oude stucadoorszaak te Amsterdam bezit een geheele reeks van ontwerpen, met en zonder de namen van de teekenaars, meest de leiders der stadsteekenacademie als de Husley's en Otter-husley's, die zij in de XVIIIe eeuw in stuc heeft uitgevoerd. Zij schonk die van de gang der Hollandsche Sociëteit van Levensverzekering aan die Maatschappij, die ze liet omlijsten en ophangen; zij schonk die van mijn huis, een dertigtal jaren geleden, aan den toenmaligen eigenaar. Ik heb getracht ze van diens weduwe te verkrijgen, maar moest vernemen, dat zij ze bij het verlaten van die woning, met den ouden rommel, had opgeruimd.
Er zijn nog meer zulke schetsen, zeer leerrijk voor de werkwijze van dien tijd, en het zou gewenscht zijn er voor het toekomstige Museum van Bouwkunst de hand op te leggen; maar toch is niet dit het dringendst noodzakelijke werk.
De kunstenaars van de XXe eeuw hebben nieuwe wegen gezocht en zoeken die nog, wat zij ook reeds bereikt hebben. De vorige eeuw had een nieuwe herleving van oude vormen nagestreefd, eerst onder invloed van de vondsten van Herculanum in het eind der XVIIIe eeuw en de kennismaking met Egypte, door den tocht van Napoleon, van Engelsche uitgaven ook, omtrent Griekenland en Klein-Azië: van de klassieken; later, in den tijd der romantiek: van de middeleeuwen, van gotisch, hoe armzalig ook, eindelijk van den hollandschen stijl uit het eind der XVIe eeuw. Zulke navolging is, in den grond der zaak, niet dan uiterlijk. Een kunstenaar met scheppend vermogen mag er door bemoeilijkt worden, verhinderd wordt hij niet zich te uiten. Alleen de menigte wordt er door bedrogen. Zij meent dat zij een kunstwerk kan herkennen aan de uiterlijke, oppervlakkige gelijkenis met kunst van vroeger eeuwen. Zij heeft er ten minste eindelijk iets door geleerd van eerbied voor de bouwwerken van het verleden. Er zijn aan den anderen kant ook lieden, die er door verhinderd worden te waardeeren wat thans gebouwd wordt.

* * *

Toch zijn de grondbeginselen, die thans tot uiting komen, niet zoo verschillend van wat vroeger waarde gaf aan het beste wat toen werd gemaakt. Verhoudingen die maat en massa bepalen in de bewogenheid der rust van evenwijdige vlakken en opstrevende lijnen, zooals zij de ruimte omgrenzen, zijn altijd het kenmerk geweest van het edelste in de bouwkunst. Zij mogen somtijds meer gesproken hebben in soberder uitvoering, soms schuilgaan onder de rijkdom der versieringen, waar zij de hoofdvormen niet bepalen, kan geen weelde van uitvoering hun gemis vergoeden.
Wat onze hedendaagsche bouwkunst in haar beste uitingen kenmerkt is, dat zij er zich zoo klaar in uitspreken. Het is een vergissing, te meenen, dat de nieuwere kunst niets van de oudere zou geleerd hebben, daarvan geheel onafhankelijk zou zijn. Integendeel, nu zij niet meer na-aapt, blijkt zij een betere leerling, die eenvoud en eerlijkheid van de oudheid aan het veelzijdige leven der romantiek vermag te paren.
In ons land moge zij aanwijzingen gevolgd hebben van over den Oceaan zoowel als uit het midden van Europa, zij heeft haar eigen weg gevonden en wat zij maakt trekt, te recht, de aandacht, het is mij herhaaldelijk gebleken, over de grenzen als een eigen kunst, waarin meer gemeenschappelijk streven, meer eenheid is waar te nemen, dan op den eersten oogopslag lijkt. Want zulk een eenheid sluit allerminst verscheidenheid uit, verscheidenheid van aanleg en begaafdheid zeker, maar ook van zoeken, waar de een meer waarde hecht aan de groote indeeling van zijn plan en de oprechtheid waarmede zijn bouwwerk zich daaruit ontwikkelt, gene spanning wil en kracht, een ander verfijning en gevoeligheid van vormen en afwerking, nog een het tintelende leven van zijn vlakken en hun omlijning en nog

een ander te bouwen wenscht met blokken die zich stapelen als wolken of zich voegen als saamgegroeid kristal.
Namen zal ik niet noemen. De geschiedenis te schrijven van onze hedendaagsche bouwkunst in haar bloei gaat boven mijn vermogen, zelfs al zou ik mij willen bepalen tot haar opkomst. Ten dienste van hem, die zich daar eenmaal toe geroepen zal gevoelen, is het thans nog tijd te verzamelen veel van wat anders onherroepelijk zou verloren gaan.
Zelfs voor hen, die in een Museum niet willen leeren, maar alleen genieten, is er veel bijeen te brengen, mits zij plannen kunnen lezen en ontwerpen voor hen levend worden.
Uit den aard der zaak zullen ook naar het toekomstige Museum de bezoekers niet in dichte drommen opgaan, al zal het van heinde en ver en van nabij ware belangstelling tot zich trekken. Voorloopig zullen wij in deze tijden van uiterste zuinigheid, waarmede onze brooddronkenheid van vorige jaren gestraft wordt, tevreden moeten zijn met een klein begin, dat zoowat niets mag kosten. Verscheiden uitgenoodigden tot de tentoonstelling van Bouwkunst ter gelegenheid van de huldigingsfeesten hebben voldaan aan het verzoek, iets van hun werk af te staan voor de kern van een toekomstig Museum van Bouwkunst en meer is daarvoor reeds toegezegd. Die kleine verzameling is met machtiging van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, tijdelijk door den Directeur van 's Rijks Prentenkabinet in 's Rijks Museum geborgen.
Verwacht mag worden — meer wil ik op het oogenblik niet zeggen — dat in afzienbaren tijd er binnen de grenzen van het Museum-gebouw een ruimte zal gevonden worden*), waar een bescheiden keus uit de verzameling doorloopend kan worden tentoongesteld en toegankelijk gemaakt voor belangstellenden, aan wie tevens gelegenheid zal worden gegeven kennis te nemen van het geheel. Dat het aan buitenlandsche bezoekers niet zal ontbreken is zeker, mits het bestaan dezer verzameling tot hun doordringt. Aan de belangstelling van Nederlanders twijfelt wel niemand. Moge die belangstelling zich dan niet alleen uiten in het gebruik van wat reeds bijeengebracht werd, maar bovenal in wat daaraan toegevoegd zal worden, liefst reeds door de bouwkundigen zelven, bij hun leven of bij uiterste wilsbeschikking, anders door hun nagelaten betrekkingen!

* * *

Zoo zal deze uitgebloeide stengel nog weer nieuwe bloemen dragen.
Een Museum van schilderijen moet zuinig zijn met zijn ruimte, kieskeurig bovenmate in wat het opneemt, nog meer van hedendaagsche dan van oude kunst. Er is nog geen geschikte inrichting gevonden om schilderijen zoo te bergen dat zij, zonder het Museum te overladen, toch gemakkelijk te zien zijn. De oplossing van dat bezwaar, die men thans toepast: ze te verspreiden over allerhande gebouwen is voor die werken even gevaarlijk als onhandig voor hem die ze wenscht te leeren kennen, maar voor bouwkundige teekeningen, ontwerpen en schetsen geldt dit bezwaar evenmin als voor de verzameling van prenten en teekeningen van het Prenten-kabinet.
Natuurlijk kan er ook hier overdaad zijn, maar al te licht gebeurt dit niet. Er gaat heel wat in een doos of een omslag en heel wat omslagen en doozen gaan in een kast, waaruit zij, mits goed geordend, gemakkelijk te voorschijn te brengen zijn. Voor het oogenblik althans is het gevaar van te veel niet te duchten en kunnen wij slechts hopen dat er genoeg moge binnen komen, opdat het doel worde bereikt: een beeld te vormen van wat onze tijd schiep, gereed liggend als kern voor het toekomstig Museum van Bouwkunst.

*) Dit is reeds geschied. J. S.

Naschrift.

Bovenstaand artikel verscheen in het „Haagsch Maandblad" (Januari-nummer 1925). Wij achtten het daarin door Prof. Six behandelde vraagstuk voor de bouwkunstbeoefenaren van genoeg belang om het in „Architectura" op te nemen, zulks met de volledige instemming van den schrijver, Jhr. Prof. Dr. J. Six, die er ons nog opmerkzaam op maakte, dat naar zijne meening deze zaak thans door de architecten ter hand genomen moet worden.
Wij herinneren in verband hiermede aan de verzameling-de Klerk, de Bazel en anderen, wier bouwkunstige werken zeker waard zijn in een goed georganiseerd museum (dit mag ook anders heeten) bewaard te worden om tijdgenoot en nageslacht van voorlichting te kunnen dienen over het ontstaan van de architectuur en dat wel in een vorm, zooals ook door Prof. Six breedvoerig toegelicht, die aan de vakbeoefenaars volledig bouwkundig studiemateriaal kan verschaffen. [RED.]

BOUWKUNST EN DIPLOMATIE, DOOR IR. P. H. ENDT.

Het redactioneele onderschrift bij de officieele aankondiging van de Volkerenbonds-prijsvraag (in het nummer van vorige week) geeft treffend de gevoelens weer, die ik ondervond, toen ik vóór enkele maanden in de kranten de mededeeling aantrof, dat de Volkerenbondsraad had besloten tot het uitschrijven van een prijsvraag en dat er een Franschman, een Engelschman enz. enz. tot lid van de Jury benoemd zouden worden. Die opsomming van nationaliteiten verwonderde me niet; door mijn relatie met één der Nederlanders onder het Volkerenbondspersoneel was ik nog al eens in de gelegenheid, het werk van den Volkerenbond van dichtbij te bekijken en dus wist ik, dat een van de stelregels van den Bond is, ieder tot vriend te houden en ieder zijn beurt te geven. Dit laatste niet al te letterlijk op te vatten; het beteekent, eerst de groote mogendheden in ieder geval en dan de kleintjes om de beurt.
De Volkerenbondsraad had dus beslist dat uit zes met name genoemde nationaliteiten een Jury samengesteld zou worden en was waarschijnlijk in zalige onwetendheid van het feit dat er een moderne bouwkunst bestaat. Ik echter, bij het lezen van dit bericht, schreef (bijna elke architect heeft tegenwoordig tijd tot schrijven, en ik sinds mijn langdurige ziekte eerst recht), schreef aan mijn vriend dat het een schandaal was, dat hij niet beter opgepast had, dat een Jury zonder Hollander niet compleet was en dat wij Hollanders ons het teekenen wel konden besparen bij een beoordeeling door de te verwachten Beaux-Arts-aesthetici. Resultaat verwachtte ik natuurlijk niet, mijn brief was meer het voldoen aan een lang uitgestelde schrijfschuld, en groot was dus mijn verrassing toen hij mij na eenigen tijd berichtte, dat hij de Hollandsche afdeeling gemobiliseerd had en na lang praten had weten gedaan te krijgen dat Berlage zou worden benoemd als eerste plaatsvervangend Jurylid, met nogal uitgebreide bevoegdheid; o.a. zou hij bij het opstellen van het programma stem hebben. Alles was nog niet officieel geregeld en dus mocht er voorloopig ook nog niets gepubliceerd worden.
Inmiddels werden de namen der Juryleden bekend, welke lijst tot ieders verbazing drie meer of minder modernen opleverde, nl. Horta, de oude zoeker en voorganger der Belgische modernen, wiens tegenwoordige positie hem allerminst tot een Beaux-Arts-aestheet gemaakt heeft, de Wiener Hoffmann, commentaar overbodig en de Zwitser Moser, vroeger lid van de architectenfirma Kurjel en Moser, bouwer van het Universiteitsgebouw te Zürich. Over Berlage, die dus de schaal ten gunste der modernen zou kunnen doen overslaan, werd nog steeds niet gerept, hetgeen mij deed vermoeden dat de diplomatie weer bezig was, de kwestie ingewikkeld te maken, welk vermoeden bij nadere informatie maar al te juist bleek. Er waren namelijk gevoeligheden gekwetst, en niets is moeilijker te heelen dan

gekwetste gevoeligheid! En bovendien — wie zal het zeggen? — was men misschien ook in Genève wakker geworden en aan het rekenen gegaan. In elk geval, de Spanjaarden bedongen plotseling de plaats van eersten plaatsvervanger voor hùn man, hetgeen een regelrechten tachtigjarigen oorlog in zakformaat ontketende. Lang werd aan weerszijden met heldenmoed en verbittering gestreden (herlees onze Vaderlandsche historieboeken!) en eerst nadat beide partijen hunne argumenten en elkaar volkomen hadden uitgeput, werd de vrede gesloten, die inhield dat over prioriteit niet meer gerept zun worden.
Aldus meldden de bladen eendrachtiglijk de benoeming van Berlage en Urdapilleta (De Telegraaf en misschien ook anderen spraken zelfs van Jurylid-tout court) en aldus werden door de diplomatie de belangen der Bouwkunst gediend in een kwestie waarvan de belangrijkheid hun pas duidelijk was geworden, toen zij door hun eigengereide bemoeizucht vertroebeld was. Maar diplomaten en journalisten hebben altijd van alles verstand gehad en het ware onredelijk, van ze te verwachten dat ze in dit speciale geval zich te voren door bevoegden zouden hebben laten inlichten!

KUNST-WIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

(*Vervolg van het behandelde in no.* 5.)

(S : 124) „Den höchsten Inhalt nun, welchen das Subjective in sich zu befassen vermag, können wir kurzweg die F r e i h e i t nennen. Die Freiheit ist die höchste Bestimming des Geistes".
Met vrijheid is hier niet bedoeld : losbandigheid, mateloosheid, ongebreidelde heid of willekeur, maar juist verlossing van de grilligheid der buiten den mensch en evenzeer in hemzelf werkzame factoren. Onvrij is de mensch, inzooverre hij het om hem zijnde en zichzelf niet vermag te kennen en te beheerschen, want plotseling grillig optredende en onbegrepen belemmeringen zullen hem beletten zich naar eigen „idee" te ontplooien en hem dwingen zich aan de werkzaamheid der opgekomen tegenstand, hetzij die buiten hem of in hem functioneert, te onderwerpen.
(S : 126) „Der Unwissende ist unfrei, denn ihm gegenüber steht eine fremde Welt, ein Drüben und Drauszen, von welchem er abhängt, ohne dasz er diese fremde Welt für sich selber gemacht hätte und dadurch in ihr als in dem Seinigen bei sich selber wäre. Der Trieb der Wiszbegierde, der Drang nach Kenntnisz, von der untersten Stufe an bis zur höchsten Staffel philosophischer Einsicht hinauf, geht nur aus dem Streben hervor, jenes Verhältnisz der Unfreiheit aufzuheben, und sich die Welt in der Vorstellung und im Denken zu eigen zu machen".
Het geheele leven, ook het kunstleven is onbewust of bewust uiting van die worsteling, van de pogingen om het tegenover het subject staande daarmede één te doen worden; de tweespalt van het ik en het andere, van het subjectieve en het objectieve op te heffen. De opheffing der tegenstrijdigheid brengt het ik bevrediging, dat is innerlijke vrede, zelfbevrijding en de aard der bevrediging bepaalt de gesteldheid van het bevrijde subject. De zelfbevrediging van den hongerigen mensch, die voedsel tot zich neemt is van andere diepte dan die van den componist, wanneer hij zijn toonwerk schept. Deze laatste bevrediging en zelfbevrijding is van geestelijker waarde en ontstijgt den eischen van het onmiddellijke natuurleven.
(S : 125) „Der Mensch in der Unmittelbarkeit des Lebens dringt auf eine *unmittelbare* Befriedigung. Solche Befriedigung durch das Auflösen jenes Gegensatzes finden wir am nächsten im System der sinnlichen Bedürfnisse. Hunger, Durst, Müdigkeit, Essen, Trinken, Sattigkeit, Schlaf, u.s.f. sind in dieser Sphäre Beispiele solch eines Widerspruchs und seiner Lösung. Doch in diesem Naturgebiete des Menschlichen Daseins ist der Inhalt der Befriedigungen endlicher und beschränkter Art; die Befriedigung ist nicht absolut und geht deshalb auch

zu neuer Bedürftigkeit rastlos wieder fort; das Essen, die Sättigung, das Schlafen hilft nichts, der Hunger, die Müdigkeit fangen morgen von vorn wieder an. In diesem Streite entsteht dann alle Sehnsucht, der tieffste Schmerz, die Plage und Befriedigungslosigkiet überhaupt. Die Thiere leben in Frieden mit sich und den Dingen um sie her, doch die geistige Natur des Menschen treibt die Zweiheit und Zerrissenheit hervor, in deren Widerspruch er sich herumschlägt. Denn in dem Innern als solchen, in dem reinen Denken, in der Welt der Gesteze und deren Allgemeinheit kann der Mensch nicht aushalten, sondern bedarf auch des sinnlichen Daseins, des Gefühls, Herzens, Gemüths u.s.f. Weiter sodann im Elemente des Geistigen erstrebt der Mensch eine Befriedigung und Freiheit im Wissem und Wollen, in Kenntnissen und Handlungen".
(S : 126) „Die physischen Bedürfnisse, das Wissen und Wollen des Menschen erhalten nun also in der That eine Befriedigung in der Welt, und lösen den Gegensatz von Subjectivem und Objectivem, von innerer Freiheit und äuszerlich vorhandener Nothwendigkeit, in freier Weise auf. Der Inhalt aber dieser Freiheit und Befriedigung bleibt dennoch *beschränkt*, und so behält auch die Freiheit und das Sichselbstgenügen eine Seite der *Endlichkeit*. Wo aber Endlichkeit ist, da bricht auch der Gegensatz und Widerspruch stets wieder von Neuem durch, und die Befriedigung kommt über das Relative nicht hinaus. Im Recht und seiner Wirklichkeit z.B. ist zwar meine Vernünftigkeit, mein Wille und dessen Freiheit anerkannt, ich gelte als Person und werde als solche respectirt; ich habe Eigenthum und es soll mir zu eigen bleiben, kommt es in Gefahr, so verschafft mir das Gericht mein Recht. Diese Anerkennung aber und Freiheit betrifft nur immer wieder einzelne relative Seiten und dessen einzelne objecte; dies Haus, diese Summe Geldes, dies bestimmte Recht, Gesetz u.s.f., diese einzelne Handlung und Wirklichkeit. Was das Bewustzsein darin vor sich hat, sind Einzelheiten, welche sich wohl zu einander verhalten und eine Gesammtheit der Beziehungen ausmachen, aber in selbst nur relativen Kategorieën, und unter mannichfachen Bedingnissen, bei dessen Herrschaft die Befriedigung ebenso sehr momentan eintreten als auch ausbleiben kann".
(S : 127) „So fühlt der Mensch auch, dasz die Rechte und Verpflichtungen in diesen Gebieten, und ihrer weltlieben und selbst wieder endlieben Weise des Daseins nicht auszeichnend sind; dasz sie in ihrer Objectivität wie in Beziehung auf das Subject noch einer höheren Bewährung und Sanctionirung bedürfen".
(S : 128) „Was der in dieser Beziehung von allen seiten her in Endlichkeit verstrickte Mensch sucht, ist die Region einer höheren substantielleren Wahrheit, in welcher alle Gegensätze und Widersprüche des Endlichen ihre letzte Lösung, und die Freiheit ihre volle Befriedigung finden können. Diesz ist die Region der Wahrheit an sich selbst, nicht des relativ Wahren".
Hiermede opent zich het gebied van kunst, religie en denken.
(*Wordt vervolgd*) H. C. VERKRUYSEN.

TIJDSCHRIFTEN.

The Architectural Review.
Dec. '24. De bouwkunst van Finland door Howard Robertson. I. Het verleden. Klassicisme: Engel.
Jan. '25. II. Het heden. Saarinen en zijn spoorwegstation te Helsingfors (9 foto's). Schrijver bewondert de opmerkelijk vrije groepeering der massa's, de groote schaal en de situatie aan een uitgestrekt plein, maar kan de „Münchener" decoratie niet aanvaarden. Verder werk van Lars Sonck, een Luthersche kerk en een blok étagewoningen in baksteen, dat hem aan het beste Hollandsche werk herinnert.

Journal of the R. I. B. A.
Nr. 4. Nieuwe waarnemingen en proeven van verlichting van schilderijen e. a. musea. Een interessante studie door Frank Lishman met foto's en doorsneden.

Nr. 5. Pre-Norman vrijstaande steenen kruisen. Winkelpuien en hun behandeling door A. J. Davis. Een historisch overzicht en voorbeelden van nieuwe oplossingen in Londen, Parijs en New York. Over de eischen die tegenwoordig een winkel stelt.

Architekten.
Nr. 21. Nieuwe winkels. Afbeeldingen van winkelpuien en -inrichtingen met toelichting van hun architecten. Alles fijntjes. De voortreffelijke zilversmidspui van Helge Holm staat ver boven wat het vorige blad te zien geeft.
Publiek en architectuur. Vastgesteld wordt een verheugende groei van de publieke belangstelling, mede te danken aan de dagbladen.
Nr. 23. Bioscooptheaters. Afbeeldingen van dergelijke schouwburgen in Stockholm, Oslo, Kopenhagen en Aarhuus, met bijschriften van hun architecten en een algemeene beschouwing. „Deze moderne opgave heeft nog geen *typische* oplossing gevonden." Neen, maar juist deze vijf samen brengen die een eind nader. Zoo laten drie ervan geen imposante omlijsting van het projectievlak meer zien. Maar curieus is het, dat alle, behalve het Zweedsche theater, tempels voor gewijde kunst schijnen, terwijl toch ook daar Watt en Half Watt hun grollen zullen vertoonen. Ze wijzen a. h. w. de bioscoop een andere richting, het zijn geen verduurzaamde kermistenten als Tuschinski. Dat element van de bioscoop negeeren ze in- en uitwendig. Wat in den gevel tot een schrikwekkende disharmonie moet voeren, als er de gewone reclameprenten op geplakt worden, waarvan de exploitanten zich toch nog wel niet zullen onthouden. Zeker het pikantst is de opvatting, is de zaal van Asplund den Zweed, met geestige balkons en dito bengelende lampen. Boven het projectiescherm van het Alexandratheater in K. staat als motto: „De taal zonder woorden is vaak de meest-zeggende". Niet kwaad gevonden!

Casopis Ceskoslovenskych Architektu.
Ook hier beschouwing van een bepaalde bouwwerken-groep: Stadiony. Afgebeeld worden de stadions van Stockholm, Lyon, Antwerpen en Franklin-Field, het Yankee-stadium van New York en het stadion der universiteit van Ohio. Dat laatste wijkt af van het normale type. Geweldige, ononderbroken, zuiver hoefijzervormige tribunes (twee boven elkaar), echter zonder markante beëindigingen als het hoefijzer heeft. Geenerlei architecturale franje; niets dan al die enorme concentrische hoefijzers, die drie zijden van het sportterrein omspannen. De loopbanen zetten zich voort — vermoedelijk om oefenterreinen — door de opening. Zoo'n Stadion is ook bijzonder geschikt voor massale feesten en eucharistische e. a. congressen : vóór een op te richten afsluiting der openzijde zou dan de handeling moeten plaats hebben.

Baukunst.
Nr. 1. Een nieuw blad uitgegeven door de Münchener Bauunternehmung Bernard Borst, die slechts adverteert op de achterhelft van den omslag, (verder geen advertenties) en den redacteur Herman Sörgel geheel vrij laat. „Die Baukunst soll eine Reklamezeitschrift sein; aber die „Reklame" wird eben darin bestehen, dass sich die Schrift als der Anwalt einer idealen Sache erweist."
Ein Markstein in der Geschichte der Baukunst, das Chile-Haus in Hamburg. Bij het weerzien in weer nieuwe foto's treft het weer sterker. Het is stellig aanbevelenswaardig het te gaan zien — zij het voorloopig slechts in afbeeldingen — en te lezen wat de architect, Fritz Höger zelf ervan zegt, daar hij volkomen klaar wist te uiten wat hij wou en bereikte. „Woher hat der Zimmermannssohn und Nicht-Akademiker diese Fähigkeiten, die man nur bei einer universellen Bildungsbasis — und da nur in seltenen Fällen — voraussetzen darf?"
H. spreekt niet meer van architectuur, maar van structuur. „Die grösste Wandigkeit ist erst da vorhanden, wo viel Lichtbedarf viele Fenster fordert ; nur muss dann das Fenster in der Wand des Hauskörpers mit zur Feinheit, gewissermassen mit zum Baustein werden." „Der Hauptwesenszug der künstlerischen Qualität des Chilehauses liegt im kleinachtigen Einzelrhythmus. Nur durch diesen werden die durch unendlich viele kleine Pfeiler und unendlich viele Fenster (2800 gelijke) gänzlich aufgelöste Fronten, in der Verkürzung wieder zu ruhigen Flächen und diese geschlossen, ergeben wieder den monumentalen Körper."
Was lehrt uns das Chilehaus in Bezug auf Bauordnung und Städtebau? In dit artikeltje brengt Sörgel den Hamburgschen autoriteiten hulde voor hun vlotheid. Die Bauordnung ist — und das müsste eigentlich immer selbstverständlich sein — als etwas dem Bauen und der Kunst dienliches, nicht umgekehrt als etwas hemmendes aufgefasst werden. Dabei wurde der Wert der kostbaren Zeit beim Bauen voll erkannt und nicht wie oft erst nach Monaten die Genehmigung ausgesprochen, wenn sich die wirtschaftlichen Voraussetzungen vollkommen geändert haben, der Architekt um seinen Auftrag und der Auftraggeber um sein Haus gekommen sind. „Die Verwaltung der *Ausnahmen* von Grundbestimmungen, die viele Behörden heute noch eigentlich für frevelhafte Forderungen halten, muss eine weit grössere Rolle im Werdegang der Grossstadt spielen und sie muss ausgeübt werden von der gleichen Stelle, die über die bauliche Wohlanständigkeit und die richtige Eingliederung einer baulichen Einzelarbeit in die Gesamtabsicht wacht" (Schumacher), bij ons dus de schoonheidscommissies. W. B.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

OVER DE SCHEMERING VAN HET SCHOONE, DOOR H. C. VERKRUYSEN.

In de schemering is het nog geen dag en toch niet meer nacht.

Van nature werkt in ieder onzer een ontwikkeling van natuur tot geest, want wij bewegen ons van de onontwikkeldheid der jeugd naar een volgroeiing, die in het natuurlijke leven het bewustzijn met de jaren geleidelijk doet ontwaken. Die natuurlijke ontplooiing van natuur tot geest is een zelfontwikkeling der natuur tot haar eigen anders-zijn, dat in haar schuilt en zich aan haar ontworstelt.
Het geestelijke leven, dus ook het aesthetische gebied wortelt in onze natuur. Hierin ligt, dat niet alleen in de tijdlijn gedacht in één mensch de ontwikkeling gaat van het lagere naar het hoogere of diepere, maar dat er buiten de tijdslijn of een bepaalde persoonlijkheid een begripsverhouding (-ontwikkeling) te denken is, waarin de verschillende graden of trappen van het aesthetisch vergeestelijkingsproces zich als zich uit elkaar ontwikkelende momenten voordoen. Er zijn schoonheidsbegrippen of kunstuitingen, welke doordat zij dichter bij den natuurlijken oorsprong staan, naar hun inhoud gedacht, een natuurlijker karakter dragen, dan schoonheids- of kunstvormen, die zich, verder van den natuurgrond verwijderd, in vrije zelfontwikkeling tot vrije geestelijkheid hebben kunnen ontplooien en aldus hun natuurlijken aard in geestelijke waarden hebben kunnen opheffen. In groote lijn gedacht, kiemt het geheele aesthetische leven in de zinnelijkheid eener „bevredigende gewaarwording", waaruit het zich tot „schoone waarneming" ontwikkelt om in het licht der „verhevene verneembaarheid" aan de schemering der aanvankelijkheid te ontstijgen. Geen bevredigende gewaarwording zonder een zekere mate van schoonheidsgevoel, maar het eigenaardige is, dat uit de duistere diepten der dierlijke natuurlijkheid het hoogere onmerkbaar vervloeiend oprijst. Toch gaat de mensch het dier verre te boven, want het dier ondergaat het leven wel en ook den dood, maar het kent die niet. Het leeft niet *uit* zich zelf, maar het blijft in de natuurmacht bevangen. In het dier blijft het hoogere schemeren; in den mensch laait het licht des geestes snel naar alle zijden op en brandt de duistere natuurmacht uit, die toch de oorsprong is, want in drieledigheid van zelfverwerkelijking brengt de mensch van nature de schemering der schoonheid mede, allereerst in de stofverwisselende levensbestendiging door de voedselopname. De smaak voor het smakelijke is de hoogere keerzijde van den natuurlijken honger, maar zoozeer slechts eene schemering van het hoogere, dat deze denkbaarheid van menschelijkheid duidelijk in het dierlijke betrokken blijft. De werking der ingewanden betreft de scheiding van het „nuttige" en het „nuttelooze", ten opzichte van de maag zou van het „wenschelijke" en het „ongewenschte" kunnen gesproken worden, hier doet reeds de smaak zijn invloed gelden; onsmakelijkheid wekt de maag op tot teruggeven. In den mond wordt het „smakelijke" van het „onsmakelijke" gescheiden; dat is niet meer uitsluitend eene aangelegenheid van levensbestendiging, maar tevens van idealiteit; het leven wordt op zinnelijk-bevredigende wijze bestendigd. Smaakbevrediging en schoonheidszin of schoone bewogenheid zijn hier nog op den laag-

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
21 FEBRUARI 1925

sten trap te denken, want de mensch bevredigt zich en handhaaft zich door het tegenover hem zijnde andere te vernietigen en het in zich op te nemen, het tot zijn eigen vleesch en bloed te maken.
De schoone bevrediging, die ligt in den drang tot zelfbestendiging door het één-worden met het andere van zichzelf houdt eene denkbaarheid in, die de verkeering der zelfhandhaving medebrengt. Wanneer het andere n.l. ook den mensch is, houdt het één-zijn door opneming geen stand, maar wordt ideëele eenheid bestreefd; dat is te denken, waar de mensch, alhoewel in begeerte zoekend, niet zichzelf, maar het natuurlijk ruimere van zijne individueele menschelijkheid, n.l. de soort, bestendigt, hetgeen in waarheid geschiedt ten koste van hemzelf. De bestendiging van de soort is de dood van het individu, het opgroeien der kinderen is van de zijde der natuurlijkheid bezien de naderende ondergang der ouders. In het natuurleven kan zelfs de sexueele aantrekking tot levensvernietiging voeren; de geslachtsdaad brengt in sommige gevallen den onmiddelijken dood van het voorttelende dier, dat, denkend zichzelf te bevredigen, aldus onbewust door zijne innerlijke natuur in den dood wordt gedreven om zijn soort te doen voortbestaan. Het dier kent reeds een door verschillende zinnelijke factoren bepaalde voorkeur in het geslachtelijke, die het, inzooverre zijne natuurgebondenheid dat toelaat, kan uitleven. Den planten wordt de voortplantingsdaad als het ware van buiten aangedaan (b.v. in de bestuiving door wind of insecten). In het plantaardige leven mag nog niet van geslachtelijke aantrekking en daarmede samenhangende bewogenheid sprake zijn. In den mensch keeren de dierlijke momenten op hooger plan terug. De in vrijheid van bewustzijn en wil ontloken en in den natuurdriftigen grond wortelende sexueele keuze, brengt de mensch tegenover zichzelf, in eigen tegendeel. Hier maakt het in de voedsel-opname liggende vernietigen van het *andere*, het tot eigen vleesch en bloed, tot eigen vorm maken van het andere, waarbij het leven overweldiger is, plaats voor het vernietigen van *zichzelf* om zich betrekkelijk te geven en te vinden in het andere, dat weer het menschelijke zelf is. Hier ontluikt aan het zintuigelijke gevoel, het ideëele gevoelsleven en de natuurlijke stemming der ziel, een eerste vorm van idealiteit en zelfvergeten, van zelfopheffing in onmiddellijk-natuurlijke eenheidsdrang, die in de sexueele aantrekking de verbeelding drijft tot idealiseering van het andere en duidelijk menschelijk is. De mensch is betrekkelijk vrij en daarom, daar hij géén dier méér is, wanneer hij geen werkelijk mensch is, een onmensch. Ook in de voedselopname wordt het opgenomen andere geïdealiseerd, want wat in ons tot vleesch en bloed wordt, zal ook drager van onzen geest worden. In de sexueele verhouding blijft het andere zichzelf om toch idealiter te worden opgenomen in een nieuwe eenheid, waarin beide factoren anders worden. Deze verbeeldingrijke idealiseering van het moment wijst uit naar het werkelijk ontwaken des aesthetischen geestes, n.l. in het natuurgenot, eene nog lijdelijke, door het behaaglijkheidsgevoel sterk beïnvloede schoonheidsdrang. In het genieten van natuurschoon wordt niets meer organisch opgenomen en wordt niet meer naar eenige andere handeling gestreefd dan het reine aanschouwen en aanhooren. Welbedacht schuilt die inhoud reeds in het vorige moment, maar wordt dáár door het lagere organische contact beheerscht. Het aanraken van een schoone bloem of het aanvoelen van een bemosten grond, het proeven van den zilten smaak van zeelucht zijn ondergeschikte factoren in de bewonderende aanschouwing van het natuurtafreel en de ontroering bij het beluisteren der natuurgeluiden. Gezicht en gehoor worden hier de overwegende momenten. Ook in het genieten van natuurschoon is velerlei graad van verdieping te erkennen". De boer sprekend van een mooie koe bedoelt allicht een meer zakelijk gedachte eigenschap, dan de artiest wanneer hij hetzelfde zegt. Voortdurend wordt hetzelfde gezegd in verschillenden zin. In hoogsten aanleg geeft de aesthetische geest in het genieten van natuurschoon reeds

zooveel van zichzelf, dat hij eigen geestelijke kwaliteiten in de geschouwde natuur als het ware overbrengt; hij gaat beseffen dat de schoonheid in waarheid niet *in* de natuur huist, niet een eigenschap van het natuurobject is, maar in *hemzelf* leeft. Ieder ziet dan ook in dezelfde natuur iets anders, het stuk natuur, dat den eenen mensch opwekt, kan een ander somber stemmen. In het natuurgenot zonder meer echter, dat van deze artistieke visie slechts eene schemerige aanduiding vertoont, overheerscht nog een onberedeneerde en naar „behaaglijkheid" trekkende tevredenheid, een onbewust gevoel dat het goed is en goed doet, maar de geest verhoudt zich hierbij toch op ideëeler plan dan in de voedselopname en het sexueele leven. Het natuurgenot zonder meer is het overgangsmoment van gewaarwording naar waarneembaarheid en verneembaarheid. Het natuurgenot is de geestelijkste aller natuurlijke genietingen van den alledaagschen geest in den geest der alledaagschheid; in de natuurgenieting zijn de vijf zintuigen tot bevrediging der natuurlijke totaliteit werkzaam. Meer dan gemeenlijk ingezien of erkend wordt, doen deze potentieele schoonheidskategorieën, vooral de beide laatste, in het waarlijk schoone mede.
De rusteloosheid van den zich in zelfwendingen verwerkelijkenden en verdiependen geest, voert uit betrekkelijke lijdelijkheid van het natuurgenot over tot de bedrijvigheid van den zich in de natuur „wezenlijk" herkennenden geest, die eigene idee, als idee van aesthetische verhoudingen in het natuurlijke denkt, zoodat hiermede eerst inderdaad van „aesthetische" bevrediging te gewagen is. De mensch, die de natuur idealiter in zich opneemt, projecteert voor zich zijn innerlijk in het natuurlijk-uiterlijke; de natuur wordt hem spiegeling van eigen ik, en afschijnsel van wat in hem van oneindige waarde mag heeten te zijn; hij herkent zichzelf door en in den schoonen schijn der natuur. . . . aesthetisch.

HET BOUDOIR VAN HET EXPRESSIONISME.

„Refiz Pacha had den mooisten harem".

Dat mompelde ik droomend voor mij uit op den dreun van den razenden D.-trein die mij huistoe bracht, over de Duitsche sporen.
„Refiz had den mooisten harem".
Zooals die harem van Refiz, zoo was de „Galerie von Garvens zu Garvensberg", dat fijne, kleine particuliere museum in Hannover, mij voorgekomen : het kleine sultanaat der nieúwste kunst, het Oostersche boudoir der expressionisten, de voorname serail voor den weinig talrijken groep der plastische schoonheden van ons Westen.
Op dien Refiz Pacha kan straks worden teruggekomen — en op wat de kooplieden van Achter-Indië van hem vertelden.
Want van Refiz en van het Hannoversche museum werden dezelfde intieme dingen verteld.

Aan een der eenzame, breede lanen van het oude Hannover, ligt het heerenhuis van von Garvens. „Von Garvens zu Garvensberg" staat er bij de bel, op het luiden waarvan zacht wordt opengedaan. Een fluisterend heer ontvangt. Er zijn plichtplegingen. Men ontlaadt U van jas en hoed, en geleidt de bezoekers, mits voldoend gelegitimeerd, in een der ruime kamers, een met 'n zuilenhoek, waar een bureau verloren is tusschen vertreden Perzische tapijten, zwarte negerbeelden, blanke maskers, schilderijen van Kandinsky, Chagall, Klee, Feininger, Nolde, en de ontroerende boerschheid van het Beiersche glasschilderwerk: de Heilige Familie voorstellend rondom de kribbe, of Maria's rustpooze onder den palmboom.

Nieuwe uitgaven à la Dada, nieuwe boekjes in Doesburg's trant, foto's naar silo's en motoren, deze als de monumenten der schoonheid-door-doelmatigheid, — dit alles omringt U hier, zooals het U langs de trappen begeleiden zal en U ontmoeten in de kamers van iedere verdieping.
Von Garvens zelf, een kort aangebonden, adellijk officier in civiel, die spaarzaam spreekt, is een hoffelijke chaperon, zoo hoffelijk, dat hij passief schijnt. Eerst een wenk, die hem bevalt, of een woord, naar zijn zin gezegd, kan hem, en dan nog voorzichtig, een schrede uit zijn reserve halen — zoodat hij U weder iets verder leidt naar de steeds voortreffelijker wonderwerken, die zijn woning bevat,. . . tot ge in het slaapvertrek van deze aristocratische garconnière met hem doordringt, alwaar rondom den wijdschen, rozen divan, met zijn zachten geur van amber en parfum, de Afrikaansche fetischen grijnzen naar manshoogte cactussen, terwijl de schilderij van Léger, die tot aan de plafonds reikt, in blauwe wolken van streepenstapelende betoovering U rechtstreeks ten hemel voert.
Het was hier, dat ik dezen stille, die geen droomer is, dezen zeer reëelen officier-in-burger dankbaar aanzag en hem mijn bewondering uitte. — Maar dank en bewondering wees hij achteloos af, zooals hij mij ook zijn kostbaarheden getoond had met achteloozen ernst en blijde onverschilligheid, als zeide hij: áfstand kan men van *alles* doen. Vita brevis. Het leven is kort.

Refiz Pacha had een eendere achteloosheid, als hij den vorsten van Indië de geheime gunst schonk van eene wandeling door zijn intiemste Serail. . .
Refiz Pacha had een grooten naam in Bagdad. Hij stamde van kooplieden in waterzakken en kameelenhuiden, en kocht den Pacha's-titel door kennis der schoonste vrouwen en door groote giften in geld. Refiz beminde oprecht de Vrouw, en hij bewonderde haar oprecht.
Maar met de jaren werd hij stiller en achteloozer, en de keur van de schoonsten van Bagdad, die zijn harem bevolkten, achtte hij niet voor eeuwig te moeten beperken tot zijn Serail. Van zijne haremdames reisden er naar de hoven van Achbar, van Beloetschistan, van Karpoetala met veel eerbetoon,. . . *en keerden niet terug*, want Refiz werd wijzer, . . . en hij werd ook rijker aan tapijten, aan geld en aan kostbaarheden.
Ieder wist dit, die ingewijde was in Bagdad, en eerde Refiz, daar hij de Vrouw zeer hoog bleef houden, — ook al deed hij afstand van Haar.

Hoe kwam ik te denken aan het verhaal van den Bagdadschen Pacha, toen de heer von Garvens mij met fijnzinnige vermoeidheid zijn heerlijke verzameling zien liet? Om deze reden, dat de kunsthandel in West Europa Aziatische vormen heeft aangenomen. De kunsthandel in zijn eerste en Europeesche verschijning is bezig te verdwijnen. „Musea", officieele „Vereenigingslokalen", „Private Verzamelingen", die denken doen aan verborgen lustoorden, lokken den kooper *door hem den toegang te bemoeilijken*. Niet éérst is tegenwoordig de handel, en volgt bij den handelaar wel eens liefde tot de kunst, éérst is tegenwoordig de liefde tot de kunst en daaruit spruit een kleine handel voort.
De heeren von Garvens, die er niet minder edele en beminnenswaarde menschen om zijn, stammen uit de Duitsche groote metaalindustrie en kochten zich de heerlijkheid Garvensberg, — en hunne bewondering voor schoonheid, en hun zuivere begrip daarvan, deden hen verzamelaars zijn en daarmede de distinctie van iets, wat vroeger „handel" heette, opvoeren tot een firmanent, waartoe geen Mercurius ooit gedacht had te zullen opstijgen.

VAN DEN EECKHOUT

EEN NIEUW COLUMBARIUM OP WESTERVELD.

In het *Handelsblad* (avondblad van 11 Febr. '25) lezen we over de voorgeschiedenis van een op de begraafplaats „Westerveld" te bouwen Columbarium (een gebouw, waarin urnen geplaatst worden) het volgende, waaruit alweer blijkt dat het tot stand komen van plannen niet zonder groote moeilijkheden gaat:

„Reeds in 1922 werd door de algemeene vergadering aan het hoofdbestuur der Vereeniging voor facultatieve lijkverbranding een crediet toegestaan voor een plan tot uitbreiding van het columbarium van het bestaande crematorium. Hiervoor werd prof. Van der Steur aangezocht die wel een plan maakte, dat echter om de groote kosten door het hoofdbestuur niet voor uitvoering vatbaaar werd geacht. Toen gaf prof. Van der Steur in overweging ir. Franco het maken van een plan op te dragen, omdat de professor er feitelijk zelf niet den tijd voor kon vinden. Ir. Franco zond een plan in dat op de algemeene vergadering van 22 Febr. 1923, te Zwolle gehouden, voor de afgevaardigden der vereeniging ter bezichtiging werd gesteld. Prof. Van der Steur, die van dit plan kennis droeg, kon er zich geheel mede vereenigen. Tevens was op die vergadering te zien een door ir. Franco ingezonden decoratie-ontwerp voor de groote hal — waarom het hoofdbestuur hem echter niet gevraagd had, doch hij dat inzond als gevolg van zijn meening, dat de hal dringend een goede decoratie behoefde.
„De door de uitvoering van het plan benoodigde gelden waren disponibel en waarschijnlijk zou het nieuwe columbarium al lang en breed ingewijd zijn als er geen kink in de kabel was gekomen. Dr. Rademaker nl. was van meening, dat zoo maar niet in eens tot uitvoering van dit plan kon overgegaan worden en stelde voor, dat eerst het plan volledig met de daarbij behoorende teekeningen aan de leden der vereeniging zou worden toegezonden, opdat dezen zich rustig hierover een oordeel konden vormen.
„Intusschen was door den architect Poel, die het crematorium gebouwd doch niet geheel afgewerkt had, óók een plan voor het nieuwe columbarium ingediend. Het plan Franco omvatte 750 nissen en zou *f* 45.000 kosten, het plan Poel omvatte 2500 nissen en zou op *f* 57.000 komen
„Er is over deze beide plannen heel wat te doen geweest! Herhaaldelijk is er over vergaderd, zonder dat men tot een beslissing kon komen. In de vergadering van 26 April van het vorig jaar te Utrecht gehouden stelde het hoofdbestuur eindelijk voor te besluiten geen keuze uit beide plannen te doen, doch eene commissie van advies te laten beslissen met dr. Berlage aan het hoofd, twee leden van het hoofdbestuur, ir. de Bruyne en dr. Rademaker. Inmiddels hadden de architecten Franco en Poel de hoofden nog eens bij elkaar gestoken, doch met waardeering voor elkaars werk konden zij tot geen principieele overeenstemming geraken.
„Ir. Franco nam het standpunt in, dat het nieuwe columbarium in rechtstreeksch verband moest blijven met het bestaande terwijl de heer Poel de voorkeur gaf aan het bouwen van het columbarium om een hof aan de achterzijde waardoor voldoende verband met het crematorium bleef bestaan zonder dat dit in zijn aspect geschaad werd.
„Op 12 September 1924 werd door de columbarium-commissie, waarvan door prof Itallie het voorzitterschap was aanvaard, aan het hoofdbestuur een rapport uitgebracht waarin de commissie met de heeren Franco en Poel tot het inzicht kwam dat géén der beide plannen waarborgen gaf, dat een bevredigend resultaat zou worden verkregen. Geen der beide plannen voldeed h.i. aan de eischen, die men zou moeten stellen, zoodat het kiezen van een der beide plannen tot teleurstelling zou moeten leiden.
„De commissie merkte nog op, dat het doen van een keuze ook zeer onbillijk zou zijn tegenover den heer Franco die bij het makenvan zijn project in tegenstelling met den heer Poel geen volledige vrijheid van handelen had gehad, aangezien hem de richting waarin hij de oplossing moest zoeken, n.l. de verbinding van het columbarium, met het bestaande, was aangegeven. Ware dit niet het geval geweest, dan had ook deze architect een openlucht columbarium ontworpen.
„De commissie ontraadde alzoo een keuze tusschen de twee plannen doch adviseerde het hoofdbestuur om het daarheen te leiden, dat besloten zou worden den volgenden weg te kiezen.
„Zij stelde voor het lid der commissie, dr. H. P. Berlage en het eerlid der vereeniging, prof. J. A. G. v. d. Steur, uit te noodigen om met een door hen beiden aan te wijzen derden architect een jury te vormen. Aan deze jury zou de opdracht worden verleend een programma te formuleeren, waarop de architecten Franco, Poel en drie anderen door deze jury aan te wijzen bouwmeesters zouden worden uitgenoodigd een schetsplan in te dienen. In dit programma, hetwelk door de jury in overleg met het hoofdbestuur zou worden opgemaakt, zou scherp dienen te worden omlijnd, wat verlangd werd. Behalve de uitbreiding van het Columbarium zou in dit programma ook dienen te worden opgenomen de aesthetische verzorging van de hal van het crematorium en wat daarmede direct verband houdt.
„De commissie was van oordeel, dat slechts deze door dr. Berlage aangegeven werkwijze, de waarborgen bood dat dit voor de vereeniging zoo bij uitstek belangrijke vraagstuk op zoo goed mogelijke wijze zou worden opgelost.

„Gezien het zoo groote ideële belang, dat bij een object als dit op den voorgrond treedt, achtte de commissie den voor deze werkwijze benoodigden tijd ten volle verantwoord. De aan deze uitnoodiging verbonden kosten werden begroot op *f* 5000, voor honoreering der vijf architecten ieder *f* 1000, voor honoreering der jury en voor bijkomende onkosten totaal *f* 6600.
„Ten slotte had de commissie, zich ten volle kwijtend van de gegeven opdracht, de vraag gesteld, welk plan zij noodgedwongen de voorkeur zou geven, indien de vergadering der Vereeniging voor lijkverassching tegen het advies der commissie in toch het besluit zou willen nemen om één der twee plannen te doen uitvoeren.
„Bij de beantwoording van deze vraag gaven twee leden de voorkeur aan het plan Franco, twee aan het plan Poel, terwijl dr. Berlage zich van stemming wenschte te onthouden.
„Dr. Rademaker was voorstander van het plan-Poel, doch omdat geen meerderheid voor dit plan kon worden gevonden, was hij met het voorstel van dr. Berlage meegegaan.
„In de op 20 Augustus in Den Haag gehouden vergadering kwam dit rapport in behandeling; het hoofdbestuur adviseerde den leden het aan te nemen, doch vestigde er de aandacht op, dat welk besluit ook genomen werd, dit niet insloot dat de ontwerper van het gekozen plan met de uitvoering zou worden belast. Dr. Berlage verklaarde in deze bijeenkomst, dat hij geen voorkeur wenschte uit te spreken.
„Voorts werd met 60 tegen 19 stemmen besloten, dat aan den architect Poel de bouw van het nieuwe crematorium niet zou worden opgedragen, terwijl met 40 tegen 35 stemmen het advies van het hoofdbestuur werd verworpen.
„Ten slotte werd op voorstel van de afdeeling Den Haag, daarbij gesteund door de afdeeling Rotterdam, met 40 tegen 22 stemmen een motie aangenomen, waarbij aan het hoofdbestuur werd opgedragen de uitvoering van het hofbouwplan, te maken door een architect van bekende bekwaamheid, aan te wijzen door dr. Berlage.
„De stand van zaken is dus zóó, dat het hoofdbestuur thans gemachtigd is zonder er nader de vergadering in te kennen, te gaan bouwen na advies van dr. Berlage. . . Zoodat we inderdaad binnenkort het nieuwe columbarium op Westerveld zullen te aanschouwen krijgen — zonder dat we echter — althans tot nog toe — weten w i e de bouwmeester zal zijn.

EEN KONINKLIJK BESLUIT I.Z. LOODGIETERSWERKZAAMHEDEN AAN GEBOUWEN.

Van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd een exemplaar ontvangen van het Koninklijk Besluit van 30 December 1924 *(Staatsblad* No. 620), betreffende de voorkoming van brandgevaar aan gebouwen, enz. door loodgieterswerkzaamheden.
Verboden is, o.a.:
„*a.* een open of gesloten vuur aan te maken of aanwezig te hebben elders dan in de open lucht, op den beganen grond, buiten het gebouw;
b. toestellen, gevuld met spiritus, benzine of andere vluchtige oliën, of eenige open vlam aldaar aanwezig te hebben;
c. de voor de werkzaamheden vereischte vuurpotten anders dan in de open lucht, op den beganen grond, buiten het gebouw te gebruiken; zij mogen alleen worden gebruikt door of onder leiding van een vakman;
d. de soldeerbouten anders dan in de open lucht, op den beganen grond, buiten het gebouw te verwarmen en anders dan in een aan de binnenzijde met asbest bekleeden, gesloten metalen koker naar de plaats van bestemming te brengen; het naar boven brengen mag alleen geschieden buiten het gebouw.
Het in het vorige lid bepaalde is niet van toepassing ten aanzien van in aanbouw zijnde gebouwen".
Het Besluit bevat verder nog bijzondere bepalingen over gebouwen van kunst- en geschiedkundige waarde betreffende de nabijheid van brandgevaarlijke opslagplaatsen enz.
Voor hen, die zich hiervoor interesseeren, verwijzen wij naar bovengenoemd Staatsblad.

EEN NIEUWE SCHILDERSSCHOOL.

Van het Bestuur van de „Nationale Schildersschool" ontvingen wij een overdruk uit het orgaan van den Bond van Nederlandsche Schilderspatroons, dat wij van genoeg belang achten om het in Architectura op te nemen.

NATIONALE SCHILDERSSCHOOL.

Het is velen bekend, hoeveel moeite het heeft gekost, voor deze school het beste te vinden, aan huisvesting en onderwijskrachten. En toch, dat alles is er gekomen, de school heeft haar beginjaren doorworsteld. Nu nog maar enkele weken en zij zal haar eerste leerlingen afleveren, geheel gevormd, gereed voor het leven. Zij zijn klaar om het „Mr. Schilder" aan hun naam toe te voegen.
Dat Mr. Schilder is een groot woord, maar wanneer het juist begrepen wordt is het toch goed gekozen. Leest en begrijpt men het niet goed, dan komt men tot verkeerde voorstellingen. In ons land kennen wij in het schildersambacht niet het specialiteitensysteem, dat men in het buitenland kent. Nemen wij als voorbeeld België, dan vindt men daar specialiteiten — de een maakt b.v. niets dan marmerimitatie, een ander weer maakt alleen bloemdecoratie, weer een ander is alleen geperfectioneerd in het schilderen van letters. Daar zou men dus kunnen spreken van Mr. Marmerschilder, Mr. Houtschilder, Mr. Bloemenschilder en zoo vervolgens.
In ons land is de zaak anders en verlangt men, dat de jonge patroon of bedrijfsleider het ambacht in zijn vollen omvang verstaat, niet alleen voor zoover zulks het uitvoeren van schilderwerk betreft, doch ook het administratieve deel van de zaak, het onderzoek der materialen, bestekrekenen, boekhouden, enz.
Vanzelf sprekend zullen de grondslagen voor dat alles juist en goed gelegd, hun vruchten kunnen afwerpen, in dien zin, dat de door de school afgeleverde jonge mannen, in algemeene kennis ver komen te staan boven de buitenlandsche specialiteiten en wellicht ook boven hun Nederlandsche collega's, die zich in een bepaald onderdeel hebben gespecialiseerd, al zullen zij het wellicht in dat speciale onderdeel tegen dezen specialiteit moeten afleggen.
Er zijn er zoo in ons land ook, die hout- en marmerimitaties maken, die ieders bewondering afdwingen, doch wier handen totaal verkeerd staan, indien zij in een ander onderdeel van ons ambacht iets moeten presteeren.
Onze school legt er zich op toe, de jongelieden gereed te maken voor hun algemeene taak en geeft ze alle kennis mee om zich later daarnaast op een bepaald onderdeel te specialiseeren. Zoo zal dan ook de collega die straks de tentoonstelling van onze school komt bezoeken, om daar naar speciale meesterwerken in een onderdeel van ons ambacht te zoeken, wellicht teleurgesteld heengaan. Indien dat zoo is, dan heeft hij die teleurstelling aan zich zelf te wijten, omdat hij niet heeft begrepen, of althans zich niet heeft gerealiseerd, welke eischen voor ons land aan den Mr. Schilder gesteld moeten worden.
De leerlingen, die onze school verlaten en een diploma krijgen, zullen zijn Mr. Schilder in den vollen zin des woords. Of om een eenvoudige en kernachtige oud-Nederlandsche uitdrukking te gebruiken zij zullen zijn „Meester Verver", toegerust met al de degelijke en goede kennis van den zoo zeer geprezen Oud-Hollandschen meester in het schilderen, die even goed een huisdeur schilderde als een buitengewoon mooi uithangbord.
Echter zullen zij die kennis en dat kunnen in al de uitgebreidheid van het ambacht meedragen, aangepast aan de eischen van den tijd waarin zij leven, maar dan ook ten volle daaraan aangepast. Dit schilderen wordt aan onze school onderwezen.
Om het onderwijs aan de Nationale Schildersschool met vrucht te kunnen volgen, moet de jonge man, die zich aanmeldt, een vooropleiding hebben genoten.
Hij moet in het bezit zijn van een einddiploma van eene ambachtsschool en twee jaren practijk achter zich hebben. Ook kan men als leerling worden toegelaten indien men in het bezit is van het gezellendiploma van de Vereeniging ter Veredeling van het Ambacht of een gelijkwaardig toelatingsexamen kan afleggen.
Heeft men die vooropleiding niet genoten of heeft men die geëischte kennis niet, dan is het onmogelijk om met succes de lessen van de Nationale Schildersschool, die met een Middelbaar Technische School gelijk gesteld kan worden te volgen.
Om Mr. Schilder te worden is meer noodig dan het flink kunnen hanteeren van kwast of penseel alleen. Een even groote factor is het juiste gebruik van de materialen, het onderscheiden van de goede en de slechte materialen. Daarvoor is het noodig de lessen in vak- en scheikunde te volgen om later zelf de materialen scheikundig te kunnen onderzoeken.
Verder is noodig het maken van juiste prijsberekeningen, het goed kunnen doorgronden van bouwkundige bestekken en het lezen van bouwkundige teekeningen. Om te voorkomen dat men ten ondergaat door gebrek aan een behoorlijk winstcijfer op het aan te nemen werk. Noodig is ook voldoende kennis van boekhouden en wat van buitengewoon groote beteekenis is, dat is begrip en kennis van de juiste toepassing van kleuren.
De toepassing van kleuren is geheel verschillend en afhankelijk van het onderwijs en de omgeving. De meubels en de wandbekleeding, de grootte van de te behandelen vertrekken en het licht. Voor de bepaling van kleur van buitenwerk spreekt weer de omgeving, de aard en de plaats van het gebouw mede. Van groote beteekenis is of het in stads- of dorpsbeeld moet worden opgenomen.
Aan weer andere eischen moeten ook de bijkomende vakken van versiering en reeclame voldoen.

Dit alles is noodzakelijke kennis om in algemeenen zin goed Mr. Schilder te kunnen zijn. *Door die kennis en het is hiervoor reeds gezegd, die kennis tracht de Nationale Schildersschool haar leerlingen bij te brengen, behoeft de schilder niet steeds te handelen naar de wenschen van den architect of de klanten. Hij kan zelf als raadgever, als adviseur optreden, daardoor stijgt hij in aanzien.* Men krijgt respect voor zijn oordeel en zijn kunnen en het is begrijpelijk dat daardoor het ambacht, dat door hem wordt beoefend omhoog wordt gehaald, wordt opgevoerd tot hooger peil. Hieruit blijkt duidelijk, dat de opleiding aan de Nationale Schildersschool niet eenzijdig mag zijn, dat zij geen specialiteiten in één onderdeel van ons ambacht mag kweeken, maar dat het onderwijs zoo veelzijdig mogelijk moet worden gegeven.
In die richting wordt dan ook het onderwijs aan de Nationale Schildersschool, in overleg met het bestuur der school, door den Directeur den Heer Jacob Por en zijn staf van leeraren geleid. De resultaten van dat onderwijs zullen kunnen worden getoetst, doordien evenals verleden jaar aan het eind van den cursus eene tentoonstelling zal worden gehouden van de verschillende werkstukken, stalen en teekeningen der leerlingen, zooals zij die op de school hebben vervaardigd. Deze tentoonstelling is toegankelijk voor alle belangstellenden in het schildersambacht, zij zal zijn geopend van 16 tot 27 Februari 1925, des voormiddags van 10—12 uur, des namiddags van 2—4 uur.
Op aanvraag kan ook buiten deze uren toegang verleend worden.
Zij wordt gehouden in de zalen van de Nationale Schildersschool, welke gelegen zijn in de bovenverdieping van de Nijverheidsschool te Utrecht, Schoolstraat 28.
Namens het Bestuur van de Nationale Schildersschool heb ik de eer U tot een bezoek aan deze tentoonstelling uit te noodigen. De Secretaris, ADR. SCHOTEL.

Uit de beschrijving van dit technisch onderwijs blijkt, dat ernstig gestreefd wordt den leerlingen van dezen cursus degelijke vakkennis bij te brengen, wat niet anders dan toegejuicht kan worden.
Het zou de Redactie aangenaam zijn, zoo onder leden van het Genootschap enkelen de moeite zich zouden willen getroosten de tentoonstelling van de onderwijsresultaten dezer school te gaan zien en hunne bevindingen daarover aan de Redactie mede te deelen.
De degelijkheid in de beoefening van het schildersvak is in de laatste jaren sterk aan het dalen, en mocht deze inrichting van onderwijs er aan medewerken het vak weer op hooger peil te brengen, dan zullen de architecten dat zeer op prijs stellen. Maar er moet niet teveel aan „kunst" en kunsttheorie gedaan worden. De redactie cursiveerde in het bovenstaande overzicht eenige zinnen, die in dit opzicht eenig wantrouwen inboezemen. De tentoonstelling zal ons kunnen zeggen, of dit wantrouwen gerechtvaardigd is. Wij wenschen deze school een voorspoedig bestaan, mits zij zich bepale tot de *techniek* en de *bedrijfsleiding* in het schildersvak. Zij begeve zich echter niet op het gevaarlijke pad der kunst, omdat dit haar taak niet is. [RED.]

SPREUKEN.

Algemeen-aanvaardbaar-aesthetische vormen kunnen in tijden van individueele verscheuring der geestelijke eenheid niet gelden. De aesthetische vormgeving wordt slechts algemeen aanvaardbaar door... algemeene aanvaarding van het aanvankelijk door enkelen gestelde, maar daarvoor is hoogere bemiddeling noodig. Het aesthetische is het lagere van het hoogere en kan zichzelf niet bindend maken.

Tot het waarlijk vormen van „stijl" in den zin der ware gemeenschapskunst schiet één menschenleeftijd te kort.

De kunst van onze dagen spreekt geen voor ieder verstaanbare taal meer; zij is persoonlijk losgerukt uit de gemeenschap des geestes. H. C. V.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DE KERN VOOR EEN MUSEUM VAN BOUWKUNST, DOOR W. KROMHOUT.

De redactie deed goed het artikel van Professor Six in zijn geheel overtenemen (zie nummer 7). Hierdoor wordt op dit te beginnen werk de aandacht gevestigd en de gelegenheid geboden eens nategaan wat bijeengebracht en geschift dient te worden om eene verzameling te krijgen van waarde voor het nageslacht. Zoo ooit, dan is het nu wel den tijd daarmede een aanvang te maken. Want evenals het voor den architectuur-vorscher onzer dagen een lust is te grasduinen in de Uffizi-collectie te Florence, waar hij niet zonder ontroering kennis maakt met eigenhandige teekeningen der oude Florentijnsche en andere meesters, zal het ook voor den lateren architect geen geringe voldoening zijn teekeningen te zien en te kunnen bestudeeren uit den tijd eener analoge Renaissance-opbruisching, als nu wordt doorgemaakt. Stellig is deze herleving niet minder machtig als uit den tijd der Quattro-centisten. Veel omvattender is zij zeker, daar zij niet alleen berust op een deel van het verleden, doch op de gansche kunstgeschiedenis en daarbij „de betere leerling blijkt, die eenvoud en eerlijkheid van de oudheid aan het veelzijdige leven der romantiek vermag te paren" (Six). De vibrante bedrijvigheid in het kunstleven der late Gothiek en vroege Renaissance in Italië, Frankrijk, de Nederlanden en Duitschland moge wonderbaarlijk geweest zijn, zij vindt haar tegenhanger in de aan alle zijden uitberstende kunst-activiteit van het Noordelijk Europa dezer dagen, waarbij ons land gelukkiglijk zoo'n waardige plaats inneemt. Was het in de Middeneeuwen een innig samengaan van architectuur en sculptuur, zóó dat we van den „Maître de l'oeuvre" niet recht weten wat hij meer was: architect of beeldhouwer, de beeldende architect, die zijn gansche gebouw als omruischt met sculptuur of de beeldhouwer, tevens meester van den uitslag, van het geometrisch procédé, dat beneden begint en heel boven eindigt; in de Renaissance kwam als derde in den bond de peintuur zich aanmelden, om te samen in één persoon vereenigd al even généreus verwarring te stichten omtrent de eigenlijke geaardheid van den kunstenaar. En nu? Valt het te ontkennen, dat er wederom na te langen tijd van verwetenschappelijkte architectuur, die slechts plaats liet aan den onvoltooiden architect zonder meer, als instinctief, uit zuiver kunstgevoel geboren weer iets terug komt van die lang verdwenen universaliteit, waardoor de bouwmeester zijn plaats zal gaan hernemen van drager der beeldende kunsten? En is uit den langen tijd van kritiek op het kunstverleden ten leste niet ontstaan dat inzicht omtrent de juiste waarde en onderlinge verhouding der beeldende onderdeelen, waardoor deze, ònze herleving zich zoo gelukkig heeft ingeluid? Dit inzicht is wellicht het meest typeerend element onzer architectuur, het scheidt het kaf van het koren, het extraheert uit het overstelpende dat het oosten, de oudheid, de Middeneeuwen en Renaissance ons naliet, slechts het blijvend waardevolle om dat in de binnenkameren onzer fantasie te verwerken, te paren met het ziels-eigene, met de eigen fizie, waardoor dingen ontstaan die nòch van de verre oudheid, nòch van het meer nabije zijn, doch van ònzen tijd, onzen heerlijken, glorieuzen tijd.
Dit inzicht bepaalt de plaats en den vorm der architectuur-plastiek en der toete-

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
28 FEBRUARI 1925

passen schilderkunst, het geeft de kleur van het geheel, der onderdeelen, het laat de meubelkunst in hare volle waardij, zonder de architectonische constellaties van voorheen, het maakt de ceramiek onafhankelijk en toch bijhoorend, het doortrekt alle decoratieve en ornamenteele kunst met het constructieve en laat niettemin eene koninklijke plaats aan de vrije beeldhouw- en schilderkunst, als statievolle figuren van eene andere doch even vorstelijke herkomst. Zou het, zonder dit inzicht, mogelijk zijn tot nieuwe vormgevingen te komen bij volstrekt nieuwe constructieve mogelijkheden als waartoe ijzer en gewapend beton kunnen leiden en reeds geleid hebben? Toch ook zal de toekomstige architectuurschrijver nog eene evolutie in den strijd der inzichten ontdekken b.v. bij de gaping die er bestaat tusschen v. d. Mey's scheepvaarthuis en Luthman's kloek gebouw te Kootwijk, dat zijn betonnen facie zoo natuurlijk-weg te zien geeft zonder eenige opsmukking of bekleeding, daarmede waarschijnlijk een blijvend inzicht voor goed vaststellend. Uit een en ander blijkt wel hoe bijzonder merkwaardig deze — onze — Renaissance zich manifesteert. De ontstaanslijnen dezer beweging beginnen zich meer en meer afteteekenen en ziedaar vooral wat men aan gegevens in teekenkunstigen vorm zou verlangen voor de kern van een Architectuur-Museum.
Hoogst belangrijk in dit opzicht is de thans aangerichte eere-tentoonstelling van Dijsselhof's werken in Arti et Amicitia. De belangstellende lezer moet dit gaan zien. Ontstellend mooi zijn daar de wonderknappe decoratieve-composities, waarvan nog veel meer, volgens mijne herinnering, moet bestaan. Vergeet niet, dat geene voorgangers hierbij den weg aanwezen. Alleen de vernieuwde blik op het verleden, op alles wat er schoon's schuilde in het verre oosten, door gevoelige voorloopers eener intellectueel-kunstzinnige beweging bijeengebracht en gepubliceerd, o.a. door den toenmalige directeur der kunstnijverheidschool de Cruyff hier te lande voor zijn bibliotheek bijeengebracht en bij honderdtallen van platen onder de oogen gebracht van een groep knappe, ontvankelijke jonge kunstenaars. Die blik reikte toen reeds verder dan Europa, Egypte en Mesopotamië. Het inspireerende Oosten blies een frissche wind tusschen de Gothische en Renaissance resten om aan de reeds dogmatisch verstarde opvattingen der na-Viollet-le-Duc-sche periode een andere wending te geven en ze geestelijk te verruimen. De ornamenteele en decoratieve studiën uit dien tijd, het frisch-propagandistische dat zij brachten, de nieuwe gedachte in vorm en kleur waarvan zij de wegbereiders waren, ziedaar de aanleiding-gevende elementen eener nieuwe architectuurbeweging, die, ellendig traag in den aanvang, deze stoot, van achteren en van ter zijde noodig had om naar voren geduwd te worden. En ze kwamen raak aan, die stooten! Colenbrander in Den Haag, Dijsselhof en met hem aan de spits: Lion Cachet, Nieuwenhuijs, Zijl en Mendes-da-Costa te Amsterdam, allen bezig even zoovele lijn en kleurschitteringen het lodderoog van Vrouwe Architectura voortehouden, tot ook zij eindelijk en ten laatste wel moest ontwaken en meegaan in den stoet. Laat ons er bijvoegen dat zij van toen af met bijzondere gratie en voortvarendheid heeft meegedaan om ten slotte aan de spits zich optestellen, met glansoogen vol wijding.
(*Wordt vervolgd*).

PYRAMIDEN EN RAADHUIZEN, DOOR W. SLIGTING.

Gij, bouwmeesters, kent natuurlijk de Egyptische pyramiden. Ik zal mij dan ook niet uitsloven u technische bijzonderheden hiervan te vertellen. Ge weet daar reeds alles van. Ge kent de kolossale afmetingen van deze reusachtige steenen gevaarten; ge weet hoe groot en hoe zwaar de granietblokken zijn, waaruit ze zijn opgebouwd, en het is u bekend, hoe gering de afwijking van de richting der zijvlakken is ten opzichte van de vier hemelstreken. En gij, die dagelijks voor technische moeilijkheden komt te staan, verbaast u over het feit, dat de oude Egyptenaren het met

hun primitieve werktuigen hebben klaar gespeeld zulke bouwwerken op te richten. Het zijn wonderen van techniek, doch niet minder wonderen van economie. Over de technische zijde van deze werken zal ik zwijgen, over de economische echter een enkel woord.
Bouwkunst en economie schijnen elkander niet goed te kunnen zetten; ze schijnen althans in onze dagen voortdurend met elkander over hoop te liggen. In het laatst verschenen Wendingen-nummer (aan het werk van Architect Dudok gewijd) klaagt Architect Wijdeveld, dat „men danst om den houtmijt der economie die de kunst verbranden zal." En in nummer 6 van dit weekblad zegt Architect Blaauw, dat voor den eigenbouwer de economie een streng heer is, „die verbiedt er zelfs aan te denken een verhuurbare woonruimte op te offeren aan architectonische ideeën."
Vooral springt de druk van het economisch, of laat ik liever zeggen het nuttigheidsbeginsel in het oog, wanneer we er niet alleen op letten, *hoe* er gebouwd wordt, maar ook eens nagaan, *wat* er wordt gebouwd. In het zelfde artikel, waaraan zijn hierboven aangehaalde woorden zijn ontleend, wijst Architect Blaauw er op, dat de hedendaagsche architectuur in de woningbouw culmineert. Groote bouwwerken worden slechts een enkele maal ondernomen en dan zijn het in den regel nog kantoorgebouwen, fabrieken e.d. Voor raadhuizen, manifesteerend kloeken burgerzin, voor tempels aan religie, kunst of wetenschap gewijd, is geen geld. Die kunnen in onzen tijd niet gebouwd worden. De strenge economie verbiedt er aan te denken.
En vanzelf komt de vraag op, of de menschen vroeger niet voor dit economisch probleem hebben gestaan. Hoe is het mogelijk, vraagt men zich af, dat de Egyptenaren vier à zes duizend jaar geleden wonderen tot stand brachten, waartoe wij nu technisch wel, doch economisch niet in staat zijn?
Het voor de hand liggend antwoord, dat in dien tijd slaven de arbeid verrichtten, is geen antwoord! Hun arbeid was goedkooper, dan de arbeid thans is, zegt men, doch dit is slechts betrekkelijk waar. Tegenover de hoogere eischen, die de hedendaagsche arbeiders (gelukkig!) stellen, staat, dat wij technisch veel gemakkelijker aan die eischen kunnen voldoen. Bovendien zou thans door de vervolmaking der techniek veel minder menschelijke arbeidskracht noodig zijn. Men denke maar eens aan het geweldige leger van 200.000 menschen, dat gedurende 20 jaar aan de pyramide van Cheops werkte!
We moeten onze economische onmacht dus op andere wijze verklaren. Naar het mij voorkomt dienen wij in deze richting te zoeken : de economische moeilijkheden vonden in de Oudheid gemakkelijk oplossing, doordat toen een georganiseerd economisch leven heerschte. Het is een eigenaardig verschijnsel, dat de economische wetenschap eerst ontstond, toen het leven die organisatie was gaan ontberen. Toen kwamen de vraagstukken, de moeilijkheden, en daarmee de theorieën en de wetenschap.
Er bestond in Egypte een hechte economische organisatie. De Pharao, wereldlijk en geestelijk gebieder over allen en alles, wees ieder de taak aan, die hij volbrengen moest. Een groot leger liet hij aan zijn pyramide werken; een ander leger droeg hij op de levensmiddelen voort te brengen, die hen zelf en de pyramide-bouwers moesten onderhouden. De geheele staat was één groote onderneming, waarin men onder gecentraliseerde leiding een groote hoeveelheid productieven arbeid verrichten kon.
In onze dagen is het anders. Wij kennen geen gezag, dat ons de taak aanwijst, die we volbrengen moeten. Ieder zoekt voor zich zelf een gelegenheid om aan de kost te komen. Of hij met hetgeen hij doet, de wereld verrijkt, is niet de vraag. Het is wel mogelijk, dat zijn arbeid zonder nut is voor iemand, ja zelfs, dat hij schadelijk is, en vele menschen het leven moeilijker maakt!
Multatuli geeft ergens een prachtig beeld van deze toestand. Hij verhaalt van een

man, die een bijt in het ijs hakt, daar een plank over legt en dan den passeerenden schaatsenrijders aan-zijn-pet-tikkend toevoegt: „Denk aan den bruggeman". Die bruggeman heeft een gelegenheid gemaakt om iets te verdienen, doch hij is in plaats van nuttig, buitengewoon lastig. Het leven, zegt Multatuli, is vol van zulke bruggemannen.

Inderdaad, we ontmoeten ze overal in de maatschappij. Er kan niets gebeuren of ze werken zich er tusschen en weten een graantje mee te pikken; waardoor ons leven weer duurder wordt. Nu is ons productie-systeem zoo ingewikkeld en chaotisch, dat de meesten van hen, die onnut werk verrichten, zich hiervan in het geheel niet bewust zijn. Integendeel, ze meenen nuttige leden der maatschappij te zijn. Daarbij komt nog dat de arbeid van velen gedeeltelijk nuttig, gedeeltelijk echter nutteloos is, waardoor het uiterst moeilijk is geworden, het productieproces in zijn wezen te doorschouwen.

Het chaotische in onze samenleving drukt zijn stempel op alles, en is m.i. een der voornaamste oorzaken van het ontbreken van een cultuur. Wil de menschheid weer een periode van cultureel leven bereiken, waarin de kunst tot hernieuwde bloei komt, dan dient weer strenge organisatie in ons economisch leven te komen. Op welke wijze dit gebeuren kan? Ge denkt ongetwijfeld aan facisme. Dit woord schrikt mij niet af; de gedachte bekoort me echter allerminst. We moeten door de democratie heen. Hierover uitwijden kan ik nu niet, dit zou mij te ver voeren en de gastvrijheid in dit architectenblad zou ik schromelijk misbruiken. Daarom slechts een enkele opmerking hierover. Een nieuwe organisatie kan slechts bereikt worden door een samenwerking, een coöperatie, van producenten en consumenten, welke tot rationeele productie voert. De weg daarheen wordt voorbereid door den arbeid van de coöperatieve vereenigingen op elk gebied, ook door het werk van trusts en kartels en andere ondernemingsvormen, die nu nog slechts het groot-kapitaal dienen, in de toekomst echter de geheele menschheid.

Als geen enkele bruggeman meer gelegenheid vindt ons leven duur te maken, doch integendeel allen mee werkten aan de productie van nuttige en mooie dingen, gaan we dan weer pyramiden bouwen? Dat wel niet, doch raadhuizen met zingende torens!

PRIJSVRAAG VAN DE OPRECHTE HAARLEMSCHE COURANT VOOR NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS TEN BEHOEVE VAN EEN BRIEVENHOOFD.

De Directie van de Oprechte Haarlemsche Courant schrijft een prijsvraag uit voor een *brievenhoofd* ten dienste van haar correspondentiepapier onder de navolgende voorwaarden:

1e. Het ontwerp moet in voor een ieder leesbare leesbare letters bevatten: „*Oprechte Haarlemsche Courant*", opgericht 8 Januari 1656, Dir. Hoofdred. Jhr. A. W. G. van Riemsdijk.

2e. De grootte van het onderwerp mag ten hoogste bedragen 5 c.M. (hoogte) bij 19 c.M. (breedte), terwijl de ontwerper er mede heeft rekening te houden dat zijn ontwerp in lijncliché in één kleur moet worden uitgevoerd en eventueel verkleind op couverts kan worden toegepast. Mits de verhouding bewaard blijft, kan de ontwerpteekening grooter worden uitgevoerd.

3e. Als prijzen worden uitgeloofd: Een eerste prijs van f 100, een tweede prijs van f 60.

4e. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de prijsvraaguitschrijfster, doch het geestelijk eigendom van den ontwerper.

5e. Wanneer de jury geen volledigen eersten prijs kan toekennen, heeft zij het recht de uitgeloofde prijzen geheel of gedeeltelijk te verdeelen over twee ontwerpen.
De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan het oordeel van de jury.

6e. De jury zal bestaan uit de heeren: Jhr. A. G. W. van Riemsdijk, Dir. Hoofdred. O. H. C.; H. C. Verkruysen, Dir. School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunst-ambachten; A. van der Boom, Sierkunstenaar, Leeraar M. O.

7e. Alle ingezonden ontwerpen zullen in het openbaar worden tentoongesteld, waarbij het jury-rapport ter lezing zal liggen en waartoe de mededingers langs hun correspondentie-adres een kosteloos toegangsbewijs ontvangen.

8e. De ontwerpen worden franco en platverpakt ingewacht voor of uiterlijk op 31 Maart 1925 aan het adres van den heer A. van der Boom, Hedastraat 22, Haarlem.
Zij moeten worden gemerkt met een *Motto*, dat ook op de emballage moet worden herhaald.
Bij het ontwerp moeten worden gevoegd *twee verzegelde* en met *het motto* gemerkte couverts, waarop respectievelijk voorkomen de woorden „Naambrief" (bevattende naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper) en „Correspondentie-adres" (bevattende een correspondentie-adres, dat niet van den ontwerper zelve mag zijn.)

9e. De uitslag wordt bekend gemaakt in de Oprechte Haarlemsche Courant en het weekblad „Architectura". Een maand daarna worden de bekroonde ontwerpen met de ongeopende naambrieven kosteloos aan de correspondentie-adressen terruggezonden.

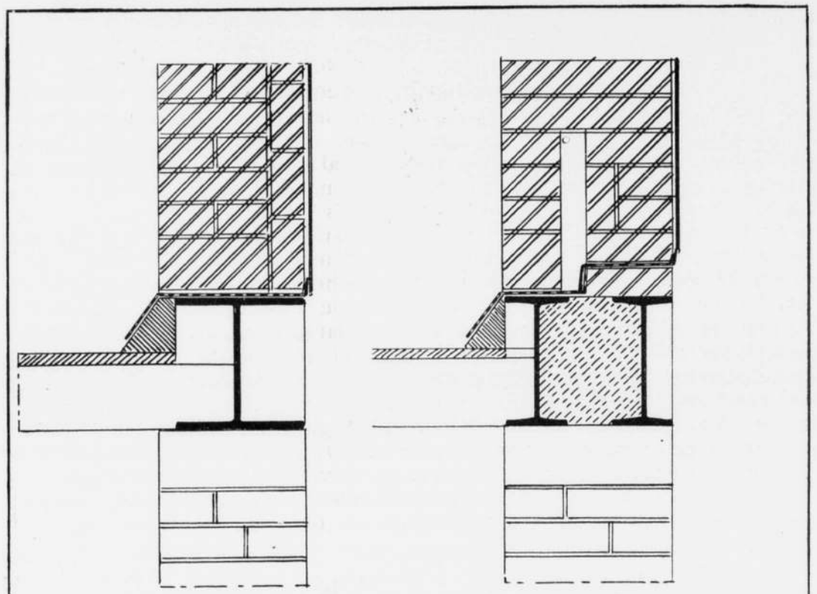
De prijsvraaguitschrijfster,
Haarlem, Februari 1925. Directie v/d Opr. Haarl. Courant
Groote Houtstraat 8.

TECHNISCHE RUBRIEK.

Het is steeds het voornemen van de Redactie geweest in het Weekblad „Architectura" een technische rubriek te laten verschijnen. Dat aan dit voornemen tot nu toe geen gevolg werd gegeven, heeft zijn oorzaak in de moeilijkheid die zich bij het ontwerpen van een dergelijke rubriek reeds dadelijk voordoet; nl. de keuze van de soort der technische artikelen. Het spreekt vanzelf, dat de te bespreken techniek begrensd blijft binnen de omlijning van het bouwvak, doch ook binnen die grenzen is de techniek een zeer uitgebreid onderwerp met velerlei vertakkingen op zuiver wetenschappelijk gebied (men denke b.v. aan de mortels, houtsoorten, ijzer, enz., in het algemeen aan de uitgebreide wetenschap op het gebied van het onderzoek der bouwmaterialen). Verder komen we vanuit de techniek op het gebied van de *statica*, enz. met de breede onderlaag van wiskundige wetenschap.

Voor de bespreking van deze bouwtechniek in wetenschappelijken zin bestaan verschillende periodieken, die zich op het publiceeren van allerlei wetenswaardigs op dit gebied, uitsluitend toeleggen. Het zou geen zin hebben een poging te doen dit gebied in „Architectura" te gaan bestrijken; de plaatsruimte zou ten eenenmale onvoldoende blijken om het vele belangwekkende te bevatten.

Er is echter een terrein op het gebied van de bouwtechniek, dat door geen der bestaande periodieken op voldoende wijze behandeld wordt, nl. dat van de moeilijkheden en fouten uit de, — laat ons zeggen, dagelijksche — bouwpraktijk. Het is de bedoeling van de Redactie, dat in deze rubriek met teekeningen toegelichte „bouwervaringen" gepubliceerd worden: Wat kan en wat niet kan, wat veel gebeurt en ondeugdelijk blijkt, wat weinig gebeurt en toch zeer deugdelijk is, enz. enz. De Red. hoopt van alle zijden mededeelingen omtrent bouwtechnische gevallen van bijzonderen aard te ontvangen. Ook en juist de *fouten*, opdat men er zich voor kan hoeden en bovenal de steeds aangroeiende reeks van getolereerde bouwgebreken, waartegen het zaak is zich schrap te zetten. RED.

Wanneer buitenmuren, boven uitbouwen, bij terugspringende gevels, enz. komen te rusten op draagbalken, is het gewenscht om over deze balken lood aan te brengen. Vooral wanneer ijzeren balken worden toegepast is zulks noodzakelijk om lekkage te voorkomen.
IJzeren balken nemen het zakwater uit de muren niet op en laten het zeer spoedig afloopen; houten balken nemen het echter wel op, dus zullen minder aanleiding geven tot lekkage, maar zullen betrekkelijk spoedig verrot zijn. Het lood moet dan ook doorgaan over de volle dikte van den muur en ± 2 c.m. opgezet worden tegen den binnenkant van den muur, achter de afpleistering of betimmering; voorts moet het lood ook ± 20 c.m. langer genomen worden dan de lengte van den balk, en aan beide einden naar boven omgezet worden, zoodat het zakwater naar buiten wordt afgevoerd. Indien het lood niet uit één lengte genomen kan worden moet het met een klang aan elkander gelegd worden. Eenige c.m. over elkander leggen is onvoldoende, omdat het water dan nog onder het lood kan loopen. Dit lood moet in de meeste gevallen tevens dienst doen als voetlood, dus aan den buitenkant van de muren ± 8 à 10 c.m. doorsteken.
Wil men het lang vochtig blijven van het metselwerk boven de balken, met al de nadeelige gevolgen daaraan verbonden, zooveel mogelijk tegengaan, dan kan men eenige lagen boven de balk als spouwmuur behandelen en daarin eenige voegen openlaten voor luchttoevoer in de spouw.
Het bovenstaande geldt ook voor balken boven raam- en deuropeningen, daar deze echter meestal meer aan den binnenkant van den muur gelegd worden en betimmerd worden, zal het hout het zakwater gewoonlijk wel opnemen, bij een niet geheel voldoende loodbekleeding. Maar het is toch niet gewenscht daarop te rekenen.

P. V.

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

Vraag van een leek.

„Welke motieven van artistieke, techniese of economiese aard liggen ten grondslag aan het overwegend aanbrengen van platte daken op nieuwe straatwoningen, officieele gebouwen e.d.? Men hoort zo vaak opmerken door in-de-nieuwe-bouwkunst-belang-stellenden: „Waarom zijn al die daken plat? Ik houd van het idee van beschutting, dat in ons natte land (de Arabiese huizen zijn ook plat, maar daar wekt dat andere associatie's) een glooiend dak bij de aanschouwer opwekt en vind bovendien al die kubussen saai". Men is het daar in de grond mee eens en weet niet te verklaren, waarom de meeste tegenwoordige bouwmeesters (of zijn het de eigenbouwers of de opdrachtgevers?) het platte dak verkiezen. Of is het bij de meeste leken een questie van ongewoonte en zijn hun grieven tegen een plat dak van dezelfde soort, (d.w.z. gemoedsbezwaren), als die van een behoudend letterkundige tegen de vereenvoudigde spelling?

Op het laatste oogenblik vóór het ter perse gaan van dit nr. kwam bovenstaande leekenvraag in, die, als zoovele leekenvragen, moeilijk te beantwoorden is zonder tot misverstanden aanleiding te geven.
Gaarne zal de Redactie deze vraag nog nader onder het oog zien en houdt zich voor technische en historische gegevens te dezer zake aanbevolen.

RED.

INTERNATIONAL CITY AND REGIONAL PLANNING CONFERENCE.

At New York City, U.S.A., April 20th to 25th, 1925, arranged by International Federation for Town and Country Planning and Garden Cities.
President: Ebenezer Howard. Vice-Presidents: Sir John Sulman, K.B.E., Australia; Senator Vinck, Belgium; J. C. Jensen, M.P., Denmark; Professor Eliel Saarinen, Finland; Louis Bonnier, France; Viscount Astor, Great Britain; Dr. H. P. Berlage, Holland; Ch. Gierloff, Norway; Salvador Crespo, Spain; Baron Palmstierna, Sweden; F. A. Delano, United States.
The Council consists of representatives of the affiliated societies throughout the world.
Executive Committee: E. R. Abbott, Dr. Enar Böök, A. Bruggeman, Dr. Otakar Fierlinger, Ch. Gierloff, Prof. J. Gréber, G. M. Harris, Kai Hendriksen, Dr. D. Hudig, Dr. H. Kampffmeyer, Dr. A. Keppler, Dr. Lilljekvist, G. L. Pepler, John Nolen, Adolf Otto, C. B. Purdom, L. S. P. Scheffer, Dr. R. Schmidt, Henri Sellier, Dr. Erik Sjostrand, Clarence S. Stein, F. Lopez Valencia, R. Verwilghen, Senator Vinck.
Chairman of Council, George B. Ford; Chairman of Executive Committee, Henri Sellier; Dep.-Chmn. of Executive Committee, A. Bruggeman; Hon. Treasurer, Raimond Unwin; Hon. Secretary, C. B. Purdom; Organising Secretary, H. Chapman.
Please addres all correspondence to the Organising Secretary, International Federation, etc., 3, Gray's inn place, London, W.C. 1.

Sir,— We beg to inform you that the next International Conference will be held at New York City, U.S.A., from April 20th to 25th, 1925, in accordance with the decision arrived at at Amsterdam in Juli, 1924, and in response to the invitations of His Excellency The Governor of New York State, the American City Planning Institute, the National Conference on City Planning, and several other American organisations.
The principal subjects for discussion will be:
(*a*) *Decentralisation within Regions.*
(*b*) *Arterial Roads.*
(*c*) *Planning and Plotting of Building Sites.*
(*d*) *Zoning.*
(*e*) *Waterways and Water-fronts.*
Papers and Special Reports will be presented by somo of the most distinguished town-planners in America and other countries. A provisional programme is attached.
The subjects for discussion are occupying attention in nearly all parts of the world and

the Council are of opinion that the Conference should be of great service. This is the first time the Federation has held a Conference outside of Europe and the Council hope that it will help to bring a large number of members of the Federation on the American Continent and in other Continents into more intimate co-operation for the solution of city and regional planning problems. The important exhibitions and the fact that the American Institute of Architects, the American City Planning Institute, and the National Conference on City Planning, will all be holding their annual meetings in New York during or naer the Conference period, will ensure the attendance of architects, engineers and delegates of municipal and zoning Commissions from all parts of the United States.

Provisional Programme.

The meetings will be held at the Hotel Pennsylvania. The Annual Meeting of the Federation will be held during one of the following days; the date to be announced later.
Sunday, April 19th. Conference Bureau at the Hotel open for delegates.
Monday, April 20th to Thursday, April 23rd.
The following papers will be presented and discussed:
Decentralisation within Regions:

(*a*) Methods of Decentralisation. By Dr. R. Heiligenthal, Oberbaurat, Berlin, and Dr. Raymond Unwin, Chief Housing Architect to the British Ministry of Health.
(*b*) Local Government. By Dr. van Poelje, Chief of the Hague Education Department, formerly Town Clerk of Helder, and G. Montagu Harris, Barrister-at-Law, British Ministry of Health.
(*c*) Finance. By C. B. Purdom, Finance Director, Welwyn Garden City.
(*d*) Traffic. By Auguste Bruggeman and Jacques Gréber, Professors at the Paris School of Higher Civics.

Plotting and Planning of Building Sites. By Professor Sverre Pedersen, City Architect, Trondhjem, Norway.
Arterial Roads. By G. L. Pepler, Past President of the Town-Planning Institute, and Dr. Joseph Brix, Regierungsrat, Professor at the Technical High School, Berlin-Charlottenburg.
Progress in Planning throughout the Nations. By George B. Ford, President, National Conference on City Planning.
Zoning.

(*a*) Zoning of Undeveloped Areas, as contrasted with Zoning of Developed Areas. By Robert Whitten, Planning Consultant, Cleveland, Ohio.
(*b*) Street System. By Lawrence V. Sheridan, Planning Consultant, Indianapolis, and T. Glenn Phillips, Landscape Architect and Planning Consultant, Detroit.
(*c*) High Buildings and Street Traffic. By E. P. Goodrich, Consultant on Traffic and Street Zoning, Regional Plan of New York.
(*d*) Handling Variances, the Crux of Zoning. By Edward M. Bassett, Counsel, Zoning Committee, New York City.

Water Fronts and Water Ways.

(*a*) Recreational Development. By Jay Downer, Executive Engineer, Westchester County Park Commission.
(*b*) Commercial Development. By Col. P. L. Gerhardt, Vice-President, Bush Terminal, Brooklyn.

VOOR DEN ROYAARDSSCHOUWBURG.

Wij vernemen dat de voortgezette besprekingen, namens het dagelijksch gemeentebestuur met den vertegenwoordiger van dr. Royaards gevoerd over een geschikt gelegen gemeente-terrein, voor het daarop stichten van een intiemen schouwburg, tot een voorloopig resultaat hebben geleid. Het ligt in de bedoeling, onvoorziene omstandigheden voorbehouden en na goedkeuring door den Raad, voor dit schouwburgplan aan de Kon. Vereen. „Het Nederlandsch Tooneel", directeur Willem Royaards, in erfpacht uit te geven het gedeelte van het voormalig Atlanta-terrein, thans nog in eigendom der gemeente, waarop gevestigd het oude tramgebouw aan de Stadhouderskade en de vroegere diamantslijperij aan den Overtoom. (Hbl.)

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DE KERN VOOR EEN MUSEUM VAN BOUWKUNST, DOOR W. KROMHOUT. (*Vervolg*).

De Dysselhof-tentoonstelling in Arti is ook belangrijk door het ontbrekende. Kennen de lezers de prachtige meubelen, die hij in vereeniging met Cachet en Nieuwenhuis voor de firma Wisseling gemaakt heeft ? Het waren stukken van bijzondere samenstelling en sculptureele waarde, waarin liefde voor en daardoor nauwlettende keuze van het materiaal reeds voorzat, dezelfde liefde, welke eerst later, veel later, ook den architect aangrijpen zou en deel zou worden van het inzicht der moderne architectuur. Deze tafel, stoelen, fauteuils, platenstandaards, kamerschotten etc., hadden niet op deze tentoonstelling mogen ontbreken en hoewel we Arti de vesting weten der vrije schilderkunst, kunnen we ook hier, bij den voortgang der ideeën een geldiger oorzaak van afwezigheid onderstellen dan het feit alleen, dat zij als meubelen niet op eene Arti-tentoonstelling zonder tehuis behooren.
Deze meubelen vormen een niet te miskennen schakel in de elkander opvolgende fazen der moderne kunst. Ook hier was een logische terugkeer merkbaar naar het constructieve, zonder het kunstlooze der voorafgaande noch het geoutreerde der daaropvolgende meubelkunst-periode, waarin dit constructieve voor 'n poosje ontaarden ging tot eene ribbenkasterij zonder schoonheid. In deze meubelkunst moest, evenals in de bouwkunst, de tijd van het overmatig principieele worden doorgemaakt om weer te komen tot het schoone, alleen het schoone, zonder de schrijnende herinneringen aan het geraamte, dat van bouw-, meubelkunst en ornamentiek al te lang den te zichtbaren kern uitmaakte.
Dat Dysselhof ten slotte geheel zich gaf aan de vrije schilderkunst moge ons de erkenning ontlokken, dat ieder Nederlandsch kunstenaar, hij zij architect, beeldhouwer, decoratieschilder of wat ook, naast zijn beroepskunst in meerdere of mindere mate ook schilder is. Deze eigenschap van den nederlandschen artiest zal steeds tot uiting komen, alle principes ten spijt. We zien dit, om slechts een paar voorbeelden te noemen, aan het werk van den meest éminenten onzer bouwmeesters, den te vroeg overleden De Klerk, we zien het ook aan de dartele schetsen van den overigens zoo stoeren Berlage, die in zijne Javaansche tjandi's niets geeft van de Indische ziel, zooals ten onrechte beweerd is, doch zijn picturale Hollandsche ziel met gelijke mildheid over Holland en Indië uitzingt, zóó overwegend Hollandsch, dat de tjandi's en Bataksche huizen wel aan den voet konden staan van den Cunera-toren te Rhenen, bij de bekoorlijke roode pan-gedakte huisjes, die hem omringen. Dit Hollandsch-eigene maakte vroeger van Batavia, Kaapstad en Pernambuco steden met grachten waarin, als in het moederland, de topgeveltjes zich weerspiegelden, zij schiep reeds via den top-Hollander De Klerk de schilderachtige Spaarndammer-complexen en zal ook in de toekomst meer en meer het principieele doen verbuigen naar wat het meest des Hollanders is : het schilderkunstige. Onze luchten, onze boomen, onze wateren, och, hoe noode missen wij ze zelfs bij een kortstondig verblijf buiten ons land! De Hollandsche architect moet al een zeer dorre patroon zijn, wil hij niet ergens in z'n kast een schetsboek hebben, waarin de een of andere schets voorkomt van hetgeen hem zuiver-picturaal geroerd heeft.

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
7 MAART 1925

Wil deze gesteldheid voor den lateren onderzoeker tot haar recht komen dan moet ook in het Bouwkunst-Museum daarvan blijken. Zeer terecht zegt dan ook Six, dat het van een bouwmeester waard is te weten of hij een begaafd teekenaar is. „Reisschetsen en ook andere teekeningen kunnen ons omtrent zijn wezen nog iets leeren, dat zijne gebouwen niet vermogen".
Vele schetsen trouwens zouden verwijzen naar den tijd, waarin de kiemen te vinden zijn der latere wording.
De patriottische opleving der bouwkunst in Europa in de 2e helft der vorige eeuw bracht de gelijknamige Renaissance's in Duitschland, Frankrijk, België en Holland. Alles werd toen opgemeten, letterlijk niets was er veilig voor den duimstok en het schetsende potlood of krijt. Het juist en pittig schetsen en opnemen werd tot een kunst verheven, waarbij de teekenaar van het eene tot het andere komende, gaandeweg alles, dat hij mooi oordeelde, in zijn schetsboek opnam en niet onzeker is het dat hetgeen aanvankelijk tot 's lands grenzen beperkt bleef, een ruimer en gansch ander karakter ging verkrijgen door ook het buitenland daarbij te betrekken. Want uit de overstelpende veelheid moest uiteraard een ander inzicht ontstaan, dat de kern onzer kunst wel meer nabij zou komen.
Te zelfder tijd kwamen, onder den invloed van Viollet-le-Duc, de bouwwerken van Dr. Cuypers. Eigenaardig was het hoezeer men zich kantte tegen dàt rationalisme ! Was het alleen tegen het rationalisme als zoodanig ? Of tegen het binnensleuren der Gothiek, waarmede het gepaard ging? Vond men het te veel „Roomsch" omdat het, hoewel aanvankelijk slechts bij kerken en bijbehoorende gebouwen, door de Stuers' invloed ook bij landsgebouwen betracht werd? Vond men, de knapheid van Cuypers erkennende, het een mal grokje van alles en nog wat, toen het paleis van justitie in den Haag zich aanmelden kwam als óók van rationalistischen huize? Was het tegen de kralen en schuine kanten waarmede alle hout- en steenwerk als overgoten werd, dat men zoo'n afkeer had? Het was tegen dat alles bij elkander, doch in hoofdzaak omdat het ging tegen de Hollandsche Renaissance, die men aanbad om hare „geestigheid" en haar „tic", die men zich waarachtig niet zonder inspanning en verdienste had eigengemaakt. Hoe het zij : er ontstonden twee kampen, fel tegenover elkaar, aan de eene zijde de Stuers, Alberdingk Thijm en Dr. Cuypers, plus de Rijks-bouwbureau's, aan de andere de leidende architecten dier dagen : Jan Springer, Salm, Muysken, Gugel, Gosschalk, Van Arkel, Posthumus Meyes, Bleys, Weissman en vele anderen. De Maatschappij van Bouwkunst was de burcht van het verzet. Architectura et Amicitia, geleid door Jan Springer nam neutraler houding aan, meer uit oppositie tegen de maatschappij, dan uit sympathie voor de „Kraaltjesmannen". En de jongeren? Weifelend was hunne houding, als voelden zij zich tot geen van beide leuzen aangetrokken. Maar op eene vergadering van de „Maatschappij" in Bellevue, waar Cuypers een voordracht hield, werd het eene ovatie voor den toen in zijn volle kracht daar staanden orateur, die met warme stem — Cuypers stem wàs bijzonder sympathiek — zijne overtuiging en inzichten verdedigde.
Intusschen werd Viollet-le-Duc gelezen, neen, bestudeerd. En weinigen, die zijne Dictionnaire's, zijn „historie d'une maison, d'un dessinateur, d'un hotel de ville et d'une cathédrale, en andere werken lazen, konden zich onttrekken aan die klare uiteenzettingen, aan zoo'n charme van taal en overtuiging! Maar dat heeft niets te maken met Hollandsche Renaissance of Gothiek, werd toen der jongeren uitroep, dàt is van alle tijden ! En ziedaar, reeds rijp als men was voor een nieuwe leuze, een rationalisme geboren zonder Gothiek, zonder eenigen stijlvoorkeur, omdat men „stijl" reeds in het vaandel geschreven vond.
Hoe eenvoudig, hoe kinderlijk simpel en toch, hoe geweldig! Stijl te beschouwen als het uit zich zelf ontstane, niet meer als iets uitwendigs, als een resultaat doch als der dingen ziel; iets, dat inhaerent is aan het voorwerp, het onderdeel, het

geheel, een begrip dat men medekrijgt als den adem bij de geboorte. Reeds was bij sommige der ouderen twijfel ontstaan omtrent de waarde der „stijlen". Kon Gosschalk bijv. soms niet spottenderwijze zeggen: Stijl, wàt stijl, de beste stijl is de kozijnstijl! Dezelfde Gosschalk, die bij de Port van Cleve en aan het station te Groningen met Gothische reminescensen werkte (zijne Gothische motieven „opruimde", zooals een spotvogel schreef) was wel onvast in de Oud-Hollandsche leer en niet te verwonderen is het dat hij me eens naar Antwerpen schreef over de studie der „orders" „il faut s'ij retremper", omdat het naar zijne en veler meening in die dagen de eenigste wijze was om uit den impasse te geraken. De Hollandsche Renaissance was wel aan het afbrokkelen. Ontstond op de Heerengracht niet het paleis door Salm gebouwd, heel minutieus in Francois premier stijl? We zagen hierboven dat de nieuwe leuze kwam. Met een ruggezwaai keerde men zich van de „stijlen" af, om vrij uit, als in geen eeuwen gebeurd, naar den oneindigen horizont te kijken. Zie, dàt gebaar was mooi!

Bij deze gestie kwam nog iets zich voegen, dat van onmiddellijken invloed geweest is op de latere ontwikkeling. Dat was de actie: Lauweriks en de Bazel.
Aan de actie van dit eerbiedwaardig, dit sterk tweetal kan men niet genoegzaam recht doen wedervaren. Ze was sterk en van dadelijke werking. De overlevende van dit tweemanschap gelieve mijne hulde te aanvaarden voor den overleden strijdmakker en voor hem zelve en mij te vergeven, indien ik slechts in groote trekken den invloed tracht te schetsen, dien ik heb waargenomen.
A. et A. had reeds eenige malen geévo- en gerévolutioneerd, tot Lauweriks en de Bazel daar hunne intrede deden. En van stonde af veranderde het karakter van A. et A. Er kwam iets positiefs, iets van „weten wat we willen". Werkende op het bureau van Dr. Cuypers waren zij in eene sfeer opgegroeid die zooveel vrijheidskern bevatte, dat zij zich gemakkelijk konden ontplooien, zonder door de tallooze staketsels van vooringenomenheden gehinderd te worden, als waarmede het kamp der anderen omsloten was. Op dit van alle andere zoo verschillend bureau zaten zij „in" het rationalisme als in iets zeer natuurlijks en zagen van Cuypers de artistieke concepties, waarvan zij spoedig de uitvoerders en de knappe medewerkers werden. Begaafd met een sterk kritisch inzicht en levende in de toenmalige broeiïge atmosfeer van het nieuwe dat op komst was — Carry v. Bruggen noemt deze atmosfeer alles, zich zelve slechts gehoorzame dienaresse — zagen zij spoedig verder dan de grenzen door Cuypers getrokken en dank zij het talent dat zoo gelukkig zich aan hun inzicht paarde, dank zij ook een sterk innerlijk leven, dat de behoefte schiep tot propagandistische mededeeling, ontstonden hunne eigen werken, waaronder houtsneden, waarover Roland Holst zoo terecht vol waardeering schreef, o.a. dat zij „dat verstilde en zuivere bevatten, dat juist die kunstuiting vaak eigen is, die nog onopgemerkt bleef en alleen in eigen warmte koestering en bevrediging vindt". In de plaats van het begrensde, het benepene, kwam iets alomvattends, iets kosmisch door hunne kunst tot uiting. Men zie slechts de Genootschap's kalender van 1895 en 1896 van Lauweriks, en de omslag van „de Architect" van de Bazel, om te beseffen welke wijdte en verruiming aan het ornamenteele veld, zelfs na Dysselhof en Lion Cachet, toen ook door hen werd gegeven. Van verre strekking voor de bouwkunst en niet minder voor alle versierende kunsten en kunstnijverheid, waren hunne pogingen om aan alle ontwerp een systematischen, geometrischen grondslag te geven, eerst voor de twee, toen voor de drie dimensies. Bij dit tweetal voegde zich de Groot, die er een levenswerk van maakte. Er kwam weer ruggegraat in de composities, „niets zonder systeem" werd de leuze, één wortel twee maakte opgeld. Het oog werd verbijsterd door de netwerken, die het stramien vormden van zoowel ornamenteele als architectonische samenstellingen. De Bazel, van den aanvang af meer de architect, maakte zijne monumentale ontwerpen van de

Genootschaps prijsvragen, ontwerpen van zooveel monumentale waarde, zoo àf en elk één geheel vormend, dat zij als bakens werden in de woelende zee der nog niet tot vaste richting gekomen meeningen. Veel was ontnomen, zelfs het renaissance-kurkje waarop men toenmaals dreef, ging met het getij mee zeewaarts, om nooit terug te keeren. Doch het rationalisme van Viollet-le-Duc en Cuypers, gemetamorphoseerd tot een logische Bouwkunst zonder stijl-reminicenzen, werd ons daarvoor in de plaats gegeven met alle mogelijkheden tot verdere ontwikkeling. (*Wordt vervolgd.*)

OVER HET „GROOT-ONTWERP" CURSUS 1923-1924 H.B.O., DOOR W. M. DUDOK.

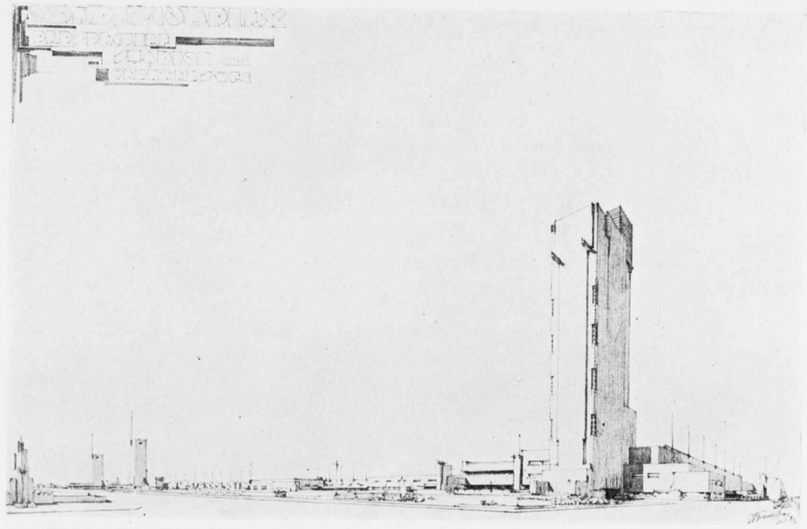
De suggestieve welsprekendheid van den Heer Jan de Meyer bond mij voor het cursusjaar 1923—24 aan het Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs, en deed mij, buiten mijn begeerte, als leider optreden voor het Groot-ontwerp, dat de studie in het vierde jaar bekroont. De Redactie verzoekt mij thans, evenzeer met zekere overredingskracht, een woord te wijden aan het werk der cursisten, waarvan enkele uitingen dit blad zullen illustreeren. De waardeering die ik voor den cursus en het resultaat koester, maakt dat ik mij aan dit verzoek niet mag onttrekken, al noodzaken mijn bezigheden mij tot uiterste beperking.

De aanvaarde taak stelde mij aanstonds voor de keuze van een onderwerp en voor het omlijnen van een opdracht. Dit is een brandende kwestie, waarover in abstracto in den breede is gediscussiëerd. In het bijzonder is de staf gebroken over het stellen van te grootsche, te idealistische problemen, en natuurlijk op goede gronden. Voor elke opvatting bestaan trouwens goede gronden. Maar ik was nu eenmaal opvolger van den Heer Kromhout, die destijds, naar zijn aard, zulk een joyeus programma had opgesteld, van zoo feestelijken zin. En ik meen toch ook, dat het, als bekroning van een moeilijke studieperiode, aan even enthousiaste als bekwame leerlingen wel eens gegeven mag zijn, zich te verdiepen in de architecturale belichaming van een menschelijk ideaal, zonder de zorgelijke bijgedachte aan een klemmende begrooting. Daarbij is niet het verkrijgen van een uitvoerbaar bouwproject doel. Het gaat er slechts om, aan de oplossing de architecturale visie, de bouwkunstige greep van den maker te herkennen en te beoordeelen.

Dies trachtte ik mij op deze, m.i. eveneens goede gronden, aan de beknelling van dagelijksche architectenzorg te ontworstelen, en verstrekte ik, gelijk in een sprookje beschikkende over onmetelijke bedragen, den cursisten een fantastische opdracht, in de volgende bewoordingen:

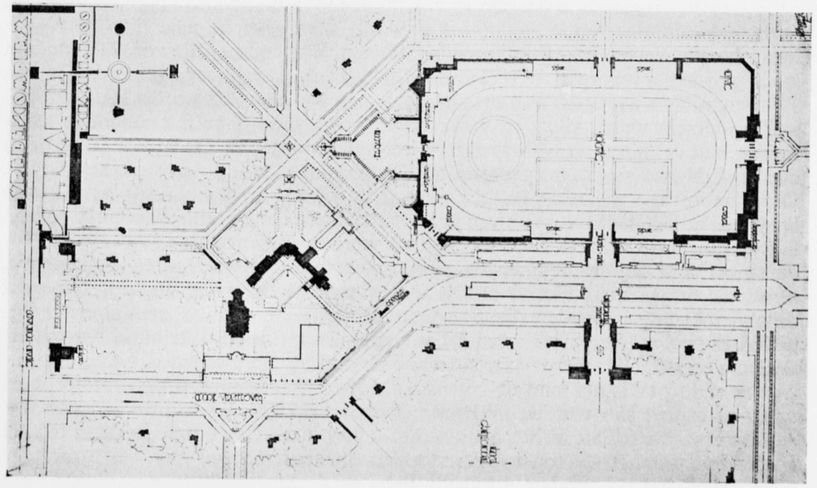
„De menschelijke rede heeft gezegevierd: alle beschaafde mogendheden hebben het besluit genomen tot ontwapening en tot instelling eener internationale politiemacht. Onder den indruk van dit grootsche besluit heeft men over de geheele wereld behoefte tot een grootsche daad, welke deze schoone overwinning blijvend zal symboliseeren. Men wijst Nederland aan als zetel van het hoogste internationale gerechtshof, en wenscht op onze blanke duinenkust te stichten het opperste rechtspaleis: het Vredesgebouw. Wijdsche beteekenis zal dit bouwwerk verkrijgen doordat men tevens begeert in de onmiddellijke nabijheid daarvan te stichten een machtig stadion, en een tentoonstellingscentrum: men bedoelt daarmede uitdrukking te geven aan de idee, dat van deze stonde af, aan den voet van het internationale gerechtsgebouw, de volkeren zich uitsluitend in vreedzamen strijd op elk gebied zullen meten. Een practisch onbeperkt crediet voor deze stichting wordt beschikbaar gesteld doordat de staten bereid zijn ieder het tiende deel van hun oorlogsbudget voor één jaar tot dit doel af te staan.

Op dit keerpunt in de menschelijke geschiedenis bevindt de architect zich derhalve voor de oplossing van een omvangrijk vraagstuk van hooge ideëele waarde. Het is uiteraard niet mogelijk, het vraagstuk in zijn geweldigen omvang te behandelen en uit te werken. De opgave beperkt zich dan ook:

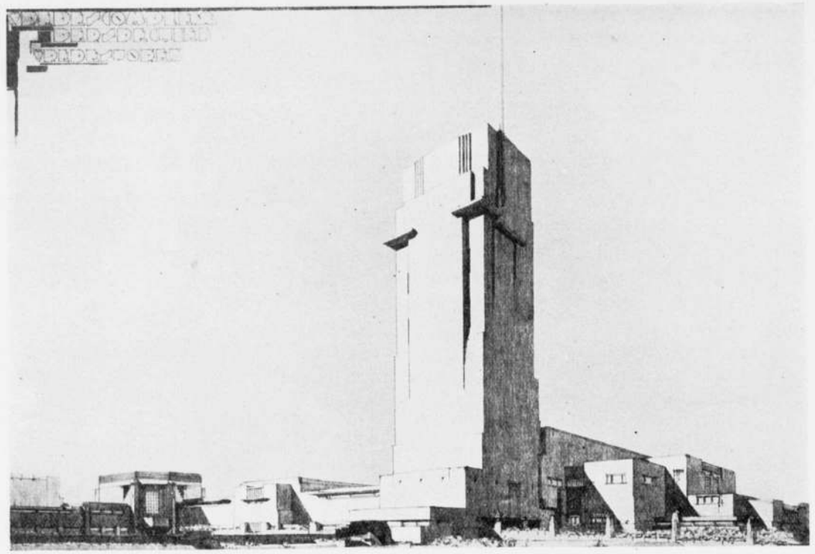

ONTWERP DICK BROUWER.

1°. tot het verkrijgen van een *schetsontwerp van het geheele complex*, waarbij de verschillende gebouwen slechts schetsmatig worden aangeduid, e.e.a. neergelegd in een situatieteekening schaal minstens 1 : 1000 en 2°. tot het verkrijgen van een *project van het vredesgebouw*, (plattegronden, gevels, doorsneden op een schaal van minstens 1 : 200 en de noodige perspectiefteekeningen, waarbij de bijzondere beteekenis van het gebouw en de speciale ligging daarvan in het geheele complex tot haar recht dient te komen).

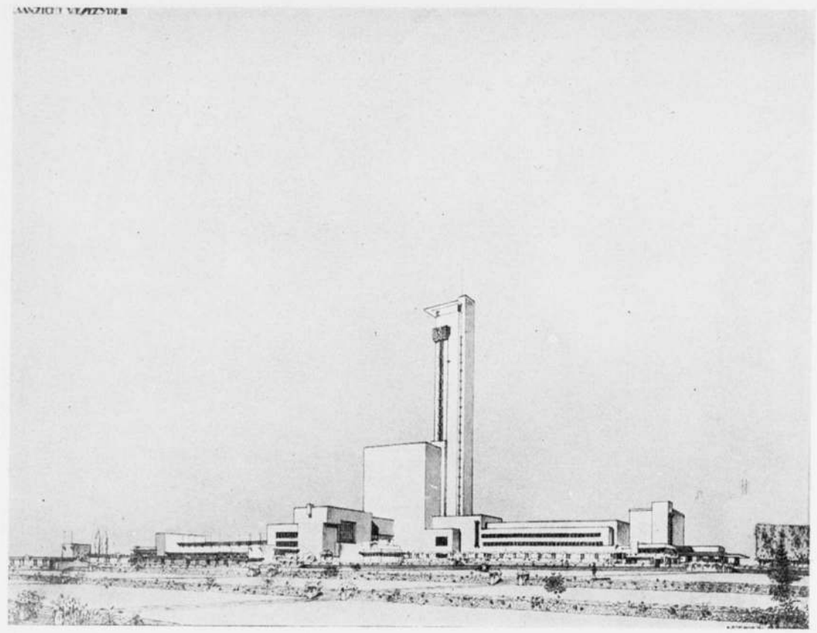

ONTWERP DICK BROUWER

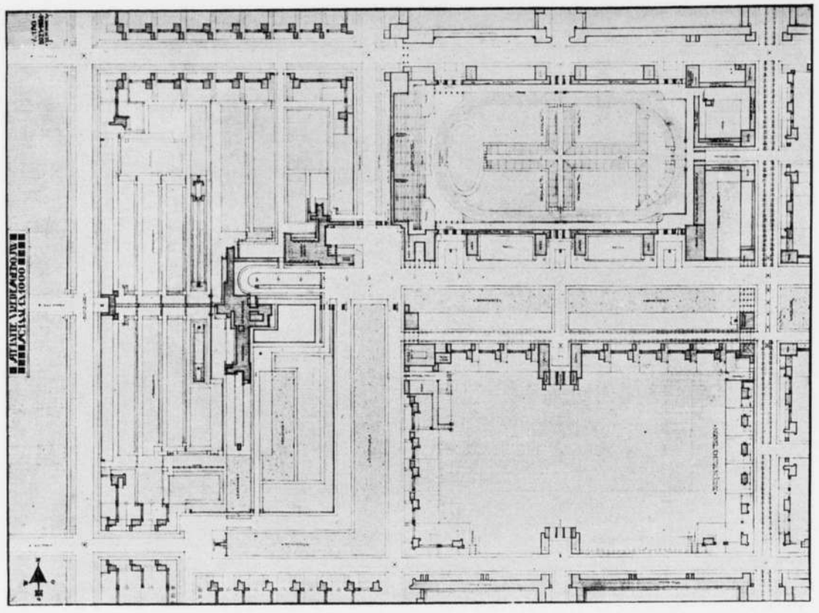
ONTWERP DICK BROUWER.

Aangenomen wordt dat dit „Vredescomplex" (de naam is niet geheel juist, maar zal hier kortheidshalve worden aanvaard) verrijst aan de kust, Westwaarts van een op ± 2 K.M. afstands gelegen groote stad. Een badplaats bestaat ter plaatse nog nagenoeg niet, er moet dus op gerekend worden dat het complex in de naaste toekomst de kern worden zal van een belangrijke zeeplaats, in aansluiting aan bedoelde stad. Een breede verkeersweg zal het Vredescomplex met deze stad verbinden ; waar deze weg het plaatselijk slechts ± 1 K.M. breede duingebied bereikt wordt in verhoogde, domineerende ligging het vredesgebouw gesticht, naar het Oosten beheerschende den verkeersweg, naar het Westen uitziende op de zee. Het stadion moet worden ontworpen ten Noorden, het Tentoonstellingsterrein ten Zuiden van den verkeersweg, die aldus de hartader van het complex wordt. Het tentoonstellingsterrein wordt van den verkeersweg gescheiden door monumentale landhuizen van gezanten en rechtsgeleerde vertegenwoordigers der natiën; alleen één der hoofdingangen van het tentoonstellingcomplex komt op den verkeersweg uit. Deze landhuizen mede op de situatie aan te geven. Zij behoeven niet tot deze ligging aan den hoofdverkeersweg beperkt te worden maar kunnen voorts ook op het duinterrein (nabij het vredesgebouw) worden geprojecteerd.
Het uitwerken van het tentoonstellingscomplex valt overigens buiten deze opgave, eensdeels om hieraan niet te groote uitgebreidheid te geven, anderdeels omdat daarbij rekening gehouden dient te worden met de toevallige terreinomstandigheden in veel sterker mate dan bij het stadion, waarbij de distributie der onderdeelen voornamelijk wordt bepaald door de technische eischen der exploitatie.
Tot de duinenrij is het land overigens vlakke weide (geestgrond); de grootschheid van den aanleg kan worden verhoogd door het opnemen van min of meer uitgebreide waterpartijen in het plan, welke tevens c.q. dienst kunnen doen tot het afscheiden van het stadion-terrein van den openbaren weg."
Hierna volgden de noodige gegevens betreffende het karakter, den onderlingen samenhang en het volume der verschillende bouwwerken, zoodanig dat de waarde

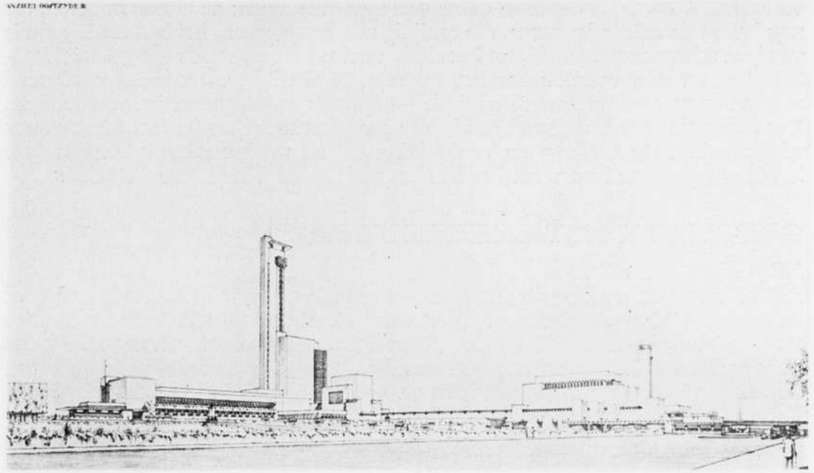
ONTWERP J. TEUNISSE AZN.

daarvan als element in het geheel voldoende werd bepaald. Die gegevens waren er in het bijzonder op gericht een bepaalde sfeer te scheppen rondom het Vredesgebouw, hetwelk dus in zijn omgeving een karakteristieke houding zou moeten verkrijgen. Het zou die omgeving beheerschen door zijn domineerende ligging op een 6 à 8 M. hoog plateau, gerekend vanaf het peil van het stadion en den verkeersweg. Het gebouw zou drie min of meer afzonderlijke groepen omvatten : *a*. het Hof van arbitrage, *b*. de Bibliotheek, en *c*. het Congresgebouw; voor elk dezer groepen waren voorts programmatische eischen voor aantal en afmetingen der verschillende ruimten gesteld.
In zekeren zin ongetwijfeld een ideaal vraagstuk, een fantastisch plan. Onze maatschappij stelt dergelijke problemen niet, behoorde ze misschien te stellen, maar heeft voor deze idealen nog geen plaats. Onze tijd is de tijd van de kamer van 4 × 4 M² en de 2 M. slaapkamerbreedte, en past voorts de efficiency toe bij het onderzoek of niet met 1.95 M. volstaan zoude kunnen worden. Maar anderzijds: gelukkig toch weer zoo volkomen een vraagstuk van onzen tijd, waarin de beste geesten zich aan de vredesgedachte wijden en zoo sterk door die idee worden bezield. Ook in architecturalen zin: een vraagstuk aansluitend aan onze scheppende behoefte, welke zich hoe langer hoe minder wil en kan beperken tot het op zich zelf staande gebouw. Onze tijd staat architecturaal gesproken: op breeder plan. Wij zien door de gebouwen: het stadsbeeld, en over de meubelen heen: het vertrek. Ons stijlbegrip richt zich op eenheid, samenvatting; ook op den samenhang van kunst en maatschappij en van de kunsten onderling. En laat ons toch de idealen nader tot ons brengen door ze sterk te begeeren en er krachtig aan te gelooven, ondanks voortdurende teleurstelling.
Ik heb er geen spijt van, het vraagstuk aldus te hebben gesteld en aan de uit-

ONTWERP J. TEUNISSE Azn.

werking, zij het zeer bescheiden, leiding te hebben gegeven. Want toen op 14 Februari j.l. de Heer De Meyer de tentoonstelling opende met een hartelijk woord, zooals hij dat zoo goed kent, hingen rondom ons breed opgezette, krachtige teekeningen, vol overtuiging, sprekende niet alleen van een serieus streven tot het behalen van een diploma en het verwerven van een begeerden titel, maar zeker ook van de bezieling welke dergelijke menschelijke idealen ook in jonge bouwkunstenaars wekken. Er is met bijzondere toewijding aan dit project gearbeid en het spijt mij dat de beperkte termijn, waarin de ontwerpen in het academiegebouw ter visie konden worden gesteld, mij ten eenenmale verhinderd heeft aan de beoordeeling den tijd en de nauwgezette aandacht te wijden, welke de kwaliteit van het werk in het algemeen zoo volkomen waard was. Het is dan ook niet mijn bedoeling, hier met critiek, zeker niet met detailcritiek te komen, waartoe ik trouwens, ook thans, nog niet in staat zou zijn. Intusschen was ook een betrekkelijk oppervlakkige beschouwing voldoende om tot het inzicht te komen dat lang niet alle inzenders het buitengewoon moeilijke vraagstuk ook slechts eenigermate hadden beheerscht; maar in de technische moeilijkheden der opgave waren blijven steken, zonder aan eenige bouwkunstige expressie te zijn toegekomen. Ook in het veel betere werk zijn de mogelijkheden, welke in de opgave besloten lagen, somtijds niet ten volle benut: is met name het karakteristieke verschil der samenstellende gebouwen, arbitragehof, bibliotheek en congresgebouw, niet aangegrepen als natuurlijk en zuiver architecturaal middel dat relief, stijging, gebracht zou kunnen hebben in het project, hetwelk mede dáárdoor meestal niet tot voldoend praegnante, overtuigende compositie is gegroeid. In sommiger werk is veel herhaling. Herhaling, niet in den zin van het wederkeeren van eenzelfde, zuivere motief, dat aan een gebouw van deze wijding een zoo heerlijke rust, een zoo prachtig rhytme moet geven, en in de architectuur van zeker even groote waarde is als in de muziek, — maar her-

ONTWERP J. TEUNISSE Azn.

haling van analoge vormcomplexen en volumen, bij gebouwen welke in karakter juist zoo sterk verschillen. Herhaling, die eenigszins naar armoede zweemt.
Maar het zou immers een wonder zijn, wanneer in dergelijken, zoozeer aan beperkten tijd gebonden arbeid, geen min of meer principieele fouten zouden zijn aan te wijzen. Dat wonder is dan ook niet geschied. Critiek, ook de meest eerlijke en gewetensvolle, is nog steeds zooveel gemakkelijker dan de kunst. En dan stel ik alle critiek, alle vergelijking, gaarne terzijde, om te getuigen van mijn waardeering voor het werk van de vier gediplomeerden, de Heeren Teunissen, Brouwer, Honekamp en Polet, wier praestatie hun zeker recht geeft op het moeilijk verworven diploma. Een praestatie trouwens, welke ongetwijfeld wees op den groei van het stijlbegrip in onze hedendaagsche bouwkunst.

Wanneer ik ten slotte niet geheel in de feestelijke stemming deelde welke den Heer De Meyer bij het uitreiken van deze diploma's bezielde, dan was dat omdat ik er onwillekeurig aan dacht, hoe weinig ruimte onze maatschappij dezen jeugdigen collega's biedt, op wie onze samenleving allerminst wacht. Begaafde vakgenooten vinden thans dikwijls weinig ander werk dan het, in hun hoedanigheid van lid eener schoonheidscommissie, verbeteren van schamele prutserijen van onbevoegden, die zich juist wèl in een drukke practijk verheugen. De domheid is zoo machtig. Maar de kunst groeit tegen de verdrukking in, en breekt zich baan, en allengs moet er toch komen een juister inzicht in de waarde van den architect. Zoo hoop ik dat het levenspad van deze jonge collega's gelukkiger zal worden. Zij zullen nooit een vraagstuk ontmoeten, dat ook slechts in de verte met het probleem is te vergelijken, waaraan zij thans een jaar van gespannen arbeid hebben gewijd. Maar ik verwacht niet anders, dan dat zij ook in de kleine opdrachten, welke het onderwerp van hun architecturale overpeinzing zullen worden, de ideeele beteekenis, de dichterlijke kern tot uiting zullen brengen, hetgeen misschien het ééne noodige is om het werk tot de hoogte van een kunstwerk op te voeren, — in welken vorm dan ook. Dat wil zeggen: los van een bepaalden vorm, los, vooral, van een „manier". Het aanvaarden en het hanteeren van een manier is een gemakkelijk middel tot een goedkoop effect, maar onze kunst eischt een meer toegewijde houding. Het gaat niet om vorm, maar om karakter, geest, dichterlijke

verbeelding. De beste dienaren onzer veeleischende kunst: de enkele ouderen, die nog leven, de enkele jongeren, die ontijdig zijn heengegaan, hebben tot het einde van hun scheppenden arbeid, tot het einde van hun leven, steeds een groote frischheid tegenover hun werk behouden, waarvan de uiterlijke vorm zich voortdurend zoo buitengewoon verrassend wijzigde — dikwijls verdiepte en vereenvoudigde. Dat de cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderwijs menschen vormt wier arbeid recht geeft op de verwachting dat zij tot het aanvaarden van deze houding tegenover hun werk bereid zijn, pleit zeker voor zijn beteekenis.

GESPREKKEN MET BEELDHOUWERS, I.

Hildo Krop te Parijs.

Achter vier donderwolk-grijze pilaren — angstig, wat ingang dat worden zal voor de tentoonstellings-promenade 1925 van Cour la Reine! — achter die stokachtige torens van den toekomstigen ingang timmert men ijverig aan een châlet, dat het nieuwe rijk van Masaryck vertegenwoordigen zal; en daarachter, zoo zegde men mij, moest Staal's paviljoen verrijzen en kon men, zoolang het licht was, Hildo Krop vinden, werkend aan zijn hoek- en gevelsteenen.

Het had wat geregend, maar ik vind het Parijsche water niet zoo nat als het onze, en flaneeren kan men in Parijs altijd, en nergens zoo heerlijk. Kunt gij ànders dan flaneeren, als ge door de rue Royale op het fijngrijze Concordia-presenteerblad belandt met het Palais Bourbon als een stijf Napoleontisch prentje vóór U en de Champs Elysées horizont-ver wegwijkend rechts?

De luchten van Parijs, als het 's winters gaat avond worden, heeft Steinlen menigmaal in teeder kwijnend parel-violet van den steen gedrukt, zoodat zoo'n avond als een melodie tusschen de kale twijgen drupte over zijn verbeeldingen van jonge iefde, misdaad of aandoenlijk geschooier. Dezelfde lucht lag nu over Cour la Reine aan de Seine-kaden, waar ik op onzekere planken trottoirs mijn evenwicht hield, de auto's vermijdend, die daar waggelden over den alreeds door vrachten bouwmaterialen kapotgereden weg, waar ik dan linksaf kon gaan „piepen" tusschen de palissadeering door, op het aan Holland aangewezen terrein.

In dien rechthoek, heelemaal aan den anderen kant, zag ik aan een tot de borst reikend blok steen een voetvaste, stevige mansfiguur study-door met den hamer slaan, dat de steensplinters van den beitel afvlogen: on-miskenbaar Krop.

Mijn binnentreden in deze afgeschutte plek ontging hem daarginds, die hamerde en verzonken scheen in den steen. Zoo nam ik het geval vrijelijk in mij op: rechts Krop aan 't werk, links ver weg een geel blok en nog een blok, als verlaten. Het midden van het terrein was geheel bezet met de mooi gelijnde fundamenten van het paviljoen, van elegante en sterke contouren, in lichtgrijs beton naar boven als openliggend, plattegrond van den op te trekken schrijn van steen en glas.

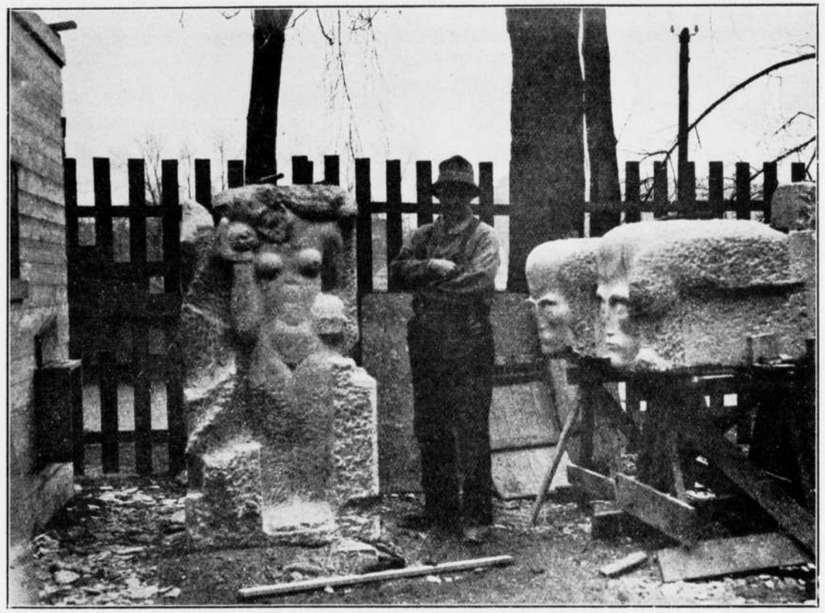
Of Krop een aanwezigheid ging voelen, dan wel dat hij even rustend opkeek en mij toen zag — het was ineens zoo ver, dat wij op tien meter afstand elkander tegenover stonden, Krop's hamer omlaag ging, een breede glimlach ontwaakte op zijn zwaargebrilde en gruisbestofte gezicht, en hij mij begroette (met een hand die, naar ik nog eens aan den handdruk merkte, gewend was met zware dingen om te gaan). — Ai, zeide ik, en hoe gaat het?

— Hoe zal het gaan? Het gaat wel goed. U ziet, ik doe nog niets dan hakken. Ik schrok geen klein beetje anders, toen ik zag hoeveel steen ik moest gaan verwerken! Dat is tweemaal meer dan ik dacht. Iemand zei me al: „Repeteer dan de figuren, als je anders niet klaar komt". Maar. . . .

En Krop bromde onwillig.

— Komt het klaar?

— Ja.

— Zonder repeteeren?

— Hm. . . . Ja.

Zijn oogen achter de stofbespikkelde glazen dachten zichtbaar: „Altijd en altijd moeilijkheden".

— Ik laat, zei hij, hulp uit Holland komen. Hier kan ik enkel over gewone steenhouwers beschikken, en die dan nog langzaam werken. God, god, wat begin je hier moeilijk!

— ?

— Nu ja, ik ken Parijs wel, maar ik heb nooit als beeldhouwer hier op een werk gestaan. De verhoudingen met de bazen, de aannemers, de officieele menschen, zijn hier allemaal anders, en u moet denken ik ken ze niet. Van 't kastje ben ik naar den muur gestuurd. Wie je bij ons op kantoor zoekt vind je hier de helft van den dag in een nabijzijnd kroegje de belangrijkste zaken regelen, en sommige personen, die hier direct alles voor je doen, zoek je bij ons op andere keeren weer vergeefs. Alleen vanaf het oogenblik, dat ik den juisten mijnheer te pakken had van de juiste afdeeling van het juiste bureau, ging het hier vanzelf hoor!

— Dus nu geen moeite meer?

— Nee. Nu gaat het mooi. Dat wil zeggen: u ziet, ik sta hier alleen te werken. Er is voor de werklui weer een reden om even weg te zijn, zie je. Dat zijn dikwijls rare schutters. Ze draaiden in 't begin zoo'n beetje om me heen, ze weten namelijk niet recht wie ze aan me hebben!

Ik kijk Krop eens aan: Met zijn wijden broek, die diep neerplooit op door hemzelf roodbruin geschilderde klompen, met zijn boezeroen waarover de ruwe gebreide bretel, met zijn rondom neerhangend slap hoedje, is hij een zéér bizonder werkman moet ik zeggen, maar zóó gezien geen pathetische artist uit de binnenkamers, zooals de arbeider zich die hier denkt.

— Nou. . . . u begrijpt het wel, zegt hij mij lachend opnemende. Ze zijn er ook

nu nog niet achter. Ik werk nu om op te schieten als een gewoon steenhouwer, en verwerk tweemaal zooveel als zoo'n man. Eén die vroeg me (ze verdienen door de bank 5 francs per uur): Vous gagnez bien 6 francs?
— Wat hebt u hem daarop geantwoord?
— „Oui"!

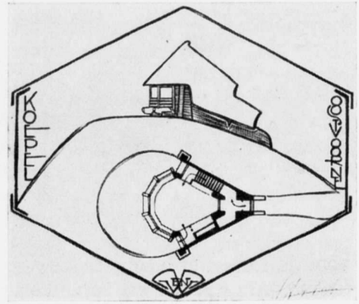
Krop ging weer wat hakken, hetgeen mij aanleiding gaf naar rechts te vluchten, van den sproeiradius der steensplinters weg.
Hij zag het na eenigen tijd en begon weer het gesprek. — 't Is zooals u zegt, zei hij, het lijnenstel van de fundamenten is op zichzelf al mooi. Je kunt, vind ik, aan zulke fundamenten zien, dat 't gebouwtje mooi moét worden. Het komt anders als het eenmaal staat, erg tegen de boomen aan. Dat zal wat worden, als die in blad komen!
Ik zei hem, dat ik 't erg betreurde, nog geen van de beeldhouwwerken, waarvoor hij aan 't hakken was, in wording te zien. Ik betreurde dit des te meer, omdat in Krop's arbeid een sterken groei zichtbaar is, een langzaam maar zeker rijzen van gehalte en uitdrukkingsvermogen. Men wacht steeds met nieuwe belangstelling wat hij maken zal, maar tevens met iets van zijn eigen rustige zekerheid weet men, dat het nieuwe weer belangrijker zal zijn dan wat er was. Krop is geen impressionist. Hij gaat niet op de grillen van Gods stroomen mee.
. . . . Maar, denkt men dan.
Inderdaad, dit kan een maar hebben. — Hoe komt u zoo aan uw zekerheid, vroeg ik; is u, als u een werk voorbereidt, van te voren bewust van 't geen het wordt?
— Bewust? Ik bedenk natuurlijk wat het worden moet, als ruwste voorstelling zal ik maar zeggen, maar zoodra de geestelijke of psychische spanning er is, hoe zal ik dat uitdrukken, dan is mijn „bewustheid" weg, dan doet het „verstandelijke" niets meer; moet ik dan die spanning in vorm omzetten, dan gaat 't tegelijk vanzelf èn in mij bewust. De spanning zelf, wat ze vroeger denk ik de inspiratie noemden, hoe die komt en hoe die werkt, dat weet ik niet, dat gaat onbewust. De eigenlijke uitvoering gebeurt bewust, bij mij tenminste.
— Bij u?
— Ja, zoover ik weet gaat dat verschillend. Ik sta daarin tusschen Polet en John Raedecker in. Van Polet heb ik de overtuiging, dat bij hem het komen tot de spanning en het in vorm brengen allebei bewust gaan. Bij mij alleen 't in vorm brengen bewust. Bij John geen van beide bewust. Bij hem vergeleken gaat mijn aard dus méér naar het verstandelijke toe.
Dat nam ik gaarne aan. Het is wel duidelijk, dat iemand die als Krop groote bouwbeeldhouwwerken uitvoert, zooals voor de gemeente Amsterdam, dat die niet enkel kan zijn kunstenaar „bij de gratie Gods," zooals ook en in zoo hooge mate Raedecker is, doch dat hij noodzakelijk met beide voeten voortdurend op aarde moet verkeeren, waardoor zijn persoon een verstandelijk stempel draagt. Hoeveel zijn niet de eischen van aanpassing bij architectuur e.d. En Krop heeft ook sterke maatschappelijke belangstelling.
Terwijl wij zoo gepraat hadden werd het donkerder. Aan den overkant van de Seine flapten de lichten het één na het ander aan. Geen sterveling was op 't werk meer te zien. — 't Is mooi geweest voor vandaag, zei nu op zijn beurt de arbeider à six francs l'heure. Wij wandelden over de betonnen fundamenten naar het aan den ingang staande materialen-schuurtje, waarin Krop verdween. Ik buiten, hij met de deur half-open binnen, bleven wij praten, hij zich kleedend. Ik dacht aan mijn jeugd: aan voetbalvelden, aan de schuurtjes voor verkleeding ook daar, en aan de gesprekken bij half-open deuren. VAN DEN EECKHOUT.

Het bovenstaande werd twee maanden geleden geschreven. De nieuwste berichten

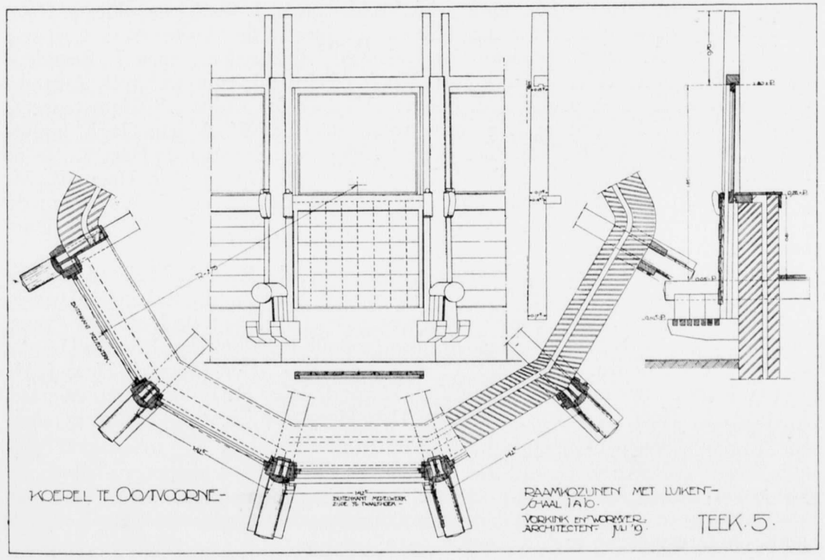
uit Parijs toonen Krop reeds voor een groot deel gereed, en al bezig te werken op den steiger. „Eén kant is nu heelemaal geplaatst," schreef hij aan een van zijn vrienden, „en ik geloof, dat het wel goed doet. 'k Ben er wel mee in mijn schik."

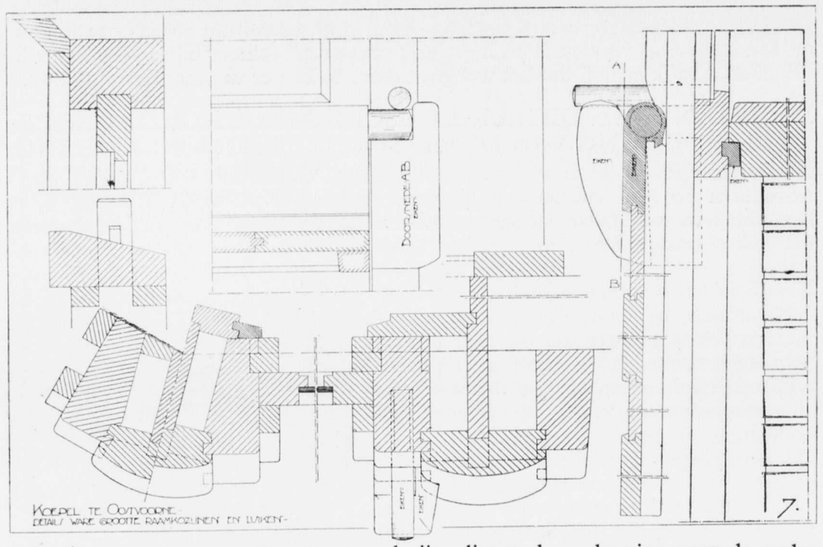
INZENDING VAN DE HAARLEMSCHE SCHOOL OP DE ONDERWIJS-AFDEELING VAN DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING.

De inzending van de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem zal op Vrijdag, Zaterdag, Zondag en Maandag 6, 7, 8 en 9 Maart voor belangstellenden te bezichtigen zijn in één der lokalen van het Schoolgebouw aan den Dreef te Haarlem.

Naar beneden-schuivende (onder)ramen worden, althans bij bouwwerken, nog zelden toegepast en toch bieden zij in het gebruik vele voordeelen boven naar boven-schuivende-ramen en draai-ramen, maar aan de constructie zijn gewoonlijk ook vele moeielijkheden verbonden.
Bij een koepel, als hiernevens afgebeeld, gelegen op een van de hoogste duinen aan zee, achtten wij naar beneden-schuivende-ramen noodzakelijk en hebben deze laten maken volgens de hieronder staande teekeningen en wel als volgt:
De kozijnstijlen, tevens draagstijlen voor de kap, loopen langs het metselwerk tot op de uitgestoken ronde vloerbalken, zoodat de ramen aan de buiten-zijde van het metselwerk naar beneden kunnen schuiven en zoodoende is inslaan van het water uitgesloten.
De overvallende buitenluiken doen nu, wanneer ze gesloten zijn, dienst als afsluiting

voor de ramen en wanneer ze geopend zijn, dienst als rugleuning voor de onder de ramen aangebrachte zitbanken en tevens als beschermer voor het glas als de ramen geheel of gedeeltelijk geopend zijn.
De speunen, raamschuiven, sluitingen, enz. zijn geheel van hout vervaardigd, omdat ijzer door de zeedamp zeer spoedig verroest zou zijn. P. V.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Nieuwe Leden. Als gewoon lid wordt voorgesteld de Heer C. van Dam, bouwkundig teekenaar, Amsterdam, door J. H. Mulder en L. J. H. Zonneveldt; de Heer W. Reeders, bouwkundig teekenaar, Hilversum, door A. de Maaker en C. Caspers; de Heer Joh. A. Peters, bouwkundig teekenaar, Amsterdam, door J. Baanders en L. J. H. Zonneveldt; de Heer J. R. Koning Jr., Stads-tuin-architect, Amsterdam, door B. T. Boeyinga en M. Speyer; Mej. G. F. Kuiper, Sierkunstenares, Leiden, door J. F. Staal en J. Boterenbrood ; de Heer W. A. van Gogh, bouwkundig teekenaar, Amsterdam, door J. H. Mulder en J. Zietsma; de Heer K. Veen, bouwkundige, Schoten, door B. T. Boeyinga en M. Speyer; de Heer W. M. Dudok, architect, Hilversum, door H. Th. Wydeveld en J. Wormser; de Heer C. Wegerif, candidaat bouwkundig ingenieur, Kijkduin, door J. Dorland en A. H. Kwantes.
Als buitenlid werd door het Bestuur aangenomen de Heer J. Weiland, kunstschilder, Veenendaal; de Heer W. C. Groenewegen, bouwkundig teekenaar, Hilversum; de Heer J. Minekus, bouwkundig teekenaar, Den Haag; de Heer Th. Arens, bouwkundige, Nijmegen; den Heer Alfonso Iannelli, beeldhouwer, Illinois, U.S.A.; de Heer H. H. Bourdrez, Student T. H. S. voor B. I., Den Haag, de Heer J. H. van Houten, bouwkundig teekenaar, Den Haag; de Heer D. Broos, sierkunstenaar, Utrecht; de Heer E. Doorn, architect, Den Haag; de Heer P. Lagerwey, candidaat bouwkundig ingenieur, Utrecht.
Als donateur trad toe de Heer A. Barentsen, Aalsmeer.

Op nader aan te kondigen datum zal de Heer Erich Mendelsohn voor het Genootschap een lezing houden over zijn Amerikaansche reis en over de jonge Amerikaansche architectuur.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DE KERN VOOR EEN MUSEUM VAN BOUWKUNST, DOOR W. KROMHOUT. (*Slot*).

Het is een lust de oude jaargangen van „de Architect" eens na te slaan, om slag op slag, van af 1894 teekeningen en ontwerpen van Lauweriks en de Bazel te ontmoeten. Allereerst den omslag, product van een prijsvraag van het Genootschap, dat de Bazel won met eene teekening, die zijn gansche klaarheid in keurigen vorm vertolkte. Eene houtsnede alweer, in twee kleuren afgedrukt, met ornamentale letters, die in zwierige lijnen elkander omstrengelden, met uitloopers, die het geheele vlak vullen; alles van een zeldzame hand-vastheid als slechts door Dijsselhof werd geëvenaard. De mooie letter! Ze werd het onderwerp van eene afzonderlijke studie en ook hierin toonde de Bazel zich een meester. Geen dikbuikige B, die door een blindedarmvormig uitsteeksel tot een R wordt vervormd; geen S, die als een kronkel-bacil tusschen de andere een afzonderlijk bestaan leidt, doch letters van klassieke duidelijkheid waarbij geen verklaring noodig is om ze leesbaar te maken, gevende den titel „de Architect", superbe en magistraal. Men kan zich afvragen waartoe het gediend heeft, die periode van opheffing van „de letter" waaraan mannen als de Bazel, Lauweriks, v. Leeuwen, Berlage en Walenkamp hun talent gegeven hebben, als we nu de opperste eisch: duidelijkheid en leesbaarheid zoo verwaarloosd zien! Wat staat daar, vraagt men z'n buurman, als we heden op een architectuur-tentoonstelling komen. Daar staat, wacht eens eens even, en ook hij, dien men wegwijs waande, geeft het op. Een stijl-mysterie, stervende aan stijl.
De jaren 1894 en '95 waren voor het tweetal, als een lente vol uitberstende productiviteit. Alleen van de Bazel reeds een schildersatelier, daarna een vereenigingsgebouw voor architecten, een algemeen bibliotheekgebouw en een algemeene badinrichting. Excusez du peu! Ware zoo'n ontwerp als het vereenigingsgebouw eens uitgevoerd, we zouden de Bazel op z'n sterkst gezien hebben. Deze teekeningen en schitterende natuursteen-details zijn gedateerd December 1895, hetgeen goed is nog eens vast te stellen, wil men het daarna komende in organisch verband met het voorafgaande bevatten.

Het is uitermate aanlokkelijk deze greep 1885—1895 te doen volgen door een nieuw decennium, waaraan met de Bazel als voortzetter, Berlage zijn naam heeft weten te klinken. Dubbel aanlokkelijk, als men zoo'n tijdvak innig heeft meegeleefd. Doch in het kader van dit opstel minder noodzakelijk, omdat met het bovenstaande genoegzaam is aangetoond welke gegevens men bijeen te brengen heeft om de duidelijke, breede fundamenten te verkrijgen, waarop de verdere opbouw van een museum tot stand kan worden gebracht. Want de kern van een museum van Bouwkunst zou moeten bestaan uit verschillende kernen en juist deze zijn te vinden in het tijdvak dat 1900 voorafgaat. Het daarna komende is reeds overzichtiger door zijn grootere nabijheid en toch. . . . hoe belangwekkend zou het zijn de diverse stroomingen en onderstroomingen eens na te gaan, die geleid hebben naar de manifestaties tot 1915, d.w.z. tot het tijdstip waarop een nieuwe ster aan het firmament verschijnt, bestemd eene gansch nieuwe periode aan te kondigen

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
14 MAART 1925

van ons zoo sterk bewogen architectonisch leven. Het zal dan ook geen geringe taak zijn om als leider op te treden van het Bouwkunst-museum, stel zoo'n museum is er en dat daarvoor een leider gezocht moet worden. Echter, dat museum is er nog niet en. . . de lezer zal zich niet verwonderen, na het bovenstaande, dat zelfs de *kern* daarvoor nog niet bestaat. Er is geen kern, omdat de kernige dingen totaal ontbreken. Toch, er is iets, n.l. Berlage's eerste beursontwerpen, maar van hetgeen daaraan voorafging, is niets. Zelfs vrees ik dat er reeds dingen zijn binnengeloodst van twijfelachtige documentaire waarde. Van meet aan moet angstvallig gewaakt worden, dat geene teekeningen, ontwerpen en foto's worden aangenomen, die een naam dragen, welke niet dien is des ontwerpers. Dit zou gelijk staan met documenten-vervalsching, waarmede we het nageslacht niet mogen misleiden. Waarom trouwens foto's te aanvaarden, die van geen blijvende waarde zijn, minder althans dan reproducties en veel minder in elk geval dan de eigenhandige teekening? Dit laatste is wel het document bij uitnemendheid, mits alweder geen vreemde handteekening haar alle karakter als zoodanig ontneemt.
Er is ongetwijfeld een begin van een museum, doch over de wijze waarop het is ondergebracht, kan ik me niet verheugen. Het is een tijdelijk opbergen in een paar vertrekken van het Rijks-prentenkabinet, tot tijd en wijle eenig geld gevonden zal worden voor behoorlijke étalage. We kennen den langen duur eener Hollandsche tijdelijkheid! In 2025 zal het nageslacht in een verloren hoek van het Rijksmueseum eenige architectonische teekeningen vinden, waarvan het niet begrijpt hoe ze daar gekomen zijn! Vergis ik me, indien ik aanneem dat de lust tot het afstaan van teekeningen, enkel en alleen om ze opgeborgen te weten, niet bijster groot zal zijn? In zoo'n collectie zouden toch zeker de nagelaten teekeningen van de Bazel en de Klerk moeten opgenomen worden. Ongetwijfeld. Alleen echter als ze behoorlijk werden tentoongesteld. Want onze vereering voor deze mannen verzet zich tegen dat opbergen, zonder meer! Daarvoor zijn hunne teekeningen te goed, te nobel. Terecht zou een storm van verontwaardiging opsteken als ergens in het museum studies van Breitner of Dijsselhof werden „opgeborgen". Eilieve, is een teekening van de Bazel of de Klerk uit kunsthistorisch oogpunt en om eigen schoon dan van minder gehalte? Laten we het van de daken verkondigen, dat een architectonische teekening hare eigene bijzondere waarde kan hebben, dat zij de samenvatting kan zijn van het streven eener periode en alleen reeds om hare cultureele reflexen, afgescheiden van elke superioriteitsstelling in vergelijking met schilderkunst, recht heeft op openlijk vertoon. Ze hebben geen handelswaarde, gelukkig! Geen kunsthandelaar zal er warm voor loopen, nog gelukkiger! Maar ze hebben hoogere waarde door de hand, die ze vervaardigde, waardoor voor den kenner evengoed beradenheid als hartstocht leesbaar wordt. Wij, architecten, hebben ons te verzetten tegen het kleineerend gedoe, dat in zulk gelegenheid geven tot „opbergen" reeds voldoende blijk van belangstelling meent te toonen voor de kunst, die wij liefhebben boven alles! Het mag hier niet gelden, dat een half ei beter is dan een ledige dop. Wij verlangen een Paaschmaal van eieren, volop, niets dan eieren, of. . . . heelemaal geen maal! Als de Staat zich gaat bemoeien met een bouwkunst-museum, heeft zij dat goed te doen, flink en breed, in overeenstemming met de wezenlijke beteekenis der Bouwkunst bij ons te lande, anders dan maar liever. . . . de ledige dop!

Toen dr. Cuypers optrad om ons land weer Bouwkunst te geven, begon hij met alle aandacht te wijden aan de bijzaken, die te samen de construeerende elementen vormden van dat eene, groote, dat hij bereiken wilde. De gewelfbouw moest van den grond af worden opgehaald; metselkunst en steensnede, hout- en ijzerbewerking, kleur en vormbepaling, heraldiek en ornamentiek, alles moest nieuw leven worden ingeblazen.

Toen Lauweriks en de Bazel hun atelier stichtten, begonnen ook zij op dien breeden grondslag. Anders van opvatting, doch van gelijk beginsel. Bouwkunst is niet te scheiden van de nevenkunsten, zij is als een groot orchest, waarbij alles samenwerkt voor het bedwelmend geheel. In een museum van Bouwkunst moet dat alles leven. Lauweriks, Eisenlöffel, Zwollo, Penaat, Winkelman, Lion Cachet, Nieuwenhuysen, Mendes da Costa, Zijl, zij allen, die te samen, of stil in hun ééntje, zoo noest gearbeid hebben aan den wederopbouw onzer kunst, zij, en nog vele anderen, moeten vertegenwoordigd zijn door voorwerp of teekening in het te stichten Museum voor Bouwkunst. Wellicht is de weg deze, dat wij zelf zoo'n museum tot stand brengen.
Als een tram-maatschappij eene gemeente gelukkig gaat maken met een tramexploitatie, koopt ze wagens, legt de banen en bouwt eene remise. De wagens en de rails hebben wij, zou het nu moeilijk zijn de remise te bouwen? En de passagiers? Ze zullen komen, van heinde en verre, weest daarvan verzekerd!

Bij het nalezen van het vorenstaande bemerk ik de steden Batavia, Kaapstad en Pernambuco gelukkig te hebben gemaakt met Hollandsche grachten. Batavia zag ik, drie jaren oud zijnde, herinnering dus eenigszins vervaagd; Kaapstad zag ik van verre en van Pernambuco zag ik niets. Echter bedoelde ik den geest der Hollanders in die dagen. Mochten er geen grachten zijn — en Mr. Dr. J. C. Overvoorde, die een belangwekkende reis maakte om overal de Hollandsche „vestiges" op te sporen, zou ons daaromtrent volledig kunnen inlichten — dan. . . . was er zeker geen water, anders zouden ze zijn gegraven.

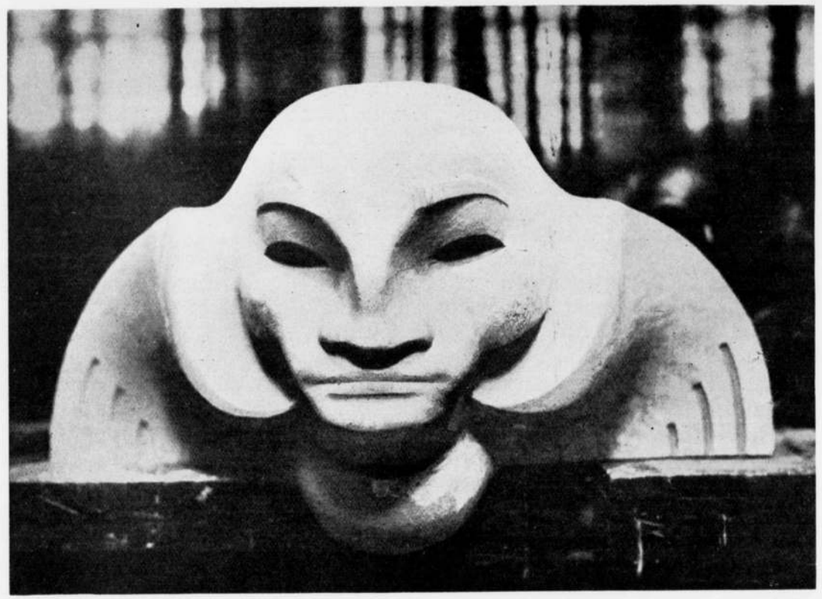
Naschrift.

Er zijn plannen in voorbereiding om in het najaar eene tentoonstelling te organiseeren van „De Nederlandsche Kunst" in de *laatste vijftig jaren*, waarin mèt muziek, tooneel en litteratuur ook de Bouw-, Beeldhouw-, Schilder-, Meubel-, Ceramiek- en Glaskunst, benevens de Grafische en Boekkunsten zullen zijn vertegenwoordigd. Mocht deze breed-opgezette tentoonstelling slagen en niets wettigt de onderstelling, dat zulks niet het geval zal zijn, dan is uiteraard eene verzameling aanwezig, waaruit de kern voor een museum van bouwkunst kan worden gedistilleerd.

GESPREKKEN MET BEELDHOUWERS, II.

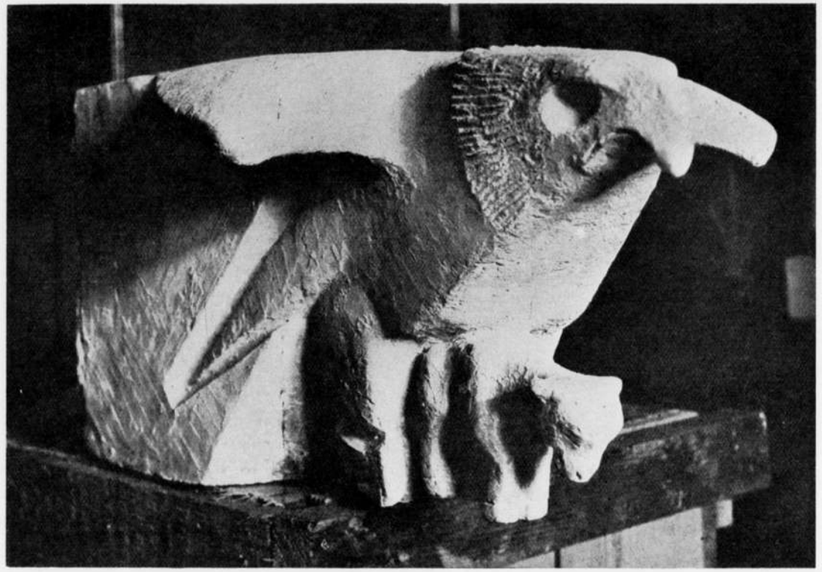
Bij Raedecker.

John Raedecker kwam tijdelijk te Amsterdam wonen, om er voor het Hollandsch Paviljoen van de Parijsche Tentoonstelling het binnen-beeldhouwwerk te maken, dat nu gereed is ter verzending.
De gelegenheid was dus gunstig om zijn nieuwe werk te zien, en ik toog naar een uiterste grens van het aaneengebouwde Amsterdam, aan den Sloterdijkschen kant, waar Raedecker een bovenwoning voor hem en zijn gezin voor een paar maanden beschikbaar vond.
Raedecker heeft, als men hem in de stad ziet loopen, met zijn breeden hoed op zijn groote, van het vele buitenleven donkere hoofd, iets zeer fijns en iets boersch tevens, maar als hij thuis, zooals ik dat trof, net van de divan dommelig opkrabbelt, waar hij uitrustte wegens een langen morgentocht met zijn kleine kinderen langs het IJ, dan is hij, zóó, de bijna-hangwangen nog niet geschoren, en met zijn haar als vertreden bruin gras, het meest een Italiaanschen jongen pater gelijk, die u in een oude kerk tegenover komt te staan: met verwonderde, droomerige, groote

JOHN RAEDECKER: EEN DER TWEE PAALBEKRONINGEN VOOR HET NED. PAVILJOEN TE PARIJS.

oogen, waarvan de wimpers en harde ooghaartjes de zachtheid van het wit en blauw en zijn kinderlijken blik omringen.
Kunstenaars zijn zoo dikwijls reuzen-geworden kinderen. . . „De kinderen houën van het IJ", zei Raedecker, „ze zijn aan buiten gewend, en daar aan 't water heb je de scheepjes en de meeuwen en zoo".
„Ik denk", zei iemand, „dat je zelf er ook wel een beetje van houdt".
„Ja", zei hij. . . wat men noemt: monkelend.
Een kamer op het Zuiden, waar alle vloerkleeden, stoelen, snuisterijen waren weggehaald, een kamer van 3 bij 4 misschien, was werkplaats geworden.
Staal, de architect, had hem gezegd, dat de beeldhouwwerken in het Paviljoen bovenlicht zouden hebben, en zoo werkte Raedecker bij wit electrisch bovenlicht, ook overdag, met gesloten gordijnen.
Hier toonde hij mij twee groote houten koppen als van strenge min of meer Aziatische engelen, met wijde kop-vleugels, voor paal-bekroning bestemd; dan een buitengewoon mooien, met zaligen glimlach naar voren stekenden jongen kop, die als middenstuk van een bank gedacht is; en vier zeer levende dierenfiguurtjes: voor balk-koppen dienend, waaronder de havik met het lam, hier gereproduceerd, bizonder opvalt. Al deze werken zijn voor beschildering in kleuren bedoeld.
— Ik heb er te weinig tijd voor gehad, zei de beeldhouwer, en hij vertoonde deze stukken met een zekere achteloosheid. (Een „zekere", nooit een volledige achteloosheid; daarvoor voelt men te zeer altijd in hem leven groote liefde voor de dingen).
Met méér innigheid echter liet hij zien twee geheel met goud gemetaliseerde, naakte mannepoppetjes, waarvan vooral de ruggen zeldzaam expressief zijn.
— Staat dit niet ver van hetgeen ik gewoonlijk in uw werk zie, vroeg ik. Het

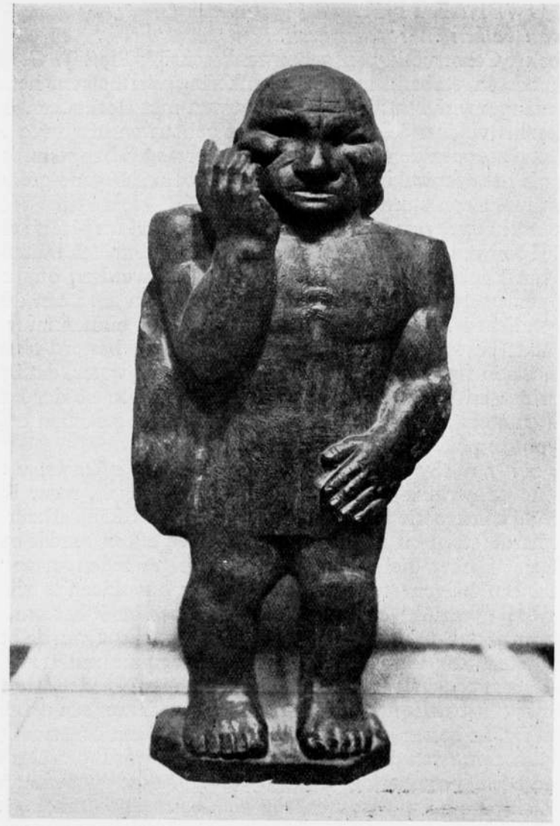
JOHN RAEDECKER: EEN DER VIER BALKKOPPEN VOOR HET NED. PAVILJOEN TE PARIJS.

schijnt mij heel wat primitiever dan het Egyptische, waar u toch bizonder van houden moet.
— Ja, zei Raedecker, als altijd langzaam sprekend, en soms naar het juiste woord zoekend, — ja, van de Egyptenaren houd ik natuurlijk bizonder. Maar ik houd, nu ja van alles, ziet u. Van de negerkunst misschien het meest. De Engelsch-Indiers moet ik alleen niet hebben. Ook de Boroboedoer-reliefs niet. Dat heeft altijd iets. . . *geheimzinnigs*, — zei hij, zoekende naar het woord, — daar houd ik niet van.
Hij zette mij nu een ongeveer 60 c.M. hooge, donker houten mansfiguur voor: — 'n Johannes de Dooper, lichtte hij ernstig toe. En, vervolgde hij glimlachend, het is nog niet af. Het is misschien niet af, maar het is wel het indrukwekkendste beeldhouwwerk, dat ik voor mij in Holland gezien heb: De brenger van een geweldige geestelijke boodschap, een zich openbarende wortel van het toekomstigzijnde, een zóó uit de aarde opgekomen mensch-pop, die met opgeheven zware rechterhand de dingen Gods doet. Een buitengewone, rechtstreeksche, oogenblikkelijke, groote suggestie gaat er uit van dit kleine beeldje.
De draagkracht van dit werk deed niet dadelijk doordenken over de positie ervan in de huidige wereld, en die is op zichzelf toch ook en waarlijk interessant. Wat Raedecker deed, een tot heroïsche kracht geworden boschjesman of aardkluit met de legendaire figuur van Johannes te vereenzelvigen, den Boodschapper van Jezus, het is zoozeer tegen de traditie en de zoetsappige eischen van de tegenwoordige kerkelijkheid, dat men zijns ondanks glimlacht bij de gedachte, deze figuur aan een kerkelijke instelling te zien aangeboden.
Een dergelijke gedachte ligt echter in 't geheel niet in Raedeckers geest. Ik denk, dat het hem koud laat, waar men zijn Johannes hebben wil, mits het beeld zijn werking doet. — Als iets maar mooi is, zei hij mij. En dit woord kwam terug, toen het om het Parijsche Paviljoen ging. Want daarbij zaten wij al pratend direct

JOHN RAEDECKER: MIDDENSLUITSTUK DER BETONNEN BANK IN HET NED. PAVILJOEN TE PARIJS.

in den ouden strijd van architect en beeldhouwer, den strijd om de mindere of meerdere gebondenheid van dengene, die een gebouw versiert. Raedecker voelt voor die gebondenheid heelemaal niets. — In 't eerst, zoo zei hij dan ook, heb ik het plan gehad, maling eraan te hebben, dat mijn werk ondergeschikt moest zijn aan de architectuur van het Paviljoen. Maar och, met Staal heb ik het dan toch bepraat, en zóó gedaan. Bouwbeeldhouwwerk, zooals het heet, vind ik anders opzettelijk, en daarom heelemaal niet noodig. Waarom zou je niet aan een gebouw eens een naturalistische pop zetten? Ik heb achter de St. Servaes in Maastricht in een nog heelemaal gothisch straatje een Heilige Jozef gezien uit zoo'n gewone Roomsche beeldjeswinkel, och wat dat fijnkleurig daar stond hoog in een nis!
— Maar, zei ik, u zoudt toch niet goed vinden, dat Hulshoff een distributie begon van zulke beeldjes over de Amsterdamsche gemeentegebouwen?
— Nou! lachte Raedecker, ik wil maar zeggen, dat iets mooi moet wezen, en dat het daar alleen op aankomt.
— U zoudt dus bijvoorbeeld zich de Beurs van Berlage versierd kunnen denken met, in nissen, zeg een renaissancistische dame?
— Zeker! Als het een mooi beeldje, een echt mooi beeldje is, waarom dan niet?

JOHN RAEDECKER: „JOHANNES DE DOOPER".

In de Romaansche kerken zie je gothische preekstoelen, en in de gothische kerken renaissance oksalen, die misstaan heelemaal niet. Als het maar zonder opzet gebeurt.
Wij kwamen in de voorkamer terug. Daar stond nog een steenen vrouwenkop, een mooi werk, eveneens voor de Parijsche Tentoonstelling bestemd; en aan den wand hing van alles en voor de heele familie opgeprikt, maar ook een teekening van Charley Toorop. Dan was er de middagthee, en de kinderen zelf, net uit hun bedjes gediept, en reeds, naar ik ernstig vermoed, de meeuwen en de scheepjes vergeten.

VAN DEN EECKHOUT.

DE PARIJSCHE INZENDING VAN DE SCHOOL VOOR BOUWKUNDE, VERSIERENDE KUNSTEN EN KUNSTAMBACHTEN TE HAARLEM.

De tentoonstelling in het Schoolgebouw, Dreef 3, zal nog Zaterdag, Zondag en Maandag a.s. van 10 tot 12 en van 2 tot 4 uur geopend zijn.

UIT DE BOUWPRAKTIJK.

Verankering van balken in spouwmuren.

In zijn leerboek „Constructie van gebouwen" schrijft Prof. J. G. Wattjes over spouwmuren mede in verband met de verankering van balken, het navolgende: „Twee halfsteensspouwmuren zijn voor gebouwen met slechts een begane-grond verdieping alleszins voldoende te achten. Voor gebouwen met twee verdiepingen is deze constructie zeer aan den lichten kant, zonder nog juist volstrekt af te keuren te zijn. Veiliger is het evenwel bij deze gebouwen voor de begane-grond verdieping een der spouwmuren een steen dik te maken.

Bij spouwmuren van twee maal een halven steen kan men ter plaatse en even onder de balklagen de spouwen dichtsteken. Doet men dit, dan moeten buiten- en binnenspouwmuren van klinkers in sterke mortel gemaakt worden, omdat ter plaatse van het dicht gemetselde gedeelte slechts een muur van 1½ steen dikte aanwezig is, die niet regendicht is. Indien men in zoo'n geval den binnenmuur van binnenmuursteen maakt (best-rood of boerengrauw in slappe basterd-trasmortel of in kalkmortel), zooals in fig. 187 is aangegeven, dan zal het water, dat in den buitenspouwmuur dringt en neerzakt bij de verbinding ter plaatse der balklaag gretig door den zachten steen van de binnenspouw worden opgenomen en derhalve de binnenmuren bij de plafonds nat worden.

De constructie van fig. 187 is derhalve onvoorwaardelijk af te keuren".

Met deze laatste opmerking kan ik mij geheel vereenigen, maar ik zou verder willen gaan en de constructie in haar geheel onvoorwaardelijk afkeuren, dus ook al gebruikt men harde steen en sterke mortel en niet alleen omdat een muur van een halven steen nimmer dicht zal zijn bij langdurigen regen, maar omdat muren van twee maal een halven steen met een spouw onvoldoende zijn om daarin twee balklagen en eventueel een kap te construeeren en is het m.i. noodzakelijk den binnen-spouwmuur minstens, tot aan den bovenkant van de balken van de verdieping, een steen dik te maken. De niet balkdragende muren zouden dan desnoods van tweemaal een halven steen gemaakt kunnen worden, maar dan zou ik van een dergelijke constructie nog willen schrijven, „ze is zeer aan den lichten kant".

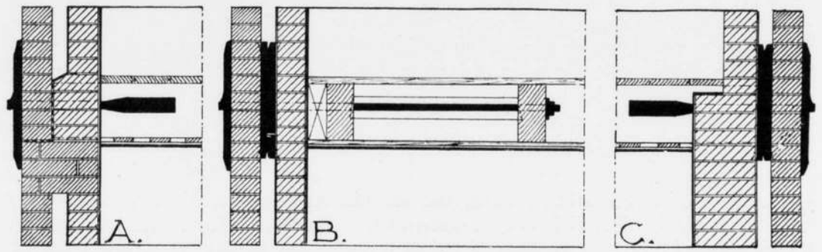
In een volgend fig. in boven genoemd leerboek wordt een constructie aangegeven die, volgens de meening van den schrijver, beter is en wordt omschreven als volgt: „Men krijgt de beste verankering van zoo een volledige spouwmuur door zichtbare ankers. Zichtbare ankers kunnen zijn zichtbare schootankers, bestaande uit een afzonderlijke veer, aan het eene einde plat en van geboorde gaten voorzien, waarmede het aan het bint wordt bevestigd, aan het andere eind vierkant uitgesmeed en van een oog voorzien, dat juist buiten den muur steekt en waaraan het tweede, afzonderlijke gedeelte, de schieter of schoot, door het oog van de veer wordt gestoken en buiten aan den muur in het gezicht komt.

Opdat het zichtbare anker dienst doet, is het echter gewenscht, dat de spouw juist ter plaatse van het bint opgevuld wordt. De spouw wordt dus niet doorloopend dicht gestoken, doch ter zijde van ieder verankerd bint wordt aan den binnenspouwmuur een klein uitmetselingetje gemaakt ter breedte van een kop en ter hoogte van drie tot vijf lagen. " Dan wordt verder de beraping van den binnen spouwmuur omschreven en dan volgt:

„Die beraping wordt met zorg over de uitmetseling naast de verankerde binten voortgezet. Ten einde aanhechting te voorkomen, is het gewenscht tusschen uitmetseling en buitenspouwmuur een stukje asphaltpapier aan te brengen".

Ook deze constructie is naar mijne meening niet aan te bevelen, ten eerste omdat het „kleine uitmetselingetje van drie tot vijf lagen hoog en een kop breed" hoe klein het dan ook is, het verband van den halfsteens binnenspouwmuur verbreekt, naast den balk komende en nog de spouwdikte overgemetseld, weinig dienst zal doen en ten tweede, omdat de verankering eerst dienst gaat doen nadat de vloeren

gelegd zijn omdat er ruimte blijft tusschen den kop van den balk en den buitenmuur van den spouwmuur, ook volgens de teekening in het leerboek, en de muren dus naar binnen gedrukt kunnen worden; wat bij een dergelijke, toch al zeer lichte constructie, zeker geheel onjuist is te achten, ook al gebruikt men sterke specie. Trouwens ik mag toch wel aannemen dat geen enkele vakman tweemaal een halve steen met spouw in kalkmortel zal laten metselen, ook niet bij gebouwen met maar een verdieping. Het gebruik van twee soorten specie, namelijk slappe specie voor den binnenmuur en sterke voor den buitenmuur van spouwmuren is in de praktijk uitgesloten omdat men dan een dubbel aantal kalkkuipen op de steigers noodig zou hebben en vergissingen in het gebruik van de twee soorten specie niet kunnen uitblijven. Om den binnen-spouwmuur van buiten-spouwmuren van harden steen te laten maken is volgens mijn meening geen enkel voordeel verbonden, maar wel nadeelen.

Wil men de spouw voor de verankering plaatselijk dicht metselen, dan acht ik het toch beter, de uitmetseling aan weerzijden van de te verankeren binten te maken, en deze, en het bint te laten dragen op twee of drie hoog, in verband gemetselde lagen ter breedte van minstens drie koppen en dan over de beide uitmetselingen en het bint lood aan te brengen, opgezet en ingemetseld in den binnenspouwmuur, afhangend langs de uitmetselingen en kop van het bint, vervolgens op den buiten-spouwmuur zoodat het water naar buiten wordt afgevoerd, terwijl de binten zoo lang genomen kunnen worden dat de koppen tegen het lood aankomen, waardoor de verankering, ook voordat de vloeren aangebracht zijn, dienst kan doen en tevens een goede oplegging voor de binten verkregen wordt (zie teekening A.)

De constructie in teekening B aangegeven is echter veel eenvoudiger en vooral voor verankering van de strijkbinten minstens even goed; men kan daarbij ook gebruiken een gewoon schootanker en plaatst in de spouw een stuk bandijzer ter breedte van de spouw, ongeveer een c.M. dik en ongeveer even lang als de schoot, verbindt dit ijzer met een kram aan het anker, maar zoo dat het ijzer zeer gemakkelijk te verschuiven is.

Indien men nu, tusschen het bint en den muur, een vulstuk (klos) aanbrengt en tusschen het strijkbint en het volgende bint een dwarsregel dan kan men het anker vast aanschroeven, en het anker zal zijn dienst doen, ook voordat de vloeren gelegd zijn. Men kan dergelijke ankers ook aan de koppen van de binten, gordingen, nokken enz. gebruiken (zie teekening C.) P. V.

LEZING VAN PROF. R. N. ROLAND HOLST OVER „ELEMENTEN DER COMPOSITIE."

Donderdag 19 Maart, des avonds 8½ uur zal Prof. R. N. Roland Holst voor de Vereeniging „Muziek-Lyceum" een voordracht met lichtbeelden houden over „Elementen der Compositie" (gebouw Heystee).

De Vereeniging „Muziek-Lyceum" noodigt den leden van het Genootschap

„Architectura et Amicitia" tot het bijwonen dier lezing uit. Toegangskaarten worden kosteloos verkrijgbaar gesteld bij de administratie van het „Muziek-Lyceum", de Lairessestraat 155.

HET GEBOUW VOOR DEN VOLKENBOND.

Dr. Berlage lid der Jury.

Uit Genève wordt aan de dagbladen bericht:

„Voorloopig zal geen verdere uitvoering worden gegeven aan het besluit der vorige Volkenbondsvergadering tot het bouwen van een Volkenbondspaleis voor het houden der algemeene vergaderingen en der zittingen van den Volkenbondsraad. De jury tot het opstellen der prijsvraagvoorwaarden was tot de slotsom gekomen dat het door de Zwitsersche regeering aangeboden stuk grond te klein is voor een passend gebouw en dat het door de Volkenbondsvergadering toegestane krediet van vier-en-een-half millioen franken drie millioen franken te gering is. De Volkenbondsraad besloot dit punt naar de algemeene vergadering in *September* te verwijzen en intusschen de jury uit te noodigen een gedocumenteerd advies aan die vergadering over te leggen. De heer *dr. Berlage*, die tot dusverre plaatsvervangend lid der jury was is tot gewoon lid benoemd evenals een Spaansch en een Zweedsch architect, zoodat de jury nu bestaat uit deskundigen uit Engeland, Frankrijk, Italië, België, *Nederland*, Oostenrijk, Spanje, Zweden en Zwitserland.

Avondblad N.R.C. 10 Mrt.

Uit e.e.a. kan opgemaakt worden, dat de uitschrijving van de prijsvraag voor het Volkenbondspaleis zich nog geruimen tijd zal doen wachten: het beschikbare terrein te klein, het beschikbare krediet te laag, het laatste liefst *drie millioen franken!* Het blijkt alweer, dat het verwezenlijken van grootsche bouwplannen niet kan gaan zonder horten en stooten, echter met den nadruk op het horten. Intusschen mag met genoegen geconstateerd worden, dat Nederland in de jury op voortreffelijke wijze vertegenwoordigd is in den persoon van *Dr. H. P. Berlage!* Laat ons wenschen dat in September de weg tot het architectonisch symbool van de Volkenbondsidee geëffend moge worden.

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

Het platte dak in de archictectuur.

De toepassing van het platte dak is vóór alles afhankelijk van het persoonlijk inzicht van den architect. Nog is het niet vast te stellen welke factoren in het aesthetisch inzicht der platte-daken-makende architecten, oorzaak waren van de veelvuldige toepassing van deze wijze van afdekken.

In het algemeen kan wel gezegd worden, dat het plat afdekken voor gebouwen in de groote stad wel het meest geëigend is, terwijl voor het kleinere landelijke gebouw het beschuttende dak met de hellende vlakken zich het best leent.

Over de economische zijde van dit vraagstuk valt te twisten: wanneer het platte dak op voortreffelijke wijze gemaakt wordt, d.w.z. met een horizontale beschermende luchtlaag onder het plat, dan zijn de kosten voor het platte dak niet veel minder dan die voor een dekking met flauw hellende dakvlakken.

De gewoonte om de ruimte besloten tusschen de hellende dakvlakken vol te bouwen met kamers, zooals in het kleine moderne landhuis gebruikelijk, met de vele dakvensters, is van economisch standpunt gezien, niet de eenvoudigste wijze van bouwen te noemen. Bij het moderne landhuis zijn de aesthetische overwegingen, welke meestal tot het toepassen van de hellende bekapping leiden, beslissend te noemen. Aesthetische overwegingen waren het ook die het dak uit het beeld van de grootere stadsbebouwing deden verdwijnen, vooral sinds door de vinding van de z.g. houtcement- en mastiekdekking technisch de mogelijkheid daartoe ontstond. C. J. B.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DE ZUIDERZEEPOLDERS.

Zoo op het eerste gezicht zal de lezer zich afvragen wat architectuur nu met dit onderwerp te maken heeft. Immers, er is de kleffe kliederigheid van den bodem, waaraan alles, wat ook maar eenigszins met kunst te maken heeft, ver te zoeken schijnt, en dan is er nog het weinig boeiende landschap met zijn strak, montoon, alle werkelijke belangstelling doodend stramien, van, zich tot in verre verschieten repeteerende rechtlijnigheid, van slooten, greppels, wegen, dijken en weer slooten, greppels, wegen, dijken. Maar architectuur? De indeeling van zoo'n polder doet onwillekeurig denken aan een fabriek. Nu ja, een fabriek van wortels, kool en boter vinden wij sympathieker dan een dito van katoentjes, maar eigenlijk is dat heel betrekkelijk; zoo'n lapjesfabriek is, hoe zij ook smookt en rookt, bescheiden, vergeleken met een factory, die het heele landschap voor zich opeischt. En dat doet zoo'n polder toch, op de lange uren van een wandel- of fietstocht, wanneer met steeds dezelfde eentonige cadans de lange slootarmen op je toe schijnen te maaien; een rythme trouwens, waarvoor ik nooit bewondering heb kunnen voelen. *Als* er schoonheid in zit, is ze van een botte soort, afmattend en alleen te aanvaarden als het niet te lang duurt.

Is er gelukkig een strooming, die een betere verzorging van het (relatief) altijd kleine fabrieksgebouw vraagt, hoe veel meer is dit dan noodig voor het relatief altijd groote, zich opdringende landschap. In dit verband komt het mij dan ook voor, dat architectuur wel degelijk iets te maken heeft met dit landschap. En dan, bij al het landschapsschoon, dat verdwijnt, waarover hier onder nader, is het zaak te zorgen dat, wat er bij komt weer zoo goed mogelijk is, vooral nu geweldige lappen grond prachtige mogelijkheden openen iets behoorlijks te maken. Het is een aantrekkelijke taak, die mogelijkheden te toetsen aan de gegevens, die voor liggen. En dat zijn er heel veel aan den eenen kant, heel weinig aan den anderen.

Plannen en rapporten, die diep ingaan op economische landbouw- en waterbouwkundige toestanden en verhoudingen zijn er genoeg, een bepaald plan, dat ongewijzigd uitgevoerd zal kunnen worden, is er echter nog niet, zoodat er nog allerlei mogelijkheden open liggen.

Om niet te veel hooi op den vork te nemen, zullen wij hier alleen de Wieringermeer bespreken, waarvan dan ook eenige plannen zijn opgenomen.

De achtereenvolgens verschenen rapporten voor de drooglegging daarvan geven in breede studies op tal van punten een prachtigen groei van inzichten weer, de kant van het vraagstuk, die hier boven werd bedoeld, bleef echter tot nu toe slechts zeer vagelijk aangeduid.

De rapporten en ontwerpen waren in hoofdzaak als volgt:

De eerste ontwerpen van de Poldercommissie, waarin het heele droog te leggen gebied blijkbaar nog beschouwd werd als

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

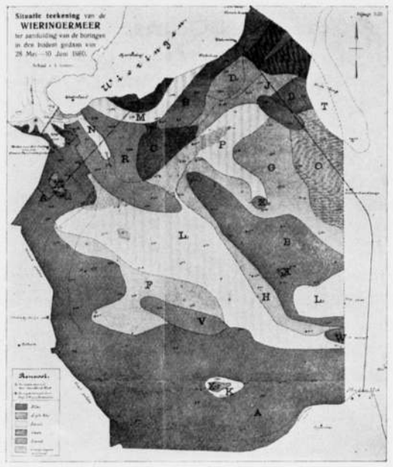
MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
21 MAART 1925

een groot plat bord, dat leeggepompt moest worden; de rest zou dan wel volgen, werd blijkbaar verwacht.
De latere ontwerpen o.a. van de Zuiderzee Vereeniging die veel meer rekening houden met de gesteldheid van den bodem, wat betreft de hoogteligging der verschillende Afdeelingen.
Het daarop volgende zeer lijvige rapport van Ir. Blocq van Kuffeler, waarin vooral de belangen der aanliggende polders, de kwel, de verkaveling en ook het verkeer te water besproken worden.
Ten slotte het niet minder belangwekkende, uitstekende verslag van de commissie van 1924, waarvoor Dr. H. J. Lovink presideerde dat, naast tal van andere zaken, den economisch-landbouwkundigen kant van het vraagstuk in een sterk licht plaatst. In dit rapport wordt een andere wijze van polderindeeling aanbevolen, en wordt ook even stil gestaan bij het verkeer te land, de plaats van de bevolkingscentra en de spoorwegen.
Er loopt zóó een sterk sprekende stijgende lijn door de heele behandeling van dit vraagstuk, zoodat er slechts een sluitsteen noodig schijnt om het tot een gaaf geheel af te maken.
Dien sluitsteen meen ik te moeten zien in den landschappelijken kant van het geval, noem het, als U wilt, met het minder fraaie Amerikaansche woord Landscape-Architecture; voor ons heeft dat woord nog niet veel klank, het is nog te weinig met een bepaald algemeen begrip vereenzelvigd; maar, wat is een naam, er moet hier, ook in anderen dan in economischen en slootkundigen zin, iets goeds tot stand komen, dat staat vast, daar gaat het om, en het vraagstuk is er rijp voor. En niet alleen is het vraagstuk er rijp voor, de algemeene belangstelling tevens, regional plan en servey zijn slagwoorden geworden. Het belang van een gewestelijk plan wordt dan waarschijnlijk ook wel algemeen gevoeld; de ongeloofelijke moeilijkheden van zoo'n plan, waar het met bestaande toestanden rekening moet houden, de wanhopige warwinkel van uiteenloopende belangen zijn echter gewoonlijk de klip waarop veel moeite en toewijding vastloopen, eigenlijk al vóór er nog iets bereikt is.
Hoe makkelijk is het dan ook, dat men al de dingen, die later onmogelijke obstakels worden, in het onderhavige geval nog prachtig in de hand heeft en ze zorgvuldig tegen elkaar af kan wegen, voor ze definitief voor de uitvoering vastgesteld worden. Verschillende rapporten roeren trouwens al die dingen wel aan, erkennen hun belangrijkheid, geven zwak wat richtlijnen aan, maar doen tot nu toe geen enkel voorstel tot oplossing. Uit alles blijkt echter, dat er maar *een stap* noodig is om tot dit sluitende geheel te geraken. Het komt mij voor, dat het tegenwoordige geslacht hier een plicht heeft, die het niet af mag wijzen, dat het trachten moet *dien stap te doen.*
Is er eenmaal een indeeling vastgesteld, dan zal zich het landschap in de eerste 5 à 6 jaar van de inpoldering zetten tot de uiterlijke verschijning, die het door de verdere eeuwen zal behouden.
Is het niet noodzakelijk, dat men voor die paar jaar van „stolling" een plan heeft; en is het niet dubbel noodzakelijk, dat men zich bewust wordt, dat het prachtige, in alle andere onderdeelen zoo voortreffelijke plan de verplichting oplegt, dat met de uiterlijke verschijning iets goeds aan het landschap van ons land wordt toegevoegd? Op welke wijze hier iets tot stand gebracht zal kunnen worden, blijft natuurlijk een open vraag.
Ter inleiding eenvoudig adresseeren aan de regeering, om haar attent te maken op de mogelijkheden? Bespreking in vergadering en op grond van praeadviezen? Belangstellenden uitnoodigen er lezingen over te houden, of frisch weg de zaak aanpakken met een ontwerp? Dat een van die dingen, of althans iets, zal moeten gebeuren, staat voor mij vast.

Maar daarnaast rijst de vraag: wat is, vooropgesteld dat de uitvoerende lichamen warm voor de zaak te maken zijn, in het algemeen de practische basis, wat zijn de kansen?
Aan de hand van geologische gegevens is zonder meer al op te merken, dat die kansen voor de Wieringermeer eigenlijk lang niet slecht zijn, althans veel beter dan voor de andere polders. De vette klei is in de Wieringermeer n.l. afgewisseld met schraleren grond. Een gedeelte daarvan ligt op zichzelf al zeer gunstig voor een spoedige bebouwing, een ander gedeelte minder; dit laatste gedeelte schijnt evenwel aangewezen om in het tracee van een spoorweg opgenomen te worden.
Het lijkt mij juist en zeer goed doenlijk ook, om met de toekomstige ligging van die communicatiemiddelen direct rekening te houden; een ongelukkig tracee, dat later verschillende eigendommen zal moeten sparen en alleen na een langdurig onteigeningsproces doorgevoerd kan worden, wordt er mee vermeden. Of begrepen zal worden, dat hier de kost voor de baat uit moet gaan, is natuurlijk ook weer een open vraag.
Maar, om op dien schraleren grond terug te komen. Tot nu toe is er met de verkaveling geen rekening gehouden, dat die zandplekken naast hun niet ongunstige ligging aardige mogelijkheden bieden. Immers, kleigrond behoeft in de eerste plaats vrij groote bedrijven, wat op schralen grond minder gewenscht is, in de tweede plaats is zandgrond een paar jaar eerder ontzilt dan kleigrond, waardoor vroege vestiging van bedrijven daar mogelijk en waarschijnlijk is.
De bedrijven zullen op zandgrond dus zoowel dichter op elkaar liggen, als eerder aangevat kunnen worden, wat zeker van invloed zal zijn op de vorming van wooncentra. Hierbij komt nog, dat minderwaardige grond door dichte vestiging eenige meerdere waarde krijgt, bij dorpschen bouw zal die waardestijging evenwel nooit zoo groot zijn, dat van bebossching van overschietende of daarvoor te reserveeren terreinen afgezien moet worden, wat weer de mogelijkheid geeft, de dorpen behoorlijk in het groen te leggen.

In de tot nu toe gepubliceerde plannen hebben de, met de lineaal getraceerde, tochten en wegen meestal een vrij willekeurige richting. Op die richting zal in het algemeen wel zonder veel bezwaar ingegrepen kunnen worden; en, al schijnt de liniaal-tracee onvermijdelijk voor grooter bedrijf, met eenigen goeden wil zal ze zeker te vermijden zijn voor de kleine perceeleering in de buurt van de enkele dorpen.
Hierdoor zal de perceelsindeeling zich meer kunnen richten naar de eischen

van bewoning, wat toch voor dorpen van belang geacht mag worden. Wanneer er aangenomen wordt, dat naast kleine en groote bedrijven er eenige zéér groote kunnen zijn bovendien, van zegge eenige honderden H.A., dan zullen deze het beste gelegen zijn in het kwelgebied. De indeeling der grondstukken zal daar rekening mee kunnen houden. Het aanbrengen dáár, van streepen opgaand groen in de perceelsscheidingen, wat op Walcheren het landschap zoo'n groote bekoring geeft, en later langs den meerdijk, schijnt ook hier mogelijk. Voor kleinere bedrijven zal omranding met groen m.i. voorlooopig te kostbaar blijken.

De richting van enkele hoofdkanalen is vrijwel vastgelegd. Ze om aesthetische redenen eenige hondertallen meters te verplaatsen, of ze niet geheel recht te maken, zal wel nooit een bezwaar kunnen zijn.

Het boezem oppervlak richt zich naar waterstaat-gegevens; het zal echter nooit een bezwaar kunnen zijn enkele tochten te versmallen, om op andere plaatsen breeder waterpartijen te kunnen maken, waar dit voor het schoon wenschelijk schijnt; een meertje of een gerekten plas in de buurt van een dorp zal de bewoonbaarheid daarvan toch kunnen verhoogen en veraangenamen.

Wanneer wij onder bijlage G. in het Rapport der Commissie van Landhuishoudkundigen van 1911 lezen wat van huisvesting gezegd wordt, dan blijkt, dat zelfs nuchter en scherp zakelijk denkende menschen, als de opstellers van het rapport verondersteld mogen worden te zijn, niet ongevoelig blijken voor wat meerdere aantrekkelijkheid van voor bewoning bestemde poldergedeelten.

Zooals ik reeds opmerkte, schijnt de tijd dus wel rijp, om waardeering te vinden voor den schoonheidskant van het vraagstuk.

Zoo zijn er met het bovenstaande, zonder details vast te leggen, al direkt eenige mogelijkheden genoemd, eenige kansen overwogen.

De Zuiderzeepolders zullen een tiende innemen van den heelen kultuurgrond in Nederland; de Wieringermeer dekt net den kultuurgrond, die de laatste twaalf jaar verloren ging door uitbreiding van steden, aanleg van havens, wegen, enz., waaruit te meer moge blijken, van hoe 'n groote waarde het aanzien van het landschap in die polders zal zijn.

Ongetwijfeld zullen er zeer velen zijn, die het groote belang van dit vraagstuk inzien en er hun meening over hebben. Het komt mij dan ook wenschelijk voor, dat de Redactie van Architectura haar kolommen wijd open zet voor de discussies over dit zeer urgente vraagstuk, waarvoor ongetwijfeld veel belangrijke stof verwacht mag worden.

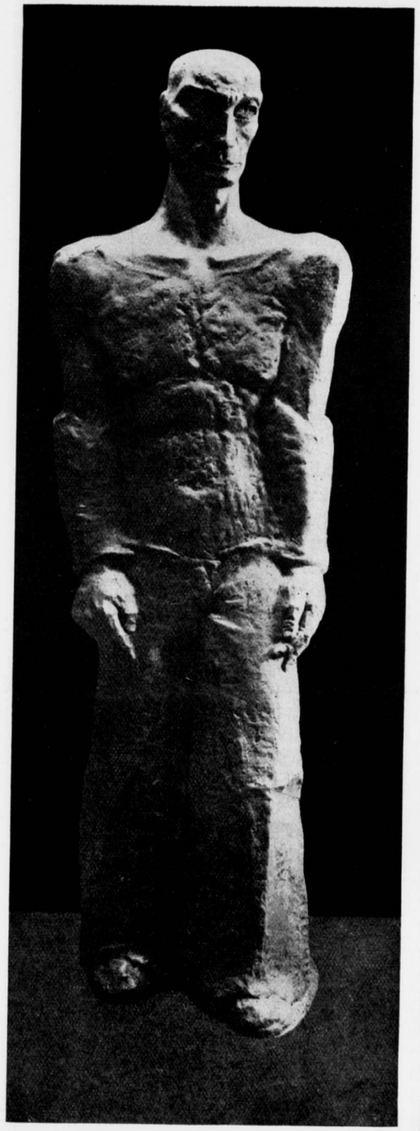
J. B.

GESPREKKEN MET BEELDHOUWERS, III.

Bij Polet.

Ik zag hem gaan, Polet, een beetje schuifelend over straat, met zijn, zoo oppervlakkig gezien, wat triesten onwilligen blik achter den vooruitstekenden neus aan: Een steltloopende vogel, dacht ik, die zijn snavel en zijn heimwee volgt. Behalve dit valt, op een afstand, niets bizonders aan hem op. Van dichterbij begint het echter in zijn begordijnde, slechts van verre zoo enkel triest aandoende oogen, u dadelijk zacht en prettig toe te lichten van een, ongetwijfeld nog wereldonbevredigd, maar volstrekt niet ontevreden innerlijk leven, met opgewektheid integendeel, ideeën-gereedheid en ironie.

Ik sprak hem aan en vroeg, het beeld te mogen zien, dat hij voor de Parijsche Tentoonstelling naar ik hoorde gereed had; het was goed, en zoo stapten wij op lijn 14, aan welks eindpunt zonderlinge straatnamen zijn, zooals Molukken-kade? of Timorplein, en misschien Papandajan-boulevard? Maar daarbuiten is in elk geval de oostelijke hemel en ziet men verre glooiingen van ondergespoten land en de Zeeburgerbuurt, rijk aan loodsen en veemgebouwen.

ARBEIDER. JOH. POLET.

Aan het kanaal, waar die mastodonten staan, en waar verscheidene lage steenhouwerijen zich bevinden, heeft aan een wrakke, maar op alle wijzen afgeschutte steenhouwers-schuur Polet een dakhoog, maar toch niet zoo erg ruim atelier. Het eerste, wat ik er zag, hoe zou ik iets anders het eerst hebben kunnen zien, was de voor Parijs bestemde Industriearbeider: een op een groot voetstuk gezette, veel meer dan levensgroote klei-pop, fijn aandoend, direct imponeerend monument. De arbeider is een wever, staande met Egyptisch-verbreede, ongewelfde borst, de grove onderdanige handen op beide beenen plat neergelegd; het edele spel der gezichtslijnen en van de oogen draagt als een bloem een aanvaard menschelijk leed mee; hoe pijn zoo zoet kan wezen in haar verschijning...

Terwijl ik bizonder bekoord voor deze figuur stond, die ook als zij veel kleiner was zonder twijfel een sterk monumentale werking behouden zou, vertelde Polet mij van zijn plan, haar in Parijs te laten gieten, in beton naar hij dacht, vervanger van den edeleren steen en van het ook niet te betalen brons, en hij gaf van het beeld de ontstaansverklaring, als in een verontschuldiging vervat: — Omdat ik voor een Industrie-Tentoonstelling, nietwaar? iets maken zou, heb ik die Industrie-arbeider gemaakt...

— Nou, zei ik, niet recht wetend of hij schertste, ik geloof dat niemand meer weet wat het eigenlijk voor een Tentoonstelling wordt, maar...

— Nu ja, viel Polet in, ik had hem tòch wel gemaakt. Maar ik dacht, dat het zoo'n Tentoonstelling was in verband met de industrie? Die wevers, waarvan ik dit gemaakt heb, heb ik in Twente gezien. Ze doen een heelen dag niets anders dan tusschen zes of acht groote machines loopen, en altijd hetzelfde, niewaar, alle dag. 't Zijn industriearbeiders, maar je ziet er de boer nog in. De vrome, kerksche boer in de arbeider. D'r zullen er wel zijn, die denken, dat ik daar iets van een ideaal mee bedoel, zooals Krop dat bedoelt in veel arbeidersfiguren, maar dat is heelemaal niet zoo, ik geloof ook, dat als je er iets opzettelijks inlegt, dat je dan op den duur ermee vastloopt — ik zie zelf enkel of ik de realiteit

ankan en dan . . . nou, zoo geef ik het dan. Niewaar. . . 'n arbeider, die denkt dat de arbeiders van West-Europa de wereld zullen veroveren, die kan je wel vinden, maar *de* arbeiders van West-Europa, en vooral die van Nederland, nou! gelóóven dat immers niet. Wat zal je dan! Je kan je wel in Chineezen gaan indenken, och ja, ja nietwaar, maar ik kan dat niet. Ik vind, dat een kunstenaar hoogstens de motorische krachten van zijn werelddeel kan geven in zijn werk, of zoo gezegd dat je bij je eigen realiteit moet blijven; als je de realiteit verlaat, dan ben je zóó in de romantiek, je loopt dood of je wordt literair, lyrisch.

— Maar dit hier, vroeg ik. En ik wees op een gipsen groepje. — Heeft dit niet een bijna „literaire" inhoud?

Polet meesmuilde, blijkbaar geamuseerd, en trok zijn wenkbrauwen op.

Het was een moeder, gebukt achter den rug van haar naakte jongetje, dat zelf bijna recht overeind staat. De moeder in een zwijmel van overgegeven liefde naar het kind gebogen, het jonge jongetje, nog met beide armpjes op de moeder steunend, maar reeds zich losmakend, en als een nuchterheidje in vollen bloei naar de wereld gekeerd, geheel positief, en zichtbaar van zins zijn eigen weg te gaan: eene ontroerende tegenstelling, voor betrekkelijk velen een begrijpelijk kunstwerk.

— Och, zei Polet, dat is waar, dat groepje vinden ze meestal nogal aardig. Maar ik geloof, dat er dan toch velen van zijn, die waar het om gaat niet begrijpen. . ! Zie je, zei hij ongeduldig, waarvoor moet er eigenlijk in Holland een beeldhouwkunst zijn? 't Is heel aardig, dat sommigen van ons door de stad en zoo aan het werk gezet worden; maar je hebt dikwijls den indruk, dat het voor 't publiek zelf niet erg noodig is, en dat Holland op die manier nog beeldhouwkundiger schijnt dan het is, zoo van buiten aangeplakt beeldhouwkundig. . . Ik heb nu die Industrie-arbeider gemaakt. Maar, als je nou werkelijk een arbeider wilt zien, dan moet je toch naar de groote mijnstreken en industrie-districten, waar het menschelijk conflict veel grooter is. Holland is per slot een moeras. Ik zou het liefst ergens in Duitschland werken, denk ik, of misschien in Rusland, waar ze nog heelemaal primitief zijn.

Bij dat woord primitief dacht ik vanzelf aan de negers van Raedecker, en vroeg Polet of hij die ook zoozeer als Raedecker bewonderde.

— Ja, zei hij, de negerkunst heeft iets dat andere kunst mist. Daar werken krachten in die primitieve volken, heel andere krachten dan de onze, je weet niet waarheen dat voeren zal. Ziet u, het grootste, monumentaalste beeldhouwwerk, zooals b.v. het Egyptische, is iets in tegenstelling met de ruimte, het is als het ware een antwoord aan de ruimte, maar bij de negerplastiek hebben de ruimten, die in het beeld, tusschen de deelen van het beeld zal ik maar zeggen, liggen, een plastische ruimtewerking, die weer een spel speelt met de ruimtewerking van het beeld. Dat is iets prachtigs.

Ik keek nog in het hooge atelier-schuurtje wat rond. Enkele werken van vroeger hingen of stonden: een portret in gips o.a., portret van een gedecideerd pienter jong ding, zonder twijfel sterk gelijkend, en allereenvoudigst van vlakken-werking; een dieper psychisch zelfportret, uit steen gehouwen ; een zeer imponeerend klein ontwerp voor een monument van vrouwelijke passiviteit: wat in beteekenis groeit onder uw aandacht en bij Polet zelf geliefd is; en bouw-beeldhouwwerk voor de komende brug bij het Koningsplein.

Toen Polet mij uitleidde, en ik den gang weer ging over een deel van zijn vader's steenhouwerij, waar hij zijn plaats gekregen heeft: tusschen de groote steenklompen door, die er lagen, kon ik niet nalaten hem aan Gratama's lezing te herinneren, die de Egyptische beelden als uit den steen voortkomend aanduidde, en hem te vragen of hij niet zelf ook zoo uit den vaderlijken steen als beeldhouwer was opgestaan?

VAN DEN EECKHOUT.

BEELDGROEP „MOEDER EN KIND". JOH. POLET.

GEWAPEND METSELWERK.

Het ontstaan van zettingen en scheuren in metselwerk kan men, in enkele gevallen, voorkomen door het metselwerk te wapenen. Voor de bewapening is het beste te gebruiken gegalvaniseerd vlechtdraad met een maas-wijdte van ongeveer 15 bij 20 of 20 bij 30 m.M. bij een breedte (afgewerkt) van hoogstens 180 m.M. en steeds minstens 30 m.M. smaller dan de dikte van het daarop komende metselwerk. Bovengenoemde bewapening kan men b.v. met succes toepassen in de fundeering

of in het cementraam, wanneer de bodemgesteldheid niet overal gelijk is, hetzij doordat vroeger ontgravingen en aanvullingen hebben plaats gehad, of dat slooten zijn aangevuld geworden, enz., nadat men den bodem goed ingewaterd en aangestampt heeft. Ook wanneer de bodem door verschil in hoogte van de bebouwing of door andere oorzaken ongelijk belast zal worden.
Indien de muren, waarin de bewapening wordt aangebracht, zwaarder dan één steen zijn, is het gewenscht, het vlechtdraad in twee of meerdere rijen naast elkander te verwerken, b.v. bij een anderhalfsteensmuur een strook van 180 m.M. breedte onder de koppen en een strook van 80 m.M. breedte onder de strekken; bij toepassing van spouwmuren op elke muur afzonderlijk een strook vlechtdraad. De bewapening kan men een of meer malen boven elkaar herhalen om de twee tot vier lagen.
Ook boven kozijnen en houten lateien zal deze bewapening het scheuren van de muren daar boven tegen gaan en wel omdat deze gewoonlijk ontstaan door het krimpen van het hout, vooral is zulks het geval bij toepassing van twee maal een halven steen met spouw, wanneer men achter de kozijnen voor de lateien zwaar hout gebruikt voor de overspanning, terwijl bij gebruikmaking van eene bewapening de lateien, omdat deze na versteening van het metselwerk ontlast zullen worden, minder hoog, maar breed genomen kunnen worden en deze tevens op de bovendorpels van de kozijnen kunnen komen te dragen.
De verwerking van het vlechtdraad geeft voor den metselaar geen moeilijkheden, wanneer men het draad oprolt, op het metselwerk legt, twee of drie meters afrolt aan het begin en bij de rol met eenige steenen belast en daarna inmetselt om vervolgens weer eenige meters af te rollen en weer in te metselen, enz. Bij de hoeken en wanneer het vlechtdraad niet uit een lengte genomen kan worden moet het ongeveer 20 c.M. over elkaar gelegd worden. Wanneer het boven lateien gebruikt wordt, moet het direct boven de rollaag aangebracht worden en minstens 50 c.M. langer genomen worden dan de lengte van de latei. Voorts is het zeer gewenscht de laag onder de bewapening goed af te laten strijken met sterke portland-cement specie, dus zonder kalk en de laag daarboven in dito specie te laten metselen. P. V.

GENOOTSCHAPSMEDEDEELINGEN.

Ledenvergadering op Donderdag 26 Maart, des avonds 8 uur, in Gebouw Heystee Heerengracht 545—549.

Agenda: 1°. Voordracht van den Heer E. E. Strasser, architect te Aken. Onderwerp: *Oprichting en eerste bouwontwikkeling eener Steenkolenmijn.*
2°. Installatie der Leden: Mevrouw E. Roelofs-Bleckmaan, de Heeren E. Caspers, W. J. v. d. Meer, M. Baugniet, A. J. van Eck Azn., W. Huistra en G. Westerhout.
3°. Ballotage der voorgestelde Leden: de Heeren E. Rozema, J. B. van Dam, Gijs Lindeboom, P. J. M. Zeegers, T. J. Zeegers, Fr. Gerretsen, A. Kraaijenhagen, M. O. Meek, G. J. Grutterink, S. de Graaf, M. A. van Heuven, Gaetano Minucci, J. Tebrunsveld, Mej. R. M. Wichers Wierdsma, Mej. A. Beuks, de Heer A. de Groot, H. van Hulsteyn, H. Stegeman, C. van Dam, W. Reeders, Joh. A. Peeters, J. R. Koning Jr., Mej. G. F. Kuiper, de Heer W. A. van Gogh, K. Veen, C.Wegerif, J. Weiland, W. C. Groenewegen, J. Minekus, Th. Arens, Alfonso Iannelli, H. H. Bourdrez, J. H. v. Houten, D. Broos, E. Doorn en W. M. Dudok.
4°. Voorgesteld als Afgevaardigd Lid door de Commissie van Onderzoek de Heer W. M. Dudok.

COMMISSIE VAN ONDERZOEK AFGEVAARDIGDE LEDEN.

Wegens verblijf in het buitenland van den Secretaris der Commissie van onderzoek Afgevaardigde Leden moet de bijeenkomst dezer Commissie voorloopig uitgesteld worden. De datum van bijeenkomst zal nog nader worden bekend gemaakt.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

BERLAGE, MESSEL, OTTO WAGNER, VON ADOLF BEHNE.

Die Formgebung des Barock war in den letzten Dezennien der europäischen Baukunst zu einem trockenen Akademiszismus erstartt. Zu den sehr seltenen Bauten von Charakter gehören Fransz Schwechtens Stettiner und Anhalter Bahnhof in Berlin (1878).
Den Plan behaupteten mit Schmuckmotiven überladene Fassaden, Heidelberger Schlösser, deren „Aufbau" nichts mit ihren funktionalen Voraussetzungen zu tun hatte. Groteskestes Beispiel: die Ihnesche Staatsbibliothek in Berlin, ein Betonbau, der künstlich mit komplizierten Eisengerüsten die sandsteinerne Barockfassade wie eine Maske vor sich hält — oder, von demselben Ihne, das Kaiser-Friedrich-Museum, in dessen Grundrisz der Treppenlauf des Vestibüls von der einen Seite auf die andere geschoben werden konnte, ohne dasz die Architektur des Ganzen irgendwie berührt worden wäre.
Fast genau gleichzeitig setzt sich in Holland, Deutschland und Österreich eine entschiedene Opposition durch, geknüpft an die Namen H. P. Berlage, Alfred Messel und Otto Wagner. Die Bauten dieser Führer, welche Etappe wurden, sind die Börse in Amsterdam, das Warenhaus Wertheim in Berlin und die Bauten für die Wiener Stadtbahn. Der Bau der Amsterdamer Börse begann 1897, der erste Bauabschnitt Wertheim in der Leipzigerstrassze war 1898 vollendet, der Wiener Stadtbahnbau fällt in die Jahre 1894—1897. In der gleichen Zeit entsteht der Bau des Kasinos von St. Maló durch die Brüder Auguste und Gustave Perret (1899/1900) mit einer für diese Zeit sehr kühnen Wölbung in Eisenbeton. Doch bleibt — wie auch oft bei den späteren Bauten der Brüder Perret — die Architektur von der konstruktiven Erneuerung unberührt.
Berlage (geb. 1856), Messel (geb. 1853) und Otto Wagner (geb. 1841) sind die erste Führergeneration in dem Kampfe um die Erneuerung der Baukunst.
Berlage, Messel, Wagner sind alle drei künstlerisch erzogen noch im Akademizismus und Eklektizismus und haben selbst mit eklektischen Arbeiten begonnen. Es genügt, an Berlages phantastischen Plan zu einem Mausoleum zu erinnern, in dem tatsächlich alle historischen Stile nebeneinander zur Verwendung kommen sollten (1889), an Messels Werder-Haus und sein Geschäftshaus in der Krausenstrasze (Berlin 1894/95) und an Otto Wagners Idealentwurf „Arbitus" (1880). Um so bedeutender ist ihre historische Leistung: die Ausbildung der ersten gesunden, modernen Baukörper, in denen die Form nicht mehr ein fertiges und selbständiges Gebilde nach Büchern und Regeln ist, das mit der Sache nur eine sehr äuszerliche Verbinding eingehen kann, sondern zu einer immer neuen, jungen und eigenen Funktion der Sache wird — mindestens auf dem Wege dazu ist. Berlage, Messel, Wagner haben der neuen Baukunst das Geschenk der Sachlichkeit gemacht, indem sie als erste wagten, jenen Faktor bewuszt und konsequent zu bejahen und zu einem positiven Gestaltungsmittel zu machen, der bis dahin umschlichen und beiseite geschoben wurde: den Zweck.
Die Entwicklung liegt besonders deutlich zu Tage bei Berlage. 1895 ist sein erster Konkurrenzentwurf für die Börse — eine akademische Architektur im Stile der holländischen Renaissance, kaum zu unterscheiden von Cuypers Bahnhof oder

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
BERKENRODESTR. 22 HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P.N.

29E JAARGANG
28 MAART 1925

von seinem Rijksmuseum — eine kleine Stadt nach dem wirren Reichtum der Motive. Das Jahr 1897 bringt die schnelle Entwicklung zur modernen Börse in drei Projekten.
Schon das erste zeigt eine auszerordentliche Vereinfachung. Unter den Giebeln, Türmen und Zwiebeln schält sich ein einheitlicher Baukörper heraus, ein Dach geht von dem Eingang, der seine Sonderarchitektur verliert, bis zum letzten Raume durch. An Stelle des unsicheren Stehens vieler ineinander geschachtelter Fassaden tritt die sichere Festigkeit der ruhigen Lagerung. Der neu auftretende starke Eckturm betont die unerschütterliche Festigkeit des Baues. Der zweite Entwurf bringt keine wesentlichen Fortschritte, übersetzt aber die sehr trockene Anstaltsgotik des ersten Entwurfs in eine geschmeidigere, mehr persönliche Kirchengotik, während die dritte Fassung das historische Stilelement durch eine sehr energische Beruhigung und zunehmende Wahrung der Rechtwinkeligkeit fast völlig eliminiert, eine Tendenz, die sich in der Ausführung noch verstärkt. Schrittmacherdienste hatte übrigens für die Arbeit an der Börse das kleine Bureaugebäude „De Nederlanden" im Haag von 1895 geleistet, ein Bau, der durch den Umbau 1905 viel gewonnen hat.
In seinem Buche „Grundlagen und Entwicklung der Architektur", Berlin 1908, hervorgegangen aus Vorträgen in Zürich 1907, definiert Berlage den Weg, „welchen wir jetzt einschlagen müssen, den Weg, welcher für die Zukunft wertvoll sein kann und welcher uns zu einer neuen Kunst führen soll:

1. Die Grundlage einer architektonischen Komposition soll wiederum nach einem geometrischen Schema bestimmt werden;

2. die charakteristischen Formen früherer Stile sollen nicht verwendet werden;

3. die architektonischen Formen sollen nach der sachlichen Seite hin sich entwickeln" (S. 100).

Der Bau, den Berlage in Amsterdam aufführte, bekannte sich in seinen verschiedenen Fassungen mehr und mehr zu dem Charakter eines geschäftlichen Versammlungs- und Bureauhauses. Der erste Entwurf konnte mit gleich gutem Rechte als Theater, Museum, Bahnhof, Restaurant, Schlosz oder Rathaus gedeutet werden. Der ausgeführte Bau musz nicht gerade „Börse" sein. Aber jedenfalls enthält er keine Elemente mehr, die auf falsche Fährte lenken könnten, abgesehen etwa vom Turm. Er ist zum mindesten von genereller Physiognomik, und auf diese kommt es in erster Linie an. Ein französisches Urteil („L'Architectë 1924, S. 8) vergleicht den Schöpfer der Amsterdamer Börse mit Vaudremer: „mais Vaudremer n'eut pas la gloire d'engager définitivement les jeunes générations dans la voie d'une architecture française rationelle. Pour l'architecture hollandaise Berlage a cette gloire".

Messel fand, als er in Berlin den Wertheim-Bau in der Leipzigerstrasze errichtete, in seiner Aufgabe die Möglichkeit einer wirklich ganz eindeutigen Charakteristik. Er konnte den neuen Typ des Warenhauses fast aus dem Nichts schaffen. (Die Etappen in seiner eigenen Arbeit wären: Werder-Haus — Haus in der Krausenstrasze — Wertheim-Oranienstrasze — Wertheim-Rosenthalerstrasze).
Hier war den Zeitgenossen der Vorstosz gegen die Tradition der Form kräftiger, deutlicher, als in irgendeinem andern Bau der Zeit. Hier drang der Wunsch, dem Zwecke ganz gerecht zu werden, weiter als irgendwo sonst gegen das ästhetische Klischee vor. Nicht war es Messels Ehrgeiz, eine schöne Fassade zu bauen, hinter der auch der Betrieb eines Warenhauses schlieszlich Raum genug finden konnte, sich abzuspielen, sondern: für den Betrieb eines Warenhauses die ganz bestimmte und prägnante einmalige Form aus feinster, aufmerksamster Erfühlung seiner ganz besonderen und spezifischen Forderungen und Wünsche zu geben.

So kam Messel in der Leipzigerstrasze aus dem Verlangen nach einem Maximum an Licht und an Schaufensterfläche zu der Wand aus Glas, die eingespannt ist zwischen schmale Steinpfeiler, kam er zu den offenen Lichthöfen, die die Struktur des Hauses wie in einem Querschnitt zeigen.
Hier schien aus der Erfüllung des Zweckes ein neuer Typ entstanden zu sein. Dieses Haus konnte nichts anderes sein als Kaufhaus, Speicher, Warenhaus, Riesenkaufhaus.
Scheinbar sind Otto Wagners (1884 hat übrigens auch Wagner ein Projekt für die Amsterdamer Börse gemacht) gleichzeitige Stadtbahnbauten in Wien viel weniger revoltierend. Ein gewisser Klassizismus besteht, aber dennoch sind sie in ihrem Wesen moderner. Sie zeigen eine Straffheit, Klarheit und Kühle, die sie selbst dort, wo noch reichlich traditionelle Elemente blieben, merkwürdig gut mit den Konstruktionsteilen zusammengehen läszt. „Die Stationsgebäude der Stadtbahn zeigen, den Bauperioden entsprechend, die allmähliche Entwicklung dieses Nutzstils. Auf der Gürtellinie arbeitet Wagner noch in freier Weise mit antiken Formen, vorwiegend des dorischen Stils; auf der Wientallinie tritt die Eisenkonstruktion in den groszen dekorativen Bogen der Vorhallen formbestimmend in den Vordergrund; die Donaukanallinie zeigt einen weiteren Schritt vorwärts: alles wird einfacher und konstruktiver; an Stelle der Eisenbogen treten Ständer mit Gitterträgern" (Dagobert Frey). In der fast durchgehenden Wahrung der einfachen Horizontalen und Vertikalen, in der strikten Parallelstellung zum Bahnkörper, der immer das Dominierende ist, und in ihrer stimmungslosen, distanzierten Kühle wirken sie absolut als „Verkehrsbauten", halten sie vollkommen ihre Sphäre, während Messels Wertheim-Bau doch ein reichlich fremdes Kunstelement enthält, das dann in Messels weiterer Arbeit mehr und mehr zu Tage tritt.
Es ist in der Tat sonderbar, dasz Messel, der von den drei Architekten die zunächst am meisten revoltierende Leistung aufweist, auf dem neu geöffneten Wege nicht weitergeht, während Berlage sowohl wie Otto Wagner Schritt für Schritt und ohne Ermatten konsequent sich ihrem Ziele nähern. Berlages Weg geht von der Börse zum Diamantbewerkersbond (1899), zum Bureauhaus „De Nederlanden" Rotterdam (1910), zu dem Kontorgebäude für Müller & Co., London (1914) und zum Entwurf für die Zweite Kammer im Haag (1921) — und Otto Wagner schuf seit 1903 das Postsparkassen-Ambtsgebäude in Wien (einer der seltenen Fälle, dasz aus einem Preisausschreiben die Leistung als Sieger hervorgeht. Baubeginn: Juli 1904, Baubeendigung: Dezember (1906) zu einer Zeit, da Messel bereits zu einem traditionellen Bauen zurückgekehrt war, das ihn 1910 zu den Museumsentwürfen für Berlin fürhte, d. h. zu einem Bauen, das durchaus wieder den Zweck gegen die schöne Fassade zurückdrängte. Demgegenüber ging Otto Wagners Entwicklung: Kirche am Steinhof (1906), Universitätsbibliothek (1910), Miethaus Wien VII. (1911), Lupusheilstätte (1913).
Aus Otto Wagners „Baukunst unserer Zeit" (1. Auflage 1895):
„Es ist hier am, Platze, den modern schaffenden Architekten ein kräftiges, ermunterndes „Vorwärts!" zuzurufen und vor allzu groszer und inniger Anbetung des Alten zu warnen, damit ein, wenn auch bescheidenes, Selbtsbewusztsein wieder ihr Eigen werde, ohne welches eine grosze Tat überhaupt nicht entstehen kann.
Fasse ich das in dieser Schrift Gesagte zusammen und versuche ich ein Essentiale derselben in wenige Worte zu prägen, um den Baukunstjünger bei jeder Art des Schaffens den kürzesten und besten Weg zum Ziele zu weisen, so würden diese Worte und die Reihenfolge ihrer Anwendung wie folgt lauten:
1. Peinlich genaues Erfassen und vollkommenes Erfüllen des Zweckes (bis zum kleinsten Detail),

2. gluckliche Wahl des Ausführungsmaterials (also leicht erhältlich, gut bearbeitungsfähig, dauerhaft ökonomisch),
3. einfache und ökonomische Konstruktion — und erst nach Erwägung dieser drei Hauptpunkte,
4. die aus diesen Prämissen entstehende Form (sie flieszt von selbst in die Feder und wird immer leicht verständlich)."

Sehen wir näher zu, so dürften wir erkennen, dasz der Wertheim-Bau — um es paradox auszudrücken — zwar revolutionärer ist als sein Architekt, aber doch nicht so revolutionär wie er scheint — und zwar deshalb nicht, weil er bei aller Energie und Vorurteilslosigkeit der Zweckerfüllung doch nicht absolut sachlich ist. Es stellte sich nämlich schnell als eine Täuschung heraus, wenn man im Wertheim-Bau den Typ des Warenhauses sehen wollte; denn abgesehen etwa von Sehrings Tietz-Bau am andern Ende der Leipzigerstrasze, der die Glasflächen noch mächtiger annahm, folgte die weitere Entwicklung dem Messelschen Beispiele nicht — und hinzuzufügen ist, dasz dieses auszerhalb Deutschlands überhaupt nicht gewirkt hat. Selbst aber in Deutschland sehen wir, schon in Olbrichs Düsseldorfer Tietz-Bau, die Wand sich sehr bald wieder zusammenziehen, das Pfeilersystem zurücktreten und die Horizontale sich wieder melden, bis in Emil Schaudts „Kaufhaus des Westens"-Charlottenburg vom Messel-System nichts mehr vorhanden ist. Es speilte bei dieser Entwicklung fraglos eine Rolle, dasz die Baupolizei aus feuertechnischen Gründen verlangte, dasz zwischen je zwei Stockwerken mindestens in 1 m Höhe eine massive Wand stehen müsse, womit die horizontale Gliederung sich durchsetzte, aber die letzten Gründe waren tieferer Art.
Die Fassade Messels schien sehr konstruktiv gedacht, doch verwandeln sich die Pfeiler im Schatten des Daches und hinter einem kapitelähnlichen Ornamentkopfe sang- und klanglos in eine harmlose Wand und enthüllen so ihre markige Profilierung als dekorativer Natur. Die Verbindung von Dach und Wand ist sehr äuszerlicher Art, das Dach ein schwächlich-raumloses Provisorium.
In dem Wettbewerbsentwurf 1910 für eine Erweiterung des Messel-Baues hat Bruno Taut das Messelsche Prinzip reiner herausgestellt: die glatten Pfeiler schlieszen sich bei ihm oben in Bögen zur Wand zusammen, die das Dach aufnimmt; und in dem Entwurf für ein Kaufhaus Mittag in Magdeburg (1913) hat derselbe Architekt den Vertikalgedanken Messels auch konstruktiv zu einer konsequenten Lösung geführt, indem er die in Beton ausgeführten Pfeiler von oben her durch ein System von Bogenstellungen das Dach halten liesz.
Messels Pfeiler waren wirklich nicht, wie es schien, das starke, sondern eben das schwache Element seines Hauses. Sie waren eine Folge der Unklarheit, dasz Messel fünf Erdgeschosse übereinandersetzte. Der Gedanke, die Etalage auf das Fünffache zu vergröszen, ist — nüchtern die Sache betrachtet — ein schiefer Gedanke, denn nur die Schaufenster des Erdgeschosses sind tatsächlich Schaufenster. Die oberen Fensterreihen haben für Reklamezwecke weinig oder gar keine Bedeutung und faktisch verschwanden die Auslagen sehr bald aus ihnen, um wandschirmartigen Ständern Platz zu machen — der mögliche Lichtzuflusz wurde also nicht einmal voll in Anspruch genommen. Deshalb sagten wir, dasz Messels Gedanke, der sich einseitig auf Licht und Etalage gerichtet hielt, nicht unbedingt sachlich war. Er führte dazu, fünf Schaufenstergeschosse übereinander zu stellen, führte damit zu einem Vertikalismus, der als einen Notbehelf die Pfeiler enstehen liesz; denn diese Pfeiler sind im Grunde genommen nichts anderes als die addierte Hinaufhebung über das Straszenniveau, die fünfmal addierte Niveauerhöhung — so dasz die Bemerkung Le Corbusiers, die moderne deutsche Baukunst sei häufig eine „Fahrstuhlschacht-Architektur", gerade vor dem Wertheim-Bau zu Recht besteht —, und es hängt auch wiederum mit der inneren Schwäche der scheinbar

so markigen Pfeiler zusammen, dasz das Dach beziehungslos dünn und zufällig wie ein Notdach auf sie gelegt ist. (Wer sich die Terminologie von Leo Frobenius, „Das unbekannte Afrika", zu eigen machen will, könnte im Vertikalismus ein nachwirkendes Element äthiopisch-tellurischer Pfahlrost-Architektur sehen, im Horizontalismus ein nachwirkendes Element hamitisch-chthonischen Bauens. Bemerkenswert ist übrigens, dasz Frobenius die soziale Struktur der Hamiten als Horizontalschichtung beschreibt (Kasten), die soziale Struktur der Äthiopen als Vertikalschichtung (Sippen).
Es ist also manches zur Kritik des Baues von 1898, der dann durch Erweiterung, wohl gegen die ursprüngliche Vorstellung Messels, auf das Vielfache seiner Achsen gebracht worden ist, zu sagen. Dennoch ist er in der Zeit von gröszter, vielleicht mehr psychologischer als streng tektonischer Bedeutung. Der Typ des Warenhauses hat sich nicht, nicht einmal in Deutschland, nicht einmal in Berlin, in dieser Richtung entwickelt, und warum nicht, das hat Messel selbst bei dem Abschlusz des Baues gegen den Leipzigerplatz hin zu erkennen gegeben. Er ist hier unter dem wärmsten Beifall der Gebildeten zu einem sakralen Ton mit stark gotischem Einschlag übergegangen — was einen Berliner Kritiker sagen liesz, es sei zur gleichen Zeit im Lustgarten ein neues Warenhaus (Raschdorfs Dom) und am Leipzigerplatz ein neuer Dom geweiht worden.
Die sakrale Note lag bereits im ersten Bauabschnitt, auch sie als eine Folge des monumental aufgepflanzten Systems hoher Pfeiler, die sich in der Verkürzung zu einer feierlichen Kirchenwand zusammenschlossen. Man konnte an eine gotische Riesenkirche denken, die durch Einziehung von Zwischendecken und Glasvertäfelung zu einem Kaufladen umgewandelt sei, und war diese Haltung im ersten Bauabschnitt mehr eine Folge innerer Unklarheit, so wurde sie am Platz zum bewuszten Spiel mit gotisierenden Stilelementen.
Alles in allem ist dieser Bau, der radikaler als irgendeiner der Zeit aus dem Zwecke gestaltet zu sein schien, ein sehr künstliches Gebilde — was wohl am deutlichsten wird, wenn man ihn etwa mit der Architektur des Kaufhauses „Louvre" in Paris vergleicht.
Dieses arbeitet freilich nicht einen neuen Typ heraus — jedenfalls nicht mehr, als ein solcher wirklich vorliegt! Dasz ein Kaufhaus sich enorm vergröszert, scheint dem Franzosen doch die Basis nicht zu verändern. Er denkt wohl konservativer — aber auch wirklich sachlicher. Grosze Auslagen dort, wo sie am Platze sind und Zweck haben: im Erdgeschosz. In den oberen Etagen viele gleichmäszig gereihte Fenster. Ein Stockwerk setzt sich auf das andere, nicht als wiederholtes Erdgeschosz, sondern als das zweite, dritte, vierte, fünfte Geschosz — d. h. mit bewuszter Betonung der Horizontalen, der Wirklichkeit entsprechend. Das gewölbte, viele Luken und Kamine aufweisende Dach gibt abschlieszend dem Ganzen den Charakter des Speichers, des Riesenlagers, das viele Dinge gleichmäszig umfaszt. Kurz: der Ausdruck des modernen Warenhauses ist letzten Endes hier, wo er nicht gesucht wurde, echter und reiner als bei Messel — eben durch das Fehlen der Tendenz auf gewaltsame Typisierung, die durch ihr Zuviel an Kunstabsicht zum unechten Sakralcharakter führte und damit den Bau von allen Nachbarn isolierte, obwohl er doch dem Sinne nach nichts allzu sehr von diesen Verschiedenes ist. Die „Grands Magasins du Louvre" bleiben völlig Teil der Strasze — und eben dieses ist ein Teil ihrer Wahrheit, denn das Warenhaus ist ganz besonders in und an der Strasze und für die Strasze gebaut, darf also nicht, wie Messels Bau in der ganzen Länge der Leipzigerstrasze der fremdeste, abgehobenste und isolierteste Bau sein.
Indem Messel die eine Funktion — Etalage — in einseitiger Schärfe herausarbeitete, wurde er dem Ganzen gegenüber unwahr, verlor er die Einordnung. Wenn wir dennoch Messels Wertheim-Bau eine so wichtige Stellung einräumten,

so geschah es, weil seine Wirkung psychologisch die allerstärkste gewesen ist. Er machte Mut, vom konventionellen Schema abzugehen, neue Typenformung zu wagen, wenn er selbst auch hierbei weit weniger glücklich und weit weniger sachlich gewesen ist, als es zunächst den Anschein hatte.

(Aus *Adolf Behne's* Buch „*Der moderne Zweckbau*", das in Kürze im *Dreimasker-Verlag*, „Wien und München, erscheint.

De Permanente-Prijsvraag Commissie zendt ons het volgende bericht:

INTERNATIONALE PRIJSVRAGEN.

Affiche van het Roode Kruis. — Medaille Fédération Aeronautique Internationale.

De „Ligue des Sociétés de la Croix Rouge" te Parijs heeft een Prijsvraag uitgeschreven voor een affiche. Het program, voor zoover het ons bekend werd uit de bladen, voldeed niet aan onze nationale prijsvraagregelen, en ofschoon de arbeid van de Permanente Prijsvraag Commissie feitelijk geen internationale prijsvragen bestrijkt, heeft de P.P.C. het niettemin goed geacht, zich in verbinding te stellen met het Roode Kruis, en te trachten een program te verkrijgen overeenkomstig onze regelen. De Ligue des S.C.R. blijkt hiervoor echter niet te vinden. Den kunstenaars in dit geval reglementair te ontraden, aan deze prijsvraag deel te nemen, ligt, naar wij meenen, niet op den weg der P.P.C. Zij bedoelt met deze publicatie echter de aandacht der kunstenaars te vestigen op het feit, dat de inzendingen voor deze prijsvraag niet zullen worden beoordeeld door wat ons voorkomt een competente jury te mogen worden geacht; dat het auteursrecht der bekroonde inzendingen zonder eenige beperking overgaat op de Ligue; dat de ontwerper niet zal worden gekend in de uitvoering, en dat de inzending niet anoniem geschiedt.

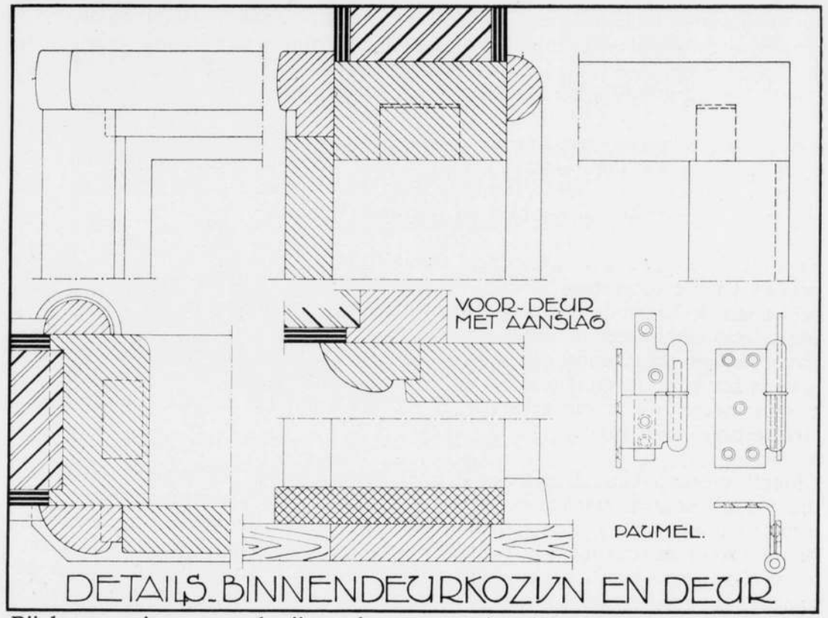
Een geval als dit toont wederom, hoe noodig het is, dat stappen worden gedaan, om te komen tot een internationale prijsvraag-regeling.

In de gegeven omstandigheden heeft de P.P.C. geen bevoegdheid en macht, in het belang van de kunstenaars verdere stappen te doen dan hiermede gedaan zijn. Bij de Prijsvraag voor de medaille der Fédération Aéronautique Internationale zijn de omstandigheden nagenoeg dezelfde. Ook met betrekking tot deze prijsvraag wendde de P.P.C. zich tot de Koninklijke Nederlandsche Luchtvaart Maatschappij, om te trachten, door haar bemiddeling, wijziging in het programma te krijgen, waardoor de belangen en rechten der mededingers ten minste eenigszins gewaarborgd werden.

Deze vereeniging meende echter, daartoe haar medewerking niet te moeten verleenen, zoodat ook ten aanzien van deze prijsvraag den kunstenaars in overweging moet worden gegeven, zich wel rekenschap te geven van de onvoldoende waarborgen, die het prijsvraagprogramma voor een behoorlijke afwikkeling van de prijsvraag biedt, voordat zij zich er toe zetten, daaraan mede te werken.

De Permanente Prijsvraagcommissie,

H. VAN DER KLOOT, Architect B.N.A.
C. N. VAN GOOR, Architect B.N.A.
W. F. GOUWE, Directeur Instituut van Sier- en Nijverheidskunst

Bij de toepassing van een kozijn en deurconstructie, als op bovenstaande teekening aangegeven, kunnen de deuren met de omtimmeringen geheel pasklaar in de fabriek gemaakt worden, d.w.z. de deuren voorzien van gaten voor de sloten en inkeepingen voor de paumelles en de omtimmering op de juiste afmetingen gezaagd, voorzien van inkeepingen enz., als op de teekening aangegeven.

Nadat de deuren en de omtimmeringen twéémaal gegrond zijn geworden, 't welk ook bij voorkeur in de fabriek moet geschieden, kunnen zij als volgt geplaatst worden.

De deur wordt tegen het kozijn gesteld op twéé klosjes iets dikker dan de later te plaatsen stofdrempel; vooraf worden echter de paumelles en slot in de deurstijl geschroefd; daarna schroeft men de paumelles tegen de kozijnstijl en maakt daarna de betimmering er om heen.

Het voordeel van deze werkwijze is, dat de deur geheel goed in de verf, eerst dan geplaatst behoeft te worden, als het stucadoorwerk volkomen gereed is, dus minder vocht op zal nemen en het geheel gereed maken in een fabriek beter en voordeeliger kan geschieden.

Het maken van een kloostersponning inplaats van een kalksponning in de kozijnstijlen is mede bij deze constructie aan te bevelen, omdat men dan ook kan eischen dat het pleisterwerk vlak met het kozijn afgewerkt wordt en de omtimmering de naad tusschen kozijn en pleisterwerk afdekt.

Het nog steeds toepassen van z.g.n. ooren aan binnen deurkozijnen, ook al maakt men een smalle omtimmering is niet te verdedigen, omdat de ooren dan zichtbaar blijven; tenzij men ze later weg laat hakken, met al de nadeelige gevolgen welke daaraan verbonden zijn. De ooren zijn bij een pen en gat constructie als op de teekening aangegeven, ook geheel overbodig.

De paumelles welke bij deze constructie gebruikt moeten worden, zijn reeds door een fabriek op bestelling gemaakt en zullen bij eenige navraag, zeker ook in den handel verkrijgbaar gesteld worden.

P. V.

FLITSEN.

De komende architectuur, zal, alle voorspellingen dienaangaande in aanmerking genomen, de verwezenlijking zijn van een ontal waandenkbeelden, geboren in het heden. Ons nageslacht zal, zoo het de wijsheid daartoe bezit, zich gelukkig prijzen met de idee, dat het komende straks het gaande is.

„Men" zegt: „Een profeet wordt in zijn eigen land niet geëerd!" Dit is van het eigen land nog zoo dom niet: in het eigen land wordt de profeet al te goed verstaan. . . en blijft daardoor . . . onbegrepen. Voor profeten is het buitenland het eldorado, waar ze slecht verstaan en begrepen worden.

Voor den architect is de „komende architectuur" gewoonlijk zijn laatste onuitgevoerde project, waaraan meestal dit bezwaar kleeft: dat het nooit komt. Zijn geloof aan de komende architectuur gaat dan mèt het project in het archief, wat een teleurstelling heet te zijn.
Komt het project er door, dan moet de architect „er aan gelooven", of hij wil of niet. Is het er gekomen dan is het ook met het geloof gedaan — op zijn best zijn er dan anderen die er aan gelooven. Het geloof duurt het langst als de „komende architectuur" niet komt.

„Men" spreekt in betrekking tot de architectuur gaarne van „natuurlijke eenvoud", die vanzelf prijzenswaard moet heeten. Het is een „zegje", waarbij men niet denkt aan de natuur, noch aan de eenvoud, evenmin aan den eenvoud van de natuur, die niet zoo heel eenvoudig is, behalve misschien voor een boer, die van de natuur zooveel verstand heeft, dat hij weet dat er wat van te halen is. Toch heeft dit „zegje" een goeden klank; hoort: deze architectuur onderscheidt zich door natuurlijke eenvoud; denk nu aan: natuurboter, natuurwollen ondergoederen, natuur. . . dat is *echt* en eenvoud: *goedkoop*. Daarom: het klinkt goed en doeltreffend.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

In de laatst gehouden jaarvergadering en de daaraan volgende bestuursvergadering heeft het bestuur van Bouwkunst en Vriendschap zich voor het jaar 1925 als volgt samengesteld:

Prof. H. Evers,	Eere-voorzitter.
J. P. Logemann,	Voorzitter.
J. Heyink,	Vice-Voorzitter.
Ir. W. C. van Goor,	1e Secretaris, Cl. de Vrieselaan 27a.
A. Stahlie,	2e Secretaris.
A. H. van Koot,	Penningmeester.
Ir. M. C. A. Meischke,	1e Commissaris.
W. van der Sluys,	2e Commissaris.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

DE WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN ARCHITECTENTITEL.

In den Bond van Ned. Architecten zal het vraagstuk van de wettelijke bescherming van den architectentitel binnenkort een onderwerp van bespreking uitmaken. Ter bestudeering van dit vraagstuk werd in November 1922 door den B. N. A. een commissie ingesteld, bestaande uit de heeren Prof. Ir. G. Diehl, Prof. Ir. M. J. Granpré Molière en J. C. Meischke.
De genoemde commissie heeft als resultaat van hare studie van dit onderwerp een rapport samengesteld, gepubliceerd in het *Bouwkundig Weekblad* van 1 November 1924, en waarin t. a. v. de oplossing van dit vraagstuk bepaalde voorstellen worden gedaan.
Blijkbaar is dus deze commissie tot de conclusie gekomen, dat de wettelijke bescherming van den architectentitel gewenscht is. De commissie maakt een treffend onderscheid tusschen de bescherming van het architectenberoep en van den architectentitel. En het rapport verluidt hieromtrent:

Bij een regeling, waarbij uitsluitend de titel van architect wettelijk beschermd is, moet de zuivering van het bouwwezen zich voltrekken op de zeer zeker, doch eerst op den langen duur te verwachten verbetering van inzicht, zoowel van particulieren als van autoriteiten, in het zoolang miskende karakter van het architectenberoep; een verwachting, die met temeer redenen mag worden gekoesterd, omdat dan de daarvoor eerst noodige autoriteit, de wetgever, niet alleen van dit beter inzicht heeft doen blijken, doch tevens aan den houder van den titel een soort van wettelijke introductie heeft medegegeven.
De tweede soort van regeling, die met den titel insluit een wettelijke bescherming van het architectenberoep, zou meer direct tot algeheele omkeering in den toestand voeren en den onbevoegde bij rijksregeling uitsluiten niet alleen van het voeren van den titel, maar ook van elke werkzaamheid binnen de competentie van den architect, zelfs indien deze in speciale gevallen niet buiten het kader van zijn capaciteiten ligt.
Aldus gesteld moet worden erkend, dat de laatste regeling, van verdere strekking dan de eerste, als panacee voor al de misstanden uit het optreden van onbevoegden voortvloeiende, een groote aantrekkelijkheid bezit.
Een nadere uitwerking voor de praktijk van het denkbeeld aan deze laatste regeling ten grondslag liggend moet echter naar het oordeel der commissie onder de tegenwoordige omstandigheden tot onoverkomelijke bezwaren voeren. In dit verband moet namelijk worden bedacht, dat bij deze hervorming van vrij beroep tot wettelijk beschermd beroep niet zou worden volstaan met een actie tot het verkrijgen van wettelijke bescherming tegen, om het kort te noemen, oneerlijke concurrentie, maar dat deze actie tevens zou moeten voeren tot overtuiging bij den wetgever, dat in het algemeen belang een groot aantal personen moet worden uitgesloten van een beroep, dat sinds jaar en dag is vrij geweest en welk beroep nu eenmaal mede omvat bemoeiïngen, waarvan de afdoening door den buitenstaander wel niet spoedig zal worden erkend, afhankelijk te moeten worden gesteld van een hoogere opleiding.

De meest radicale oplossing werd door de commissie dus niet aanvaard. Hiermede zij dan tevens geconstateerd, dat door het niet aanvaarden van de volledige bescherming van het architectenberoep de geheele actie tot wettelijke bescherming al te makkelijk tot een groot gebaar zonder werkelijke kracht verloopen kan. De commissie stelt zich echter voor, dat deze halfheid als overgang naar de volledige bescherming van het architectenberoep zal kunnen dienen.
Zij zegt hieromtrent:

Langs dezen geleidelijken weg zal op den duur vanzelfsprekend kunnen ontstaan de toestand

29E JAARGANG
4 APRIL 1925

die tot beroepsbescherming voert, zulks met vermijding van de velerlei onbillijkheden, die van een plotselinge invoering het gevolg zouden kunnen zijn.

Over de beteekenis van wettelijke bescherming van den titel wordt het volgende gezegd:

De wettelijke bescherming. Met wetteliike bescherming wordt bedoeld dat alleen zij den titel van architect mogen voeren, die bewijzen hebben afgelegd te voldoen aan bepaalde normen van technischen en aesthetischen aard en die daarenboven bereid zijn af te zien van welke baten ook uit het bouwbedrijf, behalve het openlijk vast te leggen honorarium.
De normen behoeven niet noodzakelijkerwijze bij de wet te worden bepaald; zij kunnen, hetzij door een wettelijk ingestelden Raad, hetzij door een wettelijk erkende Vereeniging van architecten opgemaakt en naar het getij herzien worden. Aansluiting op de bestaande inrichtingen van hooger en middelbaar onderwijs zal daarbij aangewezen zijn, het practisch werken in ateliers kan daarnaast verplichtend worden gesteld.
Voor de ontwikkeling der bouwkunst vreeze men geen nadeel van het stellen van normen, elk sterk talent zal zich gemakkelijk daar doorheen werken; immers architectuur is de kennis van vele dingen en de kunst van aanpassen.
Een bouwkunst, die berusten zou op geheel in het wild opgeschoten talenten, zal weinig blijvende waarde hebben.
Aan de reeds praktiseerende architecten kan bezwaarlijk de maatstaf van een theoretisch examen worden aangelegd; zij echter die prijs stellen op het voeren van den wettigen architectentitel zullen aan de hand van hun werk aan een architectenraad moeten kunnen aantoonen, dat hun redelijkerwijze het voeren van dien titel niet ontzegd kan worden. In geval van afwijzing zou een aan wederzijdsche waarborgen beantwoordende regeeringscommissie in hooger beroep kunnen beslissen.

Hierin is het door schrijver dezes gecursiveerde deel wel het meest belangrijk en het is van belang de hierin aangeroerde kwestie goed onder het oog te zien. De commissie doet zulks m.i. niet; ze maakt er zich met een phrase af. Toch klinkt in deze phrase iets door, dat eenigen twijfel doet rijzen aan de volledigheid van deze studie. Hier zou ter staving van het gezegde een ruime aanhaling van voorbeelden uit de bekende praktijk de portée van de phrase aanzienlijk versterkt òf.. verzwakt kunnen hebben. Het zou b.v. belangwekkend zijn te vernemen wie en wat de commissie onder „in het wild opgeschoten talenten" verstaan heeft en evenzeer hoe ze heden de *blijvende waarde* der op die talenten eventueel rustende bouwkunst taxeert.
Hiermede toch wordt één der kernpunten van het vraagstuk aangeraakt en van de gedocumenteerde meeningen over dit punt zal het m.i. afhangen of men den weg naar de wettelijke bescherming op zal moeten gaan of niet.
Vooral de jongeren, de nog niet praktiseerende architecten zullen zich hiervoor interesseeren, dit temeer, waar tenslotte, het kon wel niet anders, dit rapport eindigt op een voorstel omtrent een architectenexamen.
Het komt me van belang voor het hierop betrekking hebbende deel van het rapport geheel over te nemen:

Wettelijke bepalingen. Teneinde de gewenschte scheiding tot stand te brengen tusschen hen, die al of niet gerechtigd zijn den architectentitel te voeren, zullen uiteraard dwingende wettelijke bepalingen noodig zijn.
Aan de Regeering zal daarom verzocht moeten worden te willen bevorderen, dat een wet ter bescherming van den architectentitel tot stand komt.
Dit verzoek zal vergezeld dienen te gaan van een concreet ontwerp van wet, voor de opstelling waarvan, de commissie behoefte gevoelt aan uitbreiding met juridische deskundigen.
Als grondslag voor dit ontwerp heeft zich de commissie de navolgende gedachtengang gevormd:
Op een nader te bepalen datum zal worden ingesteld een Wettelijke Raad met opdracht een register te openen voor hen, die als architect wenschen te worden ingeschreven.
Door inschrijving in dit register verplicht men zich tot de zuivere uitoefening van het architectenberoep, overeenkomstig de reeds burgerrecht verkregen hebbende beperkingen, waaronder de leden van den B.N.A. thans practiseeren.
Aan die beperkingen zou nog dienen te worden toegevoegd een bepaling omtrent vrijwillige onderwerping aan een contrôle op het naleven der voorschriften, alsmede de bepaling dat associatie van een ingeschreven architect met een niet ingeschrevene ontoelaatbaar is.

Na verloop van zes maanden na dien datum zal niemand den titel van architect of dien van bouwmeester mogen voeren, tenzij hij in het register is ingeschreven. Overtreding zal worden gestraft.
Ter inschrijving in het register komt uitsluitend in aanmerking hij, die op bovenbedoelden datum in Nederland was gevestigd en
A. in het bezit is van een diploma Bouwkundig Ingenieur of
B. lid was van den Bond van Nederlandsche Architecten of
C. het beroep van architect in het openbaar uitoefende of
D. assistent was bij een architect en na zijn 18e jaar tenminste zeven jaar practische ervaring heeft gehad.
In de gevallen sub. C. en D. is aan inschrijving de voorwaarde verbonden van goedkeuring door een architectenraad of in hooger beroep van een regeeringscommissie, tenzij de candidaat den leeftijd van 45 jaren heeft bereikt.
Na het verstrijken van den termijn van zes maanden komt voor inschrijving in het register uitsluitend in aanmerking hij, die
A. het examen B.I. heeft gepasseerd
B. een door den Raad in te stellen architecten-examen met goed gevolg heeft afgelegd.
Toelating tot het architecten-examen. Tot dit examen wordt toegelaten uitsluitend hij, die:
A. na het verkrijgen van het diploma M.T.S. (B.B.) gedurende tenminste vijf jaar als assistent bij een architect practische ervaring heeft opgedaan, of
B. den leeftijd van 25 jaar bereikt heeft en gedurende tenminste zeven jaar als assitent bij een architect practische ervaring heeft opgedaan.
Het examen. Het door den Raad in te stellen architecten-examen zal bestaan uit:
A. een technisch gedeelte en
B. een aesthetisch gedeelte.
Deze gedeelten kunnen afzonderlijk afgelegd worden in dien zin dat A afgelegd kan worden onafhankelijk van den gestelden termijn van vijf en zeven jaar praktische ervaring.
Ter toelating tot B. van dit examen moet het bewijs van met goed gevolg het technisch gedeelte gepasseerd te zijn, overgelegd worden.

HET EXAMEN ZAL OMVATTEN:

A. a. wiskunde, natuurkunde, scheikunde,
   b. meetkunde, projectie, perspectief,
   c. statica, berekeningen, talen,
   d. constructieleer, bouwmaterialen,
   e. bouwwetgeving, hygiëne.
B. a. leer der aesthetica, kunstgeschiedenis,
   b. ontwerp; tusschen- of groot plan (en loge),
   c. uitwerken van dit plan, detailleering constructief en decoratief.

Vrijstellingen. Vrijstelling voor het gedeelte A. geniet hij, die in het bezit is, van een diploma M.T.S.
Het examen wordt afgenomen telkens na verloop van twee jaar.

Er bestaat geen twijfel mijnerzijds of de bestudeerders van dit moeilijke vraagstuk hebben hun taak ernstig bedoeld en ze in het licht van een algemeen bouwkunstbelang opgevat. Toch is de behandeling van het kernvraagstuk niet voldoende gedocumenteerd en doordacht.
Aan de vraag: of wellicht ook door deze wettelijke bescherming aan de bouwkunst talenten onthouden zullen worden, is m.i. niet genoeg aandacht gewijd.
Zoo is het b.v. een vraag, de ampele overweging waard, of niet juist de aan de bouwkunst onmiskenbare *aesthetische zijde* zich met den examensfeer uiterst slecht verdraagt. Het valt m.i. sterk te betwijfelen of de ware capaciteiten op dit gebied (talenten) zich ongeschonden kunnen handhaven bij de voorbereiding en bij het afleggen van een examen.
Er zijn nu eenmaal van die talenten, die in het wild opgroeien moeten (ik neem deze uitdrukking van de commissie over, doch eigenlijk weet ik niet hoe en waar die „wildernis" gedacht moet worden, of het moest dan onze samenleving zijn en in die wildernis moeten we toch allen opgroeien mèt of zonder examens).
Een andere vraag is : wordt door het instellen van examens wellicht aan de beoefening der bouwkunst toegevoerd een groot kwantum van die „talenten", zoo

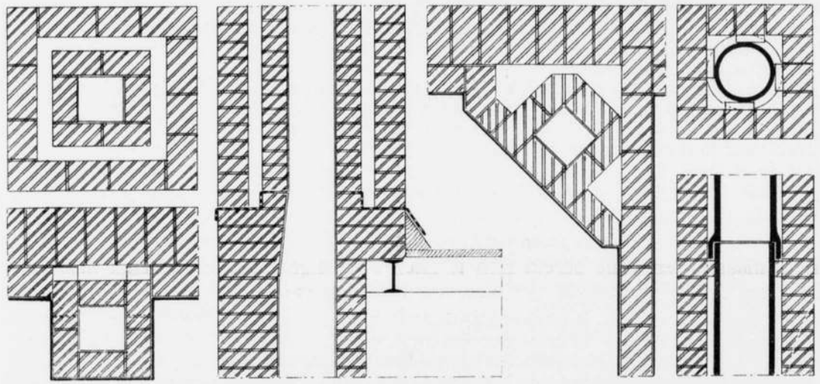
buitengewoon behendig in het afleggen van examens? Zulke talenten zijn er inderdaad, hun kracht is het juiste afwegen en ontwikkelen van de minimum kennis en capaciteit tot het behalen van de papieren bevoegdheid, die hun geheele verdere leven hun steun en staf uitmaakt. Aan dezulken geeft een wettelijk beschermd architectenberoep goede kansen bij een ondeskundig publiek.

* * *

Het is mijn voornemen deze en nog andere vraagstukken betreffende de wettelijke bescherming van den architectentitel nog nader onder het oog te zien. Aangenamer echter zou het mij zijn, zoo dit vraagstuk in „Architectura" nog andere stof zou doen opwaaien en gaarne zou ik hen, die hunne inzichten er over in „Architectura" kenbaar willen maken, aan het woord willen laten. C. J. BLAAUW.

UIT DE BOUWPRACTIJK.

Schoorsteenen.

Wanneer schoorsteenen tegen buitenmuren geplaatst worden, of wanneer deze geheel of voor een groot gedeelte vrij komen te staan, zullen ze, doordat ze te snel afkoelen, gewoonlijk zeer slecht trekken. Het is daarom zeer gewenscht dergelijke schoorsteenen geheel, of gedeeltelijk met een spouw te bewerken, terwijl de spouw dan in vele gevallen tevens nog als luchtkanaal dienst kan doen.
Indien men de buitenspouwmuren van halfsteenswerk maakt en de spouw niet geheel door kan laten loopen tot op de fundeering, is het om lekkage te voorkomen noodzakelijk, ter plaatse waar de spouw begint, lood aan te brengen en wel doorgaand tot in den binnenspouwmuur. De binnenspouwmuren, dus het rookkanaal, kan dan zeer goed in zachte steen, b.v. van zachte Yselsteen in klein formaat, wat tevens ruimte-besparing geeft, opgetrokken worden.
Indien men geen ruimte heeft om spouwmuren toe te passen, kan men het eigenlijke rookkanaal maken van onverglaasde aarden buizen, van b.v. 20 c.M. binnenwerks, en deze plaatsen in een gemetseld kanaal van 28 c.M. vierkant. De buizen kan men dan in het kanaal vastzetten en laten dragen door telkens, onder de sokkel van elke buis aan den binnenkant van het kanaal aan de vier zijden een kop door te laten steken tot aan de aarden buis. Het maken van bochten in de rookkanalen van aarden buizen moet men echter vermijden, daar deze bij het doorkogelen en vegen kunnen breken. P. V.

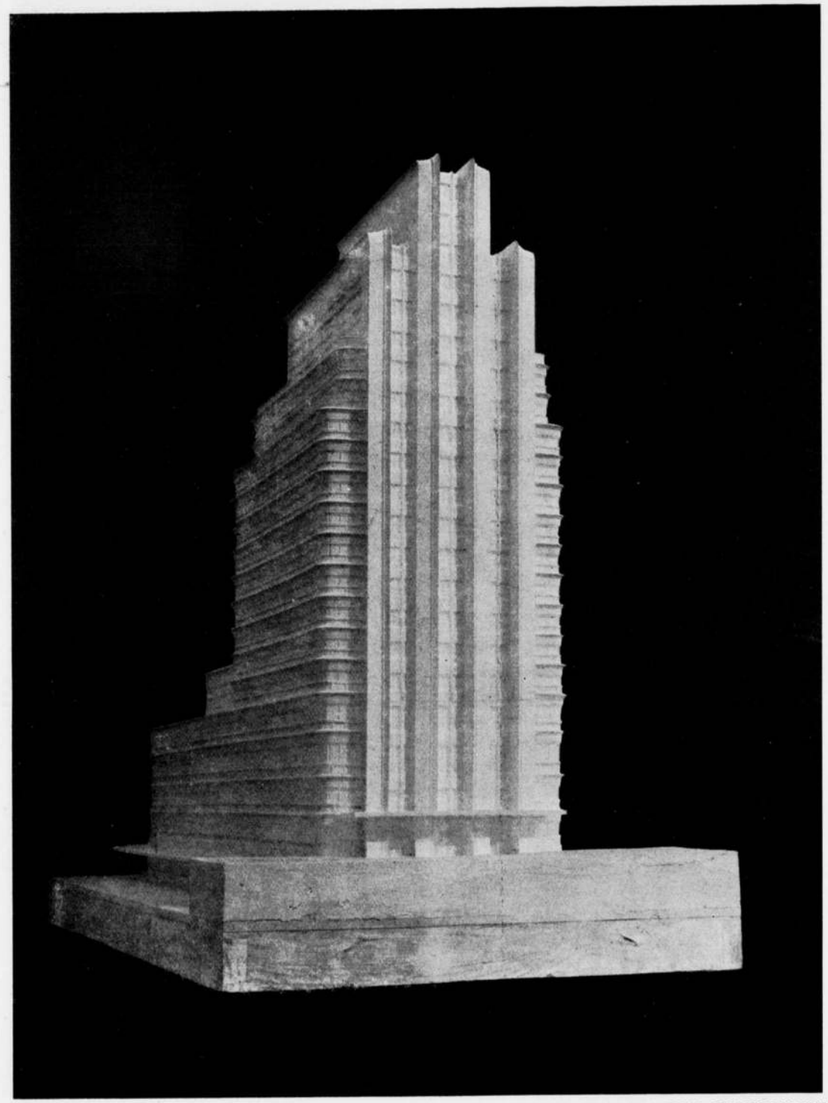
VERSLAG DER GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP DONDERDAG 26 MAART 1925.

Eerst de lezing van den Heer Strasser: het lief en leed van den mijnbouw, rijk geïllustreerd met lichtbeelden. De wordingsgeschiedenis van een mijn, mitsgaders de romantiek van het doordringen op groote diepte, met als noodzakelijk gevolg daarvan, heel veel werk boven den grond; ware mastodonten van boortorens, en, bekoorlijk tegen de hellingen als aangegroeid, kolonies van woningen, knus en genoegelijk.
Na afloop van de lezing installatie van voorgestelde leden, die hartelijk door den Voorzitter worden welkom geheeten. Zwijgend protest van eenige afwezigen, als protest n.l. tegen te veel en overdreven hartelijkheid, betoond door dubbel convoceeren. Schifting ter vergadering tot banning van dubbelgangers, waardoor alles toch nog op zijn pootjes terecht kwam en de drukfoutenduivel, die met zijn collega van de typfouten in een hoek van de zaal zat te gnuifen, van een koude kermis thuis kwam.
Met algemeene stemmen werd de Heer Dudok benoemd tot afgevaardigd lid.
Hoewel de agenda daarmee afgewikkeld was, waren er eenige leden, die wenschten dóór te vergaderen. Het Bestuur zag daarin geen bezwaar, al konden er zóó natuurlijk geen besluiten genomen worden.
De discussie bleef dan ook algemeen. Voor- en nadeelen van afgevaardigd lidmaatschap werden besproken, evenals de verschillende wijzen waarop het genootschapsleven bevorderd zou kunnen worden. De Voorzitter wees op de spreektribune van het Genootschap: het Weekblad, waar toch zoo veel meer medewerking voor mogelijk is, waardoor dan toch zeker het genootschapsleven bevorderd kan worden.
De vergadering meende, dat die medewerking ook wel komen zou en er slechts een klein stootje noodig was om tot bloeiender leven te geraken. Het zou er dan slechts om gaan dat stootje op de juiste manier te geven. De uitgaven van het Genootschap worden belangrijk genoemd; ze zijn echter volgens sommige leden te belangrijk geworden in verhouding tot andere dingen, die het Genootschap toch ook op z'n programma dient te houden. De Voorzitter blijft pessimistisch, maar is ten volle bereid zich te laten overtuigen, dat hij ongelijk heeft.
De Heer Bruin verklaarde zich bereid in overleg met eenige andere leden een programma op te stellen voor h.i. noodzakelijke veranderingen en de mogelijkheden daartoe, alles als voorbereiding voor een behandeling ter vergadering. Welk aanbod, in afwachting van de dingen die komen zullen, gaarne en dankbaar werd aanvaard.
J. B.

FLITSEN.

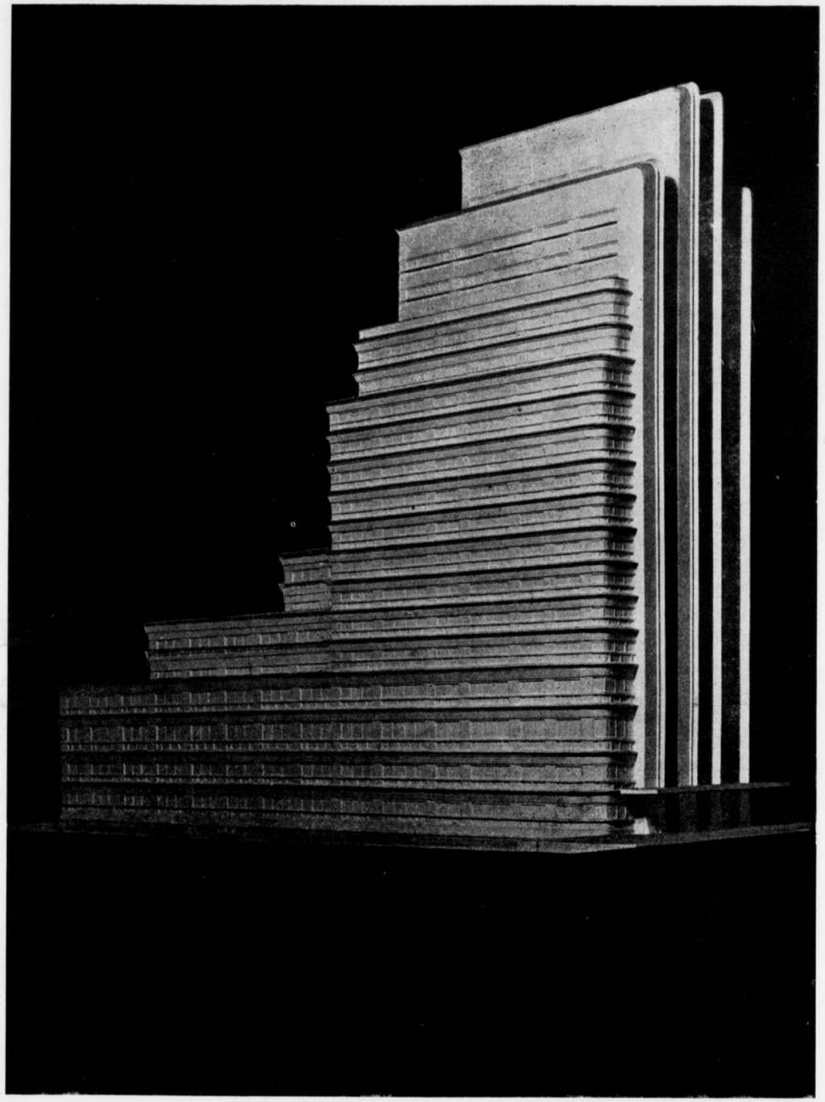
Flitsen zijn geen bliksemschichten, waarop een krakende donderslag volgt; het zijn slechts opkomende gedachten, die, vóór ze weer gaan, worden gegrepen en vastgelegd.
Bliksemschichten kunnen ze slechts heeten, in zooverre ze bij den auteur voldoende insloegen om hem tot vasthouden van de door hen verlichte beelden te bewegen.
Bij de lezing van het bovenstaand verslag van de na-vergadering-zonder-besluiten flitst het in mij, hoe vergaderingen zonder besluiten somtijds meer ingrijpend kunnen zijn dan vergaderingen met veel besluiten.
Daarom treft het mij, dat ondanks het uit deze vergadering opdoemende levensteeken, de voorzitter pessimistisch bleef en daar tegenover alleen zich bereid verklaarde tot overtuiging van ongelijk. Zelfs voor een voorzitter van het Genootschap A. et A. komt het niet te pas pessimistisch te zijn en nog minder, tegenover de levende teekenen van genootschappelijk bewustzijn, zulks te blijven. Beter nog is het als optimist te gelooven, al zou men er ook onnoozel bij worden, dan als pessimist te twijfelen aan den genootschappelijken aanleg der leden van het Genootschap A. et A.

Genootschapsleven is nog geen genootschappelijk leven, maar kan het *worden*. Dit moge blijken: ook door alzijdige medewerking der leden tot het maken van het weekblad „Architectura" tot een levend orgaan van genootschappelijk leven!

MAQUETTE ONTWERP KANTOORGEBOUW
VOOR DE „CHICAGO TRIBUNE".

HANS UND WASSILI LUCKHARDT
BERLIJN.

MAQUETTE ONTWERP KANTOORGEBOUW
VOOR DE „CHICAGO TRIBUNE".

HANS UND WASSILI LUCKHARDT
BERLIJN.

TIJDSCHRIFTEN.

l'Habitation à bon marché.

Nr. 1. Weer twee plaisante tuinstadwijken bij Brussel : la cité-jardin Floréal et la cité-jardin des Trois Tilleuls, samen 50 H. A. groot en plaats biedend aan 5-6000 bewoners. Ontwerper Louis van der Swaelmen, architecten Eggericx, François en Moenaert. Hier wordt Floréal beschreven en in plan en foto's getoond.

Nr. 2. La Societé d'habitations à bon marché de Saint-Josse-ten-Noode. Drie blokjes van elk 40 woningen verrezen in de plaats van krotten. Opmerkelijk zijn de aan keuken of spoelkeuken uitgebouwde provisiekasten.

La Cité, nr. 1.

L'architecture en Tchéco-Slovaquie door Henri van de Velde. „Het werk der pionniers, die tegen het eind der vorige eeuw bevrijdend braken met de academische formules, draagt thans vruchten." De jonge staat behoeft veel nieuwe gebouwen en de vele groote opgaven vinden architecten die ze aankunnen. Bespreking en afbeeldingen van de prijsvraag voor een museum van moderne kunst te Praag. 1e prijs Prof. Gocar, opvolger van Jan Kotera. Maar schr. prefereert het werk van Roskot en van Novotny en hij hoopt dat de beste architecten achtereenvolgens een opdracht zullen krijgen en niet herhaalde prijsvragen de bouwkunst een bepaalde richting op zullen drijven. Hij constateert het dikwijls slechte resultaat van groote prijsvragen met te verscheiden juryleden: het Vredespaleis, het Chicago-Tribune-gebouw. Wat Genève brengen zal?

Časopis Československych Architectu.

Interieurs van A. Parkmann, een hoekbebouwing van K. Smidt en een hotel(?) van J. Chocol, die alle een merkwaardige overeenkomst met Nederlandsch werk vertoonen. Als het ontwerp van Smidt in een Nederlandsch blad zou worden afgebeeld als „een hoekoplossing in Amsterdam-Zuid, -Oost of -West zou niemand zich verbazen.

The Architectural Review.

Febr. De reeds voor jaren gereproduceerde vorstelijke, architectonische tuin van den Zweedschen beeldhouwer Carl Milles, ruim voorzien van eigen plastieken. Klassieke motieven zijn erin verwerkt, vroeg-middeleeuwsche archaïstische, Italiaansche, barokke. . . ., nee, Oestberg, de bouwmeester van Stockholm's raadhuis staat niet alleen.

Adelaide House, London. „Sir John Burnet and Partners have made history ; they have given English commercial architecture a definite modern expression. It remains for us to make of Adelaide House and buildings like it the foundation for a modern tradition." Zoo besluit Vernon Blake zijn beschouwing. Jammer genoeg staat het uitgevoerde ontwerp ver beneden het voorgaande, derde.

Maart Allerhande: een verdienstelijk ingedeeld genootschapsgebouw van Greenaway and Newberry, maar „it marks intentionally, I fancy, no advance in architectural thought", een groot landhuis, waarvan natuurlijk het melkhuis het beste is, le Veau's paleisje Vaux-le-Vicomte met tuinen van le Nôtre. W. B.

SECRETARIAAT VAN DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD „ARCHITECTURA".

Het adres van het secretariaat van de Redactie van het weekblad is vanaf Maandag 6 April: *H. C. Verkruysen, Spaarnelaan 40, Heemstede (post Haarlem).*

TENTOONSTELLING PARIJS 1925.

De Internationale Tentoonstelling voor Architectuur en Kunstnijverheid te Parijs wordt op Dinsdag 28 April e.k. door den President van Frankrijk officieel geopend en zal den daarop volgenden dag voor het publiek toegankelijk zijn.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

TÁ-TA-TA-TÚ, TA-TÚ, TA-TÓ!

Wat er aan de hand is, dat er „Verzamelen" wordt geblazen? Dat tegen het eind van het seizoen een vergadering wordt bijeengeroepen om den geheelen toestand van het genootschap onder de oogen te zien?

Wel, dat er bijna niets aan de hand is geweest den heelen winter, dat in 1925 nog slechts eenmaal is vergaderd; dàt is ons aanleiding geweest eens te bespreken, eerst binnenskamers, daarna in de gemoedelijke navergadering van 26 Maart en met het bestuur, en straks met alle leden die het wel en wee van A et A waarlijk ter harte gaat — te bespreken, wat er gedaan kan en moet worden om het genootschap nieuw leven in te blazen.

Want het is niet genoeg dat er een bestuur is dat de belangen van A et A behartigt en dat er bladen worden uitgegeven: A et A is geen genoot-schap meer.

Hoe dat zoo gekomen is? Oorzaak en gevolg zijn moeilijk te onderscheiden in die verwording.

„Het genootschap A et A is volgens zijn statuten de vereeniging welke de zorg voor de bouwkunst op zich neemt. Bij zijn reorganisatie in 1916 moest het genootschap inzien dat een gedeelte zijner leden niet geacht kon worden te zijn in het bezit van een genoegzaam inzicht om aan die zorg voor bouwkunst doeltreffend deel te nemen en besluiten een afzonderlijke categorie van leden in te stellen, aan welke, als Afgevaardigde leden speciaal het behartigen der bouwkunstbelangen werd opgedragen." A et A was destijds verslapt en verwaterd; een jonge, sterke generatie heeft toen het heft in handen genomen, het genootschap verjongd, het door instelling der A. L. naar binnen en naar buiten willen versterken, ze heeft kwijnende instellingen als de bibliotheek opgedoekt en Wendingen opgericht; ze heeft dus stellig ongemeen verdienstelijk werk gedaan en het genootschap een aanzien verschaft zooals het waarschijnlijk nooit had.

Nu zijn we bijna tien jaar verder.

De groep Afgevaardigde leden is er nog — in theorie, Wendingen bestaat nog in der daad, het voor kort verjongde weekblad mag er zijn en gezag heeft het genootschap nog steeds.

En toch is het niet gezond te achten, is vooral een gezonde ontwikkeling niet gewaarborgd, veeleer bedreigd. D o o r d a t e r g e e n g e n o o t s c h a p s l e v e n i s.

Een kleine kern van leden ziet zich genoopt het werkend deel van het genootschap te vormen, d.w.z. het bestuur en de redacties der bladen.

De bladen eischen het leeuwendeel van het budget en verhinderen ontplooiïng in andere richtingen.

Tentoonstellingen worden niet meer gehouden, prijsvragen niet meer uitgeschreven, ook vergaderingen niet.

En die kern van leden, èn de bladen zijn steeds losser van het genootschap komen te staan. . . . d o o r d a t e r g e e n g e n o o t s c h a p s l e v e n m e e r i s; er is geen fond, geen voedingsbodem.

Dat de Amicitia destijds op den achtergrond is gesteld is toen waarschijnlijk van nut geweest om de atmosfeer te zuiveren, het genootschap zich te doen bezinnen

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
11 APRIL 1925

op zijn hoofddoel, maar stellig wordt toch de bouwkunst ook gediend door „(het medewerken tot) een goede verstandhouding tusschen haar beoefenaars", zooals de Statuten het zeggen.
V e r s t a n d h o u d i n g, daarom is het te doen. De wensch ernaar is van heel verschillende zijden gebleken.
Niet willens en wetens, maar helaas onmiskenbaar heeft de instelling van de groep A. L. het vereenigingsleven, een goede verstandhouding geschaad en een bedenkelijke tweespalt in het genootschap gebracht. Bij zijn installatie kwam het den voorzitter voor „dat de gewone leden zich van het genootschap terugtrekken in de meening, dat de afgevaardigde leden het nu wel verder zullen doen." Maar dat was, gezien de depreciatie der gewone leden en de rechten en plichten der A. L. helaas maar al te goed verklaarbaar. Het is ten zeerste gewenscht de bezwaren weg te nemen, die van deze kant de leden belemmeren zich daadwerkelijk te interesseeren in het vereenigingsleven.
De bladen. Het is niet te loochenen dat het zwaartepunt van het genootschap zoodanig verschoven is naar zijn uitgaven dat daarin een gevaar schuilt: de kracht van Wendingen beteekent in zekeren zin de zwakheid van het genootschap. Lid worden van A et A is een euphemisme voor zich abonneeren op Wendingen. Wat geen geringe hulde aan de redactie inhoudt.
De redactie beijvert zich het weekblad een band tusschen de leden te doen zijn. Maar is dit wel goed mogelijk? Kan niet slechts een g e n o o t s c h a p een blad uitgeven dat een orgaan is? Een bloeiend genootschapsleven kan een orgaan doen bloeien, maar omgekeerd?
Vast staat wel dat het bezit van eigen lokalen zeer gewenscht is en reeds lang doet het bestuur moeite een zetel voor het genootschap te vinden. Waar de ledenvergaderingen kunnen worden gehouden en de in eere te herstellen tentoonstellingen, waar de centrale administratie kan worden gevoerd, die onmisbaar is voor de verscheiden verrichtingen van A et A.
Nog velerlei zou geopperd kunnen worden, maar de copy moet weg. Dit stukje geeft een persoonlijke kijk op den toestand van A et A, waarin wel den klemtoon moest vallen op zijn nooden. Overigens wil het niet meer zijn dan het signaal „Verzamelen!" van den hoornblazer.
Verzamelen! om het genootschapsleven te herstellen, niet om zijns zelfs wil in de eerste plaats, maar om A et A daardoor inwendig te versterken.
Verzamelen! Maandag den 20en om den eersten stap te zetten op den te volgen weg.

W. B.

VAN HET BESTUUR.

Ter jongste ledenvergadering op 26 Maart j.l., kwamen bij de rondvraag van de zijde van eenige leden opmerkingen en wenschelijkheden naar voren nopens het herstellen van het vereenigingsleven.
De hierop neerkomende voorstellen vielen voor een gedeelte samen met het streven van het Bestuur tot het verkrijgen van een betere gelegenheid voor vergaderingen, Bestuur, leestafel, administratie enz.
De besprekingen leidden tot een samenkomst van het Bestuur met de heeren B. T. Boeyenga, W. Bruin en Albert J. Kramer op Maandag 6 April j.l. met het doel het ter ledenvergadering besprokene nader onder oogen te zien en zoo mogelijk de middelen aan te wijzen om tot verwerkelijking van die wenschen te geraken.
Een uitvoerige discussie welke het Genootschapsleven in zijn verschillende uitingen en zijn invloed naar buiten van vele zijden belichtte, bracht onder meer het inzicht dat het, wat zijn budget betreft, vrijwel tot het uiterste gespannen is, zoodat een verleggen van het accent naar een actiever vereenigingsleven noodzakelijk zal moeten gepaard gaan met offers aan andere uitingen.

Een verheugend verschijnsel wordt het geacht dat uit de kring der leden een drang tot herzien, hernieuwing, tot beweging naar voren komt, en waarvan verwacht wordt dat het weerklank vindt in breederen kring.
Besloten werd een ledenvergadering uit te schrijven op Maandag 20 April a.s., alwaar het bovenstaande een onderwerp van algemeene bespreking zal uitmaken, in te leiden door de heeren Boeyenga, Bruin en Albert J. Kramer voornoemd.

J. Z.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

LEDENVERGADERING OP MAANDAG 20 APRIL 1925 DES AVONDS 8 UUR IN GEBOUW HEYSTEE, HEERENGRACHT 545—549.

Agenda:

1°. Notulen vorige vergadering.
2°. Bespreking van de middelen om het Genootschapsleven te herstellen. Het onderwerp is bij het Bestuur aanhangig gemaakt door de Commissie: B. T. Boeyinga, W. Bruin en A. J. Kramer, en wordt ingeleid door den heer B. T. Boeyinga.
3°. Benoeming van een Commissie van Verificatie.
4°. Ballotage en Installatie van nieuwe leden.
5°. Rondvraag en sluiting.

C. J. BLAAUW, Voorzitter.
J. BOTERENBROOD, 1e Secretaris.

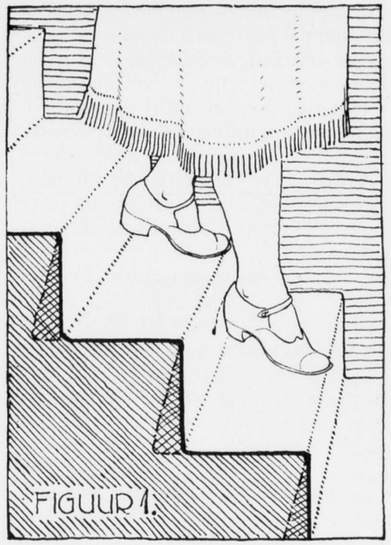
BESCHERMING VAN DEN ARCHITECTENTITEL.

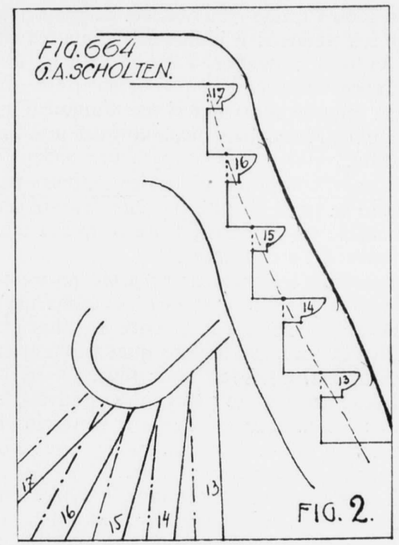
Tien jaar geleden zou ik, als mij de vraag gesteld zou zijn, of de architectentitel beschermd moet worden, geantwoord hebben: „zijn ze gek, je beschermt zuigelingen, zwakzinnigen, drankzuchtigen, enfin in het algemeen reactionnaire figuren (zuigelingen reken ik daar niet onder) moeten wij nu als architecten, als menschen van de vernieuwende gedachte en daad, onszelf laten beschermen. 't Is toch te dol, dat wij niet eens zelf in staat zijn ons een keurkorps van beunhazen van het lijf te houden. Intusschen de tien jaar zijn verstreken, en omdat het je nu eenmaal van geslacht op geslacht voorgepraat is, dat je wijzer wordt met de jaren, ben je aan je meerdere jaren verplicht minder spontaan te zijn, en moet je overwegen of het inzicht van een commissie van collega's, die je hoogacht, en die tot de conclusie komen, dat we beschermd moeten worden, ook juist is. Maar als je dan lang een wijs gezicht gezet hebt, en over veel verstandige zinnen je gedachten hebt laten gaan, kom je weer tot den kern, en zie je weer duidelijk staan: „mijn titel van architekt of bouwmeester zal voortaan beschermd worden".
Niet het beroep, waarvoor ik zeker op de bres zou komen, zal beschermd worden, neen mijn armzalig titeltje.
Dus Jan Batting gaat toch gewoon zijn gang, en lapt het aan zijn schoen, dat hij zich geen architect mag noemen, welke titel hij intusschen nu ook al niet voert, omdat hij heel goed weet, dat zijn carrière veel meer verzekerd is, als hij zich bouwkundige noemt, want dan kan hij soepel wezen, en lekker manusje van alles zijn, wat een architect toch niet mag, en ja, hij ziet het heel duidelijk om zich heen, dat het den koopman in ongeregelde goederen wel gaat, en dat je moet geven en nemen, en dat in deze verzonken wereld de staat toch lekker op zijn hand is.
En aan diezelfde staat zullen wij nu bescherming van ons titeltje gaan vragen. Als er „slimme" knapen aan het bewind zijn, nu dan geven ze ons de gevraagde fopspeen.
Maar denk erom, probeer geen bescherming van het beroep te vragen, want dat krijg je nooit. Maar ik vergeet, dat ik tien jaar ouder en wijzer ben geworden, en ik mag dus niet meer badineeren. Helaas . . ., want het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Voor mijn wijzer brein zie ik de duiveltjes al weer dansen in de gedaante

van „heel kleine onnoozele redactie-wijzigingetjes op het rapport van de commissie," daar dansen ze n.l. zij, die „om bepaalde reden" geen examen kunnen doen door . . . „overwicht van begaafdheid". In zijn volle heerlijkheid danst mijn duivel weer. Men (de beschermers) beginnen er al mee in hun maag te zitten, dat ze de besten misschien zouden kunnen verliezen. Daar zit de kneep. We zullen de besten gaan verliezen, eenvoudig omdat de kunst de vrijheid is, en zich niet laat reglementeeren. Er zijn geen vrije beoordeelingscommissies te bedenken, zelfs al zijn ze vrij van de oudroestmarkt, de staatsbemoeiing. Laten we ons niet verbeelden met die bescherming van den architectentitel vooruitstrevend te zijn. In Engeland is de titel beschermd, en het resultaat. . . . In Rusland was voor de revolutie de titel beschermd, en de kunstenaars gingen eronder gebukt. Nu is de bescherming afgeschaft. Tatlin kan zich in zijn monument voor den arbeid vrij uiten — als wij ook eens een monument voor den arbeid waardig zijn en onze Tatlin komt naar voren, dan zegt onze „commissie tot bescherming van den architectentitel": Tatlin, Tatlin, nooit van gehoord, geen examen gedaan, raar grillig werk, niets voor de toekomst, neen, we bekronen onzen beschermden collega J. Z. E. (Jan Zakelijke Eenvoud), die zal ons monument voor den arbeid bouwen, leve de beschermde architectentitel".
Maar ik bemerk wederom, dat ik mijn tien jaar ouder hoofd niet waard ben, ik vraag excuus voor mijn onverstandige beschouwing. De commissie heeft gelijk: „wij moeten de bescherming van ons titeltje vragen". Een prachtig sterk architectuurtijdperk wordt niet beheerscht door een prachtig sterke menschengemeenschap, maar door een beschermden titel. En bovendien, als de kudde geen herder heeft, dan elk schaap maar vastbinden, al is het dan maar aan een programma van eischen. Ir. (lekker beschermd) J. B. VAN LOGHEM.

UIT DE BOUWPRACTIJK EN VOOR DE TEEKENKAMER.

1. Aan een der bioscooptheaters in Amsterdam zijn de treden van de betontrappen waarvan de aantrede gering is, rechthoekig van doorsnede. Bij het afloopen ondervindt men bij iederen stap 't hinderlijke daarvan. De schoenen beschadigen telkens tegen het „stootbord". De voor de hand liggende vorm voor betontreden is, in plaats van één of ander wel-profiel, de afschuining volgens bijgaande teekening, Fig. 1, welke vorm meer is toegepast.
2. Een andere fout welke nog al eens gemaakt wordt, is deze, dat, bij verdreven treden, volgens de bekende methode, men ter bepaling van bovenkant boom, eerst de stootborden in den plattegrond uitslaat en de welbreedte ervóór uitzet, daarnà op den boom de bovenkant hiervan bepaalt door omcirkelen uit voorkant wel-bovenkant trede.
De aldus verkregen lijn zal bij sterk verdreven treden steeds geknikt zijn, terwijl de lijn die men kan trekken door de snijpunten van stootbord en bovenkant trede toch zuiver is.
Maar daaruit is dan ook de goede methode af te leiden.
Een goed beloop ontstaat als men 't stootbord negeert en de trede beschouwt als een massief blok, waarin na voltooiïng 't stootbord wordt gevormd door uithakken. In plattegrond dus eerst de vóórkant trede en daaruit terug het stootbord en op den boom uit vóór-bovenhoek-trede de boomlijn bepalen.
Een voorbeeld, waaruit de fout goed blijkt, vinden belangstellenden in de atlas van „de Practische Timmerman" van G. A. Scholten. Fig. 664 (zie Fig. 2.)
De oorzaak van de onzuiverheid der boomlijn is, dat de welbreedte bij treden die onder een scherpen hoek den boom ontmoeten, aanmerkelijk breeder wordt dan normaal.
Als men de stootborden terugzet uit de v. k. treden, heeft dat verschil geen nadeeligen invloed meer.

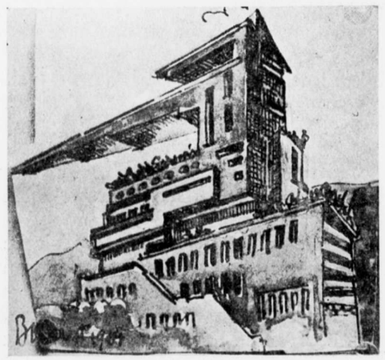
3. Het doel van diverse systemen voor uitslagen van verdreven trappen is, o. a. een zuiver beloop van den boom, 't welk meestal gevolg is van den platten grond. 't Beloop is echter ook als *uitgangspunt* te nemen en de plattegrond wordt dan uit den opstand afgeleid. Hiervan zijn goede voorbeelden in bovengenoemd werk, Fig. 652, 653, 655 en 655*a*.
De boomlijn bestaat uit 2 cirkelsegmenten.
Deze methode heb ik meermalen met goed gevolg toegepast.

Het bovenstaande werd begin Maart geschreven in de week ná 't verschijnen van No. 9, ingevolge den oproep v. d. Redactie tot medewerking, doch de opname ondervond door allerlei eenige vertraging. Ik verwachtte, dat in dien tusschentijd, behalve de heer P. V. door wien de rubriek op voorbeeldige wijze werd geopend, vele andere leden wel iets zouden meedeelen.
De heer P. V. bleef echter tot nu toe de eenige.
De Redactie vergunne mij, dat ik op deze plaats nog eens herinner aan hare uitnoodiging in No. 9.
Heeft een der leden na 't lezen dezer regels een geschikt onderwerp, dat hij zich dan direct tot schrijven zette, vóór 't goede voornemen weer op den achtergrond raakt en ten slotte niet uitgevoerd wordt.
Amsterdam. A. C. A. ROTGANS.

UNE BASE A CRÉER POUR LA NOUVELLE COLLABORATION PAR MARCEL JANCU.

Heureux présage pour l'avenir, notre ère se distingue par un saisissant désir de construction. (Toute époque de grand style se caracterise par un effort developpé de bâtir).
La première raison des malentendus entre l'architecture (Brunelleschi, Michelozzo, Blondel etc.) et les arts plastiques causé par le „trompe l'oeuil", qui détruisait leurs espaces clos, n'existe plus.
Les forces créatrices des nouvelles générations artistiques se disputent aujourd'hui

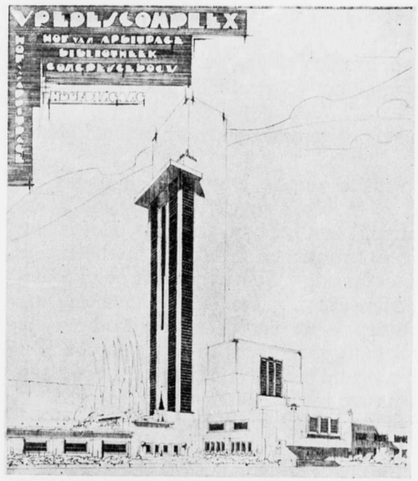
la gloire d'une volonté, de construire-réaliser. Les origines de ce mouvement précis seraient à rechercher dans les premiers temps des essais de l'art abstrait (Radikale Künstler, Zürich) et dans les jours fièvreux des révolutions sociales d'après guerre.
En éffet ce constructivisme d'aujourd'hui n'est qu'un éloquant désir de réunir à nouveau les efforts disparates des arts plastiques autour d'une architecture renaissante.
Ritmer, composer, créer des rapports par les chiffres et la géometrie dans le plan et le volume, ensuite par une savante sensibilité suivre la voix intérieure de cette matière qu'on pétrit, voilà ce qui rattache l'oeuvre des arts plastiques constructivistes à l'architecture.
Toutefois les vues d'une architecture vivante doivent également subir, jusqu'à la collaboration, certaines révisions urgentes:
Pour l'art même, il n'existe un plus grand danger que l'anarchie architecturale. Plus que n'importe dans quel art en architecture l'individualisme est une négation complète. On bâtit pour tous.
L'architecture ne peux faire preuve d'un éffort sérieux que lorsqu'elle possède *une base unique spirituelle* et générale : la conception, car il faut ajouter que c'est un vain espoir de croire que les nouveaux matériaux utilisés seraient d'eux même capables de créer ce style.
Les matériaux conditionnent évidement un aspect superficiellement neuf, mais l'architecte doit savoir en user comme d'une formule. Oublions donc les chateaux de cristal, béton ou fonte. Les gratte-ciels et les autos ne nous enseignent point un style. (Le machinisme en architecture est vaincu tout comme l'était hier le naturalisme.) Aussi l'influence américaine (Wright) ou japonisante de l'horizontalisme qui intéresse tant les jeunes architectes est loin de réaliser un style.
L'école d'architecture ne doit plus être une académie de dessin de nu, d'histoire de hachures et lavis où de perspective, mais un atelier, un laboratoire des plus pures études du volume-abstraction et des problèmes pratiques de matériaux.
On ne devraient plus bâtir où enseigner l'architecture qu'après modèles pour faire faire aux jeunes l'excellent exercice de concevoir dans l'éspace un voir-spatial des idées.
Nous avons compris que l'architecture n'est pas l'art des facades et des vues, mais que c'est tout d'abord l'art des corréspondances d'espaces, l'art des rapports équilibrés, des volumes, des proportions, des rytmes construits avec une sensibilité organique suivant un fondement une base a créer unique support des traditions.

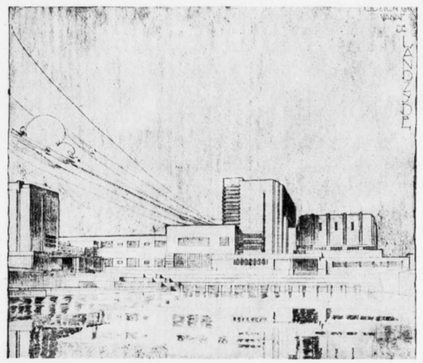
Tribune et maison avec terrasse d'aterrisage d'avions. MARCEL JANCU

Nous sommes les premiérs anneaux d'une nouvelle châine, nous devons nous exercer dans les plus simples, essentielles et primaires problèmes de volumes et matériaux, pour essayer, chacun à son tour d'éclairer l'immense problème des valeurs nouvelles à créer.
L'unique matériel éternellement vrai c'est l'abstrait (nombre, géometrie, couleur.) Plus que jamais il nous faut aujourd'hui *cette base d'entente* sans laquelle bâtir restera un mot.
Cette base à créer sera l'unique lien entre le nouvel artisan et son conseiller, l'architecte et formera le style socle d'une tradition à venir.
Bucarest 1925.

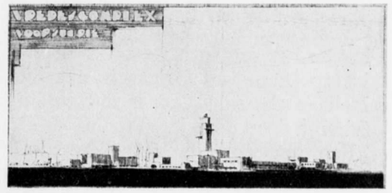
Naschrift.
Wij ontvingen bovenstaande ontboezeming uit Roemenië van onzen medewerker Dr. Adolf Behne te Berlijn. Er valt uit op te maken, dat wat het theoretiseeren betreft, Boekarest en Amsterdam (om van Den Haag en Rotterdam ditmaal niet te spreken) niet zóó ver uiteen liggen als men wel zou denken.
Of de architectonische fantasie van den schrijver-architect Marcel Jancu volkomen sluit op zijn „base à créer"? Dit moge ieder voor zich uitmaken. Voor de vliegmachine's zal het dalen op een dergelijk terras als door den architect Marcel Jancu gedacht, nog wel een even groot experiment zijn als de architectuur het is voor den architect. Niettemin zijn zulke architectonische luchtsprongen sympathiek om het jeugdig enthousiasme, dat er uit spreekt. C. J. B.

ONTWERP JOH. J. HONEKAMP

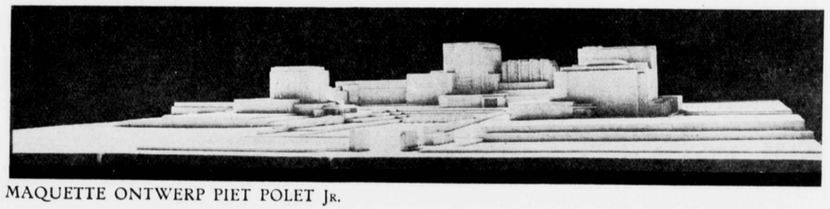
ONTWERP PIET POLET JR.

VOORSCHETS J. HONEKAMP

VAN DE REDACTIE.

Het werk der beide leerlingen van den Cursus voor Hooger Bouwkunstonderwijs Honekamp en Polet had natuurlijk geplaatst behooren te worden in No. 10 van het Weekblad, bij het artikel van den heer W. M. Dudok „Grootontwerp" Cursus 1923—1924. Door verschillende omstandigheden moest de plaatsing uitgesteld worden tot het volgende nummer, waarin ze ook al weer niet kwamen omdat, wegens het uitblijven van belangrijke toegezegde copy, de opmaak van het blad op het laatste oogenblik omgegooid moest worden. Toen de zaak eenmaal zoo lang was uitgesteld, meende een gedeelte der Commissie van Redactie dat de afbeeldingen dan maar in het geheel niet meer geplaatst moesten worden; het werd zoo te gek. Anderen meenden dat er geen bezwaar bestond al was het dan ook wat laat, aan welke laatste meening dan ook, blijkens plaatsing in dit nummer, gevolg werd gegeven.

MAQUETTE ONTWERP PIET POLET JR.

TIJDSCHRIFTEN.

Journal of the R.I.B.A., nr. 9.

„Moderne architectuur van het Noorden" door Howard Robertson. Schrijver die veel gereisd heeft en gezien, vat in dit artikel zijn indrukken samen, houdt zijn landgenooten het goede voor dat in andere landen bereikt is en op de ontwikkeling van de Engelsche bouwkunst van gunstigen invloed kan zijn. Hij begint: „Er zijn in dit moment onmiskenbare teekenen van een drang in Engeland tot een architectuur die een directe uitdrukking is van een moderne kijk op en een oplossing — voorzoover mogelijk — van moderne vraagstukken. Deze beweging blijkt niet slechts uit enkele voor kort opgerichte gebouwen, voorwaar nog weinig genoeg — maar ook uit de neigingen, het streven van de bouwkunstscholen, aangemoedigd door een breede verdraagzaamheid van lichamen als de Board of Architectural Education en de Rome Faculty in Architecture en uit de artikelen, lezingen en discussies der laatste drie jaren".

Schr. beschouwt dan vluchtig Amerika en Frankrijk, daarna ons land („great beauty of material") en vervolgens Denemarken dat voortreffelijk gekarakteriseerd wordt, Zweden en Finland.

Het raadhuis van Kopenhagen heeft geen school gemaakt en meer invloed gehad buiten dan in Denemarken.

„Het kwam mij voor dat de architecten van de jongste Deensche gebouwen in zekeren zin trachtten moderne problemen op te lossen zooals de Grieksche geest de gegevens en omstandigheden van dezen tijd zou hebben aangevat. Het is een poging, als het ware, in de Grieksche huid te kruipen en Grieksche intellectueele processen te bestudeeren in hun moderne toepassing". Schrijver wijst ook op den invloed van den Deenschen Wren, C. F. Hansen. „. . . een zekere koelheid, zoo dikwijls eigen aan puur klassicistisch ontwerp is de voornaamste schaduwzijde van dezen invloed, die ten deele op zijn rekening moge hebben de Deensche fout van niet ten volle partij te trekken van de mogelijkheden van kleur. Daarin staan ze ver achter bij de Nederlanders en hun naaste buren, de Zweden".

Over Zweden o.a. dit: „De jongere school van Zweedsche architecten verkiest boven het romantische mixtum van het raadhuis een meer gekuischte, strengere interpretatie van Grieksch, gekruid met Empire en overgoten met een scheutje Italiaansche saus. Het is misschien geen faire of nauwkeurige omschrijving, want feitelijk doen deze jongeren als de Denen; ze gaan terug tot de grondbeginselen. . ."

„Een trek van de moderne Zweedsche phase is het groote aantal jonge kunstenaars, schilders, beeldhouwers die nuttig samenwerken aan de versiering van gebouwen van allerlei slag. Zelfs heel bescheiden particuliere huizen — die van architecten bijvoorbeeld — hebben beschilderde plafonds en kleine gebeeldhouwde verfraaiingen. Het zou moeilijk zijn in Engeland iemand te vinden buiten de beroemdsten (en duursten) om werk van dezen aard uit te voeren. En dan geloof ik nog dat onze decoratieve zin niet voldoende wakker is om het denkbeeld aan te kunnen. We zijn te stereotiep en missen buigzaamheid. Met het ontwerpen van meubelen is het al evenzoo gesteld". W. B.

BERICHT.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, brengt ter algemeene kennis, dat ter zake van de internationale prijsvraag, welke wordt uitgeschreven voor den bouw van een vergaderzaal voor den Volkenbond te Genève, eenige vertraging is ontstaan.

De toezending van het programma der prijsvraag aan belanghebbenden, welke aanvankelijk in Februari j.l. zou geschieden, zal derhalve eveneens eenig uitstel ondervinden.

's-Gravenhage, 3 April 1925.

Overeenkomstig de geparafeerde minuut,
De Secretaris-Generaal,
C. FEITH.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DAS SCHIFF* VON ERICH MENDELSOHN.

Das Schiff, das mich über den Ozean fürht, ist ein Zwitter von Geburt an.
Mit eindeutigem Daseinswillen, aber mit geteilter Veranlagung.
Zerschnitten in Auszen und Innen, in Technik und Dekoration in Dynamik und Statik.

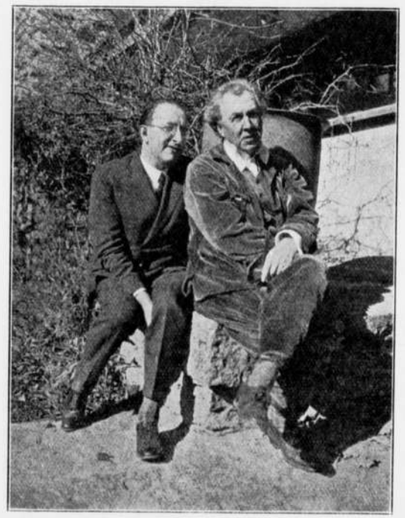
Funktion des Schiffes ist, das Meer zu befahren, also Wasser zu verdrängen, es zu durchschneiden, vom Turboantrieb der Schiffsschrauben vorwärtsgetrieben zu werden.

Weil es naturgemäsz auf Gleichgewicht balanciert, ist es auf Achse eingestellt. Es hat also drei Hauptansichten: Bug, Breitansicht und Heck.— Der Bug ist Schneide, fensterloser Gischtfang, nur Ankerauslasz. Mit spitzem Winkel der Schiffsmitte, der Hauptstoszkrafft, Platz machend.

Die Breitseiten find grosze Ruheflächen, sorgen für den gleichmäszigen Ablauf des aufgepeitschten Wassers. Sie verpflichten die Fenfter der Schiffsstockwerke zu scharfem Respekt vor der unverletzlichen Haut des geschlossenen Rumpfes, des Wasserverdrängers, des Objektes der eigentlichen Fortbewegung.

Denn hier, mitschiffs, ist das Zentrum der Menschenansammlung, hier, im Schwerpunkt der Raumkonzentration, liegt der Maschinenraum, das Herz des Schiffes.

Der horizontalbewegung und der inneren Organisation des Schiffes entsprechen die Bullaugenreihen der Magazine, der Bewirtschaftung und der Wohndecks.

FRANK LLOYD WRIGHT EN ZIJN GAST.

Ueber ihnen, als Aufbauten, die Terrassen der Promenadendecks, der Geselischafts- und des Navigationsdecks.

Also logische Ballung mittschiffs, logische Schichtung, materialhaft in Eisen. Nietkonstruktionen mit groszen Freiflächen bis hinauf zu den Schwengkrähnen der Rettungsboote.

Das Heck, modernste Bauart, folgt nicht mehr dem Wasserquirl der Schiffsschrauben, sondern ist letzter Druckantrieb und neuer Nutzungskoeffizient geworden.

Die Schornsteine leicht abgewinkelt, um den Windwiderstand zu verringern, folgen dem Spannungsgesetz der Bewegung, ebenso die Segelschiffsreminiszenz der Masten. — Sie sind heute noch Krahnersatz und Funktürme, bald überflüssig bei fortschreitender Technik.

Das ist das Schiff. Der eindeutig durch mechanische Kraft fortbewegte Raum, eindeutig das motorische Fahrzeug.

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
18 APRIL 1925

FRANK LLOYD WRIGHT.

Sachliche Aufgabe und Beherrschung der Mittel erzeugten ein klares Ergebnis. Es ist die gesunde Klarheit des technischen Geistes, die organische Anordnung erfüllter Voraussetzungen. Ein in sich abgeschlossener Organismus, ein lebendiger, vollendeter.

Im Augenblick seiner Berührung mit dem Menschen verliert das Schiff seine sachliche Sicherheit.

Als ergebener Diener behängt es sich mit dem, was das Individuum braucht: zu seiner Behaglichkeit, d. h. zur häuslichen Gewohnheit, zu seiner Gewohnheit, d. h. neun sichere Tage, zu seiner Sicherheit, d. h. den Ozean zu vergessen. Darüber aber vergiszt das Schiff selbst sein eigentlichstes Wesen. Sein Konstruktionsmaterial, seine technische Logik und seine organische Raumdisposition. Denn die Illusion, die Balkenlosigkeit des Wassers nicht zu merken, ist ein Betrug und führt nicht zum Ziel. Dafür stehen optische Wahrnehmung und physischer Zustand in zu engem Zusammenhang.

Ueberlegt doch! Sind die Kapitäle der hin und her schwankenden Griechensäulen in der Luft aufgehängt oder ihre Fundamente im Wasser?

Also löst die Räume des Schiffsinnern nicht auf in die Romanzen eurer Villenstabilität.

Schlieszt endlich die Räume, zerreiszt sie nicht.

Reiszt ihre Ecken zusammen, wie das Schiff auszen euch anweist — in Eisen, in Fensterbändern, in horizontalschichtung. Denkt im eisernen Organismus, der eure historischen Dekorationen sich für die Zukunft verbittet.

Denn während schon heute — sicher morgen aber — die Häuserreihen der festländischen Straszen nur Leitwände des schnellen Verkehrs sind, Staumauern zu beiden Seiten des ungeahnten Motorstroms, ist das Schiff das treibende Element selbst, das Getriebene, selbst Fahrzeug, Motor und Bewegung.

Deshalb ist es unmöglich — rechnungs- und gefühlsmäszig — die statischen Bedingungen der festländschen Stabilität auf die dynamische Wirklichkeit des Schiffes zu übertragen. Solche Vermengung bedeutet einen Mangel an konstruktiver Logik und technischer Kultur.

Nur eine unbelastete Einstellung zu unserer Zeit kann das Problem erkennen und lösen.

Es ist zu lösen.

(Met toestemming van het Berliner Tageblatt.)

*Eerste, van een reeks van drie artikelen van Erich Mendelsohn over zijn reis naar Amerika en zijn bezoek aan Frank Lloyd Wright.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

LEDENVERGADERING OP MAANDAG 20 APRIL 1925 DES AVONDS 8 UUR IN GEBOUW HEYSTEE, HEERENGRACHT 545—549.

Agenda:

1°. Notulen vorige vergadering.
2°. Bespreking van de middelen om het Genootschapsleven te herstellen. Het onderwerp is bij het Bestuur aanhangig gemaakt door de Commissie: B. T. Boeyinga, W. Bruin en A. J. Kramer, en wordt ingeleid door den Heer B. T. Boeyinga.
3°. Benoeming van een Commissie van Verificatie.
4°. Installatie der leden:
Mej. G. F. Kuiper, de Heeren: C. van Dam, W. A. van Gogh, J. R. Koning, Joh. A. Peters, W. Reeders, J. Tebrunsveld, K. Veen en C. Wegerif.
5°. Rondvraag en sluiting.

C. J. BLAAUW, Voorzitter.
J. BOTERENBROOD, 1e Secretaris.

OPSTANDING.

Er is zeker geen tijd beter in staat dan de lente om in de jongeren een sterk gevoel van levenskracht te doen ontstaan.

Wieger Bruin en anderen willen in deze lente de volkomen vernieuwing, de opstanding van A et A en vragen nu aan hun medeleden of zij mede willen werken tot deze regeneratie. Zij doen dit onder het uiten van primitieve klanken, die aan het krijgsgeroep der negers herinneren: Tá-Ta-Ta-Tú, Ta-Tú, Ta-Tó!

Dit stemt me sympathiek tegenover deze beweging, omdat alle leuzen tot den laatsten draad zijn versleten en dus de oerkiem weer gezocht moet worden.

Maar hoe vinden we die oerkiem terug in onze samenleving, die zonder schroom en zonder kameraadschap is. Zal de negerroep niet weder een leuze beteekenen, een tot vorm verstard primitief aandoend simuleeren — moeten we hierin niet in kiem een nieuw snobbisme begroeten? Het is niet mijn bedoeling bij voorbaat een nieuw geluid als valsch te stempelen, maar door de vele mislukte pogingen tot vernieuwing van onze samenleving zijn we sceptisch geworden. De kunst of wat eronder verstaan wordt, is over de geheele wereld tot snobbisme geworden. Als we dus tot het inzicht der primitieve negers willen komen, moeten we diep, heel diep in onszelf graven. De lente„stemming" moet verdiept worden tot besef, tot verhelderd inzicht. Kennen we alle de open schoonheid, die uit de negerplastiek straalt, kennen we de innig menschelijke gelaatsuitdrukking van die primitieve menschverbeeldingen, die een nieuwe wereld voor ons opent. Is de stille ontroering ons allen deelachtig geworden temidden van die meesterwerken, die het beste, wat in den mensch is naar boven doet wellen. Als het Congomuseum te Brussel u te ver is, ga dan nu eens een dag droomen aan de zee. De menschen, die er nu komen hebben de regeneratiegedachte in zich; het zijn niet de verveelde nietsdoeners, die in den zomer de stilte van de zee door „hun stilte" bederven. En als de wijde ruimte in u is gekomen, ga dan langs de aardige eenvoudige winkeltjes, die Jansen in Zandvoort bouwde, even de trap op en droom bij de daar thans opgestelde negerplastieken, en besef, dat de wijdte van de zee in die figuren is verstild tot innige menschelijkheid. Ik zag er een neergehurkte man van wit gekalkt hout, even de lippen met zacht rood aangezet, ik beleefde de waarde van zijn innerlijke oogen — zoo is er ook in het Louvre een kop van een Egyptischen prins. Door de eeuwen reiken de Egyptenaar en de neger elkaar de hand, omdat beide kunstenaars waren en het leven lief hadden.

Zou er in ons genootschap genoeg liefde zijn om de negerroep tot symbool te mogen nemen? Geeft de lagere maatschappelijke strijd, die niet het minst onder de archi-

tecten tot uiting komt, ons het recht ernstig een opstanding in ons genootschap te mogen verwachten.
Het verdwijnen van „Amicitia" op de titelpagina's van het tijdschrift, is een veeg teeken. Liever Amicitia dan Architectura, als deze architectura wordt bereikt ten koste van de Amicitia?
Hoe verheffen we het kunstenaarschap, dat onder gaat nu de kunstenaars over de ruggen hunner kameraden naar boven klimmen. Laten we beginnen met hen, die zich verhieven door zich af te vaardigen, tot het inzicht te brengen, dat zij hebben af te dalen van hun papieren verhevenheid, om er nooit weer op te komen. Ik wil gaarne de eerste zijn. Misschien is het genootschap te groot om aan kameraadschap te kunnen denken. Maar de geheele samenleving dan. Zonder kameraadschap is die samenleving op den duur ook een ondenkbaarheid. Het bereiken van ons doel hangt er dus van af, of de strijdroep Tá-Ta-Ta-Tú, Ta-Tú, Ta-Tó zal zijn een strijdroep, die is gericht op de vernietiging van anderen, of een strijdroep, die ten doel heeft de lage hartstochten in onszelf te dooden. In het eerste geval versterken we de tendenzen, die onze samenleving vernietigen. In het tweede geval ontstaat de mogelijkheid weer vrije open menschen te kweeken in ons genootschap, menschen, die Amicitia weer in hun schild durven voeren.

Ir. J. B. VAN LOGHEM.

DE WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN ARCHITECTENTITEL.

Aan het eind van mijn beschouwing over dit onderwerp in „Architectura" van 4 April j.l. uitte ik de wensch, dat ook anderen hunne meening er over zouden kenbaar maken. Nog nadrukkelijker werd dit in het algemeen gesteld verzoek herhaald in een redactioneel rondschrijven aan een 25-tal personen. Tot op heden is de stroom van inkomende stukken nog niet eens matig te noemen en toch is het verzoek niet onvruchtbaar geweest, omdat we er aan danken het pittige stuk van den Heer van Loghem, die in eigen trant, daarom niet minder duidelijk, een belangrijke zijde van het vraagstuk belicht, een zijde, die aan deze actie wel een zeer zwakke zijde moet heeten, omdat daaraan duidelijk wordt, hoe deze bescherming van den „architectentitel" eigenlijk een van architectenzijde aangewende poging tot *zelfbescherming* is, een zwakke poging weliswaar, want heel terecht merkt de Heer van Loghem op, dat „Jan Batting" tòch zijn gang zal gaan, toch bedoelt deze poging om te beginnen „vrijstelling" of zeer gemakkelijke toegang tot den kring van beschermden der thans maatschappelijk als architect gearriveerden of erkenden.
Waar deze actie tot bescherming van den titel door de voorstanders gezien wil zijn als een actie, die tot een alzijdige goede beoefening van de bouwkunst wil voeren, daar is het moraliter zeer zwak, wanneer men de eigen kudde van elken toets wil uitsluiten, aldus de moeilijkheden, de strengere eischen stellend aan hen, die nakomen. Zóó wordt alles wat pijnlijk zou kunnen zijn, maar wat ook aan deze actie een *directe* waarde zou kunnen verleenen, voorzichtig gemeden.
Het spreekt vanzelf: alle begin is moeilijk, maar hoe zal de niet-architect (d.i. in het groot genomen de samenleving, de opdrachtgever) deze zèlfbescherming van een groep die zich zonder meer tot geijkte architecten uitroepen, achten? Zal men niet gerechtigd zijn er zijn schouders over op te halen en is zulk een moreel zwak begin niet fnuikend voor het prestige van zoo'n actie?
Wanneer het werkelijk om de goede beoefening van de bouwkunst te doen is en men meent, dat de vakvereeniging deze taak zal moeten aanvatten, dan moeten eerst de eischen van toelating voor deze vakvereeniging herzien en aan de tegenwoordige leden dezelfde eischen (te toetsen aan de uitgevoerde werken) gesteld worden, die men straks aan de aankomenden meent te moeten stellen. Dàn begint

men althans, waar men beginnen moet, n.l. bij zich zèlf en dàt geeft tegenover de niet-bouwende bevolking het prestige, dat thans geheel ontbreekt.
Voor mij staat het vast, dat zóó gesteld, de actie ook aan een zuivere stemming onderworpen zou worden, want wat zegt het *nu*, als de architecten zich er vóór verklaren „beschermd architect" te zullen heeten? De gemiddelde redeneering zal bij zich-zelf zeggen: „Vooruit maar, het kan me niets kosten, misschien brengt het voordeel!"
Neen, wil men keuren, examineeren, eischen stellen, dan eerst zèlfkeur!

* * *

Zooals het er nu voor staat, worden de eischen verschoven naar de komenden, wat nog zoo'n ernstig kwaad niet genoemd zou behoeven te worden, als zulks niet den dommen vorm van een aantal oppervlakkige exameneischen hadde aangenomen.
Dit acht ik dan ook in het rapport van de commissie van drie uit de B. N. A. de meest ernstige fout, het meest ernstige vergrijp tegen een ernstige behandeling van deze, de belangen der bouwkunst rakende, kwestie, de grootste zwakheid! Niet had men moeten stellen: wat moeten *ze* kennen en kunnen of wat moeten we *ze* vragen, maar hoe zullen we een voortreffelijke opleiding, waarbij die benoodigde kennis en kunde verworven wordt, organiseeren? Dit zou zeer zeker een initiatief tot vruchtbaren arbeid geweest zijn, waarvan een voortreffelijke uitvoering het geheele domme examen overbodig hadde gemaakt.
Wanneer de architectenopleiding door de architecten ernstig ter hand genomen wordt èn in handen wordt gehouden, kan van een ernstige poging tot echte bescherming van het architectenberoep eerst sprake zijn.
Een examen aan het einde van een goede opleiding kan nog een soort van „beproeven" beteekenen, gegrond op een geordend quantum van verworven kennis en kunde: dàn is het examen of liever gezegd de „proef" een reflex van die opleiding en onderdeel van een geordend geheel en dan nòg is het examen te verwerpen, omdat een goede opleiding met *tijdige selectie*, d.w.z. uitbanning van ongeschikt geblekenen en met regelmatig herhalen van „beproeven" geen eindexamen van noode heeft.
Is echter een eind-examen nog een geordend onderdeel te noemen, een examen, als gesteld door de commissie-van-drie is een *onding*, een ongeordende ondervraging, onmenschelijk, omdat het niet rekening houdt, houden kàn, met de bijzondere omstandigheden, waaronder de examinandus is opgegroeid (zie b.v. den eisch van 7 jaar assistentschap bij een architect). Wanneer in het rapport van „in het wild opgeschoten talenten" in niet-waardeerenden zin gesproken wordt, dan baart het verwondering, hoe volgens hetzelfde rapport van een *wild* examen na een in 't *wild* opgroeien gedurende *zeven jaren* op diverse architectenbureaux (want zóó is het in de praktijk) bevordering van goede bouwkunstbeoefening verwacht kan worden.
Is het examen als geheel alreeds als wild examen een onding, het eerste gedeelte, het wetenschappelijke, kan er als een examen met het gewone examenkwaad nog mee door (uitgezonderd constructieleer en bouwmaterialen); men kan er zich voor bekwamen of liever gezegd voor laten „africhten".
Het tweede deel echter is als *wild* examen geheel onmogelijk, d.w.z. aan het „slagen" er voor is bijkans nog geringere waarde te hechten dan aan het „zakken", en wel om de eenvoudige reden dat, wat hier bedoeld is, het examineeren van werkelijk aesthetische capaciteiten onmogelijk is. Zoo wordt gesteld onder *b:* ontwerp; tusschen- of groot plan (en loge), waaruit blijkt dat straks van de komende architect geëischt zal worden, dat hij in een gedwongen isolement (en loge) een ontwerp voor een door de examinatoren te stellen opgave zal moeten maken, een

eisch die men redelijkerwijs aan geen enkel bekwaam architect zou durven stellen. Nota bene, de „beschermde" architect gaat bij een groote opgave eerst een studiereis maken, neemt vrij kennis van soortgelijke werken van collega's, van allerlei literatuur over het onderwerp, brengt desnoods drie maanden door met knoeien, enz., maar bij den slagboom voor het beschermde standje bouwt hij voor den examinandus een gevangenis, waarin deze een groot plan moet ontwerpen zonder van eenig voorbeeld kennis te kunnen nemen. Hiervoor kan men alleen „slagen", wanneer men „afgericht" wordt op het maken van effectvol prullewerk, dat voor de werkelijke bouwkunstbeoefening geen waarde heeft.
Neen, ook hier kan alleen een voortreffelijke opleiding de uitkomst zijn. Men moet, om te kunnen constateeren of iemand echte architecten-capaciteiten bezit, hem enkele jaren kunnen observeeren.

* * *

Tot op heden was de beoefening van het architectenberoep vrij en de resultaten van deze vrije beoefening wettigen niet de maatregelen, waartoe men meent thans te moeten overgaan. Wil men hiermede dan ook geen slag in de lucht maken of een schijn van prestige verwekken voor de tegenwoordige architecten, dan dient men de geheele zaak op ernstiger wijze aan te vatten. Dan moet men niet vragen: hoe bescherm *ik* mijn titel (die niet bestaat, maar hierover nader) en leg ik anderen obstakels in den weg tot het verkrijgen van dit voorrecht, maar hoe versterken wij de tegenwoordige en de toekomstige krachten in de bouwkunstbeoefening?

C. J. BLAAUW.

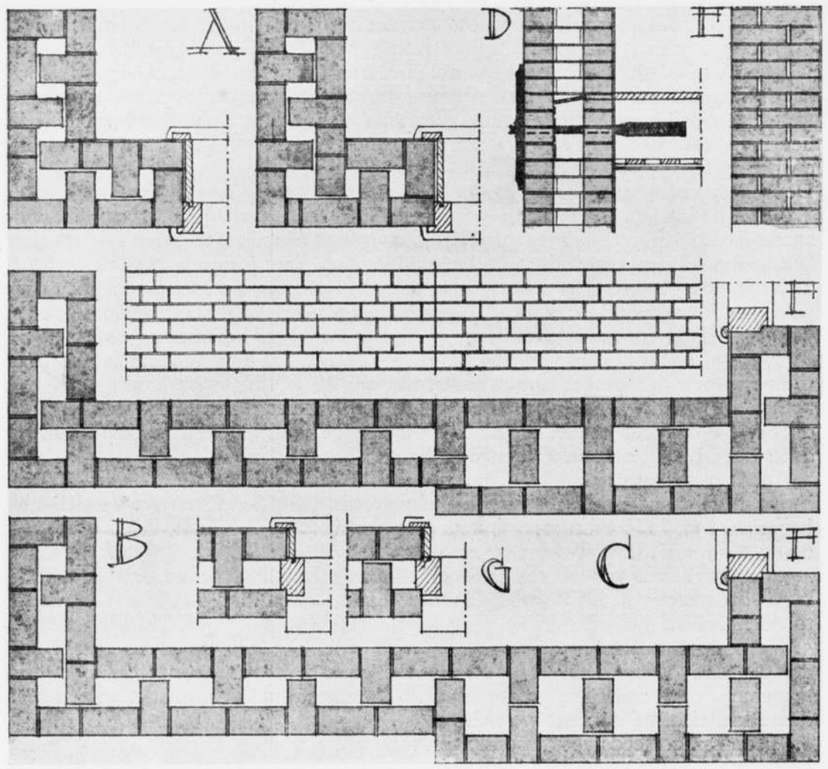
UIT DE BOUWPRAKTIJK: HOLLE MUREN VAN BAKSTEEN.

„Een muur van één steen dikte, hoogstens nog van binnen geasfalteerd en afgepleisterd, kan niet beschouwd worden als een voldoende isolatie ten opzichte van het te handhaven temperatuur- en vochtigheidsverschil.
Dat weten we eigenlijk allemaal wel. En de zielige constructie die de spouwmuur van twee halve steentjes met 6 c.M. lucht ertusschen toch eigenlijk is en blijft, ook al worden die halfsteens-muurtjes verbonden door ijzeren — natuurlijk doorroestende — ankerdraadjes of ankerbandjes of zelfs door bezwaarlijk goed aan te brengen steenen, werd faut-de-mieux bedacht en uitgevoerd, nu er geen geld bij elkaar te krijgen is voor betere muren". Bonzo in 't Bouwk. Weekbl. nr. 14.
Diezelfde overwegingen deden mij voor twee jaar eens zinnen op een metselverband dat een holle muur geeft, die dus de voordeelen heeft van de genoemde spouwmuur en niet de nadeelen. En ik kwam tot wat ik U hierbij voorleg.
A. Deze muur zou genoemd kunnen worden: 1½ steens-spaarmuur in Vlaamsch verband. Ten opzichte van den 1½ steens-muur geeft hij een materiaalbesparing van 11%. Het draagvermogen is ook hoogstens 11% minder te achten. De muur is eerder droog en blijft drooger. Hij zal dus in vele gevallen met eenig voordeel de gewone 1½ steens-muur kunnen vervangen. (Deze constructie zag ik later in een Noorsch blad; tot het in Noorwegen ingestelde, groot opgezette vergelijkend onderzoek t.o.v. warmte- en vocht-isolatie van verschillende bouwwijzen, was — meen ik — een der proefhuisjes in dit metselverband uitgevoerd. Het is dus eerder bedacht e n t o e g e p a s t.)
B. Voor deze bouwwijze vraag ik vooral Uw aandacht; de rest is toegift. Deze muur kan genoemd worden: 1½ steens-spaarmuur in kettingverband, maar korter h o l l e 1½ s t e e n s - m u u r. Een muur die 1½ steens-muur is en spouwmuur en toch weer geen van beide: een tusschenvorm.
Ten opzichte van den 1½ steens-muur:

Voordeelen:			Nadeelen:
materiaalbesparing	steen	20%	hoogstens 20% minder draagvermogen
sneller droog	mortel	33%	

Ten opzichte van den spouwmuur:
Constructief — wat stabiliteit, duurzaamheid, weerstandsvermogen tegen schokken, trillingen, zettingen, enz. betreft — veel beter. 20% meer materiaal noodig
De geheele muur neemt de belasting op; daardoor veel grooter draagvermogen en ruimere toepassingsmogelijkheid.
Aanmerkelijk fraaier verband (wel is dat ten koste van wat meerdere arbeid ook bij den gewonen spouwmuur te verkrijgen).
De warmte-isolatie moet minstens gelijkwaardig zijn en de vocht-isolatie kan goed zijn, dit laatste blijkens mijn (weliswaar nog geringe) ervaring. Maar alleen wetenschappelijk vergelijkend onderzoek kan uitsluitsel geven. Een opgave voor het niet-bestaande Rijks-laboratorium tot het onderzoek van bouwmaterialen en bouwwijzen!
De balans vraagt echter nog aanvulling en toelichting.
1. De luchtkanalen zijn door de open voegen onderling verbonden, zooals de doorsnede *E* van een verbindingspijlertje — om 't kind een naam te geven — doet zien We hebben dus geen afzonderlijke luchtkolommen, maar één isoleerende luchtlaag.
2. Voor de oplegging der balklagen is geen voorziening noodig, de luchtkanalen gaan dus door. Zie *D*. De balken kunnen op de (laat ons zeggen) binnenspouwmuur worden gelegd en op de verbindingspijlertjes, wat wel het meest gewenscht is. Men legge ze met hun kop tegen den buiten-spouwmuur en verankere ze zichtbaar of opzij tegen den binnen-spouwmuur, wat ook als ze op een verbindingspijlertje komen te liggen, wel steeds mogelijk zal zijn. Deze onzichtbare verankering doet wel ook reeds dienst voordat de vloeren gelegd zijn, maar is toch minder doeltreffend, ook al neemt men de schieters lang en stijf.
3. In de plaatsing der kozijnen is men vrij wat de diepte van de kantelaaf betreft, zoo men de kozijnen tegen verbindingspijlertjes stelt (zie *A* en *F*) en zich dus beperkt in vrijheid ten opzichte van hun breedte. Verkiest men deze, dan kan de eg tot 9 c.M. diep worden genomen (zie *G*.)
4. Uitmetselingen van welken aard ook, zijn bij toepassing van de gewone spouwmuur-constructie steeds bezwaarlijk; hierbij niet, omdat men met één solide muur te doen heeft.
5. Volgens *C* vallen zwaardere gedeelten, penanten, bijv. te maken. Ook kan dit verband dienst doen voor muren die geen zware belastingen hebben op te nemen, maar waarvan groote stabiliteit gevraagd wordt, of waar men een zeer diepe kantelaaf of dagkant wenscht.
6. Toepassing. Reeds voor woonhuizen van twee verdiepingen geeft de holle muur besparing, zoo we aannemen dat de binnen-spouwmuur tot de verdiepingsbalklaag (bij de gewone spouw-constructie) van steens-werk is. Ook de fundeering kan lichter zijn. Voor bouw hooger dan drie verdiepingen kan de muur van de onderste verdieping(en) naar binnen ½ steen dikker worden genomen.
7. Als borstwering boven een plat of van een balkon kan de holle muur worden toegepast zonder dat m.i. voor uitslag gevreesd behoeft te worden.
Tenslotte nog een vergelijking met den hollen muur van korrelbeton, bouwsysteem Sinvermij, ongeacht het bouwmateriaal. Het kennismaken toch met dit systeem op de Jaarbeurs was aanleiding tot deze publicatie. Het verband is n.l. in beginsel hetzelfde. Voordeelen aan de zijde van den hollen baksteenen muur zijn de communicatie der afzonderlijke kanalen en het ononderbroken opgaan ervan (bij de Sinvermij-muur worden ze onderverdeeld door lateien voor de balkoplegging). En verder natuurlijk de meerdere soepelheid, gevolg van de kleine eenheid, de baksteen tegenover de grootere en verschillende betonstukken. Het bedoelde systeem is overigens stellig aandacht waard.

S.s.: een holle muur van baksteen met alle practische en aesthische voordeelen daarvan, weinig duurder dan de steens-muur, met grooter draagvermogen, maar vooral veel geringere vocht- en warmte-transmissie.
Ik meen daarom dat deze bouwwijze wel een toekomst heeft en zou gaarne bespreking ervan zien en bedenkingen vernemen, om ze — zoo mogelijk! — te kunnen weerleggen. W. B.

VAN HET BESTUUR.

In zijn vergadering van 9 April wees het Bestuur de Heer J. Boterenbrood aan als plaatsvervanger van den Heer P. Vorkink in een Commissie, ingesteld door het Bestuur van de Amsterdamsche Kunstkring „Voor Allen" ter voorlichting van genoemd Bestuur inzake de plannen van de Kunstkring tot stichting van een eigen gebouw.
De aangelegenheden van het Maandblad „Wendingen", een nimmer ontbrekend gerecht ter bestuurstafel, betroffen ditmaal de wijze van voortzetting der uitgave, meer in het bijzonder de in een gecombineerde vergadering van het Bestuur met de Redactie van het maandblad besproken noodzakelijke veranderingen in administratie en Redactie.
Daar én maandblad, én weekblad zeer veel tijd en arbeid voor zich opeischen, wordt overwogen de administratie's van beide bladen samen te voegen met die van het Genootschap, om in dat opzicht de betrokkenen eenigzins te ontlasten.
De consequentie's van zoodanige reorganisatie, welke nauw verband houden met de financiele draagkracht, werden nader onder oogen gezien. De besprekingen voerden tenslotte tot een aaannemelijke oplossing, welke binnen eenigen tijd in den vorm van voorstellen der ledenvergadering zullen worden voorgelegd. J. Z.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

FRANK LLOYD WRIGHT, VON ERICH MENDELSOHN.

Larkin Soap Company.
Wright's Verwaltungsgebäude der „Larkin Soap Comp." Buffalo ist kein übermässig grosser Bau, aber est ist die Eigentümlichkeit monumentaler Schöpfungen, dass ihre Wirking die tatsächliche Dimension überholt und optisch erweitert.
Vor 21 Jahren erbaut, ist es eine ganz überragende Architekturleistung. Heute — aus der Distanz, im Aussehen noch oder bereits etwas pathetisch, mehr dem Sakraldienst zugeneigt als einer wirtschaftlichen Institution. Aber die Verkörperung der jeweiligen Macht war immer die beste Aufgabe für die Kunst. Sie ist die einzige, die uns zwingt und weiterführt. —
Die straffe Zucht des Baues nimmt das Ornament, hier vollkommen statisch, also struktiv gefühlt, bereitwillig auf.
Gewalttätig abgeschlossen zur Strasse — auf der andern Seite die alten Fabrikationsgebäude — mit weitgeöffnetem Glasmetalleingang.
Hafen für den Eintretenden, sogleich ins Herz Blickenden. Keine Geheimnisse, keine Unklarheiten. Sofort Arbeits und Wirklichkeitsfluidum. — Innen von grosser Energie und Empfangsbereitschaft.
5 Geschosse, allseitig belichtet, führen auf die grosse Halle, den Lichthof.
Es sind 1000 Menschen beschäftigt. Man hört keinen Einzelhall. Der Zusammenklang der 1000 Einzelnen fast lautlos arbeitenden Schreib-, Rechen- und Zahlenmaschinen, — Kopf, Diktat, telefonische Uebermittlung und selbsttätig — nur Rauschgrund des gemeinsamen Tätigkeitsfeldes und Pflichtquantums. Auf den Brüstungen der grossen Halle Chrysanthemumbäume, die ständig gewechselt werden. Erholungsfarben für schreibmüde, denkmüde, sprechmüde Augen.
Die Direktoren nur durch eine Brüstung von den Angestellten getrennt; gegenseitige Aufsicht, Ansporn, — Demokratie.

EINGANG ZUR LARKIN SOAP COMPANY BUFFALO — FRANK LLOYD WRIGHT

Ungeteilte, etwa 4 qm grosse Spiegelglasfenster die mit ihren gelagerten Lichtflächen — wolkenweiss, lichtblau — dem herben Vertikalismus der gelblichweissen Verblender Farbpunkte, Haltepunkte, Ruhepunkte geben. Die Beleuchtung gleichmässig ausgeschwungen, als Ausleger beiderseitig der Unterzüge, mit ihnen im engen eisernen Kontakt. Stein und Eisen bis in Tische und Gestühl, Lampen und Brüstungsschränke.
Spontaner Wurf aus frühge-

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

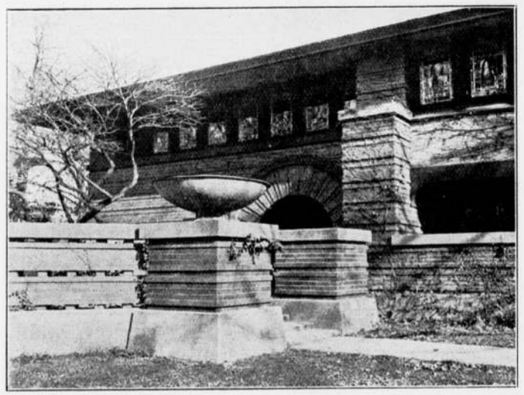
UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
25 APRIL 1925

LANDHAUS IN CHICAGO (DR. MARTIN'S HAUS) — FRANK LLOYD WRIGHT

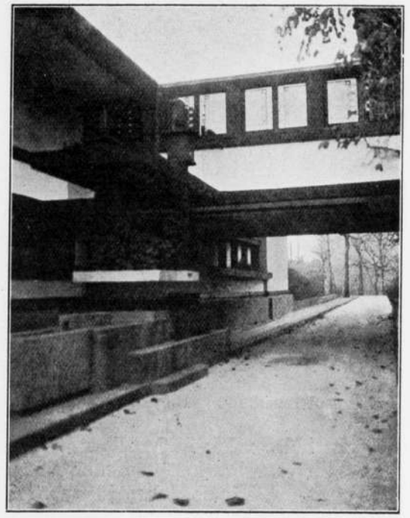
fühlter Entwicklunglogie, zu früh für dieses unentwegt ungeebnete Kolonialland, aber früh genug, um eine ganze Generation aufzuwecken, zu belehren und weiterzutreiben.
Berlage, der holländische Meister, besuchte vor etwa 15 Jahren Amerika. Er schreibt an Wright: Nur 2 Dinge haben auf mich einen grossen Eindruck gemacht, der „Niagara-Fall und die Larkin Soap Company".
Dr. Martins Haus.
Besitzer der Larkin Fabrik — mit flachen Satteldächern, die das Aeussere etwas drücken und ihm die eindeutige Tendenz nehmen.
Innen bezaubert — völlig.
Gewiss reich und mit allen Mitteln eines reichen Landes und Bauherrn, aber sicher weit reicher im genialen Raumtrieb dieser Phantasie.
Das ganze Haus in bräunlichem Holz, mit resedagrünen Fussböden, Vorhängen, Stuhlbezügen. Ab und zu unterbrochen und angefeuert von den im Halbdunkel aufleuchtenden Wandglasuren.
Teilwände ohne jede Tür — Türen werden durch Vorhänge bereitwillig gezaubert, — verdickt zu kleinen Eigenräumen als Durchblicke, als oberbelichtete Perspektiv-wirkungen mit Glühlicht auf ostasiatischen Kostbarkeiten.
Die Dimension der Einzelräume — wenn überhaupt von solchen gesprochen werden kann — von grösster Behaglichkeit und Raumtiefe. — Alle Räume nicht höher als 2.80 m. bei verhältnismässig grossen Flachenabmessungen.
Terrassen mit Weitblick aus jedem Zimmer in noch blühende Büsche, Sicht nach den Nachbarn verdeckt durch einspringende Buschhalbinseln.
Das vor 21 Jahren ebenfalls — meisterhaft!
Entwicklung. — Chicago zeigt deutlich Wrights Entwicklung.

LANDHAUS CHICAGO — FRANK LLOYD WRIGHT

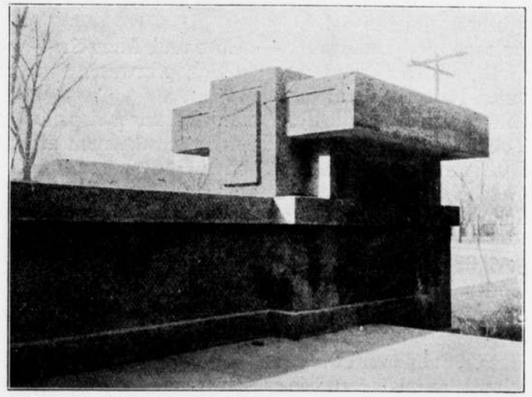
Die ersten Häuser vor etwa 25 Jahren mit hohem Dach, aber schon scharf zusammengerissen, mit der grossartigen Haltung etwa süddeutscher Burgtore.
Die 2. Periode: Versuche des flachen, doch sichtbaren Daches, der Fensterbänder, der horizontalen Bewegung, des Kontrapunktes.
Bald etwas theoretisch, bald mit der ganzen Vehemenz der Vision! Bald auf Achse gebaut, bald freies Spiel und Staffelungsversuche.
Die 3. Periode: Weg zur Herrschaft über den Raum-

Larkin Fabrik und viele Privathäuser in Chicago. — Langanholende Bewegungen, Ueberschuss, Zwecke, nicht gross genug für das Raumspiel, Raumtrieb übersteigt den Zweck, übersteigt sich selbst.
Die 4. Stufe beherrscht sich und den Raum. Proportionen werden vermenschlicht. Details blühen wundervoll reich.
Die Höhenentwicklung verschwindet ganz, die Schichtung der Massen ist vollkommen.
Unerhört reiche Phantasie — Raum, Beziehung zur Natur, Einzelheiten, Material, Farbe — in meisterhafter Zucht.
Das ist das Genie.
Machtrausch der Raumbezwingung, sprühende Spielfunken, bluthaft ohne Gehirn, unbewusst mit dem organischen Trieb des Schöpfers.
Jede Geste, jeder Ansatz zu ihr wird mitgerissen, sofort und ohne negative Wirkung in den Stromkreis dieser fugenhaften Ueberraschungen.

COONLEY HAUS — FRANK LLOYD WRIGHT

Coonley-House.
Im Innern ist die Behaglichkeit, die Freiheit und der Reichtum der künstlerischen Selbstverständlichkeit.
Sonniger Alltag, besonnt und versonnen, Festlichkeit und posenfreie Feier. In Goldbraun und Bronce — Blumenleuchten und Wasserspiegelungen.
Midway Garden.
Bilder sind nichts — zeigen Attitüden anstatt Schöpfungen.
Tanzplatz im Freien. In Chicago-Nächten mit leisem Rauschen vom Michigan-See, vom Seemeer.
Mit Leuchtfarben und tollen Rhythmen der Welstadt.
Da bricht die Phantasie in den Raum ein, fasst Teile von ihm, schleudert sie durcheinander, türmt, reisst herum, schichtet, staelt, lockt, glänzt und lacht mit dem Leben. Ein Stück Urleben, Lustleben im Raum, dionysisch göttlich und also beherrscht.
Das ist das Genie. —
Wo steht er?
Steinbaumeister mit Ahnung des Kommenden, Formvater des heutigen Lebens.
Olbrich und *Wright.*
Der frühe Olbrich mit Binderahnung.
Wright mit der Raumstrüktur unserer Zeit.

DETAIL DER EINGANGSVASE AN DER TRINITY CHURCH — FRANK LLOYD WRIGHT

FRANK LLOYD WRIGHT'S FARM, TALIENSIN

Aber Olbrich zerbricht schnell am Hofleben und der leichten Hand.
Wright lebt Natur und blüht neu, bis er fällt. Dazwischen der ganze Urwald der Säulenseuche und der anmassenden Unselbständigkeit. Seine Herkunft ist sichtbar, sein Genie ist unzweifelhaft, sein Weg erst begonnen und Pflichtweg der Jugend. — Das 2. Gesicht Amerikas beginnt sich zu öffnen.
Besuch bei Wright.
Taliensin ist seine Farm, 2 Stunden von Milwaukee im Staate Wisconsin.
Wright holte mich in Madison, Wisconsins Universitäts-Stadt, ab. 1½ Stunden Autofahrt, warmer, stürmischer Abend.
Er 56 Jahre, ich 20 Jahre jünger. Aber sofort Freunde. Wir nähern uns, sind schnell sprachbeflügelt und erfindend.
Ich bringe ihm die Grüsse der ganzen jungen Bewegung Europas.
Dem Vater, — dem Kämpfer.
Wir sind in Taleinsin, hoch oben auf der Anhöhe.
Phantastischer Einzug. In einem Haus, sein Gast, Gast dieser unglaublich reichen Phantasie.
Vision über Farm, Tal, Höhe, River.
Er zeigt mir sein Haus, im gedämpften licht, in architektonischer Weite, in Goldfarben und im asiatischen Schmuck.
Wir essen ein Farm-dinner. Einfach, ländlich, patriarchalisch.
Zum Abend Empfang der Architekten: Canada, Schweiz, Japan, Oesterreich und Armenien.
Dann diskutieren wir, über die kommende Welt, über Architektur und Religion.
Wright sagt: die zukünftige Architektur ist zum ersten Male in der Geschichte überhaupt Architektur, Raum an sich, ohne Schema, ohne Floskeln, Bewegung, 3 und 4 dimensional.
Er sagt: der Dualismus — Gott und Mensch — verschwindet, der Mensch ist Gott selbst. Es gibt nur ein Schopferwesen, wie es nur eine Architektur, nur einen Raum geben kann.
Entgegnung: Historische Entwicklungsbeispiele, die Unveränderlichkeit der Lebensprobleme, nur ihre immer von neuem zwangsläufige Umgestaltung. Der Dualismus ist aufgehoben eben in Gott, wie er aufgehoben ist in jedem Organismus, Geschöpf wie Werk. Wie weit wir es erreichen, ist eben Kennzeichen unserer Schöpferfähigkeit, unseres immanenten Gottseins. —
Zur Nacht im herrlichen Raum, ringsum Fenster, in gelb, braun, gold.
Wright sagt: Gelb, das ist die Farbe der Schöpfung, der Erde, des Lebens, des Todes. Gold, das ist höchstes Leben, ist Seligkeit nach ihm. —
Sonntags-Frühstück der ganzen Farm. Vater, Gast, Architekten mit Frauen, Schwiegermüttern und Babys, Verwalter, Chauffeur und Gesinde.
Bacon, Sahne und die ganze Deftigkeit dieses kräftigen Lebenswillens. Dann muss ich mich umkleiden, wie er. Etwas indianermässig, phantastisch; etwa ohne Knöpfe, die er hasst, Bastschuhe, langer Stecken, Handschuhe, Tomahawk.

Herrlicher Weg, bergauf zu den umliegenden Höhen, Land, das vor 100 Jahren noch Niemands-land war, eben von den Rothäuten verlassen, nur wild wachsend, soweit es nicht durch Baum- und Steinschlag ausgebeutet ist. — Im Bogen um uns Wisconsin-River. Weite Sandflächen, dünenhaft, da das Wasser stark zurückgetreten ist. — Wir machen im Sand einen Wettbewerb.
Wright mit kantigen Linien eine Massengarage, die er augenblicklich in Arbeit hat, mit phantastischem Aufbau. Er zeichnet spontan Ornamente, kreisrund, eckig, in Kontrapost, deutet sie wie ein Weiser, wie ein Akteur.
Das ist ein Teil von ihm.
Wright ist selten einfach, ohne Geste, aber er kann einfach sein, ganz einfach.
Am Abend Musik, Programm: Whitmann, das ist überjazz und Bach. —
Der nächste Vormittag an seinem Schreibtisch mit der ganzen Unordnung seines geordneten Daseins. Wir fahren zusammen nach Madison, über den gelben Felderweg, sprechen wenig — wir sonnen uns.

KUNSTWIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN (*vervolg v. h. behandelde in no. 7*).
„Durch die Beschäftigung mit dem Wahren, als dem absoluten Gegenstande des Bewusztseins, gehört nun auch die Kunst der absoluten Sphäre des Geistes an, und steht deshalb mit der Religion im specielleren Sinne des Worts, wie mit der Philosofie, ihrem Inhalte nach, auf ein und demselben Bodem. Bei dieser Gleichheit des Inhalts sind die drei Reiche des absoluten Geistes nur durch die Formen unterschieden, in welchen Sie ihr Object, das Absolute, zum Bewusztsein bringen". (Hegel 10 1, S : 129).
Dit onderscheid ligt in het begrip van het Absolute zelf, want de absolute idee is niet een op zichzelf staande denkbaarheid buiten haar aanzijn, maar zij doordringt dit aanzijn in al zijne geledingen.
Dáár, waar dit gevoeld of begrepen wordt en dat gevoel of begrip in bepaalden vorm wordt geuit, verkeert het bewustzijn in de sfeer van den absoluten geest, waarin het eindige zijn wezenlijke, dat is absoluten zin of inhoud openbaart. Dat kan geschieden op drie wijzen, die de drie vormen: kunst, religie en denken vertegenwoordigen. Hierin is de vorm der kunst de onmiddellijke en meer of minder zinnelijke vorm, waarin het waarnemen en het vernemen en zelfs nog een zekere mate van gewaarwording de accenten vormen. In de religie wordt die zintuigelijke zijde opgeheven en is de gevoelde zekerheid dat het Eeuwige in het eindige te gelden heeft overwegend. Het redelijke denken toont begripmatig de werkzaamheid van het Absolute in zijn eindige vormen aan en gaat daarmede den kunstvorm en den religieusen vorm te buiten en te boven. In kunst, religie en denken neemt dezelfde absolute inhoud verschillenden vorm aan, maar daardoor komt die inhoud in die drie vormen ook op verschillende wijze uit.
„Die Form der sinnlichen Anschauung nun gehört der Kunst an, so dasz die Kunst es ist, welche die Wahrheit in Weise sinnlicher Gestaltung für das Bewusztsein hinstellt, und zwar einer sinnlichen Gestaltung, welche in dieser ihrer Erscheinung selbst einen höheren tieferen Sinn und Bedeutung hat, ohne jedoch durch das sinnliche Medium hindurch den Begriff als solchen in seiner Allgemeinheit erfaszbar machen zu wollen; denn gerade die Einheit desselben mit der individuellen Erscheinung ist das Wesen des Schönen und dessen Production durch die Kunst." (S : 130)
Het gaat in de kunst niet om „begrip", maar om „genot", zij het dan ook om een hoog en geestelijk genot. Rijker aan begrip wordt men niet door het kunstwerk, wel kan het verrijking van gemoed, verdieping van gevoelsleven brengen. Het kunstwerk blijft een zinnelijke verschijning, waarin het eenerzijds juist om die verschijning, dus om het aanzijn gaat, al zal andererzijds die vorm niet alles blijken

en de absolute inhoud althans bij het hoogere kunstwerk te erkennen zijn als het moment, waarin al het andere heeft op te gaan. Het gaat niet om den eindigen en vergankelijken vorm zonder meer, al kan die niet gemist worden; er zal in voelbaar moeten worden dat de mensch in het kunstwerk de natuur veredeld heeft door de verhevenheid des geestes. Toch ligt in de zinnelijke factoren de beperking der kunst; eene begrenzing van gebied, die sommige kunstenaars in onze dagen willen overschrijden door te trachten kunst te geven waarin de vorm genegeerd wordt. Dat teekent een bekrompenheid van inzicht, want deze opvatting zou alleen recht van bestaan hebben, wanneer de kunst de eenige vorm was om absolute waarden uit te drukken. Duidelijker kan dit echter geschieden in de beide andere momenten van den absoluten geest, n.l. in religie en denken. De bovenbedoelde kunstenaar wil in zijn arbeidssfeer uitdrukken wat in een ander gebied thuis behoort, en dat vindt zijn oorzaak in het feit dat hij niet meer bevredigd wordt door zijn eigen zaak. Hij *is* echter kunstenaar en kan dus niet anders doen dan probeeren het onmogelijke mogelijk te maken, n.l. met behoud der kunstidee, deze te boven gaan. Hieraan gaat het echte kunstleven te gronde. Onze tijd is in sterke mate aan de kunst als hoogste aangelegenheid des geestes ontgroeid, al wil daarmede niet gezegd zijn, dat hij aan het redelijke denken zou zijn toegekomen. Nieuw is deze verhouding van den kunstenaar tot zijn arbeidsveld niet. Reeds Hegel besefte in het algemeen dat de kunstvorm niet de hoogste vorm voor het absolute was, maar bovendien zag hij in, dat de kunst reeds voor zijne dagen niet meer de hoogste bevrediging in absoluten zin bracht. Reeds toen dezelfde strijd.

„Wie nun aber die Kunst in der Natur un den endlichen Gebieten des Lebens ihr Vor hat, ebenso hat sie auch ein Nach; d. h. einen Kreis, der wiederum ihre Auffassungs und Darstellungsweise des Absoluten überschreitet. Denn die Kunst hat noch in sich selbst eine Schranke, und geht deshalb in höhere Formen des Bewusztseins über. Diese Beschränkung bestimmt denn auch die Stellung, welche wir jetzt in unseren heutigen Leben der Kunst anzuweiesn gewohnt sind. Uns gilt die Kunst nicht mehr als die höchste Weise, in welcher die Wahrheit sich Existenz verschafft. Man kann wohl hoffen, dasz die Kunst immer mehr steigen und sich vollenden werde, aber ihre Form hat aufgehört das höchste Bedürfnisz des Geistes zu sein." (S : 131 und 132).

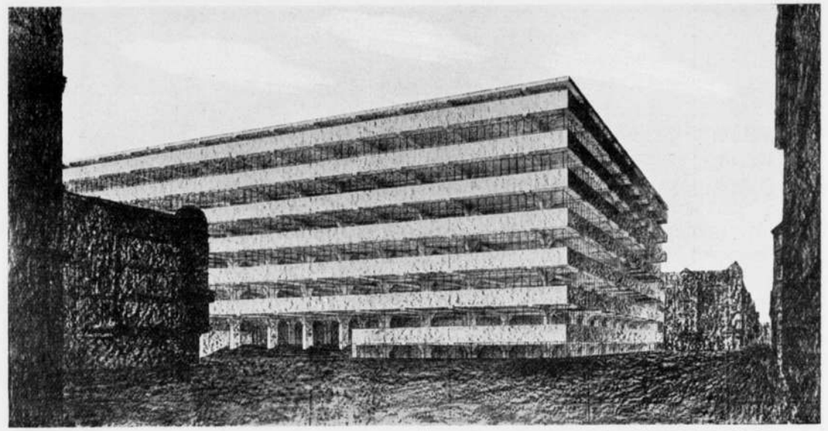
PRIJSVRAAG KONINGINNEBRUG.

Burgemeester en wethouders van Rotterdam hebben, overeenkomstig het voorstel van de jury ter beoordeeling van de ingekomen ontwerpen voor een nieuwe Koninginnebrug, tot den aankoop besloten van de volgende inzendingen:

1. Motto „Pentagram in cirkel" voor *f* 5000; inzender ir. Emmen, civiel-ingenieur te Rotterdam.
2. Motto „Brief?" voor *f* 1000; inzender de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmateriaal, genaamd Werkspoor, te Amsterdam, in samenwerking met W. M. Dudok, architect te Hilversum, en de Haarlemsche Machinefabriek, voorheen Gebrs. Figée, te Haarlem.
3. Motto „Juliana" voor *f* 1000; inzender Gute Hoffnungshütte A.G., Oberhausen, in samenwerking met E. C. Goudriaan's Industrie- en Export Mij. te Delft, Maschinenfabrik Schiese A.G., te Dusseldorf, de N.V. Butzer's Beton en Waterbouw, Den Haag, Dortmund, en ir. W. G. Witteveen, architect te Rotterdam.

Het met den eersten prijs van *f* 10.000 bekroonde ontwerp, ingezonden onder motto „Op hoop van zegen", waarvan, zooals bekend, de ontwerpers zijn de Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg A.G. te Gustavsburg bij Mainz, Grün & Bilfinger A.G. te Mannheim en ir. A. H. van Rood, civ. en bouwk. ing. te Scheveningen, wordt vanzelf eigendom der gemeente. Zooals men ziet, hebben zoowel voor de bekroonde inzending als voor al de aangekochte inzendingen Nederlanders medegewerkt voor de architectuur, wat voor de Nederlandsche architecten als een succes mag worden aangemerkt; terwijl van de aangekochte ontwerpen ook het technisch gedeelte, voor twee daarvan geheel, voor het derde voor een deel, van Nederlanders afkomstig is.

De tentoonstelling der inzendingen in het oude stadhuis blijft tot en met Zaterdag 25 April geopend. (*N. R. C.*)

MIES VAN DER ROHE (BÜROHAUS) IDEEËNPROJECT IN BETON, IJZER EN GLAS.
Bij een dragende balkconstructie een nietdragende wand. De diepte van de ruimte is 16 Meter. „Ein zweistieliger Rahmen von 8 Meter Spannweite" met aan beide zijden console-overbouw van 4 Meter is het constructiebeginsel. De afstand van balk tot balk is 5 Meter. Het balksysteem draagt de vloerplaten, die aan de einden der console-armen lood boven elkaar gesteld de buitenwand vormt. Over de 2 Meter hooge buitenwand loopt een tot aan de volgende vloer reikende ononderbroken vensterreeks. Dus: zuivere „Knochen- und Hautbau".

TIJDSCHRIFTEN.

Das werk.

In het laatst verschenen nummer dischт (blijkens de N.R.Ct.) Prof. Bernouilli een verhaal op van zijn (achterna) vermakelijke botsingen met de bouw- en woningdiensten van diverse Zwitsersche steden. Hoe hij sukkelde met verdiepinghoogten, voordeurbreedten, kelderluiken; hoe hij in de eene stad geen hofje in den vorm van een doodloopend straatje mocht maken wegens het brandgevaarlijke daarvan en in de andere niet omdat de luchtverversching bedreigd zou worden, en hoe hij toen op zoek is gegaan naar een gemeente met heel goede lucht en brandweer... Enz. En hij schrijft dat buitenlandsche collega's altijd schudden van het lachen, als hij zijn ervaringen met St. Burocratius vertelt. — Waarschijnlijk om de humoristische wijze waarop. De Franschen zullen lachen als een boer die kiespijn heeft, blijkens

Je sais tout, 15 Nov.'24.

„De keerzijde van een wet". Een achthoekig plein in vogelvlucht en tusschen de vele en veelsoortige gebouwen, die het vormen, een web van lijnen. Onderschrift: „De Odyssee van den man die huizen wil bouwen".

„Alleen het particulier initiatief schijnt werkelijk in staat te zijn den woningnood op te heffen. Maar ongelukkig genoeg heeft zeker soort bouwers zoodanig de buitenwijken der steden bedorven, dat het parlement twee wetten heeft moeten aannemen (die van 14 Maart 1919 en 19 Juli 1924) die hun, naar we hopen, zullen verhinderen, even aanstootelijk onze mooiste landstreken te verontreinigen. Maar zullen deze wetten niet door hun strengheid hun doel voorbij schieten en de ijver verlammen van hen die willen bouwen? „Qu'on en juge".

En dan worden als staties van den lijdensweg des bouwers genoemd (vrij vertaald): de bureaux van den notaris en den landmeter, de provinciale gezondheidsraad, de prov. commissie voor de uitbreiding van steden en dorpen, de commissie voor landschap en natuurmonumenten, de provinciale directie der domeinen, de prov. commissie der burgerlijke monumenten, de wegendienst, de gemeentelijke gezondheidsdienst, de dienst der rioleeringen, de bureaux van het gasbedrijf, de electriciteitswerken en de waterleiding en de stadsarchitect tenslotte. En

dan moet de burgemeester de bouwvergunning nog geven en in tweevoud de verklaring dat aan alle wettelijke voorschriften is voldaan. . .
Opwekkend afschrikwekkend?! En alles ligt in werkelijkheid zoo dicht niet bijeen als op het prentje! Maar toch zal de Fransche bouwer harder opschieten met een kruiwagen dan met een auto.
Intusschen wordt het Fransche land beschermd.
Een inval: Wie ontwerpt een ganzenbordspel voor bouwbedrijvers? 't Kan wat aardig zijn. Bijv. de volgende spelregels: De speler die bij den notaris terecht komt, moet zes pepernoten betalen; wie op de schoonheids-commissie stuit, moet opnieuw beginnen; wie strandt op Bouw- en Woningtoezicht, moet twee maal zijn beurt voorbij laten gaan. . . Het ganzenbord des werkelijkens bouwbedrijfs is zoo'n aardig kansspel niet. Wel kan met een goeden worp de Schoonheids-commissie vlot gepasseerd worden, maar met een zes, zoo, hup eroverheen, nee, dat gaat niet, om van de rest te zwijgen. En de pot is zelden vet. W. B.

UIT HET GENOOTSCHAP.

KORT VERSLAG OVER DE LEDENVERGADERING VAN MAANDAG 20 APRIL '25.

In de Maandag 20 April l.l. gehouden ledenvergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia maakte de mogelijkheid van het versterken van het genootschappelijk leven een punt van bespreking uit. De heer Boeyinga leidde het onderwerp in. Spreker had geen scherp omlijnde voorstellen, meende evenwel dat er iets gebeuren moest. Spreker achtte het zelfs onjuist met voorstellen te komen, daar de vergadering zich vrij uit moet moest kunnen spreken. Na een zeer geanimeerd debat bleek het onmogelijk, ter vergadering tot een uitspraak te komen, welke veranderingen gewenscht geacht mochten worden. Om de mogelijkheid tot een vast omlijnd programma te onderzoeken, werd een commissie, bestaande uit de heeren Boeyinga, Bruin en Van Lochem, benoemd.

PRIJSVRAAG VAN DE OPRECHTE HAARLEMSCHE COURANT, VOOR NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS, TEN BEHOEVE VAN EEN BRIEVENHOOFD.

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 86 ontwerpen. Toegekend zijn de volgende prijzen: 1e prijs *f* 100.— Motto „Haerlem", 2e prijs *f* 60.— Motto „Zoo?"
Na opening van den naambrief bleek motto „Haerlem" te zijn van den heer Anton Kurvers te Amsterdam.

De Jury
Jhr. A. G. W. van Riemsdijk.
H. C. Verkruysen.
A. van der Boom.

SPREUKEN.

Kunst, religie en wijsbegeerte verhouden zich als bepaalde verbeelding, gevoelde zekerheid en redelijk begrip van de eeuwige waarden der werkelijkheid.

Het zoeken en stellen van schoonheid is in hoogsten aanleg een vorm van oneindigheidsverlangen, die reeds in de begeerte tot levensverfraaiïng kiemt, maar in geen geval aan het beleven van het goddelijke als zoodanig toekomt.

Het aesthetische blijft bij een onbestemde en door de zinnen bemiddelde aanvoeling van het hoogere in het lagere en is daarmede een aangelegenheid van intuïtief-zinnelijke geestelijkheid. H. C. V.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DETROIT, VON ERICH MENDELSOHN.

Detroit.
Das Antriebsmoment dieser Stadt ist gewaltig.
Sie lebt vom Motor. Sagt von sich selbst, sie wäre „dynamisch".
Tatsächlich, Detroit rotiert, hat sich in 4 Jahren vervierfacht.
Unmöglich also, bei amerikanischen Ausmass und historischer Formbelastung auch nur entfernt Ordnung zu erwarten.
Die Hochhäuser stehen plötzlich auf, isoliert, ohne Mitwissen ihrer Nachbarn, alle stramm auf ihre Achse gerichtet. Wirrwarrkolosse, wo eine zügige Hand Massen donnernd hochwälzen könnte.
Denn ihre vorhandene Phantastik zur Phantasie umzuformen könnte gelingen, wenn eine kleine Gemeinde sturmbereit wäre.
Aber — Schritthalten mit der Baulust ist hier die Hauptsache.
Büros von 200—300 Architekten, Ingenieuren, Mechanikern — 100 allein für Ford — organisiert wie er selbst, im gut furnierten Renaissanceraum des 19. Stockes. Marquette-Building.
Das billige Säulenrezept täuscht die Auftraggeber über die Imponderabilien der schopferischen Architektur und befriedigt die Architekten durch sein immer repräsentatives Tempelgesicht.
Ford.
Er — Ford — wohnt in einfachen Landhaus im Dorfzentrum seiner Eigenprovinz Dearborn.

SKYSKRAPER IM BAU, DETROIT

Aber — er hat sich für eigene Zwecke ein Laboratorium erbaut, etwa so gross, wie einer seiner Grossbetriebe.
Aber — sein Architekt schmückt dieses Traumlabor mit Säulen, dekorativen Emblemen und Aufschriften von Copernikus bis — Ford.
Hier werden die neuesten Motorversuche gemacht werden.
Aber — die W.C. sind in Marmor und der 10 Tonnen-Kran läuft auf Konsolen.
Es ist richtig, er bezahlt seine Leute gut, am besten im Staat.
Aber — sein neuester Geldschrank ist ein Sinnbild der gewaltigen Geldmaschine.
Dieses Safe ist ein herrliches Technikum für sich.
Aber — wahrscheinlich werden die Tribute fremder Herrscher in ihm bewahrt werden.
Der Prince of Wales war eben sein Gast.

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

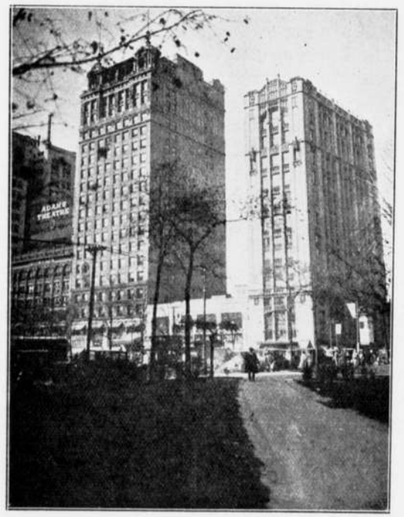
UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
2 MEI 1925

FORDS NEUES LABORATORIUM, DEARBORN

Zwischen Privatlaboratorium und eigenem Getreidesilo — Zellen auf romanischer Achteckbasis — wird eben ein See künstlich angelegt, damit die Spiegelung, also die Verdoppelung, sich verwirklicht, Haus wie Geld.
Auch hier stimmen Ursprungsort und Fertigfabrikat nicht überein, dazu sind die Unausgeglichenheiten des ganzen Landes zu krass und im Grunde feindselig zueinander.
Kraftstation.
Amerikas grösste Kraftstation ist eben zur Hälfte fertig.
10 Stock hoch, vertikal mechanische Anlage mit 300.000 Kw.-Leistung. Kessel, Turbinen, Kohlenbereitung und Beschickung in Dimensionen, die sich selbst widersprechen.
Hier wird absolut klar, dass solche Dimension die überkommene Anlageform sprengt und nach altem, überall gleichem Gesetz sich selbst aufgeben muss.
Denn die Fassungsfähigkeit eines jeden Materials ist begrenzt und muss zu gegebener Zeit durch ein anderes, leistungsfähigeres ersetzt werden. So jeder Organismus, so auch das Prinzip der Kraftherstellung durch Dampf, Wasser, Kohle und Dynamo.
Phantastischer Röhren — *Piranese*, aus dem plötzlich rein technische Details wie Neugeburten der Zukunft heraustreten und den ganzen Konstruktivismus als kleines Entwicklungsornament übriglassen.

HAUPTPLATZ, DETROIT

Unerhört durchdacht die Schaltenlage im kleinen Raum. Auf kleinstem Raum diese sich übertölpelnde Riesenanlage aus Krach, Puff und Zahlenrausch organisiert im Effekt.
Die zukünftige Energie ist schon im Anmarsch, denn solche Ausgeburt erzwingt sie.
Die Architektur dieser Groteske vollkommen hergebracht und kümmerlich.
Plotzlich eine Einzelanlage von Lönberg-Holm, dem jungen dänischen Architekten, gezeichnet, scharff heraustretend.
Plötzlich erkennend, dass die Flächenversuche der Wiener-Schule Otto Wagner, Olbrich und die Kubischen, die „leichten" Kubisten, wie van de Velde sie nennt, nunmehr in den Raum übertragen, in den grossflächigen Glas-Wänden der Eisenfachwerke, Teil werden neugefundener Elemente wieder gefundener!
Während sie zu ihrer Zeit allerdings

STRASZENBILD, DETROIT

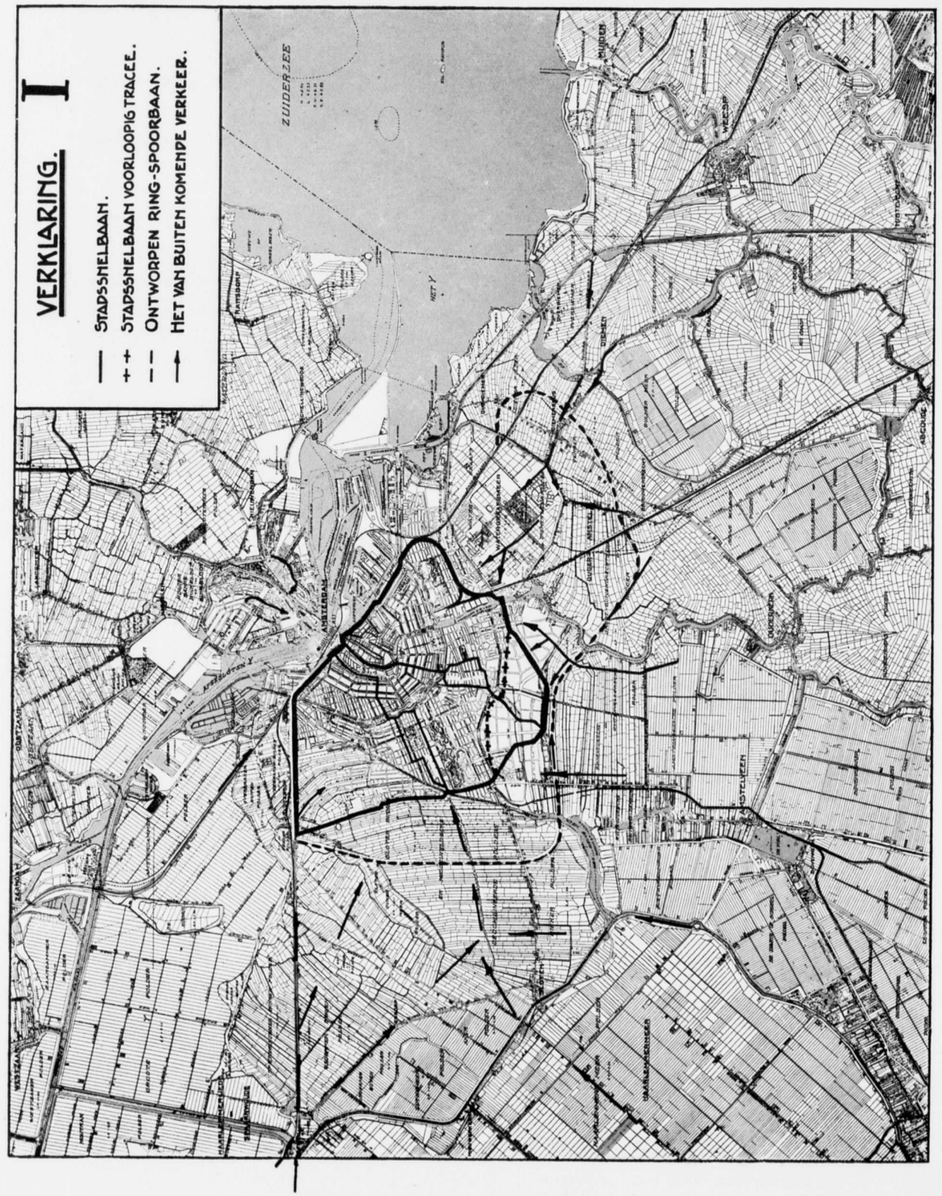
STRASZENBILD, DETROIT

den Anspruch auf Eigenleben und also Eigenbedeutung erhoben, ist heute klar, dass sie, wie alle übrigen Versuche notwendig, nur ein Zusatz, ein Teil sind des Ganzen, in das alle allmählich einfliessen und aus dem einmal das eindeutig Neue aufwächst.
So erscheinen alle Einzelheiten der grossen Fabrikationsanlagen in Eigenfachwerk, Eisen und Eisenbeton, die hin und wieder, aus dem schematischen Dickicht unbewusst vorzücken, nun eingegliedert und verstanden.
Aber diese Hoffnung ist ohne Rausch, trotz aller Dimension.
Denn, wie überall, ist auch hier die Reaktion sehr stark, weil sie immer wieder alle Mittel gerade für gut genug hält.
Europa freut sich seiner Parallelen!

HET STEDEBOUWKUNDIG PROBLEEM VAN AMSTERDAM'S BINNENSTAD, DOOR H. CLEYNDERT AZN. [1])

Het is onder ditzelfde hoofd dat een artikel van mijn hand is verschenen in het Handelsblad van 6 Juli 1923, waarin ik uiteengezet had dat dit binnenstadsprobleem tweeledig is :
a. het geschikt maken van de oude stad, die tengevolge van de in onverminderd tempo toenemende verkeerseischen aan alle kanten is beginnen te „kraken", voor al de behoeften van den nieuwen tijd en van de toekomst;
b. het daarbij zooveel als doenlijk is beschermen van het oude stadsschoon.
Het spreekt nu vanzelf dat men het probleem van de — centraal gelegen — Binnenstad niet zal kunnen oplossen zonder de omgeving dier Binnenstad mede in beschouwing te nemen, d.w.z. men zal zich vóóraf rekenschap dienen te geven zoowel van de constructie der reeds bestaande nieuwe stad, als van de hoofdlijnen van de toekomstige ontwikkeling van stad en omgeving, welke laatste kwestie in ons geval voornamelijk neerkomt op de vraag, hoe men zich in de toekomst de hoofdinvalswegen naar de stad moet denken.
Beginnen wij dus met dit laatste, dan hebben wij voornamelijk rekening te houden met de volgende factoren:
a. de bestaande reeds vastgestelde Amsterdamsche uitbreidingsplannen;
b. het ontworpen, doch nog niet vastgestelde uitbreidingsplan van Groot-Amsterdam;
c. het ontwerp van het nieuwe Provinciale Wegenplan;

[1]) Voordracht gehouden voor de Groep „Groot Amsterdam" op 13 Februari 1925.

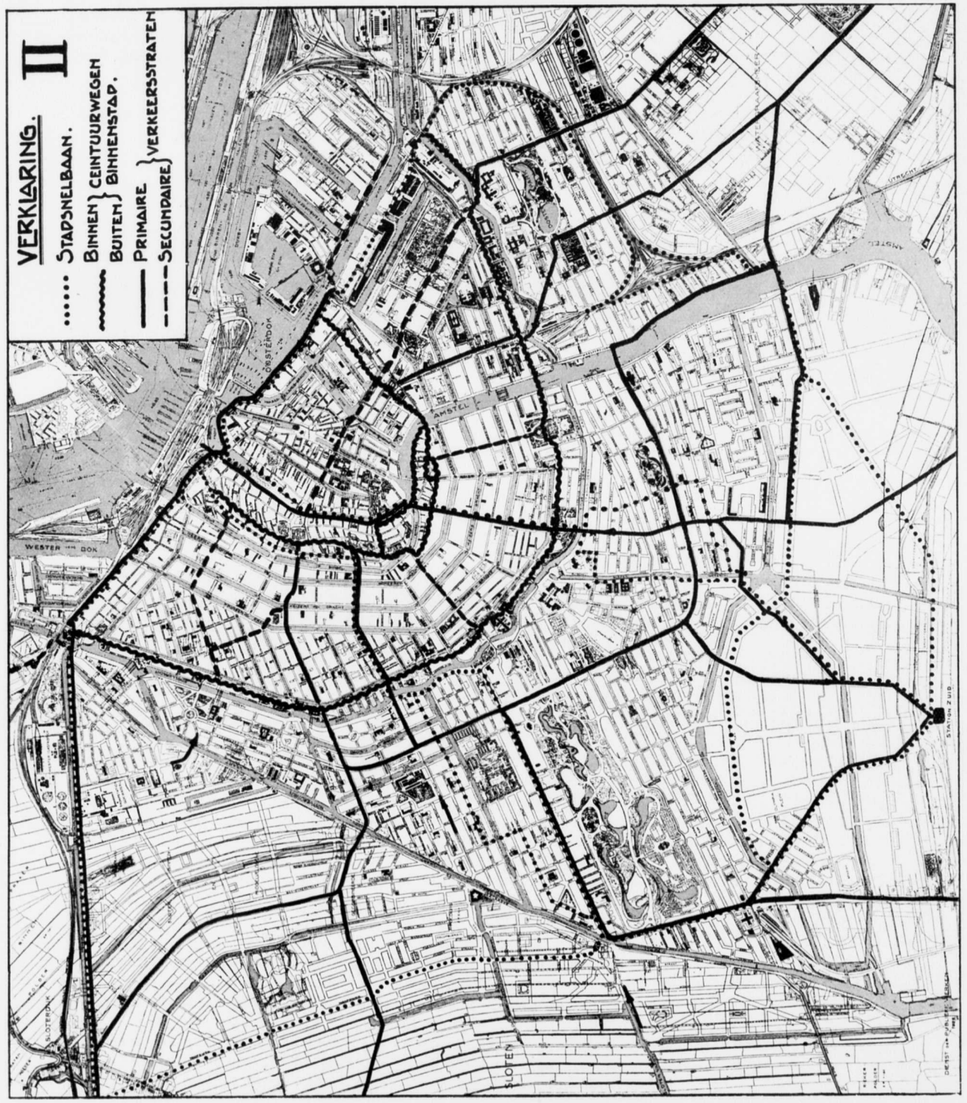
d. de Zuiderzee-plannen;
e. de mogelijke totstandkoming van de door de Tuindorp-Commissie geprojecteerde tuindorpen, zie Het Volk van 18 November 1924.

Met bovenstaande factoren zooveel als mij mogelijk was rekening gehouden hebbend, is mijn conclusie dat als de voornaamste toekomstige hoofdinvalswegen naar de stad zijn te denken (zie kaart I) [a]):

1. van het *Noord Westen* en *Westen* (van Beverwijk en Haarlem):
   de verbreede straatweg langs de Haarlemmer trekvaart, recht doorgaande langs de door mij gedachte verbreede Haarlemmer Houttuinen tot Droogbak — Centraal Station,
   met aftakkingen naar rechts, resp:
   langs den Osdorpschen Weg, ten slotte uitkomende bij den Overtoom,
   langs den nieuwen Hoofdweg tot den Overtoom,
   langs den Admiraal de Ruyterweg tot de Rozengracht,
   langs de van Hallstraat enz. naar een (verbreeden) Jordaanweg,
   en event. nog andere vertakkingen naar gelang van de behoefte bij uitbreiding van Amsterdam-West.
2. Van het *Zuid Westen* (van den kant van Leiden-Hoofddorp):
   een parallelweg van den Sloterweg, uitkomende bij den Overtoom,
   van Schiphol vermoedelijk een nieuwe weg door den Sloterpolder, uitkomende bij den Overtoom.
3. Van het *Zuiden*:
   a. van Aalsmeer en Vrouwenakker: een parallelweg van den Amstelveenschen Weg, uitkomende bij Station Willemspark-Overtoom,
   b. van den kant van Ouderkerk: een parallelweg van den Amstel, uitkomende na splitsing resp. op het Station Zuid, op het Corn. Troostplein en op de Rijnstraat.
4. Van het *Zuid-Oosten:*
   a. van den kant van Utrecht-Abcoude: een weg door de Watergraafsmeer, uitkomende na splitsing links bij de nieuwe Amstelbrug van Plan-Zuid, rechts in de Transvaalbuurt,
   met misschien een Zuidelijke vertakking langs de nieuwe Ceintuurspoorbaan naar het Station Zuid,
   b. van den kant van Amersfoort-Gooi: een weg van Muiden en van Weesp, uitkomende in de Watergraafsmeer en vandaar naar de Transvaalbuurt, en langs den Middenweg naar de Linnaeusstraat.
5. Van het *Noorden:*
   a. van den Overkant van het IJ: een weg, uitkomende daar waar de nieuwe verbinding(en) over het IJ zal (zullen) tot stand worden gebracht,
   b. van den kant van Zaandam: deels langs den bestaanden weg door den IJpolder, uitkomende in het Spaarndammerkwartier, deels via Buiksloot—nieuwe IJ-oever-verbinding.

Aldus nagegaan hebbende waar de van buiten komende verkeerswegen de stad binnenkomen, wordt thans de vraag hoe dat verkeer over de nieuwe stad en ten slotte over de Binnenstad gedistribueerd zal worden, m.a.w. hoe voor de toekomst de meest logische constructie van het stedelijk verkeerswegennet (van de primaire en secundaire verkeerswegen dus) zal zijn.
Wij zullen m.i. goed doen ons daartoe vóóraf af te vragen hoe in de toekomst de aard van dit verkeer, en wel speciaal de aard van de publieke vervoermiddelen zal zijn. Thans is dat hoofdzakelijk eenvormig: het gewone — langzame — tramvervoer. Naar mijn meening zal dit in de toekomst moeten worden drie-ledig, en wel:
a. het gewone tramvervoer,
b. het snel-tramvervoer,
c. het autobus-vervoer, dat, thans reeds aangevangen, nog tot aanmerkelijk grooter ontwikkeling, speciaal ook ter bediening van de Binnenstad, gebracht zal kunnen worden.
Deze drie vervoerswijzen zullen natuurlijk in het nauwste onderlinge verband als één samenhangend systeem moeten worden ontworpen.
Wat de noodzakelijkheid voor Amsterdam van een stads-*snel*vervoerdienst betreft, zoo heeft de Heer J. Boterenbrood in zijn artikel „Uitbreidingen om Amsterdam", opgenomen in Architectura van 28 Juli 1923, reeds m.i. overtuigend op basis van het voorbeeld van buitenlandsche steden aangetoond, dat, wanneer steden eenmaal zoo groot zijn geworden als Amsterdam thans is, het „snelverkeer ze te pakken krijgt". — Doch bovendien ervaren ook wijzelf reeds dagelijks, hoe reeds thans — laat staan in de toekomst bij verdere stadsuitbreiding — de gewone tram niet

[a]) Ik ga er in deze beschouwingen vanuit dat zoowel het Station-Zuid als het nieuw te graven kanaal-West (ter vervanging van de Kostverloren Vaart) tenslotte onvermijdelijk zullen blijken en inderdaad tot stand zullen komen.

meer kan voldoen aan den drievoudigen eisch, om groote massa's personen, over steeds grooter wordende afstanden, op snelle wijze te vervoeren.
Het is het probleem van het aanpassen van het massa-vervoer aan het snelvervoer, of wel van het massale snelvervoer.
Wij hebben er ons daarbij rekenschap van te geven in welke phase wij op het oogenblik in Amsterdam verkeeren. — Ik bedoel daarmee het volgende. — Bij den snellen groei in Amsterdam van de bevolking en van het bebouwde-stadsgebied, èn bij het in zwang komen van sneller middelen van verkeer, hebben wij doorgemaakt en zijn nog bezig door te maken verschillende phasen, waarvan, als beheerschende factoren, de eenheden zijn:
afstand — menschenmassa (bevolkingscijfer) — levenstempo.
De verschillende phasen rééds door ons doorgemaakt zijn:
die van de periode vóór 1900: bevolking beneden 500.000 — afstanden klein; om een bepaald punt te noemen einde Willemsparkweg — levenstempo in de stad de paardetram.
Na 1900: een nieuwe phase treedt in: bevolking gestegen tot boven 500.000 — afstanden groeien snel — het levenstempo is sneller geworden; andere steden hadden reeds electrisch tramverkeer gekregen — Amsterdam paste zich aan bij de nieuwe phase en voerde, van 1900 tot plm. 1904, het electrische tramsysteem in.
Van ongeveer 1910 af is zich nu bezig te ontwikkelen een nieuwe phase, die gekenmerkt wordt niet alleen door groei van bevolking en afstand: vermeerdering van 1915 - 600.000 - tot 1922 - 700.000 - (incl. annexatie; het conglomeraat was grooter geworden), doch gekenmerkt vooral door een sterke verandering, d.i. versnelling van het levenstempo — in gebruikstelling van auto en vliegmachine.
Terwijl nu in de steden in het buitenland het auto-verkeer spoediger dan in Amsterdam het geval is een snelle vlucht neemt en aldaar ook de publieke verkeersmiddelen zich aanpassen door middel van invoering van stads-sneldiensten, — terwijl de vliegmachine een geheel nieuw levenstempo inzet, — terwijl voor het verkeer naar buiten Amsterdam zich aanpast: door instelling van vliegdiensten en ook van autobusdiensten, waardoor de afstanden tusschen stad en omliggende gemeenten verkort worden, — zoo is wat de stedelijke publieke vervoermiddelen betreft in Amsterdam de toestand vrijwel gelijk gebleven aan de periode 1900-1910; m.a.w. het staat er thans zoo mee, dat, terwijl wij wat betreft levenstempo, afstand, bevolkingscijfer reeds lang een nieuwe phase zijn ingetreden, en het verkeer naar buiten de stad zich vrijwel heeft aangepast, *inwendig* de stad zich nog niet heeft weten aan te passen.
Wij moeten daarbij niet vergeten dat een stad is een mikrokosmos, waarin zich het leven van den makrokosmos, het land, de wereld, weerspiegelt niet alleen in klein bestek, doch tevens geconcentreerder, intenser. Het is nu m.i. eenvoudig ondenkbaar dat, terwijl het verkeer buiten zich versnelt en het van buiten komende verkeer ook op steeds sneller en practischer wijze naar de stad toe komt, in de stad zelf de snelheid van de publieke vervoermiddelen onveranderd zou kunnen blijven, ja zelfs het verkeer tengevolge van het toenemen der menschenmassa's langzamer, ten gevolge van het grooter worden der afstanden ondoeltreffender zou worden. Het is er, meen ik, mede te vergelijken alsof men in een bepaald land geen sneltreinen, doch alleen boemeltreinen zou laten loopen.
Even goed nu als een land zich aanpast aan het internationale verkeer, zoo moet ook een stad zich inwendig steeds blijven aanpassen aan de immer voortgaande tempo-versnellingen van het interlocale en internationale verkeer. De eenige mogelijkheid daartoe, dat wil dus zeggen om binnen eigen gebied steeds grooter wordende menschenmassa's, over steeds grooter wordende afstanden, in het nieuwe levenstempo, dat is dus op sneller wijze dan vroeger, te kunnen vervoeren zal m.i. zijn de *invoering van een stads-sneldienst*.
Als voorbeelden ter snelheidsvergelijking diene: de afstand Station-Muiderpoort—Station-Willemspark wordt door lijn 6 afgelegd in 33 minuten (officiëele tijd); — Station-Willemspark —Centraal Station, lijn 2: officiëel 26 minuten, gewoonlijk half uur; van Hallstraat in Amsterdam-West naar Java-Plein in Amsterdam-Oost, lijn 14: officiëele tijd 36 minuten, hetgeen, indien zij later is doorgetrokken tot het eind van Amsterdam-West bij de nieuwe ceintuurspoorbaan en in het Oosten tot het Nieuwe Diep, naar schatting ongeveer zal worden een klein uur.
Vergelijk: sneltrein Amsterdam—Hilversum 26 minuten, Amsterdam—Utrecht 30 minuten, Amsterdam—den Haag een uur. Vliegdienst Rotterdam—Brussel plm. een uur. — Wij hebben gelezen dat kort geleden de vlucht Rotterdam—Amsterdam is volbracht in 23 minuten, Parijs—Amsterdam in ruim 2 uur: het toekomstige levenstempo!
Gewezen moet ook nog worden op de waarde van een stads-sneldienst uit *recreatie*-oogpunt, daar hierdoor de bevolking zooveel spoediger de natuur en de ontspanningsterreinen zal kunnen bereiken; zie b.v. de toekomstige ontspanningsterreinen bij het Nieuwe Diep, welke terreinen, aan het Oostelijk einde der stad gelegen, bij verdere uitbreiding van b.v. Amsterdam-West en Zuid door middel van den gewonen stads-tramdienst voor de bevolking aldaar vrijwel onbereikbaar worden, in elk geval veel van hun recreatie-waarde voor de geheéle bevolking zullen inboeten.

Mijn bedoeling met dit alles is nu niet zoozeer te betoogen dat Amsterdam direct zou moeten overgaan tot invoering van een stads-sneldienst, doch wel dat men er op den duur zeker niet aan zal kunnen ontkomen en dus met deze noodzakelijkheid rekening zal moeten houden bij de inrichting van de stad, d.w.z. zoowel bij de nieuwe uitbreidingsplannen als bij de hervormingen der Binnenstad en der bestaande Nieuwe Stad, in het bijzonder natuurlijk wat de breedte der wegen betreft. — Zoo schijnt men den Amstelveenschen weg tusschen Overtoom en Station-Willemspark te willen brengen op een breedte van 20 Meter, hetgeen voor dezen belangrijken verbindingsweg tusschen het toekomstige Amsterdam-Zuid en West m.i. reeds onvoldoende, doch voor een weg met snelbaan natuurlijk véél te smal zal zijn.
Aansluitende op den *stads*-sneldienst denk ik mij in de toekomst een *gewestelijken* sneldienst, die op gemakkelijke wijze (per electrische tram) de bestaande plaatsen en de eventueele toekomstige satelliet-plaatsen (tuindorpen) met Amsterdam (en onderling) zal verbinden; alleen toch met een geperfectionneerd vervoersysteem zal de decentralisatie-gedachte verwezenlijkt kunnen worden. Mij de stads-snelbaan nu denkende als een ceintuurbaan, met radicale vertakking(en) ter bediening van het centrum (zie kaart I en II), zoo kan de gewestelijke sneldienst zich dan in hoofdzaak ertoe bepalen de reizigers te brengen tót deze stadsceintuurbaan, die dan de verdere distributie over de stad op zich neemt. In sommige gevallen zal de gewestelijke snelbaan kunnen doorgaan tot het stads-centrum, b.v. Haarlemmerstraat—Droogbak, Admiraal de Ruyterweg—Spui, enz. Als tweede toekomstige stads-snel-ceintuurbaan kan later gedacht worden het tracé van de ontworpen ringspoorbaan; zooals kaart I meen ik aantoont, is deze baan echter te ver af gelegen om de door mij geschetste stads-snel-ceintuurbaan langs den Hoofdweg etc. ooit geheel te kunnen vervangen. (*Wordt vervolgd*).

ONTVANGEN BOEKEN:

Die Neue Wohnung von Bruno Taut, 3e druk.
Bruno Taut doet zich hier van een anderen kant kennen dan in zijn „Alpine Architectur", schrijver schakelt zijn toekomstverwachting om op .... „de Vrouw"; als ondertitel heet het boekje dan ook „Die Frau als Schöpferin". B. T. strijdt hier tegen zeer werkelijke dingen als: slechte plannen van woonhuizen, die met „loopcurven" aan de kaak gesteld worden. Als „Ergänzung der dritten Auflage" worden de uiteenloopende belangen van man en vrouw bij een woning nader gedefinieerd en heet het:
So verstanden kann tatsächlich nur von der Frau die Erneuerung der Wohnung geschaffen werden. Sie musz ja nicht nur allein die heutigen Übelstände mit allen Lasten, Sorgen und mit aller Verzweiflung auskosten; sie genieszt auch am meisten die Freude einer wirklichen Verbesserung. Wird das Familienleben dadurch einfacher und reiner, so musz auch ihre Kraft wachsen und das häusliche Leben mit stärkerer Wärme und Ruhe erfüllen. Ihre schöpferischen Wirkungen als Artwesen bleiben damit nicht an den Äuszerlichkeiten der Umgebung haften, sie teilen sich dem Leben mit, das diese Umgebung ausfüllt, d.h. sie greifen von der Wohnung aus in alle Gebiete über, die für die Entwicklung der Familienmitglieder, vorwiegend der Kinder von Bedeutung sind, kurz: die Frau kann sich jetzt erst voll entfalten, wenn das „Heim" nicht mehr als Bleigewicht an ihr hängt.

Amerikanische Architektur und Stadtbaukunst. Werner Hegemann.
Een kolosaal boek over de bouwkunst van een groot land. Het is mogelijk, dat de verwachtingen wat te hoog gespannen waren; het werd al zoo lang verwacht, eindelijk eens een boek over Amerika, de werkplaats van de Wereld, een overzicht van alle prachtige „Parkway's" en van geraffineerd op alle eischen afgestelde, machtige fabrieken, in een royale uitgave, mooier kon het niet. Het is natuurlijk mogelijk, dat al die dingen er toch zijn, het boek geeft er echter weinig of niets van. Het merkwaardige is dan ook ongetwijfeld de slotbetrachting. Schrijver houdt de Amerikaansche architecten voor de „Führer" op het gebied der, U raadt het nooit, „Europeesche Bouwkunst" en denkt daarbij niet aan een Sullivan en Wright maar aan de machtige architectuurschool van Mc Kim, Mead en White. De schrijver betreurt het, dat er in Amerika nog veel slechts gebouwd wordt en dat ook daar vernuft en geest vaak verdrongen worden door academisme. Eenige verwondering wekt het dan, wanneer de „geschmacksicheren Elekticismus" van de leidende Amerikaansche architecten als het hoogst bereikbare op Aarde, of althans in Amerika, geprezen wordt. Verder heet het: de Architectuurwereld is te veel omvattend en men weet te veel van het verleden (ook een excuus) om zich thans met excentrieke of zuiver persoonlijke oplossingen van groote bouwopgaven tevreden (let wel „tevreden") te stellen.
Mc. Kim en zijn vele medewerkers hebben onze groote bouwkunstoverlevering weer tot aanzien gebracht, daarvan te genieten is ons recht; ze met het juiste begrip te ontwikkelen en opnieuw vorm te geven is onze plicht. Oef! Zou de heer W. H. inzien, dat het niet erg complimenteus is, wat hij opmerkt; zouden de Amerikaansche architecten het werkelijk noodig hebben, dat eerst in Europa een Nieuwe „Stijl" wordt klaar gestoofd en tot overlevering gemaakt voor zij er genadiglijk bovenop gaan zitten om dezelve te vervolmaken?

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

DE TENTOONSTELLING TE PARIJS, DOOR C. J. BLAAUW.

Wie straks de Internationale Tentoonstelling te Parijs wil gaan bezoeken, zal wijs doen zich, zoo mogelijk, te wapenen met een flinke dosis opgewektheid, een stemming vol van goedmoedigheid en een paar stevige wandelbeenen. Zonder deze drie goede dingen zal men bij het bezichtigen van deze tentoonstelling al te licht kans loopen uit zijn humeur te raken, pessimistisch en doodelijk vermoeid te worden, want de weg van een lichtgeprikkeld en sterk kritisch gestemd tentoonstellingswandelaar wordt gemakkelijk tot een weg van verdrietelijkheden op deze tentoonstelling.
De weg of liever gezegd de wegen dezer tentoonstelling zijn lang en stoffig, zullen zulks althans zijn, wanneer ze begaanbaar geworden zijn, wat thans (1 Mei) nog niet het geval is, want nog wordt overal hard gewerkt en gesjouwd om alles te voltooien, om alles op zijn plaats te krijgen.
Van een volledige totaal-indruk kan nog geen sprake zijn, doch zooveel is wel alreeds te zien, dat goedmoedigheid van beschouwing aanbevolen moet worden. Ik meen rustig te mogen nalaten ten aanzien van deze tentoonstelling in gedetailleerde beschouwingen te treden: de correspondenten van de verschillende dagbladen hebben hun taak reeds verricht en ik kan niet anders zeggen dan dat ze op voortreffelijke wijze het Nederlandsche publiek van e.e.a. op de hoogte hebben gebracht, in zooverre zulks althans mogelijk kan zijn, want eigenlijk is deze tentoonstelling niet te beschrijven. Doet men daartoe een ernstige poging dan zal de spraakverwarring, die de vormentaal dezer moderne kunsttentoonstelling overheerscht, zich van den beschrijver meester maken en zal zijn voorlichting den nieuwsgierigen lezer omtrent de tentoonstelling in een pijnlijke onzekerheid brengen. Eenheid is in deze tentoonstelling uiteraard ver te zoeken, daarvoor is ze internationaal en daarvoor is ze wat ze is, n.l. een tentoonstelling en dan nog wel een van moderne kunst! Ja, toch is er eenheid, de eenheid van omsloten te zijn door Parijs, gebouwd te zijn op Parijsche kaden en pleinen, wat zelfs voor de meest kniesoorige tentoonstellingsbezoeker een groote troost mag heeten, terwijl voor de luchthartige bezoeker de Fransche wijnen in de torens van arch. Plumet, alsmede de voor internationale tentoonstellingen onmisbare kermis met een phenomenale rutschbaan de welkome rustpunten zullen kunnen zijn, waar op de een of andere wijze hij hoog verheven en diep neergestort zal kunnen worden.

* * *

Ik heb hooren zeggen, dat sommige Parijzenaars over deze tentoonstelling slecht te spreken zijn : waar zijn geen ontevredenen? Hoewel het bij de bij deze tentoonstelling passende goedmoedigheid niet gepast is de ontevredenen voor te spreken, toch moet ik even zeggen, dat ik voor hun ontevredenheid iets voelen kan, als ik bedenk, hoe een rechtgeaard Amsterdammer sputteren zou, wanneer een van de voornaamste en schoonste deelen van zijn stad voor een half jaar het eigen karakter ontnomen zou worden om als tentoonstellingsterrein voor moderne kunst (internationaal!) te dienen. Zooals men een rechtgeaard Amsterdammer zulks zou ver-

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
9 MEI 1925

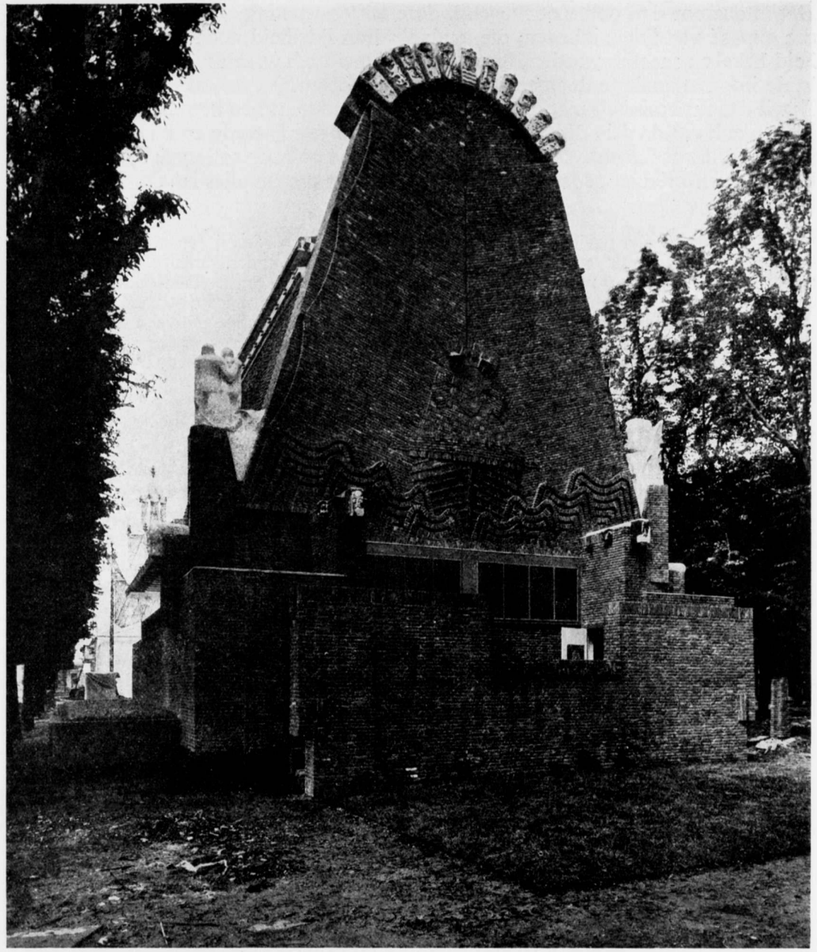

NEDERLANDSCH PAVILJOEN (INGANGZIJDE) ARCH. J. F. STAAL

geven, ja zelf onder de sputteraars zou behooren, zoo moet men het ook den rechtgeaarden Parijzenaar vergeven, als hij met leede oogen ziet, hoe een voornaam deel van zijn schoone Seine-kaden en het wijde zicht op het Hôtel des Invalides hem voor langen tijd ontnomen worden om te dienen voor uitstalling van moderne kunst (internationaal!). Maar het is nu zoo en ik zie er een ontevreden Parijzenaar niet op aan, dat hij een half jaar ontevreden zal blijven: hij zal met de hem eigen goedmoedigheid zich in het feit schikken en tenslotte uit nieuwsgierigheid mee gaan kijken en wát men van deze tentoonstelling ook zal kunnen zeggen, niet, dat er niets te zien is. Veel is er te zien, te veel misschien en dan is er nog.... Parijs!

* * *

Er zijn ten opzichte van een tentoonstelling als deze verschillende houdingen mogelijk. Ter illustratie van één dezer houdingen diene het volgende:
Met een paar kunstbroeders bezocht ik la Sainte Chapelle en we bewonderden de schoonheid van deze door gebrandschilderde ramen omsloten ruimte, waarin het daglicht vergaat tot een heilig feest van vloeiende kleuren en beelden. In deze ruimte verheft zich de kunst tot de mystieke hoogten, waarin alle ikheid zich verliest om op te gaan in het groote „andere". Zie, als men bij de stemming, die daar heerscht, het beeld laat verrijzen van de moderne internationale kunsttentoonstelling, dan.... schijnt de moderne kunst een jankend kabaal van moderne wilden, waartegen dit oude zich manifesteert als de verheven harmonie van *echt zelfvergeten kunnen*!
Maar neen, dit is niet de houding, niet de stemming, waarmede men moet toetsen deze chaotische verzameling van moderne kunstvoortbrengselen. Niet de rijkdom van het oude, maar de armoede van het heden moet de toets zijn! Wees, als ge

NEDERLANDSCH PAVILJOEN (ACHTERZIJDE) ARCH. J. F. STAAL

deze tentoonstelling bezoekt een goedwillig, goedmoedig zoeker naar kiemen van schoonheid en dan zult ge wel hier en daar iets vinden, soms naakt, maar ontvankelijk voor groei, dan weer bedolven onder klatergoud, half verstikt, veel klatergoud en harde kleuren!
Velen kunnen het oude niet vergeten en missen toch de kracht het te doen herleven, anderen weer werpen zich als verdwaasden op het nieuwe zonder eenige zelfbeheersching (de meesten) en bijna allen missen het vermogen zich-zèlf te vergeten in de aandacht voor het werk.
Bedenk, hoe menschelijk, als men, arm zijnde (en zijn we niet arme menschen?), te doen alsof men rijk is. Bedenk ook, dat een tentoonstelling uiteraard tot zèlfforceering van zwakke krachten aanleiding geeft, want waartoe dit alles? Voor niets! Dus dan voorop het ijdele „ik"!

Het is daarom dan ook niet mogelijk deze tentoonstelling te beschrijven dan als een exposé van ijdele ikheden, die, ondanks hun ijdelheid, toch met goedmoedigheid bekeken moeten worden, omdat die ijdelheid a.h.w. een noodzakelijke factor in de internationale tentoonstellingsroes moet heeten.*)
Ik wil dan nu besluiten met den bekenden roep van markt en kermis: gaat dat zien! Maar denk om de drie dingen, die ik in den aanvang noemde en bedenk ook, dat er een Hollandsche afdeeling-in-drieën is, laat dit ook uw nationale nieuwsgierigheid aanwakkeren en bedenk tenslotte dat naast en om dit alles is .... Parijs!

C. J. BLAAUW.

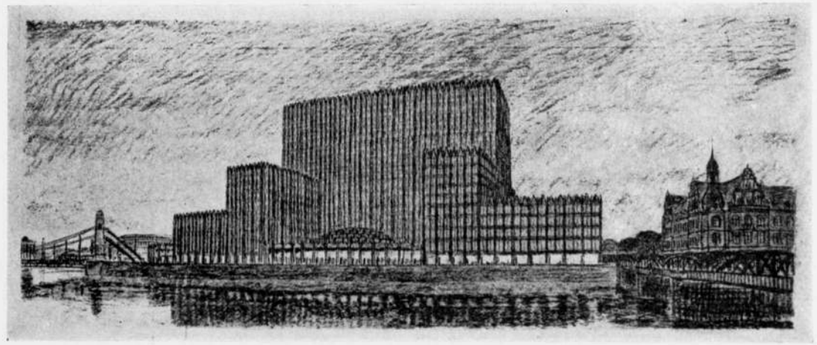
*) Het Nederlandsche paviljoen van architect Staal, waarvan hierbij een tweetal foto's gereproduceerd zijn, valt er uit; het is nl. van een geheel ander karakter dan de meeste tentoonstellingspaviljoens: een oprechte poging tot demonstratie van Hollandsche architectuur, een oprechte poging ook het „ik" daarbij niet allereerst te doen gelden, zonder ook weer het „ik" te verloochenen. Tegenover deze verdienste kunnen eenige gebreken staan. Welke? Die, welke ieder er in vindt, d.w.z., ieder „ik" weer andere. Men zoeke ze vrij, echter niet van deze foto's, doch te Parijs, want, het moge vreemd klinken, dit Hollandsche paviljoen moet te Parijs gezien worden. C. J. B.

GENOOTSCHAPSLEVEN. (INGEZONDEN).

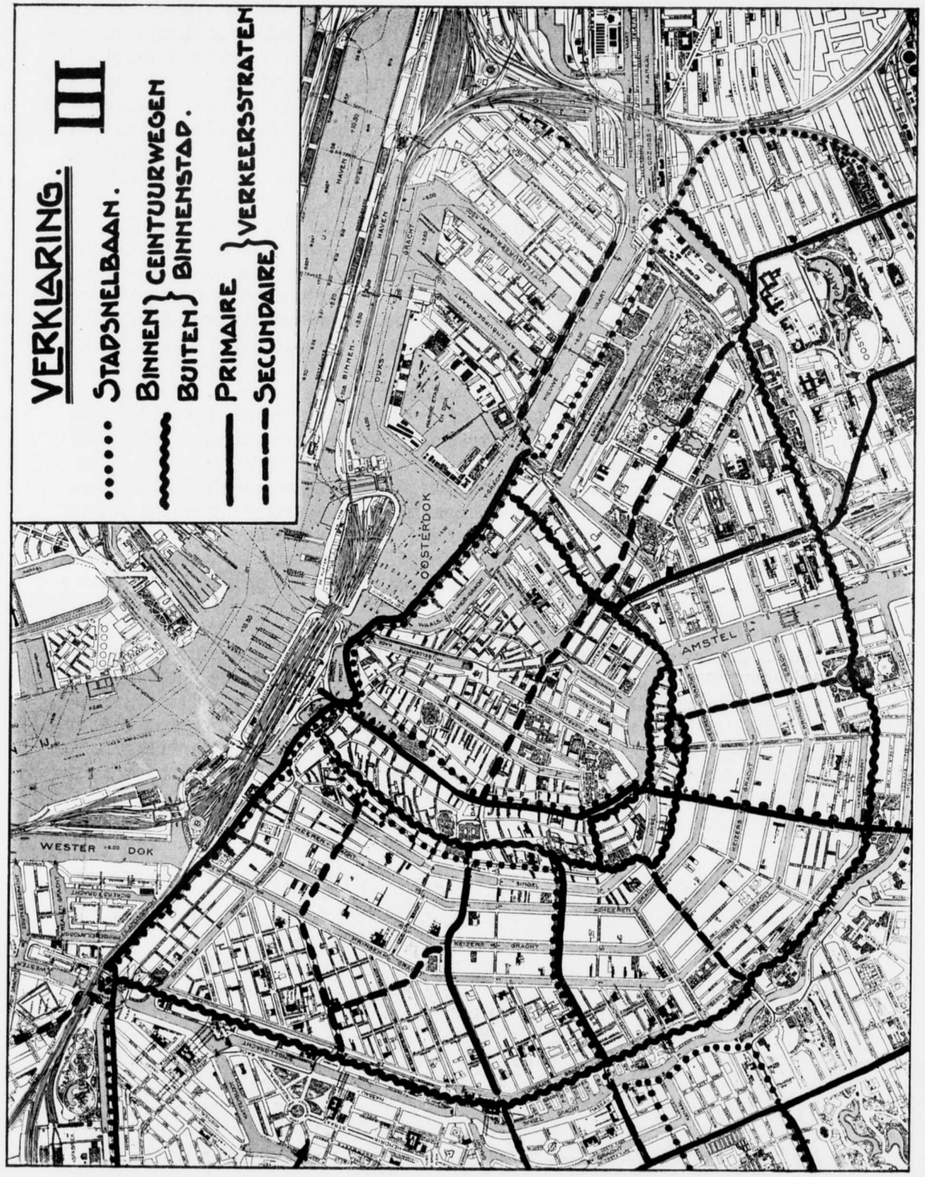
Het genootschapsleven is in gevaar. Niemand kan er nog aan twijfelen nu uit de laatste vergadering geen stem opkwam, die het voor het bestaande opnam. Ja, eigenlijk werd noch door de inleider c.s., die vertrouwden in vernieuwing van dit leven, noch door de voorzitter die over de onmacht van het bestuur dienaangaande sprak, noch door de andere sprekers die van pessimisme of vertrouwen in de plannen deden blijken, over genootschapsleven gesproken, zodat de vergadering niet beter wist te doen dan een kommissie te benoemen, die met voorstellen heeft te komen. En het was ongetwijfeld de beste oplossing, want nu bestaat de gelegenheid, dat behalve aan de vrij materiële kwestie's die naar voren kwamen (al sproten ze ongetwijfeld uit geestelike behoeften voort) in de eerste plaats de aandacht gewijd wordt aan de geestelike zijde van het probleem, dat slechts opgelost kan worden door het in wezen te begrijpen; en het lijkt me niet onnuttig enige punten naar voren te brengen, die de kommissie m.i. goed zal doen terdege onder ogen te zien.
Hoe zou het komen, dat het genootschapsleven stervende is? Zou het zijn omdat het bestuur niet het reglementair voorgeschreven aantal vergaderingen uitschreef, of zou het bestuur om dieper gelegen redenen zich terecht of ten onrechte genoodzaakt gezien hebben dat aantal samenkomsten te beperken en zijn dan niet die diepere redenen de oorzaak? Is het niet wat al te zot te veronderstellen dat het uitschrijven van vergaderingen op zich zelf nieuw leven wekt?
Zou het instituut van afgevaardigde-leden de lawine geweest zijn, die de werkelike belangstelling der overige leden te pletter heeft gedrukt, terwijl het instituut zelf door zijn val verbrokkeld ter neer ligt. Of zouden die leden, indien de behoefte tot medewerking leeft niet ook als gewoon lid in het genootschap naar voren kunnen komen, zooals dunkt me juist nu blijkt?
Kan het een diepere oorzaak hebben, dat A. et A. een zwoegend bestuur heeft met niet-werkende leden, inplaats van een bestuur dat de werkzaamheden verdeelt, leiding geeft en vooral zelf niet te hard werkt?
Dat zijn alle vragen, die zich aan mij opdringen en ik hoop ook aan de kommissie, en die alleen goed bezien kunnen worden vanuit een vrij gezichtspunt, waar een overzicht kan verkregen worden van het grote geheel waarvan A. et A. maar zo'n klein onderdeeltje is. En dat grote geheel is de samenleving. De heer Boejinga zegt wij willen Architectura dienen en daarmee de architectuur; maar nog een stap verder: omdat wij door de architectuur te dienen de samenleving willen dienen.

Aanschouwen we de samenleving, dan zien we dat zich nieuwe ideeën ontwikkelen, die naar nieuwe vormen zoeken. Dat dringt door in het ekonomiese leven, in het politieke, in het huiselike leven (o, heilig huisje!) kortom het dringt binnen in het geestelik leven van ieder (of hij zich ervan bewust is of niet) en doet zijn invloed daarvan-uit gelden in alle vormen van samenleving, ook het verenigingsleven en van wie kan meer verwacht worden dan van architecten, die de kunstbeoefening tot hun maatschappelike taak hebben dat ze gevoelig zijn voor geestelike stromingen van de tijd. Ook Architectura zal slechts kunnen blijven „leven" als in haar die stromingen tot uiting kunnen komen, als zij voorziet in de behoefte die de nieuwe tijd in ons doet leven, als het dus meegaat met haar tijd. Hoe gaat er dus om, wat brengt de nieuwe tijd. Laat ons dat goed beseffen. Het is niet: wat vinden we prettig, of wat zouden we het liefste zien; neen wij kunnen slechts opbouwende arbeid verrichten als wij ons in dienst stellen van de nieuwe gedachte. En vooral in deze tijd, waarin de samenleving moet worden de uiting van een geheel nieuwe gedachte, waardoor ze een omwerking zal krijgen, zóó intens als ze in tijden niet gehad heeft, in deze tijd zoeken we naar medewerkers in de eerste plaats. Boven het vak-genootschap heeft de mens van nu behoefte aan geest-verwantschap, daarmee kan hij strijden, niet tegen mensen maar voor ideeën. Daarmee kan hij werken om te komen tot steeds dieper inzicht, de enige mogelikheid tot opbouw. Daarmee kan hij leven het nieuwe leven in de nieuwe vorm, het „samenleven".
Zonder twijfel hebben wij in het instituut der afgevaardigde leden ook te zien een uiting van dit streven, het streven naar enger groepering, wat een prachtig middel kan zijn tot intensiever werk. Maar de fout was, dat de groepeering niet gebaseerd werd op het innerlik geestelik leven maar op het meer uiterlik „kunnen", wat helemaal geen eenheid waarborgt en dan ook op verbrokkeldheid en de dood uitliep, daar de samenwerking ontbrak.
Met het voorafgaande wil ik niet zeggen, dat ik bij organisatories werk de verstandelike analyse als enige werkmethode zie; maar meer dat de reorganisatie, wil zij de vorm zijn, waarin het vernieuwde genootschapsleven tot uiting komt de toets van het redenerend verstand moet kunnen doorstaan.
En wat wil A. et A. nu? Wil ze weer terug naar de vorm waarin ze vroeger bloeide of moeten er nieuwe vormen geschapen worden? Moet zij zoeken naar haar nieuwe taak, die zij als geestelike band tussen architekten jegens het grote geheel heeft te vervullen? Het lijkt me dat dan pas Architectura gebaat, en Amicitia tot nieuw leven gewekt kan worden.

J. W. DINGER.

GESCHÄFTSHOCHHAUS AM LESSINGPLATZ, BRESLAU (Ontwerp) ARCH. MAX BERG

HET STEDEBOUWKUNDIG PROBLEEM VAN AMSTERDAM'S BINNENSTAD, DOOR H. CLEYNDERT AZN. *(Vervolg)*.

Vragen wij, na deze inleidende beschouwingen genaderd tot de Binnenstad, ons thans af welke vraagstukken zich bij het Binnenstads-probleem voordoen, dan vinden wij als de voornaamste: dat van het verkeer; de gebouwenruimte, de binnenscheepsvaart, het stadsschoon.
Het spreekt vanzelf dat deze vraagstukken ten nauwste met elkaar verband houden en bevredigend dus alleen in onderling verband opgelost zullen kunnen worden.

HET VERKEER

Het verkeersvraagstuk; — daarmede wordt in algemeenen zin bedoeld het scheppen van de mogelijkheid tot en het tot stand brengen van een vlug en veilig verkeer, waartoe noodig is de schepping zoowel van goede verkeers*wegen* als van goede verkeers*middelen*.
Wat het verkeerswegen-net betreft, zoo zijn de eischen, waaraan dit moet voldoen in het geval van Amsterdam, in het bijzonder dat daardoor worde bereikt:

1. het verdwijnen van het euvel van de steeds toenemende congestie in de smalle verkeersstraten als Leidsche, Utrechtsche, Weesper, Muider, St. Anthonies en Joden Breestraat, Haarlemmerstraat;
2. het tot stand komen van een betere dan de thans bestaande verbinding tusschen verschillende stads-deelen, b.v. van het Westen en van het Oosten met het Centrum en met elkaar, van de beide IJ-oevers, enz.[1]).

In dit verbeterde verkeerswegen-net zal het nu noodzakelijk zijn dat daarin de hoofd-verkeersaderen (primaire wegen) ontworpen zullen worden op een zoodanige breedte, dat zij eensdeels berekend zullen zijn op de eischen van het verkeer tot in de verst denkbare toekomst, anderdeels in staat zullen zijn zoo noodig het verkeer van de overige, secundaire verkeersstraten ten deele in zich op te nemen, om deze daardoor van overmatig verkeer te ontlasten.
Wat de verkeers*middelen* betreft, zoo zal, zie het bovenstaande, noodig zijn het invoeren van een drie-ledig vervoersysteem, waarbij de voornaamste moeilijkheid zal zijn het vinden van het tracé van de gelijkgrondsche snel-tram.
Van de drie mogelijkheden toch van een stadssneldienst, ondergrond-baan, hoogbaan, en gelijkgronds-baan, komt, meen ik, voor Amsterdam alleen de laatste in aanmerking; de ondergrondbaan is bij onze bodemgesteldheid voor groote afstanden wegens de kosten onuitvoerbaar, de hoogbaan heeft behalve financiëele ook aesthetische bezwaren; beide zouden echter zoo noodig misschien voor bepaalde kleine gedeelten toegepast kunnen worden. Voor de groote afstanden is m.i. echter de gelijkgronds-snelbaan verre verkieslijk, en, naar ik hoop te kunnen aantoonen, ook zeer wel uitvoerbaar.
Wat de mogelijke gevaren voor de voetgangers bij invoering van een gelijkgrondschen sneldienst betreft, zoo worden die m.i. overschat. Ten eerste toch zal gewoonlijk de baan van de sneltram gelegen zijn tusschen de beide banen van de gewone tram, waar, behalve bij kruisingen, geen voetganger iets te maken heeft. Wanneer dan bovendien voor de drukke straten de maximumsnelheid van de sneltram gelijk gesteld wordt aan die van de auto's (zeg 30 K.M.,), dan zullen m.i. de gevaren van de in het midden der straat gelegen en steeds in vaste banen blijvende sneltram geringer zijn dan die van het zich tusschen trottoir en trambaan bewegende auto-verkeer. Het stationneeren van verkeersagenten bij kruisingen zal dan ook met het oog op het auto-verkeer zeker even noodzakelijk zijn als ten opzichte van de sneltram. Waarbij ook niet vergeten mag worden, dat, vooral in ons land, de verdere opvoeding van het publiek er ongetwijfeld zeer veel toe zal kunnen bijdragen om, ook bij verdere vergrooting van quantum en snelheid van het mechanische straatverkeer, het gevaar voor de persoonlijke veiligheid tot geringer afmetingen terug te brengen.
De noodige vervoerssnelheid van de sneltram wordt, behalve door den snelleren gang, verder verkregen door het aantal haltes van de sneltram, vergeleken met dat van de gewone tram, te verminderen, b.v. te brengen van 3 op 1, zooals ook het geval is bij de ondergrondbanen in Londen, Parijs, etc.

DE GEBOUWEN-RUIMTE.

Ik wil onder dit hoofd slechts herhalen het in het Handelsblad van 6 Juli 1923 door mij betoogde:

1. dat, om de Binnenstad geschikt te maken voor de eischen van heden en toekomst, noodzakelijk zal zijn de schepping, niet alleen voor het verkeer van de verkeers-ruimte, doch ook voor het steeds groeiende zakenleven van passende gebouwenruimte,
2. dat het tijdig en op rationeele wijze verschaffen van de ruimte voor eersteklas-gebouwen, hotels, restaurants, de groote banken, enz., ertoe kan bijdragen om de neiging tot het vestigen

[1]) De middelen tot het totstandbrengen van een verbeterd verkeerswegen-net zijn behalve verbreeding van bestaande straten, voor het verkeer in gebruiknemen van parallel-straten, het vervangen van het tram- door het autobus-verkeer, etc.

van dergelijke gebouwen op de grachten tegen te gaan. Zoo zou b.v. bij vroegere demping van het Rokin het kolossale nieuwe gebouw der Nederlandsche Handel Maatschappij aldaar zoowel uit een oogpunt van stadsschoon als van verkeer, een m.i. logischer plaats hebben kunnen vinden dan op een der schoonste gedeelten van den grachten-gordel zooals thans. Een bewijs dus dat vóóruit-zien gewoonlijk winst ook aan te behouden stadsschoon met zich zal brengen, bevestigend de Amerikaansche uitspraak „the characteristic of greatness is: wisdom to anticipate the future while *conserving the present*".

DE BINNENSCHEEPVAART

Het valt m.i. niet te ontkennen dat het voor de oplossing van het verkeers-probleem in de Binnenstad noodig is tot een betere regeling van het verkeer van de binnenscheepvaart door de stad te komen; een verkeersbelemmering zooals de scheepvaart thans b.v. in de Nieuwe Heerengracht met zich brengt zal op den duur niet toelaatbaar blijken te zijn.
Daartegenover mogen wij niet over het hoofd zien dat de voorsprong, dien Amsterdam door zijn binnenstads-wateren voor de binnenscheepvaart op andere steden heeft, zooveel als eenigszins mogelijk is gehandhaafd zal dienen te blijven.[1])
De oplossing van dit binnenscheepvaart-vraagstuk zal nu echter vergemakkelijkt worden door het tot stand komen van de verbeterde scheepvaartverbinding Rotterdam-Gouda-Amsterdam, waardoor — ook door het in gebruik nemen van grootere vaartuigen — een grooter deel der scheepvaart dan thans reeds het geval is, bij de splitsing van den vaarweg bij de Gouwsche Sluis ten Noorden van Gouda, den Westelijken vaartweg via de Nieuwe Meer zal verkiezen boven den Oostelijken via den Amstel.
Waar de van Mijdrecht, Ouderkerk enz. komende scheepvaart echter grootendeels van den Amstel gebruik zal blijven maken valt, om den scheepvaartweg via Nieuwe Heerengracht en Oude Schans zooveel mogelijk te ontlasten, m.i. ernstig te overwegen of de Zuidelijke arm van de Ringvaart van de Watergraafsmeer, die reeds thans bevaarbaar is tot de Hartveldsche brug bij Diemen, ook niet verder, dus tot het Nieuwe Diep-Merwedekanaal, voor de binnenscheepvaart in orde gebracht zal kunnen worden, welke nieuwe weg naar ik meen nog van te grooter beteekenis zou worden, wanneer de plannen tot uitbreiding van het havengebied ten Oosten van het Nieuwe Diep verwezenlijkt worden.

HET STADSSCHOON.

Zijn er naar mijn oordeel weinig steden op de wereld, die in karakteristiek stadsschoon zich met oud-Amsterdam kunnen meten, en is bij elke mogelijke hervorming van de Binnenstad eerbied voor deze schoonheid dus als primaire eisch geboden, zoo mogen wij daartegenover niet vergeten dat Amsterdam gelukkig niet is een doode stad, waar door gebrek aan leven en verandering het bewaren van het oude schoon gemakkelijk is, doch wel een zich sterk ontwikkelde stad vol levenskracht, terwijl het tevens een feit is dat de sterkste stroom van dit leven juist gaat dóór de centraal gelegen en zich steeds meer tot zakenkwartier vervormende Binnenstad. Voorzieningen om het sterk toenemend verkeer in die reeds lang te nauw geworden Binnenstad te kunnen opnemen, zullen daarom onafwendbaar zijn.
Opgemerkt zij nog dat deze centrale ligging der Binnenstad tengevolge van het zich uitbreiden der stad naar alle windrichtingen, en ook al neemt men in de latere toekomst een sterkere ontwikkeling naar het Westen als waarschijnlijk aan, niet alleen gehandhaafd zal blijven, doch zelfs meer dan in vroeger tijden ooit het geval was door de voortgaande ontwikkeling ten Noorden van het IJ bevorderd wordt.
Daarbij zal het zich *tijdig* rekenschap geven van de veranderingen, welke onvermijdelijk noodig zullen zijn om een, met het oog op de eischen van de verst denkbare toekomst werkelijk àfdoende verbetering te brengen, slechts winst kunnen brengen. Het te laat zich rekenschap geven alsook het slechts gedeeltelijk onder oogen zien van het probleem, wat leidt tot het incidenteel aanbrengen van partiëele verbeteringen, bergt beide het gevaar in zich zoowel van financiëel verlies als — wat veel erger is — van verlies aan stadsschoon, dat door ònjuiste maatregelen onvermijdelijk kan zijn geworden.
Met het bovenstaande rekening houdende, meen ik dat, bij de oplossing van het Binnenstadsprobleem, ten opzichte van het stadsschoon de stedebouwer uit zal moeten gaan van dezen stelregel: dat hij eensdeels bereid zal moeten zijn tot bepaalde opofferingen, wanneer zoodoende bereikt zal kunnen worden dat door prijsgeving van een déél van het geheel het karákter van het geheel gespaard zal kunnen blijven,
dat hij andersdeels zal moeten erkennen dat er in de Binnenstad bepaalde gedeelten zijn van zoodanige karakteristieke schoonheid, dat deze als absoluut onaantastbaar te beschouwen zijn en nimmer opgeofferd zullen mógen worden. Als zoodanig wil ik o.a. beschouwen de Reguliers- en de Leidsche Gracht, het grachtencomplex bij den Grimburgwal, terwijl ik er liefst ook toe zou gerekend zien de Singel-bocht van Koningsplein tot Muntplein. Demping van deze grachten

[1]) Gelukkig zal dit steeds een sterk argument blijven vormen tegen de demping speciaal van de Leidschegracht.

moet als een even ondenkbaar iets beschouwd worden als verkoop van Nachtwacht, Staalmeesters of Joodsche Bruidje!
Dit voorop gesteld zijnde, wil ik er daarnevens op wijzen dat niet elke verandering in de Binnenstad verlies aan schoonheid behoeft te beteekenen; dat b.v. zelfs een „doorbraak" nieuwe schoonheid kan brengen bewijst m.i. het schitterende, door de doorbraak verkregen, gezicht in de Raadhuisstraat op de Westerkerk. Zoo zou b.v. bij verbreeding van Damstraat enz., tegenover wellicht enkele nadeelen, een schooner beeld van het Koninklijk Paleis verkregen worden en ook de waarde van de Zuiderkerk in het stadsbeeld stijgen.

Recapituleerend zijn dus de voornaamste voorwaarden, waaraan een afdoende hervorming van de Binnenstad zal moeten voldoen:

1. dat daardoor worde geschapen een zoodanig verkeerswegennet, dat:
   a. de bestaande verkeerscongestie zal worden verholpen ook in die smalle verkeersstraten, welke in de toekomst niet voor verbreeding in aanmerking komen,
   b. een betere onderlinge verbinding tusschen de verschillende stadsdeelen zal worden tot stand gebracht;
2. dat de mogelijkheid wordt geschapen tot invoering van een op de eischen van heden en toekomst berekend systeem van vervoermiddelen, waartoe ongetwijfeld ook behoort een stads-snel-verbinding;
3. dat voldoende voorzien wordt in aan hoofdstraten gelegen nieuwe gebouwen-ruimte, waaraan het centrum van elke zich sterk ontwikkelende handelsstad behoefte heeft;
4. dat het bestaande conflict tusschen de eischen van het weg-verkeer en van de Binnenscheepvaart wordt opgelost;
5. dat bij dat alles het bestaande stadsschoon, zooveel als slechts eenigszins mogelijk is, zal worden gespaard.

Thans komende tot de uitwerking van bovenstaande ideeën, zoo heb ik op kaart II en III aangegeven hoe ik mij de oplossing van het Binnenstads-probleem heb gedacht.
Op kaart II heb ik tevens aangegeven hoe naar mijn meening in de toekomst het groote verkeer van buiten de stad zal binnenkomen en via de nieuwe stad aansluiting zal vinden op de primaire verkeersstraten van de Binnenstad.
Wat de radiale verbinding van de stads-snelbaan via Vijzelstraat-Rokin-Damrak betreft, zoo kom ik op de mogelijkheid daarvan en de eventueele gedeeltelijke vervanging door een ondergrondbaan nader terug.

VERKEERSWEGEN-NET.

Radiale wegen Binnenstad. De vorm van den halven cirkel van de Binnenstad, en het feit dat daarin het centrum, Damrak-Dam-Rokin met directe omgeving, het belangrijkste gedeelte vormt, leiden er toe dat de *radiale* straten het voornaamste deel van het Binnenstads-verkeerswegen-net zullen vormen. Zullen nu niet al deze radiale straten primaire verkeerswegen (geschikt om àl de soorten van verkeer, zoo noodig ook de stads-snelbaan, in zich op te nemen) behoeven te zijn, zoo zal als het meest rationeele en practische *systeem* van radiale straten te beschouwen zijn datgene, waarin de primaire en secundaire straten, op ongeveer gelijken afstand van elkaar verwijderd, elkaar zooveel mogelijk om beurten afwisselen, — terwijl de *ligging* der primaire straten zoodanig zal moeten zijn, dat naar die straten het van buiten komende, interlocale en tevens het grootste deel van het verkeer van de nieuwe stad kan toegeleid worden, zoodat daardoor de secundaire straten van het grootste deel van het zware verkeer (o.a. van het tramverkeer) ontlast zullen kunnen worden.

Verdeelen wij nu in gedachte de Binnenstad in twee helften, een Westelijke (alles wat ligt Westelijk van Amstel-Rokin-Damrak) en een Oostelijke (alles wat Oostelijk daarvan ligt), dan zien wij dat in de Westelijke helft binnenvalt wat van buiten komt uit het Noord-Westen, Westen en Zuiden; in de Oostelijke helft wat komt van het Zuid-Oosten en Oosten, waarvan echter een belangrijk deel zich via de bestaande Amstelbrug bij de Ceintuurbaan en via de aan te leggen brug tegenover de Amstellaan naar de Westelijke helft zal richten.

Beschouwen wij nu eerst de *Westelijke* helft, dan hebben wij uit het op kaart I aangegeven schema van hoofdinvalswegen gezien dat het van buiten komende verkeer zich naar deze Westelijke helft voornamelijk richt in de richting:
Roelof Hartplein, Cornelis Troostplein, Rijnstraat — uit het Zuiden,
Overtoom — uit het Zuiden, Zuid-Westen en Westen,
Haarlemmer Trekvaart — uit het Westen en Noord-Westen.
Verder: dat de *Vijzelstraat*, die immers verbreed wordt, èn daardoor èn door haar ligging logischerwijs als toekomstige primaire verkeersweg beschouwd moet worden, waarop het grootste deel van het uit het Zuiden komende zware verkeer zal kunnen worden heengeleid,

dat volgens het bovengeschetste systeem de aan beide zijden van den primairen verkeersweg Vijzelstraat gelegen *Utrechtschestraat* en *Leidschestraat* als secundaire wegen te denken zijn, welke straten bovendien alleen ten koste van zware financiëele offers en zeer ten nadeele van het stadsbeeld op de breedte van een primairen verkeersweg gebracht zullen kunnen worden[1]),
dat een op de secundaire Leidschestraat volgende primaire verkeersweg zich als het ware vanzelf aanbiedt, in de bijna 30 M. breede gedempte *Elandsgracht*, welke door verbreeding van de Beren-, Wolven-, Oude Spiegelstraat, Raam- en Rosmarijnsteeg doorgetrokken kan worden tot den Binnen-ceintuurweg N. Z. Voorburgwal, en welke verlengde Elandsgracht, gelegen in het verlengde van de Kinkerstraat, tevens een groot gedeelte van het langs den Overtoom gaande en zich thans naar de Leidschestraat richtende verkeer in zich zal kunnen opnemen (het nieuwe gedeelte van Prinsengracht tot N. Z. Voorburgwal terwille van de sneltram op iets grootere breedte te brengen),
dat de daarop volgende *Rozengracht* beschouwd moet worden deels als primaire weg (om de belangrijkheid van het verkeer), deels als secundaire weg (wegens onvoldoende breedte: 26 à 28 M., waardoor hierin de sneldienst geen afzonderlijke baan zal kunnen hebben),
dat een (event. secundaire) Westelijke verbindingsweg door den *Jordaan* als noodzakelijk beschouwd moet worden en ook zeer wel te vinden is, vide kaart II en III,
dat de tegenwoordige *Haarlemmerstraat* als verkeersweg reeds thans sterk overbelast is en dat, beter dan door de zeer kostbare verbreeding van deze straat, door middel van het wegnemen van de Oostelijke rij huizen der *Haarlemmer Houttuinen* een primaire verkeersweg geschapen zal worden, die het groote interlocale verkeer van het Noord-Westen (uit den IJ-polder) en het Westen (van Beverwijk en Haarlem) tot aan het Centraal Station zal kunnen brengen;
zoo is mijn conclusie dat (zooals aangegeven op de kaart II en III) het meest logische systeem van radiale verkeersstraten in de Westelijke helft der Binnenstad is te denken als volgt:

primair	prim. secundair	secundair
Haarl. Houttuinen		Jordaan-weg(en)
Verl. Elandsgracht	Rozengracht	Leidschestraat
Vijzelstraat		Utrechtschestraat

Hiermee is dus voldaan aan den eisch dat primaire en secundaire straten elkaar om beurten afwisselen, dat deze straten op ongeveer gelijken afstand van elkaar gelegen zijn, terwijl tevens de ligging van de primaire straten zoodanig is, dat dáárheen het grootste gedeelte van het zich naar de Binnenstad richtende verkeer zal kunnen worden toegeleid.
Ten einde dit laatste inderdaad ten volle te bereiken zullen, speciaal met betrekking tot Vijzelstraat en Verlengde Elandsgracht, ook in de nieuwe stad enkele veranderingen noodig zijn, die echter toch reeds op den duur onvermijdelijk zouden zijn, en verder de bestaande uitbreidingsplannen eenigszins gewijzigd moeten worden, t.w.:
wijziging van het uitbreidingsplan-Zuid zóódanig dat er een directe, primaire verkeersweg worde ontworpen van den Amstel-parrallelweg (zeg van Zorgvlied af) naar het Corn. Troostplein, zich voortzettende via de Ferd. Bolstraat naar de Vijzelstraat, — en een van het Station-Zuid naar het Station-Willemspark,
en dat, wat veranderingen in de nieuwe stad betreft, het gedeelte Amstelveensche weg van Station-Willemspark af tot den Overtoom door verbreeding geschikt gemaakt worde als primaire verkeersweg (verbreeding van deze straat staat ook thans reeds op het program),
dat de van Baerlestraat door het Vondelpark heen worde doorgetrokken naar de Const. Huygensstraat, waardoor een groot deel van het verkeer, dat thans door de Leidschestraat gaat (o.a. lijn 2), in de richting van de Elandsgracht gevoerd zal worden. (Ook lijn 3 en event. lijn 6 zullen langs deze verlengde van Baerlestraat geleid kunnen worden).[2])
De doortrekking van de van Baerlestraat, die m.i. op den duur toch onvermijdelijk zal blijken, zal de schoonheid van het Park, dat dáár feitelijk pas als *park* begint, betrekkelijk weinig schaden (aanleg als viaduct misschien mogelijk?), terwijl daardoor, èn door de bovengenoemde verbreeding van den Amstelveenschen weg een veel ernstiger schending van het Park, zooals sommigen zich die denken, snijding in het midden door doortrekking b.v. van de Emmastraat of de Corn. Schuytstraat, als m.i. absoluut onnoodig, zal vermeden kunnen worden.
Wat verder de verlengde Elandsgracht betreft, zoo is uit het bovenstaande, hoop ik, duidelijk geworden dat het gehééle tramverkeer, dat thans door de Leidschestraat gaat, lijnen 1 en 2, daaruit zal kunnen verdwijnen en voortaan via Elandsgracht-Kinkerstraat-Eerste Constant. Huygensstraat geleid zal worden, terwijl men in de Leidschestraat autobussen zal kunnen doen loopen, waarover hieronder nader.
Verder is het echter noodig er op te wijzen, dat, behalve om een belangrijk deel van het Leidsche

[1]) Ook een aan de Leidschestraat parallel loopende nieuwe straat zal m.i. om aesthetische redenen vermeden moeten worden.
[2]) Uit al hetgeen m.i. volgt, dat, indien tijdig aldus ware gehandeld, de thans onderhanden zijnde veranderingen bij het Leidsche Boschje achterwege hadden kunnen blijven.

straat-verkeer over te nemen, de doortrekking van de Elandsgracht óók noodzakelijk zal zijn met het oog op de groote uitbreidingsplannen in Amsterdam-West. Op basis toch van de bestaande uitbreidingsplannen en rekening houdende met de bepalingen aangaande de bouwhoogten van de nieuwe Bouwverordening, zal in Amsterdam-West, d.i. het gebied gelegen ten Westen van Kostverlorenvaart en Schinkel, en binnen de nieuwe Ringspoorbaan, een stad kunnen verrijzen van ongeveer 335.000 inwoners.
De betreffende cijfers zijn voor Amsterdam-Zuid ruim 180.000, voor de uitbreidingen ten Oosten van den Amstel in Watergraafsmeer en Indische Buurt ruim 60.000, ten Noorden van het IJ ruim 40.000, waaruit blijkt dat bij een binnen afzienbaren tijd te verwachten bevolkingstoeneming van ruim 600.000 inwoners, meer dan de helft van deze meerdere bevolking zal komen te wonen in Amsterdam-West!
Het is nu m.i. duidelijk dat voor een dergelijk zeer belangrijk stadsdeel, waarvan het verkeer zich voor een groot deel via Overtoom en Kinkerstraat binnenstadswaarts zal richten, de op grooten afstand van elkaar gelegen radiale verbindingswegen Leidschestraat en Rozengracht te eenenmale onvoldoende zullen zijn, en dat daartoe de schepping van den juist in het midden gelegen nieuwen verkeersweg, verlengde Elandsgracht, de vanzelf sprekende en m.i. absoluut noodzakelijke oplossing geacht moet worden.
Opgemerkt worde nog dat deze nieuwe weg voor het Overtoom-verkeer vrijwel geen omweg beteekent; de afstand Overtoom tot Kinkerstraat (via Const. Huygenstraat of Nassaukade) is vrijwel gelijk aan het stuk Stadhouderskade van Overtoom tot brug bij Leidsche Plein plus afstand Koningsplein tot St. Luciënsteeg.

Den nieuwen Westelijken verkeersweg door den *Jordaan*, als nieuwe toegangsweg voor het groote nieuwe Amsterdam-West in dit gedeelte m.i. éven noodzakelijk als de nieuwe Elandsgracht tusschen Leidschestraat en Rozengracht, had ik mij gedacht, vide kaart I, a.v.: bestaande Westerstraat (30 M. breed), van het einde af, bij de Noordermarkt, door middel van een straat parallel aan Prinsenstraat, Heerenstraat en Blauwburgwal (dit ter vermijding van demping van dit mooie grachtje), en verder door verbreeding van Korsjespoort- en Kolksteeg doorgetrokken tot den N. Z. Voorburgwal, eventueel met aftakking naar rechts van de Westerstraat af langs de verbreede Anjeliers-, Egelantiersdwarstraat enz. naar de Westermarkt-Raadhuisstraat.

Ceintuur-wegen Binnenstad. Beschouwen wij, alvorens over te gaan tot de radiale straten in de Oostelijke helft der Binnenstad, eerst de ceintuur-wegen.
De buitenste ceintuurweg bestaat reeds: Marnixstraat-Weteringchans-Sarphatistraat, met parallel daaraan: Nassaukade-, Stadhouders- en Mauritskade.
Als binnen-ceintuurweg denk ik mij N.Z. Voorburgwal, — bij Spui zich splitsend in: links Spui-Rokin-verbreede Binnen-Amstel, rechts: Singel-Koningsplein - Reguliersdwarsstraat - Rembranddtplein-Amstelstraat; — na samenkomst: Blauwbrug-Waterlooplein-verbreede Lazarus-, Marken- en Valkenburgerstraat - verbreede Prins Hendrikkade-Martelaarsgracht.
In dit tracé wordt de moeilijkheid, waarop de Heer Boterenbrood in zijn bovengenoemd artikel doelt ten aanzien van den door hem gedachten Binnen-ceintuurweg, n.l. de verbinding van het Spui naar Muntplein-Rembrandtplein, omzeild, en zou aanleg van een secundairen verkeersweg op de plaats ongeveer waar thans de Voetboogstraat is, onnoodig worden.
Bovendien bestaat die moeilijkheid m.i. niet in die mate als de Heer Boterenbrood zich voorstelt, aangezien het doel van dezen Binnen-ceintuurweg gedacht moet worden niet zoozeer als te moeten vormen een dóórgaanden verkeersweg met doorgaand tramverkeer, als wel te zijn een gordelstraat, waarlangs om het centrum heen gevoerd kan worden het er op uitkomende verkeer van de radiale straten. Zoo heb ik mij de verlengde Elandsgracht en den Noordelijken tak van den nieuwen Jordaanweg gedacht uit te komen op dezen ceintuur-weg, en niet doorgetrokken tot het centrum, Rokin-Damrak;
Wat de afzonderlijke deelen van en Binnenceintuurweg betreft:
het stuk Singel van Spui tot Koningsplein wordt dus van het aldaar thans bezwaren gevende tramverkeer ontlast, dat voortaan langs de Elandsgracht gaat;
de Reguliersdwarsstraat zal voor auto- en autobusverkeer nog wel voldoen, al zal op den duur verbreeding misschien noodzakelijk zijn;
verbreeding van den Binnen-Amstel tot zegge 18 Meter ter ontlasting van de Reguliersbreestraat en Amstelstraat zal op den duur waarschijnlijk toch moeten plaats hebben, en zal m.i. weinig bezwaren van aesthetische aard, noch scheepvaartbezwaren met zich brengen, het water is daar breed genoeg;
verbreeding van de Valkenburgerstraat staat reeds thans op het program; zeer wenschelijk is het de breedte zoodanig te maken dat daarin het groote verkeer van de radiale straten, Plantage Middenlaan en Weesperstraat naar Prins Hendrikkade-Centraal-Station, opgenomen kan worden.
De Prins Hendrikkade, thans reeds veel te smal (12 à 13 M.), en misvormd door het wegnemen van een deel der boomen, heb ik mij verbreed gedacht tot primairen verkeersweg, waarlangs de

stadssnelbaan, komende van Station Muiderpoort-Hoogte Kadijk kan loopen, terwijl er dan tevens weer boomen, liefst een dubbele rij, geplant kunnen worden.
Op die wijze zal de Prins Hendrikkade, doorgetrokken tot de Droogbak, met haar voortzetting, de verbreede Haarlemmer Houttuinen, langs de middellijn van den halven cirkel van de Binnenstad *den Noordelijken hoofd-verkeersweg* vormen, waarlangs een groot gedeelte van het verkeer tusschen het Westen en het Oosten der stad, benevens van het uit het Westen en Oosten komende interlocale verkeer langs den rand der Binnenstad, dus geheel buiten het Centrum om, geleid kan worden, een zeldzame gelegenheid, die menige stad Amsterdam zou benijden en die zeker niet ongebruikt mag blijven!
Het groote voordeel van de schepping van dezen Noordelijken hoofd-verkeersweg van Haarlemmer Poort tot Kadijksplein is ook dat een IJ-oeververbinding, wáár ook ontworpen, op dezen weg aansluiting zal kunnen vinden, hetzij in het Westen via de Barentszstraat, hetzij over de Marinewerf in het Oosten (brugverbinding in het plan Boterenbrood), hetzij bij Centraal Station-Droogbak.
Mijzelf lijkt bij uitvoering van het tunnel-ontwerp de meest logische plaats van aansluiting te zijn het Centrum in de buurt van het Centraal Station, en wel, speciaal voor het personenvervoer zoo dicht mogelijk bij de Binnenstad, dus niet aan de de Ruyterkade, doch wel bij de *Droogbak*,[1]) alwaar ik mij dus één uitgang van den tunnel voor personen, en voor de van den Noordkant van het IJ komende tram een ondergrond-station denk. De andere uitgang van dezen (vóór het Tolhuis beginnenden) tunnel voor het auto- en vrachtverkeer en event. ook personenverkeer denk ik mij dan aan de de Ruyterkade bij het Westelijke viaduct.

Radiale straten Oostelijke helft. Het van het Oosten, door de Watergraafsmeer van buiten komende verkeer richt zich, voorzoover het niet boven de Hoogesluis reeds den Amstel is overgestoken, hoofdzakelijk:
via de Linnaeusstraat naar de Muiderpoort, via de Andreas Bonn- en andere straten naar de Weesperpoort.
De bij deze twee knooppunten, Muider- en Weesperpoort, hun aanvang nemende radiale straten zijn resp. Plantage Middenlaan en Weesperstraat, welke beide uitkomen op den bovengenoemden Binnenceintuur-weg: de Weesperstraat bij het Waterlooplein, de Plantage Middenlaan denk ik mij recht doorgetrokken (als parallelstraat van de Muiderstraat) naar de verbreede Joden Houttuinen-Valkenburgerstraat.
Hoewel het verkeer van de Weesperstraat en de Plantage Middenlaan dus langs den Binnenceintuur-weg verder geleid wordt, rechts via Valkenburgerstraat-Prins Hendrikkade naar het Centraal Station, links via Waterlooplein-Amstelstraat naar Rembrandt- en Koningsplein en via den Binnen Amstel naar het Rokin, zoo toont een blik op de kaart m.i. voldoende duidelijk dat voor het uit het Oosten komende verkeer naar den verkeersmagneet, die de Dam steeds zal blijven, een betere radiale verbinding dan de thans bestaande via de overbelaste Joden- en St. Anthonies-Breestraat en de slechts 7 à 8 M. breede Hoogstraten, noodzakelijk zal zijn, hetzij men zich deze radiaalverbinding denkt als primair, voor tramverkeer, hetzij — zooals door mij op de kaart aangegeven — als secundair, voor autobusvervoer.
Het meest aangewezen lijkt mij daartoe (zooals reeds vroeger door mij in het Handelsblad bepleit) het scheppen van een verkeersweg, parallel aan de Joden-Breestraat door het wegnemen van de huizen aan den waterkant van de Joden Houttuinen, doortrekking naar de Nieuwe Hoogstraat (door overkluizing van een klein gedeelte van de Kromboomsloot?), verbreeding van de smalle Hoogstraten. Verbreeding van de 11 Meter breede Oude Doelenstraat en van de 12 tot 14 M. breede Damstraat zal, wanneer het een secundaire verkeersweg wordt, waarschijnlijk voorloopig nog achterwege kunnen blijven[2]).
Wat de twee radiale straten, de *Weesperstraat* en de *Plantage Middenlaan* betreft, zoo is het m.i. noodig daarvan de Weesperstraat als primairen verkeersweg te beschouwen, en wel in de eerste plaats, omdat de Weesperstraat de kortste verbinding van het Weesperstation met het Oostelijk van den Dam gelegen deel der Binnenstad vormt, en ten tweede — en dit is een zeer belangrijk punt — omdat het, door het groote verkeer door de Weesperstraat te leiden, mogelijk zal zijn de secundaire Utrechtschestraat van een deel van haar tegenwoordig verkeer te ontlasten.
Wil men de kostbare verbreeding van de Weesperstraat zelf vermijden, zoo kan een nieuwe straat, parallel aan de Weesperstraat, die hier aan het stadsbeeld weinig schade zal doen, tot stand worden gebracht. (*Wordt vervolgd*).

[1]) Of indien mogelijk vóór het Centraal Station.
[2]) In dit verband zij nogmaals gewezen op de mogelijkheid van de bestemming van het tegenwoordige Stadhuis tot definitief nieuw Stadhuis, door het wegnemen van de huizen tusschen Oude Doelenstraat en Prinsenhofsteeg, waardoor men een plein krijgt van bijna 2300 vk. Meter, terwijl, wanneer het daar gebouwde nieuwe (of verbouwde) Stadhuis te klein geworden mocht zijn, aan den anderen kant van de straat een gelijkvormig en gelijkwaardig pendant gebouwd zou kunnen worden, waardoor een verdubbeling der ruimte verkregen zal zijn.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DE WORDING DER KUNST, DOOR H. C. VERKRUYSEN.

(*In aansluiting op het artikel in no. 8:* „*Over de schemering van het schoone*").
Uit een doordenking der schoonheidsbegrippen is te verstaan, hoe vergelijkenderwijs gesproken, uit de schemering het licht wordt, waarmede echter de schemering niet het licht is, en de eerste groep van schoonheidskategorieën slechts een potentialiteit van het aesthetische, die als schoonheid eigenlijk nog geen naam mag hebben, al zal van de laatste kategorieën al moeilijk meer te zeggen zijn of zij tot de natuur zonder meer, dan wel tot menschelijke schoonheid te rekenen zijn. Aan de grens vervloeien de verschillen. Zoo kan het ook de vraag worden: wat is de kategorie, die in zake „kunst" als grensgeval naar de zijde der natuurlijke zakelijkheid kan gelden? Wat is, anders gezegd, de grens van natuurlijkheid en „verkunste" natuurlijkheid? Die grens is de menschelijke handeling en inzooverre het menschelijk zelf. Beneden het menschelijke wordt geen kunst gewrocht. Kunst vooronderstelt „handeling" en het dier, dat nog geen eigenlijke handen heeft, brengt ook nog niet kunst voort in den werkelijken zin des woords. Het nest van den vogel is wellicht „kunstig" te noemen, maar is nog geen kunstwerk, evenmin de honingraat of het web van de spin en wat maakt zelfs de zoo vaak „handig" genoemde aap? Terecht zegt Kapp in zijn: „Grundlinien einer Philosophie der Technik": „Auch der Pavian greift gelegentlich Steine, und wirft damit um sich, aber dieses Greifen und Werfen ist ein sich in ganz gleicher Weise wiederholendes Greifen und Werfen; Fort- und Wegwerfen. Zwar macht er mit jedem Wurf einen Anlauf zu Menschlichem, zum Werkzeug, doch folgt dem Wegwerfen slechthin immer wieder den Rückfall auf den früheren Punkt. Wenn aber der Mensch *sich* mit dem Steine befasst, so wird dies Aufheben ein Verwahren zu passender Verwendung".
Het volgens bepaalde technische eischen, die ten deele natuurlijke zijn, bewerken van materiaal is geen dierlijke „functie", maar menschelijke „handeling"; hetgeen dan ook niet zoo natuurlijk toegaat als men wel eens meent; van de andere zijde is te zeggen, dat 's menschen veel gewraakte maatschappelijke onnatuurlijkheid niet zoo onnatuurlijk is, als ze ons wel eens voorkomt. Alles gaat van den mensch uit, techniek en idee, vorm, kleur, toonverhouding en het woord, alles brengt de mensch geestelijk en natuurlijk mede. Zooals de Idee zich*zelf* waar maakt, zoo maakt de mensch in waarheid alles uit en door middel van eigen ik en het andere, dus ook eigen natuurlijkheid *betrekkelijk* tegenover zich. Uit de eenheid van het bewustzijn en eigen anderszijn, wordt alles bij den mensch.
Omdat de mensch het moment is, waarin zich het absolute dus ook het aesthetische voltrekt, geeft de mensch schoonheid in al zijn arbeid, en verheft die daarmede tot „kunst", hoezeer het begrip daarin ook moge schuil gaan. Het is de strekking der kunst zich te ontwikkelen tot de vrijheid der Idee, die ook hààr wezen is, al zal zij die vrijheid niet volstrekt bereiken, zelfs niet in hare hoogste kategorieën. Die ontwikkeling is tevens eene ontworsteling aan de onvrijheid der gebondenheid in de materiëele belangen der maatschappelijke werkzaamheid. Het overwegende moment in de samenleving is de vraag naar hetgeen „nuttig" is en een aantoonbaar „doel" heeft en het nuttigst in dien zin is het onderhoud des natuurlijken levens,

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
16 MEI 1925

in velerlei vorm, allereerst als „voeding". Zoo schemert de hooge geestesvrijheid der schoonheid reeds in de gebondenheid aan de dierlijkste behoefte van het menschelijk organisme: de opneming van voedsel ter levensbestendiging in de stofverwisseling.
Het menschelijk organisme is geen dierlijk organisme en de mensch geen dier; inzooverre zal in de menschelijke voedselbereiding eene schoonheid uitkomen, waarin niet meer onmiddellijk naar het „nut" gevraagd wordt, maar in vorm, kleur, en geur reeds het hooger-doellooze der ware kunst schemert.
In de voedselbereiding wordt met de vijf zintuigen rekening gehouden. De smaak, die zich hier openbaart, is weliswaar nog geen kunstsmaak, maar toch reeds een scheiden en vereenigen in éénen van het smakelijke en het smakelooze in zinnelijk-natuurlijken zin, en daarmede de kiem van het scheiden en vereenigen in éénen van het schoone en leelijke van de ware kunstsmaak. Hier komt ook reeds uit, wat in velerlei graden van duidelijkheid zal gelden in alle kunsten, die aan waarneembaarheid gebonden zijn, n.l. dat de natuurlijkheid, die in het kunstwerk tot eene natuurlijkheid van tweeden aanleg verwerkt is, geweld is aangedaan en tegelijk haar recht is gelaten in het herscheppingsproces. Hout wordt gezaagd, metaal gesmolten, steen gehakt en reeds in de voedselbereiding het levende gedood. Het natuurlijke wordt verwerkt, herschapen tot iets anders n.l. produkt des geestes. Dat wij het andere, tegenover ons, verwerken tot produkt des geestes ligt in de rede, want hetzelfde doen wij reeds van nature in ons eigen organisch leven. In den loop onzer levensjaren groeien wij van kind tot mensch, dat is van natuurlijk tot geestelijk leven. Ditzelfde proces *moet* de geest voortzetten allereerst in zichzelf in eene geestelijke zelfvoltooiing, verder aan anderne in maatschappelijken arbeid, opvoeding en onderwijs en ook in de natuur in technischen en aesthetischen zin. Wij doen aan het behoorlijk functioneeren van de natuur meer, dan oppervlakkig te vermoeden is. In alle richtingen wordt de natuur door den mensch bevorderd, geremd en geleid. Voortdurend is de Idee door middel van den eindigen geest, den mensch, werkzaam, om de natuur, zijn eigen natuur, te vergeestelijken. Dat gaat eenerzijds ten bate van bepaalde natuurmomenten, omdat zij in den geest geïdealiseerd verkeeren, andererzijds gaat het ook ten koste van natuurmomenten, aangezien zij hun aanzijn betrekkelijk moeten prijsgeven. In de natuurforceering dient echter, zooals reeds aangeduid, met de natuurlijke eischen van het materiaal rekening te worden gehouden.
De voedselbereiding is het betrekkelijke aanvangsmoment van het teweeggebrachte kunstwerk, dat de mensch, na het gesteld te hebben, in alle natuurlijkheid tot zich neemt, tot eigen vleesch en bloed verinwendigt, natuurlijke voorbode der geestelijke verinnerlijking van het werkelijke kunstwerk. Bevrediging van smaak, gevoel en reuk, is te denken in: voedselbereiding, verzorging des lichaams en vervaardiging van reukwerken; overgang van noodzakelijkheid tot idealiteit binnen de grenzen van dit moment der natuurlijke kunstzinnigheid. Buiten voedsel kan niemand en inzooverre is de verzorging des lichaams *minder* „noodzakelijk". Men kan langer buiten reiniging dan buiten voedsel. De lichaamsverzorging vertoont duidelijker velerlei graden van weeldevolle verfijning, die de kategorie het midden doet houden tusschen de meer natuurlijke noodwendigheid der voedselbehoefte en de misbare nuttelоosheid van het vluchtige reukwerk. Waar de natuurlijkheid zich idealiseeren wil zonder zich werkelijk te vergeestelijken is eene zinledige verfijning te verwachten, die in dit drieledige moment in stijgende mate aan het licht treedt.
De wijze, waarop iemand zich voedt, zijn lichaam verzorgt en zich gedraagt ten opzichte van de geurige mogelijkheden van het reukwerk, teekent in hem een graad van natuurlijke aesthetische soberheid of uitspatting. In de abstract-natuurlijk-geestelijke handeling áán eigen lichaam schuilt het meer reëele moment der

aesthetische handeling mét eigen lichaam, waartoe zich deze eerste groep van denkbaarheden verkeert in een tweede groep van aanvankelijke kunstvormen, die, als schoonheid van natuurlijke waarneembaarheid genoten, allereerst te denken is in eene natuurlijke lichaamsbeweging, die niet zonder eene zekere kunstmatigheid en kunstzinnigheid is, n.l. in het zwemmen. Toch zwemmen ook reeds dieren van nature; evenwel geldt bij den mensch de bevrediging van het hoogere zintuig: gezicht. Zoo is deze kunstengroep voorbode van de schoone waarneembaarheid in de beeldstellende kunsten. In den „zweefsprong" e.d., die een dier niet maakt met schoonheidsbedoeling, is in alle betrekkelijkheid de kunstdaad te zien. Meer bepaald stelt deze schoonheidsdrang zich in het gymnastiseeren, dat nog wel een natuurlijk lichaamsbeweeg is, maar toch van gewilde ordelijkheid in beweeglijkheid; gymnastiseerende menschen zijn geen buitelende apen. De gymnastische schoonheidszin doet denken aan de lichaamsschoonheid bestrevende Grieken, maar eerst in het rhythmische gebarenspel zal deze kategorie tot hare vervulling komen. Geïdealiseerd verschijnt deze groep van kunsten in den tuinbouw, waar natuurlijkheden in hare onmiddellijkheid worden gescheiden en saamgevoegd tot een schoon geheel. De geheele groep staat zoozeer in het teeken van het natuurlijke zonder meer, dat van natuurforceering eigenlijk geen sprake is, en even weinig van de in de eerste groep mogelijk gebleken inhoudlooze verfijning; alleen de tuinbouw vertoont daartoe meer de neiging, men denke hierbij slechts aan het tot diervormen besnoeien van heesters. Evenwel is deze handeling van andere geaardheid dan de aan zichzelf bedreven zinledigheid in de verfijnde toepassing van het reukwerk. De tuinbouw ontplooit haar wezen in het buiten den mensch gestelde object, dat, alhoewel in zekere mate bewerkt, niet volledig verwerkt wordt tot iets anders. Het is meer eene aesthetische ordening van voorhandene natuurlijkheid. In een derde groep is het doelmatige niet meer te stellen als lichamelijkheid, ook is het niet meer het natuurlijk-verschijnende, maar het wordt opgeheven in een doel, dat de mogelijkheid der geestelijke vrijwording zal blijken. De groep ontwikkelt zich uit het stellen van voorwerpen, die in hunne gevormdheid *vanzelf* schoonheid openbaren, omdat het schoonheid stellen den mensch ingeboren is. Historisch komt dat duidelijk uit in wat men het „natuurlijke gereedschap" zou kunnen noemen (b.v. de knots der vervanging van den arm enz.). Dit vertoont reeds eene betrekkelijk-onbedacht gestelde schoone doelmatigheid, en vertegenwoordigt een geval van de ware doelschoonheid in aanleg, welke zich verkeert tot ideëelen versieringsdrang zonder meer b.v. in het tatoueeren, dat nog geen eigenlijke „sierkunst" is, het zich omhangen met parelsnoeren, enz. Zoo is b.v. de geslepen diamant eene natuurlijkheid, die niet zonder kunstmatige spiegeling is en aan hare vele vlakken zoowel den menschelijken arbeid als het natuurlijke licht spiegelt. Het is eene gevormdheid, die in haar geesteloos geflonker van natuurlijk-onzakelijke kleur slechts het oog vermag te treffen en toch aan het met bepaalde bedoeling in het leven geroepen effect doet denken, dat dan weer niettemin betrekkelijk een natuurlijk effect blijft. Geïdealisserd komen beide denkbaarheden tot synthese in het voorwerp van z.g. nijverheidskunst, waarbij vanzelf de vraag rijst of er ook eene kunstlooze nijverheid mogelijk is. Kunst en nijverheid zijn in waarheid ongescheiden onderscheiden en het aantal in dit moment te stellen kategoriëen is groot, al zijn, in de verhouding van vormen, samenvoegen en samenstellen zonder meer, keramiek, metaalkunst en weefkunst kennelijk drie hoofdkategorieën van het bedoelde moment. Deze kategorieën vertegenwoordigen een waarlijk verwerken van natuurlijkheid tot .... iets anders, n.l. vergeestelijkte natuurlijkheid als schoone doelmatigheid, doelmatige schoonheid, een overgangsmoment waarin de innerlijke tegenstrijdigheid van schoone idee en technische handeling schemert, maar nog tot ononderscheidenheid blijft verweven; een moment, waar het kunstbegrip in zijne ontwikkeling dóórgaat, om allereerst tot

de breuk van vrijheid der idee en gebondenheid der techniek te komen (b.v. bouwkunst) en dan tot de ware vrijheid des geestes in de geestelijkste kunsten (b.v. woordkunst) te volgroeien.
De keramische gevormdheid is aan de aarde, uit wier stof zij bestaat, zeer verwant; zij is het aardsche zelf, uit zijne onbepaaldheid van vorm gevormd tot eene homogene in zich volledige eenheid. De keramische gevormdheid hier bedoeld is inzooverre eene tegenstelling tot den gebakken steen, die moment in een ruimere veeleenigheid (gebouw) en in hare hoekigheid, die reeds aan het gebouw doet denken, kennelijk middel is. Het keramische voorwerp is spiegeling van den aardschen vorm; vierkante vaten b.v. sommige Chineesche vazen zijn aesthetisch geen zuiver-keramische vormen. De natuurforceering is hier nog slechts een licht glijdend vervormen van eene hoeveelheid door vloeistof gebonden vastheden. Het gieten van keramische voorwerpen is een proces van betrekkelijk koude vloeibaarheid, dat de aardsche stof innerlijk onberoerd laat en inzooverre eene oppervlakkige handeling. In de keramiek is de vuurgloed, die tot verduurzaming werkzaam is, de gloeiende bevestiging van de koude, vast of vloeibaar verkregen gevormdheid. Het metaalwerk is ter eener zijde aan de keramische homogeniteit verwant, ter anderer zijde gaat het over in een verband van samengevoegde deelen, waarin de samenvoeging dan ook als zoodanig heeft uit te komen. Het hoogtepunt hiervan is de klinkverbinding. Van een constructief inééngrijpen is hier nog geen sprake, en klinkverbindingen zijn nog „oppervlakkige" verbindingen. Het metalen voorwerp nadert als gietwerk tot het gegoten aardewerk; het metaalgieten echter is eene het metaal door en door beroerende werkzaamheid en synthese der keramische gescheidenheid van vorming en verduurzaming.
Gieten, slaan en samenvoegen, zijn drie momenten, waarvan het middelste met smeedwerk en het geslagen metalen gebruiksvoorwerp het hoogtepunt is. De natuurforceering is daarin eene moeizaam-inwendige stofverschuiving, waarbij de stof echter hare natuurlijke homogeniteit behoudt; inzooverre is de metaalkunst natuurlijker kunst dan het weven. In de „samenvoeging" is de aanleg te denken van het „samenstellen", dat in het weefwerk uitkomt.
Het weefwerk in de menschelijke bedoeling des woords, komt in de natuur niet voor. Het is geene samenvoeging meer in oppervlakkige en vlakke aanraking, maar eene beweeglijk-vaste samengesteldheid van elkaar overkruisende gestrektheden, die, in schuivend over elkaar klemmen, zonder nagenoeg de gestrektheid, die hare eigenlijke gesteldheid is, prijs te geven, niettemin opgaan in een nieuwe eenheid, het lenig-buigzaam-vlakke weefsel. Het ineengrijpen der ware constructie is dit nog niet, al zal deze in het overkruisend „buigen" der draden, waardoor zij hunne zelfstandigheid betrekkelijk verliezen, reeds schemeren. Het reduceeren der derde afmeting doet het „vlak" in het weefwerk overwegen, eene ontzakelijking, die nieuwen inhoud doet verwachten, en inderdaad is hier te bedenken, dat wat betreft de tweeëenheid van vorm en inhoud (in de keramiek en metaalkunst nog ononderscheiden, de vorm n.l. heeft daar geen anderen inhoud, dan zichzelf), er aanleiding, is, in het weefwerk, dat eigenlijk geen „vorm" heeft, de samengesteldheid te scheiden van eenen inhoud, die door ingeweven verbeelding aan het textielwerk gesteld kan worden. Van aan het weefwerk toevoegen van „versiering" is hier geen sprake; dat zou te denken zijn in batikken e.d. handelingen, dit is echter geen „wezenlijke" stofverkunsting, maar „opgebracht", dus niet met de stof ontstaan; (een beteekende keisteen maakt deze zelf niet tot kunstwerk). De stof als kunstwerk komt duidelijk uit in de veelkleurig geweven stof. Al moge in de geweven stof de „vlakheid" overwegend uitkomen, toch is het weefwerk in werkelijkheid niet vlak, maar breidt zich in drie afmetingen uit. Ook de samenstelling houdt meer in, dan er nog in die betrekkelijke vlakheid uit kan uitkomen; n.l. het beginsel van constructief inééngrijpen van deelen. Hier ontwikkelt zich

uit het bereikte moment een nieuwe denkbaarheid, die zelfstandig zal uitkomen in de „constructie".
De dualiteit van inhoud en vorm, eenmaal uit de geleding zelve ontwikkeld, blijft gelden en kan slechts in hoogere synthese weder opgeheven worden, waarbij dan de inhoud in vrijheid de stof overheerscht. Dat is eerst te denken in de beeldende kunsten.

HET STEDEBOUWKUNDIG PROBLEEM VAN AMSTERDAM'S BINNENSTAD, DOOR H. CLEYNDERT AZN. *(Vervolg).*

Centrale Hoofdverkeersweg. Als de groote centrale hoofd-verkeersweg, de stad juist in het midden doorsnijdende, en verbindende het centrale punt in het Noorden, het Centraal Station, met de toekomstige „spil" van het Zuiden, het Station Zuid (en het nabij gelegen Stadion), moet gezien worden de weg Damrak-Rokin-Vijzelstraat-Ferd. Bolstraat met parallelstraten — Corn. Troostplein-verbindingsweg naar het Station Zuid, voor welke functie van hoofdverkeersweg demping van het Rokin — in ieder geval tusschen Langebrugsteeg en Dam — onvermijdelijk zal zijn.
Bovendien zou bij niet-demping van het Rokin op den duur een deel van het (tram)verkeer overgebracht moeten worden naar den parallel-weg, N.Z. Voorburgwal, hetgeen, om den dán wel noodzakelijken grooten verbindingsweg Spui-Muntplein tot stand te brengen, bijna onvermijdelijk zou leiden tot demping van de Singelbocht tusschen Koningsplein en Muntplein, welk verlies aan stadsschoon m.i. oneindig meer te betreuren zou zijn dan demping ook van het geheele Rokin.
Het is, geloof ik, duidelijk, zie ook de prae-adviezen uitgebracht op de in December j.l. gehouden vergadering van de Vereeniging Het Nederlandsch Wegencongres, dat de breedte, waarop thans de verbreede Vijzelstraat wordt ontworpen, n.l. 22 M., voor een grooten hoofdverkeersweg in een stad als Amsterdam voor de toekomst onvoldoende geacht moet worden, vooral ook in aanmerking genomen de zeer groote en hooge gebouwen (Nederlandsche Handel Mij., nieuw Hotel), die aan dien weg zijn ontworpen.
Zal dan door de onvoldoende breedte deze hoofdverkeersweg op den duur niet geheel kunnen voldoen aan den boven genoemden eisch, ook een belangrijk deel van het verkeer van de secundaire verkeersstraten (in dit geval speciaal de Leidschestraat) in zich op te kunnen nemen, zoo zal misschien het gevolg daarvan zijn dat ten slotte het Stadsbestuur voor de keus gesteld zal worden tot verdere verbreeding van de Vijzelstraat of tot verbreeding van de Leidschestraat over te gaan. Naar mijn meening zal echter de door mij gedachte Elandsgracht-verbinding een zoodanig groot gedeelte van het Leidschestraat-verkeer in zich op kunnen nemen, dat hiervan binnen afzienbaren tijd geen sprake zal behoeven te zijn.

Het zij mij vergund hierbij als mijn inzicht te herhalen, dat bij het boven ontworpen verkeerswegenschema het *Midden-Damterrein* zal worden het kruispunt van twee belangrijke verkeerswegen, den Centralen hoofdverkeersweg en den (primairen of secundairen) Oostelijken verkeersweg, waaruit m.i. voortvloeit dat de bebouwing van dat terrein met een dergelijk groot en sterk *nieuw* verkeer scheppend gebouw als thans ontworpen, het gevaar in zich bergt een verkeerscongestie-haard te zullen scheppen in het midden der stad, als Amsterdam tot nu toe niet kent. Nog daargelaten de onbetwistbare noodzakelijkheid van het onbebouwd blijven, wanneer later langs den centralen hoofdverkeersweg, d.i. dan langs Rokin-Beursstraat, een radiale vertakking van de stads-*snel*baan noodzakelijk zal blijken, waarover hieronder nader.
Terwijl het in het algemeen reeds sterk aan te bevelen is om in het hart van een zich krachtig ontwikkelende stad de weinige open ruimte, welke men beschikbaar heeft, met het oog op een zeker te verwachten verkeersvermeerdering, meerdere benoodigde standplaatsruimte voor auto's, enz., enz., vrij te houden, zoo lijkt het mij in ieder geval voor weinig tegenspraak vatbaar dat men verkeerd doet — zooals thans geschiedt — om over deze kostbare ruimte een beschikking te treffen, vóór men eerst het Binnenstadsprobleem in zijn vollen omvang onder oogen heeft gezien en men het over de oplossing daarvan eens is geworden.
Dat werkelijk in Amsterdam nog een sterke verkeersvermeerdering verwacht kan worden, bewijst m.i. ook wel het feit dat, volgens door mij verzamelde statistieken, op het einde van 1923 het aantal auto's in de groote steden in België, Zweden, Denemarken, Engeland naar verhouding ongeveer $2\frac{1}{2}$ tot 4 maal zoo groot was als in Amsterdam.

Wat de hierboven door mij aangegeven hervormingen van het wegen-net betreft, welke ongetwijfeld zware kosten met zich zullen brengen, zoo moeten wij daarbij niet uit het oog verliezen, dat de *uitvoering* van het totale hervormings-plan vermoedelijk verdeeld zal kunnen worden over een ruim tijdsverloop, en de kosten ervan dus gedragen door vele geslachten.

GEBOUWENRUIMTE.

Wat de vereischte nieuwe gebouwen-ruimte betreft, zoo meen ik dat door de volgens mijn schema nieuw geschapen radiale verkeerswegen, verlengde Elandsgracht, nieuwe Jordaanwegen, van den Dam uitgaanden Oostelijken verkeersweg, enz., en langs den binnen-ceintuurweg, b.v. in de Valkenburgerstraat, zooveel nieuwe ruimte zal geschapen worden, dat daarmede voor langen tijd in de behoefte zal zijn voorzien.
Zal dan het Stadsbestuur bereid gevonden worden om tevens dwingende bepalingen te treffen, resp. te handhaven, waardoor de bouwhoogte op de grachten zal worden beperkt, en in harmonie gehouden met de bestaande verhoudingen, zoo zal de oplossing van het „grachtenprobleem" hiermede grootendeels zijn bereikt.

VERKEERSMIDDELEN.

Stads-Sneldienst. Beschouwen wij na de verkeers-wegen thans nader de verkeers-middelen, en wel in het bijzonder den stads-*snel*-dienst.
Zooals de kaart aantoont, heb ik mij het tracé van dezen gelijkgrondschen electrischen sneldienst gedacht als een ceintuurbaan (waarop dus de gewestelijke sneldienst aansluiting kan vinden, zie boven) met radiale vertakkin(en) ter bediening van het Centrum. — Op deze wijze toch zal m.i. het doel van een sneldienst, het massa-snelvervoer over lange afstanden, het best bereikt kunnen worden, terwijl bij mijn tracé tevens al de locale spoorwegstations aan den sneldienst aangesloten zullen zijn.
Het lijkt mij nu een zeer groot voordeel van het door mij ontworpen wegen-net te zijn, dat daarin het tracé van de snelbaan volkomen past, en dat tengevolge daarvan het tot stand brengen van dezen sneldienst, niettegenstaande hij om de gewenschte snelheid te kunnen bereiken, behoudens misschien enkele noodzakelijke uitzonderingen, in de straat een geheel afzonderlijke baan zal moeten hebben, slechts weinig extra kosten met zich zal behoeven mee te brengen.
Volgen wij de kaart, dan zien wij als tracé van den ceintuurweg:
Ceintuur: Prins Hendrikkade bij het Victoria-Hotel — Droogbak — verbreede Haarlemmer Houttuinen — Haarlemmer Straatweg (daartoe de Haarlemmer Trekvaart te overkluizen of te dempen tot waar door het slechts spaarzaam bebouwd zijn van den weg verbreeding hiervan mogelijk zal zijn d.i. even voorbij de Gasfabriek) — links afslaande naar den nieuwen Hoofdweg door Amsterdam-West, uitkomende bij den Overtoom — langs den verbreeden Amstelveenschen Weg naar het Station-Willemspark — door plan-Zuid naar het Station-Zuid (voorloopig tracé, zoolang Station-Zuid nog niet is gebouwd, langs de Noorder Amstellaan) — Zuider Amstellaan — over nieuw aan te leggen Amstelbrug — Weesperzijde — door Transvaalbuurt — (met aftakking naar het Weesperpoortstation) — langs spoorbaan (door de toekomstige verlegging en hoogere ligging van spoorbaan en emplacement aldaar zullen kruisingen mogelijk worden) — Pontanusstraat naar het Muiderpoort-Station — Pontanusstraat — Hooge Kadijk — over nieuwe brug in verlengde van de Prins Hendrikkade — verbreede Prins Hendrikkade tot het Victoria Hotel.
Radiale vertakking: Prins Hendrikkade — Spuistraat — verbreede Raamsteeg — Wolven- en Berenstraat — Elandsgracht — Nassaukade —, verder: heengaande Jac. van Lennepstraat —, teruggaande Overtoom — Nassaukade, — aan het einde van den Overtoom aansluiting vindend op de boven omschreven ceintuurbaan.

Uit het bovengeschetste tracé zien wij nu dat, behalve een (misschien toch noodzakelijke) verbreeding van de Martelaarsgracht, of doorbraak aldaar ter betere verbinding Droogbak-Spuistraat, extra-kosten voor de snelbaan niet noodzakelijk zullen zijn, terwijl ook geen verkeersbezwaren te duchten zijn.
Immers de Spuistraat is van de Martelaarsgracht af tot de Raadhuisstraat thans nog absoluut niet voor het verkeer in gebruik genomen; het gedeelte Spuistraat van Raamsteeg tot Spui blijft beschikbaar voor remise van de E. S. M.; verbreeding van Raamsteeg, Wolven- en Berenstraat is volgens bovenstaand wegenschema toch reeds noodzakelijk; de Elandsgracht, plm. 30 M. breed, zal de in het midden gelegen eigen baan van den sneldienst misschien nog juist in zich kunnen opnemen, anders zal men voor dit korte traject de snelbaan kunnen doen samenvallen met de gewone tram; de van Lennepstraat, een stille 15 M. breede woonstraat, kan gemakkelijk één der banen bevatten, wanneer men liever niet twee banen langs den 28 tot 35 M. breeden Overtoom zou leiden. Ook in het verdere gedeelte zijn de wegen òf breed genoeg òf moeten ze toch reeds verbreed worden.
Ten slotte wil ik er nog op wijzen dat eerst wanneer de bouw in Amsterdam-West verder gevorderd zal zijn, het gedeelte van den Ceintuur-weg via Haarlemmer Straatweg — nieuwen Hoofdweg aangelegd zal behoeven te worden, en dat daarom aanleg van het bovengenoemde radiale gedeelte, Spuistraat — Elandsgracht — Overtoom, vooraf zal dienen te gaan.
Tweede radiale vertakking: Als tweede radiale vertakking zal later, wanneer de behoefte daaraan blijkt, hetgeen m.i. op den duur zeker het geval zal zijn, aangelegd kunnen worden de verbinding

Station-Zuid — Centraal Station langs den bovengenoemden Centralen Hoofdverkeersweg, er wel: na het Corn. Troostplein door parallelstraten van de Ferd. Bolstraat, n.l. rechts de van den Helststraten, links de Hobbemakade — Frans Halsstraat — Vijzelstraat — Rokin — via het Beurspoortje, dat op ongeveer dubbele breedte en hoogte gebracht zal moeten worden — Beursstraat — Damrak — Prins Hendrikkade.
In de 22 Meter breede Vijzelstraat zal men de snelbaan zéker moeten doen samenvallen met de gewone trambaan.
Ongetwijfeld zal het traject Damrak — Rokin — Vijzelstraat voor de gelijkgronds-snelbaan de meeste bezwaren met zich brengen; — mochten deze ten slotte absoluut onoverkomelijk blijken te zijn (hetgeen naar mijn meening niet waarschijnlijk is), dan zou voor dit gedeelte van de radiale vertakking aanleg van een ondergrond-baan overwogen moeten worden. (*Wordt vervolgd.*)

TIJDSCHRIFTEN.

Klei, nr. 7.

„Normalisatie van baksteen". „'t Is een vraagstuk van belang op 't oogenblik, nu door de hoofdcommissie voor de normalisatie in Nederland een sub-commissie is ingesteld tot het normaliseeren van den baksteen". Dit artikel zijn beschouwingen over en ontleend aan een publicatie van den heer J. W. Janzen in het Bouwbedrijf (die verslaggever niet onder de oogen heeft gehad). De heer Janzen heeft het vraagstuk alvast bekeken en met m.i. belangrijk resultaat. Hij wil in de plaats van de talrijke formaten er twee stellen en wel de normale steen met werkende maten: $6^1/_4 \times 12^1/_2 \times 25$ (1 : 2 : 4) en de normale drieling: $6^1/_4 \times 9^3/_8 \times 18^3/_4$ (1 : $1^1/_2$: 3). Deze normale (waal)steen heeft fraaiere verhoudingen: rollagen en slechtingen kunnen zonder bezwaar, zonder hakken worden gemaakt; een $^3/_4$ steensmuur is mogelijk; drielingen kunnen in verband met de normale steenen worden verwerkt (wat een nieuwe holle muur mogelijk maakt); het aannemen van een in het metrieke stelsel passende modulus geeft veel gemak en (bureau)arbeidsbesparing, wat überhaupt geldt voor welke standaardmaten ook; daarentegen meerdere muurdikten: 9, 12, 18, 24, 28, 32, 36 cM. enz. enz. Aan 't eind wordt gevraagd: „Hoe zullen de architecten reageeren?"
Nr. 8. J. M. van Hardeveld beklaagt zich bitter en vermakelijk over de Amsterdamsche Schoonheids-Commissie. „Zoo dragen ook bijgaande plannen de merkbare sporen der Schoonheidsmassage. Horizontale en verticale geledingen zijn vlakgestreken, heele erkerpartijen weggemasseerd, plat in het heilig rooivlak".

W. B.

La Cite.

Nr. 3. Een vriendelijke tuinstadwijk bij Cöpenick.
Nr. 4. Oscar Jespers, Antwerpsch beeldhouwer. „Reeds informeeren Berlijn en Amsterdam naar hem. Zullen we ook hem moeten laten gaan?" vraagt Pierre van der Voort, die opgetogen bij enkele afbeeldingen schrijft. „Technique du garage". Een beknopte handleiding voor den bouw van auto-garages door B. B. Kelly. Indeeling, boxen, verlichting, wasscherij, stof, onbrandbaarheid, verwarming en ventilatie en annexen worden o.m. behandeld.

Baukunst.

Nr. 2. „Der grosse Wettbewerb um die Gestaltung des Münsterplatzes in Ulm". In 1899 kreeg door de afbraak van de bouwkeet de vrijlegging van de dom zijn beslag. In 1906 al werd een prijsvraag uitgeschreven voor de bebouwing van het domplein. Nu is er weer een prijsvraag geweest, waarvan Baukunst in vele afbeeldingen het resultaat laat zien. 478 inzendingen, 3 1e prijzen, 3 2e prijzen. En dan publiceert de redacteur Herman Sörgel zijn plan, gegrond op: 1° het juryrapport, 2° een bekroond, 3° een noch bekroond, noch aangekocht ontwerp, 4° eigen inzichten. Is het wonder dat het er als een samenraapsel uitziet? „Ob der Platz nicht zu sehr beplackt wird? Ob man nicht zu komplizierte Gebilde macht, so

dass später die Absicht gemerkt wird" vraagt Schuhmacher in het volgende nummer. 478 inzendingen! Dat is een eeuw oftewel 100 jaren arbeid — becijfert S. — voor 18000 Mark, door de jury in 3 dagen boordeeld.
Nr. 3/4. De redacteur blijft met animo het heele blad volschrijven. „Neue Wege, neue Ziele", o.a. geillustreerd met afbeeldingen van schelpen die tendentieus in zand geplaatst zijn, dan werken als pagoden, stoepa's, minarets. „Städtebauliche Anregungen für München," enz., enz.

Zentralblatt der Bauverwaltung.
Nr. 3. Das Ulmer Stadtbild 1493 bis 1850 und die Ulmer Münsterplatzfrage. Een waardevolle aanvulling van „Baukunst nr. 3: enkele oude afbeeldingen van dom en plein en een stadsplan.
Nrs. 5 en 6. Das Ulmer Wettbewerb zur Ausgestaltung des Münsterplatzes met vele en weer andere afbeeldingen.
Nr. 7. Het ontwerp voor een hangende brug over de Gouden Poort van San Francisco, Spanning .... 1372 M., doorvaarthoogte 61 M., pijlers boven het brugdek 230 M.
Weer eens het lamellendak van Zollinger met vele prentjes.
Nr. 8. Die Untergrund Messhalle in Leipzig.
Nr. 10. De Argentijnsche regeering heeft een internationale prijsvraag voor schetsontwerpen voor het Rijksblindeninstituut te Buenos Aires uitgeschreven. Inzending tot 31 Dec. a.s. bij het Argentijnsche gezantschap in het land van den deelnemer, dat ook het programma zal moeten leveren. W.B.

VAN HET BESTUUR.
De bestuursvergadering van 13 Mei j.l. was, naast de beantwoording van ingekomen stukken en de afdoening van kleinere zaken, voornamelijk gewijd aan een bespreking betreffende het centraliseeren van de administraties van Wendingen, het weekblad en van het Genootschap, naar aanleiding van reeds in vorige vergaderingen besproken wenschelijkheden en de gebleken noodzaak tot die centralisatie, een en ander o.m. in verband met gewijzigde toestanden in de Redactie van Wendingen. De beraadslagingen leidden tot een oplossing welke der ledenvergadering in den vorm van voorstellen spoedig ter goedkeuring zullen worden voorgelegd. J. Z.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

De volgende ledenvergadering (tevens Jaarvergadering) wordt gehouden op Donderdag 4 Juni. Agenda wordt nader gepubliceerd.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN ARCHITECTENTITEL.

. . . . Wir haben am Ende aus kindischer Lust
„Verstecken" gespielt in Wäldern und Gründen,
Und haben uns so zu verstecken gewuszt,
Dasz wir uns nimmermehr wiederfinden.
HEINE,
Lyrisch intermezzo.

Men kan, als de heer Van Loghem, tegenover een actie als die, welke nu in voorbereiding is tot het verkrijgen van een wettelijk beschermden architectentitel en al de aankleve van dien, een dichterlijk anarchistische houding aannemen en geamuseerd grinniken bij elke poging om de kunst te reglementeeren.
Men kan van meening zijn, dat kunst in hoogste instantie beoefend moet worden in volstrekte persoonlijke vrijheid en er de voorkeur aan geven met zijn geest te verwijlen in de dreven van wereldvergeten inkeer.
Niet te ontkennen valt het intusschen, dat er nu en dan, misschien minder frissche karweitjes moeten worden gedaan (minder frisch t.o.z. van een ideale kunstbeoefening dan) om, met betrekking tot een maatschappelijk gebonden kunst als de architectuur, deze dreven nog open te houden.
Ik meen dat we niet anders kunnen dan ons verheugen, dat de vergadering van den B.N.A. van 18 April l.l. zich met overgroote meerderheid in principe vóór eene actie tot verkrijging van een beschermden titel verklaarde.
Maar verbazing wekt het, dat daar door mannen, die midden in de praktijk van het leven staan, pogingen zijn ondernomen om die actie te binden met architectenopleiding en architecten-examens.
Geenszins wil hier ontkend worden, dat eene actie, die moet leiden tot betere erkenning van het architectenberoep en een zuivere vakbeoefening, niet tevens de verplichting oplegt om de architectenopleiding de grootste aandacht te schenken en onverflauwde pogingen in het werk te stellen deze zoo te perfectioneeren als mogelijk is.
Maar ik schaar me aan de zijde van hen, die het instellen van een examen in verband met het toekennen van den titel van architect een zeer bedenkelijke geste noemen. We weten toch allen dat zelfs de zwaarste examen-eischen kinderspel zijn, vergeleken bij de eischen, die de practische uitoefening van het beroep stelt.
Niet een opleiding en niet een examen zijn de eigenlijke toetssteen, maar het leven zelf is die toetssteen. Opleiding en examens kunnen aan het licht brengen of iemand in aanleg tot het uitoefenen van het vak geschikt is. Maar een latere uitoefening van dat vak, zóó, dat er van *kunstbeoefening* gesproken kan worden, daarbij spelen andere factoren een rol dan die, welke een examen aan het licht brengen. Is, naast practischen aanleg, de aanwezigheid van een ideëele gesteldheid in onzen studietijd een waarborg dat deze zich in het latere leven, — die groote schaaf welke steeds weer tabula rasa tracht te maken met idealen — zal kunnen handhaven?
Hierbij komen psychologische factoren in het geding welke nimmer op een examen kunnen worden onderzocht.
Maar wel spreken deze factoren zich uit in het werk, dat later na de studietijd tot stand wordt gebracht.

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
23 MEI 1925

En dat alleen kan de toetssteen zijn.
„Overweging verdient het misschien of dit standpunt niet milder gemaakt kan worden tegenover hen, die blijk hebben gegeven van een onmiskenbare en sterke begaafdheid maar nog niet in de gelegenheid waren om practisch werk uit te voeren. De aandacht zij voorts nog eens gevestigd op hetgeen door den Heer Blaauw in No. 16 van „Architectura" en door de Heer Jan de Meyer, Gratama en Blaauw e.a. in de meergenoemde vergadering van den B. N. A. t.o.z. van examens is gezegd". Het is misschien een hachelijk ondernemen om in dezen tijd een ideëele gesteldheid, welke toch zeker als een voornaam bestanddeel van de kunstenaarsmentaliteit kan worden aangemerkt, in relatie te brengen met de practische uitoefening van het architectenberoep.
Onze architectuur-ontwikkeling beweegt zich tusschen twee polen.
Aan de eene pool de eenzijdig intuitief-dichterlijke naturen.
Aan de andere de eenzijdig geestelijk ascetische naturen.
De eerste trachten in volle geestelijke vrijheid te scheppen. De tweede groep tracht de incidenteel optredende maatschappelijke verschijnselen, de momenteele stand der techniek, te verabsoluteeren tot een „stijl".
Daartusschen zijn ontelbare schakeeringen (Amsterdam, Delft, Haarlem, Den Haag (aan 't tanen) Rotterdam en Stadskanaal).
Daar buiten gaat het groote onverschillige leven, hetwelk zich van architectuur-ontwikkeling weinig aantrekt.
Het moet erkend, dat het bij de hedendaagsche geestelijke verbrokkeling, welke niet het minst onder de bouwkunstbeoefenaars voorkomt, een ontzaglijk moeilijke taak is om met betrekking tot bevoegdheid een afdoend criterium te stellen.
„En in die geestelijke verbrokkeling ligt de groote moeilijkheid. Laat men dat liever erkennen. Een erkenning van hetgeen gescheiden houdt is onbedingde voorwaarde voor eene hereeniging".
„Maar het werk om te komen tot een nieuwe norm moet worden gedaan". Niet omdat een wettelijk beschermden architectentitel eene bescherming van het beroep inhoudt, maar omdat het een onmisbare mijlpaal is op den weg, die ons daarheen moet voeren. Maar laten we nu in hemelsnaam de moeilijkheid niet omzeilen door een examentje.
Dat is prutswerk.

* * *

Het onmiddellijke doel van dit schrijven was het volgende:
Door het entameeren van deze kwestie heeft de B. N. A., de vakvereeniging van Nederlandsche architecten, zich onafwijsbaar voor de taak gesteld een criterium vast te stellen met betrekking tot de bevoegdheid tot het uitoefenen van het architectenberoep.
Of althans, voor zoover zij reeds een criterium had gesteld in den eisch van toelating, dit nader onder de oogen te zien.
Evenwel is er in de B. N. A. een groot gedeelte, hetwelk niet bereid is den ideëelen kant van deze kwestie voldoende te laten gelden".
Dit is van belang.
Voorts is er nog altijd het instituut der afgevaardigde leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia". Ik meen, dat in doel en opzet van deze beweging de wensch voorzat om de vakbeoefening van den architect zoo zuiver mogelijk te stellen. Deze beweging had een sterk ideëele strekking.
Indachtig het bestaan van dit instituut, wend ik mij in het orgaan van het Genootschap tot *alle* afgevaardigde architect-leden met de volgende concrete en misschien impertinente vraag:
Is het cement, dat ons samenhoudt van zoodanige kwaliteit dat we, alvorens straks

als B. N. A. leden in de betreffende vergadering trachten individueel invloed uit te oefenen op de besluiten in verband met meergenoemde actie, eerst als afgevaardigde leden van het Genootschap A. et A. *collectief* ons standpunt bepalen t.o.z. van deze zeer ver strekkende actie?
De beantwoording van deze vraag lijkt me van groot belang. Er zal toch uit blijken in hoeverre het instituut der afgev. architectleden als vakgroep nog van beteekenis is naast de B. N. A. als vakvereeniging. Of ruimer genomen: In hoeverre eene groepeering als die der afgev. leden nog van maatschappelijke beteekenis is.
De cultureele beteekenis van de groep in haar geheel kan hier buiten beschouwing blijven.
Tenslotte deze vraag: Is het Bestuur van het Genootschap A. et A. bereid de steekproef te nemen en een buitengewone vergadering van Afgev. architect-leden uit te schrijven, waar de actie tot het verkrijgen van een wettelijk beschermden architecten-titel in behandeling zal worden genomen?

J. LUTHMANN.

Naschrift.
Mogelijk zijn in dit artikel de opmerkingen over architectuur-ontwikkeling en geestelijke verbrokkeling in eenigszins los verband komen te staan met de actie waarvan sprake is.
Intusschen was het de bedoeling de aandacht te vestigen op het feit dat door de tallooze, dikwijls hooggestemde, hoog-intellectueele beschouwingen, juist door de meest vooraanstaande persoonlijkheden in onze architectuur-ontwikkeling — en het is tot hen tot wie ik me hier voornamelijk richt — onze geest wel vaardig is geworden om met pijnlijke nauwkeurigheid waar te kunnen nemen wat ons, als beoefenaars van een zelfde vak, scheidt . . . . waar een ander dus te kort schiet — maar niet wat onze diepere gemeenzame psychische basis is.
Komt het misschien daardoor dat onze actie zoo dikwijls innerlijke kracht mist? Is dat misschien de oorzaak van de weinige kracht die een instituut als het afgevaardigde ledencorps van het Genootschap A et A ontwikkelt? En dat men eigenlijk niet goed meer weet wat daarmee aan te vangen.

Toch was de drijfveer van deze selectie geen andere dan de verheffing van het vak. (Een drijfveer die, 't zij hier tusschen twee haakjes gezegd, in dien vorm m. i. over moet gaan op de officieele vakvereeniging van architecten. Of de normen, destijds aan een goede architectuur-beoefening gesteld, minder gelukkig of juist zijn geformuleerd, is een tweede. Deze kunnen nader onder de oogen worden gezien. (Pénétration pacifique!)

Maar terugkomende op datgene wat m.i. maakt dat onze actie zoo dikwijls innerlijke kracht mist: de intensieve wrijving van gedachten kunnen we niet missen. Maar als we zien, dat 80 % van de bouwerij — om niet te overdrijven — in handen is van hen, die met geen andere dan speculatief-commercieele doeleinden de bouwkunst(?) beoefenen, of algemeener: in handen van onbevoegden, en dat dit in *toenemende mate* plaats heeft,
dat het groote publiek zoowel als de Overheid te kort schiet aan erkenning van de cultureele beteekenis van het architecten-beroep, dan moet ieder wien de moderne architectuur-ontwikkeling ter harte gaat als een onderdeel van een groot psychisch proces, dus als een belangrijk cultureel verschijnsel, zich afvragen of het verantwoord is, dat zoovele beoefenaars van het vak hun persoonlijke gesteldheid t.o.z. van dit vak blijven meten met een groote maat en ieder voor zich tracht aan die *persoonlijke gesteldheid* een zoo groot mogelijke *algemeene beteekenis* te geven, terwijl we datgene wat ons samenbrengt, blijven meten met een kleine maat, waardoor onze organisatorische arbeid, die is een beschavingsarbeid, op fatale wijze inboet aan effect.

J. L.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

LEDENVERGADERING (TEVENS ALGEMEENE VERGADERING) DONDERDAG 4 JUNI 1925 DES AVONDS 8 UUR IN HET GEBOUW HEYSTEE HEERENGRACHT.

Agenda:

1. Lezing der notulen.
2. Ingekomen stukken.
3. Jaarverslag van den 1en Secretaris.
4. „ „ „ Penningmeester.
5. „ „ de Redactie van het weekblad „Architectura".
6. „ „ „ „ „ „Wendingen".
7. Verslag van de verificatiecommissie.
8. Verkiezing van een lid van het Bestuur wegens periodiek aftreden van den Heer J. Zietsma (herkiesbaar).
9. Verkiezing van een lid van het Bestuur in de vacature-M. de Klerk.
10. Verkiezing van den Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
11. Begrooting voor het jaar 1925.
12. Mededeelingen van het Bestuur omtrent het bureau van administratie, enz.
13. Rondvraag.

C. J. BLAAUW, *Voorzitter.*
J. BOTERENBROOD, *1e Secretaris.*

Vergadering van de afgevaardigde leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

In de tweede helft van de maand Juni e.k. zal een vergadering worden gehouden door de Afgevaardigde Leden van het Genootschap ter bespreking van de mogelijkheden tot de versterking van het Genootschapsleven en de eventueel daaruit voortvloeiende wenschelijkheid tot wijziging van de Statuten, voor zoover deze de instelling van de groep der Afgevaardigde Leden bepalen en regelen.
Verder zullen nog eenige urgente punten behandeld worden.

HET BESTUUR.

Kort verslag der Bestuursvergadering, gehouden Woensdag 20 Mei 1925.

In de Bestuursvergadering, gehouden Woensdag 20 Mei werd de begrooting voor het jaar 1925 behandeld. Voorbereidingen werden getroffen voor het houden van de algemeene vergadering op 4 Juni e.k. en uitvoerige besprekingen werden gewijd aan het reorganiseeren van de administratie van het Genootschap en van de door het Genootschap uitgegeven periodieken. Besloten werd de resultaten van deze besprekingen aan de ledenvergadering uitvoerig mede te deelen.
Besloten werd verder tot het bijeenroepen van een vergadering der Afgevaardigde Leden in de tweede helft van Juni (zie onder Genootschapsmededeelingen). J.Z.

HET STEDEBOUWKUNDIG PROBLEEM VAN AMSTERDAM'S BINNENSTAD, DOOR H. CLEYNDERT AZN. *(Slot).*

AUTOBUSVERKEER.

Naar ik meen zal in de Binnenstad de functie van de autobus ten opzichte van het gewone tramverkeer moeten zijn: ten deele vervangend, en aanvullend:
tendeele vervangend nl. in die smalle verkeersstraten waar het starre tramverkeer een steeds grootere verkeershindernis vormt, zooals in Leidsche, Utrechtschestraat, Joden- en St. Anthonius Breestraat,
aanvullend in die stadsgedeelten, waar door het ontbreken van voor tramverkeer geschikte straten de verbinding thans onvoldoende is, zooals bv. in het Oostelijk van den Dam gelegen kwartier.
Trajecten. Wat verder de trajecten betreft van de autobussen, die de Binnenstad bedienen, zoo

zullen die niet te lang mogen zijn, daar anders de vervoer-capaciteit te kort schiet, dan wel de autobussen voor de smalle straten te groot zouden worden.
Uitgaande van deze overwegingen heb ik mij de voornaamste autobus-routes gedacht a. v.:
I. voor de Leidsche Straat, ter vervanging van lijn 2:
a. Centraal-Station-N. Z. Voorburgwal-Singel-Koningsplein-Leidschestraat en -plein-Stadhouderskade-P. C. Hooftstraat-eindpunt Sted. Museum, aldaar aansluiting vindend op de tram;
b. Station-Willemspark, langs parallelstraten van Koninginneweg-Willemsparkweg en van P. C. Hooftstraat-Stadhouderskade-Leidscheplein en -straat-Koningsplein-Singel-N. Z. Voorburgwal tot St. Luciënsteeg en aldaar aansluiting vindend op tram en snelbaan.
II. Voor de Leidschestraat, ter vervanging van lijn 1: een dergelijk gesplitste dienst als I*a* en *b* (daar voor één dienst het traject waarschijnlijk te lang zou zijn) doch dan tusschen Leidsche Boschje en Station-Willemspark langs Overtoom en Amstelveenscheweg; lijn II*a* dan gaande tot Overtoom by 1e Const. Huygensstraat, lijn II*b* gaande tot Luciënsteeg.
III. Voor de Utrechtschestraat, ter vervanging van lijn 5: Centraal-Station-Damrak-Rokin-Reguliers Breestraat-Rembrandtsplein-Utrechtschestraat-Westeinde-v.Woustraat-eindpunt Ceintuurbaan, aansluiting vindend op de tram.
IV. voor de Utrechtschestraat, ter vervanging van lijn 11: dezelfde route als III, doch vanaf Frederiksplein naar Station-Weesperpoort.
V. Voor St. Anthonius- en Joden-Breestraat, ter vervanging van lijn 8 Centraal-Station-Gelderschekade-St. Anthonius- en Joden-Breestraat (resp. verbreede Joden-Houttuinen)-Weesperstraat-Station-Weesperpoort;
(behalve door deze autobusdiensten IV en V wordt het gaan van de *tram* door Utrechtschestraat en Breestraten tevens overbodig door de schepping van den nieuwen hoofd-verkeersweg: Weesperpoort-Weesperstraat-Valkenburgerstraat-Prins Hendrikkade.)
Ter betere verbinding van de Westelijke stadshelft met de Oostelijke zijn de volgende autoroutes te denken:
VI: aansluiting gevend op de verlengde Elandsgracht, dus ook op de snelbaan:
N. Z. Voorburgwal bij St. Luciënsteeg-Paleisstraat-Dam-Damstraat-Hoogstraten-Breestraten-Weesperstraat-Station Weesperpoort.
VII. N. Z. Voorburgwal bij St. Luciënsteeg-Spui-Rokin-Doelenstraat-Kloveniersburgwal-Gelderschekade-Centraal-Station;
VIII, zelfde route doch vanaf Doelenstraat door Staalstraat-Zwanenburgerstraat-Muiderstraat-Pl. Middenlaan naar Muiderpoort.
Ter betere verbinding van Leidscheplein en -straat en Koningsplein met Rembrandtplein de route:
IX. Leidscheplein-Leidschestraat-Koningsplein-Reguliersdwarsstraat-Rembrandtplein-Amstelstraat-Nieuwe Heerengracht- of Rapenburgerstraat naar Kadijksplein, aldaar aansluiting vindend op tram en snelbaan.
Wat de Haarlemmerstraat betreft zoo zal, wanneer de Haarlemmerhouttuinen verbreed zullen zijn, deze nieuwe straat tezamen met de parallel loopende Haarlemmerstraat voldoende capaciteit hebben om het locale tramverkeer (plus de snelbaan) in zich op te nemen waardoor eventueel vervanging van lijn 5 naar het Spaarndammerkwartier, en lijn 18 naar Sloterdijk, door autobus aldaar onnoodig zou zijn.
Wat gewenschte *ceintuurroutes betreft:*
tusschen den bovengeschetsten buiten-ceintuurweg langs Marnixstraat-Weteringschans-Sarphatistraat (waarlangs een tramverbinding bestaat), en den binnen-ceintuurweg: N. Z. Voorburgwal-Valkenburgerstraat-Prins Hendrikkade- (waarlangs een autobusdienst gedacht kan worden, kunnen wij als aanvulling en ter betere bediening van de grachten denken een tusschen-ceintuur; speciaal voor autobusdienst, en wel:
Plantage Kerklaan-Nieuwe Kerkstraat-Kerkstraat verder doorgaande langs Keizers- en Prinsengracht tot b.v. Heerenmarkt of tot Centraal-Station.
Verdere autobusroutes kunnen natuurlijk naar behoefte ingesteld worden.
Met het bovengeschetste net van autobusroutes zal dus bereikt worden, dat in al de thans overbelaste en niet te verbreeden secundaire straten: Leidsche-, Utrechtsche-, St. Anthonius en Joden-Breestraat, de tram geheel door de autobus vervangen zal worden, terwijl het tramverkeer op de primaire straten (en enkele daarvoor geschikte secundaire straten als bv. de Plantage Middenlaan) geconcentreerd kan worden.
Verder wil ik er op wijzen, dat volgens mijn ontwerp van verkeers-wegen en verkeers-middelen de mogelijkheid wordt geschapen, de *capaciteit* van de voor verschillende stadsdeelen beschikbare publieke vervoermiddelen aanzienlijk te verhoogen: heeft bv. de verbinding Centrum Station-Willemspark-Koninginneweg thans plaats alleen middels de tram (lijn 2), zoo zal in de toekomst daarvoor beschikbaar zijn de autobus (Leidschestraat), de tram (Elandsgracht) en tendeele ook de sneltram.

STADSSCHOON.

Wat het stadsschoon betreft, ik vlei mij met de hoop dat door het boven uiteengezette Binnenstads-hervormingsplan de schoonheid slechts zeer weinig zal worden geschaad, in sommige gevallen integendeel zal worden verhoogd;
grachten zullen niet worden gedempt, behalve een gedeelte van het Rokin, dat toch reeds niet meer te redden valt en waarvan de demping zal moeten worden beschouwd als een der boven door mij bedoelde „opofferingen" om grootere schoonheid te kunnen bewaren;
Leidsche en Utrechtschestraat worden niet verbreed, noch is aanleg van een parallelstraat noodig; het doortrekken van de Elandsgracht zal, wijl deze nieuwe verkeersweg geheel in de structuur der Binnenstad past, op die plaats weinig schaden;
de nieuwe Jordaan-verbindingswegen zullen, in stede van schoonheid aan te tasten, den welstand van dit kwartier aanzienlijk ten goede komen; ditzelfde vindt plaats door het verbreeden van Joden- en Haarlemmer Houttuinen;
dat de schepping, door middel van verbreeding van Damstraat etc., van een beteren Oostelijken verkeersweg behalve enkele nadeelen ook wel degelijk aesthetische winst met zich zal brengen heb ik uitvoerig betoogd in het Handelsblad van 29 Juli 1923; voor schade aan stadsschoon zal zeker weinig behoeven te worden gevreesd, wanneer deze weg, zooals aangegeven op bijgaande kaart, als secundaire weg gedacht en dus op niet te groote breedte behoeft aangelegd te worden;
door wegverbreeding en door beplanting met een dubbele boomenrij zal de thans zoo deerlijk verminkte Prins Hendrikkade worden herschapen tot modernen verkeersweg, doch tevens tot fraaien wandelweg langs het water, — de „Buitenkant" althans ten deele in oude eer hersteld!
Wordt derhalve slechts weinig schoonheid geschonden, zoo beschouw ik het als het groote vóórdeel van een logisch en voor de behoeften ook van de verre toekomst afdoend Binnenstads-hervormingsplan dat het, behalve de oplossing te brengen voor de verkeersproblemen en alles wat daarmede annex is, tevens den waarborg zal kunnen scheppen voor een verder ongerept in stand blijven van de onvolprezen schoonheid van Oud-Amsterdam!
Tot het ontwerpen van een zoodanig plan is het bovenstaande een poging, waarbij men gelieve te noteeren dat ik volstrekt niet al de door mij gedane voorstellen als iets geheel nieuws beschouw, doch dat het er mij in hoofdzaak om te doen is geweest, de lijnen van een samenhangend geheel aan te geven.
Februari 1925.

KUNSTNIJVERHEID EN WEELDEBELASTING.

Het Bestuur van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst zond dezer dagen een request, inzake de ingediende Weelde-belasting aan den Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waaraan wij het volgende ontleenen:

Het zij ondergeteekenden vergund de aandacht van U. H. E. G. en van de Leden der Tweede Kamer der Staten-Generaal te vestigen op het volgende.
Bij de voorgenomen aanvulling der zegelwet 1917, worden door den wetgever in het desbetreffend wetsontwerp Art. 81, a, — 20a, 2, onderworpen aan een recht van 10 ten 100, alle kunstvoorwerpen, als zoodanig verkocht, waaronder genoemd eetserviezen, glaswerk, tapijten, vloer- en wandbedekking, etc.

De vraag of voortbrengselen van kunst ooit zouden moeten worden beschouwd als weelde-artikelen, in deze gelijk te stellen met voorwerpen van opschik, uitgelezen voedingsmiddelen alleen voor feestelijke gelegenheid bestemd, plezier-voertuigen, en dergelijke, en dus binnen het kader van dit wetsontwerp thuis hooren, moge, hoe belangrijk ook, hier slechts in het voorbijgaan worden gesteld. Slechts moge hieromtrent worden opgemerkt, dat terecht het inzicht meer en meer veld wint, dat de kunst in de samenleving een gansch andere roeping heeft, dan te strekken tot vermaak of wellicht hooger genot van alleen een beperkten groep bijzonder welgestelden. Dat er integendeel alles aan gelegen is haar in zoo ruim mogelijke mate te doen medewerken aan de verhooging van het geestelijke peil der geheele samenleving, weshalve zij zoor zoovelen mogelijk toegankelijk en bereikbaar moet worden gemaakt. Voortbrengselen van beeldende kunst zijn in deze niet verschillend wat hun maatschappelijke taak betreft, van de voortbrengselen van schrijvers en componisten. Evenmin als het goed gezien zou zijn uitgaven op de laatst genoemde gebieden, welke in onzen tijd met goed resultaat, meer en meer tot allen worden gebracht, extra te belasten, evenmin schijnt het ondergeteekenden juist voorwerpen van beeldende kunst in deze belasting te betrekken. Ondergeteekenden zijn hieromtrent van gelijk inzicht als die kunstenaars-vereenigingen, welke haar bezwaren tegen zoodanige onjuiste opvatting hebben openbaar gemaakt.

Een bijzondere bedenking is gerechtvaardigd ten opzichte van de voorwerpen, welke in het

wetsontwerp onder Art. 81, a, 20 a, 2, worden genoemd. Hieruit n.l. zou, hoewel o.i. ten onrechte, mogelijk gelezen kunnen worden, dat kostbare antiquiteiten, luxe-kunstvoorwerpen en eenvoudige gebruiksvoorwerpen, welke om hunne aesthetische deugdelijkheid tot „kunstvoorwerpen" konden worden geacht te behooren, op één lijn worden gesteld. Dit, om te beginnen, zou onjuist en onbillijk zijn. Antiquiteiten en Luxe-kunstvoorwerpen toch behooren tot datgene wat niet dan in grooten financieelen welstand wordt gekocht, en dit in den regel geenszinds voor gebruik, maar tot bijzondere verfraaiing van weelderig interieur. Ja, in tallooze gevallen bepaalt bij de eerstgenoemde soort alleen de zeldzaamheid en de kostbaarheid de mate waarin zij worden begeerd en gekocht.
Geheel anders is het met de voor het gebruik bestemde voorwerpen, welke hun waarde mede ontleenen aan het feit, dat zij door een onder ons levend ontwerper deugdelijk en met aesthetischen zin vervaardigd zijn. Dat de prijs van zoodanige voorwerpen dikwijls tamelijk hoog wordt, is in de meeste gevallen het gevolg hiervan, dat de aanmaak in kleiner hoeveelheid en onder bezwaarlijker omstandigheden moet geschieden dan de fabricage van meer algemeen gangbaar industrieel product. Deze algemeener gangbaarheid, samenhangend met wat men noemt den publieken smaak, wordt door de groote industrie van nature behandhaafd.
Het is immers het afzetgebied dat de aanmaakkosten bepaalt, de concurrentie mogelijk maakt en daardoor het publiek in zekeren zin dwingt zich te richten naar wat genoemde industrie voortbrengt. Dat deze toestand den goeden kunstnijveren in het nauw gebracht en belemmerend heeft gewerkt, en nog werkt, op het doen tot uiting komen van den nieuweren geest, welke zich in de laatste decenniën in de wereld der kunstnijverheid van alle landen baan breekt, ligt voor de hand en kan U. H. E. G. niet ontgaan zijn.
In het kort gezegd, het gebruiksvoorwerp dat, — na helaas langen tijd geheel onttrokken te zijn geweest aan de geestelijke medewerking dier talenten, welke het in vroegere perioden tot een voor allen bereid liggende schoonheid heeft gemaakt, — moet dat cultuurpeil, van zoo uitnemend belang voor onze geheele samenleving, in zeer moeilijke omstandigheden heroveren.
Het zal U. H. E. G. dan ook zonder twijfel bekend zijn, dat in de wereld der kunstnijverheid met grooten ijver gewerkt wordt om dit te bereiken: dat het financieele nadeel waarin het door of onder leiding van een zelfstandig ontwerper tot stand gebrachte gebruiksvoorwerp verkeert ten opzichte van den grooten stroom dier industrieele producten, welke dit geestelijke element missen, zooveel mogelijk wordt opgeheven. Met alle middelen wordt gezocht naar een voortbrengingswijze van schoone gebruiksvoorwerpen, die, hoewel noodzakelijk nog in geringer hoeveelheid ontstaande, parende materieele deugdelijkheid aan aesthetische kwaliteit, een zoo groot mogelijke verbreiding kunnen vinden door de prijzen der thans overheerschende massafabricage meer en meer te benaderen. Op dezen moeilijken tocht, een der belangrijkste opgaven van de huidige kunstnijverheid in alle landen, zal zij haar streven nog weer uitermate belemmerd zien, wanneer het aesthetische voorwerp aan een nieuwe belasting wordt onderworpen. Het gevolg hiervan zou zijn een nieuwe bevoordeeling van het geestelooze bazarproduct, het verlies van den nog zwakken greep op de markt, welke de goede massa-kunstnijverheid in de laatste jaren wist te doen. De hier bedoelde kunstnijverheid wenscht niet te komen tot voorwerpen van weelderigen sier, — zij strijdt integendeel voor verheffing van het algemeen gebruikelijke, in aller leven toegepaste levensmiddel.
De redactie van meer genoemd artikel van het wetsontwerp nu is zóó gesteld, dat naar inzicht van ondergeteekenden het hierboven bedoelde gebruiksvoorwerp, al mocht het dan ook in zekeren zin om zijn uitblinkende aesthetische kwaliteiten als „kunstvoorwerp" kunnen worden beschouwd, volgens dit artikel niet wordt gerekend onder de te belasten objecten. Immers worden met name en opzettelijk die voortbrengselen der textiel-, ceramiek- en glas-industrie genoemd, welke door hun hoogen prijs in meerdere of mindere mate als weelde-artikelen zijn te beschouwen. Toch zou de tweede alinea van Art. 81, a, 20 a, 2, tot boven aangeduide misvatting kunnen aanleiding geven, wanneer het zoo werd aangenomen. En het is om dit te *voorkomen* dat ondergeteekenden zich verplicht hebben gevoeld U. H. E. G. op hier geschetsten stand van zaken te wijzen. Aannemende, dat de Kunstnijverheid ook onder de wet betrokken zou kunnen worden, kan o.a. het volgende daartegen worden aangevoerd. Reeds gedurende meer dan 25 jaren is door bekwame krachten op het gebied der kunstnijverheid met groote liefde en taaie volharding, welke voortdurende teleurstellingen telkens opnieuw het hoofd boden, belangrijke aesthetische effect bereikt, en wel in die mate, dat Nederland onder de verschillende landen op dit terrein een vooraanstaande plaats inneemt; desniettemin en in scherp contrast daarmede is de algemeene belangstelling voor deze zaak bij het groote publiek nog steeds in zeer geringe mate voorhanden; dit laatste heeft als van zelf spreekt tot onmiddellijk gevolg, dat de inkomsten, welke door de betrokken kunstnijveren uit hun arbeid verworven worden, niet of nauwelijks toereikend zijn om op zeer sobere wijze in hun levensonderhoud te voorzien, en dat de weinige ondernemingen, welke zich met den verkoop dezer producten belasten, een kwijnend bestaan voeren.
En nu zou, indien de voorgenomen belasting ook hier werd opgelegd, de Regeering in plaats

van, gelijk zoo ten volle op haren weg ligt, dit nationale belang van diepe innerlijke waarde te bevorderen, in tegendeel de moeilijkheden, welke nu reeds ter nauwernood zijn te boven te blijven, nog vermeerderen. Dat hiertoe inderdaad zou worden overgegaan tot schade der direct betrokkenen in het bijzonder en ten nadeele van deze zoo belangrijke beweging in het algemeen, is daarom alreeds onaannemelijk; doch des te meer, omdat het bedrag aan gelden, hetwelk uit dezen hoofde de belasting zou opbrengen, wegens al te geringen omzet in de betrokken artikelen uitermate klein zal zijn, terwijl juist in de Memorie van Toelichting blz. 5 gezegd wordt, dat dit wetsontwerp beperkt is tot die gevallen, waarin een behoorlijke opbrengst te verwachten is.
Nog zij er op gewezen dat niet alleen de kunstnijveren naar deze verheffing van het gebruiksvoorwerp uitgaan, ook onder de industrieelen zijn er reeds die hunne krachten aan dit doel geven. Wij wijzen b.v. op den onlangs gestichten Bond voor Kunst in Industrie, alsook op de verschillende lichamen in het buitenland, die zich analoge opgaven hebben gesteld (British Institute of Industrial Art, Londen; Design and Industries Association, aldaar; de Service d'Etudes van het Ministère des Beaux Arts, Parijs; der Deutsche Werkbund; der Freie Werkbund, Wien; l'Oeuvre te Lausanne; Der Sweizerische Werkbund; Der Svaz te Praag; enz. enz.), waaruit genoegzaam blijkt dat wij hier spreken van een wereldbeweging, overal van diep ingrijpend belang geacht voor de cultureele ontwikkeling der volken. Waarbij ten overvloede kan gewezen worden op het feit, dat in het hier behandelde gegeven, Frankrijk een der voornaamste aanleidingen heeft gevonden voor zijn internationale tentoonstelling 1925.

Wij meenen in het bovenstaande voldoende te hebben aangetoond, dat de kunstnijveren terecht gewichtige bedenkingen zouden hebben in te brengen, wanneer ook het voor gebruik bestemde kunstnijverheidsvoorwerp van aesthetisch hoog gehalte werd getroffen door de voorgenomen belasting.

Redenen waarom ondergeteekenden zich richten tot de Leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal met het dringend verzoek Hunne bijzondere aandacht te willen wijden aan dit artikel, *opdat niet gebruiksvoorwerpen worden belast alleen omdat zij door kunstnijveren zijn ontworpen en verzorgd en daarom onder kunstvoorwerpen zouden kunnen worden gerekend.*

Namens het Bestuur der Nederlandsche
Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst,
J. F. VAN ROYEN, Voorzitter.
N. P. DE KOO, Secretaris.

Rotterdam, 27 April 1925,
Mathenesserlaan 418.

Een gelijkluidende copie werd ook gezonden aan den Minister van Financiën en aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

EXCURSIE NAAR EINDHOVEN.

Op 6 Juni a.s. zullen de leden van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw aan een excursie naar Eindhoven kunnen deelnemen, teneinde daar den woningbouw vanwege de gemeente en van bouwvereenigingen en die der N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken te bezichtigen[1]).
Het Gemeentebestuur van Eindhoven is zoo welwillend de deelnemers aan de excursie te ontvangen en zal een warme lunch, benevens een tocht met auto's door de gemeente aanbieden. Ook de Directie der N.V. Philip's Gloeilampenfabrieken heeft zich welwillend bereid verklaard de deelnemers te ontvangen en deze vóór hun vertrek uit Eindhoven een koud buffet aan te bieden.
Iedereen, die aan de excursie wenscht deel te nemen, wordt verzocht uiterlijk vóór 25 Mei opgaaf daarvan te doen aan het Instituut.
Zij, die alleen den namiddagtocht wenschen mede te maken, worden verzocht te 12.30 aan het Hotel Royal, recht tegenover het station, aanwezig te zijn, ten einde aan de lunch deel te nemen.

Het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw
H. P. J. BLOEMERS, Voorzitter
D. HUDIG, Secretaris-Directeur

[1]) Vertrek *volgens nieuwe dienstregeling* uit Amsterdam (W.P.) 8.10, Den Haag 7.06, Rotterdam (B) 7.43, Utrecht 8.51, Arnhem 8.31, Nijmegen 8.56.

LIJST INZENDERS TENTOONSTELLING PARIJS.

Wegens plaatsgebrek moest de door ons ontvangen lijst van inzenders voor de tweede maal uitvallen. In het volgende nummer zal de publicatie geschieden.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

LEDENVERGADERING (TEVENS ALGEMEENE VERGADERING) DONDERDAG 4 JUNI 1925 DES AVONDS 8 UUR IN HET GEBOUW HEYSTEE HEERENGRACHT.

Agenda:

1. Lezing der notulen.
2. Ingekomen stukken.
3. Jaarverslag van den 1en Secretaris.
4. „ „ „ Penningmeester.
5. „ „ de Redactie van het weekblad „Architectura".
6. „ „ „ „ „ „Wendingen".
7. Verslag van de verificatiecommissie.
8. Verkiezing van een lid van het Bestuur wegens periodiek aftreden van den Heer J. Zietsma (herkiesbaar).
9. Verkiezing van een lid van het Bestuur in de vacature-M. de Klerk.
10. Verkiezing van den Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
11. Begrooting voor het jaar 1925.
12. Installatie der leden: Mej. G. F. Kuiper, de Heeren: C. van Dam, W. A. van Gogh, J. R. Koning, Joh. A. Peters, W. Reeders, J. Tebrunsveld, K. Veen en C. Wegerif. (Aangehouden van vorige vergadering).
13. Mededeelingen van het Bestuur omtrent het bureau van administratie, enz.
14. Rondvraag.

C. J. BLAAUW, *Voorzitter.*
J. BOTERENBROOD, *1e Secretaris.*

VERGADERING VAN DE AFGEVAARDIGDE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

In de tweede helft van de maand Juni e.k. zal een vergadering worden gehouden door de Afgevaardigde Leden van het Genootschap ter bespreking van de mogelijkheden tot de versterking van het Genootschapsleven en de eventueel daaruit voortvloeiende wenschelijkheid tot wijziging van de Statuten, voor zoover deze de instelling van de groep der Afgevaardigde Leden bepalen en regelen.
Verder zullen nog eenige urgente punten behandeld worden. HET BESTUUR.

COMMISSIE VAN ONDERZOEK VOOR AFGEVAARDIGDE LEDEN.

In de laatste week van Juni e. k. zal de Commissie van Onderzoek voor de Afgevaardigde Leden, bestaande uit de Heeren Ir. J. B. van Loghem, Ir. A. Roosenburg en P. Vorkink, bijeenkomen.
Aan de leden, die zich voor het Afgevaardigd lidmaatschap willen aanmelden, wordt verzocht, hunne stukken vóór 21 Juni te willen inzenden aan het bureau van het Genootschap A. et A. Heerengracht 545 (Gebouw Heystee).
Het Bestuur vestigt in het bijzonder de aandacht op het feit, dat de aanmelding voor het Afgevaardigd Lidmaatschap van hen, die zich daartoe bekwaam achten, in het belang van het Genootschap is. HET BESTUUR.

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
30 MEI 1925

OUDE KERKEN IN ITALIË. — SAN AMBROGIO TE MILAAN.

Milaan, de eerste halte in Italië, na een vermoeiende reis vanaf Holland, hoe weinig Italiaansch doet deze stad ons aan met haar breede voorname winkelstraten en het drukke verkeer van trams en auto's, een echt moderne stad op elk gebied. De gast van een of twee dagen verzuimt natuurlijk niet den Dom, de Cenacolo van Lionardo, Brera en Ambrosiana te bezoeken, mogelijk ook de kunstschatten, die het Castello in zijn reusachtige zalen herbergt, dat groote slot zoo ruim gelegen, eigenlijk te nieuw van uiterlijk door de grondige restauraties. Toch verplaatst het ons in het schitterend kunsttijdperk der Visconti's en Sforza's (14e en 15e eeuw) vooral in dat van Lodovico il Moro, den grootste en laatste dezer tyrannen, aan wiens kunstzin Milaan hare schoonste Renaissance-gebouwen te danken heeft. Hij was het, die Bramante in de gelegenheid stelde zijn koepelsysteem uit te voeren bij den bouw van verschillende kerken, Lionardo da Vinci verbond hij aan zijn hof, wiens Avondmaal te zien is in het klooster naast Sta Maria delle Grazie, de grafkerk der Sforza's, bekroond door Bramante's voornamen koepel.

Het stemt ons weemoedig, dat de prachtlievende Moro zoo tragisch zijn leven besluiten moest in den somberen kerker van Loches als gevangene van Frankrijks koning, Lodewijk XII. Zijn grafteeken vindt men ook niet hier, doch in de Certosa te Pavia, een half uur sporen van Milaan.

Meer gedenkwaardige monumenten uit een veel vroeger tijdperk bleven in deze stad gespaard en goed bewaard. Zoo de San Lorenzo, een koepelkerk uit de 12e eeuw en de San Ambrogio, een drieschepige basiliek, waarvan koor en apsiden, de San Gottardo toren en de San Satiro kapel uit de eerste helft der 9e eeuw stammen, het overige begin 12e eeuw. Zij is gewijd aan den bisschop en kerkvader Ambrosius † 397, beschermheilige der stad, een hoogstaand, begaafd man, om wien de kerkelijke legende haar kleurige weefsels gesponnen heeft. Want is het attribuut van dezen heilige niet een bijenkorf of wel een wieg, waarin een kindje ligt omzwermd door bijen, een voorteeken hoe later zijn welsprekendheid en zoetvloeiende woordenstroom de menigte zou boeien en geestelijk sterken?

Door een zijstraatje, gescheiden van de drukke via Carducci, komt men op het stille plein waar men voor zich ziet den eenvoudigen lagen voorgevel met vijf poorten, die toegang verschaffen tot het ruime atrium. Deze lange rechthoekige voorhof imponeert door zijn ruimte, rhytmisch omsloten door de pijlerarcaden van gaanderijen en kerkfaçade. De eenige versiering van dezen baksteenbouw is de rondboogfries, die de daklijsten omzoomt en de slanke ronde zuilen, welke oprijzend uit de zware pijlers de verticale richting markeeren. Dit atrium is een waar museum: de wanden zijn hier en daar met oude fresco's bedekt, heidensche gedenkteekenen, beeldhouwwerk uit den Romeinschen vervaltijd, oud-Christelijke grafteekens, met blazoenen versierde overblijfselen uit de 15e en 16e eeuw vindt men in deze galerijen. Meer bezienswaard zijn de pijlerkapi-

BASILIEK S. AMBROGIO MILAAN

teelen met hun grillig Longobardische vlechtwerk en dierornament, wat wij terug zullen vinden in de kerk en haar portalen. Bizonder rijk en mooi is het hoofdportaal (gesigneerd „Adam Magister"). In groote variatie is hier het riem- en vlechtwerk op de stijlen, bogen en bovendorpel aangebracht, afgewisseld door vrucht-, bloem- en diermotieven.

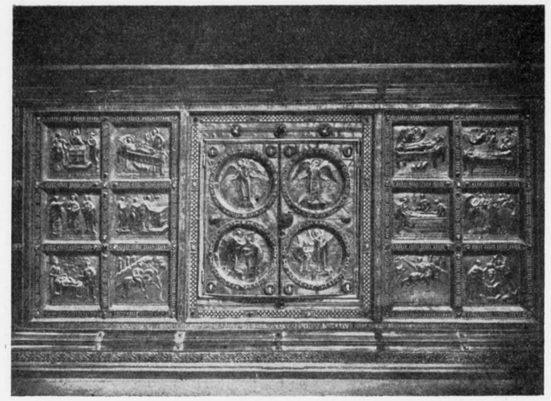
De oudste houten gebeeldhouwde deur (4e eeuw) sluit dit portaal. De tien paneelen van verschillenden vorm, omsloten door een streng gestileerden acanthusrand, stellen in laagrelief tafereelen uit de geschiedenis van koning David voor. Door een ijzeren dicht hekwerk beschermd is hiervan niets te zien en zelfs toen de koster dit voor ons ontsloten had was het moeilijk de details der paneelen, gemaakt van ceder- en cypressenhout, te onderscheiden.

De basiliek, die we nu binnenkomen, is van bizondere beteekenis voor de geschiedenis van den Romaanschen stijl. Hier toch is voor het eerst in Italië de gewelfbouw toegepast in de 12e eeuw. Geen dwarsschip ziet men hier, doch het laatste gewelfveld van het middenschip is vervangen door een achthoekigen koepel op lagen tamboer, waarin afwisselend vijf en drie vensters het licht doorlaten. De overgang van het vierkant op den achthoek wordt door couchen, schelpvormige nissen, bewerkstelligd en een tentdak bekroont het geheel. De zijbeuken hebben twee verdiepingen, waarvan de bovenste de emporen bevat, breede gaanderijen door kruisgewelven afgedekt half zoo groot als die der middenbeuk. De vier groote gewelfsvelden der hoofdbeuk rusten op krachtige vierkante pijlers, geflankeerd door slanke ronde schalken, die de diagonaalribben dragen, hier nog platte banden, die de graten van het kruisgewelf bedekken en steunen tegelijk. De intercolommen, ruimte tusschen twee zuilen, in beide verdiepingen zijn door kortere pijlers in twee arcaden verdeeld. Hoewel de afmetingen der kerk groot zijn, heeft het geheel van binnen iets gedrukts, ook doordat de hoofdbeuk slechts het licht ontvangt door de vijf ramen van den voorgevel.

Geschilderde randen omgeven de bogen; op de pijlers zijn nog sporen van heiligenfiguren aanwezig. Een gebeeldhouwd rondboogfries scheidt de twee verdiepingen; de drie apsiden, die de beuken afsluiten, behooren nog tot den bouw der 8e en 9e eeuw. De middelste apsis is versierd met een mozaïk van de 12e eeuw in byzantijnschen trant naar inhoud en vorm, waarschijnlijk door Venetiaansche meesters gemaakt. De figuren komen op gouden achtergrond uit. In het midden zit de Christus op hoogen troon, welke met edelsteenen bezaaid is, tusschen St. Gervatius en St. Protatius als byzantijnsche keizers gekleed, boven wie twee aartsengelen zweven. Onder de voeten van Christus zijn in drie medaillons Sta Marcellina, San Satiro en Sta Candida afgebeeld. In de hoeken der apsis naast de heiligen, omsluiten wuivende palmboomen in minuscule vaasjes geplant, twee tafereelen uit het leven van den H. Ambrosius. Links woont de heilige in een visioen de begrafenis van zijn vriend Sint Maarten te Tours bij, rechts leidt hij heilige ceremoniën in zijn kerk te Milaan. Het hoog-

MOZAÏK BOVEN APSIS S. AMBROGIO

ACHTERZIJDE VAN HET ALTAAR IN DE BASILIEK S. AMBROGIO

gelegen koor bevat in Renaissance stijl gebeeldhouwde kanunnikenbanken, en een bisschopszetel. In de krypta daaronder bevindt zich het gebeente der heiligen Protatius en Gervatius (Milaneesche martelaars, zoons van St. Vitalis) door Ambrosius gevonden op aanwijzing van den apostel Paulus, die hem in een droom verscheen. Voor deze relikwiëen werd de oorspronkelijke kerk door Ambrosius gebouwd. Vóór het koor staat het reusachtige ciborium, een steenen dakvorm, boven het altaar, door vier porfieren zuilen met vergulde kapiteelen gedragen (9e eeuw). De driekoekige zijvlakken bevatten in stuc uitgevoerd figurale tafereelen goud op blauwen grond. Het voorvlak vertoont Christus, aan Petrus de sleutels, aan Paulus het wetboek reikend, wat zij eerbiedig met omhulde handen in ontvangst nemen. De andere vakken bevatten St. Benedictus tusschen twee Milaaneesche edelen in gebukte houding, Sta Scholastica tusschen twee Milaneesche vrouwen en op den achterwand St. Ambrosius tusschen St. Gervatius en St. Protatius, die hem twee Benedictijner monniken voorstellen. Dit ciborium is uit de 13e eeuw. De figuren zijn goed gekarakteriseerd, de plooienval der kleeding is los en bevallig, geïnspireerd op die der antieken, de profane personen dragen het costuum van hun tijd. Onder dit altaarbaldakijn bevindt zich het gouden antipendium, de pala d'oro door Wolfinus in 835 in opdracht van aartsbisschop Augibertus vervaardigd. Dit beroemde hoofdwerk der goudsmidskunst uit het Karolingische tijdvak, bestaat uit gouden paneeltjes, omsloten door een lijst van goudfiligraan ingelegd met email en edelsteenen. In laag-relief zijn op die paneeltjes tafereelen uit het Oude en Nieuwe Testament en uit het leven van St. Ambrosius aangebracht.

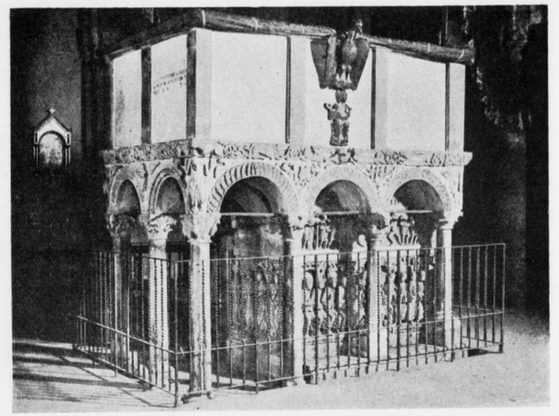
Het middelste van de drie rechthoekige vakken, waarin de voorkant verdeeld is, toont ons in den vorm van een Grieksch kruis, in het midden: Christus omringd door de symbolen der Evangelisten. De vier hoeken zijn opgevuld door apostelen, drie aan drie. Aan weerszijden van dit middenvak bevinden zich zes vierkante paneeltjes, waarop voorstellingen uit het leven van Christus.

De achterkant van het altaar is veel eenvoudiger bewerkt. Het middenvak, dat uit twee deurtjes bestaat, toont ons in vier cirkels, hoe Ambrosius uit de handen van bisschop Augibertus het altaar ontvangt en hoe de heilige den edelsmid, meester Wolfinus, kroont. In de twee bovenste cirkels zien twee staande engelen met uitgespreide vleugels neer op de plechtige handelingen. Merkwaardig is het, hoe bisschop Augibertus afgebeeld staat met den vierkanten nimbus der levende heiligen. In de twaalf overige paneelen ziet men tafereelen uit het leven van den H. Ambrosius.

Doordat in 1196 de koepel instortte en ook het antependium beschadigd werd, is dit hersteld en zijn er nu ornamenten uit de 9e en uit de 13e eeuw aanwezig. Ook het ciborium is toen vernieuwd. In het koormozaïk is nog de oude vorm te herkennen, bij de voorstelling van Ambrosius, die de mis bedient.

Nog zijn in het schip merkwaardig twee Romeinsche zuilen! Op de eene is een

bronzen Grieksch kruis geplaatst, terwijl op de andere een bronzen slang is te zien, waaraan een bizondere heelkracht werd toegeschreven, in verband met de bronzen slang door Mozes opgericht in de woestijn. Verder treft ons links voor het laatste zuilenpaar der hoofdbeuk een groot primitief spreekgestoelte, gedragen door zuilen, welke een sarcophaag omsluiten, die op zich zelf al zeer merkwaardig is; deze heet het stoffelijk omhulsel van Stilicho te

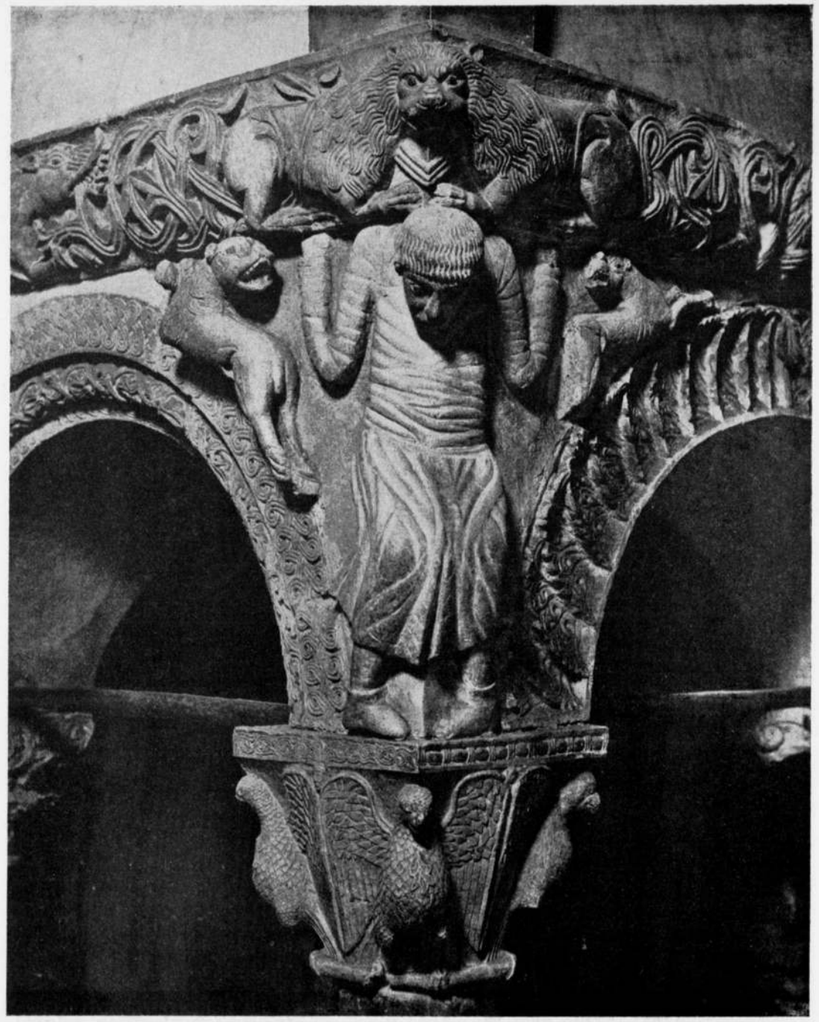
SPREEKGESTOELTE, WAARONDER SARCOPHAAG (S. AMBROGIO)

bevatten, den regent van het West-Romeinsche rijk, door keizer Theodosius († 395) aan zijn zoon Honorius toegevoegd. Deze sarcophaag is met typische Oud-Christelijke voorstellingen in hoogrelief versierd, n.l. met het borstbeeld van een echtpaar; ook Christus, jong en zonder baard, met zegenend gebaar, staat tusschen heiligen in antieke gewaden; nauw verwant is dit aan de laat-Romeinsche sarcophagenplastiek. Op de zijwanden zijn tafereelen uit het Oude en Nieuwe Testament uitgebeeld in klassieke vormentaal. Zoo zijn het de paarden van Helios, die Elia's wagen ten hemel voeren en ziet men Abrahams offerande naast antieke maskers.

Geheel anders is de steenen kansel, welke op deze sarcophaag rust. Dit is Longobardisch werk uit het begin der 12e eeuw. We zien weer de primitieve uitbeelding der mensch- en dierfiguren vereenigd met het grillige riem- en vlechtwerk. Zoo op den hoek de leeuwenkop van voren gezien, die aan twee leeuwen op de zijvlakken toebehoort. De ruwe, onbeholpen weergave van dit beeldhouwwerk vormt een groote tegenstelling met dat van het ciborium. Aardig kan men juist hier de verschillende stroomingen, aard en bewerking der plastiek van het Oosten, Zuiden en Noorden vergelijken.

Ter rechterzijde van het koor ontsloot de koster voor ons de deur van een kapel, die uitkomt in het oudste gedeelte van het gebouw, de St. Satirokapel, naar den broeder van St. Ambrosius genoemd. Vreemd deden ons bij het binnenkomen de barokke schilderingen van Tiepolo aan, die muur en gewelf bedekten, afbreuk diende aan de mysterieuze stemming van de donkere, aangrenzende ruimte, waar nog de alleroudste mozaïken (begin 9e eeuw) van koepelgewelf en muren ons tegenglansden. Zij stammen uit den tijd van den vromen stichter, aartsbisschop Augibertus 824—835, die deze kerk deed verrijzen op dezelfde plaats en volgens hetzelfde grondplan van de eerste basiliek waar Ambrosius in 837 den geleerden Augustinus doopte en twee jaar later keizer Theodosius den toegang tot het heiligdom verbood na diens gruweldaden te Thessalonica.

Keeren we terug in het schip der kerk, dan vinden we bij den uitgang links nog een doodeenvoudige sarcophaag in den vorm van een huis, staande op vier ruwe steenblokjes en slechts op de hoeken voorzien van een acroterie, verder zonder eenige versiering. Hierin rust het overschot van den aartsbisschop Auspertus van Biassano, 868—882, die het atrium voor de kerk liet bouwen. Sedert 1117 is dit vernieuwd tegelijk met het grootste gedeelte der kerk en den noorderklokketoren, de Campanile della Canonica. Deze is twee verdiepingen hooger dan de zuidelijke

HOEKDETAIL SPREEKGESTOELTE

uit de eerste helft der 9e eeuw en daarbij rijker versierd. Elke verdieping (er zijn er zeven) is gemarkeerd door een rondbogenfries, terwijl twee rijen slanke lisenen voor de vertikale lijn zorgen. In de hoogste verdieping waar de klokken hangen, onder het lage pyramidevormige dak, zijn aan elke zijde drie hooge galmgaten uitgespaard.
Onze geleider bracht ons op een binnenhof, vanuit het linkerzijschip toegankelijk. Dit is de z.g.n. Canonica, waar de woningen der koorheeren zich bevinden. Hier is door Bramante in 1492 een ruime loggia begonnen, welke helaas slechts aan een zijde voltooid is, tegen de kerk n.l. Granieten zuilen, waarvan de slankheid nog

verhoogd wordt door een teerling boven het zwartmarmeren Corintisch kapiteel, dragen de hooge ronde baksteenen bogen dezer gaanderij. De zuilbasementen vertoonen het eenvoudige attisch profiel. Merkwaardig is, dat de schacht der hoekzuilen, evenals een boomstam regelmatig met dikke steenen knoesten is bezet. Het doel of de reden van deze uitzondering is niet bekend tot nog toe.
Om nog een kijkje te hebben op koor en koepel van San Ambrogio bracht de koster ons naar de binnenplaats van het aangrenzende oude klooster, nu militair hospitaal. Van hier af konden we de dwerggalerijen, zoo typisch voor den Lombardischen stijl goed zien; zij omsluiten in twee rijen bovenelkaar den achthoekigen koepel, die door een eenvoudig tentdak bekroond wordt.
Nog eens de kerk door naar het atrium, konden we noode scheiden van deze rustige plek, om ons weer te begeven in het straatgewoel daarbuiten.
Hoe komt het dat voor den mensch uit de twintigste eeuw er zoo'n groote bekoring uitgaat van deze heel oude kerken? San Ambrogio, San Zeno te Verona, San Miniato bij Florence? Zij laten een onvergetelijken indruk achter: de rust, de eenheid in bekleeding en versiering, het intieme van een betrekkelijk lage omsloten ruimte, spaarzaam verlicht, het primitieve, dikwijls kinderlijke ornament, de rustige kleuren, dit alles te zamen is het, geloof ik, wat ons in een bizondere, bijna gewijde stemming brengt, die in de herinnering nog lang nawerkt.
Mei 1925. M. H. NEDERBURGH.

NOTULEN DER LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA, GEHOUDEN OP MAANDAG 20 APIL 1925, HEERENGRACHT 545.

De Notulen der ledenvergadering van 19 December 1924 worden ongelezen goedgekeurd.
Ingekomen een schrijven van den heer H. Th. Wijdeveld met kennisgeving van verhindering.
De voorzitter noodigt den heer Boeyinga, als inleider van de te houden besprekingen, uit plaats te nemen aan de bestuurstafel.
De heer Boeyinga is zeer verheugd, dat de opkomst goed is en meent er uit op te mogen maken, dat er „iets" omgaat in de leden. „Iets", dat spreker op het oogenblik niet nader wil definieeren, maar dat, naar zijn overtuiging van het zelfde gehalte is als wat thans in de commissie Boeyinga, Bruin, Kramer, leeft. De belangen van het Genootschap zijn de belangen van de Bouwkunst, dit spreekt van zelf; van den kant onzer commissie stellen wij dit dan ook voorop, maar tevens zijn wij er van overtuigd, dat een inniger Genootschapsleven de Bouwkunst ten goede kan komen, dus dat ook door de niet directe belangen van de Bouwkunst in het Genootschap te behartigen de belangen daarvan gebaat kunnen worden.
Wanneer wij iets *niet* willen, dan zijn dit de gezellige avondjes, waarover onder de leden wel eens gesproken wordt. Maar, de uitwisseling van gedachten moet aangemoedigd worden, er moet gezocht worden naar een vruchtbaren bodem.
Hoewel er in Amsterdam misschien in wezen meer eenheid is dan ergens anders, worden individueele talenten toch in het algemeen ook gesteund door hun omgeving; dit uit te breiden en aan te moedigen zou het „elkaar begrijpen" kunnen bevorderen.
In den loop der jaren is het de taak van A et A geweest de belangen der Bouwkunst te bevorderen, die taak mag het zeker niet laten glippen. Een samentrekken van krachten op den idieelen kant van haar taak zal voor een Vereeniging als A et A veel eenvoudiger en logischer zijn dan voor een Vakvereeniging. In de vakvereeniging zal „het idieele" steeds onder de hoede en het meesterschap van het „vakbelang" zich moeten zien te „handhaven".
Dit „handhaven" is in de vakvereeniging de hoogste mogelijkheid en daar alleen toelaatbaar als het door het vakbelang „makkelijk" te „aanvaarden" is, en als „het" dit belang, in geen enkel opzicht schaadt, of ook zelfs maar schijnt iets in den weg te leggen. Een geheel gezuiverde toestand is in een verre toekomst mogelijk. Wanneer wij zoeken naar een basis, zal het niet noodig zijn die geheel theoretisch zuiver te stellen, met elkaar leeren begrijpen zal al heel wat te bereiken zijn. Velen zijn er van overtuigd, dat de afgevaardigde leden een struikelblok zijn ten opzichte van bepaalde wenschelijkheden voor het Genootschap. Wij moeten daarom niet bang zijn hier te herzien, als het noodig blijkt. Wij zijn overtuigd, dat het Bestuur heeft gedaan wat het kon, maar vragen ons af, of dit niet op een andere manier te doen geweest zou zijn.
De voorzitter vraagt, wie naar aanleiding van de woorden van den heer Boeyinga het woord verlangt.
De heer Eibink meent dat dit moeilijk gaat, daar de heer B. te weinig positieve dingen aangeroerd

heeft, alleen meent spreker, dat er eenige uitgesproken bedoeling te bespeuren valt ten opzichte van de afgevaardigde leden.

De Voorzitter : Een ding is positief genoemd: het herzien der voorschriften voor de afgevaardigde leden. Niet in den zin van gedeeltelijke opheffing maar in den zin van soepeler maken. Het dienen van idieele belangen brengt noodzakelijk met zich, dat er niet elk oogenblik tastbare restutaten te boeken zijn. Dit den afgev. leden tot een verwijt maken zou van allen zin ontbloot zijn. Een van de keerpunten in de ontwikkeling van het Genootschap is het instituut der afgevaardigde leden. Spreker vraagt de vergadering of deze werkelijk meent, dat dit instituut idieele belangen weerstreeft. Wanneer men daar van overtuigd is, mag er zeker niet gewijfeld worden, en moet men krachtig durven ingrijpen. Eenvoudig is dit zelfs ook dan niet, daar „historie afgevaardigde leden" een gedeelte van de historie van het Genootschap is en bovendien zeker niet ingesteld om materieele dingen te stimuleeren.

De heer Boeyinga wijdt hierna nog eenige woorden aan „de andere richting", die gezocht moet worden ; wil zich echter niet uitspreken, welke richting hij bedoelt.

De Voorzitter stelt voorop, dat een andere richting niet mogelijk is ; spreker acht alleen een andere wijze mogelijk waarop beter, en met meer resultaat misschien, in de bestaande richting gewerkt kan worden. Spreker is het met den heer B. eens, dat het mogelijk is een milieu te scheppen ; vraagt den heer B. zich uit te spreken, wat hij van zijn kant met verandering van richting bedoelt.

De heer Eibink meent, dat de heer B. twee dingen op het oog heeft: verandering van richting of anders meer initiatief van de leden. De heer Boeyinga meent, dat er geen sprake is en mag zijn van een Nieuwe richting ; de eenige richting moet die zijn, waardoor het talent ondersteund wordt en in die richting is het Genootschap steeds werkzaam geweest. Het gaat niet over „richting", het gaat er over wat het Genootschap „wil".

De Voorzitter wil uitspraak ten opzichte van afgevaardigde leden, maar wil dan ook aangetoond zien dát en hoé de invloed van dit instituut ongunstig kan zijn.

De heer Bruin wil vergadering over het doode punt heen helpen. Spreker meent, dat het Bestuur los staat van het Genootschap, de afgevaardigde leden bestaan niet meer, of bestaan hoogstens als fantoom. Het Bestuur doet al het werk, wij wenschen, dat er meer meeleven mogelijk is, er moet meer voeling bestaan tusschen leden en bestuur, er moet meer sprake zijn van Genootschapsdaden dan van Bestuursdaden.

Een stem uit de vergadering wenscht : „Meer amicitia in gezellige bijeenkomsten".

De voorzitter antwoordt den heer Bruin, dat afgevaardigde leden nooit in het bijzonder iets van zich laten hooren, zij moeten leden aan het Bestuur en verschillende commissies leveren. Wanneer spreker duidelijk gemaakt wordt, dat het de wensch der vergadering is, dat er naar meerdere gezelligheid gezocht moet worden, dan is daar over te spreken. Laat die wensch dan echter goed gefundeerd uit de vergadering komen. Spreker merkt op, dat het natuurlijk onjuist is te meenen, dat het Bestuur los staat van het Genootschap ; dat het Bestuur los is komen te staan van leden, wat de heer Bruin waarschijnlijk bedoelt, is geen toeval, dit heeft ook zijn geschiedenis ; men komt immers niet op vergaderingen.

Men kan meenen, dat dit door de afgevaardigde leden komt, spreker acht dit al zeer onwaarschijnlijk. Amicitia is iets, dat van zelf spreekt, daar behoeft verder geen woord over gezegd te worden ; dat het instituut die vriendschap in den weg zou staan is al zeer weinig aannemelijk en trouwens door niets bewezen ook. Vruchtbaar werk zouden wij kunnen doen, door iets van ons architectenbestaan, van ons leven, voelen en denken in deze vergaderingen en daardoor in het Genootschap te brengen. Spreker vraagt in dien zin voorstellen in positieve richting.

De heer Bot : Het wezen van een „vereeniging" in een „vereeniging" acht spreker onjuist; gewone leden moeten deel kunnen nemen aan organiseerend werk.

De groep afgevaardigde leden zou óm te vormen zijn tot een Genootschapsraad. Eerst dan zal een goed leven mogelijk zijn.

De heer Jordens betoogt, dat, als men zich afzondert, men dood gaat, zoo is het met de afgevaardigde leden. Spreker zond in voor commissie van onderzoek, ontving daarover echter in dit verband nooit afdoend antwoord.

De heer Boeyinga zoekt steun in vergadering, wil iets opofferen terwille van de „amicitia". Spreker had in afgevaardigde leden geloofd, doet dit thans niet meer, alleen het select stellen van de groep heeft waarde. Verder is het noodig eens in de veertien dagen te vergaderen en wel in goed bezochte vergaderingen, de daarin ontstaande stroomingen en gedachten kunnen bevruchtend werken op de dingen, die wel in de statuten voorkomen, maar thans verwaarloosd worden. Spreker wil allerminst de kracht van wat aanwezig is overschatten.

De heer Snellebrand zegt, dat, voor zoover hem de zaak duidelijk is, de heer B. oorzaak en gevolg verwisselt ; het is natuurlijk mogelijk, dat vergaderingen, die eens in de veertien dagen gehouden worden, wèl bezocht worden terwijl vergaderingen eens per maand geen publiek trekken. Eenigszins stout acht spreker die gevolgtrekking echter wèl.

De heer Eibink meent, dat het heel goed wenschelijk kan zijn, dat de groep afgevaardigde leden

opgeheven wordt, spreker heeft echter nog geen enkel motief gehoord, dat die wenschelijkheid aannemelijk maakt.

De heer van Loghem is van oordeel, dat wanneer er in de leden werkelijk zoo'n daaddrang aanwezig is, als de heer Boeyinga veronderstelt, die zeker niet verwaarloosd mag worden. Spreker meent echter iets van een champagnestemming te bespeuren. Niet dat de leden zelf al in die stemming verkeeren, verre van dat, maar de commissie van drie heeft dan toch wel hoop, dat de leden tegen die stemming wel geen bezwaar zullen hebben, als ze er zachtkens in gebracht kunnen worden.

Gesteld echter, dat er enthousiasme komt, dan zal men in elk geval over een champagne stemming heen moeten komen, om tot daden te geraken. In elk geval zal het Bestuur hier de leiding moeten geven. In nieuwe gedachten schuilen veel mogelijkheden. Laten wij vertrouwen hebben in hen, die meenen iets nieuws te kunnen brengen ; iets positiefs zal er voorloopig niet te zeggen zijn.

De heer Jordens, repliceerende, meest dat er actie noodig is, er komt te weinig beweging.

De heer Eibink verwacht veel van vergaderingen eens in de veertien dagen. De heer De Groot meent dat, in een Genootschap, dat zich democratisch voelt, een groep als die der Afgevaardigde leden niet mogelijk moest zijn. Spreker acht elk afgevaardigd lid een beleediging, niet alleen voor de oudere, maar ook voor de jongere leden. Spreker vreest coteriegeest. De heer de Groot vraagt applaus voor het niet afgevaardigde lid Verkruysen. De heer Verkruysen is er in geslaagd een weekblad te maken waar Architectura trotsch op mag zijn, iets wat vorige redacties, waar niets dan afgevaardigde leden in zaten, dan toch maar niet gelukt is. Architectura is nu tenminste een fatsoenlijk blad. Volgt een warm applaus voor den heer Verkruysen.

De heer Boeyinga wil art. 2 der statuten meer nageleefd zien, heeft veel vertrouwen in voortreffelijke leiding van het Bestuur, wenscht Prijsvragen, Winterprogramma, Democratie en Vergaderingen ; het gaat niet aan, dat elkeen invloed heeft, het apparaat der afgevaardigde leden moet wijken voor ons nieuwe programma, er is een gevaarlijke kant aan vrije keuze.

De Voorzitter merkt op, dat veel van wat de heer Boeyinga aanroert samenhangt met het Budget en dit is in hoofdzaak : Wendingen en Architectura. De buitenleden hebben eigenlijk niet anders.

Spr. vraagt of de vergadering van meening is, dat bladen opgeheven kunnen worden. De heer de Groot zou dat onjuist vinden. De Voorzitter repliceert.

De heer Speyer acht een gezellig lokaal noodig. De Voorzitter merkt op, dat bij een lokaal veel andere dingen komen, die ook niet voor niets te krijgen zijn.

De heer Baanders wil Wendingen tot op de helft verminderd zien.

De heer Boeyinga meent, dat Bestuur al het mogelijke gedaan heeft, waarover spreker zich verheugt ; Wendingen wil men graag behouden, het moet echter minder een uitgave van het Genootschap worden.

De Voorzitter merkt op, dat, als Wendingen los van het Genootschap komt, het onherroepelijk in elkaar zal zakken. Spreker acht het niet juist Wendingen prijs te geven voor iets zoo vaag als een programma, dat er nog niet is.

Voorgesteld wordt een Commissie te benoemen. De heer Bruin merkt op, dat de heer Boeyinga zijn kruit droog houdt. Spreker acht de positie van Wendingen niet in alle opzichten even gunstig. Wendingen zal toch te eeniger tijd moeten veranderen. Spreker brengt hulde aan den heer Wijdeveld.

Verder merkt de heer Bruin op, dat er geen sprake is van een champagnestemming, waarin leden naar de macht zouden streven. Spreker wil instituut van afgevaardigde leden hervormen, zij hebben hun bestaansrecht niet bewezen. Tentoonstellingen vinden niet plaats. Daarvoor in de plaats moeten Prijsvragen uitgeschreven worden.

Een vereeniging, die zijn heele budget in zijn publicaties steekt, ontwikkelt zich niet zooals het moet. De bladen overheerschen alles. De vraag is, wat er zou kunnen vervallen van de uitgaven. De malaise verdwijnt, wij gaan een anderen tijd tegemoet, de vergaderingen zullen zeker beter bezocht worden.

De heer Kramer valt den heer Bruin bij, oefent kritiek uit op afgevaardigde leden.

De Voorzitter herinnert er aan, dat leden hier weinig recht van spreken hebben daar juist het Bestuur de bepalingen van afgevaardigde leden dóór heeft willen voeren maar daarbij, door de daartegen gerichte uitspraak der ledenvergadering een niet ongevoelige nederlaag heeft geleden. Spreker brengt het benoemen van een Commissie in stemming.

De heer Rot wil vóór alles de afgevaardigde leden de wereld uit hebben. Dit de commissie op te dragen, acht spreker voorloopig voldoende. De voorzitter toont de onmogelijkheid daarvan aan.

De heer Baanders wenscht eerst een instructie te formuleeren.

Een gedeelte van de Vergadering wenscht een werkprogramma, een ander vrijheid in het doen van voorstellen. Er ontspint zich een discussie, of de Commissie vrij moet zijn.

Besloten wordt dat de Commissie geheel vrij zal zijn en Vergadering noch Bestuur zich in eenig opzicht binden aan het door Commissie uit te brengen advies.

De heer Hardeveld meent, dat de Commissie geheel vrij moet staan van het Bestuur; de Voorzitter

ondersteunt dit. De heer Baanders ziet er zóó een motie van wantrouwen in en merkt op dat op de volle medewerking van het Bestuur gerekend moet kunnen worden. De Voorzitter zegt, er in geen geval bezwaar tegen te hebben de volle medewerking van het Bestuur toe te zeggen.
Bij eerste stemming worden uitgebracht 26 stemmen op den heer Bruin, 24 stemmen op den heer Boeyinga, 13 stemmen op den heer Kramer.
De heer Kramer wenscht een eventueele benoeming wegens drukke bezigheden en geen geval te aanvaarden. De vergadering verwondert zich. Hierna wordt de heer J. B. van Loghem benoemd, zoodat in deze commissie aangewezen zijn de heeren B. Boeyinga, W. Bruin en J. B. van Loghem welke hun benoeming onder applaus der vergadering aanvaarden.
In de commissie van verificatie worden eveneens de heeren Boeyinga, Bruin en van Loghem gekozen.
De installatie van nieuwe leden wordt uitgesteld tot een volgende vergadering.
Na rondvraag volgt sluiting.

WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN ARCHITECTENTITEL.

Bij mijn schrijven in het vorige nummer is mij de kwalifikatie „prutswerk" ontvallen. Dit in verband met het instellen van een examen tot het verkrijgen van den architecten-titel.
Ik betreur dat ik hiermede den indruk heb moeten maken van een algeheel gebrek aan waardeering voor de doorwrochte studie, neergelegd in het betreffende rapport van de commissie uit de B. N. A. en wensch hiermede deze fout gaarne te herstellen.
Maar ook wensch ik nog eens te onderstreepen, dat men m.i. den „op nader te bepalen datum in te stellen Wettelijken Raad", niet aan het nageslacht kan overlaten.
En door deze aangelegenheid tot een onderwijs-kwestie te maken, heeft het er allen schijn van dat men in de B. N. A. geneigd is dien kant uit te gaan.
We hebben nu alweer een doorwrochte studie van den heer Friedhoff betreffende onderwijshervorming. Als deze affaire haar beslag heeft gekregen „dan hebben we iets om te beschermen" volgens dezen onderwijsman.
Neen, geachte heer Friedhoff. Wij hebben nu al iets wat in onzen tijd van groei, maar ook van verwording en verval, beschermd moet worden.
En daarvoor hebben we in de allereerste plaats noodig: een kerngezonde architectenorganisatie, vrij van kliekgedoe en vrij van afzonderlijke groepen met geheime code's, enz. enz.

J. LUTHMANN.

Naschrift van een redactielid.

De heer Luthman valt m.i. ten onrechte den heer Friedhoff, die in het Bouwkundig Weekblad een artikel over de architectenopleiding schreef, aan. Het komt mij toch voor en ik meen dit reeds in „Architectura" gezegd te hebben, dat het van gezond inzicht getuigt, wanneer men het vraagstuk der wettelijke bevoegdheid tot uitoefening van het architectenberoep koppelt aan de opleiding tot architect. Immers zal een gezonde regelmaat in die opleiding de mogelijkheid scheppen tot regeling van het architectenberoep.
Is men niet bij machte in de opleiding eenige regel te brengen, dan zal men ook geen basis hebben om bevoegdheid toe te kennen. Dit is m.i. volkomen gezond. Men kan ook tegen elke regeling zijn, doch dan moet men ook consequent zich tegen de bescherming van beroep of titel verzetten.
In tegenstelling met den heer Luthmann, kan ik het geen ramp achten, zoo we inderdaad de instelling van een „Wettelijken Raad" aan het nageslacht moesten overlaten: ten eerste is het nageslacht er eerder dan we soms denken en tweedens komt mij het vraagstuk der opleiding *voor de architecten* veel belangrijker voor dan het instellen van „Raden". Wie bij dergelijke vraagstukken niet buiten zichzelf, zelfs buiten, d.w.z. *verder* dan het oogenblik van heden ziet, zal allicht het nageslacht verwaarloozen, doch het vraagstuk, dat zich onder de eenigszins onbeholpen benaming van „Bescherming van den architectentitel" heeft aangekondigd, blijkt

bij de behandeling al dadelijk dieper en verder te grijpen dan de „zekerheidsstelling" van den architect. Dit vraagstuk *moet* zich koppelen aan de toekomstige ontwikkeling der bouwkunst en zal zich daarom uiteraard betrekken tot het *wordende* geslacht, de wordende architecten i.c.
Bij alle waardeering voor het goede werk, zal men toch moeten erkennen, dat meer nog dan voor een kwart-eeuw geleden, de bouwkunst-producten een chaotischen geestestoestand teekenen en de vraag der opleiding wordt temeer klemmend, omdat de z.g. praktijk geen gunstige basis voor opleiding meer biedt. Wanneer de huidige architecten een goed georganiseerde opleiding tot stand zouden kunnen brengen, doen ze dan ook voor de bouwkunst een uitstekend werk, waarmede nog niet gezegd behoeft te zijn dat die opleiding het alleen-zaligmakende voor den toekomstigen architect behoeft te zijn. In ieder geval is de idee van een zich met het nageslacht bezighoudende architecten-opleiding gezonder en levenskrachtiger dan het ideaal van een kerngezonde architecten-organisatie, die in den tegenwoordigen tijd bijna niet te denken is. Is zoo'n architecten-organisatie naar de *architectuur* genomen werkelijk gezond, dan zal ze allerwegen voor een „kliek" gescholden worden.

C. J. BLAAUW.

TIJDSCHRIFTEN.

Bouwen, nrs. 3 en 4.

De internationale prijsvraag voor de vernieuwing van de Koninginnebrug te Rotterdam door Ir. A. van der Steur. Met afbeeldingen.

Architekten.

Nr. 4. De jaarlijksche prijsvraag om de gouden medaille had tot opgave een woonwijk. Gegeven was een vrijwel rechthoekig terrein (1 : 3), de korte zijden N.—Z. gericht. De winnaar, H. J. Kampmann projecteerde nu 27 gelijkvormige straten evenwijdig aan de korte zijden. Een kerk middenin en verder in de as een schoolgebouw aan een (natuurlijk rechthoekig) plein. Steegjes vormen dwarsverbindingen Voilà tout. Maar nog dit : de straten zijn alle onsymmetrisch, slechts aan de noordzijde bebouwd. De zuidelijke wand wordt gevormd door een tuinmuur waarboven boomen uitkomen. Winkels als vierkante paviljoentjes op de straat-steegkruisingen.
Nr. 7. Bouwmeester Philip de Lange. Een achttiende-eeuwsche Nederlandsche architect die verschillende werken in Denemarken uitvoerde, ten deele in samenwerking met Cornelius Krieger of Kruger — wellicht een landgenoot — die hem en Nederlandsche werklui liet overkomen. In hun werk is hun landaard wel te herkennen.

A. B. C., Beiträge zum Bauen.

Het frissche, Zwitsersche blaadje „Bekisting" door Roth. Weg met het gebruikelijke getimmer dat 22 % van de kosten van constructies in gewapend beton verslindt. Besproken worden vier mogelijkheden om daaraan ten deele te ontkomen. „Modern bouwen". Ook al betonbouwsystemen. Ontwerpen van Mies v. d. Rohe en M. Stam. „Nieuwe betonsoorten". Enz.

Haben die Architekten Gehirne?

Badewanne

leicht zu reinigen
sachlich
glatt

Bahnhöfe

unsachlich — aber imposant
Arkaden — als geistiger Überzug
Dreckwinkel.

W. B.

PRIJSVRAAG.
De afdeeling Rotterdam van het Nederlandsch Kunstverbond (Van Vollenhovenstraat 37) schrijft in opdracht van de Zilveren Voetbalcommissie, ter viering van haar 25-jarig jubileum, een prijsvraag uit voor een ontwerp van een reclameplaat, betrekking hebbende op sport in den ruimsten zin van het woord. De plaat moet op pakkende wijze propaganda maken voor de sport, door hetzij de idee en de waarde der sport in het algemeen, hetzij een of anderen tak daarvan en de schoonheid van zijn beoefening in beeld te brengen.
De mededinging is opengesteld voor iederen Nederlandschen kunstenaar. Uitgeloofd zijn een eerste prijs van *f* 500, een tweede van *f* 300 en twee derde prijzen elk van *f* 100.
De jury bestaat uit de heeren W. van Konijnenburg, A. Lion Cachet, J. Sluyters, G. Veldheer en Mr. J. H. H. Kessler.
Een programma voor de prijsvraag is in druk verschenen.

PRIJSVRAAG MEDAILLE NEDERLANDSCH OLYMPISCH COMITÉ.
De Permanente Prijsvraagcommissie meldt ons:
Door het Ned. O. C. werd reeds eenigen tijd geleden, als deel eener internationale prijsvraag van het Intern. Olympisch Comité, eene nationale prijsvraag uitgeschreven voor een medaille ter uitreiking aan de overwinnaars in de Olympische spelen.
De P. P. C. achtte de bepalingen van het programma inzake de bekroningen en de beoordeeling der inzendingen niet in overeenstemming met de algemeene Nationale prijsvraagregelen voor bouw- ambachts- en nijverheidskunst, en wendde zich tot het N. O. C. en zijn jury om te trachten daarin die wijzigingen te brengen, die zij in het belang der prijsvraag zelve en van de mededingers noodzakelijk vond.
Wat het eerste punt aangaat, acht de P. P. C. een bekroning met de gouden medaille, die voor de wedstrijden op sportgebied wordt toegekend, niet de juiste in een prijsvraag als de onderhavige; zij is n.l. van meening dat hier de uitgeloofde prijzen ook een behoorlijke geldelijke belooning van den gepraesteerden arbeid der bekroonden moeten bevatten.
Wat de beoordeeling der inzendingen betreft, het N. O. C. is bereid gevonden *zijn* jury samen te stellen overeenkomstig onze Nationale Prijsvraagregelen; dit geldt dus de beoordeeling in eerste instantie. Het heeft echter niet kunnen bereiken dat het Internat. Olympisch Comité een competente jury waarborgde; dit comité toch zal het eindoordeel over de in de verschillende landen bekroonde ontwerpen leggen in handen van een nog niet genoemde jury uit zijn midden gekozen.
Daar met het N. O. C. betreffende deze punten dus geen afdoende overeenstemming kon worden verkregen, aangezien dit comité niet bereid of bij machte bleek de door de P. P. C., met instemming van het bestuur van de Kring van Nederlandsche Beeldhouwers geopperde bezwaren uit den weg te ruimen, moet de P. P. C. onzen kunstenaars de mededinging aan deze prijsvraag ten sterkste ontraden.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

Mr. M. I. DUPARC †

Het onverwacht overlijden van den Heer Mr. M. I. Duparc, Chef van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, brengt een groot verlies aan de Nederlandsche kunst en aan de Nederlandsche kunstenaars. Een uitnemend Staatsdienaar als Mr. Duparc te zijn, te hebben en te houden een objectieven blik op de kunst en spontanieteit van handelen in het belang der kunst, is een zeldzaam voorkomende vereeniging van menschelijke eigenschappen, waarvan de Nederlandsche kunst gedurende de 7 jaren van Mr. Duparc's bewind de voordeelen heeft genoten en waaraan de Nederlandsche kunst in nog vele volgende jaren zeer veel te danken zal hebben.
Zijn sterven wordt ook en vooral in de kringen van moderne kunstenaars gevoeld als het verlies van een warm voorstander van de kultureele belangen der kunst, welke belangen door hem in zijn functie èn als mensch op voortreffelijke en humane wijze werden gediend.

DE STEDEBOUWPRIJSVRAAG VOOR HELSINGFORS' NIEUWE CENTRUM.
Hieraan wijdt architect Bertel Jung eenige beschouwingen bij afbeeldingen van de vier bekroonde ontwerpen in nr. 1—2 van het *Finsk Kommunaltidskrift*.
Een niet alledaagsch geval : een stad, een Europeesche hoofdstad nog wel, die zich een nieuw centrum scheppen gaat. Een zeldzame stedebouwopgave. Bij stedebouw denken we haast alleen aan de uitbreiding van onze aldoor maar uitdijende steden — we d e n k e n ook wel eens aan het scheppen van nieuwe! — aan het ontsluiten van terreinen voor bedrijf en voor woningbouw en aan het aanpassen — vooral niet meer — van de stadskernen aan de nieuwe verkeerseischen en dan denken we ook wel aan tuinsteden. Als een lavastroom schuift de bebouwing over de weiden en lava heeft geen structuur. Architectuur? Ach ja, die komt er wel aan te pas, maar de stad zelf is geen architectuur meer, heeft niet meer drie dimensies. Reactie daarop is het loensch zien naar de Amerikaansche wereldsteden, de wensch naar een Stadtkrone of torenhuizen op zijn minst.
De sociale kant van het vraagstuk is volkomen gaan overheerschen. De massa moet en masse van woningen worden voorzien. De nivelleering van den mensch bracht de nivelleering van de stad. Waar de stedebouw aan de orde is, wordt „von Kunst, Architektur nicht gesprochen, eine wichtige Tatsache in unsrer Zeit des bewussten verstandesmässigen Städtebaues, harter Arbeit und tatkräftiger Energie. Inderdaad, er zijn andere zorgen. En als dan de architectuur, de schoonheid eraan te pas komt, is ook dat een sociaal vraagstuk, een onderdeel van het grootere. Van

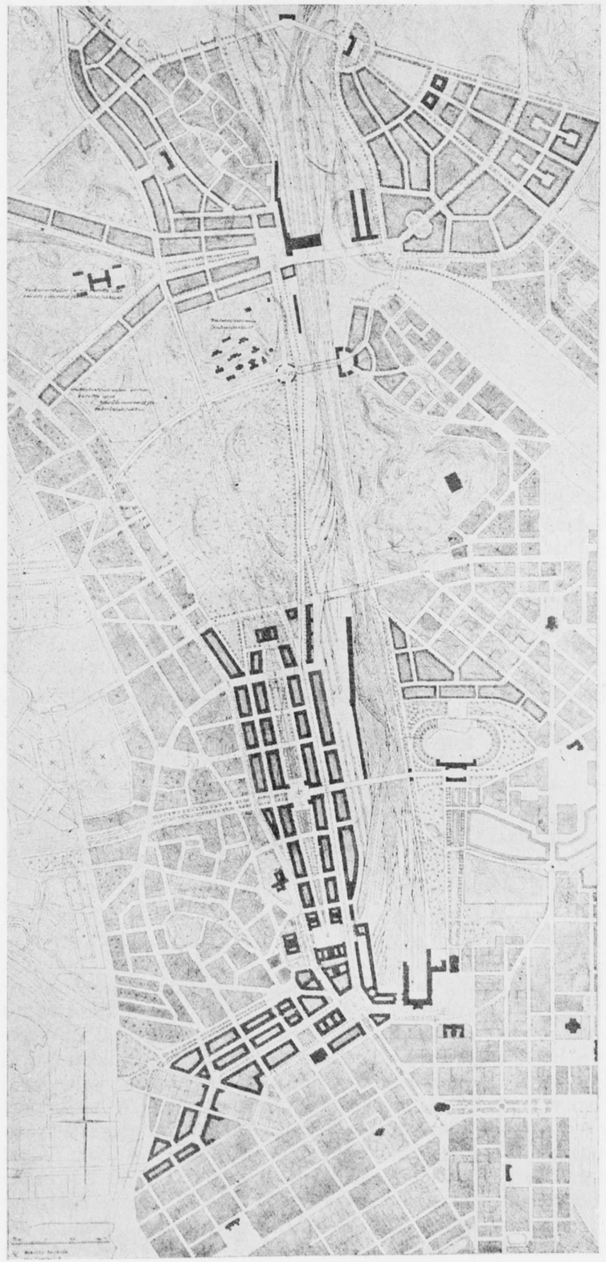
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
6 JUNI 1925

1e PRIJS: OIVA KALLIO, OVERZICHTSPLAN

een buiten en boven alle sociale overwegingen en bedoelingen uitgaande stedebouwkunst is voorloopig geen sprake. De tijd van vorstelijke monumentale scheppingen is voorbij; enkele Amerikaansche steden veroorloven zich de weelde in hun stedelijke woestijn een oase te scheppen, een schoon civic centre; Europa doet het met wat het heeft. Er zijn andere zorgen.

Bouwen, bouwen. De uitbreiding der bevolking dwingt tot uitbreiding der steden, nog altijd door. En daaraan is nog zooveel te doen, zooveel te verbeteren. Inderdaad, daar ligt de taak van den stedebouw. Aan „public grandeur" zijn we nog niet toe, als wij Nederlandsche nuchterlingen er al ooit aan toe komen. Maar is het wonder dat je even gelukzalig glimlacht als je ziet wat daar in het Noorden (waar toch ook gebouwd, gebouwd, gebouwd moet worden) aan grandeur leeft (Stockholm's raadhuis) en zich nu zal gaan uitleven in Helsingfors?

Een niet alledaagsch geval: een

stad, een Europeesche hoofdstad nog wel, die een nieuw centrum behoeft en de gelegenheid heeft en de wil het zich te scheppen.

Helsingfors was ruim een eeuw geleden nog niet veel meer dan een dorp, dat toen door keizerlijken wil een stad werd met een reeks monumentale gebouwen. Het moest in die vorm groeien, maar is daar nu al lang doorheen gegroeid. De stad ligt op een schiereiland en kan zich in hoofdzaak slechts in één richting, land- d.i. noordwaarts uitbreiden. Hierdoor verplaatst zich dus steeds het middelpunt en nu zal het dan op ten deele opengehouden terrein (voorm. kazerne- en exercitieterrein) een nieuwe kern creeeren aan den hoofdverkeersweg der stad en in verband met het groote hoofdstation door Saarinen gebouwd (A). B is in Kallio's plan het toekomstige raadhuis, C het parlementsgebouw, waarvan de plannen klaar zijn. Het spoorwegemplacement (uitgevoerd) en de daaromheen gedachte parken zijn geprojecteerd in een vroegeren zeearm.

„De zoo juist in Helsingfors gehouden groote stedebouwprijsvraag, die tot doel had ideeën te verkrijgen voor den uitleg van het hoofdcentrum der stad en ordening van het verkeer erheen en erdoor is van bijzonder groote beteekenis als eerste grondslag voor de oplossing van het probleem. En al is hieruit ook geen definitief uitvoerbare oplossing voortgekomen, de beste projecten kunnen toch een waardevolle inzet voor discussie vormen en een juiste samenvatting van deze inzendingen en de conclusies van de jury of m.a.w. een samensmelting van wat deze prijsvraag heeft opgeleverd, zou een vrijwel volkomen oplossing van het vraagstuk geven. De prijsvraag heeft intusschen ook een algemeen theoretisch belang, daar ze een beeld geeft niet alleen van de vele nieuwe eischen, die zich naar voren dringen in de huidige stadsontwikkeling, maar ook van het standpunt waarop onze stedebouwkunst en haar beoefening tegenwoordig staan."

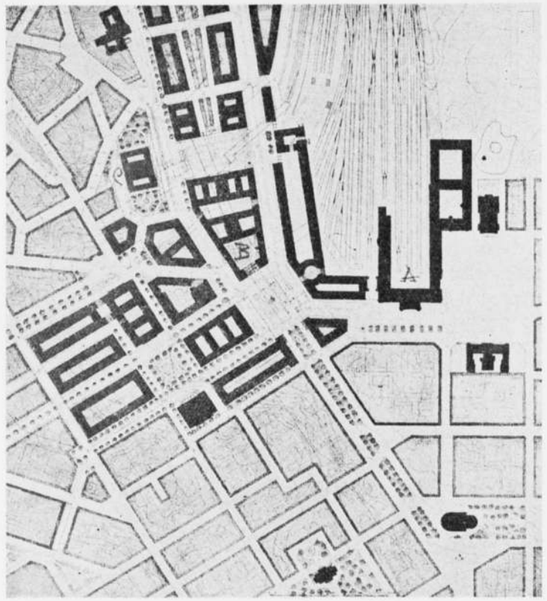
De onderhavige prijsvraag betrof geen onontgonnen terrein; voor 25 jaar was er een — de eerste van dien aard in Finland — die tennaastebij hetzelfde terrein bestreek en sindsdien hebben Saarinen en P.W. het bearbeid. (Het plan voor een nieuwe stad bij Helsingfors door Saarinen ontworpen en destijds door den heer Boterenbrood toegelicht blijft buiten spel).

De opgave was nu echter niet een uitgestrekt gebied voor woningbouw te ontsluiten, „maar een nieuw c e n t r u m te scheppen voor de rijkshoofdstad, plaats te geven aan handelshuizen, maar vooral aan een machtige reeks openbare gebouwen. Tijdens de vorige prijsvraag vierde de stadsplan-romantiek hoogtij; toen gold het middeleeuwsche stedebouw-ideaal(?) als vereerens- en navolgenswaardig voorbeeld en onregelmatigheden van het terrein werden met de grootste zorgvuldigheid uitgebuit bij het traceeren van het stratennet. Bij de laatste prijsvraag hebben bij voorkeur Amerikaansche steden tot model gediend en geen vrees voor kostbare grondwerken verhinderde de inzenders een verslibde zeearm te dempen, tunnels en viaducten te ontwerpen en vrijmoedig het terrein te vervormen, waar het zich niet leende tot hun bedoelingen.

Men zou kunnen zeggen dat de vorige maal de straten werden geprojecteerd voor voetgangers en paardentractie, nu voor auto's, trams en electrisch snelverkeer. Vóór alles voor de auto, het verkeersmiddel bij uitnemendheid van den laatsten tijd, dat, zoo zijn bijzondere eigenschappen geheel benut worden, een volkomen omwenteling in het stadsplan teweeg zal brengen."

In hoeverre zijn nu die nieuwe eischen in het plan van Kallio stedebouwkundig en stedebouwkunstig verwerkt?

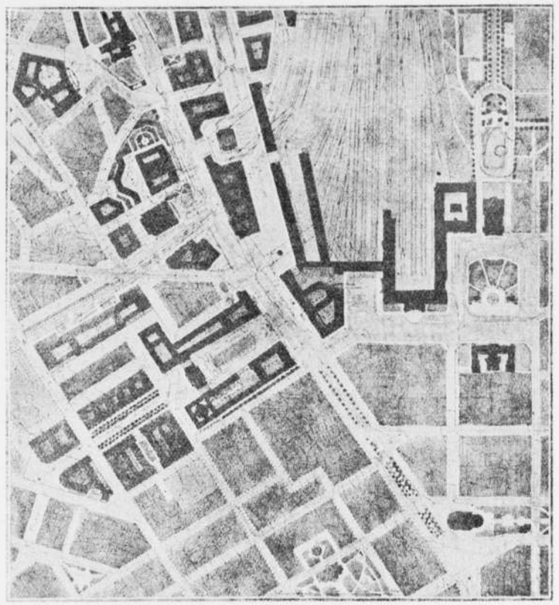
„Het is van zeer groot belang te zien hoe verschillend de inzendingen zijn beoordeeld. Als we ons bepalen tot de bekroonde inzendingen, vinden we dat in het project van den 1en prijswinnaar, architect Oiva Kallio het architectonisch element overheerscht. Van dit standpunt heeft de ontwerper op artistiek superieure en overtuigende wijze eenige schoone, monumentale pleinen geschapen en zinrijk en

1e PRIJS: OIVA KALLIO, DETAIL

mooi het esplanade-systeem van de stad ontwikkeld. De eischen van het verkeer daarentegen op in het oog loopende wijze veronachtzaamd.
De 2e prijswinnaars, architecten Birger Brunila en Sigurd Trosterus hebben hun aandacht in de eerste plaats gegeven aan de uitbreiding van het zakencentrum der stad, recht doen wedervaren aan het auto- en voorstadsverkeer en een statig — schoon wat Amerikaansch business-achtig aandoend — complex voor het stadsbestuur gecreeerd, echter zich onmiskenbaar minder geïnteresseerd voor de andere architectonische opgaven die het vraagstuk inhield."
De 3e prijswinnaar, Prof. Carolus Lindberg heeft tegen verkeerseischen gezondigd en de 4e Otto I. Meurman heeft de architectonische eischen voor die van het verkeer doen wijken.
Hierbij is dan gereproduceerd het met den 1en prijs bekroonde ontwerp, dat m.i. stedebouwkunstig ongemeen knap is en een eigen Skandinavisch karakter heeft. Het is mogelijk dat men uit deze simpele prentjes alleen de kracht van plan en maker niet proeft. En om te doen zien dat dit project, dat er ach zoo simpel uitziet, niet uit armoede van geest geboren werd, maar uit een scherp vernuft en een gevoelige natuur, uit waarachtig kunstenaarschap, wordt de 2e prijs ernaast gesteld. Zijn edele gespannenheid doet m.i. het 1e plan up to date zijn. Strakke straten, kantige blokken, voortreffelijk in de bestaande orde gevoegd, toch scheppend pleinen en parkwegen van zeer verscheiden vorm en karakter, waarbij men zich de niveauverschillen nog meesterlijk verwerkt heeft te denken. Enkele slechte perspectivische afbeeldingen geven daarvan een indruk. Maar pleit het niet juist voor het beheerschen van de opgave dat de architectuur in het plan zichtbaar is, er in hoofdverhoudingen welhaast geheel in besloten ligt? Aan het centrale plein twee even naar voren komende torenhuizen die de toegang tot de oude stad bepalen. Uit de stad gezien daartusschen door het stadhuis met een ranke dakruiter. Vier bescheiden torenhuizen markeeren het midden van de esplanade.
Dat de eischen van het verkeer zijn genegeerd kan ik niet inzien, maar het oordeel van de jury zal wel juist zijn. Die bezwaren schijnen echter wel te ondervangen te zijn. De details zijn gereproduceerd op schaal 1 : 10000 (tennaastebij). Men vergelijke met de kaart van Amsterdam. Enkele maten mogen hier genoemd worden: de bestaande hoofdverkeersweg der stad 50 M., het centrale plein 125 × 125 M., de twee noordwaarts gaande wegen ca. 31 en 37 M.
„Van de bekroonde projecten schijnen de twee polen, Kallio's en Meurman's plannen elkaar het best aan te vullen. Zoo de voornaamste ideeën in deze plannen

neergelegd in een nieuw plan konden worden verwerkt met gebruikmaking bovendien van de waardevolste details van de 2e en 3e prijs, meenen we te mogen hopen op een goed eindresultaat. En dat moge niet te lang op zich laten wachten.
De bouw van het Rijksdaggebouw staat voor de deur, het postbestuur dringt zeer ernstig op meer ruimte aan en eveneens de spoorwegdirectie. De stad is gedwongen stelling te nemen in de kwestie van overbrenging naar deze wijk van te klein behuisde gemeentelijke diensten zooals het hoofdbureau van politie, de woningdienst, enz. De aanspraken op plaatsruimte voor een levensmiddelencentrale en voor een opera- en concertgebouw hebben lang gerust en het publieke zakenleven lijdt aan gebrek aan ruimte in de al lang volgebouwde oude city.

2e PRIJS: BIRGER BRUNILA EN SIGURD TROSTERUS, DETAIL

De hoofdstad van het groothertogdom Finland staat nu voor de situatie dat ze ook uiterlijk uitgroeit tot een rijkshoofdstad en tot een moderne groote stad, die in haar trotsche stedebouwkunstige opstanding uitdrukking zal geven aan de nationale cultuur en levenskracht der vrije republiek."
Het zij zoo. Geduld zullen we moeten hebben. W. B.

NAAR AANLEIDING VAN DE „BESPREKINGEN". (Ingezonden).
De uitvoerige notulen der vergadering van 20 April j.l. welke ik niet kon bijwonen, noodigen mij uit alsnog aan het debat deel te nemen.
'k Zou dan allereerst m'n verwondering willen uiten over het vele geschreeuw en de weinige wol. Als men de notulen zou kunnen filtreeren zou men als groote brokken overhouden: weg afgevaardigde leden; op, gezellige avondjes; op zij, nieuwe richting; hier, frissche wind; e.d. Maar nergens lees ik dan een vermaning om niet de fouten bij een ander, maar bij ons zelf te zoeken. Laten we dit toch niet vergeten, dat wij zelf de oorzaak zijn van de stremming in het innerlijke Architectura-leven. Ons Genootschap stelt zich ten doel de Bouwkunst te bevorderen. Dat zulks niet gaat met gezellige avondjes begrijpt ieder weldenkend lid. Zij die voor de „lol" lid van A. et A. zijn, nemen hun ontslag. Wanneer we willen meewerken, en daarvoor zijn we toch lid, de belangen van de Bouwkunst te helpen bevorderen, dan zullen we dit 't best doen door ons te geven. Kunst bevorderen is dienen. Het begrip dienen moet als het ware in ons heele wezen ingeweven zijn. Wanneer we ons dit goed bewust zijn ontstaat van zelf de saamhoorigheid. Zoo als de B.N.A. de vakbond is, de materieele zijde vertegenwoordigend, zoo is Architectura er om de geestelijke belangen te behartigen en voor te staan. Leden van

Architectura kunnen alleen zijn diegenen, welker innigst verlangen het is, de Bouwkunst en verwante kunsten te dienen. Daarom vind ik Democratie eigenlijk een vreemden eend in de bijt. Veeleer zou men moeten spreken van Aristocratie, Aristocratie van den Geest wel te verstaan.
Met de tegenwoordige constellatie van ons Genootschap acht ik een keurcorps van leden zeer op haar plaats. Maar die corpsleden moeten zich dan ook werkelijke aristocraten toonen, door strikte naleving van een eere code en steeds gevend, dienend, te leven voor de Bouwkunst. Zoo zal een deel van hun taak zijn de buitenwereld te toonen dat ze er *zijn*, eensgezind en wetend wat ze willen. Doordrongen van hun eenheid optreden tegen alles wat de vrije ontplooiïng van de kunst in den weg staat. Dan zal het niet meer voor kunnen komen dat b.v. Schoonheidscommissies wassen neuzen zijn. Zij moeten werken en streven naar de macht, de geestelijke macht bedoel ik, en wat is er grooter en machtiger dan de grootheid en macht van den geest?
Het triumviraat wat zal beoordeelen welke leden als afgevaardigd lid zullen worden toegelaten wordt gekozen door de leden zelf. 'k Zou alleen nog willen zien dat dit zelfde driemanschap zorgde voor de totstandkoming van de jaarlijksche, interne, exposities van het werk der corpsleden, en ook dit werk beoordeelen, zonder aanzien des persoons, en bij onvoldoend werk terug voeren naar de gewone leden. Om beurten wordt jaarlijks een nieuw lid in de commissie gekozen. Aftredende leden zijn niet herkiesbaar. Van coteriegeest kan dan geen sprake zijn. Behalve dat leden zich voor dit jaarlijks onderzoek aanmelden, moet de commissie de bevoegdheid hebben leden uit te noodigen tot het corps toe te treden. Dit om leden tegemoet te komen welke zich anders dan met teekenen voor de architectuur verdienstelijk maken, b.v. om maar bij de notulen te blijven: Verkruysen en de Groot.
Wanneer we ter vergadering gaan moeten we dit niet doen om de „heb"! We moeten niet verwachten dat het Bestuur ons eens aangenaam zal bezighouden. We moeten niet verwachten dat de voorzitter tevens eerste komiek is.
Laten we ons niet storen hoe ieder van ons zich uit, als 't maar gaat om het ééne groote doel, de kunst vooruit te brengen. Laat de schuchteren maar bedeesd spreken en de stotteraar stotteren, de fantast fantaseeren, als we er maar mee vooruit gaan. De Christelijke Kerk is ook verloopen omdat de menschen er heengingen om beziggehouden te worden. Wanneer we de bakens niet tijdig verzetten zal het Architectura net zoo gaan. Veeleer moeten we ter vergadering gaan om mee te handelen, om van ons beste te geven. Samenwerking, liefde voor het werk en eenheid. Dat is het wat ons binden moet.

Het algemeen heerschende wantrouwen der laatste jaren 't welk culmineerde in al de verschrikkingen van den mensch-onteerenden oorlog met al den aankleve van kettinghandel, gokkerij en bedrog hebben er het hunne toe bijgedragen de geestesatmosfeer te bederven. De broederschapsgeest heeft plaats gemaakt voor venijnige jalouzie en heel Europa, zoo niet de wereld is er de dupe van.
A. et A. is aan dien invloed niet ontkomen en dat er nu een roep opgaat om er uit te komen is niet anders dan toe te juichen. Bestuur, afgev. leden en leden moeten eendrachtig samenwerken om tot de daad te komen. De groote moeilijkheid is om met concrete voorstellen te komen. We moeten echter bedenken dat alles niet in eens omgekeerd kan worden. Men zou kunnen beginnen met het vormen van studie-, schets-, teeken- en excursie-clubs, onder leiding van een of meerdere afgev. leden. Openhartigheid en aanmoediging van ouderen tot jongeren. Door het uitschrijven van prijsvragen zonder prijzen of hoogstens een boek of zoo, dus waar het alleen om de eer gaat, zou men, aan het aantal deelnemers, kunnen opmaken in hoever prijsvragen gewenscht zijn. Uit respect voor 't werk van Wijdeveld zou ik niets durven zeggen van Wendingen. Maar toch zou ik willen vragen of met een verkleining van formaat b.v. niet veel te bezuinigen zou zijn. Zou er ook niet een club van dienst te maken zijn welker leden werk van bestuurderen of andere functionarissen uit handen kunnen nemen om zoodoende den post bureau-uitgaven te reduceeren?
Zooals de notulen van de vorige vergadering, opgenomen in No. 22 van Architectura, mij tot het schrijven zetten, kunnen deze regelen mogelijk weer anderen inspireeren. Het zijn maar enkele denkbeelden, welke me zoo ingegeven werden en ik hoop dan ook dat uit den strijd der oprechte meeningen, toch de goede verstandhouding geboren zal worden.

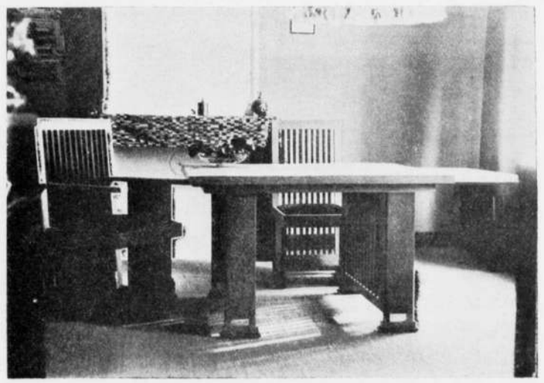
ANT. KURVERS.

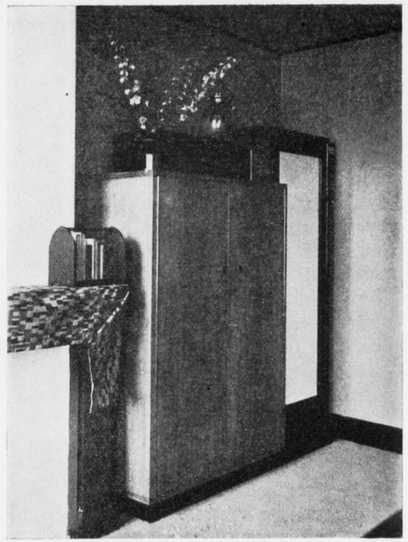
ARCHITECTONISCHE MEUBELEN.

Merkwaardig zijn ze, die meubelen van Caspers. Zooals hij ze gezien heeft, heeft hij getracht ze te maken, zooveel hij kon zijn visie benaderend. Want de geest is wel spontaan en het potlood geduldig maar het hout is stug. Het ziet er wel verstandelijk uit maar verstandswerk is het daarom toch niet.
Dat organische en functioneele is innerlijk door- en voorvoeld en in het resultaat spreekt nog het conflict tusschen geest en materie.

MEUBELONTWERPEN — Arch. CASPERS

Berlage kwam met het constructieve en de Bazel met het decoratieve meubel. Welke in wezen toch verwant waren, aan wat vroegere tijden hadden gegeven. De meubelen van Caspers zijn de uitingen van een nieuwe drukrichting, specifiek anders als het bestaande.
Ze zijn opgebouwd naar zekere gezonde architectonische begrippen. De uitdrukking der functie in den vorm.
Een driedeelige kast die nu eens niet uit drie gelijke paneelen bestaat, of uit één groot en twee kleintjes. Waar geen as inzit en geen gezochte symmetrie.
Een onevenwichtig buffet, maar stabiel van rustige overwogenheid.
Een boekenkast waar je Wendingen nu eens in neerleggen kunt, en waar tevens nog plaats is voor een theeservies, zonder dat ze elkaar hinderen. Tafel, stoel en kasten ze zijn familie van elkaar zonder ruzie te hebben. Het komt me voor, dat er, in Holland tenminste, van de architectuur een grooten invloed is uitgegaan op de meubelkunst. Komt het alleen omdat bekwame architecten zich den laatsten tijd met meubelontwerpen hebben bemoeid, of is er een andere reden voor? Laat zeggen wie het weet. Caspers heeft er zich zeker niet mee bezig gehouden toen hij zijn meubelen maakte. En toch ligt er de architectuur dik bovenop.

MEUBELONTWERP — ARCH. CASPERS

J. M. VAN HARDEVELD.

VAN DE VERIFICATIE-COMMISSIE.

Aan
het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia, Alhier.

De vertificatie-commissie, benoemd om de boeken van den Penningmeester van het Genootschap over het boekjaar 1924 te controleeren, heeft dit in een vergadering op hedenavond gedaan en deze geheel in orde bevonden. Zij meent hieraan toe te moeten voegen dat het Genootschap dank verschuldigd is aan onzen Penningmeester over de wijze waarop hij ook weer dit jaar de gelden van het Genootschap heeft beheerd.

(w.g.) J. B. VAN LOGHEM.
(w.g.) WIEGER BRUIN
(w.g.) BOEYINGA.

COMMISSIE VAN ONDERZOEK VOOR AFGEVAARDIGDE LEDEN.

In de laatste week van Juni e. k. zal de Commissie van Onderzoek voor de Afgevaardigde Leden, bestaande uit de Heeren Ir. J. B. van Loghem, Ir. A. Roosenburg en P. Vorkink, bijeenkomen.
Aan de leden, die zich voor het Afgevaardigd lidmaatschap willen aanmelden, wordt verzocht, hunne stukken vóór 21 Juni te willen inzenden aan het bureau van het Genootschap A. et A. Heerengracht 545 (Gebouw Heystee).
Het Bestuur vestigt in het bijzonder de aandacht op het feit, dat de aanmelding voor het Afgevaardigd Lidmaatschap van hen, die zich daartoe bekwaam achten, in het belang van het Genootschap is.

HET BESTUUR.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

BUFFALO, VON ERICH MENDELSOHN.

Der Hudson.

In Morgensonne den Hudson entlang.
Die Beklemmung durch die ungewohnten Proportionen des Raumwirrwarrs New-Yorks weicht vor der gewaltigen Ausdehnung seines Hinterlandes, weitet sich zur Erkenntnis, dass dieser Stromauslass New-York hier den Schlüssel für seine vertikale Häufung findet.
So der Hudson, in der grossen Ruhe seiner Ausmasse, etwa wie die Seen des Salzkammergutes in ihrer grössten Breite, zwischen den Bergen, die ihn in langanziehenden Horizontalen begleiten, nur selten sich zu besonderen Kuppen aufhöhen. Wo er sich wendet, springen Landzungen flackernd in ihn hinein, den Raum schliessend, seegleich, fjordgleich.
Der Zug fährt mit 120 km. Geschwindigkeit, er fährt ruhiger als unsere D-Züge. Das doch wesentlich veränderte Tempo ist an der Landschaft kaum merkbar. Dafür hat sie sich weit und in genügend grossen Zusammenhängen vorbereitet.
Fühlbar nur am schnelleren Pulsschlag des Maschinenherzens.
Fahrt an kleinen Landhäusern entlang, die hier alle in Holz gebaut sind, mit allen historischen Emblemen, Holzsäulen und dem unvermeidbaren Tympanon.
Dann wieder mitten durch eine Stadt, im gleichen Niveau mit der Strasse, an Läden und Bürgervolk vorbei, die, nicht anders wie bei uns, nur gerade Namen und Aufschriften verändert haben.
Dann — westlich über das Land des Staates New-York zu den grossen Seen.
Nur wenig von ihm bebaut, wenig nur bevölkert. Aber die Relation zur Grösse wird offensichtlich.
Das Wenige genügt und das Viele wird erst garnicht benötigt. Fruchtbares Land für die neuen Hände, das wartet und einmal ungeheure Saat und Ernte bringt. Jetzt moorhaft, präriehaft, bald die wahllos verstreuten, sehr primitiven Holzhäuser in Fruchtgärten zudeckend bald vollgerasselt mit Ausbeutung und Lohnsklaverei. Das Beispiel unserer kleinen europäischen Industriestädte ist hier ausgereckt und trägt, wie man sieht, Weltfrüchte, trägt Stockwerk auf Stockwerk zum Wolkenkratzer, und wohin dann ?
Das ist die geheime Frage New-Yorks.
Vielleicht, dass sie sich im Verlaufe beantwortet, aus Zeugungs-, aus Produktionsgründen.
Aber ihr sichtbarer Ausdruck, Städte mit Menschen, Verkehr und immer grössere Ausdehnung ist ein logischer Wahnsinn oder eine unsinnig, unfassbar grossartige Zukunft.

Buffalo.

Buffalo vom 16. Hotelstockwerk gibt eine durchaus negative Antwort. Die Organisation der Produktionsmittel bleibt solange ein Ausbeutungstrick, solange ihre Notwendigkeit sich nicht zur Sicherheit einer jeden Lebensäusserung erhöht.
Darüber täuscht auch nicht das Stück Natur hinter, um diesen Zufallswitz: Buffalo. Die Hauptstrasse läuft auf den Eriesee zu.

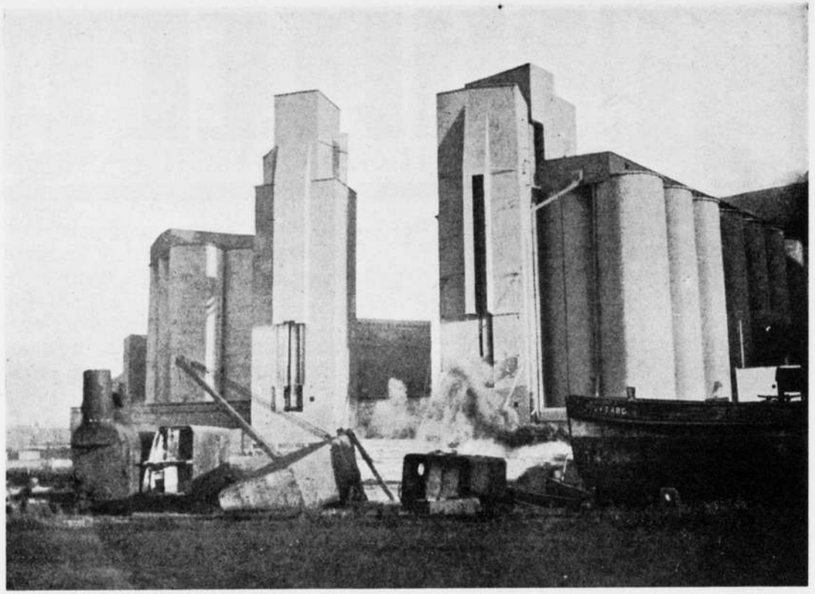
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

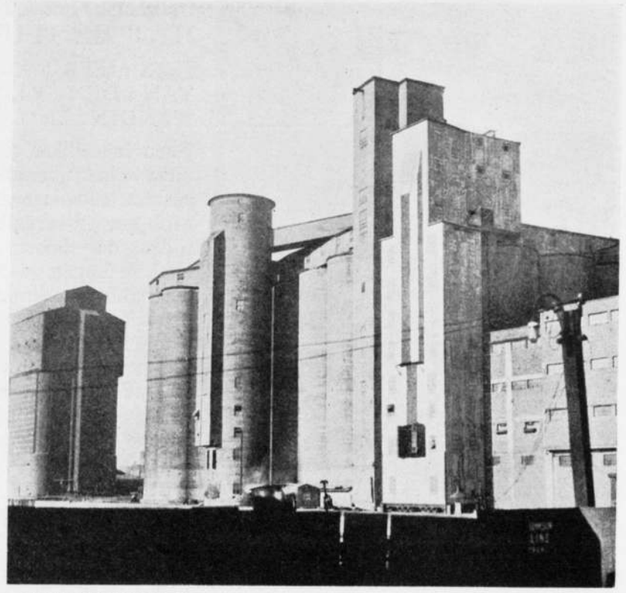
29E JAARGANG
13 JUNI 1925

GETREIDESPEICHER BUFFALO

Der weiss nichts mit ihr anzufangen, weil sie nicht selbst Halt macht oder zum mindesten eine architektonische Reverenz vor blauer Fläche.
So bricht sie ab wie etwa ein schlechter Fordtyp, der nicht mehr an den Mann zu bringen ist.
Aber die Geschlossenheit der beiden Wände des Hotelaussenhofes mit dem scharfwinkligen Sonnenschnitt am Morgen und den vielen Fensteruniformen, Stock für Stock, Reihe für Reihe, rafft die noch auf das Individuum eingestellten Verwirrtheiten der tief unter ihr liegenden Strassen schnell zusammen, indem sie sie einfach und herrisch duckt. Flächenhaft und vertikal, raumhaft und geschichtet.
Niagara-Fall.
Verlässt man diese Stadt sonntagsgemäss aufs Land, so verfliegt das alles schnell und alles Gebaute wird flach vor der abermaligen Weite des Niagaraflusses.
Meilen asphaltierter Autostrassen, unauffällig zwischen Wiesen mit unauffälligen Häusern, eingesäumt von alten Weiden, hochstämmig und letztes Laub tragend.
Auf kanadischer Seite meerweit der Strom, im ersten Drittel eine einzelne Wolke im sonst völlig klaren Himmel.
Hier am Niagarafall Demonstration der Wolkenentstehung.
Nur hat der liebe Gott diesen Auschauungsunterricht ziemlich vereinzelt und nicht für jedermann erreichbar angesetzt.
Er ist gewaltig.
Man sieht ihn von überall. Im Auto, vom Ufer aus, die ersten Stromschnellen mit abgerutschten Schiffen und schlossbarocken, Kraftstationen, parkhausmässig aufgereiht, mit Freitreppen und Publikumsfang.
Dann im Felstunnel, vom Rücken des Falles, mit sprühnassen Austrittsterrassen.
Endlich von unten im Dampfboot, das bis zum Wellenkreisel fährt.
Ueberall Regenbögen — 2. Lehrgang — von Ufer zu Ufer, hoch, breit und in Kandinskischer Farbenintensität. Man durchfährt sie, greift sie mit der Hand oder

— kniet nieder — kein Mensch! Denn hier ist alles irdisch und gegen entsprechende Bezahlung zu besichtigen.
Ueber tolle Eisenbrücken, drei, die vierte im Bau, auf amerikanischer Seite in die Industrie schluchten, in die Bungalowälder, unter alten Bäumen auf leicht erhöhtem Ufer mit Baumstammperspektiven zum milchdunstigen Ufergegenüber. Das sehen sie doch, das fühlen sie doch — also ist das Scheussliche überall nicht nötig, also wird auch ihre Zeit kommen.

GETREIDESPEICHER BUFFALO

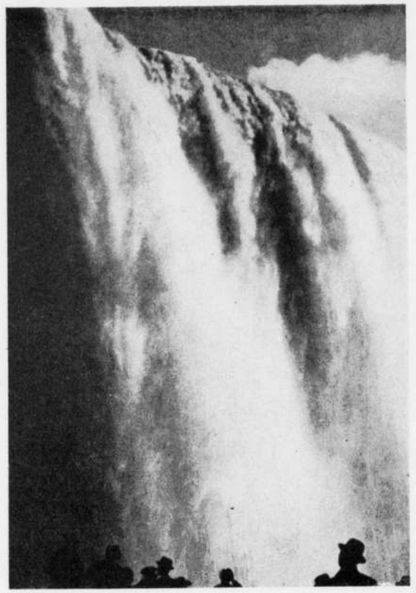
Das dauert noch lange sicher, da jeder Einwanderer neue Ungegorenheiten mitbringt und für sein Heil ausgibt.

Silohafen.

Im Wahnsinnstempo quer durch den Hafen.
Siloburgen, unerhört raumunbewusst, doch Raum schaffend.
Wahllos durcheinander, im Wirrwarr der aus- und einladenden Getreideschiffe, der Eisenbahnen und Brücken.
Kranungeheuer mit lebendigen Gesten, Rudel von Silozellen in Beton, Stein und Glasuren.
Plötzlich ein Silo mit Verwaltung. Geschlossene, gelagerte Fronten gegen den stupenden Vertikalismus von 100 Cylindern.
Alles nur Zwischendinge, alles schon Anfangsdinge.

Jazz.

Tolle Synkopen der Abendkapelle. Schlagrhythmus with cream.
Architektengespräch, dass das nur scheinbar von Negros und ehemals Afrika geliefert ist.
Rhythmus der Motoren und des "speed of life", das sie mitmachen, ohne es zu verstehen, das sie verstehen, ohne es analysieren zu können, das zie analysieren, ohne es zusammenreissen zu können.
Feuer unter die Sohlen, in die Hände, Kapitälezertrümmernd, Säulenbasis der Wolkenkratzer.
Wollt Ihr Häute, schöne, mit Luft aufpumpen oder wollt Ihr erst Gerüst bauen, aus Stahl, sichtbar, lieber nackt und muskelkräftig, als behängt mit Perlenketten Stück für Stück 1 Dollar!

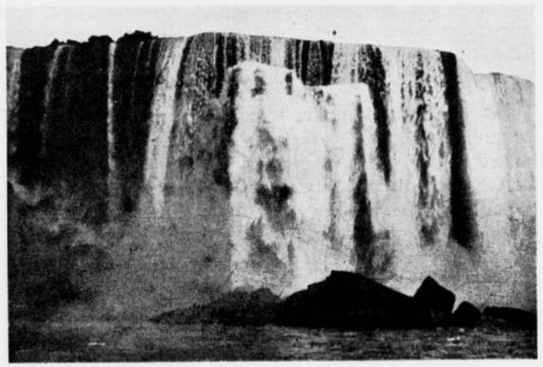

NIAGARA-FALL

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

IETS MEER DAN EEN VERSLAG VAN DEN REDACTEUR VAN WENDINGEN OVER 1924.

Geen kostelijker gelegenheid om eens uit te weiden over alles wat niet gebeurd is, dan een jaarverslag, geen betere kans om te vertellen hoe vele zaken tijdens de geboorte sterven, dan bij de mededeelingen over het leven van ons maandblad, geen frisschere beloften dan een verhaal over het einde van een jaargang. . . . en welk een jaargang was de Zesde van Wendingen. . . .
Het vervlogen jaar is voldragen ; — twaalf nummers in 9 boeken liggen ter tafel. Minstens veertig onderwerpen stonden op de lijst. — De routine was er . . . Half Europa, half Amerika stond open voor een keuze. Wat willen de leden zien, waarover ingelicht worden? Skyscrapers of bergtopkegels voor waarnemingen in vogelvlucht of woonkazernes uit Helsingfors en Wladiwostok om er ons eigen peil van bouwen aan te toetsen ? — Kristallen of Diatomeeën om in duizend hemelen tegelijk op te stijgen of het kunstonderwijs in de Noordelijke staten van Zuid-Amerika om onze opgroeiende jeugd den besten toetssteen voor te houden ? Het glas in lood van den beeldhouwer Jean van Meerder als bewijs van de veelzijdigheid onzer kunstenaars of de oude tempels van China of Tibet om nieuwe hoop in het verleden te scheppen ? . . . Duizend en één nacht programma's zonder eind; — een Wendingennummer alleen met onderwerpen die nooit het licht zien. . . . Het is een wandelen door de wereld der gecultiveerden en barbaren met minstens „seven lamps of architecture", overal licht, overal zoeken en nergens vinden. Met alles wat ernstig is wordt gespeeld en al het spel is een ernstige bezigheid. Zoo is onze uitgave! Redactie en uitgever hebben het druk gehad den achterstand in te halen, . . . en dit is aardig gelukt, we hebben nu één maand méér verschil !
We openden het jaar met de Beeldhouwers, gaven een serie nummers met het werk van de Klerk, zijn reisschetsen, portretten, uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken ; toonden de phan-

NIAGARA-FALL

tastische architectuur van den Beyerschen Finsterlin, zochten lang in Frankrijk en vonden het werk van de Iersche Eileen Gray, vonden Dudok bereid zijn werk in Wendingen te plaatsen (hij was het, die ons die brandende roode bloem als omslag schonk) en ten slotte ligt nu nog versch in 't geheugen de wonder-wereld der Natuur, ... het slotnummer met de Kristallen. Een jaargang met mooie omslagen en dank aan de ontwerpers daarvoor!
Alles om verheugd over te zijn, want . . . . Wendingen is een spel, een kostelijk spel van zoeken en bijeenbrengen, van voorbereiden en uitgeven, van opbergen en vergeten. Maar, . . . na twee uur tennissen worden de partijen moe, . . . kort na het wisselen der spelers op het voetbal-veld, klinkt het eindsignaal van den scheidsrechter, . . . als de vlieger juist hoog opstijgt is er geen touw meer, . . . wanneer de honden in vreugde tezamen rondrazen worden ze van het gras gejaagd, . . . en de Redacteur is een deugniet, hij wilde voortzetten op een supertennisbaan, hij wilde kaatsen tot in de wereld der Muziek en Literatuur. „Ho !" riepen stemmen uit Bestuur en Redactie — „Je slaat de ballen op het dak ! Dat is geen spel voor de tennisbaan der Beeldende Kunsten". En toen draaide de wind en de theorie stak op. Een spel zonder de verrassingen der inconsequentie is geneigd in ernst te verloopen en de blijde tronies van het toen, worden de serieuse gezichten van heden. Als architecten „Besturen" willen, als Bouwkundigen „Redacteuren" willen, moeten zij hun taak omwerken tot een spel vol phantasie; en leutige spot moet de oppervlakte vormen van den poel van strijd en teleurstelling. Wee de groep waar te groote ernst bovendrijft.
Voor-aan bij het leger gaat de muziek en de volle veerkracht van den marsch wordt er door den trom ingehouden. Altijd is de lucht doortrild van een aanvurend „Leven" en of dat leven bij een uitgave van Wendingen blijft voortkwijnen als een echo van de eerste klanken van 6 of 7 jaar geleden, zou geen vraag in dit verslag worden, indien de Redacteur niet gemeend had zijn ontslag als leider van het blad te moeten nemen. . . . Maar nu dit ongeveer een half jaar geleden geschiedde, vormt deze questie wellicht de hoofdschotel en zijn de voorgaande vergelijkingen slechts een aanloop om op dit punt neer te komen.
Negen jaar is de Redacteur werkzaam voor onze uitgaven, eerst het oude weekblad, daarna zeven jaar Wendingen. Is het bevreemdend dat een juiste waarde-bepaling onmogelijk wordt, dat hij doodgekeken is op dit edele spel van plaatjes rangschikken, artikeltjes schrijven, typografie ineenzetten en mooie omslagen verzorgen? Ondertusschen loopt onze architectuur vast op het strand der maatschappelijke ontwrichting, ondertusschen is in Stads en Regeeringskringen de koers geheel mis, ondertusschen verloopen de bouwconstructies aan de buitenwijken van de steden in dwaze veelvouden van de eens begonnen primitieve eigenbouwers-woning en mag iedere ondernemer een aanval doen op de levensvreugde der bewoners. En dan de stedenbouw, die toestaat dat voor één huizenblok, Jan de plannen, Piet de voorgevels, Dirk de achtergevels en Willem de hoekoplossingen teekent. En alles en allen zijn commissies, of commissie's van commissie's.
Het edele tennisspel van Wendingen heeft afgedaan, de aesthetische buit is binnen, de cirkel gesloten, wij hebben veel wat Europa en verder nog ons biedt, in de 60 boeken die voor ons liggen, opgenomen, wij hebben vreugde om te kijken en inspiratie voor jaren opgedaan. De bron die ons de geestelijke kracht toevloeide, moet nu verlegd worden naar het practische leven van ons eigen land, om daaruit een nieuw spel te vormen, een ietwat forschere oefening, . . . meer cricket dan tennis. Architectura moet op nieuw warm loopen, vernieuwing voor een groot eind-doel. De architecten moeten nu of nooit naar voren treden; de stad is niet genoeg, het geheele land is ons ! Wij hebben de ideeën en ze slaan al brandende uit, wij verlangen meer eensgezind te werken, eenvoudiger opzet, minder commissoriale arbeid, krachtiger ingrijpen door gemeente en staatsdiensten. De groeiende be-

volking verlangt woningen van nobeler opzet, grootere spanningen die geheele wijken beslaan, het gezamelijk-wonen in den edelsten vorm. Wij verlangen breede ingangen en portalen, ruime geconcentreerde trappen, wandel en tuin-daken met opgehaalde voor- en achtergevel-muren en de projecten van dit alles in de hand van een kleine, maar goed en snel werkende groep. Wij willen vloeiender stratenplannen met ruimere pleinen, in de regelmatiger hoven der huizenblokken meer lucht en boomen. Wij verfoeien de schortjes-architectuur als een ziekte in de bouwkunst, fnuikend werkende, zelfs op het karakter der bewoners, die met ons voor den schijn gaan leven. Wij willen de eenvoudigste huizen, maar met verzorgde gevels en interieurs, wij willen kernachtige en grootsch opgezette plannen voor de stadsdoorkruising, méér dan een prijsvraag voor het dempen van een watertje met twee rijen boomen. Wij willen buiten de stad beslag leggen op haar directe omgeving en de wegen die voeren naar de naaste gemeenten, wij willen de wegen beplanten met duizenden en duizenden vruchtboomen. Het behoefde niet te zijn dat heel de stad hunkert naar een dag aan het strand en daarvoor urenlang in den trein zit, wij kunnen de „borders" der omringende meren en plassen tot ideale oorden maken voor wandelaars en zeilers, voor zwemmers en visschers. Als er maar iets meer spel en phantasie in het leven werd gebracht. Wij verlangen samenwerking der Gemeenten onderling, meer onteigeningen ten dienste der algemeenheid. Wij willen een oog slaan op de plannen voor dat nieuwe vaderland dat wij bezig zijn aan de zee te ontworstelen. Wie kent de plannen voor de Zuiderzee-landen en waar ligt in deze plannen het nutsvraagstuk gekoppeld aan de levensvreugde, dus aan de schoonheid? We hebben ze bekeken doch geen symptoom ervan gevonden. Zoo ligt in onze naaste omgeving het terrein van onzen arbeid en daarheen moet A. et A. haar actie zenden. Een nieuwe instelling, een nieuwe muziek voorop, een nieuw spel rondom de zorgen van het moment.
Wij verlangen geen strijd onder de collega's, geen Rotterdamsche, Haagsche of Amsterdamsche school. Wie theoretizeert, wie verstrakt, wie mechanizeert, wie romantisch of lyrisch is, . . de goeden onder hen hebben overal een element in hun werk dat voorwaarts stuwt. Een eensgezinde groep door het geheele land. Afgevaardigde leden van A. et A., leden van den B. N. A., leden uit De Opbouw en de Kunstkringen en zij die uit Delft komen, onze taak ligt in het plaveien van een krachtigen weg naar een grootscher doel dan tot heden gesteld is.
Daarom wellicht voldoet Wendingen niet meer aan den drang van den Redacteur. Wie vervolgt, mag volgen; hij steunt als het blad blijft voortbestaan gaarne, en heeft het Bestuur toegezegd in den nu volgenden jaargang nog op zich te nemen het laatste van de serie De Klerk-nummers en het publiceeren van het levenswerk van den Amerikaanschen architect Frank Lloyd Wright.
De leider van het blad dankt de Redactie-commissie van Wendingen, het Bestuur van ons Genootschap en de Leden van A. et A. van ganscher harte voor het groote vertrouwen tijdens de vele jaren van samenwerking. Zonder de kritiek, den steun en het élan der architecten die den Redacteur ter zijde stonden, was Wendingen nooit het zoo bekende blad in Europa en daarbuiten geworden. Geluk voor den verderen weg van dit blad; . . . . maar voor zijn Redacteur Wijdeveld een andere, nieuwe taak.

VERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

Ook in het jaar 1925 waren geen buitengewone uitgaven, noch buitengewone inkomsten te boeken. De betalingen geschieden vrij geregeld en aan achterstallige contributies werd nog f 578.— geïnd. De balans- winst- en verliesrekening geeft verder de verschillende bedragen aan inkomsten en uitgaven aan.

de Penningmeester,
P. VORKINK.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

Bezittingen. BALANS OP 31 DECEMBER 1924. *Schulden.*

Folio	REKENINGEN	Bedragen	Folio	REKENINGEN	Bedragen
211	Kas	f 269.71	200	Leening 1917	f 725.—
216	Kasvereeniging	„ 2774.93	230	Maandblad Wendingen; nog verschuldigd	„ 2309.38
230	Maandblad Wendingen; voorschot uitgever	„ 1200.—	226	Weekblad; nog verschuldigd	„ 78.62
232	Contributie; nog te innen	„ 540.—	235	Winst en Verlies saldo winst 1923 f 3530.42½ verlies 1924 „ 1858.78½	„ 1671.64
		f 4784.64			f 4784.64

Verlies. WINST EN VERLIESREKENING OP 31 DECEMBER 1924. *Winst.*

Folio	REKENINGEN	Bedragen	Folio	REKENINGEN	Bedragen
230	Maandblad Wendingen	f 7809.46	213	Interest	f 11.81
226	Weekblad	„ 263.63	228	Leening 1915; Afschrijving	„ 25.—
199	Bestuursonkosten	„ 886.93	232	Contributie	„ 10583.—
209	Lezingen	„ 80.—	235	Winst en Verlies saldo verlies	„ 1858.78⁵
215	Onkosten	„ 1463.24⁵			
218	Drukwerken	„ 176.09			
222	Subsidies en Contributies	„ 239.24			
224	Salaris bode	„ 1560.—			
		f 12478.59⁵			f 12478.59⁵

Ontvangsten. BEGROOTING VOOR HET VEREENIGINGSJAAR 1925. *Uitgaven.*

Contributie's	f 14320.—	Maandblad Wendingen	f 3871.—
Rente	„ 50.—	Weekblad	„ 2052.—
		Redactie Wendingen	„ 1700.—
		Redactie Weekblad	„ 1300.—
		Bodenloon	„ 1560.—
		Verzekeringen	„ 280.—
		Belastingen	„ 20.—
		Bestuurs-onkosten	„ 400.—
		Druk- en Typwerk	„ 280.—
		Subsidies	„ 200.—
		Voordrachten	„ 200.—
		Telefoon	„ 120.—
		Kantoor- en Zaalhuur	„ 400.—
		Administratie	„ 1800.—
		Diverse onvoorziene uitgaven	„ 187.—
	f 14370.—		f 14370.—

JAARVERSLAG VAN DEN 1EN SECRETARIS.

Zetel: Het Genootschap bleef gedurende 1924 gevestigd in het gebouw Heerengracht 545—549.

Leden: Het aantal leden bedroeg in 1924 totaal 498
Eereleden. 10
Afgevaardigde Leden 45
Gewone en buitenleden 408
Donateurs of Vereenigingsleden 35

Voor 1925 hebben bedankt of werden door het Bestuur afgevoerd 43 leden; bedankten of werden afgevoerd 6 donateurs; 1 lid overleed en 2 eereleden werden afgevoerd. 1 lid werd aangenomen.
Bestuur: Het Bestuur was samengesteld als volgt:
C. J. Blaauw, voorzitter; H. Th. Wijdeveld, vice-voorzitter; J. Boterenbrood, 1e secretaris; J. Zietsma, 2e secretaris; P. Vorkink, penningmeester; J. F. Staal, lid.
Genootschapscommissies:
De Redactie van Wendingen was in 1924 samengesteld als volgt:
H. Th. Wijdeveld, hoofdredacteur; Comm. v. redactie J. Boterenbrood, H. A. v. d. Eynde, J. F. Staal, P. L. Kramer, J. L. M. Lauweriks, J. B. v. Loghem, R. N. Roland Holst, Evert Kuypers, en Van Anrooy.
De *Comm. v. Onderzoek* bestond uit de Heeren: P. Vorkink, D. Roosenburg en J. B. Van Loghem.
In de *Schoonheidscommissie* van Amsterdam hadden zitting de Heeren: Boterenbrood, Eibink en Vorkink.
In de *Schoonheidscommissie van Baarn* had zitting de Heer: Wormser.
In de *Hoogere Schoonheidscommissie van Leeuwarden* de Heer: van Hoogstraten.
De *Tentoonstellingsraad:* A. et A. werd in dezen Raad vertegenwoordigd door de Heeren Blaauw, Eibink en Boeyinga.
Vergaderingen: In den loop van het jaar werden 4 vergaderingen gehouden, waarvan 3 Ledenvergaderingen en 1 Algemeene Vergadering.
Bestuursvergaderingen 17.

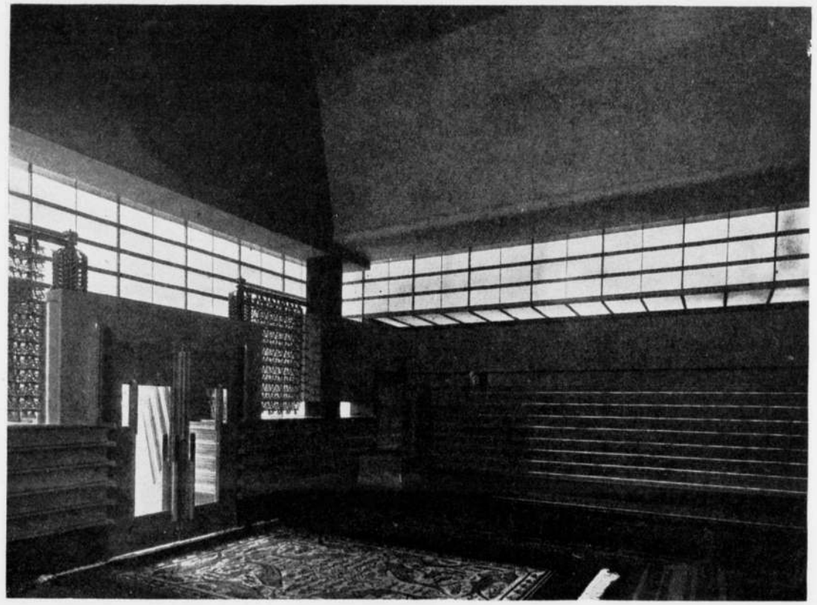
COMMISSIE VAN ONDERZOEK VOOR AFGEVAARDIGDE LEDEN.

In de laatste week van Juni e. k. zal de Commissie van Onderzoek voor de Afgevaardigde Leden, bestaande uit de Heeren Ir. J. B. van Loghem, Ir. A. Roosenburg en P. Vorkink, bijeenkomen.
Aan de leden, die zich voor het Afgevaardigd lidmaatschap willen aanmelden, wordt verzocht, hunne stukken vóór 21 Juni te willen inzenden aan het bureau van het Genootschap A. et A. Heerengracht 545 (Gebouw Heystee).
Het Bestuur vestigt in het bijzonder de aandacht op het feit, dat de aanmelding voor het Afgevaardigd Lidmaatschap van hen, die zich daartoe bekwaam achten, in het belang van het Genootschap is. HET BESTUUR.

TIJDSCHRIFTEN

Zentralblatt der Bauverwaltung, nr. 19.
Das Deutsche Museum in München. Zu seiner Einweihung. Onder groote moeilijkheden is het tot stand gekomen. In 1906 een prijsvraag, gewonnen door Gabriël von Seidl. De bouw werd achtereenvolgens geleid door Gabriël v. S., † 1913, Emanuel v. S. † 1919 en Prof. Bieber en architect Schäffer. Of de romp van Gabriël v. S. stamt en de toren van Emanuel en de tempel daartegen van Prof. Bieber en het portaal ertegen van Schäffer? De plattegrond doet zooiets vermoeden. Zeker is dat eenheid te eenen male ontbreekt. Het is nagenoeg geheel in beton uitgevoerd. Voltooiïng moet nog volgen.
Zum Bauschaffen Knobelsdorffs. Met vele afbeeldingen van zijn Potsdamsche werken, Sanssouci o.a.
Neuordnung des Berliner Verkehrs mittels Strassendurchbrüchen door Elkart, Städtebaudirektor von Berlin. Een overzicht van de ontworpen doorbraken die een deel van het verkeer van oost naar west aan de overbelaste Leipzigerstrasse moeten onttrekken.
Eine neue Verbindungsstrasse zwischen dem Platz am Bahnhof Zoologischer Garten und dem Hansaviertel in Berlin door Magistratsbaurat Dr. Ing. Klose, Berlin-Tierg. Welke in 't vorige artikel onnoodig verklaard werd. . . .

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

INTERIEUR VAN HET NEDERLANDSCHE PAVILJOEN. ARCHITECT: J. F. STAAL

NEDERLAND TE PARIJS.

Aan hen, die nog niet zelf in Parijs aanschouwden, wat het Nederlandsche meesterschap op kunstgebied, wat energie en liefdevolle toewijding aan het belang onzer kunstvertegenwoording in den vreemde, hebben gewrocht, kunnen de hier gereproduceerde foto's een enkelen indruk geven van het resultaat, dat bereikt werd. Voor hen echter, die den moeitevollen arbeid gedurende langeren of korteren tijd hebben meegemaakt, of met begrip hebben gadegeslagen, leeft nog iets meer in deze beelden. Allereerst kunnen zij de eenkleurigheid en eenzijdigheid der foto's tot volledigheid vervullen in de verbeelding. Maar bovendien voeren zij honderden onderscheiden momenten aan den geest voorbij: oogenblikken van eindelijke gelatenheid na reeksen van onvermijdelijke bezwaren, van moedeloosheid door den aanhoudenden, dikwijls gejaagden arbeid onder ongewone omstandigheden, van vroolijkheid en luchthartigen kwinkslag, die telkens weer den moed herleven deed, momenten van oplaaiend enthousiasme en door alles heen niettegenstaande verschillen van opvatting, van overtuiging of van kunnen, stroomend een warm gevoel van saamhoorigheid door het arbeiden aan die eene gemeenschappelijke taak: de moderne Nederlandsche kunst te toonen aan de van

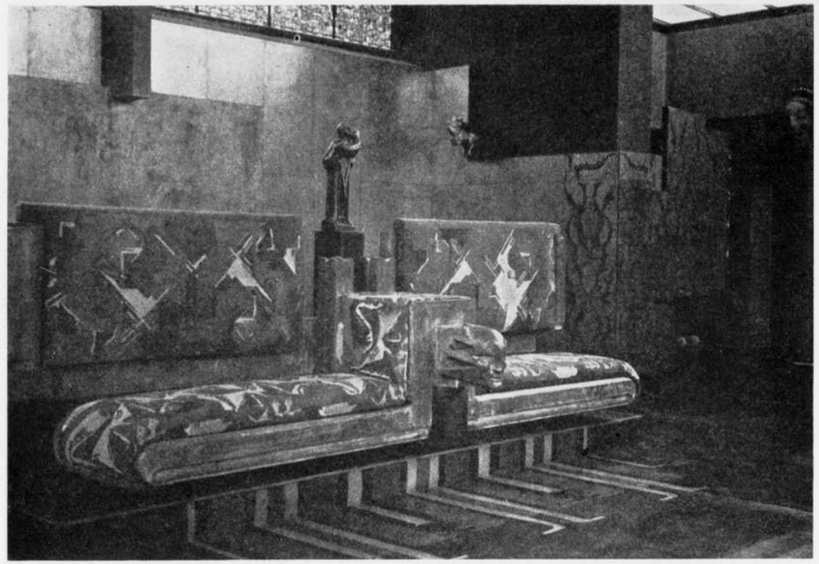
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F0.40 P. N.

29E JAARGANG
20 JUNI 1925

BANK IN HET NEDERLANDSCH PAVILJOEN ARCHITECT: J. F. STAAL

alle wereldzijden saamgestroomde kunstenaars en kunstvrienden. Dit doel is bereikt; Nederland is in dezen vreedzamen wereldkamp koninklijk te voorschijn getreden, en heeft met zijn beperkte middelen op waardige wijze een zuiver beeld gegeven van het beste Nederlandsche aesthetische kunnen. Hulde zij dan ook hier gebracht aan de beide architecten van onze expositie te Parijs; aan den heer Staal, die het Nederlandsch Paviljoen, onze eerehal tot stand bracht en aan den heer Wijdeveld, die drie zalen ontwierp en de zeer zware taak schitterend volbracht heeft, daarin een enorm aantal, zeer persoonlijke, dus weinig samenhangende kunstwerken, prachtig in die interieurbouw op te nemen. Hulde verder aan alle kunstenaars, die door hunne werken de wording van paviljoen en zalen mogelijk maakten.
Moge het velen gegeven zijn deze zeer uitzonderlijke Nederlandsche kunstdaad in Parijs te genieten. H. C. V.

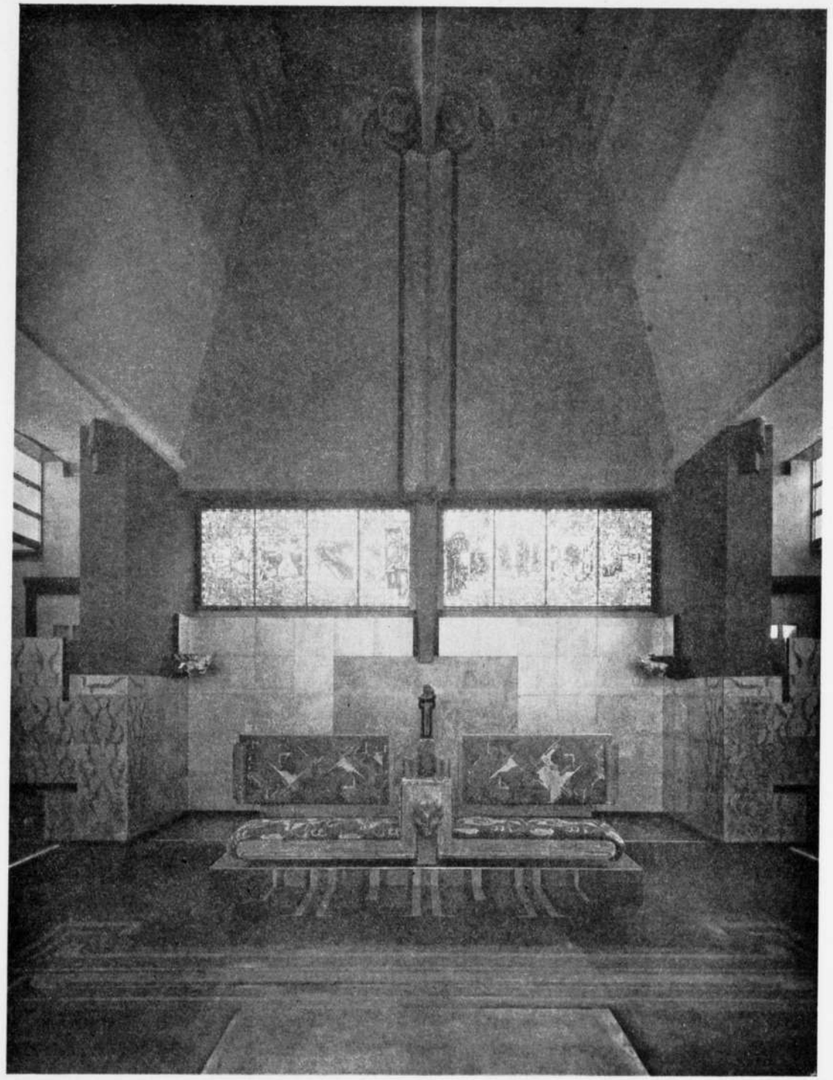
TENTOONSTELLING PARIJS.

De redactie ontving ter publicatie van den heer Prof. R. N. Roland Holst onderstaand schrijven, inhoudende zijn antwoord naar aanleiding van het verzoek door den heer de Bie Leuveling Tjeenk namens den tentoonstellingsraad aan den heer Roland Holst gedaan, om deel uit te maken van de Internationale Jury van de Tentoonstelling te Parijs.

Den WelEd.Geb. Heer J. de Bie Leuveling Tjeenk.

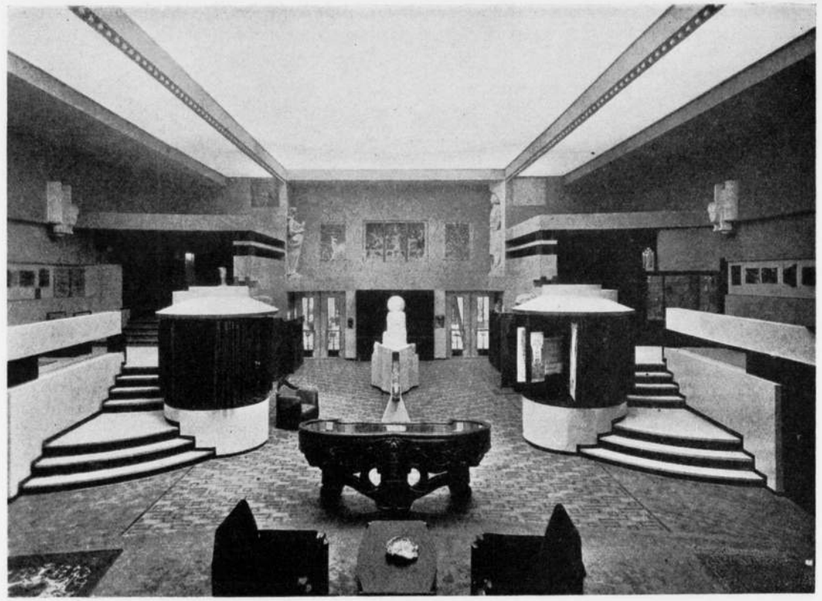
Amice.

Mijn telegrafisch antwoord hebt je hoop ik tijdig te Parijs ontvangen.
Dat het een belang voor Holland is om ook vertegenwoordigd te zijn in de internationale jury der Parijsche Tentoonstelling, is een meening die ik niet onderschrijf. Integendeel, ik betreur het dat wij ons geen van allen tijdig rekenschap hebben gegeven, van het bestaan en van de consequenties dezer bekroningsplannen. Want nu verwijt ik mij, — te laat helaas — dat ik, toen alles nog in voorbereiding was,

INTERIEUR VAN HET NEDERLANDSCH PAVILJOEN ARCHITECT: J. F. STAAL

er niet op heb aangedrongen, dat de geheele Hollandsche inzending „hors concours" zou blijven, en aldus onaantastbaar voor de gevolgen van een systeem van beoordeelen, dat, hoe de bekroningen ook uitvallen, naar mijn meening waardeloos zoowel als misleidend is.
Immers wanneer op een chaotische en tegelijk overweldigende, niet te overzien en nooit onderling te vergelijken massa kunstprodukten, die allen naar bestemming,

ZAAL OP DE ESPLANADE DES INVALIDES ARCHITECT: H. TH. WIJDEVELD

geest, opvatting en technische grondslagen volslagen uitéénloopend zijn, wanneer daarop een jury wordt losgelaten bestaande uit honderd volkomen heterogene en vaak elkaar nog onderling onvoldoend begrijpende elementen, die bovendien door het gemis van een vast omlijnd programma van eischen, iederen opjectieven grondslag van beoordeelen ontberen, daar kan het niet anders of hun uitspraak is even luk-raak als een loterij, maar dan in dit kwade geval nog een loterij, waar politieke en nationalitische overwegingen de kansen schikken.
De volkomen onbepaaldheid van het beginsel waarnaar, en de onbegrensdheid van de stof waar over geoordeeld moet worden, ontneemt aan de taak van het beoordeelen het moreel besef en alle diepere weloverwogenheid.
Het draait er dan allicht op uit, dat dit zonderling saamgebracht gezelschap van beoordeelaars van alles en nog wat en van veel te veel, die vier weken lang in Parijs en op de Tentoonstelling banketeeren, er maar wat van maken, of onderling ruzie krijgen.
In beide gevallen zijn het de beste elementen die dan het eerst mismoedig en afzijdig raken, en van dat oogenblik af krijgen de altijd energiek blijvende kunstpolitici de leiding, want zij alleen zijn dan in staat, om dank zij de algemeene geestelijke beuheid en verwarring, de conclusies naar hun wil te dwingen. De medeverantwoordelijkheid voor besluiten onder die fatale omstandigheden genomen, zou ik weigeren te aanvaarden.
Maar er uitloopen, zoodra het duidelijk is dat het die onzuivere kant op gaat, zou van een opzichtigheid zijn die alleen te verontschuldigen is in hem, die waarlijk argeloos als een lam en vol onnoozele illusies, de taak had aanvaard. Maar wie, niet blind voor het verleden, en oud genoeg om wereldwijs te zijn, vooràf al vol bedenkingen is, doet wijzer zich niet in verhoudingen te begeven, waar hij noch deugd noch redelijke uitkomst van verwacht. Daarom blijf ik er buiten, en kan

de benoeming in de internationale jury niet aanvaarden. Ondertusschen blijf ik de collega's die mij kozen, erkentelijk voor het vertrouwen dat zij in mij hebben gesteld.

Vriendsch. gegr.

R. N. R.H.

WEDERWOORD AAN DEN HEER BLAAUW.

Het naschrift bij mijn schrijven in het vorige nummer geeft me aanleiding tot de volgende opmerkingen:
Van een „aanval" op den heer Friedhoff was geen sprake.
Ik constateerde slechts dat we, door van het betreffende vraagstuk een onderwijskwestie te maken, wel goed gedocumenteerd raken over de architectenopleiding maar niet over de maatschappelijke positie van den architect.
En dit laatste is de klemmende vraag welke door het aanroeren van een kwestie als de wettelijke titelbescherming weer eens naar voren komt en wel in een vorm als misschien nimmer te voren.
Hoe stellen we ons als categorie t. o. z. van de divere categoriën die min of meer direct bij het bouwen betrokken zijn ?
Hoe kunnen we aantoonen dat met het wettelijk beschermen van den architectentitel een cultureel en maatschappelijk belang is gediend? Waar leggen we het zwaartepunt in onze vakbeoefening indien we de tusschenkomst van den wetgever inroepen en dus wel moeten kunnen overtuigen, dat met die titelbescherming inderdaad een cultureel en maatschappelijk belang is gediend?
Het grondig behandelen van deze vraagstukken lijkt mij urgenter dan de vraag: hoe organiseeren wij een voortreffelijke architecten-opleiding.
Dit laatste kan ook moeilijk goed worden opgelost zonder dat men het over de eerste vraagpunten eens is geworden.
We kunnen overigens geheel in het midden laten of het een „ramp" zou zijn indien we het instellen van een „Wettelijken Raad" aan het nageslacht moesten overlaten. Ik zie niet in waar uit mijn schrijven blijkt dat ik dit inderdaad een ramp zou achten.
Ik zou het alleen een veeg teeken achten indien we niet in staat waren om met betrekking tot de bovengenoemde vraagstukken in onze vakvereeniging tot overeenstemming te geraken.
De architect vertegenwoordigt een beschavingselement hetwelk door de maatschappelijke tendenzen van dezen tijd sterk in het gedrang komt. Hiertegenover een goede architecten-opleiding te stellen is niet voldoende.
Maar wel is er een dringende behoefte aan een zuiverder en meer doelbewust vereenigingsleven. En juist zijn nu in ons vereenigingsleven de minder gezonde vormen van organisatie zoo onmiddellijk aanwijsbaar dat men waarachtig geen idealist behoeft te zijn om te gelooven dat verbetering zeer wel mogelijk is. En dat we ons uit wanhoop nog niet alleen en uitsluitend behoeven te werpen op een goed georganiseerde opleiding, al wil ik op de waarde daarvan niets afdingen.
Maar de heer Blaauw heeft mij niet overtuigd dat de idee van een zich met het nageslacht bezighoudende architecten-opleiding „in ieder geval" gezonder en levenskrachtiger is dan het ideaal van een kerngezonde architecten-organisatie. Hij heeft me alleen overtuigd dat hij persoonlijk die meening is toegedaan.
Of, wat ik nu eenmaal noemde een „kerngezonde architecten-organisatie" naar *de architectuur* genomen werkelijk gezond kan worden geacht, dit hangt geheel af van hetgeen men hier verstaat onder *de* architectuur. Bedoelde de heer Blaauw dit als een dialectisch te bepalen begrip?
Of is hij van meening, dat het voor een goede architectuur-ontwikkeling eigenlijk

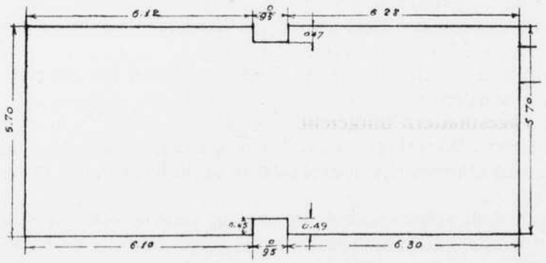
noodzakelijk zou zijn om alles over te laten aan enkele uitblinkende figuren. Indien men werkelijk daarvan overtuigd is kan men beter consequent van elk medewerken aan onze nu eenmaal bestaande organisatie's afzien.
Intusschen bewijst de heer Blaauw, door zelf een groot aandeel te nemen aan die organisatorische arbeid, dat hij *de* architectuur dezen dienst toch maar liever niet bewijst.
Hij houde mij ten goede, maar ik vind dan ook zoo'n met groote stelligheid geuite bewering als aan het slot van zijn naschrift in het onderhavige verband tamelijk nietszeggend.

J. LUTHMANN.

ASSOCIAZIONE ARTISTICA FRA I CULTORI DI ARCHITETTURA. ROMA — Via degli Astalli, 1. — Palazzo Venezia.

Wettbewerb fuer die Dekoration eines Linoleum-Mosaik-Belages.

1. Seitens der „Associazione Artistica fra i Cultori di Architettura" von Roma wird ein Wettbewerb für einen Entwurf eines Mosaik-Linoleum-Belages, welcher in einem Raum ihres Sitzes auszuführen ist, ausgeschrieben.
2. An dem Wettbewerb können alle Künstler teilnehmen.
3. Die vorgelegten Werke sollen sich den angewendeten Fabrikationsmethoden zur Herstellung des Mosaik-Linoleums anpassen, sowie den Massen des Raumes, die hier wiedergegeben sind.
4. Die Entwürfe sollen im Rapport von 1/20 vorgelegt werden und den ganzen Boden darstellen.

Die Farben sollen aus denen, die im Handel des Linoleums angewendet werden, ausgewählt werden. Naturexemplare sind bei dem Sitze der Associazione in Rom. Es wird empfohlen nicht mehr als vier oder fünf Farben anzuwenden. Die Dekoration gemäss der Technik der Holz-einlegung kann aus Grundelementen in einem einfärbigen Felde bestehen. Die Einlegungen können geometrische Umrisse haben oder nicht, gerade oder kurvenförmige, aber die Figuren müssen solche Dimensionen aufweisen sowie Einfachheit von Umrissen, damit sie mit Flacheisen herausgenommen oder aber mit der Hand eingeschnitten werden können. Die Motive und geometrischen Figuren sollen die Seitenlänge nicht unter 30 mm. haben. Die Breite der Streifen darf nicht unter 30 mm. sein. Die Kreise sollen einen Durchmesser nicht unter 25 mm. besitzen.
Die Ecken der geometrischen Figuren sowie die, welche von einer Streifebegegnung entstehen, dürfen nicht eine Oeffnung unter 30 Grad vorweisen. Die Ornamente dürfen keine spitzigen Kurven, deren Ecke geringer ist, besitzen. Bei sich wiederholenden Motiven wird es empfohlen, dass der Wiederholungsrapport genau in 2000 mm. und 1830 mm. enthalten ist.
Die mehrmals wiederholten Figuren (welche in der Praxis mit Flacheisen ausgeführt werden) dürfen kurvenmässige Elemente besitzen. Bei grossen Zeichnungen ist es empfehlenswert die Kurven auf die nötige Enge zu reduzieren, weil damit die praktische Ausführung auf Schwierigkeiten stosst. Bei eventuellen grossen Zeichnungen von kurvenmässigen elipsen und parabelförmigen Elementen, sollen im Umlauf Kurven angewandt werden, indem man Schneckenformen absolut vermeidet.
Das Dekorationselement, Fugelinie oder Bezeichnung weist eine Breite von etwa einen halben Millimeter auf. Dieses Element wird sowohl durch die Zusammensetzung von zwei Figuren erreicht werden, als durch Einschneiden in das Linoleum, mit einem besonderen Werkzeuge, um eine wirkliche Fuge vorzutäuschen.

5. Die Entwürfe müssen spätestens bis Ende Juli 1925 der „Associazione Artistica fra i Cultori di Architettura" — Via degli Astalli No. 1 — in Rom vom 6 bis 8½ abends eingesandt werden. Später einlaufende Entwürfe können nicht in Betracht gezogen werden.
6. Auf den Entwürfe soll die Unterschrift des entwerfenden Künstlers ersichtlich sein oder mit einem Motto gekennzeichnet, welches auf einem geschlossenen Briefumschlag enthaltend, den Namen des Bewerbers und seine Adresse wiederholt wird.
7. Entwürfe, die den Vorschriften dieses Programms nicht entsprechen, werden ausser Acht gelassen, auch wenn sie aus künstlerischen Gesichtspunkten aus, eines Preises würdig wären.
8. Die Entwürfe werden dem Urteil einer Jury, bestehend aus 5 Mitglieder unterworfen. Drei dieser Mitglieder werden seitens der „Associazione fra i Cultori di Architettura" und zwei seitens der „Società del Linoleum" ernannt.
9. Der Jury entscheidet über alle den Wettbewerb betreffenden Fragen. Ihr Urteil ist unanfechtbar.
10. Die Entscheidung der Jury wird spätestens 30 Tage nach Schliessung des Wettbewerbes getroffen: dieselbe wird in der Zeitschrift der Associazione veröffentlicht und den Tagesblättern mitgeteilt.
11. Der Wettbewerb verfügt über folgende Premien, welche die „Società del Linoleum" zur Verfügung der „Associazione fra i Cultori di Architettura" stellt und zwar:

1er Preis L. 2000, 2er Preis L. 1000

12. Alle an dieser Preisausschreibung teilnehmenden Entwürfe verbleiben für zwei Monate zur Verfügung der „Associazione" um öffentlich ausgestellt zu werden. Die Kommission behält sich das Recht vor, die seinem Urteil nach an künstlerischem Wert mangeln, aus dieser Ausstellung auszuschliessen. Nach Ablauf dieses Termins werden die nicht premiierten Entwürfe den betreffenden Künstlern zurück erstattet, sofern diese sich innerhalb 15 Tage hierfür melden: später werden keine Reklamationen berücksichtigt.

TOCH BEBOUWING OP HET MIDDEN-DAMTERREIN?

Tijdens de debatten over de begrooting van 1925 hebben, gelijk bekend, raadsleden van verschillende partijen het voorstel ingediend, voorloopig den kuil van het Midden-Damterrein te dempen, en dit Damgedeelte, zoolang zich geen ernstig gegadigde opdeed, een behoorlijk aanzien te geven.
B. en W. namen toen dit voorstel in handen, tot het daarop uitbrengen van praeadvies, blijkbaar met de bedoeling, het dichtmaken van den kuil zoolang mogelijk uit te stellen.
Kort daarop heette het, dat er twee gegadigden waren. Eer zou worden gepoogd, het terrein alsnog te doen bebouwen. Een dezer reflectanten, die slechts geïnformeerd had naar terrein en condities der gemeente, bleef daarna zwijgen in alle

bekende talen. Maar de hotel-combinaties, nog altijd ijverig doende een behoorlijken financieelen grondslag voor hare grootsche plannen te verkrijgen, hield stand. Daar men van gemeentewege gaarne een monumentale bebouwing op het veelbesproken terrein zag tot stand komen en daartoe tot groote opofferingen bereid was, werd een laatste poging gedaan. Namens B. en W. is toen geconfereerd met de directie van een der banken, herhaaldelijk in verband met het te stichten hotel-restaurant genoemd, benevens met de leiders der combinatie. Het resultaat der besprekingen was, dat deze gegadigde tot 1 Juli a.s. in de gelegenheid werd gesteld, de voor het welslagen van den bouw benoodigde financiën bijeen te brengen. Wanneer dit op 1 Juli niet zou zijn gelukt en zich geen andere ernstige reflectant had aangeboden, moesten B. en W. hun praeadvies op het dempingsvoorstel uitbrengen.

„De Stand." deelt nu mee, dat na 1 Juli het praeadvies van B. en W. zal uitkomen, waarin den Raad het dempen van den kuil aan, en het wegnemen van de schutting om het Midden-Damterrein zal worden voorgesteld.

Het voornemen, door het genoemd blad gemeld, bestaat inderdaad bij B. en W. doch het staat geenszins vast, dat het tot de demping zal komen.

Wij vernemen nl. het volgende:

Mochten zich op 1 Juli nog geen ernstige gegadigden voor het terrein hebben aangemeld, dan zou het raadslid Z. Gulden het voorstel indienen, van gemeentewege op het Midden-Damterrein een gebouw te doen verrijzen, en de benedenruimten te bestemmen voor een groot café-restaurant, waarvan de bovenverdiepingen zouden worden ingericht tot gemeentelijke receptie- en congreszaal.

In raadskringen moet men dit denkbeeld nog al sympathiek zijn gezind.

(„Handelsblad").

VAN HET BESTUUR.

Als gewone leden worden voorgesteld de Heeren:

N. F. Wijmer, architect, Amsterdam, door C. J. Blaauw en P. Vorkink; G. Adriaans, architect, Amersfoort, (oud lid); J. J. Blaauwboer, bouwkundige, Amsterdam, door J. H. Benier en J. Schonk; H. M. J. H. Kraaijvanger, bouwkundig teekenaar, Rotterdam, door H. van Hulsteyn en L. Peters; E. T. Bakker, bouwkundig opzichter-teekenaar, Amsterdam, door J. de Meyer en J. Boterenbrood; H. B. van Broekhuizen, architect, Arnhem, (buitenlid), door C. J. Blaauw en J. Boterenbrood.

Als buitenleden werden door het Bestuur aangenomen de Heeren:

H. J. van der Stal, binnenhuis-architect, Den Haag en H. Voskuyl, lithograaf, Den Haag.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA'

LAREN'S KOPEREN FEEST, DOOR Ir. J. B. VAN LOGHEM.

Woensdag 10 Juni was het 12½ jaar geleden, dat de eerste welstandsbepaling in ons land van kracht werd. Dit feit is op dien dag feestelijk herdacht door Burgemeester en Wethouders van Laren met genoodigden, leden en oud-leden der schoonheidscommissies van Laren en omliggende gemeenten, terwijl enkele dames aan het herdenkingsfeest den zoo gewenschten luister bijzetten. Het is niet alleen van belang voor de gemeente Laren, dat dit jubileum hier even gememoreerd wordt, maar als algemeen landsbelang mag Laren als voorbeeld zeker eveneens naar voren gebracht worden. Want juist is in de afgeloopen 12½ jaar gebleken, dat een bepaling, waarin oorspronkelijk uitsluitend de bedoeling heeft voorgezeten, de ergerlijke bouwkundige uitwassen te weren, een veel verdere strekking kan verkrijgen dan aanvankelijk door de voorstellers is bedoeld. De wijdere ontplooiing, de cultureele groei, die door een welstandsbepaling kan ontstaan, acht ik van nog grooter belang dan het weren van bouwkundige leelijkheden, omdat dit laatste feitelijk niet anders is dan een der negativiteiten, die onzen tijd zijn ongerichtheid geeft. Zal echter uit een welstandsbepaling werkelijk cultureele groei en schoonheidsverlangen ontstaan, dan is primaire voorwaarde, dat al degenen, die tot het tot standkomen van een dergelijke bepaling meewerken, diep doordrongen zijn van een innig verlangen om het schoone over het leelijke te doen zegevieren. Dit laatste is helaas maar zelden het geval. Er zijn maar weinig gemeenten, waar de hoofden werkelijk cultuurdragers zijn. In de meeste gemeenten worden de welstandsbepalingen niet uit innerlijken drang geboren. De meeste gemeentebesturen drijven mee, omdat het tot den goeden toon behoort, de ideëele waarden niet te verwaarloozen; ze benoemen commissies en laten die rustig voortmodderen, totdat er principiëele gevallen aan de orde komen, waarbij dan werkelijk aan den dag komt of het hart nog leeft, of dat dit hart slechts mechanisme is, en dan.... blijkt meestal dit laatste het geval te zijn. Zoo komt het, dat in de meeste gemeenten de schoonheidscommissies slechts negativiteiten kunnen zijn.

Niet aldus in Laren. Van den aanvang af heeft in die gemeente het hart warm geklopt. Dit hart was nog in staat echt te doorvoelen, dat het aan zijn verwondingen op den duur te gronde moest gaan. Geen monteurs, die het herstellen zouden, werden verlangd, maar levende menschen, die hun hartebloed wilden geven voor het herstel. En zonder uitzondering werden die menschen daar gevonden in den burgemeester, wethouders, gemeenteraadsleden, anbtenaren der gemeente en leden der schoonheidscommissie. Wederkeerig vertrouwen en onvoorwaardelijke steun in elkaars gemeenschappelijk verlangen hebben gemaakt, dat de zoo zakelijk en nuchter uitziende welstandsbepaling in Laren geworden is tot een levend element, een parelende gezonde schoonheidsdrang, die als een voorbeeld voor elke gemeente mag gelden.

Men mag hierbij aanvoeren, dat Laren door het groot aantal kunstenaars een gunstiger bodem biedt dan andere gemeenten, terwijl tevens de nivelleerende tendenzen der groote steden deze gemeente niet zoo sterk kunnen beïnvloeden door gemis aan snelle vervoermiddelen naar de groote steden; dit zijn factoren, die zeker meetellen, maar toch de innerlijke kern niet beroeren. De echte liefde voor het

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
27 JUNI 1925

mooie Gooi is oorzaak geweest van het ontstaan der welstandsbepaling, en als de teekenen niet bedriegen, is in den loop der jaren die liefde zoodanig verruimd en aangewakkerd, dat naast de reeds genomen progressieve maatregelen, in de komende jaren dusdanige vèrstrekkende maatregelen genomen zullen worden, dat het Gooi en Laren in het byzonder als een der meest belangrijke centra uit cultureël- en schoonheidsoogpunt zullen gelden. En dit zal te danken zijn aan de welstandsbepaling, die onder het nuchtere kleed een zoo warm hart verbergt. Het is geen wonder, dat Laren de vampyrarmen van Amsterdam vreest, maar in de komende jaren zal blijken, dat de kracht van het Gooi zoo sterk is geworden, dat het met gerust geweten den vampyr kan ontvangen, omdat door samenwerking der Gooische gemeenten een zoodanig schoon gewestelijk plan zal zijn gevormd, dat zelfs een invasie van Amsterdammers door de aangebrachte bedijking zonder schade kan geschieden. Er zijn thans nog tegenstanders van Amsterdam's plannen, maar deze zullen naarmate de kracht van het Gooi toeneemt tot de voorstanders gaan behooren, want de invasie van Amsterdam komt toch, dus beter gewapend door een grootsch vooraf vastgelegd plan, dan onvoorbereid en ongeoefend. Ter gelegenheid van Laren's jubileum werd door Henri Polak een uitmuntend boekje verzorgd, getiteld: „Laren in het Gooi, de schoonheid van het oude dorp en hetgeen gedaan werd om deze te behouden en te hernieuwen". Uitgever is het gemeentebestuur.
Bij een rondwandeling werden wij in de gelegenheid gesteld oud en nieuw Laren opnieuw te zien en de echtheid te waardeeren.
Aanvankelijk heb ik vreemd opgezien, toen ik een schilder als voorzitter van de schoonheidscommissie aantrof. Nu vind ik het niet vreemd meer; ik weet nu, dat de commissieleden slechts de dragers zijn van een algemeen geldend schoonheidsverlangen. Schilder en architect houden zich dus vanzelf in dit verband op hun plaats in Laren. Zij weten zich onderdeel van het geheel, dat zich, in aanmerking genomen de groote onevenwichtigheid van dezen tijd, op deze plaats in het Gooi op ongekend harmonische wijze manifesteert.

HET NIEUWE JAARBOEK VAN NEDERLANDSCHE AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

De Redactie ontving het volgende ter plaatsing:
Dezer dagen gaat het nieuwe Jaarboek van Nederlandsche ambachts- en nijverheidskunst weer verschijnen. Het is te verwachten dat de belangstellenden in deze kunsten, — hun aantal is groeiende —, deze uitgave genoeg hebben leeren kennen en waardeeren om verheugd te zijn met den nieuwen jaargang.
Door de moeilijkheden welke bij het voorbereiden van een dergelijk over vele kunstvakken en kunstenaars handelend werk zeer groot zijn, werd het oogenblik van verschijnen uitgesteld, doch het opnemen van enkele nieuwste kunstwerken werd daardoor mogelijk.
Ook dit boek zal den historischen band weer niet geheel veronachtzamen, door naast scheppingen van zeer jongen datum enkele oudere voorbeelden te plaatsen, die den groei dezer categorieën verhelderen en een toon van traditie doen hooren te midden van de veelzijdige beweeglijkheid dezer jaren.
Aan de behoefte, onder die veelzijdige stroomingen de eenheid terug te vinden welke de kunstuitingen van alle generaties bindt, beantwoordt mede de tekst, welke bestaat uit artikelen die als zelfstandige uitingen door verschillende auteurs geboden, te zamen naar wensch van den redacteur, N. J. van de Vecht, verband houden als verschillende zijden van het altijd boeiende vraagstuk der betrekkingen tusschen zieleleven en kunst.
Onder deze „Samenvatting" van kunst en leven worden ons de motieven van den

kunstenaarsgeest verklaard en den zin der constructieve en sierende vormen waarin hij spreekt.
Schrijvers als Prof. W. van der Pluym, Prof. Roland Holst, H. C. Verkruysen e.a. werkten hieraan mee. En als in harmonisch accoord met deze overdenkingen zet de afdeeling der prenten in met een imposante reeks van glasschilderingen van Der Kinderen, Roland Holst en Toorop.
En dan volgt die levendige rij van beelden die de kunst in de dingen van het dagelijksch leven toont, het textielwerk, het grafische werk, de gebruiks-ceramiek en het sier-aardewerk, het gesmede en gedreven metaal zoowel als de goede reclame. En dan enkele voorbeelden van onze verjongde beeldhouwkunst en meubelen en interieurafbeeldingen.
In persbeoordeelingen is er vroeger herhaaldelijk op gewezen van hoe veelzijdig nut deze boeken zijn, die zoowel in de bibliotheken der kunstliefhebbers en kunsthistorici als in de werkplaatsen der kunstenaars, in de scholen en in de handen van elken ontwikkelden leek thuis behooren.
De nieuwe jaargang geeft weer een uitvoerige beschrijvende lijst van de afbeeldingen, met volledige inlichtingen omtrent de ontwerpers, uitvoerders, fabrikanten enz. Een boek derhalve dat zoowel de intieme verlangens van den aestheticus als de practische eischen van den industriëel voldoet, een uitnemend hulpmiddel bij onderwijs, een superieur geschenk voor elken kunstgevoelige. En wij moeten aannemen dat nu door de expositie te Parijs de decoratieve en industriële kunsten van alle landen zoo zeer de aandacht trekken en ook Nederland het werk van zijn kunstenaars daarheen heeft gezonden, zeker vele handen in hernieuwde belangstelling naar dit boek zullen grijpen, dat hen niet zal teleurstellen met zijn veelzijdigheid en zijn zich verdiepen, met zijn levendigheid en contrasten, welke samen onzen tijd ook in deze kunst spiegelen.

APOLOGIE.

Hoever men het in 't algemeen ook eens moge zijn met de opwekking „Naar aanleiding van de Besprekingen" in No. 22 van ons weekblad, de heer Kurvers maakt het den schuchtere — wiens bedeesde stem hij ook gaarne op de vergadering wil hooren — zeker niet gemakkelijker zich te uiten door de wijze waarop hij — ik zou haast zeggen het wat-schuchtere verlangen naar een vereeningingslokaal voor ons Genootschap als een verlangen naar „lol" meent te moeten laken.
In het (overigens uitstekende) verslag in het weekblad van deze voorlaatste vergadering — zoowel als in de notulen stond vermeld dat ik een „gezellig" lokaal voor ons Genootschap noodig achtte. Hoewel ik tegen gezelligheid in het algemeen — zelfs in ons Genootschap in het bijzonder — niet het minste bezwaar heb, wil ik er toch op wijzen, dat ik van een „gezellig" lokaal niet gesproken heb, doch wel van een soort vereenigingslokaal, waarin de administratie kan huizen en wat des Genootschaps is (of zou kunnen zijn) als b.v. een leestafel — en gelegenheid tot vergaderen, tentoonstellen en waar ook de leden, zoowel de schuchteren als de stotteraars en de fantasten, de gelegenheid hebben erg gewoon met elkaar te praten over al die onderwerpen en denkbeelden — die uiteraard op een vergadering — althans niet zoo vlot — tot uiting komen. Wellicht dat men er dan niet zoo gauw toe komt een verlangen naar een vereenigingslokaal te degradeeren tot een soort verlangen naar „lol" maken.
Een tegenstelling te willen scheppen tusschen die verderfelijke „lol"makers en de altijd-maar-door ernstige beoefenaars of dienaars van de Bouwkunst — is zóó zeer een parodie van mijn bedoeling (nog wel in een „schuchter" verlangen naar voren gebracht) dat ik er met de ernstigste ernst niet dan met een diepe zucht op kan antwoorden ; in de verwachting dat straks een nog ernstiger beoefenaar bedenkingen oppert tegen het schenken van thee op de vergaderingen (door één

onzer „gezellige" leden in een spontaan oogenblik als een menschelijk verlangen geuit); want — nietwaar? — van de thee tot de „gezelligheid" il n'y a qu'un pas. Er zijn menschen die door het leven gaan alsof ze door de klei wandelen; in ons kleierig landje valt het dan ook zwaar de menschen tot een wat luchtiger gang aan te zetten.

MAX SPEIJER.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

KORT VERSLAG VAN DE ALGEMEENE VERGADERING.

Op de Donderdag 4 Juni l.l. gehouden algemeene vergadering van het Genootschap werd het periodiek aftredende bestuurslid de Heer J. Zietsma herkozen. Op voorstel van het Bestuur werd in de vacature-M. de Klerk voorloopig niet voorzien, zulks in afwachting van de tenuitvoerlegging der plannen tot wijziging van de Statuten van het Genootschap, waardoor de mogelijkheid zal ontstaan tot deelneming aan het Bestuur van het Genootschap ook door de gewone leden.
Tevens wordt voorbereid de deelneming van de gewone leden van het werk der Redactie-commissie's door Statutenwijziging mogelijk te maken. Waar deze Statutenwijziging een punt van bespreking in een dezer dagen te houden vergadering van Afgevaardigde Leden van het Genootschap zal uitmaken, zullen binnenkort te dezer zake Bestuursvoorstellen gewacht kunnen worden.
Is deze Statutenwijziging feit geworden, dan zal de ledenvergadering in de vacature-de Klerk kunnen voorzien door het verkiezen, desgewenscht, van een gewoon lid.
Bij de verkiezing van één voorzitter uit het voltallig Bestuur werd de Heer Blaauw herkozen, zoodat het Bestuur is samengesteld uit de Heeren:

C. J. Blaauw (voorzitter)
Th. H. Wijdeveld (vice-voorzitter)
J. Boterenbrood (1e secretaris)
J. Zietsma (2e secretaris)
P. Vorkink (penningmeester)
J. F. Staal (lid).

De begrooting voor het jaar 1925 (gepubliceerd in No. 24 van „Architectura") werd goedgekeurd, waarmede aan het Bestuur machtiging werd verleend tot het instellen van een bureau van administratie.
Geïnstalleerd werden de nieuwe leden: Mej. G. F. Kuiper en de Heeren: C. van Dam, W. A. van Gogh, J. R. Koning, Joh. A. Peters, W. Reeders, J. Tebrunsveld, K. Veen en C. Wegerif.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Prijsvragen voor het jaar 1925.

Getrouw aan hare gewoonte schrijft de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" ook dit jaar weder hare prijsvragen uit, die zich altijd in zoo hooge mate in de belangstelling van de, nog in hun studietijd verkeerende vakgenooten hebben mogen verheugen.
Dit jaar bestaat er echter voor de Vereeniging een bijzondere aanleiding om haar aandacht aan de prijsvragen te wijden, daar zij in dit jaar haar 40-jarig bestaan zal herdenken, en gemeend heeft, hierbij in de eerste plaats dit belangrijk onderdeel van haar werkprogram te moeten betrekken.
Daartoe in staat gesteld door de offervaardigheid van een groot deel harer leden, kan het Bestuur dit jaar aan de *hoofdprijsvraag* een zekere uitgebreidheid geven en er, wat men zou kunnen noemen, een *Jubileumsprijsvraag* van maken, welker onderwerp en ruimere bekroningen, ook meergevorderden tot mededingen zouden kunnen uitlokken.
De gedachte ging hierbij uit naar een onderwerp dat de belangstelling van „den

Rotterdammer" heeft en waarvan de verwezenlijking tot een zijner idealen kan geacht worden te behooren, en dat bovendien aantrekkelijk is voor den mededinger en hem in staat stelt zijn krachten ten volle te ontplooien.
Zoo viel de keuze op een gebouwencomplex waarin het muziekleven van Rotterdam een centrum zou kunnen vinden en dat gedacht is als hoofdmoment in een nieuw stadsgedeelte als waartoe de bebouwing van het bekende land van Hoboken aanleiding zou kunnen geven.
Bij het ontwerpen van het programma voor het complex is uitgegaan van het standpunt, dat geen rekening moest worden gehouden met de behoefte voor de uitvoeringen op dramatisch muzikaal gebied, daar hierdoor het onderwerp te omvangrijk zou worden en, in verband met de ingewikkelde eischen, die daarbij om oplossing vragen, te veel van het prestatievermogen en den arbeid van de mededingers zou worden gevorderd.
Tevens werd aandacht geschonken aan de te Rotterdam bestaande traditie van concerten in de open lucht, op een afgesloten binnenplaats als de „Doele" aanbiedt, en aan de, eerst in de laatste jaren, naar voren gekomen behoefte, om op een rustige plaats ook van een carillonspel te kunnen genieten.
Uit een en ander ontstond de combinatie concertgebouw, conservatorium, met daar tusschen gelegen begrensde binnenplaats en klokketoren.
Als eisch voor het concertgebouw werd gesteld, dat daarin 2000 toehoorders moeten kunnen plaats vinden; voor het conservatorium werd gerekend op eene behoefte, die geacht kan worden in een stad als Rotterdam te bestaan, en voor de binnenplaats werd eene oppervlakte aangenomen van ten minste gelijke grootte als die in de Doele aanwezig is.
De bizondere eischen, die aan elk der onderdeelen en aan hun onderling verband worden gesteld, komen bij het gedetailleerde programma naar voren en worden hier dus niet afzonderlijk gemeld.
Ook het onderwerp van de *tweede* prijsvraag is iets belangrijker dan in den regel daarvoor werd gekozen, doch valt zeker binnen het bereik van de groote categorie van hen, die gewoon zijn in de prijsvragen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap mede te dingen.
Exemplaren van het programma zijn kosteloos verkrijgbaar bij den Secretaris der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap Ir. W. C. van Goor, Claes de Vrieselaan 27a te Rotterdam.

PRIJSVRAAG OLYMPISCHE MEDAILLE.

De Permanente Prijsvraag Commissie bericht ons:
Naar aanleiding van een bemiddelingspoging zijn de onderhandelingen omtrent bovengenoemde prijsvraag met het Nederlandsch Olympisch Comité opnieuw geopend met een goede kans op een schikking, waarbij aan de bezwaren tegen het programma op doeltreffende wijze zal worden tegemoetgekomen.
Mocht deze poging slagen dan zal van het resultaat daarvan te zijner tijd mededeeling worden gedaan.

KUNSTWIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

Uit *Ibsen:* „Mededingers naar de Kroon". Een kunst-philosofische greep in dichterlijken vorm.

Koning Skule . . . Kan hij, die aanspraak op de troon heeft, het Koningswerk op zich nemen, zooals hij den Koningsmantel aantrekt? Kan de eik, die geveld wordt als timmerhout voor een schip, zeggen: Ik wil de mast zijn; ik wil het werk van den dennenboom doen, rank en stralend naar boven wijzen, de gulden spits op den top dragen, met witte zwellende zeilen in den zonneschijn klapwieken en

gezien worden door de menschen heel in de verte? — Neen, neen, gij zware knoestige eikenstam, uw plaats is onder de kiel, dáár moet ge liggen en dienst doen, stil en ongezien door de oogen daar boven in 't daglicht; *gij* zult het schip voor omslaan behoeden in den storm; de mast met den gulden spits en de zwellende zeilen zal het vast en veilig leiden naar het nieuwe, het onbekende, naar de vreemde stranden en naar de nieuwe, groeiende saga! (*heftig*). Sinds Haakon zijn groote Koningsgedachte uitsprak, zie ik geen andere gedachte in heel de wereld dan die ééne. Kan ik die niet nemen en tot werkelijkheid maken, dan zie ik geen gedachte om voor te strijden. (*in gepeins*). En kan ik dat dan niet? Als ik dat niet kan, waarom heb ik dan Haakons gedachte zoo lief?
Jatgeir (*komt binnen van den achtergrond*). Vergeef me, Heer Koning, dat ik kom.
Koning Skule. Goed, dat ge komt, Skjald.
Jatgeir. Ik hoorde de stedelingen in de herberg wonderlijk samen spreken over. . .
Koning Skule. Wacht even daarmeê. Zeg me, Skjald; gij, die veel rondgezworven hebt in vreemde landen, hebt ge ooit een vrouw gezien, die een vreemd kind liefhad? Niet alleen er van hield, — dàt bedoel ik niet; maar het *liefhad*, 't liefhad met de vurigste liefde van haar ziel?
Jatgeir. Dat doen alleen die vrouwen, die geen eigen kinderen hebben om lief te hebben.
Koning Skule. Alleen die vrouwen —?
Jatgeir. En meestal de vrouwen, die onvruchtbaar zijn.
Koning Skule. Meestal de onvruchtbare —? Hebben zij de kinderen van anderen lief met hun vurigste liefde?
Jatgeir. Dat gebeurt dikwijls.
Koning Skule. En gebeurt het ook niet soms, dat zulk een onvruchtbare vrouw 't kind van een ander doodt, omdat zij er zelf geen heeft?
Jatgeir. O ja; maar daar doet ze niet verstandig aan.
Koning Skule. Verstandig?
Jatgeir. Neen, want zij geeft het geschenk van de smart aan haar, wier kind ze doodt.
Koning Skule. Gelooft ge, dat de smart zulk een groot geschenk is?
Jatgeir. Ja, Heer.
Koning Skule (*ziet hem doordringend aan*). 't Is of er twee menschen in U wonen, IJslander. Als ge in mijn gevolg zit in een lustig drinkgelag, dan trekt ge mantel en buis over al uw gedachten aan; en is men alleen met U, dan zijt ge soms als zij, uit wier midden men zijn vriend zou willen kiezen. Hoe komt dat?
Jatgeir. Als ge in de rivier gaat zwemmen, Heer, dan kleedt ge U niet uit, waar de kerkgangers voorbij gaan, maar ge zoekt een verborgen hoekje.
Koning Skule. Natuurlijk.
Jatgeir. Ik heb de schuchterheid van de ziel; daarom ontkleed ik me niet als er zoovelen in de hal zijn.
Koning Skule. Hm. — (*korte pauze*). Zeg me, Jatgeir, hoe kwam het, dat ge skjald werdt? Van wie leerdet ge de dichtkunst?
Jatgeir. De dichtkunst kan men niet leeren.
Koning Skule. Kan men die niet leeren? Hoe ging het dan?
Jatgeir. Ik kreeg het geschenk van de smart, en toen was ik skjald.
Koning Skule. Heeft dan de skjald behoefte aan smart?
Jatgeir. *Ik* had de smart noodig; . . . er kunnen anderen zijn, die 't geloof, of de vreugde noodig hebben — of den twijfel . . . .
Koning Skule. Den twijfel ook?
Jatgeir. Ja; maar dan moet de twijfelende sterk en gezond zijn.
Koning Skule. En wien noemt ge een ongezonden twijfelaar?
Jatgeir. Hij, die aan zijn eigen twijfel twijfelt.

Koning Skule (*langzaam*). Dat komt me voor de dood te zijn.
Jatgeir. Het is erger; het is de schemering.

. . . . . .

Koning Skule. Hebt ge nog vele ongedichte liederen in U, Jatgeir?
Jatgeir. Neen, maar wel vele ongeborene. Zij worden één voor één ontvangen, krijgen leven en dan worden ze geboren.
Koning Skule. En als ik, die Koning ben, en de macht heb, — als ik U dooden liet, zou dan iedere ongeboren skjaldegedachte, die ge in U omdraagt, met U sterven?
Jatgeir. Heer, het is een groote zonde een schoone gedachte te dooden.
Koning Skule. Ik vraag niet of het zonde is, maar ik vraag of het te doen is.
Jatgeir. Ik weet het niet.
Koning Skule. Hebt ge nooit een anderen skjald als vriend gehad, en heeft hij nooit voor U een groot en heerlijk lied geschetst, dat hij wilde dichten?
Jatgeir. O, ja, Heer.
Koning Skule. Hebt ge dan nooit gewenscht, dat ge hem zoudt kunnen dooden om zijn gedachte te nemen en zelf dat lied te dichten?
Jatgeir. Heer, ik ben niet onvruchtbaar. Ik heb eigen kinderen; ik heb er geen behoefte aan die van anderen lief te hebben (*gaat heen*).
Koning Skule (*na korte pauze*). De IJslander is voorwaar een skjald. Hij spreekt Gods diepste waarheid uit en weet dat niet. — Ik ben een onvruchtbare vrouw. Daarom heb ik Haakons Koninklijk gedachtenkind lief, — heb het lief met de vurigste liefde van mijn ziel. O, kon ik het ook maar als het mijne aannemen! Het zou in mijn handen sterven. Wat is beter, dat het in mijn handen sterft, of dat het groeit en groot wordt in de zijne? Zal mijn ziel vrede vinden als dat gebeurt? Kan ik berusten? — Kan ik het aanzien, dat Haakon zich zulk een naam verwerft? — Hoe dood en leeg is 't in — èn om mij? Geen vriend — ; de IJslander! (*gaat naar de deur en roept naar buiten*): Heeft de skjald de Koningshoeve reeds verlaten?
Een Man (*buiten*). Neen, Heer. Hij staat in den voorhal met de wacht te praten.
Koning Skule. Zeg hem dan, dat hij binnen moet komen! (*gaat naar de tafel. Een poos later komt* Jatgeir). Ik kan niet slapen, Jatgeir; al die groote koninklijke gedachten houden me wakker, ziet ge.
Jatgeir. 't Is met de gedachten van den Koning als met die van den skjald, begrijp ik wel. Zij vliegen 't hoogst en groeien 't beste, als het rondom stil en donkre nacht is.
Koning Skule. Is dat ook zoo met die van den skjald?
Jatgeir. Ja, Heer; geen lied wordt bij daglicht geboren. 't Kan in den zonneschijn worden neergeschreven; maar het dicht zich zelf in 't stille nachtelijk uur.
Koning Skule. Wie gaf u 't geschenk van de smart, Jatgeir?
Jatgeir. Zij, die ik liefhad.
Koning Skule. Stierf zij dan?
Jatgeir. Neen, maar zij werd mij ontrouw.
Koning Skule. En toen werd ge skjald?
Jatgeir. Ja, toen werd ik skjald.
Koning Skule (*grijpt hem bij den arm*). Aan welk geschenk heb *ik* behoefte om Koning te worden?
Jatgeir. Niet aan dat van den twijfel. Want dan zoudt ge zoo niet vragen.
Koning Skule. Aan welk geschenk heb *ik* behoefte?
Jatgeir. Heer, ge zijt immers Koning.
Koning Skule. Gelooft gij ten allen tijde zoo zeker, dat ge skjald *zijt*.
Jatgeir (*ziet hem een poos zwijgend aan en vraagt*): Hebt ge nooit liefgehad?
Koning Skule. Ja, eens — brandend, heerlijk en misdadig.
Jatgeir. Ge hebt een vrouw.

Koning Skule. Haar heb ik genomen om mij zonen te baren.
Jatgeir. Maar ge hebt een dochter, Heer — een zachtmoedige, heerlijke dochter.
Koning Skule. Was mijn dochter een zoon, dan vroeg ik u niet aan welk geschenk ik behoefte had: (*barst uit*): Ik *moet* iemand om mij heen hebben, die mij gehoorzaamt, zonder zelf een wil te hebben, — die onwrikbaar in mij gelooft, die zich innig bij mij aansluit in goed en kwaad, die alleen leeft om mijn leven warm en licht te maken, die sterven moet als ik val. Geef mij een raad, skjald Jatgeir!
Jatgeir. Koop een hond, Heer.
Koning Skule. Zou een mensch hieraan niet kunnen voldoen?
Jatgeir. Zulk een mensch zoudt ge ver moeten zoeken.
Koning Skule (*plotseling*). Wilt *gij* dat voor mij zijn, *Jatgeir*? Wilt gij mij een zoon zijn? Gij zult de Kroon van Noorwegen erven. — Mijn land en 't rijk zal het uwe zijn, als gij mij een zoon wezen wilt, voor mijn levenswerk leven en in mij gelooven!
Jatgeir. En welke zekerheid zou ik U moeten geven, dat ik niet huichelde — ?
Koning Skule. Laat uw levensroeping los; dicht niet meer, dan zal ik U gelooven.
Jatgeir. Neen, Heer, — dan zou de kroon àl te duur gekocht zijn.
Koning Skule. Bedenk U goed! Koning te zijn is meer dan skjald te wezen.
Jatgeir. Niet altijd.
Koning Sukle. Alleen uw ongedichte liederen moet ge offeren.
Jatgeir. Ongedichte liederen zijn altijd de schoonste.
Koning Skule. Maar ik moet — ik *moet* een mensch hebben, die in me gelooft! Maar één! Ik voel het, — heb ik dat, dan ben ik gered.
Jatgeir. Geloof in U zelf, dan zijt ge gered!
Paal Flida (*komt haastig aan*). Koning Skule, verweer U nu! Haakon Haakonszoon ligt bij Elgjarnæs met zijn geheele vloot!
Koning Skule. Bij Elgjarnæs — ! hij is dus niet ver weg!
Jatgeir. Nu in 't harnas! Moeten er vannacht mannen vallen, dan zal ik met vreugde de eerste zijn, die voor U valt.
Koning Skule. Gij, die niet voor me wildet leven!
Jatgeir. Een man kan vallen voor 't levenswerk van een ander; maar zal hij voortleven, dan moet hij leven voor zijn eigen levenstaak (*gaat heen*).

TIJDSCHRIFTEN.

Journal of the R.I.B.A. nr. 11.
De architectuur van beton door Prof. Beresford Pite. Schrijver behandelt achtereenvolgens:
1. Het verschil in constructiewijze en de uitdrukking daarvan in het ontwerp. 2. De resulteerende architectonische vormen en de mogelijkheid en dienstigheid van ornament. 3. Het vraagstuk der opleiding tot ontwerp in gewapend beton. Er is nog geen architectuur van belang in Engeland in gewapend beton uitgevoerd. Op het continent echter zijn de artistieke zoowel als de practische mogelijkheden van deze nieuwe bouwstof en constructiewijze moedig aangegrepen en resultaten, die slechts als revolutionnair bestempeld kunnen worden, zijn al bereikt. Schr. trekt te velde tegen behoudendheid op architectonisch en constructief gebied. „Wat zou Bernini niet in gewapend beton hebben gedaan? is een vraag die gesteld mag worden. Wat zou Brunelleschi niet hebben bereikt? Voorbeelden zijn al bij de hand van eerste schreden op den weg omhoog naar vrijheid en omlaag naar losbandigheid; wij zijn nog niet die wegen ingeslagen, maar de deur is geopend, de ontwerper zit niet langer in een gevangenis van metselwerk.
Ad 3. „Het zou te betreuren zijn als de fakkel van den vooruitgang in het bouwen geheel van de handen der architecten overging in die van energieke ondernemingen en hun ingenieurs" W. B.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DAS HONORARSYSTEM DES AMERIKANISCHEN ARCHITEKTEN-INSTITUTS NEBST GEBRAUCHS-ANWEISUNG.

Uebersetzt von Erich Mendelsohn.

Ein Informations-Rundschreiben, das sich auf das „Honorar plus Spesensystem" für berufliche Dienste bezieht, im Zusammenhang mit einer Vertragsform zwischen Architekt und Bauherr für Fall, dass ein solches System in Anwendung kommt.

Allgemeines.

Ein System, bei welchem der Architekt ein festgesetztes Honorar für seine persönlichen Dienste fordert und ausserdem die Ersetzung seiner verschiedenen Unkosten, ist sowohl logisch wie biegsam. Wenn die Pläne einer Aufgabe begonnen haben, kann der Umfang der Arbeit mit annähernder Genauigkeit festgelegt werden, soweit er die persönlichen Bemühungen betrifft. Es kan eine Summe fixiert werden, die zu gegenseitiger Zufriedenheit als ein Honorar für die persönlichen, beruflichen Dienste des Architekten gilt. Dieser Betrag ist garantiert und kann deshalb vernünftigerweise auf ein Minimum reduziert werden. Die Kosten der Zeichnungen und andere Ausgaben des Architekten, die er in der Erfüllung seines Berufes zu machen hat, einschl. aller obigen Kosten, gehen zu Lasten des Bauherrn. Der Bauherr, der zu seinem Architekten das Vertrauen hat, dass er das im Gebäude angelegte Vermögen sparsamst verwaltet, wird auch ebenso bereit sein, ihm zu trauen, dass er die soviel kleinere Summe für Zeichnungen und andere Unkosten sparsam und weise verwendet.
Dieses Zahlungssystem versetzt den Architekten in die Lage, den Bauherrn zu beraten, wie das Baugeld am besten verwendet wird, ohne dass sein Architektenhonorar von der endgültigen Bausumme irgendwie berührt wird. Die Anpassungsfähigkeit dieses Systems für die Arbeit öffentlicher, privater und korporativer Bauherrn ist in praktischer mehrjähriger Arbeit erprobt worden.

Festsetzung des Honorars.

Das Honorar sollte der verlangten persönlichen Arbeit entsprechend festgesetzt werden. In jedem Falle soll der Architekt die Intensität der von ihm verlangten Arbeit in Betracht ziehen, ebenso die Zeitdauer seiner Arbeit und die in ihr liegende Verantwortlichkeit. Für die Berechnung des Honorars kann kein Prozentsatz der endgültigen Baukosten angenommen werden, denn die für ein Wohnhaus erforderliche Arbeit wird eine genauere und grössere Ausarbeitung notwendig machen, als z.B. die Arbeit für ein Lagerhaus. Deswegen muss jeder Architekt nach seinem eigenen Masstab entscheiden, wie er seine Honorare bestimmt. Selbstverständlich werden sich diese dem Betrag nähern müssen, den er unter vernünftigen Bedingungen zu erhalten hat, wenn er etwa auf der üblichen Prozentsatzbasis arbeiten würde; jedoch muss in Betracht gezogen werden, dass das Honorar garantiert ist. Infolgedessen braucht es nicht durch ungewisse Auslageposten anzuwachsen, sondern kann eher auf ein vernünftiges Minimum herabgesetzt werden.
Es muss auch überlegt werden, dass das Honorar nach einem geschätzten Kostenpreise bestimmt wurde und also nicht durch irgend einen Unterschied

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
4 JULI 1925

zwischen dieser Schätzung und der endgültigen Bausumme berührt werden kann. Wenn der Zweck der Arbeit sich so ändert, dass er die Arbeitsintensität, die Dauer der Arbeit, die Verantwortung des Architekten wesentlich vergrössert oder vermindert, dann sollte die Uebereinkunft mit dem Bauherrn so abgeändert werden, dass sie zu den neuen Bedingungen passt. Wenn die Bedingungen unverändert bleiben, so bleibt das Honorar durch die endgültige Bausumme unberührt.

Zeichnungen.
Mit „Zeichnungsunkosten" ist die wirkliche Summe gemeint, die den Angestellten des Büros gezahlt wird, mit Ausnahme des Architekten oder der Oberleitung, also die Kosten für die Zeichner, die Kosten derjenigen, die Spezifikationen schreiben und für die Bauführer. Das Verhältnis dieser „Zeichnungsunkosten" zu den Baukosten wird bei jeder Arbeit anders sein, denn es hängt von der jeweiligen Art des Baues ab. (Augenscheinlich weniger bei einem Lagerhaus, als bei einem Hotel). Auch ist es abhängig von der Büroverwaltung des Architekten, also z.B. von den zu zahlenden Gehältern, von der Vollständigkeit oder Unvollständigkeit der Zeichnungen und Spezifakationen etc. Es kann demnach nur von dem Architekten selbst bestimmt werden, auf Grund seiner eigenen Erfahrungen. Ebenso sollen keine derartigen Berechnungen aufgemacht werden, wenn der Architekt selbst zeichnet, denn das Endgeld für die persönliche Arbeit ist das Honorar des Architekten. Wenn es seine Gewohnheit ist, eine beträchtliche Menge von Zeichnungen selbst zu machen oder wenn ein besonderer Teil der Arbeit eine ungewöhnliche Menge seiner eigenen Zeit (Originalzeichnungen oder Detailzeichnungen) erfordert, so muss das Honorar demgemäss erhöht werden. Es widerspricht dem Sinn dieses Systems, auf irgend eine andere Weise Nutzen zu ziehen, als durch das berufliche Honorar.

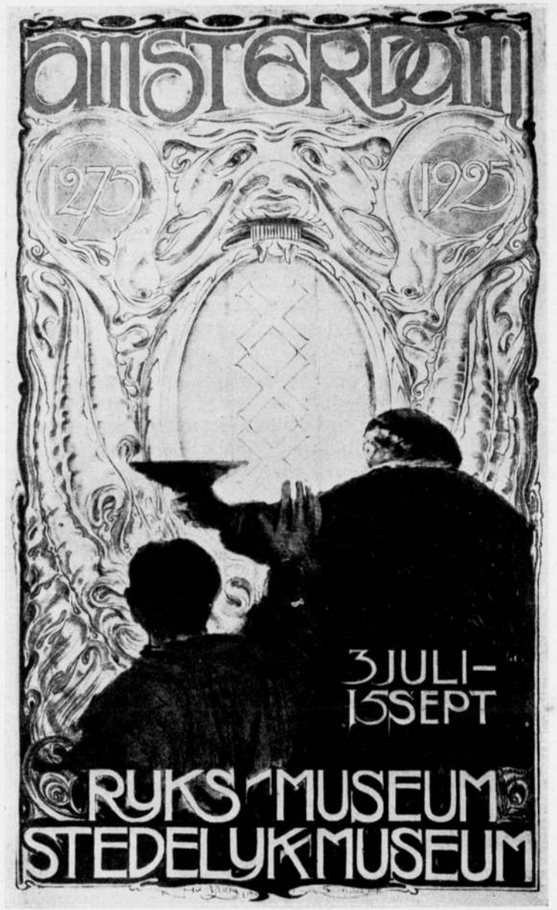
Weitere Unkosten.
Es gibt zwei weitere Arten von Unkosten, ausser den Zeichnungsunkosten, die mit den Ausgaben eines Architekturbüros zusammenhängen: 1. solche Posten, die geradezu als eine Arbeit für sich anzusehen sind, wie z. B. Ingenieurarbeiten, Bauführerreisen, weite Telefongespräche, juristische Beratung, Blaudrucke, Modelle usw. Diese sollten besonders berechnet werden.
2. obige Kosten sind nicht ganz einfach zu verteilen: z. B. Miete, Licht, Heizung, Stenographie, Beiträge, Post ect. haben eine gewisse logische Beziehung zu den Gesamtkosten der Angestelltengehälter, dieses Verhältnis wird in jedem Büro verschieden sein, aber in jedem ziemlich unveränderlich. Jedes Büro sollte dieses Verhältnis feststellen und beim Berechnen der Entwurfkosten einen festen Prozentsatz hinzufügen, der die obigen Lasten deckt. Diese werden ungefähr zwischen 60 und 100% der Entwurfskosten schwanken. Wenn der Architekt, wie es meistens der Fall ist, die meisten Zeichnungen selbst macht, — vergl. die Rubrik des beruflichen Honorars —, so werden die obigen Lasten auch wahrscheinlich mehr sein, als die der Entwurfskosten.

Rechnungslegung.
Dieses System ermöglicht es, die Rechnungen monatlich vorzulegen, indem jede Honorarrechnung eine Zahlung deckt, gleichzeitig auch die Vergütung der Beträge, die während des vorhergehenden Monats verauslagt worden sind. Die verschiedenen Arten der Kosten bilden hierbei keine Schwierigkeit, da die Honorarzahlungen vorher festgesetzt werden müssen. Nachdem das Honorar vorher festgesetzt ist, kann der Bauherr für die eigene Sicherheit eine Summe einbehalten, die ungefähr 20% des Honorars ausmacht, und die erst bei Vorlegung der Endabrechnung fällig wird. Das Honorarsaldo ist in monatlichen Raten zu zahlen, solange der Bau dauert.
Z. B.: Ein Wohnhaus kostet $ 50000, das Honorar beträgt $ 2000, die Arbeits-

dauer vom Datum des Vertrages bis zu dem voraussichtlichen Endtermin soll 18 Monate betragen. Einbehaltener Betrag für die Sicherheit des Bauherrn 20% von 2000 $ = 400 $. Honorar-saldo ist gleich 1600 $; dieser Rest ist in 16 monatl. Zahlungen von 100 $ fällig, oder in 10 monatl. Zahlungen von 160 $, je nach den Vertragsbedingungen. Bei der Art dieser monatl. Zahlungen á cto. des Honorars hat der Architekt den Vorteil, dass er mit einem stetigen Einkommen rechnen kann; aber diese Zahlungsart ist auch für den Bauherrn praktisch, denn sie ist so ein festgesetzter monatl. Posten, der mit den andern monatl. Ausgaben in Verbindung steht. Wenn die Kosten oder die Ausdehnung der Arbeit nicht genau im Voraus bestimmt oder womöglich nicht angeändert werden können, kann das Honorar anstatt eines festen Betrages einen Prozentsatz der Unkosten ausmachen. Es wird sich dann automatisch anpassen, wenn die Ausdehnung der Arbeit sich ändert. Der angesetzte Prozentsatz, genau wie im falle des festen Honorars, verändert sich naturgemäss entsprechend der Bausumme und der Art des verlangten Dienstes.

TWEE AFFICHES.

„L'art n'est pas une partie de plaisir" zei indertijd Millet. Het is goed daar nog eens aan te herinneren, want bij het zien van Huib Luns' *Affiche voor de Historische tentoonstelling* ter gelegenheid van *Amsterdams 650-jarig bestaan*, zou men het bijna vergeten.
Ook deze kunstschilder, die in zijn vrijen tijd ook wel eens aan decoratief doet schijnt niet de innerlijke strijd en ontroering te kennen waaruit ten slotte een kunstwerk geboren wordt. Althans bij dit affiche en ook bij die van vroeger is men geneigd te denken, dat Luns de kunst uitsluitend voor de lol beoefent.
Deze prent voor de tentoonstelling in Rijks- en Stedelijk-museum vraagt onze aandacht en als zoodanig is de reclame misschien wel „psychologisch juist".
Realiseeren wij deze onze aandacht eens wat nauwkeuriger, dan blijft daar echter niet veel meer over dan de nieuwsgierigheid voor een ding dat zich opdringt in rauwe en krijschende taal, dik en zwaar van valsch pathos.
Want dringend en wringend wroet alles — en er is zoowat van alles met de haren bijgesleept — over het vlak en geen plekje van den steen is vrijgelaten om de prachtige substantie van het materiaal ook een klein kansje te geven.
Luns wil ons met zijn groot rumoer en renaissancistische parade verbluffen. Dat komt omdat Luns te knap is.
Hij kan raak — te raak — teekenen. Hij kent z'n anatomie, z'n verkortingen in alle mogelijke figuurstanden. Hij kan de heele geschiedenis van het ornament in al haar ver- en ontwikkelingen teekenen met een gemak en een trefzekerheid die men bewondert.
Maar in de wezenlijke waarde der oude versieringen — het ontstaan en vergaan, kortom de voortdurende continuïteit der dingen — heeft hij zich blijkbaar niet veel verdiept.
Anders had hij allicht een modernere en ook meer persoonlijke vorm voor Amsterdam's wapen gekozen dan een oude renaissance cartouche, nog wel gedekt door een of ander zeer aftandsch beest.
Daar slingeren zich verder gelijk een chaos van „hommetjes en kuitjes", dolfijnen, heele, halve en vooral staarten over het vlak, dat geen vlak meer is.
Daar staat een ouderling of andere broeder in den Heere met een collectebak, die ergens op een rare plaats van zijn (des ouderlings!) rug, den datum 3 Juli—15 Sept. draagt, terwijl een gassertje van de straat poogt z'n sjlag te slaan in dit schoon gesmeed stuk ambachtskunst.
De opschriften (kapitalen en onderkastletters door elkander) daveren voor de oogen; de tierlantijnen slingeren als gekronkelde darmen over het vlak, zoodat dit biljet

AFFICHE-ONTWERP HUIB LUNS

zich het meest treffend aan de massa openbaart als .... de aankondiging voor een nieuwe gemeentelijke vleeschwinkel.
En werkelijk, als men er lang naar kijkt doet zich het onbehagelijk gevoel gelden alsof men te veel en te vet gegeten heeft.

Naar ik nog verneem heeft de vereeniging „VÆVO" zich het lot van deze kunstprestatie aangetrokken, door haar over de middelbare scholen te verspreiden. Het doel van de Ver. tot bevordering van het aesthetisch element in het voortgezet onderwijs is bij de leerlingen van dit onderwijs den *schoonheidszin* te bevorderen! (art. 1 der statuten).

* * *

Het andere affiche, ontworpen en gelithografeerd door Wagemaker ten behoeve van de ontwapenings - propaganda van den Vrijz. Dem. Bond, is niet knap en ook niet blufferig gedaan. Het verraadt in sommige gedeelten een zekere onbeholpenheid in techniek en uitdrukkingswijze, waardoor het een ietwat tweeslachtig karakter krijgt, ook omdat de middenpartij, die een gevoelige symboliek geeft, te weinig is saâmgegroeid met de beide tekstmassa's.
De jonge sierkunstenaar zocht in zijn decoratieve opzet naar een eenvoudige en strenge verdeeling van het vlak en rustige oplossing der letter-blokken. Maar daardoor blijkt de gevoeligheid hier en daar gevangen in de verstandelijkheid en misschien deed juist daarom dit biljet zich op de zuilen en aanplakborden als reclame weinig suggestief gelden.
In de gansche voordracht voelt men ook meer den houtsnijder dan den lithograaf (vooral in de lettervormen.) En toch heeft deze plaat vele en zeer treffelijke kwaliteiten en interesseert zij mij vooral door de sterk uitgesproken belofte van artistiek kunnen; een belofte die zeker zal worden ingelost als de jonge kunstenaar in zijn

„struggle for life" zich den maatschappelijken steun weet van hen, die op dit gebied leiding hebben te geven. Denkt men daarbij aan de onbenullige propaganda-platen van den *Vrijheidsbond* en andere politieke partijen dan gaat Wagemaker's prent verre uit boven het alledaagsche en de traditioneele sleur der burgerlijke genoegzaamheid.
De jongeren beoefenen de kunst waarlijk niet als tijdverdrijf of liefhebberij. En zoo kan het zijn dat hun arbeid zich zelfs realiseert in den allereenvoudigsten vorm: een aanplakbiljetje. Niet zoo maar, verzonnen; maar uit de bron van de innerlijke stuwkracht, die de grond vormt van alle gedachten en daden.
A. VAN DER BOOM.
Haarlem.

AFFICHE-ONTWERP A. WAGEMAKER

BOUWRAAD, INGESTELD DOOR HET UTRECHTSCH KUNSTVERBOND.
Beoordeeling van de in 1924 *tot stand gekomen bouwwerken in de Gemeente Utrecht.*
Op Zaterdag 28 Februari 1925 hield de Bouwraad zijn jaarlijkschen ommegang door onze Gemeente ter beoordeeling van wat het jaar 1924 aan bouwbedrijf had opgeleverd. Hieraan namen deel de heeren C. de Graaf, W. van den Heuvel, L. H. Holsboer, Otto Schulz, Ir. H. F. Mertens, J. J. van Noorle Jansen en W. A. Maas, leden van den Bouwraad benevens de heeren N. Lansdorp, arch. B. N. A. te Amsterdam en J. B. v. d. Haar, arch. B. N. A. te Amersfoort ter vervanging van de leden H. J. Kolk en H. Jocker van wie eigen werk te beoordeelen was.
Hoewel dit jaar voor den uitbouw der Gemeente niet onbelangrijk mag worden genoemd, daar behalve eenige groote huizencomplexen ook twee nieuwe kerkgebouwen zijn verrezen, bleek de aesthetische kwaliteit niet boven het goed gemid-

delde uit te komen. Het is alsof na de stijging in architectonisch besef en vermogen, die in de laatste jaren te constateeren viel, thans een stilstand is gekomen. Men past vaak toe, wat men zich van de nieuwere inzichten heeft eigen gemaakt, en doet dit soms met smaak en gevoel, maar van een eigen opvatting, gegroeid uit de bevruchting met die nieuwere inzichten, is weinig te bemerken. Over het geheel wordt nog met zekere schroomvallige getrouwheid aan oude vormen en verhoudingen vastgehouden ook daar, waar men tracht de nieuwe te volgen. Zoo ontstaan bouwwerken, die op het eerste gezicht wel modern, soms ook wel forsch en kloek gedacht aandoen, maar bij nadere beschouwing details vertoonen, die zich in de nieuwe omgeving eigenlijk niet meer thuis schijnen te voelen. Een aarzelend meegaan, een weemoedig terugzien, een onzeker tasten, een twijfelend grijpen, die, gelijk voor onze maatschappij in haar geheel, ook voor de architectuur den overgangstijd kenmerken. Is het uit twijfel over wat de toekomst eigenlijk in architectonische vormentaal zal willen uitdrukken? Onmiskenbaar is er zoeken en streven, maar onduidelijk nog richting en algemeene doelstelling te bepalen. Zooveel is zeker, dat men zich heeft afgekeerd van het bijkomstige, het pittoreske detail, de bevallige lijn, het rijke ornament en vóór alles streeft naar het eenvoudig constructieve, naar wat men het elementair functioneele zou kunnen noemen.
Maar neem als beginsel het elementair functioneele en ge zult een logisch, goed geconstrueerd gebouw scheppen, doch waaraan het element der kunst geheel kan ontbreken. De leuze van het elementair functioneele loopt immers zoo licht gevaar slechts negatieve beteekenis te hebben.
Aan twee voorbeelden uit de bouwwerken van 1924 schijnt ons dit duidelijk aan te wijzen. We bedoelen den voorbouw van het Ford-auto-magazijn aan de Biltstraat en de winkelpui der fa. Wessels aan het Oud-Kerkhof. Beide schijnen uitsluitend volgens de eenvoudige functies der constructieve deelen te zijn ontworpen. Beide beantwoorden ze op voortreffelijke wijze aan hun bedoeling als uitstalruimte. Maar geen van beide kan onzes inziens ook maar eenige aanspraak maken op artistieke beteekenis. Zeker staan ze niet geheel op één lijn. De Ford-aanbouw heeft in de villa, waaraan zij verbonden is, een fond, die er op de denkbaar ongunstigste wijze mee contrasteert en dus een juiste beoordeeling verhindert, en ten opzichte der winkelpui der Fa. Wessels zou de bedenking kunnen gemaakt worden, of de zware balk, die den pui-balk opvangt, wel waarlijk het massieve betonblok is, dat hij schijnt te zijn. In elk geval: een schoonheidsbekoring, dat is kunst-emotie, vermag geen van beide te geven. Is daarom het beginsel voor de komende architectuur te verwerpen? Zeer zeker niet. Het is bezig uit te roeien die zucht tot allerlei geknutsel met details, die menigmaal een volslagen armoede aan architectonisch vermogen moesten verbergen. En het kan, mits door een innerlijk bewogen kunstenaar aanvaard, ook met het enkel functioneele door plaatsing en verhouding van vlakken en rythme van lijnen een architectonisch *kunst*werk doen ontstaan.
Zoover is men intusschen, gelijk gezegd, ten jare 1924 in onze Gemeente nog niet gekomen. Van een vaste overtuiging, van een, zonder aarzeling, doorgevoerd beginsel en een daaruit opgegroeide vormenschoonheid, geeft geen der bouwwerken 1924 het onmiskenbaar blijk.
De bouwraad heeft daarom tot zijn teleurstelling ditmaal geen eer-metaal kunnen toekennen, maar om aan toch blijkende verdiensten erkenning te doen, een viertal bouwwerken eervol willen vermelden.
De twee verbonden *woonhuizen aan de Emmalaan* 12 vertoonen de groote lijnen en vlakken van de moderne bouwgedachte. Vooal de achtergevel gezien over het thans nog openliggend grasveld, vormt een forsche gezichtsafsluiting en maakt tegelijk den indruk van een stevig-geconstrueerd en veilig-beschuttend woonverblijf. De over de gansche breedte sterk vooruitspringende bekapping en de ruime loggia daaronder accentueeren sterk het horizontale karakter van den ganschen

bouw, dat door de enkele bijgebouwen aldaar niet wordt geschaad. Ook de voorzijde heeft hetzelfde breed uitgespannen aanzien door de daklijn en door de luifel die de beide uitspringende vensters verbindt. Is er al het aanzicht minder vrij, de doorkijk onder de forsche boomengroep geeft ongezocht iets schilderachtigs en intiems, dat weldadig aandoet. De kleur van het muurmateriaal en van het dak harmonieert zoowel vóór als achter prachtig met den groenen voorgrond. Ook de lage afsluiting van den kleinen omringenden tuin is verdienstelijk, vooral doordat het gebouw daarbinnen er niet in wegzinkt. De poging om de, in vergelijking met de onderverdieping, onregelmatige plaatsing der bovenramen te camoufleeren, verraadt echter te zeer de vrees om te mishagen. De verbinding dier ramen in een lange omlijsting en de houten betimmering, die tusschen de vensters is aangebracht, heeft immers geen enkele constructieve functie, terwijl iedere beschouwer achter die betimmering toch de muurconstructie weet. Ziehier de eerste concessie aan den ouderwetschen geest. De zijgevels, die tevens een toegang vormen, vertoonen ons in de kleine vensters en het rondboogje boven de deurconstructie de tweede. Hier verkruimelen de groote lijnen tot pittoreske gezelligheid. Over het geheel een verdienstelijk bouwwerk, dat tegenover het in de nabijheid staande z.g. Hollandsche-renaissancehuis met zijn, telkens afbrekende, vlakken en lijnen, den nieuwen geest, zooal niet geheel zuiver, dan toch waardig vertegenwoordigt.
De plaatsing van de nieuwe *St. Aloisiuskerk* op den hoek van de *Adriaan v. Ostadelaan* en met het front ongeveer rechthoekig op de as van den Abstederdijk en aldus reeds van ver in haar geheele voorconstructie te aanschouwen, lijkt ons bijzonder gelukkig gekozen. Ook van de Noordzijde biedt de trotsche koepelbouw een voortreffelijk rustpunt voor het oog, dat de lange booglijn der etagewoningen aan de Ostadelaan heeft gevolgd. De gele steen, waaruit het geheel is opgetrokken, en het blauwe koepeldak heft de kerk lichtend op uit haar wereldlijke omgeving. De constructie van den hoofdtoegang in het front heeft stellig haar verdienste. De smalle deuren tusschen de zware steenen penanten, evenals de, in den trant van „ovilia" geplaatste lage hekken daarvoor, schijnen te werken met een trekkende kracht, die wil dwingen om in te gaan. Toch doet deze voorgevel, met zijn te drukke en kleine detailleering, weinig grootsch aan. De onbeduidende klokketoren, die waarschijnlijk oorspronkelijk veel forscher is bedoeld, breekt thans zoowel de symmetrie als de eenheid. Bedenkelijk lijkt het spitse dak, dat hier geenerlei functie kan hebben evenmin als bij de beide lage kapelletjes aan weerszijden. Ware het klokkenhuis thans niet beter in den gevel zelf geplaatst? Ofschoon de pastorie zeker niet als organisch deel van het kerkgebouw behoeft te worden opgevat, moet toch eenige meerdere aanpassing aan den stijl van het hoofdgebouw wenschelijk geacht worden. In elk geval had de verbinding tusschen beide gelukkiger kunnen zijn. De achtergevel eindelijk, die een verwarde verzameling van dienstgebouwtjes en schoorsteenen vertoont, wekt den indruk alsof de eigenaardige moeilijkheden, die de oplossing der practische gebruikseischen bij een kerkconstructie immer opleveren, allen hierheen verschoven en ten slotte weggestopt zijn.
Het blok *etagewoningen van de woningbouwvereeniging „Utrecht" aan de Jan van Scorelstraat* behoort mede tot het werk, dat een waardeerende aandacht verdient. De aangename kleur van den baksteen, de levendige lijn der bovenverdieping, maar vooral de goed-gevoelde verhouding tusschen straatbreedte en hoogte der straatwanden moeten in het bijzonder worden geroemd. Ook de hoekoplossing is zeker goed gevonden, ofschoon de opmerking zou kunnen worden gemaakt, dat voor zulk een bouwwerk een meer oeconomisch gebruik van het platte dak aldaar wenschelijk ware geweest, dat thans door de volslagen ontoegankelijkheid daarvan wordt gemist. Sober aangebracht zooals hier is het kleine bouwbeeldhouwwerk, wel te aanvaarden. Het minst geslaagd schijnen ons de deuren, die telkens in groepen zelfs van vier, zonder verdere omlijsting of verband naast elkaar zijn

gesteld en bovendien een wat peuterig-kleine en door de herhaling hinderlijke detailleering doen zien, terwijl overigens het detail der gevels door sommigen onrustig en grof werd geacht.
Op een afstand vertoont *de Gereformeerde kerk aan het Ondiep* in haar eenvoud en rust een voortreffelijk werkende silhouette. De forsche dakconstructie is bovendien prachtig van kleur. Dichterbij blijkt van de ligging op een hoek minder goed te zijn partij getrokken dan bij de Aloisiuskerk. Niet gelukkig is de ontwerper geweest noch in zijn hoofdtoegang die, met platte afdekking ver vooruitstekend, meer tegen de kerk schijnt aangebouwd dan dat hij er een geheel mede uitmaakt, noch ook in de doorbreking der muurvlakken voor de verlichting. Zeker eischt de dienst in de Protestantenkerk een anderen lichtinval dan de mystieke schemering der oude kerken. Maar waarom trachten de nuchtere vensterrechthoeken in hun samenstel de lijnen van de schuin toeloopende muurvlakten nog te volgen? Bepaald af te keuren schijnen ons de kleine driehoekige vensters naast den ingang. Hoe jammer, dat de bouwmeester gemeend heeft met zijn kleine vensteropeningen de prachtige dakvlakken te moeten doorbreken.
Zooals boven gezegd zijn deze vier beschreven bouwwerken een eervolle vermelding waardig gekeurd.
Aldus vastgesteld in de vergadering van den Bouwraad door:

C. DE GRAAF. — W. A. MAAS.
J. B. v. d. HAAR. — Ir. H. F. MERTENS.
W. VAN DEN HEUVEL. — J. J. VAN NOORLE JANSEN.
L. H. HOLSBOER. — OTTO SCHULZ.
N. LANSDORP.

Het adres van den Secretaris is Schoolstraat 16, Utrecht.

ONTWERP: ANTON KURVERS

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

MEUBELEN VAN DE ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND.

Zitkamer in een bestaand perceel, omvattend ingebouwde bank en haard met kastjes en pianoscherm, tafeltje, leunstoelen, boekenkast en lamp, glas-in-lood ramen, stoffeering en handgeknoopt tapijt.
De meubelen zijn vervaardigd van eiken- en coromandelhout, de bank en stoelen bekleed met velours, patroon ontwerp Jaap Gidding.
De lamp van donkerrood gelakt hout, mist nog de daarvoor bedoelde kap, die als een ragfijn net aan de uitgebogen pooten behoort te hangen.
Meubelen zijn uitgevoerd door Meijer en Bauhuys, haard door de firma Winkelman, glas-in-lood door Bogtman.

PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Door het later verschijnen van de prijsvragen dan oorspronkelijk in de bedoeling heeft gelegen, zal de datum voor het stellen der vragen worden verschoven van 1 Juli tot 20 Juli, tot dezen datum kunnen dus de inlichtingen aan het adres van den Heer C. N. van Goor, 's-Gravendijkwal 71 te Rotterdam worden gevraagd, welke daarna in het Bouwkundig Weekblad zullen worden beantwoord.

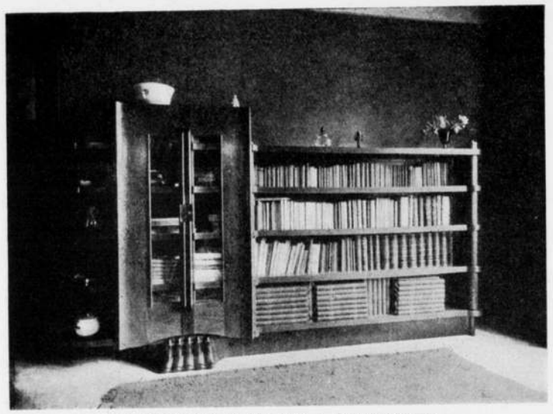
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
11 JULI 1925

ONTWERP: ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND

HET NEDERLANDSCH KUNSTVERBOND, AFDEELING ROTTERDAM.

De Afdeeling Rotterdam van het Nederlandsch Kunstverbond schrijft in opdracht van de Zilveren Voetbalcommissie, ter viering van haar 25-jarig jubileum, een Prijsvraag uit voor een ontwerp van een reclameplaat, betrekking hebbende op Sport in den ruimsten zin van het woord, onder de navolgende voorwaarden:

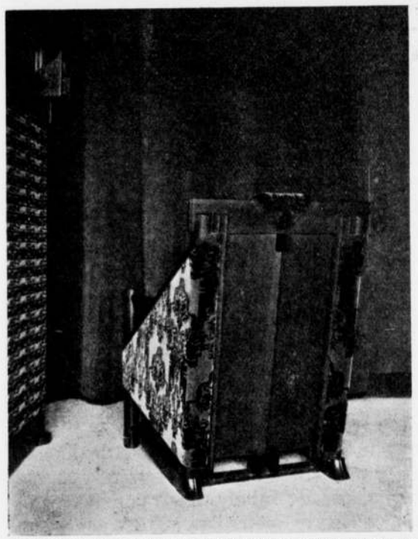
1°. De reclameplaat moet op pakkende wijze propaganda maken voor de sport, door hetzij de idee en de waarde der sport in 't algemeen, hetzij een of andere tak daarvan en de schoonheid van haar beoefening in beeld te brengen.

2°. De ontwerpen mogen de maten van 100 × 65 cM. niet overschrijden en moeten in steendruk kunnen worden uitgevoerd. Het aantal kleuren mag niet meer dan 4 bedragen.

3°. De mededinging aan deze prijsvraag is opengesteld voor ieder Nederlandsch kunstenaar.

4°. Er worden uitgeloofd: een eerste prijs van *f* 500.— ; een tweede prijs van *f* 300.—; twee derde prijzen, elk van *f* 100.—.

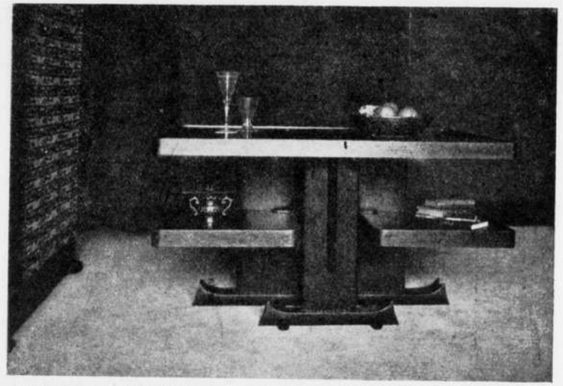
5°. De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren: 1. W. van Konijnenburg; 2. A. Lion Cachet; 3. J. Sluyters; 4. G. Veldheer; 5. Mr. J. H. H. Kessler. Zij zal haar oordeel over de ingekomen ontwerpen in een gemotiveerd rapport neerleggen, binnen een maand na den datum waarop de ontwerpen worden ingewacht. De uitslag der bekroning zal in tenminste 5 groote dagbladen worden bekend gemaakt. De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan het oordeel der jury.

ONTWERP: ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND

6°. Wanneer de jury geen volledige eerste prijs kan toekennen, heeft zij het recht de uitgeloofde prijzen volgens andere maatstaf te verdeelen. De prijzen worden binnen een maand na uitspraak der jury uitbetaald.

7°. De ontwerpen blijven het eigendom van den kunstenaar, aangezien noch het Nederlandsch Kunstverbond, noch de Zilveren Voetbalcommissie, zich met de uitvoering der platen belast. De ontwerpen zullen echter voor zoover door de jury daartoe goedgekeurd, tentoongesteld worden en alsdan verkoopbaar zijn. De tentoonstelling zal het eerst te Rotterdam gehouden worden in den Kunsthandel Annie Everts, en daarna eventueel in de verschillende plaatsen, waar afdeelingen van het N. K. V. gevestigd zijn. Op deze tentoonstelling zal het jury-rapport ter lezing liggen en den inzenders zal aan hun correspondentie-adres een kosteloos toegangsbewijs gezonden worden.

ONTWERP: ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND

8°. De ontwerpen worden ingewacht vóór of uiterlijk op 1 Augustus 1925 aan het adres van den Kunsthandel Annie Everts, Schiedamsche Singel 35. Zij moeten geteekend zijn op stevig papier en opgezet op carton worden verzonden. Zij moeten evenals alle bijbehoorende stukken worden gemerkt met een geschreven motto (niet geteekend, met het oog op de publicatie), welk motto ook op de emballage moet worden herhaald. Bij het ontwerp moeten worden gevoegd twee verzegelde en met het motto gemerkte couverts, respectievelijk inhoudende: een naambrief, bevattende naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, benevens een verklaring dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en een correspondentie-adres, dat niet dat van den ontwerper zelve mag zijn. Op de buitenzijde der couverts moeten respectievelijk de woorden *Naambrief* en *Correspondentie-Adres* voorkomen.

9°. Alle ontwerpen zullen van den dag der inzending tot aan de terugzending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van *f* 100.— voor elk ontwerp.

10°. De ontwerpen blijven in verband met verdere circulatie voor ten hoogste één jaar ter beschikking van het Nederlandsch Kunstverbond, dat het recht heeft de bekroonde ontwerpen ter reproductie af te staan aan eenig vakblad of kunsttijdschrift, zonder daarvoor den ontwerpers eene schadeloosstelling te betalen.

ONTWERP: ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND

11°. Na afloop der tentoonstellingen

worden de ontwerpen kosteloos aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

12°. Inlichtingen kunnen zoo noodig schriftelijk worden gevraagd aan het adres van de secretaresse der Afd. Rotterdam van het N. K. V., van Vollenhovenstraat 37, alwaar mede exemplaren van dit programma op franco aanvrage kosteloos verkrijgbaar zijn.

13°. Voor zoover dit niet reeds uit de bepalingen van dit programma blijkt, zijn op de prijsvraag toepasselijk de „Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw-Ambachts- en Nijverheidskunst".

De prijsvraag-uitschrijver in opdracht van de Zilveren Voetbalcommissie:
Afdeeling Rotterdam v.h. Nederlandsch Kunstverbond:

De Jury:

W. van Konijnenburg.
A. Lion Cachet.
J. Sluyters.
G. Veldheer.
Mr. J. H. H. Kessler.

M. Marcella-Viruly,
waarn. Presidente.
M. Dutilh-de Kuyper,
Secretaresse.

Onderstaand request werd ter plaatsing in „Architectura" gezonden.

Aan het Gemeentebestuur van Rotterdam.

Edelachtbare Heeren,

De Vereenigingen: Vereeniging voor Stadsverbetering „Nieuw Rotterdam",
Gewestelijke Kring Rotterdam van den Bond van Nederlandsche Architecten,
Vereeniging „Opbouw",
Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap",
allen te Rotterdam,

Geven met verschuldigden eerbied te kennen:

Sedert de publicatie van het grootsche plan tot verbetering van het Hofplein der Heeren Dr. Berlage en Burgdorffer, hebben de tijdsomstandigheden de uitvoering daarvan voortdurend verhinderd.

Intusschen blijft de toestand in de omgeving van de Delftsche Poort in hooge mate onbevredigend en blijft, bij gebreke van een definitief vastgesteld plan voor het Hofplein en zijn omgeving, de mogelijkheid open tot perceelsgewijze verbouwingen in de min of meer toevallig getrokken rooiingslijnen, die de kostbaarheid van de uitvoering van *elk* vast te stellen plan, *onder alle omstandigheden* zouden verhoogen.

Het komt ondergeteekenden dan ook gewenscht voor dat ten aanzien van het Hofpleinvraagstuk, zoo spoedig mogelijk eene definitieve beslissing genomen worde, en in de eerste plaats een nieuw onderzoek worde ingesteld naar de mogelijkheid van uitvoering van het plan Berlage.

Waarschijnlijk zou uit dit onderzoek blijken dat, tengevolge van de gewijzigde conjunctuur-verhoudingen, de kosten van onteigening aanmerkelijk lager zouden kunnen worden geraamd dan bij de indiening van het plan indertijd het geval was, doch mocht ondanks dit, het onderzoek uitwijzen, dat werkelijk in afzienbaren tijd niet aan uitvoering van het plan zou kunnen worden gedacht, dan geven ondergeteekenden eerbiedig in overweging opnieuw Dr. Berlage te raadplegen omtrent eene vereenvoudiging van het plan waarvan de mogelijkheid van uitvoering in uitzicht zou kunnen worden gesteld.

Zoo iemand, dan lijkt Dr. Berlage de man die in staat is om, in samenwerking

met de Directie van Gemeentewerken, deze taak tot een goed einde te brengen.

't Welk doende,

Vereeniging voor Stadsverbetering „Nieuw Rotterdam",
W. C. Hudig, *Voorzitter.* Ir. A. Plate, *Secretaris.*
De Gewestelijke Kring Rotterdam van den Bond van Ned. Architecten,
P. G. Buskens, *Voorzitter.* C. N. van Goor, *Secretaris.*
Vereeniging „Opbouw",
J. J. P. Oud, *Voorzitter.* W. H. Gispen, *Secretaris.*
Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap",
J. P. Logemann, *Voorzitter.* Ir. W. C. van Goor, *Secretaris.*

Rotterdam, 3 Juli 1925.

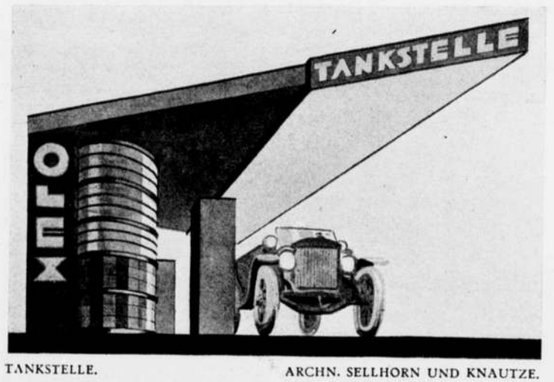
BESTUURSVOORSTELLEN.

Het in nr. 26 uitgebrachte Kort verslag der jaarvergadering van 4 Juni j.l., waarin Bestuursvoorstellen tot statutenwijzigingen werden aangekondigd, geeft ons aanleiding het volgende op te merken. De vergadering van 20 April heeft onze commissie opgedragen den geheelen toestand van het Genootschap onder de oogen te zien en voorstellen tot hervorming in te dienen. Het komt ons dus onjuist voor, niet in overeenstemming met deze opdracht, dat met incidenteele voorstellen vooruitgeloopen wordt op het hervormingsplan, dat wij in de volgende maand het Genootschap hopen voor te leggen.

B. T. BOEIJINGA.
WIEGER BRUIN.
Ir. J. B. VAN LOGHEM.

Blijkens bovenstaande begrijpt de commissie de haar door de vergadering van 20 April opgedragen taak geenszins, wanneer ze meent dat haar optreden stilstand zou moeten brengen in den gang van zaken in het Genootschap. Wat het Bestuur deed was dus volkomen juist en zijn voorstellen waren geenszins incidenteel, maar *Bestuurs*voorstellen. Intusschen geeft deze misvatting het Bestuur aanleiding zijn verhouding tot de commissie-van-drie nader te bepalen en zal hiervan nadere mededeeling volgen.

C. J. BLAAUW.

TANKSTELLE. ARCHN. SELLHORN UND KNAUTZE.

Tankstelle (Sellhorn und Knautze) was een opdracht voor een bepaalde plaats te Halle am Saale. De uitvoering van dit project stuitte af op het verzet van Gemeente-autoriteiten, die het ontworpen paviljoen een verminking van het stadsbeeld achtten, nota bene, op een plaats, waar werkelijk aan het stadsbeeld niets te verminken was. Dit geval overkomt de jonge architecten in Duitschland tegenwoordig nogal dikwijls.

TIJDSCHRIFTEN.

Zentralblatt der Bauverwaltung. Nr. 22. Het groote kliniekencomplex der universiteit van Münster.

Nr. 23. Het crematorium van Hannover. In baksteen uitgevoerd.

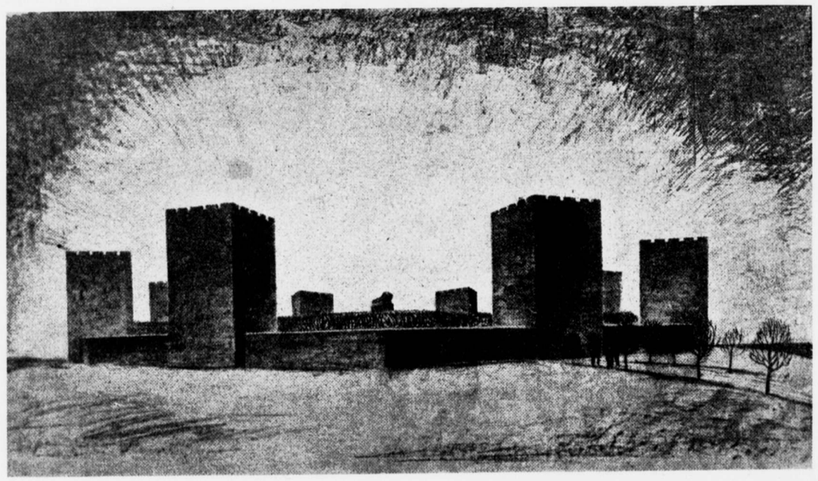
Nr. 24. De prijsvraag voor het nationale Tannenbergmonument. Gevraagd werd

(voor f 150.000) een monument dat „den Geist und die Erfolge der Schlacht bei Tannenberg (August 1914) dem Deutschen Volke lebendig erhalten soll." Verder was niets den deelnemers opgelegd en dus kwam van alles tevoorschijn (385 projecten !). Nu kunnen ons bijna alle monumenten die rondom als paddestoelen uit den grond geschoten zijn, koud laten, maar het hier met den *1en* prijs bekroonde en uit te voeren ontwerp van W en J. Krüger is v a n o p v a t t i n g stellig merkwaardig. Zij stellen daar in de Oostpruisische vlakte geen gebruikelijk gedenkteeken, een toren of zooiets, waar weinig mee aan te vangen valt, maar bouwen er van baksteen een decoratieve burcht, een achtzijdige ringmuur — waartegen arcaden — met een vierkanten toren in elke zijde. Ihn zeichnet eine sehr gute Fernwirkung, die Anlage eines grosszügig und eindrucksvoll aufgefassten, abgeschlossenen Festplatzes für viele Tausende und die Möglichkeit aus, zahlreiche Sonderdenkmäler und Erinnerungsmale für die einzelnen Truppenteile usw. im Rahmen des dadurch nicht beeinträchtigten Werkes unterzubringen.

Terwijl men den hang heeft van een bouwwerk een monument te maken, zien deze architecten hun monument als een bouwwerk, een openlucht-kathedraal gewijd aan den eeredienst van Germania en Mars.

Wel gaven al Gedächtnishallen op kleine schaal gelegenheid tot gezamenlijk herdenken en niet slechts ondergaan van de herdenking en vereering oproepende kracht van het monument, maar daar is dan een nieuwe inhoud aan de oude monumentale toegevoegd; hier wordt op radicale wijze de zaak omgedraaid en het zwaartepunt verlegd van het monument naar den mensch, naar de bezoekersscharen. Het monument is niet meer in de eerste plaats actief en de bezoeker passief, maar omgekeerd. Door op deze wijze de Duitsche behoefte aan Massenkundgebungen en dgl. te bevredigen wordt de werking van het monument als zoodanig honderdvoudig versterkt; op geen betere wijze kon voldaan worden aan den opdracht dat het „den Geist und die Erfolge der Schlacht bei Tannenberg dem D. Volke lebendig erhalten soll."

Of dit alles ons sympathiek is, doet er niet toe en de architectonische kwaliteiten van het ontwerp laat ik buiten beschouwing. Maar deze oplossing van deze Duitsche opgave — mogelijk gemaakt door het ruim gestelde programma — is m.i. een meesterlijke vondst en van belang buiten dit bepaalde geval.

The Architectural Review. April. Oude bruggen. En wel bebouwde bruggen in Frankrijk, Italië en Engeland. Interieurs van Vaux-le-Vicomte. Tuinhuisjes.
Mei. Britannic House, London, door Sir Edwin Lutyens. Een kolossaal kantoorgebouw, dat zich op zijn best zal voordoen bij zwaren mist.

Klei, nr. 11. De St. Paul's kathedraal te Londen.

Architekten. Nr. 9. Het Götaplein in Göteborg, „het meest besproken stedebouwdetailplan in Zweden, een opgave die in haar heele verloop een afspiegeling geeft van de Zweedsche architectuur en architectonische opvattingen door meer dan 50 jaren en die niet zonder overeenkomst is met toestanden in andere steden". Een plein aan den buitenkant der stad, dat toegang gaf tot de beroemde tentoonstelling en nu voltooid zal worden grootendeels met openbare gebouwen. Voor uitvoering is bestemd het plan van Torulf, Ericson, Bjerke en Svensson, waartegen bezwaren worden ingebracht. Ook een plan van Prof. Östberg wordt afgebeeld.

Nr. 10. De prijsvraag voor een tehuis voor ouden van dagen te Kopenhagen. Een blok van zes verdiepingen op een sousterrain werd gevraagd, dus a priori een kazerne. Winnaar van de besloten prijsvraag werd Aage Rafn met het strafste plan en de strafste gevels.

Nr. 11. Sorö Akademi. (het Deensche Eton). Beschrijving en afbeeldingen van het zeer fraaie, waardige schoolgebouw, pensionnaat, nu juist een eeuw geleden door Peder Malling tusschen de oude kloosterkerk en het mooie meertje gebouwd.

Bolig og Bygg, nrs. 1 *en* 2. Gewoonlijk behandelt dit Noorsche blad zuivere volkshuisvestingsvraagstukken. Uit een boek van direktör Gunnar Jahn, dat het verval der landelijke bouwkunst behandelt, geïllustreerd met voorbeelden en tegenvoorbeelden:

„Van 't begin af hadden de huizen de kleur van het hout, bruin of grauw naar de houtsoort en den invloed van weer en wind. Toen ging men de huizen schilderen: rood. Rood was eens de hoofdkleur der huizen in Noorwegen, tot omstreeks 1840. Daarna heeft het wit zich verbreid en is dat de hoofdkleur der woningen geworden en dit heeft niet veel ten goede gebracht. Noorwegen is een winterland en een groot deel van het jaar met sneeuw bedekt. En in het sneeuwlandschap doet het witte huis koud en hard. De roode kleur geeft de huizen warmte en bemantelt zwakheden in den vorm, die de witte naar voren brengt".

Laren in het Gooi. De schoonheid van het oude dorp en hetgeen gedaan werd om deze te behouden en te hernieuwen, door Henri Polak. Uitgegeven door het gemeentebestuur van Laren (N. H.). ter herdenking van het $12^1/_2$-jarig bestaan der eerste „welstandsbepaling" in ons land.

Met innige voldoening herdenkt Henri Polak Laren's pionierswerk. Met „de in zijn eenvoud aantrekkelijke Roomsch Katholieke Kerk" wordt vermoedelijk de oude bedoeld.

W. B.

KUNSTWIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

Uit: „De Cultureele beteekenis van het lichtbeeld", door *H. C. Verkruysen*. (Elseviers Algemeene Bibliotheek no. XXXIV).

Het kinderlijke in de aanschouwing en misplaatste ernst.

Het is niet zonder zin dat bij een bespreking van het lichtbeeld men steeds geneigd is vergelijkingen te maken mét, of voorbeelden te nemen uit het kinderleven. Er is in de aanschouwing of waarneming zonder meer, die toch het hoofdmoment in het lichtbeeld is, altijd iets kinderlijks; zelfs de natuurwetenschap, inzooverre zij op waarneming berust, is van die kinderlijkheid niet vrij. En inderdaad is, vergeleken met het nadenken *over* de werkelijkheid, het waarnemen daarvan, ook in de wetenschap, het meer kinderlijk geaccentueerde moment, temeer als men daar *alles* van maakt, en dus aan die waarneming als het „ware" gaat gelooven.

Het eigenaardige is nu dat het kinderlijke, dat in beginsel in het lichtbeeld en zijne waarneembaarheid ligt, met de perfectioneering der techniek is opgeblazen tot een ernst, die eigenlijk volkomen misplaatst is. Wij zijn echter zoo aan de toepassing van het lichtbeeld gewend geraakt, dat wij nagenoeg onnadenkend en kritiekloos aanvaarden en zelfs in veel gevallen ernstig gaan aanschouwen wat met een glimlach ware af te doen.

Met betrekking tot waardeering en waardebepaling is het geprojecteerde beeld in het algemeen, een geheel andere plaats gaan innemen met de doorvoering van de vinding der kinematografie. In de projectielantaarn had men, en gebruikt men nog wel z.g. chromatropen en beweeglijke figuren, maar het filmbeeld, dat zoo groote mogelijkheden opende, vooral ook tot vermaak van ouderen, waaraan het gewone lichtbeeld slechts in zeer beperkte mate vermocht te voldoen, begint thans zelfs het tooneel te verdringen en invloed op een voorkeur ten aanzien van bepaald tooneelwerk te oefenen. De film heeft reeds den smaak van het publiek in bedenkelijke mate ten kwade beïnvloed, zoowel ten aanzien van het boek als van het tooneel. De film toch heeft in plaats van de zinrijkheid van het kunstwerk een aantal waarneembaarheden, dus uiterlijkheden, door kleine tekststrooken, die eigenlijk den literairen inhoud moeten vertegenwoordigen, slechts schijnbaar saamgebonden. De arbeid, die vereischt wordt om een boek te lezen en innerlijk te verwerken, wordt in den film ondervangen, tot schade van den aanschouwer, omdat men juist te leeren heeft geestelijke waarden tot verhooging van eigen geestelijk niveau te *veroveren*. In den film worden innerlijke waarden, ideeën, menschelijke beweegredenen, liefde, haat, karakterontwikkeling, dialogen, enz., omgezet in uiterlijkheden, die de genoemde innerlijke waarde niet kunnen benaderen of weergeven. Zij, die van hun jeugd af gewend zijn films te zien, zullen den dieperen zin in waardevolle literatuur of in het goede tooneelspel moeilijk meer kunnen aanvoelen of verstaan. Zij zullen in die kunsten slechts reageeren op waarden, die zij uit de filmvertooning kennen. Het aanvankelijk onschuldig, kinderlijk vermaak, dat de kino bood, heeft geleidelijk andere vormen aangenomen, en niemand zal hebben kunnen voorzien, dat deze vinding in vrij korten tijd een vlucht zou nemen, als in onze dagen het geval is. *(Wordt vervolgd).*

Uit: Konfuzius, in Worten aus seinem eigenen Mund", von *Dr. H. Haas*

Weisheit, wissen und lernen.

Einem Schüler, der sich entschuldigte: „Nicht dasz ich Unlust hätte an des Meisters Lehre, nur reichen eben meine Kräfte nicht dafür aus", erwiderte Konfuzius: „Wem seine Kräfte nicht ausreichen wollen, der bleibt mittwegs liegen. Du aber setzest dir die Schranken selber." (IV, 10.)

(Bloszes) Lernen, wenn nicht Denken demselben sich gesellt, ist nichtig ; (bloszes) Denken, wenn nicht Lernen sich ihm gesellt, ist gefährlich. (II, 15.)

Der Edle ist für alle da und nicht parteiisch; die Menschen gemeinen Schlags sind parteiisch und sind nicht für alle da. (II, 14.)

Der Edle läszt sich auf kein Rivalisieren ein, oder, musz es ja sein, nur beim Bogenschieszen . . . . Aber auch beim Wettstreit bleibt er der Edle. (III, 7.)

Der Edle ist verträglich, ohne sich dabei doch (mit aller Welt) gemein zu machen; die Menschen gemeinen Schlags machen sich (mit aller Welt) gemein, ohne darum verträglich zu sein. (XIII, 23.)

Der Edle läszt erreifen, was Schönes in anderen ist, nicht läszt er erreifen, was Häszliches in anderen ist. Das Umgekehrte tut der Mensch gemeinen Schlags. (XII, 16.)

Der Edle geht bei sich selbst auf die Suche, die Menschen gemeinen Schlages gehen bei den anderen auf die Suche. (XV, 20.)

Der Edle ist selbstbewuszt, aber nicht rechthaberisch; er ist umgänglich, aber macht sich nicht gemein. (XV, 21.)

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

ONTWERP VAN EEN HEFBRUG VOOR DE INTERNATIONALE PRIJSVRAAG TER VERNIEUWING VAN DE KONINGINNEBRUG TE ROTTERDAM.

Het is merkwaardig, dat de algemeene belangstelling voor de vernieuwing van de Koninginnebrug te Rotterdam, zich bijna uitsluitend richt naar de aesthetische zijde van het onderwerp, niettegenstaande de technische kant van het probleem, uit den aard der zaak, buitengemeen belangrijk is. Waar ik mij echter bij het ontwerpen in hoofdzaak het laten leiden door de constructieve en economische eischen en mij zelfs geheel onthouden heb van het aanbrengen van eenige versiering, kan in dit artikel een, zij het ook beknopte, technische uiteenzetting niet achterwege blijven.

De bestaande Koninginnebrug, voor gewoon verkeer over de Koningshaven, wordt gevormd door drie overspanningen, waarvan de noordelijkste en de middelste als draaibrug zijn geconstrueerd en de zuidelijkste een vaste brug is. De ongeveer 100 Meter oostelijk van de Koninginnebrug gelegen spoorbrug heeft eveneens drie overspanningen, n.l. 2 vaste zij-overspanningen en, als midden-overspanning, een draaibrug welke correspondeert met de middelste overspanning van de Koninginnebrug.

Men is bezig de draaibare overspanning van de spoorbrug te vervangen door een nieuwe overspanning, waarbij de draaipijler overbodig is, zoodat de vrije doorvaart, die op het oogenblik bij geopende brug gevormd wordt door 2 openingen van 20 Meter breedte aan weerszijden van den draaipijler, na de verwijdering van dezen pijler, zal bestaan uit één opening van 50 Meter breedte. In overeenstemming hiermede moet de nieuwe Koninginnebrug bestaan uit 2 vaste zij-overspanningen en een bewegelijk middendeel, hetwelk in geopenden stand een doorvaart van 50 Meter vrijlaat, zoodat ook hier de draaipijler moet worden opgeruimd. Behalve een vergrooting van de doorvaart moet tevens het brugdek van de nieuwe brug aanmerkelijk worden verbreed en wel van 10 meter tot 25 meter.

De as van de nieuwe brug moet samenvallen met de as van de bestaande brug of m.a.w., de nieuwe brug komt op dezelfde plaats als de oude. Als eisch is gesteld, dat het verkeer, zoowel te land als te water, gedurende den bouw niet onderbroken mag worden, behalve 's nachts. Ten alle tijde moet voor beide dezelfde ruimte beschikbaar blijven als op het oogenblik bij de oude brug aanwezig is. Deze laatste eisch verzwaarde de toch reeds groote technische moeilijkheden natuurlijk in niet geringe mate.

Het belangrijkste gedeelte van het werk is de beweegbare midden-overspanning. De keuze van het systeem voor dit constructiedeel beheerscht als het ware het geheele karakter van het project. Het aantal systemen voor beweegbare bruggen is zeer groot. Al deze methoden zijn nagenoeg terug te brengen tot de volgende drie groepen: de draaibruggen, de bascule-bruggen en de hefbruggen.

Het zou te ver voeren deze verschillende systemen te bespreken; ik meen te kunnen volstaan met de opmerking, dat de draaibruggen m.i. vermoedelijk in onbruik zullen raken, en althans in ons geval te veel nadeelen bezitten; zoodat hier een keus gedaan moet worden tusschen de bascule-bruggen en hefbruggen.

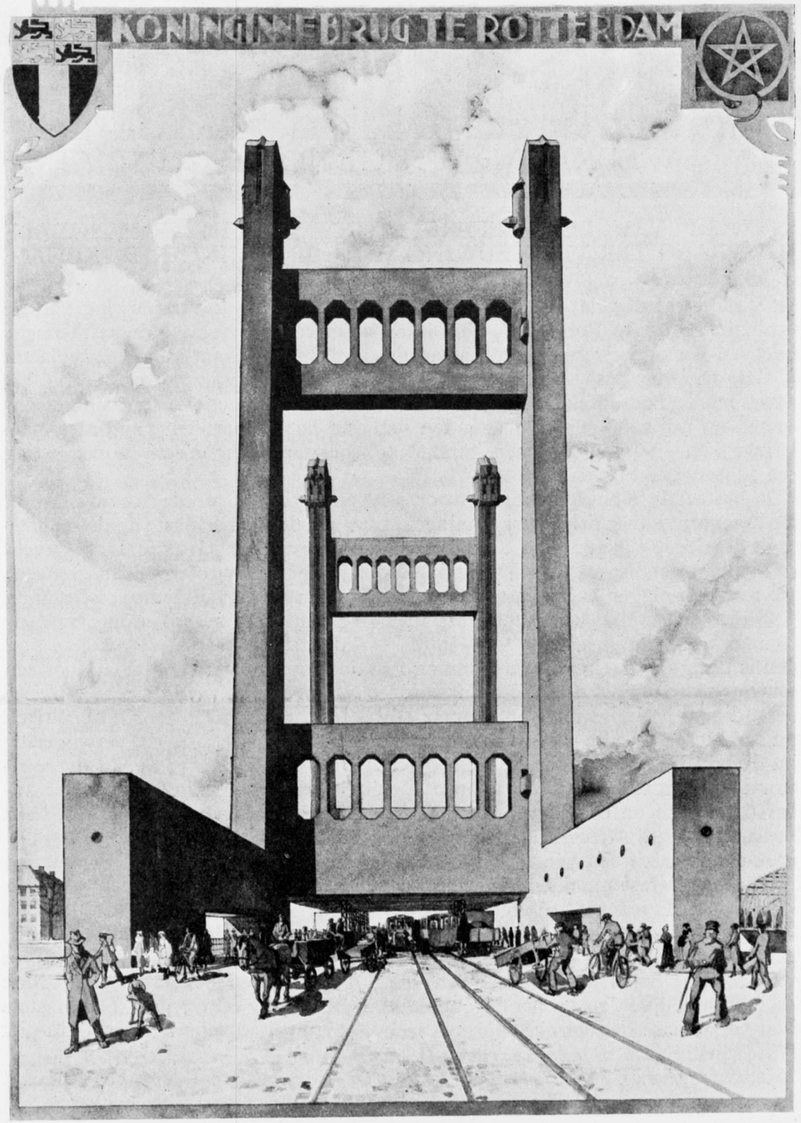
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

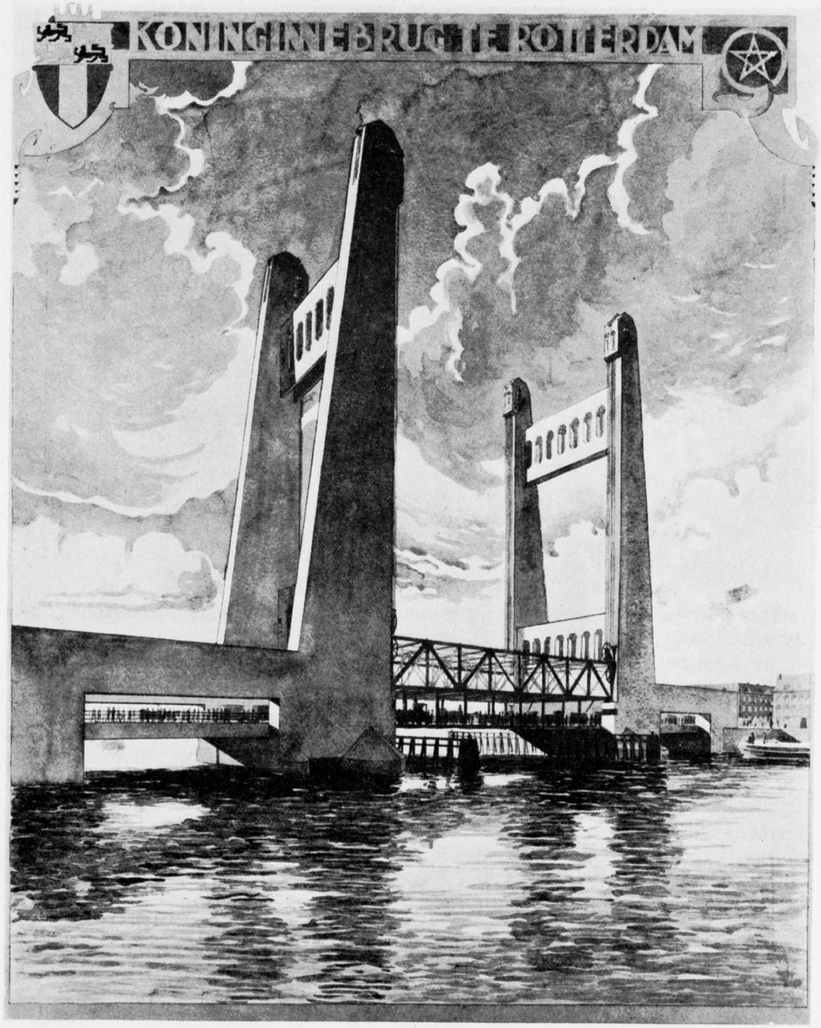
REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

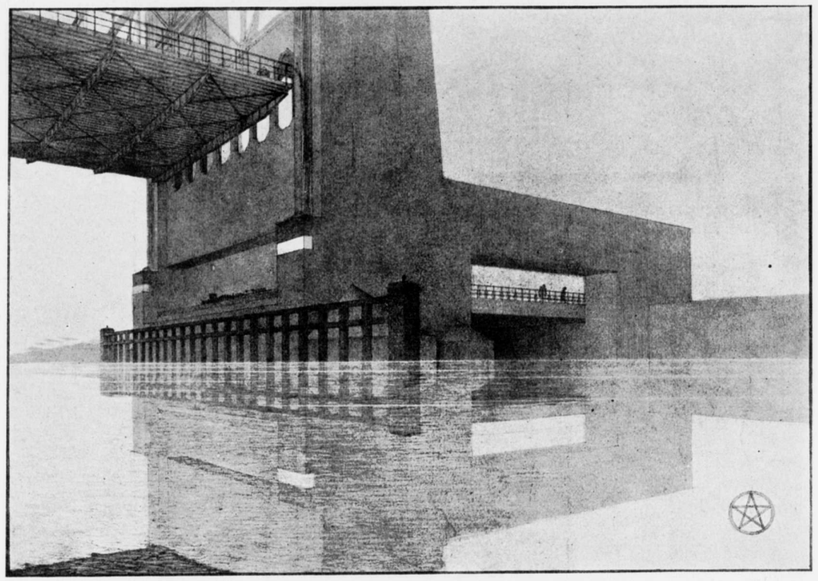
29E JAARGANG
18 JULI 1925

Bij de spoorbrug is de keus gevallen op een hefbrug. Hier worden naast de bestaande vaste overspanningen ijzeren heftorens geplaatst waartusschen het beweegbare gedeelte omhoog geheven kan worden; aanvankelijk is de hefhoogte zoodanig, dat een doorvaarthoogte van 45 Meter boven laagwater vrij komt, welke hoogte later kan worden vergroot tot 61,50 Meter. Overeenkomstig hiermede is bepaald, dat, voor het geval voor de nieuwe Koninginnebrug een hefbrug wordt gekozen,

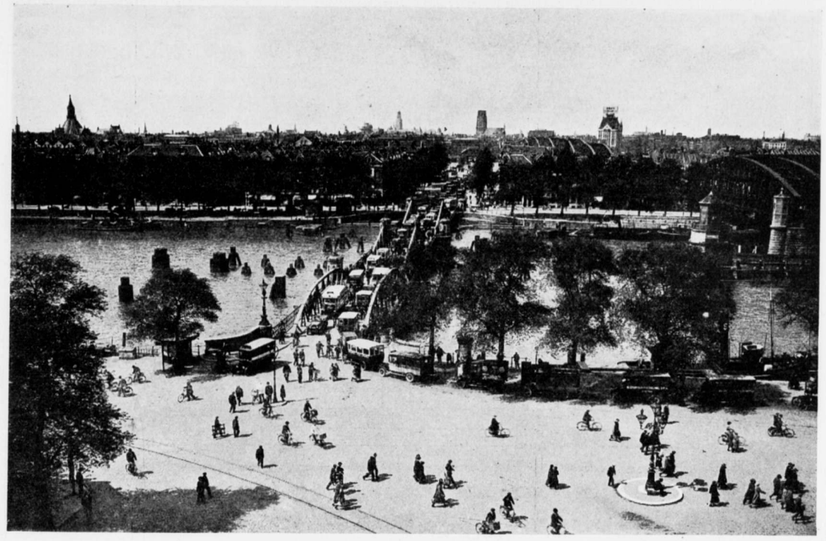
eveneens een vrije doorvaarthoogte van 61,50 Meter boven laag water verkregen moet kunnen worden.
De jury had blijkbaar tegen een hefbrug aesthetische bezwaren, immers in het programma schrijft zij:
„Zonder overigens bij voorbaat andere opvattingen te verwerpen, wordt in het „algemeen de voorkeur kenbaar gemaakt voor een ontwerp dat niet door afmetingen „of algemeene werking de toekomstige spoorweg-hefbrug zal nabij komen of over-„treffen. Veeleer wordt de meest bevredigende oplossing geacht te liggen in een „nieuwe brug, die zich aanpast niet alleen aan de omgeving van haven, loskaden, „pakhuizen en kantoren maar waarvan bovendien het geheele aspect met de

„nieuwe spoorbrug architectonisch zooveel mogelijk een harmonisch geheel „vormt."

Ik heb gemeend aan dezen wenk geen gevolg te moeten geven, en als brugtype een hefbrug gekozen. Ik kan n.l. niet inzien waarom er architectonische bezwaren zouden moeten bestaan tegen het plaatsen van twee hefbruggen naast elkaar. Wanneer het aesthetische effect niet bevredigend is, dan ligt dit m.i. aan één van de projecten of aan beide projecten, doch niet aan de hefbruggen als zoodanig; het is evengoed mogelijk, dat men een onbevredigend geheel verkrijgt bij verschillende brugtypen; ik geloof zelfs dat de toepassing van verschillende typen hiertoe eerder zal leiden. Mijn keus is echter niet uit aesthetische overwegingen op het hefbrug-type gevallen, maar is voornamelijk het gevolg van de technische eigenschappen. In het onderhavige geval is zoowel uit constructief oogpunt als uit het oogpunt van bedrijfszekerheid het systeem hefbrug verre superieur aan de andere systeemen. Voor dit feit moeten m.i. alle overige motieven, die tot een ander systeem zouden voeren, wijken. Bovendien behoeft hierdoor de architectuur niet te lijden. Integendeel. De schoonheid van omvangrijke constructies is vooral gelegen in hun doeltreffendheid; zooveel te beter zij voor hun functie geschikt zijn zooveel te meer karakter zullen zij bezitten en zooveel te meer zal hun vorm aesthetische voldoening kunnen geven. De vormgeving van mijn project is dan ook hoofdzakelijk op technische overwegingen gegrond; slechts voor zoover de constructie eenige vrijheid liet is gestreefd naar onderling juiste verhouding der constructiedeelen.

Het ontwerp is een combinatie van een gewapend-beton-constructie en een ijzerconstructie, de vaste zij-overspanningen en de vier heftorens zijn in gewapend beton geconstrueerd, terwijl het beweegbare midden gedeelte (het val) natuurlijk een ijzerconstructie is. Voor zoover mij bekend zijn nog geen hefbruggen met gewapend beton heftorens uitgevoerd. Er is hier besloten tot torens in gewapend beton, omdat dit materiaal in dit geval, beter geschikt is dan ijzer en bovendien

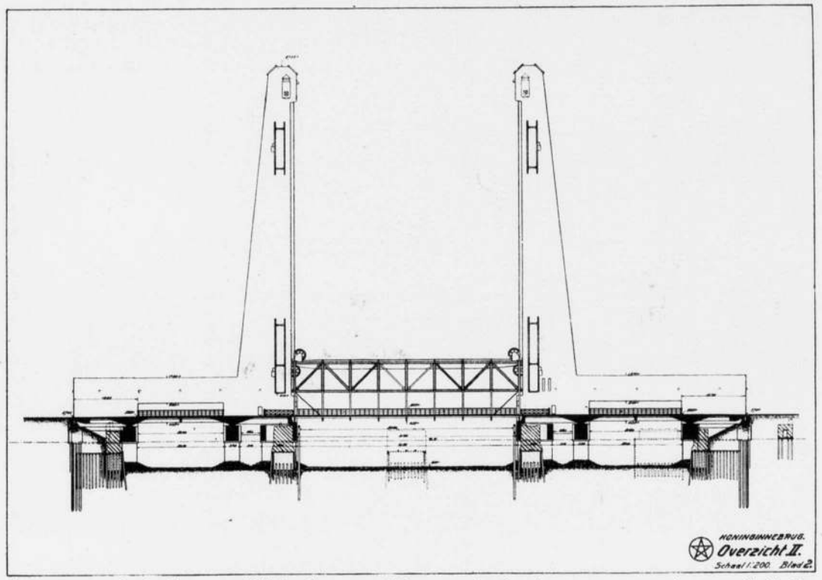

aanmerkelijk goedkooper is. Verder is het mogelijk de bewegingsinrichting nagenoeg geheel in deze torens te plaatsen, afgesloten van de buitenlucht, waarmede tevens bereikt is, dat vereenvoudigingen zijn toe te passen, welke bij open ijzeren torens op bezwaren zouden stuiten. De eisch, dat het val 61,50 Meter boven laag water opgeheven moet kunnen worden, is oorzaak dat de torens tot bijna 90 Meter boven laag water uitsteken. De torens met hun onderlinge koppelingen en de koppelingen met de landhoofden zijn geheel hol; ze bestaan alleen uit den buitenwand, die 25 cM. dik is; versterkingen zijn niet noodig. Slechts is in de torens, over de volle hoogte, een dwarswand aangebracht, waardoor een schacht gevormd wordt, waarin de contragewichten bewegen.

Het val bestaat uit een draagconstructie waaronder, aan hangers, de rijvloer is opgehangen. Hiermede is bereikt, dat het brugdek weinig onderbroken wordt; verder geeft deze constructie-wijze nog voordeelen bij de montage.

De bewegingsinrichting is zoodanig ontworpen, dat één man de geheele brug kan bedienen; hierbij inbegrepen het openen en sluiten van de afsluithekken en het geven van de noodige seinen voor de verkeersregeling. Desnoods zou men dus met één brugwachter kunnen volstaan. Het openen en sluiten der brug geschiedt met behulp van één electromotor van 500 P.K. over de volle hefhoogte in één minuut.

De uitvoering van de brug heeft in groote trekken als volgt plaats. De vaste zij-overspanningen zijn gesplitst in 3 langsstrooken, waarvan één strook op de plaats van de oude brug komt en verder een strook aan weerszijden van de oude brug. Eerst worden de beide zijstrooken gemaakt alsmede de heftorens. Dit alles kan plaats hebben zonder dat het verkeer over de oude brug gestremd wordt. Vervolgens wordt in de heftorens de bewegingsinrichting voorloopig gemonteerd. De ijzeren draagconstructie voor het val is in dien zelfden tijd buiten het werk gereed gemaakt. Wanneer men zoover gevorderd is wordt op een nacht de oude draaibrug geopend en de draagconstructie voor het val op 2 pontons, die elk door één van de openingen van de draaibrug varen, over de oude draaibrug heen tusschen de heftorens gebracht. Waar de oude draaibrug op het hoogste punt slechts 11 Meter boven laag water uitsteekt, levert deze manoeuvre geen buiten-

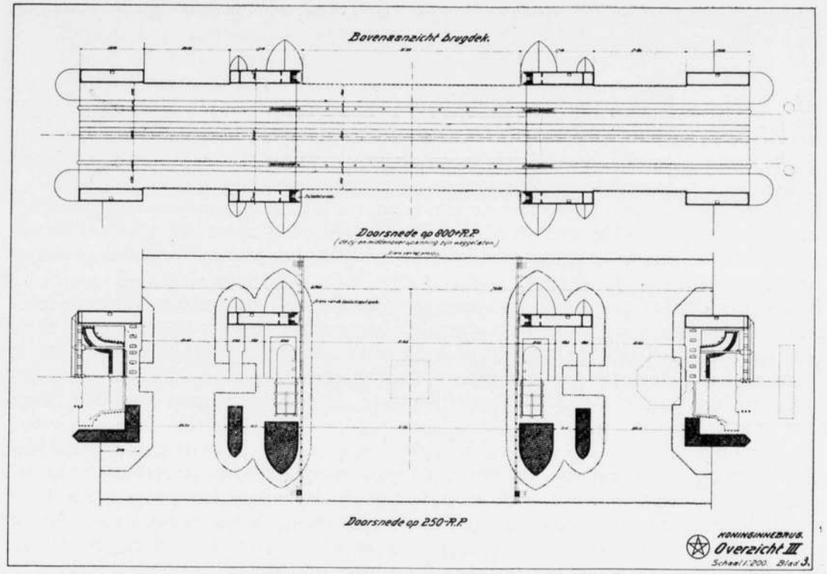

gewoon technische moeilijkheden op. Nu wordt de draagconstructie met behulp van de bewegingsinrichting ongeveer 60 Meter naar boven getrokken. De oude draaibrug kan gesloten worden en het verkeer heeft weer op de gewone wijze over de oude draaibrug plaats. Dit alles kan zonder bezwaar in één nacht uitgevoerd worden. Onder aan de draagconstructie van het val monteert men de rijvloer en zoodra het val geheel gereed is en men zich overtuigd heeft, dat de bewegingsinrichting behoorlijk functioneert, wordt in één nacht de oude draaibrug van zijn plaats genomen en kan men het val laten zakken. Het verkeer wordt nu geleid over de zijstrooken, zoodat men de oude brug verder kan sloopen en de middenstrook kan aanbrengen, waarmede het werk voltooid is. In het geheel moet dus het verkeer gedurende twee nachten onderbroken worden. De tijd benoodigd voor de uitvoering bedraagt ongeveer twee jaar.

De totale bouwkosten, berekend met de vrij hooge eenheidsprijzen van het programma, beloopen volgens mijn berekening rond 2,1 miljoen gulden, volgens berekening van de jury rond 2¼ miljoen gulden.

De technische voordeelen van een hefbrug boven andere systemen zijn vooral gelegen in den grooten eenvoud; zoowel wat de constructie betreft als de machinerieën. Ingewikkelde onderdeelen komen niet voor. Een van de sprekendste voordeelen is, dat een hefbrug in gesloten stand volkomen gelijkwaardig is met een vaste brug; in tegenstelling met in het bijzonder de basculebruggen. Bij dezen worden de stooten van het verkeer overgebracht op as en grendel-constructies, terwijl bij de dubbele basculebruggen nog een extra nadeel ontstaat, doordat juist in het midden van de overspanning, d.i. op de plaats waar men feitelijk de grootste soliditeit zou verlangen, de constructie onderbroken wordt.

Het gevaar voor verkeersstagnatie ontstaan door aanvaring, hetgeen in verband met de zeer sterke getijdestroomen in de Koningshaven lang niet denkbeeldig is, is bij de hier gegeven oplossing voor een hefbrug in tegenstelling met de andere brug-systemen vrijwel nihil. Bij de draaibruggen kan zoowel in geopenden stand als in gesloten stand een aanvaring steeds ernstige gevolgen hebben. De bascule-

bruggen zijn in geopenden stand practisch gesproken volkomen veilig voor aanvaring, in gesloten stand echter niet. De schok wordt hier voortgeplant naar de as en grendel-constructies. Er is niet veel noodig om deze de uiterste nauwkeurigheid vereischende onderdeelen buiten gebruik te stellen. Een herstelling kan voor dit zeer speciale werk weken, zelfs maanden duren. De hefbruggen zijn in geopenden stand eveneens volkomen veilig voor aanvaring. In gesloten stand is aanvaring van het val mogelijk, echter zijn alle kwetsbare machine-onderdeelen enz. volkomen vrij van het val, terwijl grendels e.a. bij mijn project niet voorkomen, bovendien bevindt bij de hier gevolgde samenstelling de draagconstructie van het val zich ongeveer elf Meter boven water, zoodat bij aanvaring slechts ondergeschikte gemakkelijk herstelbare deelen (trottoirs e.d.) van het val beschadigd kunnen worden. Waar alle vitale deelen volkomen onkwetsbaar zijn zal een aanvaring practisch nagenoeg geen verkeers-stagnatie tengevolge hebben. Wanneer men bedenkt, dat de Koninginnebrug, misschien wel de belangrijkste brug voor gewoon verkeer in ons land tusschen den Hoek van Holland en Lobith, de eenige brug voor gewoon verkeer over de rivier is (de schipbruggen bij Vianen en Arnhem reken ik nu maar niet mee), dan hoeft het geen betoog, dat een stremming van het verkeer tot de onmogelijkste toestanden kan leiden. Reeds uit hoofde van de nagenoeg absolute veiligheid tegen verkeersstremming door aanvaring zou hier de hefbrug de voorkeur verdienen, te meer waar de kosten van een hefbrug gelijk zijn aan die van een basculebrug.

Door de zeer beperkte tijd, die voor de inzending beschikbaar was, konden de details, welke, in verband met de tot nog toe niet voorgekomen combinatie van ijzer en gewapend beton, veelal speciale oplossingen eischten, niet alle voldoende worden bestudeerd. Bij een latere uitwerking van mijn plan is mij gebleken, dat de bewegingsinrichting zoodanig geconstrueerd kan worden, dat alle onderdeelen: kabels, schijven enz. door andere te vervangen zijn, zonder dat dit eenige stagnatie in het gebruik van de brug behoeft te geven. Deze verbetering vereischt slechts, dat de breedte van de torens van 3 op 5 Meter wordt gebracht, terwijl verder alle

afmetingen vrijwel gelijk kunnen blijven. De kosten veranderen hierdoor nagenoeg niet, ze zullen eerder minder dan meer bedragen, terwijl bovendien naar mijn meening de brug in aesthetisch opzicht aanmerkelijk verbetert.
Een verder voordeel van de hefbruggen, boven andere systemen, is gelegen in het feit, dat men het val slechts zeer zelden tot de volle hoogte hoeft op te heffen. Men kan de hefhoogte regelen naar de hoogte van de schepen; meestal zal men in 15 seconden de brug voldoende hoog geheven hebben, zoodat de tijd van openen en sluiten tot een minimum gereduceerd is. Weliswaar kan men bij een basculebrug ook rekening houden met de hoogte van schepen, zij het ook niet zoo goed als bij een hefbrug, doch, wanneer men de brug niet volledig opent, bestaat er gevaar voor aanvaren tijdens het passeeren voor de schepen; het zou niet verantwoord zijn een dergelijk risico te loopen.
In het juryrapport wordt de opmerking gemaakt dat mijn ontwerp te „industrieel" zou zijn en verder wordt in de volgende voorzichtige bewoordingen: „Zou niet „de vraag moeten worden gesteld of dit bouwwerk op deze plaats wel architec- „tonisch toe te laten is zoo zou deze oplossing vermoedelijk voor bekroning in „aanmerking komen", twijfel uitgedrukt over de toelaatbaarheid van een brug met groote afmetingen.
Hiertegenover zou ik willen opmerken, dat, volgens een hierboven aangehaalde passage van het programma, de brug zich moet aanpassen aan de haven, loskade, pakhuizen en kantoren, wat toch op industrie duidt, terwijl het project een harmonisch geheel moet vormen met de nieuwe spoorbrug, welke brug men overeenkomstig de opvatting van het juryrapport gerust als hyperindustrieel kan betitelen. Het industrieele karakter lijkt mij dan ook eerder een deugd dan een gebrek.
Er zouden vele voorbeelden te noemen zijn van bouwwerken, die zoowel door hun afmetingen als aard, volkomen met hun omgeving verschillen en die, niettegenstaande dat, met die omgeving een behoorlijk geheel vormen.
Ik wil mij echter slechts beperken tot een specifiek Hollandsch voorbeeld n.l. de windmolens. Ze zijn met hun romp in den vorm van een afgeknotte kegel en hun reusachtige wieken volmaakt „industrieel". Hun functie vereischt dat ze hoog boven de omgeving uitsteken. Ze zijn gebouwd in tijden waarin de stedenbouw algemeen op een peil stond, dat tegenwoordig slechts sporadisch wordt bereikt. Toch bouwde men ze in de onmiddellijke nabijheid van woonhuizen, waarmede ze een schril contrast vormden. Dit alles verhindert niet dat deze molens vaak het glanspunt van veel onzer stadsgezichten uitmaken, ook geven zij aan het silhouet van vele steden en dorpen een sterke, tot de schoonheid hiervan bijdragende, verlevendiging. En nu zou men te midden van het havenbedrijf van Rotterdam, te midden van een overstelpende handelsdrukte, te midden van „loskaden, pakhuizen en kantoren", in de nabijheid van de geweldige ijzeren torens van de spoorbrug, geen domineerende gewapend-beton-constructies mogen zetten? Het silhouet kan toch ook geen bezwaar opleveren. Van den rechter Maasoever bezien wordt het stadsbeeld van „OverMaas", over vele kilometers lengte, beheerscht door kranen en fabrieksschoorsteenen, waarvan verscheidene meer dan 60 Meter hoog zijn, en door de zeker niet minder „industrieele" zeeschepen en de drijvende outillage van de haven. Zouden daar in het silhouet geen torens van gewapend beton mogen uitsteken al zijn deze dan ook ruim 80 Meter hoog en al komen er dan ook zelfs vier bij elkaar?

De Koninginnebrug ligt als het ware op het kruispunt van de belangrijkste Nederlandsche verkeersaderen te land en te water waaraan Rotterdam zijn beteekenis ontleent. Is er niet alles voor te zeggen, dat men een dergelijk gewichtig punt in het stadsbeeld doet spreken en zou men dat beter kunnen doen en meer in overeenstemming met den geest van een groote havenstad dan door middel van het bouwwerk dat de kruising van het land- en waterverkeer mogelijk maakt?

Ir. J. EMMEN.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

DE LIGGING VAN HET KONINKLIJK PALEIS EN VAN DE HANDELMAATSCHAPPIJ.

Mijn eerste herinnering aan den N. Z. Voorburgwal is een zoete: hoe ik, aan de hand van mijn Moeder in den van ouds beroemden winkel van de Erven Casper Flick op de Boommarkt uit de groote trommel een flikje snoepen mocht; mijn tweede een kleurige: hoe mooi de bloemen onder de boomen van de Bloemmarkt stonden. Het heugt mij niet dat op het smalle grachtje mij ooit de hooge massa van het Koninklijk Paleis de omgeving leek te drukken. Dat kan wel aan de boomen gelegen hebben. Ook nu beklaagt zich niemand, zoover ik weet, dat, van de brug van de Utrechtschestraat over de Heerengracht af, de Handelmaatschappij misstaat, terwijl men wel kan hooren, dat het gezicht over de bocht van de Heerengracht, van de brug der Leidschestraat gezien, bedorven is.
Aan de zuidzijde van de Heerengracht staan, van Reguliersgracht tot Vijzelstraat, hooge boomen, die de huizen bedekken; van Spiegelstraat tot Vijzelstraat lage, waarboven de huizen uitsteken. Daarmede is het verschil verklaard, maar over de klacht zelve niet het laatste woord gezegd.
Want ziet, toen het Amsterdamsche Stadhuis gebouwd was, „van zooveel steens omhoog", en als 's werelds achtste wonder werd geprezen, hebben de schilders het van verschillende zijden afgebeeld en heeft Gerrit Berckheyde een mooi schilderijtje gemaakt van een gezicht over den N. Z. Voorburgwal, waar de Pijpenmarkt met zijn huisjes prachtig aansluit bij het groote gebouw erachter.
Wat is de reden, dat de Handelmaatschappij een anderen indruk wekt? Of hebben wij alleen maar den schilder te wachten die ons leert zien hoe mooi ook thans nog de Heerengracht kan zijn?
Ik twijfel niet, of bij een gunstige verlichting, zou het een kunstenaar mogelijk zijn iets diergelijks te verkrijgen als Berckheyde ons laat bewonderen. Ook hij heeft niet zonder reden de zon laten schijnen op de zuidzijde van het Stadhuis en de oostzijde van den burgwal in schaduw gehouden, zoodat de huizen donker tegen den lichten achtergrond van den bouw afsteken. Later op den dag had hij deze tegenstelling gemist. Het voordeel dat van Campen's werk heeft door een langdurige verlichting van den zuider-zijgevel boven den naar het Westen gekeerden achtergevel van de Bazel's meesterwerk, wordt opgewogen door de doorloopende schaduw der huizen van de Heerengracht, zuidzijde, boven de huizen aan den Burgwal, die namiddagzon hebben.
Waar ligt dan het verschil?
Die smalle huizen met hun topgevels, zoo verschillend van vorm en hoogte, teekenen zich levendig af als een voorgrond voor het machtige gebouw; de laatste huizen van de Heerengracht die zijn blijven staan tegen het hooge bouwwerk aan, zijn vlak afgedekt en vormen, op grooten afstand, een geleidelijk verloopende, dalende lijn, waarachter het nieuwe gebouw, hoe levendig van wèloverwogen indeeling en soberen rijkdom zelfs ook de achtergevel zij, oprijst als een scherm, dat ons oog aftrekt van de wijkende lijnen, die het verschiet vormen.
Dat deed het stadhuis zeker ook, maar nu wil het ongeluk dat, terwijl van dichtbij de vlakke bekroning, met terugspringende verdiepingen aan de Bazel's werk een

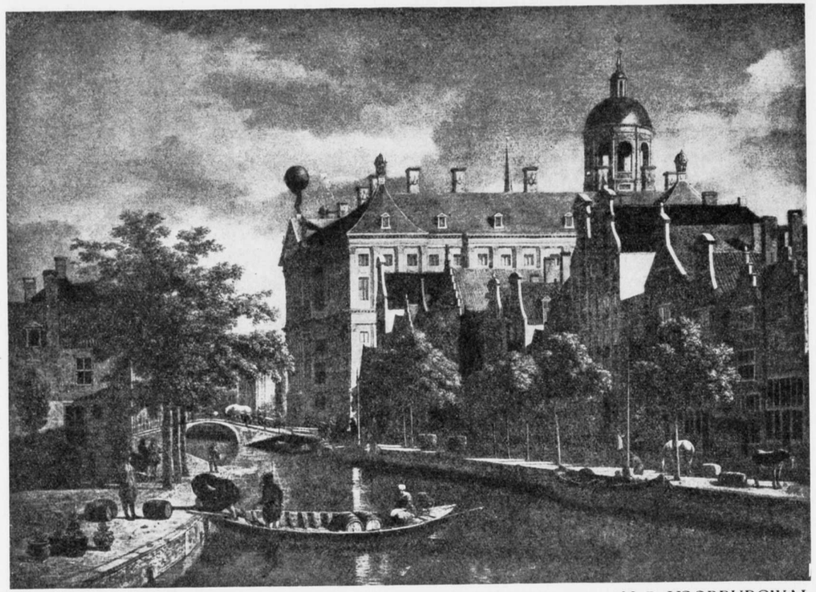
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
25 JULI 1925

GERRIT BERCKHEYDE N. Z. VOORBURGWAL

zeldzame bekoring geeft, waarnaast het stadhuisdak, hoe streng ook, met al zijn dakkapellen en schoorsteenen zelfs rommelig lijkt, van de brug bij het Koningsplein gezien, boven de strakke lijn uit een glazen kap en twee andere bouwsels uitkijken, die het ontwerp niet had, en die de rust der afsluiting verstoren, terwijl van Campen het geluk gehad heeft dat zijn ontwerp, later, bekroond is door een van de alleredelste houten klokketorens, die hier gebouwd zijn, niet meer met lood, maar met koper en zandsteen omkleed, even eenvoudig van groote lijnen als geslaagd van verhoudingen.
Nu torenhooge gebouwen hier allengs hoe meer staan gebouwd te worden, leek het mij niet ondienstig deze beschouwingen in overweging te geven. J. SIX.

VEREENIGING „ST. LUCAS".
Het Bestuur der Vereeniging „St. Lucas" te Amsterdam heeft ten behoeve van en in overleg met de Firma L. Goudsmit, Groothandel in Behangselpapier, Prinsengracht 195, Amsterdam, de volgende prijsvraag uitgeschreven.
Er worden gevraagd: *Ontwerpen voor Behangselpapieren.*
Uitsluitend *Nederlandsche* kunstenaars mogen mededingen.
Voor het ontwerp, dat volgens de Jury als het beste wordt geoordeeld, zoowel uit een oogpunt van kunst als van practische waarde, zal een prijs van f 300.— worden beschikbaar gesteld, voor het daarop volgende f 200.— en voor het daarop volgende f 100.—
Bovendien krijgt de winner van een prijs nog gedurende 2 jaren provisie van de factuurbedragen der behangselpapieren, die naar deze ontwerpen gemaakt zijn en in Nederland worden verkocht.
De winners der prijzen verklaren de betreffende auteursrechten af te staan aan de Firma L. Goudsmit, haar tevens het recht gevende om deze ontwerpen te vergrooten of te verkleinen en daarmede al of niet reclame te maken, en haar

HEERENGRACHT AMSTERDAM

verlof gevende daarbij de namen te noemen van de artisten dezer ontwerpen.
Opdat de kans op finantieel succes voor de inzenders nog vergroot worde heeft de Firma L. Goudsmit zich bereid verklaard (terwijl elke inzender door het deelnemen aan deze prijsvraag verklaart daarmede genoegen te nemen) eenige niet-bekroonde ontwerpen aan te koopen voor f 50.— per stuk, met dezelfde voorrechten van provisie gedurende 2 jaren (waartegenover de artist de auteursrechten overdraagt aan de Firma L. Goudsmit, alles als nader geregeld in het vorig artikel bij de bekroonde ontwerpen).
De Jury zal bestaan uit de heeren: Dr. H. P. Berlage, 's-Gravenhage; Lion Cachet, Maarssen; Jan Gratama, Architect Ingenieur, A'dam; Prof. Dr. A. J. der Kinderen, A'dam; P. Kramer, Architect, Amsterdam; Prof. R. N. Roland Holst, Zundert; L. Goudsmit, A'dam; benevens Fritz Peine, (Behangselfabrikant), als Technicus.
De Voorzitter der Vereeniging „St. Lucas", de heer E. R. D. Schaap, zal de bijeenkomst der Jury presideeren, doch zal geen deel van de Jury uitmaken.
Alle correspondentie te richten aan het *Secretariaat van de Vereeniging „St. Lucas", Keizersgracht 648, Amsterdam*; een uitvoerige beschrijving van de prijsvraag is aldaar te verkrijgen.

PRIJSVRAAG OLYMPISCHE MEDAILLE.
De Permanente Prijsvraagcommissie meldt ons:
In aansluiting met haar vorig bericht inzake de bovengenoemde prijsvraag, kan de P. P. C. tot haar voldoening mededeelen:
1°. dat het N. O. C. zich voor de binnenlandsche prijsvraag, en voor zoover als zijn bemoeiingen zich kunnen uitstrekken ten opzichte van den internationalen eindkamp, geheel met het standpunt der P. P. C. heeft vereenigd.
2°. dat het op zich genomen heeft dit standpunt, speciaal wat betreft de samenstelling eener competente jury, bij het Internationaal Olympisch Comité te verdedigen, en dat het deze correspondentie's loopende, om de kans eener volkomen wederzijd-

sche bevrediging te vergrooten, den inzendtermijn heeft verlengd tot 1 Nov. 1925.
3°. dat de P. P. C., door deze medewerking van het Nederl. Comité de mogelijkheid eener goede oplossing zeer bevorderd acht, maar, mocht onverhoopt het Internationaal Comité ten slotte niet bereid blijken een jury te vormen welke aan behoorlijke eischen, naar de in de Algemeene Prijsvraagregelen neergelegde beginselen, voldoet, haar protest zal moeten handhaven.
4°. dat de opvatting als zou thans de zaak reeds geheel in het reine zijn, uit deze publicatie niet mag worden getrokken, daar hieromtrent eerst beslist kan worden omstreeks half Augustus a.s., welke termijn aan het Internationaal Olympisch Comité wordt gesteld om zich ten aanzien der samenstelling van de jury uit te spreken.
Wat de bekroningen betreft kan de P. P. C. mededeelen dat door bemiddeling van een in de prijsvraag belangstellende voor de drie te bekronen ontwerpen zijn toegezegd opdrachten waaraan respectievelijk honoraria van *f* 500.—, *f* 300.— en *f* 100.– zijn verbonden, zoodat den bekroonden, naast de door het N. O. C. uitgeloofde prijzen de zekerheid wordt gegeven van het verkrijgen van een geldelijke belooning, zij het ook als honorarium voor een daarvoor te leveren arbeid.

Onderstaand schrijven werd ons ter plaatsing aangeboden.

„Un homme averti en vaut deux"!!

Over de gevolgen van het niet respecteeren van eens anders auteursrecht, of den diefstal van geestelijke goederen.

L.S.
Het is meer dan ergerlijk, hoe vaak in den huidigen tijd diefstal van geestelijke goederen wordt gepleegd. Op deze wijze tracht men zich ten koste van een ander te verrijken. Worden deze individuen op het onbehoorlijke van hun gedrag gewezen dan gaan zij toch met groote onbeschaamdheid verder en worden zij tenslotte voor den rechter geroepen, dan ontzien zij geen middelen om aan de wrekende arm der gerechtigheid te ontkomen. Gelukkig zijn deze pogingen meestal tevergeefsch.
Brouwer's Aardewerk heeft in een dergelijk geval zich genoodzaakt gezien een proces te beginnen. De Firma „De Rijn", twee gewezen knechts van onze Naamlooze Vennootschap, maakte sinds geruimen tijd zich aan nabootsing van mijn werk schuldig. Aldus hebben deze knechts het vertrouwen beantwoord, dat wij in hen hadden gesteld.
Toen het ons te kras werd, hebben wij de hulp van den rechter ingeroepen en 3 volkomen deskundige personen, door de Rechtbank benoemd, te weten, de Directeur van het Haagsche Museum de Heer *Dr. de Gelder* en de Heeren *Mansveld*, Directeur : „De Ram" en *Gouwe*, Directeur: „Vereeniging Ambachts- en Nijverheidskunst", specialiteiten op kunstnijverheidsgebied, hebben vastgesteld, dat de Firma „de Rijn" (H. Zaalberg) zich aan het *namaken* van mijn werk heeft schuldig gemaakt.
Het Gerechtshof te 's Gravenhage heeft bij arrest van 28 Mei 1925 het Rapport van deze deskundigen overgenomen en „de Rijn" tot schadevergoeding veroordeeld. Wie dus het werk van „de Rijn" koopt, of opdraagt te vervaardigen, maakt zich zelf voortaan, met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, tot een *medeplichtige van hun wanbedrijven* en stelt zich zelf aan *het gevaar van een rechterlijke actie* bloot. Wij vertrouwen, dat niemand zich er toe zal leenen, *in strijd met de wet te handelen*, nu hij kennis heeft genomen van het bovenstaande.

Hoogachtend,
WILLEM C. BROUWER.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

Aan de Constitueerende Vereenigingen.

Ingevolge een verzoek van het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten om te willen mededeelen of het programma van de prijsvraag St. Lucas, voor behangselpapier, door de P. P. C. is goedgekeurd, heeft deze de eer het navolgende onder de aandacht van de Constitueerende Vereenigingen te brengen:
Zij heeft in het programma geen belangrijke afwijkingen van de A. N. P. gevonden, die aanleiding zouden kunnen geven de medewerking aan de prijsvraag te ontraden.
Toch bevat het eenige punten die door hun onvolledigheid en onjuiste redactie aanleiding kunnen geven tot moeielijkheden bij de afwikkeling van de prijsvraag, als die over het auteursrecht, de anonimiteit der inzending, het juryrapport enz. die vermeden hadden kunnen worden indien de juryleden die voor het meerendeel lid van een of meer der Constitueerende Vereenigingen zijn, vooraf de P. P. C. hadden geraadpleegd zooals zij volgens art. 43 der A. N. P. gehouden zijn te doen.
De P.P.C. heeft herhaaldelijk ondervonden dat leden der Constitueerende Vereenigingen en zelfs toonaangevende figuren onder hen, die geacht mogen worden in de eerste plaats geroepen te zijn de met hunne medewerking in het leven geroepen reglementen te eerbiedigen en na te leven, deze integendeel bij voorkeur negeeren, om zich die reglementen alleen dan plotseling en deugdelijk te herinneren, wanneer hun eigen belangen in 't gedrang komen.
Herhaaldelijk toch nemen vooraanstaande leden der C. V. plaats in jury's zonder er zich rekenschap van te hebben gegeven of de programma's overeenstemmen met de eischen der door hunne vereenigingen ingestelde Algemeene Nationale Prijsvraag-regelen en zonder te voldoen aan artikel 43 dier A. N. P., waarbij de Constitueerende Vereenigingen haren leden den plicht opleggen geen deel te nemen aan het tot standbrengen van de prijsvraag, als adviesgever o.a., zonder zich hieromtrent met de P. P. C. in verbinding te stellen. Zij dekken met hun naam de prijsvraag, moedigen aldus de kunstenaars aan tot deelneming en wekken den schijn als zou alles in orde zijn, — maar wanneer dan de prijsvraag gepubliceerd is, dan kan de P. P. C., slechts door dagbladberichten ten halve op de hoogte gebracht, het programma aanvragen, de fouten signaleeren die de Heeren over het hoofd zagen (en welke fouten dikwijls) en beproeven de zaak in het reine te brengen. Op deze manier wordt de inderdaad veel moeite en toewijding vereischende arbeid van de P. P. C. onnoodig verzwaard en wordt aan jongere leden het voorbeeld gegeven het met de P. P. C. zoo nauw niet te nemen.
De P. P. C. moet daartegen opkomen. Zij heeft, volgens haar mandaat, de regelen te handhaven die de Constitueerende Vereenigingen hebben gesteld, en zij mag daarin niet noodeloos bemoeielijkt worden door de leden dier vereenigingen zelf. En zij acht zich derhalve verplicht de besturen der C. V. uit te noodigen dit nog eens nadrukkelijk onder 't oog hunner leden te brengen en voornamelijk diergenen die herhaaldelijk om de plaats die zij in onze kunstwereld innemen, gevraagd worden zitting te nemen in commissie's en jury's van prijsvragen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

De P. P. C. ontving van het Bestuur van de V. A. N. K. het bericht dat de jaarrekening der P. P. C. over 1924 is goedgekeurd, zoodat de C. V. gezamenlijk het tekort op de rekening ad *f* 17,92 hebben aan te zuiveren.
In verband hiermede verzoek ik U beleefd mij elk een vierde gedeelte van dit bedrag of *f* 4.43 't zij per postwissel, 't zij op mijn postgiro-rekening No. 41155, te willen doen toekomen.

Tevens bericht ik U dat de P. P. C. zich heeft geconstitueerd als volgt: H. VAN DER KLOOT MEYBURG, Voorzitter. C. N. VAN GOOR, Secretaris-penningmeester. W. F. GOUWE, Lid.

Hoogachtend :
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Prijsvraag „Reclamefiguur" Heck's lunchrooms.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft, na onderzoek van het programma voor bovengenoemde prijsvraag bevonden dat het, met name wat de samenstelling van de jury betreft, niet voldoet aan de bepalingen van de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen.

Uit de met den prijsvraag-uitschrijver gevoerde briefwisseling is gebleken dat deze met de prijsvraag niet beoogt het verkrijgen van een aan eischen van kunst voldoend ontwerp, en uit dien hoofde met voordacht, de jury in meerderheid uit niet-kunstenaars samenstelde.

Om teleurstelling te voorkomen moet dus de P. P. C., den kunstenaars ernstig ontraden aan de prijsvraag mede te werken.

Rotterdam, 15 Juli 1925. De P. P. C.

PORTEFEUILLE VOOR SIER- EN NIJVERHEIDSKUNST.

L.S.

Voor zoover aan ondergeteekenden bekend is, ontbreekt er in Amsterdam een goede leesportefeuille voor Sier- en Nijverheidskunst. Zij meenen dat het gewenscht is om door onderlinge samenwerking van bijv. een twintigtal vakbeoefenaren en belangstellenden in deze behoefte te voorzien.

Alvorens daarover met een boekhandel in overleg te treden (of alvorens te overwegen of het mogelijk zou zijn om een dergelijke portefeuille onder eigen beheer tot stand te brengen) wenschen zij zich te vergewissen of er kans is om de noodige abonnés daarvoor bijeen te brengen.

Om hierover een voorloopig oordeel te kunnen vormen, hebben zij een lijst opgesteld van een aantal tijdschriften waaruit, naar hunne meening, wel een goede keuze zou kunnen gedaan worden.

In de eerste plaats is het gewenscht, dat ieder, die in beginsel bereid is aan de stichting van een dusdanige portefeuille mede te werken, op de bijgaande lijst aanstreept welke tijdschriften hij of zij in elk geval zou willen zien opgenomen en daarnevens op welke andere hij of zij in de tweede plaats prijs zou stellen. Ook kan deze lijst desgewenscht met andere tijdschriften nog worden aangevuld.

Op deze wijze zouden ondergeteekenden een overzicht verkrijgen over:

a. De tijdschriften welke de meerderheid der toekomstige abonnés *in elk geval* zou willen ontvangen.

b. Die tijdschriften waarop de meesten wel prijs zouden stellen, zonder deze echter als voorwaarde voor hunne of hare toetreding te stellen.

Het zal ook noodig zijn om te weten welke jaarlijksche bijdrage de leden der portefeuille zouden kunnen en willen betalen. Ondergeteekenden meenen dat voor een redelijk voorziene portefeuille op f 20 — à f 25.— per jaar per lid zal moeten gerekend worden, hetgeen niet wegneemt dat zij bij voldoende belangstelling zullen trachten dit bedrag zoo laag mogelijk te houden. Als velen der leden er op gesteld zijn om de tijdschriften terstond na het verschijnen even in te zien, alvorens deze in de portefeuille worden opgenomen, zal wellicht een regeling getroffen kunnen worden, waarbij alle nieuw verschenen nummers een week lang voor de circulatie op een nader aan te geven plaats ter inzage liggen. Ook hieromtrent gelieve men zijn wenschen kenbaar te maken.

Men wordt ten slotte beleefd verzocht op bovenstaand voorstel en de daarin vervatte vragen omgaand te antwoorden aan: P. Bromberg, Harmoniehof, Amsterdam,

Teief. 24914, of J. B. Smits, Gabriel Metsustraat 16, Amsterdam, Telef. 20406.

Nadere inlichtingen kunnen telefonisch gevraagd worden.

Omgaand antwoord is zeer gewenscht, omdat de meesten der genoemde tijdschriften wel spoedig belangrijke artikelen over de thans geopende Parijsche Tentoonstelling zullen bevatten.

Hoogachtend,
W. PENAAT.
J. B. SMITS.
PIET VAN STAM.
PAUL BROMBERG.
HUGO DE LEEUW.

30 Mei 1925.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

VERGADERING VAN AFGEVAARDIGDE LEDEN

Op Donderdag 25 Juni des middags 2 uur werd in een der zalen van de Industrieele Club een vergadering gehouden door de Afgevaardigde Leden van het Genootschap.

In deze vergadering werd een Bestuursvoorstel tot wijziging van de Statuten, waardoor de mogelijkheid zou ontstaan tot verkiezing van gewone leden in Bestuur- en Redactiecommissies tot een maximum van *twee* in elke commissie, met *groote meerderheid* verworpen.

Eveneens werd verworpen een voorstel van een A. L., dat beoogde alle verkiezingen voor Bestuur en Redactie's geheel vrij te doen zijn (uit gewone of afgevaardigde leden).

Besloten werd tot het houden van een tentoonstelling van het werk der Afgevaardigde Leden.

Voor het bijeenbrengen van deze tentoonstelling werd een commissie benoemd, bestaande uit de Heeren J. Crouwel, P. Kramer, Hildo Krop en H. Th. Wijdeveld.

BUREAU VAN ADMINISTRATIE.

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 September e. k. tot Administratrice van het Genootschap Mevrouw L. de Klerk-Jessurun.

In verband hiermede zal het Bureau van Administratie vanaf 15 Augustus e.k. gevestigd zijn P. C. Hooftstraat 51 te Amsterdam.

LEDENVERGADERING.

In de eerstvolgende ledenvergadering zullen worden behandeld de eventueele voorstellen van de Commissie bestaande uit de Heeren Boeyinga, Bruin en Van Loghem. In afwachting van het gereedkomen dier voorstellen zal de datum dier vergadering nader worden vastgesteld.

BOUWTENTOONSTELLING OP DE KÖLNER MESSE.

De redactie ontving het verzoek te vermelden, dat op de groote in Keulen te houden Bouwtentoonstelling, verbonden aan de Kölner Herfstmesse (23 tot 27 September), gelegenheid bestaat voor Nederlandsche architecten om te exposeeren.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij den heer Mr. J. C. L. Zuiderhoff, Korte Voorhout 13, 's Gravenhage.

KUNST-WIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

Uit: „De cultureele beteekenis van het lichtbeeld" door *H. C. Verkruysen.* (Elseviers Algemeene Bibliotheek no. XXXIV).

(*Vervolg van het behandelde in no. 28*).

De aesthetische mogelijkheden van foto en film.

Het zal wel geen lang betoog behoeven, dat de fotograaf ten aanzien van zijn natuurgegeven veel machteloozer is dan de beeldende kunstenaar. Bij het fotografeeren van een groep personen of verplaatsbare objecten in het algemeen kan men nog tot zekeren graad bepaalde groepeering bevorderen, maar wanneer een landschap gefotografeerd moet worden, beperkt zich de werkzaamheid van den fotograaf wat betreft de compositie uiteraard tot het innemen van een bepaald standpunt met het toestel. Dit zoo gunstig mogelijk te kiezen in verband met het natuurgegeven is zeker van artistieke beteekenis. Maar b.v. den hoog in een boom gegroeiden en in decoratief opzicht storenden tak kan hij niet verwijderen of van

richting veranderen, dit zij slechts opgemerkt ter overweging van de betrekkelijke artistieke machteloosheid, die den fotograaf bij zijn arbeid belemmert. Deze machteloosheid wortelt in het feit, dat het weliswaar het menschelijk verstand is geweest, dat het fotografische apparaat destijds heeft uitgevonden en langzamerhand geperfectioneerd, en dat het wederom een menschelijk bewustzijn is, dat het toestel zoo gunstig mogelijk opstelt en ten slotte de opnemende handelingen verricht, maar dat het altijd het mechanisme is en blijft, dat redeloos het beeld doet worden. In het beeldend kunstwerk is het van het begin tot het einde het kunstzinnige bewustzijn dat alles werkt en stelt. In de schildering zijn de vormen teekenen en wel „geestes"teekenen, inhoudrijke symbolen door de bewuste daad geheel aldus gevormd en neergezet, om hetgeen de geest bedoelde uit te drukken. In de schildering zijn alle vormen als het ware brandend door het vuur des geestes. In de fotografie is een meer of minder smaakvolle schikking der objecten of een meer of minder gunstige plaatsing van het toestel mogelijk, kunst in den besten zin des woords brengt dat niet, daarvoor is niettegenstaande de artistieke factoren, het mechanische te overwegend. Het in artistieken zin zich bezighouden met natuurlijkheden roept de gedachte op aan de z.g. tuin-architectuur. In deze overwegend natuurlijke kunst worden planten en heesters soms tot bepaalde vormen gedwongen. Zonder nu tot de dwaze forceering van de mogelijkheden, die daarin liggen, te vervallen en b.v. heesters tot verbeeldingen van pluimvee te doen misgroeien, ligt in de tuinarchitectuur vooral inzooverre zij een schoonen aanleg en artistieke zorg betreft, een menschelijke-aesthetisch ingrijpen op de natuur, waarbij toch ook weer de natuur haar natuurlijk recht gelaten wordt. Het resultaat is echter een natuurproduct, dat slechts door het gevoelig bewustzijn artistiek verzorgd is; hierin is alles kunst-handwerk van natuurlijke geaardheid. In de fotografie wordt op mechanische wijze een door het artistiek gevoel in geringe mate beïnvloed beeld vastgelegd en dat heeft dan ook dat mechanisch karakter te dragen, wanneer het zijn aard niet zal verloochenen. Dit laatste toch is in waarheid altijd schadelijk voor de waarde eener zaak. Het op bepaalde wijze instellen, om door een vervloeiing van detail of omtrek stemming te maken, en dergelijke handgrepen behooren in de zuivere fotografie niet thuis. Hiermede betreedt de fotograaf het gebied der schilderkunst, maar zonder toegerust te zijn met het daartoe alleen bruikbare middel: n.l. de hand, die in langdurige oefening bij voldoend talent geleerd heeft om tot in het kleinste detail vormen te brengen, die gemoed en geest spiegelen. Hierbij heeft de artist ook het natuurgegeven geheel in zijn macht; hij kan en mag, ja *moet* het naar behoefte wijzigen, want het gaat in de kunst om kunst, dat is om geest, niet om natuur zonder meer. De zuiverste fotografie is de wetenschappelijke fotografie, die de natuur realiter geeft zooals zij is voor de lens.

Er is geen enkel redelijk bezwaar tegen aan te voeren, dat men door onscherp instellen of door het gebruik van een bepaald soort objectief, of door afdrukken op een bepaalde papiersoort en op voor het doel geschikte wijze, b.v. hardheid van contours in een foto vermijdt. Dit heeft echter geen ander gevolg, dan dat de foto er in artistieken zin aangenamer uitziet dan na een andere handelwijze; dit is een aangelegenheid van smaak in de technische behandeling, met kunst heeft dat dus alleen in zóóverre te maken. Ook in het kunstwerk n.l. heeft de artistieke verzorging mede te doen, ofschoon de techniek in de schilderkunst minder chemisch en mechanisch is dan die in de fotografie.

Maar dat is niet de „kunst " in het kunstwerk. Kunst is de door en door zinnelijk-geestelijke daad, waarin de natuur als het ware herboren verschijnt, tot in hare kleinste deelen herbeeld door den scheppenden kunstenaarsgeest. Het artistieke der fotografie is een aangenaam aandoende technische verzorging en haar z.g. stemmingsbeeld slechts een armelijke schijn van wat werkelijke stemmingskunst vermag te geven. *(Wordt vervolgd).*

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

BIJ EEN ONTWERP VOOR „HET HOTEL OP DEN DAM.

De Redactie verzocht mij iets over dit ontwerp van Van der Mey in Architectura te willen zeggen. Naast het gevoel van een klein ijdelheidsbevredigingetje, waartoe zoo'n verzoek je verplicht, is er toch ook iets beklemmends in: „zoo'n schrijven op uitnoodiging"; het legt toch verplichtingen op, waarvan je je anders meer los kunt rekenen. Bij het bespreken van het werk van een onzer Grooten mag b.v. toch zeker bij den beschrijver een bepaalde bekendheid met dat werk verondersteld worden. Dit althans, meen ik, mag de lezer verwachten. En juist op dit punt twijfel ik er aan, hen de noodige zekerheid te kunnen geven.

Het is wat anders, iets te zeggen van werk van b.v. Dr. Berlage of veel andere grooten, dan iets te zeggen over werk van Van der Mey. In het werk van al die velen zie ik toch meer het koppelen, het omvormen, het omwringen als men wil van grooter en kleiner menschelijke behoeftetjes tot, zoo mogelijk, iets schoons. Het werk van Van der Mey zie ik eenigszins anders, het omvat al die behoeftetjes als met een weeke koestering voor de waarde van soms het kleinste onderdeel, weet ze zoo noodig neer te buigen, maar ook ze in zijn visie te vatten en op te voeren tot kostelijke componenten in het geziene geheel. Dit werk aristocratisch te noemen is mogelijk om en nabij een benadering, maar toch ligt daarin te veel hooghartige zelfingenomenheid, dan dat het zoo zonder meer van toepassing zou kunnen zijn.

Het zij mij daarom vergund een beeld te gebruiken, om te trachten de zeer hooge plaats van dit werk in onze samenleving te benaderen.

U kent allen het gevoel van beklemmende bekoring, dat de stuwing van een schip op ons heeft, wanneer wij heel vooraan op de punt staan, met niets dan een heel klein stukje dek vóór ons. Er zijn dan oogenblikken, dat er voor ons niets anders is dan die scheepspunt, de machtige, de klievende, die steeds voorwaarts wil; de eenzame, waartegenover al het andere, dat toch achter ons ligt, waardeloos wordt, nauwelijks schijnt te bestaan. Wat een wil zit er dan niet in zoo'n scheepspunt en wat een zekerheid van weg; maar wat ook flonkert en spat het in dartel en als spuitend opspringen, wanneer de golven gekliefd worden; maar die tóch, wanneer de rimpeling zich wijduit voortzet, geleidelijk zich vervlakken, zeker en onafwendbaar. Hoewel ik gaarne aanneem, dat het beeld U gezocht voorkomt, ga ik verder en wil het aan een enkel detail toetsen.

Zien wij niet vooral in de stad, vooral langs de grachten, pogingen baksteen toe te passen in de prachtige techniek die Van der Mey eens, als ter meerdere glorie van ons nationale materiaal, aan het scheepvaarthuis deed geboren worden?

Wij kunnen dit hoog aanslaan en in die pogingen de hulde zien aan een groot talent, zij het dan ook een huldiging, die met een wat zuur gezicht gebracht wordt; wij kunnen het laag aanslaan en er een pronken in zien met een andermans veeren, zij het dan ook in de erkenning, dat die veeren dan toch wel de moeite waard zijn, om er mee te pronken. Het zijn alle pogingen, om het even schoon te doen als aan het scheepvaarthuis Van der Mey het eens deed; doch nu buiten de bezieling, de zeldzame, de hooge, de wispelturige, de inpopulaire, eigenlijk o, zoo weinig betrouwbare, om. Want het schijnt toch zoo veel zekerder, zoo veel wijzer, die

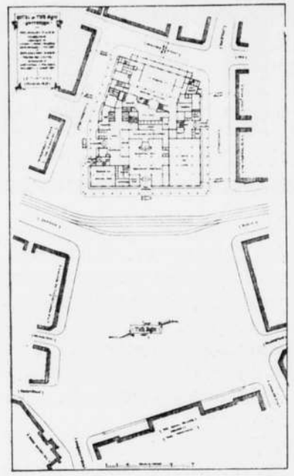
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

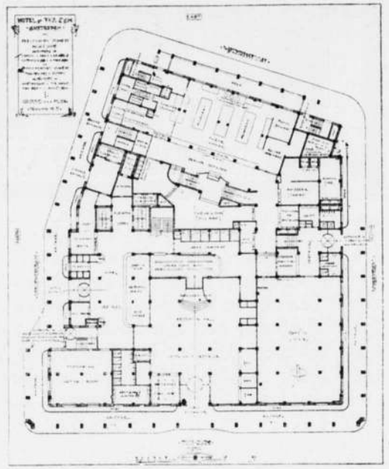
REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
1 AUGUSTUS 1925

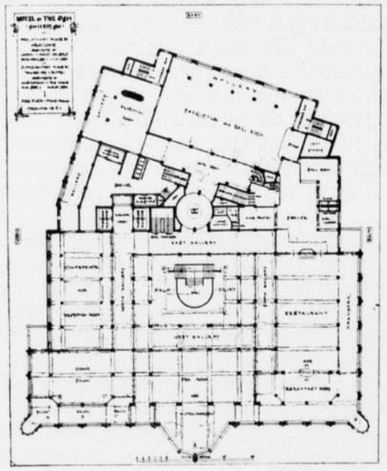

DAM-HOTEL SITUATIE

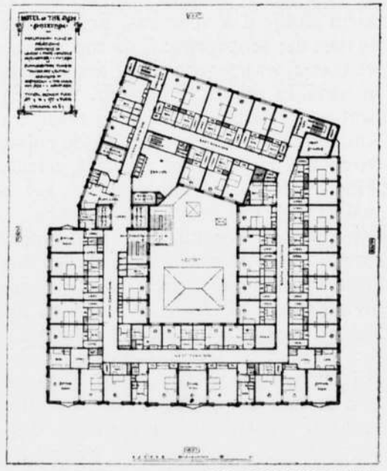

DAM-HOTEL GRONDPLAN

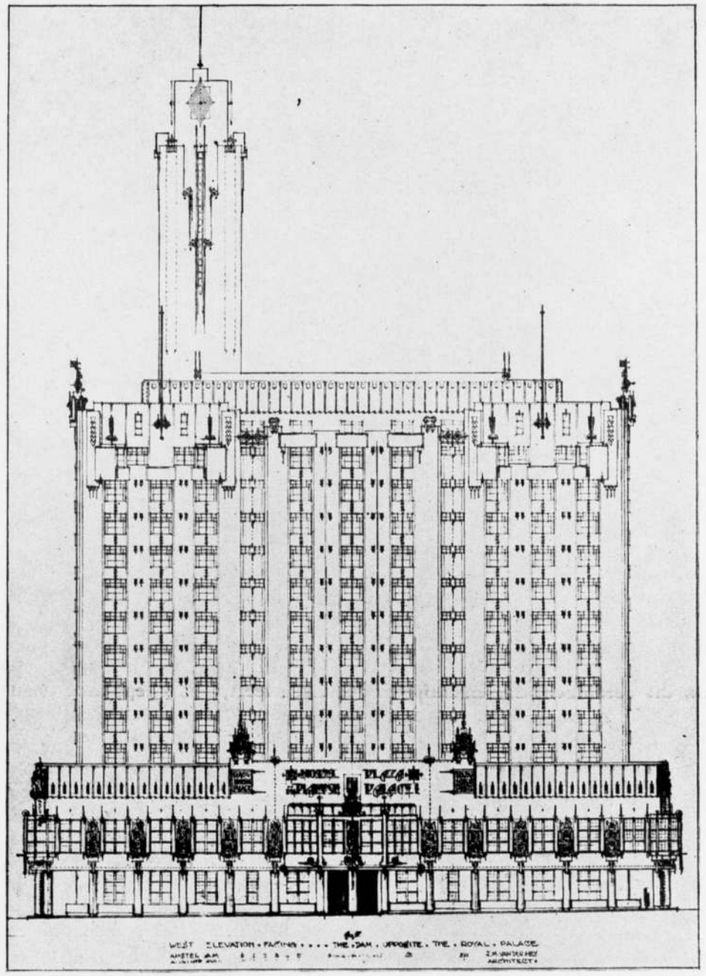
inspiratie — vervelend groot woord eigenlijk — om te zetten tot systeem, dit veilige voertuig om er erkende schoonheid mee te achterhalen.
Nu wil ik niet beweren, dat goede navolging waardeloos is; dit is toch evenmin waar als dat de veralgemeening van een goed idee waardeloos zou zijn. Toch is ook die veralgemeening, dit spreekt toch van zelf, niets, niets en nog eens niets zonder de scheppende idee.
In het eeuwig verlangen naar verbreeding en verdieping zijn het slechts enkelen, waarin dit verlangen, dat eigenlijk in ons allen leeft, tot scheppende daadkracht kristalliseert; bij hen alleen wordt het scheppingsfeest gevierd, schuimt het en bruischt het op als om de eenzame snijdende verticaal van onzen scheepsboeg; naast hen vloeit het af, geleidelijk, vervlakt het onafwendbaar en zeker.

DAM-HOTEL VERDIEPING

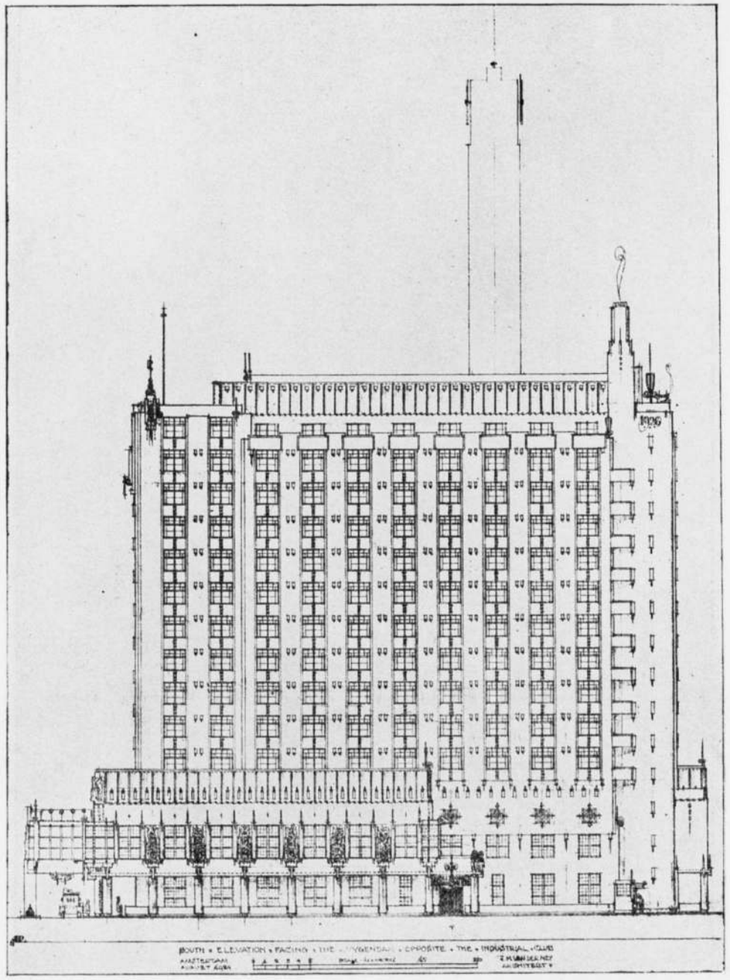

DAM-HOTEL SLAAPKAMER-PLAN

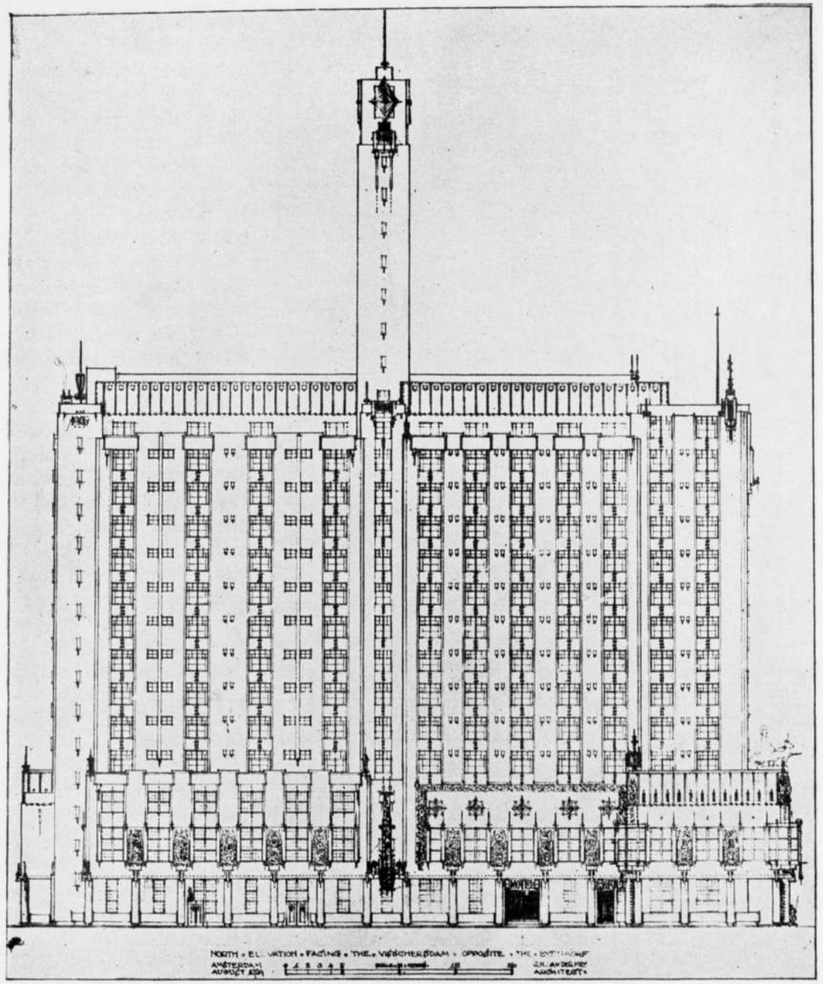
J. M. VAN DER MEY, DAM-HOTEL WESTZIJDE TEGENOVER DEN DAM

Wat die enkelen in vroeger tijden zijn geweest en hoe ze aangezien en gewaardeerd werden, doet hier eigenlijk weinig terzake. Ten opzichte van onzen tijd, met zijn alles afrondende democratie, dringt zich de meening op, dat de volle rijkdom, waarin de maatschappelijke stuwingen zich in enkelen uiten, eigenlijk slechts ongaarne en met gevoel van wrevel aanvaard wordt en slechts waardeering vindt bij nivelleering en systematiseering, als boven voor een enkel geval geschetst.
Om nu op het werk van Van der Mey terug te komen: is het niet opmerkelijk, zoo weinig als er tot nu toe eigenlijk over gezegd werd?
Dit heeft ontegenzeggelijk het voordeel, dat de dialectiek er zich nog niet van meester heeft gemaakt om het, tot onherkenbaar wordens toe, in een sopje van af en toe zacht opgewarmde frasen ondergedompeld te houden.

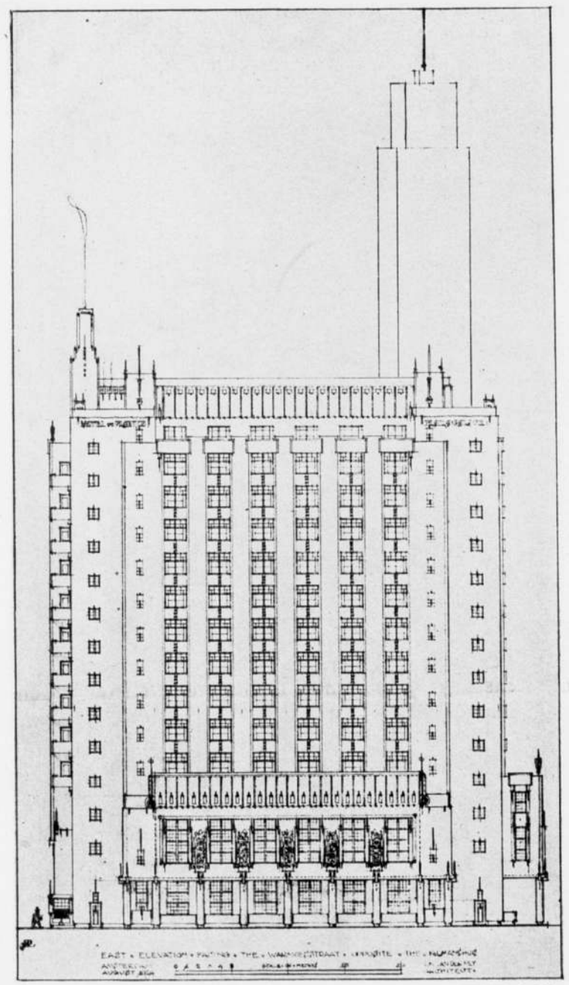
J. M. VAN DER MEY, DAM-HOTEL ZUIDZIJDE TEGENOVER VIJGENDAM

Toch komt het mij voor, dat die stilzwijgendheid niet toevallig is.
Wat spontaan tot iets schoons wordt, groeit tegelijk boven de dialectiek uit. Even-goed als het dwaasheid zou zijn de schoonheid van een bloem met scherpzinnigheden te lijf te gaan, voelt men de overbodigheid daarvan bij een waarachtig kunstwerk.
Het groeit en bloeit in den tijd, waarin het ontstond; is er meer denkbaar? is er meer gewenscht?
Mag het dus zoo erg niet zijn, dat er zoo weinig nog over het werk van Van der Mey gezegd werd, het is m.i. wèl erg, dat dit talent nog zoo weinig aan het woord kwam. De samenleving is hier al weer als een voorzichtige apotheker, die een toebereide, wel gekurkte flesch met elixter Van der Mey zeer goed op waarde weet

J. M. VAN DER MEY, DAM-HOTEL NOORDZIJDE TEGENOVER DE BIJENKORF

te schatten, maar heelemaal geen vertrouwen heeft in den inhoud van een flesch, die hij niet zelf gevuld en zorgvuldig geëtiketteerd heeft en waarvan hij dus niet zeker weet wat er uit zal komen als hij ze straks, te gelegener tijd, noodig zal hebben.
De samenleving, die een groote bewondering heeft voor etiketten, vindt het natuurlijk onjuist, dat levende kunst zich niet geëtiketteerd aandient, erger nog, dat ze zich eigenlijk alleen maar goed voelt zoolang ze nog niet met een etiket bekleefd is. Het ligt misschien aan die uiteenloopende waardeering, dat Nederland al vaker een beetje slordig en onoordeelkundig met zijn groote talenten heeft omgesprongen. Wat er dan mogelijk met zoo'n talent te bereiken zou zijn geweest als niet dit en dat . . . . is het refrein van maar al te veel biographieën.
Toch geloof ik niet, dat de stad Amsterdam hier de kans onbenut voorbij zal

DAM-HOTEL, OOSTZIJDE TEGENOVER WARMOESSTRAAT

laten gaan, zich door een zeer begaafde een monument te doen bouwen op haar voornaamste plein; afgescheiden van alle andere overwegingen, gebiedt dit het welbegrepen eigenbelang.
Het Damhotel is een gebouw met een schaal, zooals Amsterdam nog maar aan weinig gebouwen kent; toch is hier al direct met één prachtigen greep m.i. juist dit gegeven wat zoo'n gebouw hebben moet. Het prachtig organische, waarmee de „piano nobile" in zijn uitzwaai verwerkt is tot een basement, dat forsch is en toch fijn van rythme, is van een schoonheid, waarvan de weerga waarschijnlijk alleen gevonden kan worden in de Gothiek, en waarvan in Brescia en Vicenza hoogstens mogelijk eens gedroomd werd.
Niet dat ik hier Gotische of Renaissancistische gedachten verwerkt meen te zien, wèl meen ik veel van het universeele schoon van die gebouwen terug te vinden in dit Hotel-paleis. En dan, is het niet mooi, is het geen lijnenfeest, dat in prachtige gebondenheid oprijst boven het terras-basement, is het niet haast symbolisch gezien, zooals de onderbouw zich als met rustige gelatenheid voegt naar het verkeer, dat er straks langs zal denderen, en daarboven in zijn terugligging, fijn, en als rustzoekend, de eigenlijke hotelbouw bovenuit rijst? Het zoo reeds in eerste visie doorkruist zien van alle functies van zoo'n gebouw, en ze gebiedend hun plaats te wijzen, dat beteekent aan architectuur de macht en de grootheid weten te verleenen, die van alle tijden is.
Het gebouw maakt sterk front tegen het paleis. Het komt mij voor, dat de doorgang Damstraat daardoor wel afbreuk aan het geheel zal doen, althans zou doen, wanneer de toren er niet was. Het gat „Damstraat" is het meest hinderlijk, gezien vanuit de Paleisstraat. Is het niet meesterlijk hoe, gezien juist vanuit de Paleisstraat,

de toren het krachtigst ingrijpt als component, die het gebouw van zijn strenge symetrie bevrijdt, het meer doet aanleunen als het ware tegen de Bijenkorf, en zoodoende den doorgang Damstraat een juiste houding ten opzichte van het gebouw verleent? Snijdend scherp schiet de toren op, gezien van de Stationszijde. Een prachtiger merkteeken voor het hart van Nederland is er zeker niet te denken op dien weg, waar hij door den zoo veel lager en stomper Beurstoren met een prachtigen climax de Dam accentueert.
Overigens spreken de hier ingevoegde afbeeldingen m.i. voor zich zelf, zoodat het zeker overbodig is qualiteiten van het gebouw op te sommen, die de lezer bij het zich indenken van het gebouw in het stadsbeeld makkelijk genoeg ontdekt. Ja, in het stadsbeeld. Want, wel legt een gebouw als dit verplichtingen op. Zooals Lubeck rond zijn kerken de stilte bouwde met rustige ingetogen huiskes, zooals in Parijs veel omver gehaald werd terwille van soms enkele architectuur-monumenten, zoo zal Amsterdam zich moeten bezinnen wat het terwille van zoo'n gebouw moet doen of nalaten. Het zal zich moeten bezinnen, hoe het stadsplan in de buurt van zoo'n gebouw tot in een ver verwijderde toekomst er uit moet zien, wil het bouwmonument zich kunnen handhaven. Nu is er voor zoover mij bekend, geen enkel plan voor die buurt, dat ook maar een paar jaar vooruit ziet. Het komt mij voor, dat die op zich zelf nog al groote zorgeloosheid, door de kunst- en cultureele waarde van dit gebouw, niet zulke ernstige gevolgen kan hebben; de winst zal hier altijd grooter zijn, dan de kwade kans voor de toekomst. Het gebouw is wel zóó belangrijk, dat een toekomstig stadsplan er zich naar zal kunnen richten. Voor elkander gebouw lijkt mij dit een hopelooze lichtzinnigheid.

J. B.

TIJDSCHRIFTEN.

Baukunst, Redacteur H. Sörgel.
Mei, Holland-nummer. Eerst een karakteristiekje, dan een kaartje en een korte inventaris (bijv.: Haarlem, Zeitschrift „Bouwen"; Leiden, Universität.), dan „Reiseberichte über neue Holländische Baukunst". Ook hier eenige zonderlinge waardebepalingen en onjuistheden, maar toch een prettig overzicht, geen überschlagen vor Bewunderung, geen Kopfschütteln ook. Schr. bespreekt Berlage, Lauweriks, de Bazel en Kromhout; de Klerk en Kramer; Granpré Molière en uitvoeriger Dudok en vooral Oud. Van Oud worden zeer mooie woorden opgenomen, die blijk geven van een loutering. Afbeeldingen van werken van Dudok, Kramer en Oud; een wijze beperking. „Uber die Zukünftige Baukunst und ihre Architektonische Möglichkeiten", ein Program von J. J. P. Oud. „Holländische Architekten-Charakterköpfe", portretten met bijschriften van Berlage en Oud, der zukunftsreichste, klarste und bestfundierte Architekt Hollands. „Die zwei bedeutendsten historischen Bauten Hollands" (de vleeschhal van Haarlem, het raadhuis van Amsterdam). Al met al een goede inleiding.
Tenslotte „Eine zeitgemässe Junggesellenwohnung" van H. Sörgel, die bewijst dat de auteur Oud wel aanhangt met zijn vulpen, maar voorloopig niet met zijn potlood.

Juninummer, *Festschrift zur* w. *D. A.-Tagung in Munchen*. Neuere Bauten von Münchner Mitgliedern des „Bundes Deutscher Architekten" met vele goede afbeeldingen. „Kritische Streifzüge". Das Deutsche Museum wordt afgetuigd en den architecten voorgehouden: Waec U saec! „Der Empfangsraum der „Baukunst"-Redaktion. Nee, zoo rijk behoeft de ontvangkamer onzer redactie niet te zijn.

Bouwen, nr. 7. „Holland en Denemarken te Parijs" met vele goede afbeeldingen". „Enkele gedachten over de wettelijke bescherming van den architectentitel en over schoonheidscommissies" door Theo Rueter.

Journal of the R. I. B. A. nr. 13. „De natuurlijke en kunstmatige verlichting van gebouwen". door Percy J. Waldram. „Het is alleen krachtens het licht, daglicht of kunstlicht dat er architectuur bestaat; en de nuanceering van licht, zijn kleur, en intensiteit zijn van zooveel invloed op onze waardeering van de schoonheid van geheel en van detail, dat men zonder al te stoute beeldspraak kan zeggen dat de architect in de eerste plaats werkt met licht en verlichting als materialen". En dan protesteert schr. ertegen dat we van die materialen zoo slecht op de hoogte zijn, dat we het alledaagsche wonder dat het daglicht is, maar altijd over ons heen laten gaan zonder er ook maar iets naders van te weten. Het oog is een volkomen onbetrouwbaar lichtmeter. Het neemt slechts zooveel licht op als het noodig heeft en dat is weinig. Tusschen morgen- en avondschemering ondergaat de intensiteit van het licht enorme wijzigingen — wat iedere fotograaf weet — maar het oog ontgaan ze vrijwel, doordat het een teveel automatisch buitensluit. Kunstlicht is echter van gansch andere samenstelling en kleur en moet zoo zorgvuldig aan de eischen van de oogen worden aangepast, daar ze er niet aan gewend en veel gevoeliger voor zijn.
Het is ondoenlijk den eigenlijken inhoud van deze gedegen studie weer te geven. Met deze inleiding moge worden volstaan.
Nr. 14. Heraldiek en architectuur.
Nr. 15. „De architectonische ontwikkeling van Amerikaansche steden" door G. Topham Forrest, architect van de London County Council, (die hem een studiereis door Amerika heeft laten doen). Schr. is over Amerika best te spreken en komt meteen met voorstellen tot gedeeltelijke navolging, o.a. verhooging van de toelaatbare hoogte tot 40 M. (wat hem geen goede pers bezorgd heeft), bouw van houten huizen om spoediger de woningnood te overwinnen, saneering van de oude stad door den bouw van woonblokken van 9 verdiepingen, echter op den beganen grond winkels, op de 1ste verdieping kantoren. Foei ! In het debat waarschuwde Unwin nog eens tegen het schaakbordplan — the nearest thing to chaos —, tegen te veel waarde hechten aan zeer breede straten — afwezigheid van veel knooppunten is van meer belang — en tegen opvoering van de hoogte, want in Engeland heeft men veel meer zon noodig dan in New York dat veel zuidelijker ligt en de grondprijzen gaan mee omhoog, wat weer vele bedenkelijke gevolgen heeft.
Nr. 16. „Recent developments in apartment housing in America". The Franco-British Union of Archtects heeft in Parijs de bloemetjes buiten gezet. De redevoeringen der Franschen werden meer bewonderd dan de tentoonstelling.
„Een onvermengd succes, dat als alle goede samenkomsten van architecten eindigde in veel gepraat en hartelijkheid en volslagen oneenigheid op elk punt onze kunst betreffende. . . ."
W. B.

Door een vergissing van de drukkerij zijn de cliché's niet in de aangegeven volgorde geplaatst.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

REISINDRUKKEN UIT NOORD-FRANKRIJK, DOOR A. F. VAN DER WEY.

Het verlangen om te zwerven door de rijke afwisselende natuur van een land met mild klimaat, waar vele steden met oude kerken en cathedralen ook den geest geboeid en gespannen houden, deed ons naar Normandië trekken. Over Brussel reizen we door de landen van Artois en Picardië om daar nog enkele belangrijke steden te gaan zien.

Arras.

Hier verwachtten we een marktplaats uit de 17de eeuw, onveranderd bewaard gebleven, en stadhuis en cathedraal moesten tot de schoonste bouwwerken van Noord-Frankrijk behooren.
Onderweg wekt echter het aanzien van de streek al spoedig herinneringen aan den strijd en de verwoesting, die in dit land hebben plaats gehad. We wisten echter nog niet welk lot Arras in den oorlog had getroffen, maar zouden het bij aankomst spoedig ervaren. Daar vinden we het stationsplein nog omringd door kraampjesachtige winkels en café's en de puinhoopen wijzen ons de plaats van hun vergane glorie. De groote markt is erg geschonden, hier en daar gerestaureerd naar den ouden toestand, de cathedraal een jammerlijke ruïne, het stadhuis verdwenen en op andere plaats vervangen door een leelijk nieuw gebouw en om het oude stadje heen staan nog honderden noodwoningen.
Maar hier toont de natuur zich mild, zij heeft de huisjes overladen met groen en bloemen; kleine kinderen spelen bij de babbelende jonge moedertjes, een heldere lach klinkt en meteen beseffen we hoe, ondanks vernieling en verwoesting, het Leven ondoodbaar is, herscheppen zal en op tijd zijn nieuwe wondere vormen toonen.
Vanaf Arras rijden we echter nog een uur lang door een woestenij, met overal de sporen van de ziekte, die deze streek vier jaren lang teisterde. Dan overschrijden we de grens van deze „Kultur"-onderneming en naderen:

Amiens.

Aan den eersten indruk worden we later telkens herinnerd in dit land van „cathedralen met stadjes". Boven de onverminkte stad rijst een cathedraal van geweldige hoogte voor ons op; heel de stad en haar omgeving is in haar gecentreerd en ze staat daar als symbool, sprekend de eeuwige taal van tijden, waarin kunst en gedachte in harmonische verhouding leefden.
Ze ligt op een verlaten plein, het verkeer gaat buiten haar om en ze is niet meer opgenomen in de sfeer van het hedendaagsche leven.
Maar dwaal door het oude Amiens, met z'n steenen bruggen en trapjes bij de oude typische huizen aan de kronkelende stroompjes en zie dan tot haar op en ge voelt wat ze in andere tijden is geweest: kern en centrum van het geheele leven.
Men rekent haar tot de schoonste cathedralen der wereld, maar voor mij is de indruk van het uitwendige te veel die van een torengebouw tegen een kerkgebouw geplaatst. Maar toch is de indruk nog geweldig door haar hooge schip en grootschen voorgevel. Doch gaat haar binnen en geweldiger nog is die van den stillen luister van haar ruimte. Vindt men ergens dát diafane licht door zulk een ruimte spelen? Haar koor van groote afmetingen met rijk-gesneden koorbanken, haar kapellen-

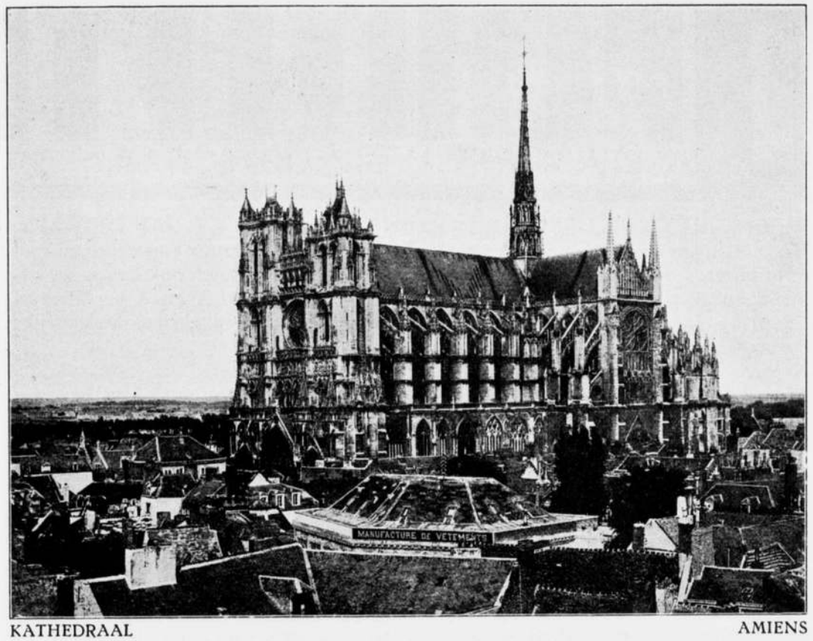
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
8 AUGUSTUS 1925

KATHEDRAAL AMIENS

krans met sierlijke hekwerken, ze blijven stil in dit gezeefde licht en verstoren niet de grootsche ruimte-indruk. Geen schilderijen tegen haar peilers maken haar tot een kijkplaats voor toeristen, die, zooals te Brugge, het ondergaan van de totaalstemming onmogelijk maken. Duiven fladderen boven in het koor, oude kanunnikken schuifelen in statige gewaden, openen met moeite het zware ijzeren koorhek en nemen hun plaats in het priesterkoor in.
De hoogmis begint, terwijl de duiven boven het altaar vliegen. De acoustiek is hier wel zeer bijzonder, want als het orgel speelt, doorbeven zijn fijnste tonen als fluisterend de geheele ruimte en zijn volle akkoorden doordreunen haar machtig, terwijl het klapwieken der duiven hoorbaar blijft.
Alles heeft iets onwezenlijks en ruimte, kleur en klank werken samen om deemoed en overgave op te wekken.
Maar hoevelen gevoelen zich nog thuis bij deze stille gebaren en niet verlaten en verloren in deze ruimte? Ze is bijna leeg en de hoogmis gebeurt, gebeurt en raakt haar niet. Machtiger nog wordt de indruk van deze oogenblikken, als later meerdere menschen zich huiselijk dicht bijeen scharen voor den dienst aan een klein altaar, waar de muziek van een serafienorgeltje en een preek de knusheid moeten verhoogen.
Dan verlaten we de kerk om het Picardisch museum te bezoeken, waar muurschilderingen van Puvis de Chavannes zijn.
Belangwekkend zijn ze vooral als voorbeeld van schildering in fresco-techniek, maar we moeten er bij bedenken in welken tijd ze ontstonden, om er de juiste waardeering voor te hebben. Mij doen ze te klassicistisch en te allegorisch aan en in de kleur zijn ze me te dor gebleven. Ze zijn als een historisch verhaal, dat door te veel herhaling van geslacht op geslacht, het onmiddellijk hartstochtelijke mist van den eersten verteller, die het mee beleefde en men zoekt tevergeefs dát universeele, dat men bij dergelijke voorstellingen mag eischen.

Het museum bevat, behalve 19de eeuwsch Fransch werk, een mooie collectie schilderijen uit de bloeiperiode van verschillende landen en we voelen hier weer met trots onze oude Hollanders als een sterk ras van *schilders* tusschen hunne buren.
Rouen.
Onze eerste indruk is die van rumoer van een drukke handelsstad. Sleeperskarren, vrachtauto's en trams hebben in hun tempo het jachtige, dat den bestaansstrijd eigen is. Aan den havenkant zien we pas goed hoe hier het groot-kapitaal zijn macht in alle beweeg doet gelden. Groote stoomers liggen aan de Seinekade, elevators, kolenhappers, ijzer- en staalarmen verdringen rustiger menschenarbeid. Een zwevende pont van imposante ijzerconstructie voert groepen arbeiders van de stad naar den Seineoverkant, waar dreigende gaten ze opslokken. Hier zijn de goederenstations met laad- en losterreinen, gasfabriek en dokken, zwart, zwaar en daemonisch.
Maar als treffende tegenstelling: een prachtig gezicht op de woonstad, tegen den heuvel opgebouwd, zich vlijend naar de Seine, die haar begrenst en haar vormkarakter bepaalt. Met haar voorgrond van bruggen maakt ze tegen de zijwaarts verloopende heuvels een breeden, machtigen indruk.
Talrijke blonde torens steken kantig tegen de lucht en wekken verwachtingen van indrukwekkende bouwwerken.
Onze weg voert door een havenbuurt; schilderachtige straatjes van middeleeuwsche huizen met veel bloeiende planten en kleurige uitstallingen, waartusschen men winkelt en woont, hebben een zuidelijke atmosfeer, en uitheemsche invloeden, onbewust door zwervende zeelui op eigen bodem geënt, mengen iets van het zwoele Oosten in kleur, klank en gebaar.
Maar onverwacht rijst een ranke toren op en wijst ons den weg naar de cathedraal. Welk een verschil echter met die van Amiens. Bij veel overeenkomst mist men hier die eenheid; de voorgevel is onevenwichtig door de torens, die verschillen van karakter en opbouw, de zijgevel is verbrokkeld door gedeelten van het vroegere bisschopspaleis en de middentoren dateert uit de 19de eeuw. En hoe missen we binnen het ijle licht en de ongebroken omhoogstreving, die ons te Amiens zoo trof! Hier doorbreekt een galerij de stijging naar boven. Hetzelfde treft ons in de kerk van St. Ouen. Deze abdijkerk uit de 14e eeuw is binnen nog van een voorname ruimtewerking, maar hoe jammerlijk vertoont haar voorgevel uit de 19de eeuw de armzaligheid, die het „gothisch" bouwen in dien tijd meebracht.
Een eeuw vroeger had men tenminste den durf tegen de kerk een abdijgebouw (het tegenwoordige stadhuis) te plaatsen in den geest van eigen tijd, waardoor karaktervolle eenheid verkregen werd. En hoe juist dit bouwen in eigen vormen, te midden van de oudere, gevoeld is, zien we hier nog overtuigender aan een gebouwengroep „la grosse horloge" genaamd.
Tegen een gothischen belfort zien we 14e, 16e en 18e eeuwsche uitingen tot een harmonisch geheel samengegroeid. En telkens treft ons dit te Rouen: niets doet er antiquarisch aan, al het oude is in het nieuwe levend vergroeid en heeft nog zijn bestemming. Bij de cathedraal, in een der oudste huizen met mooi besneden houten gevel, eet men artisjokken en drinkt er cydre, de Normandische landwijn, die haar appelboomgaarden zoo overvloedig leveren.
In het Palais de Justice, ook nu nog als zoodanig in gebruik, zien we de burgerlijke bouwkunst, de tot flamboyantstijl vervallende gothiek nog als siersel overnemen, maar een nieuwe schoonheid van anderen aard voelt ge voorbereid in de groepeering der hoofdmassa's.
Een groote middenpartij en twee zijvleugels vormen een rechthoekigen ruimen hof, door ijzeren hekken afgesloten. Het is de groeiende vorsten- en burgertrots, die zich in voorname imponeerende breedheid gaat uiten en ook de rijke „hotels" schept. Daarvan is hier l'Hotel du Bourgtheroulde" met z'n reliefs een mooi voorbeeld.

Zoo zien we hier de Middeleeuwen en de Renaissance in neer- en opgang vermengd en we kunnen iets navoelen van de onrust dier tijden.
Een laatste overzicht over deze mooie stad en haar Seine-dal geeft ons nog de tramrit naar Bon-Secours, op den top van den naburigen heuvel gelegen en dan varen we den volgenden morgen de Seine af naar:
Havre.
In vele bochten heeft de rivier zich door de rotsen moeten slijpen; zoo wisselen begroeide heuvels en dalen en naakte rotskanten af met lage uiterwaarden en na vijf uren van boeiende tafereelen, varen we in de monding. De oevers wijken, alle beweeg en alle kleur verstilt, we naderen de zee en worden opgenomen in haar grootsche oneindigheid. Maar spoedig strekt de haven haar lange beschermende armen uit en worden we weer in het bestaansrumoer betrokken door op vracht beluste kruiers, die, vóór we van boord zijn, al beslag op onze bagage leggen om ons „hun" hotel op te dringen. Met moeite ontkomen we daaraan en vinden ons verblijf aan het mooie met boomen begroeide plein, place Gambetta. Hotels en theater begrenzen het aan drie zijden en openliggend naar een verkeersweg en een binnenhaven biedt het plaats voor de bloemenmarkt. Hier is het dat we den sterksten indruk krijgen van het korte bezoek aan Havre: die van bloemen- en plantenovervloed. Misschien is het doordat het den volgenden dag Mariafeest is, dat rijk en arm hier om bloemen en bloeiende planten komt, maar het schijnt toch ook, dat de liefde voor bloem en plant toeneemt naarmate we zuidelijker komen.
Nog eens steken we den Seinemond over, een raderboot brengt ons naar het oude stadje Honfleur met z'n geheel houten kerk en schilderachtige havenbuurt en dan voert een auto ons langs een heuvelachtige kustweg met vele oud-Normandische boerderijen met boomgaarden naar de badplaats:
Deauville.
Geen oud visschersdorp is het, maar een, door den gril van een graaf, tijdens het tweede keizerrijk aangelegd stadje van villa's met regelmatig stratenplan. Straalsgewijs loopen er wegen vanaf een pleintje, dáár staat een agent op de „rond-point" en regelt het verkeer. Onafgebroken komen de auto's uit alle richtingen en staan zoover we zien kunnen en file op alle wegen, en op de boulevard, waar ze passen in het beeld van luxe en verstrooiing vóór ons. Hier loopen de wegen naar het strand door rechthoekig aangelegde wandelparken en het wordt ons nu duidelijk waarom Deauville „la plage fleurie" heet.
Voor ons, die zeestrand niet anders kennen dan kaal, met hier en daar wat helm tegen duinkant, is de bloemenweelde hier zóó overweldigend, dat we ons in sprookjesland wanen.
Zooals de Japanners zich toeleggen op de kultuur van dwergboomen, zoo schijnt het klimaat als milde wonderdoener hier boom-planten te kweeken.
Er is geen mooi badstrand, maar hier komt men niet om den verzoenenden en heilbrengenden invloed van wind en water. Hier zoekt het leege leven andere prikkels.
Hier is het, waar de mondaine Parijzenaar afwisseling zoekt in z'n verzakelijkte en verzaakte liefdeleven; de demi-monde laat zich hier zien in de laatste mode, door de Parijsche modehuizen gelanceerd. Hier vindt men de spanning van het wedden op de courses en verschijnen bordjes „á vendre" op de auto's van hen, wien het lot dien dag ongunstig was. Hier danst men bij tea's zijn verveling weg of knoopt er connecties aan. Hier doet men geschilderde gezichten en paarlen aan en kosten de toiletten fabelachtige prijzen.
Zoo speelt het Leven zijn grillig spel van verkwisting en verspilling, waar overdaad heerscht. En zooals hij, die niet schaken kan, zich spoedig verveeld afwendt van de spelers, zoo verlaten we deze vreemde wereld en belanden aan de haven. Daar werken andere krachten, oerkrachten met titanischen greep. *(Wordt vervolgd.)*

TER HERDENKING VAN JONAS INGENOHL.

Alweder is een van de oude garde heengegaan : Jonas Ingenohl.
Er zijn veel oudere architecten, doch onze oude garde is te beperkt, om niet dan met weemoed het heengaan van een verdienstelijk lid te herdenken.
Jonas Ingenohl was in waarheid een goed collega, rechtschapen, geen doldriftig strijder, doch een man, rustig, onverzettelijk, met een open oog voor de belangen van het vak, een waarop men kon rekenen, een man, die zichzelf gelijk bleef.
Twee factoren in hem droegen daar veel toe bij : de sportsman en de musicus. Ingenohl, een uitstekend turner, was een veertig jaar geleden de eenige architect, die de plaats van de sport in de samenleving begreep en opgaven als een turngebouw, een badhuis als levende elementen zag. 't Is daarom geen toeval, dat we van zijn hand in onze stad bezitten : het turngebouw aan de Marnixstraat (te zamen met zijn studievriend Karel Muller) en de beide overdekte bad- en zweminrichtingen, aan den Heiligenweg en aan de Hobbemakade.
Gaf de toewijding aan de sport hem het rechtschapene, zijn toewijding aan de muziek (kamermuziek beoefende hij in zijn huis met innige liefde) gaf hem het fijngevoelige, het teruggetrokkene, want zelfs als politicus (lid van de Prov. Staten van Noord-Holland) heeft hij nooit luidruchtig van zich doen spreken.
Toch had hij een helderen kijk op de dingen. Aan hem toch danken wij het instituut : de Schoonheids-Commissie. Hij was het, die inzag hoe Overheidsbemoeiing inzake Schoonheid noodzakelijk was om het bouwen meer in handen van bevoegden te brengen en anderzijds, hoe de wetenschap hun ontwerpen door een Schoonheids-Commissie te zien gekeurd, stimuleerend werkt op den ontwerper.
Als vooruitstrevend man had ook het onderwijs zijn belangstelling. Als architect bouwde hij dan ook het Lyceum voor Meisjes in de Pieter de Hooghstraat te Amsterdam. En de Vereeniging voor Hooger Bouwkunstonderricht, welke aan de Rijks Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam voorziet in de zoo noodzakelijk gelegenheid zich in het bouwkunstig ontwerpen te bekwamen, mocht hem enkele jaren als haar voorzitter en docent bezitten.
Ook deze mensch heeft zich der samenleving gewijd en haar naar beste krachten gediend. Mogen wij dit steeds gedenken.

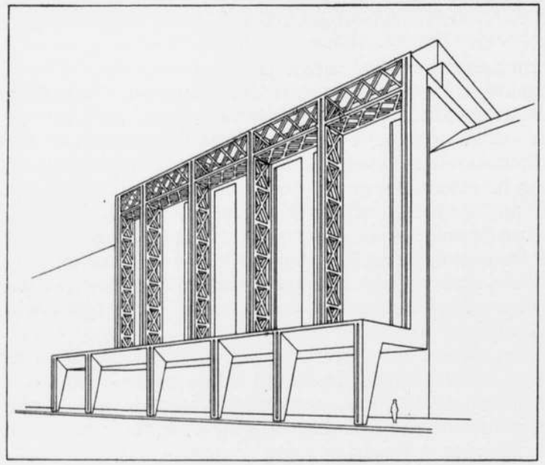
5 Augustus 1925. JAN DE MEYER.

HET BESTAAN DER HAARLEMSCHE SCHOOL VOOR BOUWKUNDE, VERSIERENDE KUNSTEN EN KUNSTAMBACHTEN WEDEROM BEDREIGD.

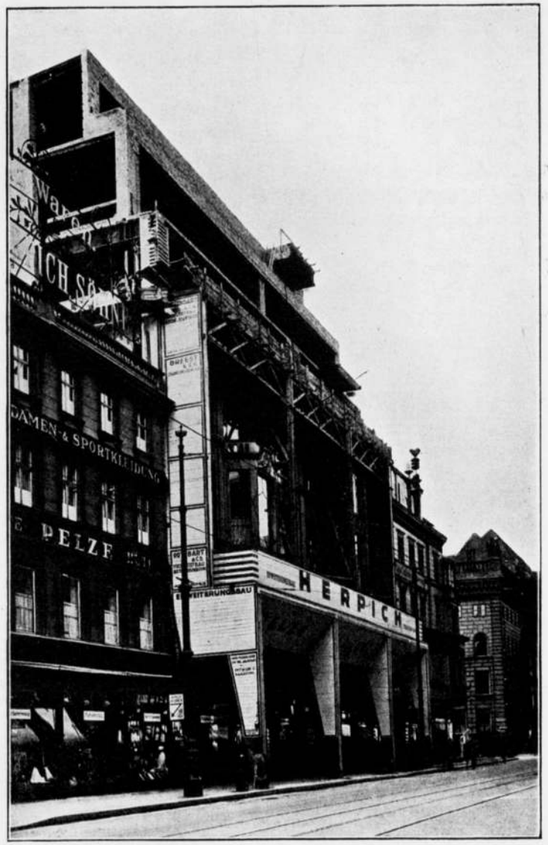
Het zal velen nog in het geheugen liggen hoe eenige jaren geleden getracht werd aan de School voor Bouwkunde te Haarlem den bouwkunde-cursus op te heffen. Toen heeft echter de Minister van Onderwijs, de Heer de Visser, na uitvoerig kennis genomen te hebben van de werkwijze der school, geconstateerd, dat het onderwijs der School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten, waar reeds 25 jaar lang les in bouwkunde gegeven werd, een eigen karakter droeg, dat naast het veel jongere, van 1919 dateerende technisch onderwijs in Haarlem zijn waarde had, door de kunstzinnige sfeer, waarvan het onderwijs der School voor Bouwkunde, Versierde Kunsten en Kunstambachten van den aanvang af doortrokken was en besliste, dat de School mocht voortwerken. Dit was een belangrijke beslissing, die door allen, die het met het technische kunstonderwijs wel meenden, is toegejuicht.
Thans krijgt het Bestuur der School de alarmeerende berichten, dat er „aanhangige plannen" zijn, die nu zelfs beoogen de School geheel op te heffen.
Naar uit zeer goede bron vernomen wordt, heeft Excellentie de Visser niet willen medewerken om nog voor zijn aftreden deze School, waar reeds tientallen van jaren nuttigen arbeid gepresteerd wordt, te doen sluiten.

Hiervoor zij hem hier openlijk hulde gebracht.
Het Bestuur, dat voortdurend voor de belangen der School waakzaam is en zich daarvoor vaak groote opofferingen heeft getroost, moet het aanzien hoe juist in den inschrijvingstijd van nieuwe leerlingen in verband met de wel niet openlijk uitgesproken, maar van alle zijden bekend geworden „plannen" van het Departement van Onderwijs, door allerlei geruchten over opheffing hare inrichting wordt ondermijnd en hoe bij nadere informatie aan het Departement inderdaad blijkt, dat er naar een „oplossing" gezocht wordt om de School te doen sluiten. De vraag rijst nu: Wat is er tegen de resultaten van het onderwijs der School in te brengen ?
Zakelijke bezwaren tegen het onderwijs zijn nooit ingebracht, integendeel ; bij inspectiebezoeken is herhaaldelijk tevredenheid met het bereikte resultaat betuigd. Wanneer bezuinigingsnoodzaak de reden mocht zijn, dan rijst de vraag waarom deze school, die reeds in 1922 met ruim *f* 15.000 hare begrooting verminderd zag voor bezuiniging, zoodat de nuttige avondschool en het metaalbedrijf moesten worden gesloten, en kort geleden nog ruim *f* 7000 van hare begrooting zag afgevoerd, nu geheel moet worden opgeheven, zoodat hier bezuiniging tot volkomen vernietiging der betrokken zaak voert.
Thans hoopt het Bestuur, dat de nieuwbenoemde Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, evenals zijn ambtsvoorganger, de waarde van dit onderwijs naast het middelbaar-technische onderwijs zal inzien.
Velen in den lande en zelfs in het buitenland, want ook daar heeft de school naam, zullen met belangstelling het verloop van deze moeilijkheden voor de School volgen. Met een eventueel sluiten dezer inrichting is nog meer gemoeid, dan dat tal van leerlingen gedupeerd worden en een corps van bekwame leerkrachten tot werkeloosheid wordt gedoemd, hetgeen het Bestuur met groote bezorgdheid vervult. Het gaat hier ook om de vraag, of het mogelijk zal blijken belangrijke centra van cultureel leven uit te roeien wanneer slechts op het reeds minimale bedrag dat op de Staatsbegrooting voor kunst en kunstonderwijs is uitgetrokken, een zooveelste procent kan worden uitgewonnen. Dat is een vraag voor allen, die in onzen tijd van inzinking belangstellen in het behoud van waardevolle middelpunten van levensverdieping.

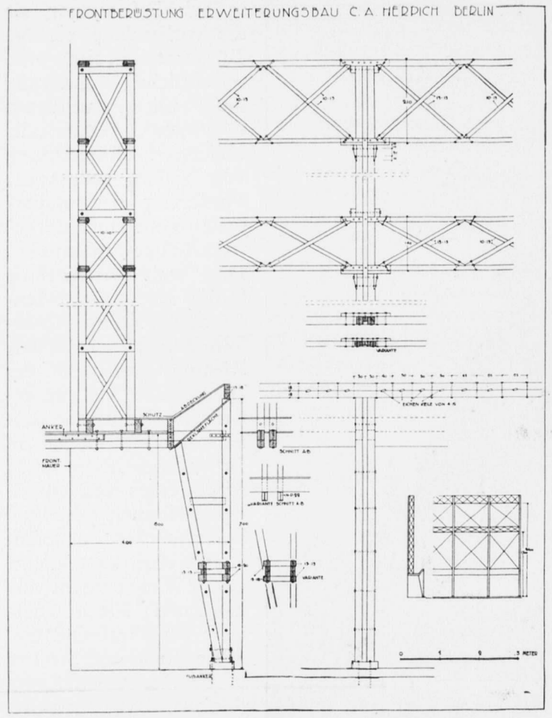
NEUARTIGE FRONTBERÜSTUNG BEI DEM ERWEITERUNGSBAU C. A. HERPICH SNE. — BERLIN, VON ERICH KARWEIK.

Die Aufgabe bestand darin, für die Aufstockung und Erweiterung des Geschäftshauses der Firma Herpich Sne. eine Frontberüstung zu schaffen, welche eine gute Belichtung der Verkaufsräume, insbesondere aber der Ausstellungsfenster im Erdgeschoss mit Tageslicht gewährleistet und die eigentliche Schaufensterfläche nicht mit Konstruktionen verstellt. Ferner musste dem starken Verkehr in der Leipzigerstr. Rechnung getragen werden, was um

so schwieriger war, als die vorhandene geringe Bürgersteigbreite eine wesentliche Minderung nicht zuliess. Aus diesen Gründen verbot sich die übliche Frontberüstung von selbst, sodass die Forderung der Bauarbeiten vom Hof aus bewerkstelligt werden muss. Die vom Architekten (Dipl. Ing. Erich Mendelsohn, Berlin—Charlottenburg) entworfene Rüstung besteht in der Hauptsache aus aufgehenden doppelten Binderständern, welche in Brüstungshöhe des ersten Stockwerkes von einseitigen, doppelt gestellten Sprengböcken abgefangen werden, deren Holme an der Wandseite im vorhandenen Frontmauerwerk verankert sind und deren Stiele und Streben in 30 cM. Abstand vom Rinnsteinvorderkante stehen (Schnittfläche). Dadurch wurde erreicht, dass Schaufensterfläche und Passage freiblieben. Die in sich mit Andreaskreuzen abgebundenen und verbolzten doppelten Binderständer, welche jedesmal vor einem Mauerpfeiler stehen, sind in 17 M. Höhe und in 24 M. Höhe durch Holzgitterträger überbrückt. Diese nehmen die Arbeits- und Schutzrüstungen auf. Der oberste Träger ist durch die Höherführung der vorhandenen Erker bedingt.
Die Diagonalverstrebung der Binder untereinander erfolgt durch 26 mM. starke Zugstanden, welche netzartig über die ganze Frontfläche verteilt sind. Die durchschiessenden Sprengbockstiele tragen in 7 M. Höhe zur Ueberwindung des durchschnittlich 9 M. betragenden Binderabstandes einen gedübelten Balken. Dadurch, dass die grosse Schutzdecke in 6 M. Höhe auf den Holmen verlegt wurde, entstand die baupolizeilich verlangte schräge Bauzaunbekrönung. Die lässt hier in glücklicher Anordnung dem Tageslicht freien Zutritt zu den Ausstellungsfenstern, sichert gleichzeitig nach oben gegen ev. herabfallende Materialien und schafft endlich Reklameflächen für das Geschäftshaus. In Verbindung mit den verschalten Sprengbockkonstruktionen ergeben sie eine geschlossene grosszügige Architektur. Die Endseiten der Rüstung sind ebenfalls verschalt und dienen in ihrem Konstruktionsverlauf der Unternehmer-Reklame, die damit organisch zum Ganzen einbezogen wurde. Die einzelnen Holzver-

bindungen entsprechen allgemein den üblichen Konstruktionen von abgebundenen Rüstungen. Bemerkenswert bleibt die Anordnung von Doppelbindern mit eingefügten Füllhölzern zur guten Verbindung der Stösse in den Stielen und zur Erreichung einer erhöhten Knickfertigkeit.
Die auf der Schnittzeichnung sichtbaren Varianten zeigen ferner noch die Verwendung von schwächeren gebräuchlichen Holzstärken oder von I Trägerkonstruktionen statt der hölzernen Holme.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

In no. 30 is het adres van het Bureau van Administratie verkeerd opgegeven; dit moet zijn: *P.C. Hooftstraat 53, Amsterdam, Telefoon 27707.*

REKENING VAN DEN TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN OVER HET JAAR 1924.

ONTVANGSTEN		UITGAVEN	
Saldo per 1 Jan. '24	f 1052.17	Administratiekosten, porti. .	f 31.10
Bijdrage Kring v. Beeldh. .	„ 200.—	Kasgeld secretaris	„ 10.—
Bijdrage A et A	„ 400.—	Vergoeding reis- en verblijfkosten leden	„ 32.80
Bijdrage Ver. Opbouw . . .	„ 150.—		
Rente	„ 7.55	Saldo in kas per 31 Dec. '24 .	„ 1735.82
Totaal	f 1809.72	Totaal	f 1809.72

Aldus vastgesteld door den T. R. in zijn vergadering van 6 Juni 1925.

w.g. J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Voorzitter.
w.g. E. J. KUIPERS, Penningmeester.

Amsterdam, 27 Juni 1925.

Accoord bevonden namens Verificatiecommissie B. N. A.

w.g. E. VERSCHUIL.
w.g. A. H. WEGERIFF.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V.H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

REISINDRUKKEN UIT NOORD-FRANKRIJK DOOR A. F. VAN DER WEY.

Deauville. *(Vervolg).*

De haven, bij aankomst een ruime kom met schepen, bewogen in rhythmisch gedein, stroomt nu in razend tempo leeg. Er wordt gesjord en gesleept om alles op z'n plaats te krijgen, als straks geen water de rompen meer draagt. Dan liggen de schuiten op haar kiel in het zand, hoog haar karkassen, tegen elkaar geleund.
De maan speelt hier haar dagelijksch spel van eb en vloed en doet het havenvolk de spanning van haar rhythmisch leven voelen. Hier geen dandyachtig vertoon en gezoem van gracieus geflirt, maar de kreten van stoere worsteling met de natuurelementen doordaveren de lucht. Geboeid leven we het mee, hoe een soort schipbrug in het blijvende rivierstroompje gewerkt wordt om de verbinding te vormen van de eene havenkade naar het plankier, dat over den bodem naar de steenen trap van de andere kademuur leidt. Met het „dangereux"-geroep nog in onze ooren bereiken we den trein.
Uren rijden we door prachtig boomrijk heuvelland met veel dalen, waar boom- en plantengroei den loop van snelstroomende riviertjes accentueert. Hier en daar naderen we dicht de kust en krijgen een uitzicht over een wonderlijk zeeplaatsje bij eb, als aan Hollandsche wadden gelegen en dan doemt een silhouet in den vallenden avond op.
Nu eens door het licht van ijzergieterijen op den voorgrond fantastisch verschijnend in hoekig relief, dan weer als een donkere kantige schim tegen strak-rossen avondhemel zien we een stad:

Caen.

Deze vroegere hoofdstad van Normandië is nu nog haar merkwaardigste stad. Van veel romantisch en roemruchtig gebeuren was ze het middelpunt in den tijd dat de kloosterling ook krijgsman was en zijn mediteeren afwisselde met verwoeden wapenstrijd.
Toen maakte Hertog Willem de stad tot een veste, bouwde er zich een burcht en trok op verovering van Engeland uit. Te Caen huwde hij Mathilde van Vlaanderen ondanks het verbod van den Paus, die er slechts in toestemde onder voorwaarde, dat ze beiden hier een groote abdij deden bouwen. Hier werden later Fransche en Engelsche koningen ontvangen en met kostbare feesten geëerd en enkele hadden er zelfs hun verblijf.
Zoo toont de stad een wonderlijke samengroei van verschillende tijden en wisselen vorstelijke voornaamheid van „hotels" af met stijlvollen eenvoud van burgerhuizen en edele kracht van kerkelijke bouwwerken. Oude huizen, sommige nog geheel van hout met besneden en gepolychromeerde vakken, vindt men er van uit de 14de tot de 17de eeuw. Hier en daar staan ze met hun gevels naar de straat gekeerd, meestal echter werden ze om hoven gebouwd, de gevels naar boven uitspringend en door ornamenten en profielen verlevendigd. Met hun rondboogpoorten, steenen trappen en overwelfde gangen loopen hoven en hofjes in elkaar, vormen een romantischen doolhof en brengen u in middeleeuwschen sfeer. Het gedempte licht geeft er een wondere kleur aan het grijs, zwart, wit en rood van muren, ramen met bloemen en daken en toont u een geheel andere wereld dan ge in uw klare

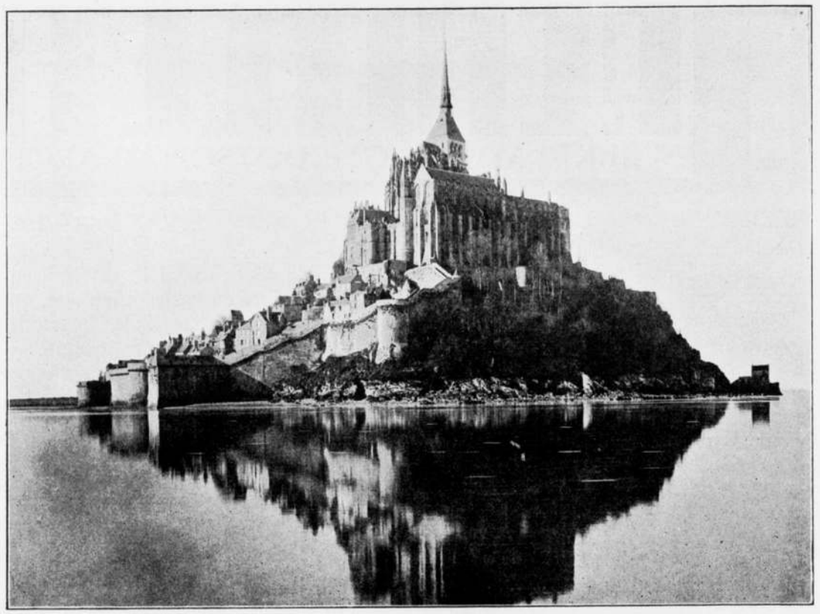
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
15 AUGUSTUS 1925

ABDIJ MONT ST. MICHEL.

propere oud-hollandsche stadjes denkt dat bestaan kan. Maar daar staat ge weer voor den hof van een der vele „hotels", een poort met statig hek sluit het af en ge kunt slechts zijn schoonheid vermoeden. Zoo zijn er door graven en burggraven in verschillende eeuwen gebouwd van af den vroeg-gothischen tijd, steeds verrassend hun rijkdom als in trots naar binnen gekeerd gehouden.
Maar hoog boven alles uit rijzen haar kerken, waarvan de twee grootste als strenge wachters ieder aan een einde der stad staan. Hier zien we hoe de pauselijke voorwaarde tot de toestemming in het huwelijk van Willem en Mathilde werd vervuld en aan beider naam onsterfelijkheid verleende. Het moet wel een meer dan gewone liefde geweest zijn, die hen tegen 's pausen verbod deed volharden, maar nog gesublimeerder schijnt ze geworden in de vervulling van de hem gedane belofte.
Hier ligt aan het plein, op het hoogste punt der omgeving, behalve de door Mathilde gestichte benedictijner „Abaye aux Dames" de prachtige Triniteitskerk van soberen romaanschen bouw, inwendig niet minder indrukwekkend dan uitwendig, grootsch door haar eenvoud zonder eenvormigheid, sterk in haar nobele verhoudingen.
De crypt, de onderbouw van het koor, werd gebouwd om eens Mathilde als laatste rustplaats te dienen; 36 zware kolommen schragen het koor en werden op haar verlangen zóó geplaatst, dat er vanaf zonsopkomst tot zonsondergang op den rechthoek van haar graf geen schaduw valt, die het licht ook maar een oogenblik zou verduisteren.
Sedert haar dood is onafgebroken door den langen loop der tijden heen de dienst te harer eere boven haar graf onderhouden door kloosterzusters van de Abaye-aux-Dames, waarvan Willem en Mathilde's dochter de eerste abdis was.
Terzelfder tijd stichtte Willem aan het andere einde der stad de „Abaye-aux-Hommes" en de kerk van St. Etienne. Verlaat men de Triniteitskerk, dan ziet men ze recht voor zich, hoog boven de stad uit, eveneens op een heuvel gebouwd.

Zoo ligt Caen besloten tusschen de verheven symbolen van een aardsche liefde, die haar daden heeft omgezet in universeele liefdedaden.

Bayeux.
Langs Hollandsche weiden wandelen we van het station naar de Cathedraal Notre Dame, die aan het begin van het oude bisschopsstadje gelegen, dit geheel beheerscht. Het is een kerk in de 13de tot de 15de eeuw gebouwd op de plaats van een vroegere Romaansche.
Twee groote, door simpele contreforten mooi geschraagde hoofdtorens aan den prachtigen Oostgevel zijn nog van den ouden romaanschen bouw en eindigen in fijne steenen spitsen van gothischen tijd.
De toren van het transept groeit prachtig van vierkant naar de achtkante klokketoren met rijzigen, koepelvormigen spits en de geheele bouw is, ondanks de geweldige hoogte, van fijne voornaamheid. Ook inwendig is de cathedraal belangrijk en reeds om haar en de vele mooie oude huizen is het stadje een bezoek overwaard.
Maar wie voor het „historisch verhaal" van Willem's veroveringstocht naar Engeland maar matig belangstelling koesterde, die vindt hier in het oude bisschopspaleis (thans gemeentemuseum) aan den voet van de cathedraal, de terecht beroemde „tapisserie de la Reine Mathilde".
Op een linnen lap van 70 Meter lang kunt ge, als luisterend naar een minnezang, aanschouwen hoe de berichten van den vereerden gemaal zich beeldden in het gemoed van de achtergebleven geliefde. In vele tafereelen gaat heel het gebeuren aan uw geest voorbij en ge voelt in het rhythme der naïve voorstellingen de zuivere bewogenheid, die onder den arbeid van haar bezige hand verstilde.
Men ziet er met een minimum van middelen de sterkste uitdrukkingsmacht bereikt en vraagt zich af, of latere tijd ooit beter geschiedenis schreef.
We vinden hier een eenvoudig sterke expressiviteit terug, die in dezen tijd van gecompliceerdheid frisch en nieuw aandoet. Het wordt ons duidelijk, wát het is waardoor zulke uitingen van archaïsme en primitiefheid, zooals we ook in het Congo museum te Tervueren bij Brussel zagen, zóó grooten eerbied en zulke bewondering wekken, dat men van neger-„kunst" spreekt. Het zijn de gevoelens van vrees voor hoogere machten, schaamtegevoel en fataliteitsgeloof, die fundamenteel *religieuse* gevoelens zijn, die zich in den loop der tijden tot de hoogste religieuse kunstuitingen hebben uitgewerkt en waarnaar de moderne muziek, beeldhouw- en schilderkunst teruggrijpt in verlangen naar eenvoud, zuiverheid en vooral naar *expressiviteit*.
Ik geloof echter niet, dat we die expressiviteit in kunst weer zullen bereiken door het archaïsche en primitieve, waarheen we niet meer terug kunnen keeren, tóch te willen. Dit zien we in moderne kunstuitingen maar al te veel, maar ik geloof dat we ze dan pas weer écht zullen vinden, als er niet meer „aan de kunst gedaan" wordt, maar de schoonheid vanzelf het praktisch noodzakelijke als z'n tegendeel vindt, wanneer weer een *algemeen* religieus gevoelen zich uiten kan in een door die religie bepaald gegeven. . . .
De trein voert ons door het dunstbevolkte deel van Normandië, langs steeds klimmend heuvelland met eindelooze appelboomgaarden; enkele tunnels geven ons de sensatie van bergland en we stappen uit aan den voet van een rotsachtigen heuvel.

Domfront.
Langs het simpele romaansche kerkje uit de 11e eeuw, Notre Dame sous l'Eau, klimt de weg, van uit het dal van het riviertje de Varenne, tegen den rotsheuvel op. Schilderachtig ligt daar het oude vestingstadje boven op zijn kam gebouwd en nog mooie brokken vestingmuur, torens en poorten geven er een intieme schoonheid aan. Uren ver rondom ziet men het boomrijke heuvelland zijn golvende plans

ontplooien. Honderden wegen loopen in alle richtingen en men krijgt er Zuid-Limburgsche associaties.
Eenige dagen dwalen we door deze heerlijke natuur en verwerken de vele indrukken. We wachten tevens den besten tijd af om een onderweg steeds gekoesterd verlangen te bevredigen. Te Deauville hadden we iets van de maanzieke grillen van den oceaan beleefd en zijn grootste sprongen van eb en vloed maakt hij met nieuwe en volle maan. Dat bepaalt het tijdstip van ons vertrek naar den Mont St. Michel in de dichtbij gelegen baai van dien naam, over

Avranches.
Hoog ligt het daar op een rijkbegroeiden heuvelrug, waarlangs de rivieren de Sée en de Sélune een weg naar zee vonden. Terwijl wij langs een in de rots gehouwen steil pad wandelen, wordt ons uitzicht steeds ruimer en grootscher en op het hoogste punt, het platform van een verbrande oude cathedraal gekomen, aanschouwen we een wereld van de wonderlijkste verscheidenheid.
Eenerzijds ziet men uren ver het boomrijke land in, anderzijds omvat een sterk beweeglijk, rijk begroeid kustland met grillig kronkelende kustlijn een enorme baai, waarin de twee rivieren samenvloeien. Maar het is eb, en een uitgestrekte waddenachtige vale zandvlakte, door het spel van schuivend overtrekkende wolkenschaduwen verlevendigd, ligt als een sober nonnenkleed, waarop heel in de verte als een kostbaar kleinood de Mont St. Michel fonkelt en schittert in de zon. Uren gaan voorbij , dat we, zittend in den mooien „jardin des plantes", het wisselend kleur- en vormenspel volgen. De zonsondergang zet de geheele baai nog in laatsten purperen brand, dan komen de paarlmoeren tinten, de kleuren verstillen meer en meer, de vormen vervloeien en dan staat een kantig doorbroken driehoek als silhouet van den Mont St. Michel tegen de lucht. Sterker nog wordt nu het verlangen hem dichter te naderen, en in het donker brengt ons de trein nog te Pontorson, zoodat we hem den volgenden morgen zullen bereiken.

Mont St. Michel.
De tram rijdt door „Hollandsch" land, kunstmatig aangeslibde gronden, die werden ingepolderd, waarop groote kudden schapen grazen. Meer en meer wijkt de kust en eindelijk voert een dijk langs de rivier de Qouesnon, door zandig slib en ligt in de verte het eindpunt van onze reis.
Fier rijst, uit een stadje met vestingsmuren, door torens en bastions geflankeerd, een abdij met kerk op. Aan St. Aubert, bisschop van Avranches, verscheen in 708 de aartsengel Michael om hem te zeggen, hier op deze granietrots in de baai, een bedevaartplaats te stichten. Zoo staat hier sedert dien de abdij met kerk, waaromheen de monniken al spoedig versterkingen bouwden tegen de aanvallen der Noormannen. Toch maakten die er zich ten slotte meester van en werden de bezitters. Brand en vergeefsche belegering in 1423—34 door de Engelschen brachten veel verwoesting aan; haar muren werden vernietigd en in 1622 werden de monniken vervangen door de Benediktijnen van St. Maur, die er tot 1790 bleven. Dan komt de abdij aan den staat, die haar als gevangenis gebruikte tot 1863, maar sedert 1872 doet restaureeren en onderhouden. De in den laatsten tijd aangelegde dijk maakt het jammer genoeg, ál te gemakkelijk haar te naderen en zoo trekt ze een àl te talrijk publiek. Komen we het stadje door de „Porte du Roi" binnen, dan zien we in het sterk oploopende straatje, veel bedorven door de bazars, hotels en café's van handige exploitanten van de oppervlakkige kijklust. Het geschreeuw van concurreerende aanprijzers van snuisterijen, eet- en drinkwaren lokt wel velen uit den drom bezoekers, en leidt ze voorloopig af, maar bij wat we liefst in stilte zouden naderen is nog te veel rumoer.
Plots liggen daar echter vóór ons de hooge ommuurde steenen trappen, waarboven de abdij grootsch, als uit graniet gehouwen, oprijst. Het rumoer vermindert,

niemand zelfs van de vluchtigste kijkers ontkomt geheel aan den geweldigen indruk en vergeten zijn we alle ergernis. De menschen worden als lillyputters in reuzenland en met hun drukke praten kunnen ze deze steengeworden gedachten tóch niet overstemmen. Rechts rijst de geweldige hoofdbouw „la Merveille" op. Sobere steunbeeren schragen zijn, door prachtig doorbroken muurvlakken begrensde massa en versterken zijn kracht en rhythme. Kanteelenrand, zadeldakpunt en torenspitsen vormen een kantig silhouet tegen de lucht; Chatelet, Salle des gardes, slacht- en aalmoezeniersgebouwen sluiten er mooi bij aan en de kerk doorbreekt met haar laat-gothische vormen van koor en spitse toren, als rijzend naar het licht, den geheelen bouw. In bewonderende aandacht volgen we zijn stoere omhoogstreving en voelen er heel de worsteling der middeleeuwen van plompe aardschheid naar hemelsche ijlheid in gestold.
Dan dwalen we door haar binnenruimten. Rijk vooral zijn hof en eetzaal van het klooster uit de 13de eeuw. Rondom den rechthoekigen hof staat een dubbele rij rood gepolijst granieten zuiltjes, waartusschen fijne spitse gewelfjes. Ze dragen de overdekte wandelgang rondom; de andere, die tegen de muren staan en de raambogen schragen, geven een prachtig rhythme aan de wanden. Friezen, rozetten en vlakvullingen zijn gebeeldhouwd en er is een rijke afwisseling zonder overladenheid. Van uit de eetzaal is het een levendig licht-, kleur- en vormbeweeg en het doet zien hoe de schoonheidlievende Benediktijnen in dien tijd het materiaal tot materie wisten te bezielen.
Gast- en ridderzaal, aalmoezenierszaal, crypt en kerk zijn meest van soberder schoonheid, maar edel en krachtig toonen ze den rijkdom, die goede ruimte- en vormverhouding reeds geven. Nog gevangen in den droom van oude tijden verlaten we de abdij en dwalen later langs de trappen der muren de poort van het stadje uit. Nu het nog eb is, kunnen we er rondom wandelen en met den indruk van de ontoegankelijke zijde voltooit zich het beeld van de stoere kracht van haar bouw.
De avond valt, als we de geheimenis ervan meenen te hebben doorgrond en we weer op een toren aan zijn voet staan, in de stilte na het vertrek der dagtouristen. We hooren vreemd geluid bij volkomen windstilte; uren ver is echter niets te zien dan de vale vlakte en een enkel zeil aan den verren horizon. Dan zien we echter plotseling enkele witte schuimkopjes zich fijn afteekenen op het grauwe zand, meerderen volgen, buitelend achter elkaar; nu komen ze golvend steeds nader; dan hun geluid versterkend, als elkaar aanvurend in den strijd, komen ze aanstormen en dra doordreunt het rhythme van den golfslag de stilte, klotst het tegen de rotsen en muren en liggen we geheel omringd door woelige zee. Meeuwen vliegen krijschend rond en versterken nog den indruk van heftig beweeg en nu pas staan we van aanschijn tot aanschijn tegenover „Mont St. Michel".
Als een stoere, stille eenzame staat hij daar te midden van het vloeiende beweeg rondom, symboliseerend de roerlooze kracht van het ééne onbeweeglijke, onaantastbare.
Nu pas is ons beeld voltooid en kunnen we de terugreis aanvaarden. Snellend langs wisselende landschappen en rumoerige steden voert de trein ons naar Parijs, waar de heftigste indrukken van leven en verkeer niet in staat zijn deze beelden te doen verflauwen.
Verfrischt en versterkt kunnen we de herinnering aan de geluksmomenten van deze reis ons dagelijksch leven laten doorstralen.

DE BAZEL'S WERK IN HET TOEKOMSTIG MUSEUM VAN BOUWKUNST.

Een blijde boodschap en een nieuw geluid.
Een blijde boodschap. Ik vernam — en ik kan en ik mag niet zwijgen — dat

De Bazel's weduwe, in overleg met zijn kinderen, al zijn schetsen, ontwerpen, teekeningen en plannen aan het rijk heeft aangeboden voor het toekomstig Museum van Bouwkunst.
De voorkiem, door de Jubileumstentoonstelling uitgezaaid, is daardoor tot een plantje uitgewassen, wel nog bescheiden van omvang, maar levenskrachtig genoeg om op te groeien tot een boom, die eens den tuinman zal noopen er een kuip voor te zoeken. Want dit geschenk is van een omvang en een beteekenis veel grooter dan iets wat tot nu toe ontvangen werd. Het omvat het geheele werk van De Bazel en De Bazel stond onder zijn tijdgenooten als kunstenaar vooraan. Hij is niet de man geweest die het eerst met het oude gebroken heeft, noch die het meest heeft bijgedragen om de bouwkunst los te maken van de nabootsing van oude stijlen. Maar er was stijl in zijn werk en persoonlijkheid, die voortsproten uit zijn scheppingskracht. Hij behoefde niet te zoeken het anders te maken dan anderen om nieuw te zijn omdat hij zich zelf kon wezen. Hoe verrassend de schoonheid van zijn werk ook telkens is, van zijn modelboerderij Oud-Bussem in al haar landelijke eenvoud, tot zijn machtige Handel-Maatschappij, even fijn geleed, als groot gezien, men kan er altijd van zeggen, wat alleen van het werk van groote kunstenaars pleegt te gelden, dat het den indruk wekt, niet anders te hebben kunnen zijn.
Maar wat waag ik het te zeggen, wie De Bazel was, voor lezers die dat allen beter kunnen voelen dan ik.

Een nieuw geluid. Toen ik uiteen gezet had wat ik meende dat een Museum van Bouwkunst moest zijn, zeide Veth mij dat hij één woord had gemist, het woord waarmede ik hem eerder reeds mondeling overtuigd had, het woord: archief. Maar geen van ons beiden heeft toen nog beseft wat De Bazels oudste dochter mij met een enkele vraag heeft duidelijk gemaakt. De Bazels geheele werk is keurig geordend, zoo gerangschikt dat bij de schetsen en ontwerpen en plannen der uitgevoerde werken de briefwisseling met de opdrachtgevers gevoegd is, die wijzigingen in den eersten opzet vaak verklaart. Zij vroeg — en het leek mij vanzelf sprekend van niet — of deze samenhang mocht worden verstoord.
Dat ik geen brieven van bouwkundigen op de verlanglijst had gezet, zal wel zijn omdat ik nooit een brief van Joost Bilhamer over den Oudekerkstoren van De Keyser over zijn beurs, van Van Kampen over het Stadhuis, noch van Staats of Vingbooms van den torenkoepel zag.
Voorwaar het is een grootsch gebaar waarmee De Bazel's weduwe, ook voor haar kinderen, afstand doet van zoowat alles wat hun vader hun van zijn kunst naliet, meer dan bij de meeste bouwmeesters het geval pleegt te zijn eigenhandig werk, om het voor ons allen toegankelijk te maken en ons den bescheiden kunstenaar, die zooveel moois heeft geschapen, nader te leeren kennen.
En het gaat niet alleen om bouwkundige teekeningen en uitbreidingsplannen, die hoe belangrijk ook nauwlijks geldswaarde hebben. Er zijn de eerste drukken van zijn houtsneden bij, die gretig door verzamelaars zouden worden gekocht als zij ze krijgen konden. Er is die verwonderlijke rijkdom van teekeningen naar de Egyptische en Assyrische schatten van het British Museum, die ik mij sinds jaren zoo levendig herinner, omdat De Bazel ze zoo goed had gezien en er toch zooveel van zijn eigen aard in had gelegd. Zij zouden op de kunstmarkt spoedig opgeld doen, als zij er kwamen. Behoeft het zelfs betoog dat menig ontwerp van een meubel, een lamp, van glaswerk of een kleurig tapijt, van De Bazel's eigen hand, omlijst, aan den wand een grooter bekoring kan hebben, dan vele stillevens, zelfs van niet onbekwame schilders. De schenkers zelven, ontzeggen zich, voor U en mij, een innig genot van dierbare herinneringen, die zij weten te waardeeren.

Moge de Regeering spoedig na de aanvaarding van dit rijke geschenk de gelegenheid aangrijpen om, door een tijdelijk wat uitgebreider tentoonstelling te toonen hoezeer zij deze onzelfzuchtige aanbieding waardeert.

Moge ook, nu de Rijksmiddelen weer aan de beterende hand zijn, niet al te lange tijd verstrijken eer er een Museum van Bouwkunst kome. Het is niet noodig daarvoor een groot gebouw te zetten. Voorloopig zou al veel bereikt zijn indien een mooi oud huis — er zijn er nog — op een van de grachten kon worden gevonden, dat een bescheiden tentoonstellingsruimte bood en woongelegenheid voor een directeur, die tijd genoeg voor eigen werk zou houden om zulk met een toeslag op zijn inkomen te vreden te zijn. Maar dit zij tot daar aan toe.
Laat ons heden juichen om deze blijde boodschap en dit nieuw geluid. J. SIX

DE BOUWRAAD.
De Utrechtsche Bouwraad heeft tot zijn teleurstelling dit jaar geen eeremetaal kunnen toekennen, maar om aan toch blijkende verdiensten erkenning te doen, heeft hij een viertal bouwwerken een eervolle vermelding waardig gekeurd. Het Fordauto-magazijn aan de Biltstraat en de winkelpui der firma Wessels aan het Oudkerkhof konden geen van beide naar het inzicht van den Bouwraad ook maar eenige aanspraak maken op artistieke beteekenis. Zoo hebben we dus weer de jaarlijksche „geveltjeskeuring" gehad en vooral hier is „gehad" een leelijk woord. Het is immers niet bijzonder fraai, wanneer de eene vakman den ander in zijn werk minder gunstig critiseert,*) en erger nog, onjuist beoordeelt tegenover een leeken-publiek. Gezien het blind vertrouwen dat men als leek onwillekeurig stelt in zulk een uitspraak van overigens al of niet werkelijk bevoegden, moet het wel zeker niet in het maatschappelijk belang wezen van den architect, aan wien zoo gemakkelijk het ongunstig geoordeelde werk verweten kan worden. Mij dunkt, dat den niet-deskundigen, zelfs hoe belangstellend zij vaak ook mogen wezen, dergelijke voorlichting onthouden moet worden, temeer, wanneer die voorlichting gegeven wordt door een soort Schoonheidscommissie, aan welke nimmer een officieele bevoegdheid gegeven werd. De Bouwraad heeft zich zelf zoo maar ingesteld ; de daartoe behoorende bouwkunst-bevorderaars zijn geen commissieleden, welke in een erkenden Architectenbond door een verkiezing benoemd werden. Alleen door het feit, dat zij als architecten elkaar in Utrecht „gevonden" hebben en blijkbaar mede door een gemeenschappelijk verlangen om zich ongevraagd te bemoeien met het heiligste goed van hun collega's, maakten zij zich zelf tot Bouw-rechters van de Stad en bedachten den zoo geweldig klinkenden

RIETVELD. WINKELPUI.

naam van „Bouwraad". In dezen vorm keuren zij het werk van hun kunstbroeders waardig en minder-waardig voor zoover zij naar hun eigen begrip het wezen van een bouwwerk de juiste waarde toekennen. Ten opzichte nu van den winkel der firma Wessels (zie „schrijven") komt het mij voor, dat de Bouwraad niet bij machte is geweest om daarover een zuiver oordeel uit te spreken; het is mij bekend, dat geen der leden van den Bouwraad in eigen werk of uitgesproken gedachten ooit het bewijs leverden het beginsel te hebben aanvaard, waarin de werkelijk-moderne architect het beeldend vermogen van zijn bouwwerk tot uiting zoekt te brengen door de zuiverheid van het elementair-functioneele niet alleen, maar tevens door het schoone en geestige element van het nog nimmer verklaarde kunst-wezen, dat zich er bij aansluit tot een levend geheel. Dat zij de innerlijke bewogenheid van den ontwerper van het zooeven genoemde werk niet hebben kunnen bemerken is logisch het gevolg van eigen gemis aan innerlijke bewogenheid bij het aanschouwen van iets wat ze niet kennen of waarmee zij niet geheel sympathiseeren. Het zegt in deze voldoende, dat de minder-waardige beoordeeling van den Bouwraad ter inzage werd toegezonden aan een werkelijk artist, wiens meer-geavanceerd-moderne bouwkunst de belangstelling er voor gaande maakt tot zelfs in Duitschland en Frankrijk. Terugwijzende op de oorspronkelijke bedoeling van dit protest inzake de houding van den Bouwraad tegenover collega's, hoop ik dat voortaan zijn al of niet gunstige critieken over Utrechtsche bouwwerken voor het kunstlievend publiek uitsluitend te lezen zullen zijn in de daarvoor bestemde vakbladen.

KEES KUILER,
Architect-Sierkunstenaar.

Utrecht, 3 Juli '25.

*) Behoudens wanneer dit geschiedt door aan een of ander dagblad verbonden criticus.

Van den Bouwraad verneemt de Redactie, dat zij is ingesteld door het Utrechtsch Kunstverbond, een verbond van te Utrecht gevestigde Vereenigingen, die in hoofdzaak de beeldende kunsten voorstaan.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Het Bestuur zond in zake de Olympische Spelen onderstaand adres aan het Gemeentebestuur van Amsterdam.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.
Heerengracht 545—549. Amsterdam, 21 Juli 1925.

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam.

In aansluiting en aanvulling aan het onderhoud, dat een delegatie uit het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia met Uwen Voorzitter mocht hebben naar aanleiding van ten behoeve der Olympiade 1928 te stichten vaste gebouwen, heeft het Bestuur boven genoemd de eer het volgende onder Uw aandacht te brengen.

De delegatie boven genoemd, van het N. O. C. vernemende, dat nog geen architect aangewezen is, nam de vrijheid een beroep te doen op Uw grooten en hoogen invloed om, ten opzichte van de voor de Olympische Spelen benoodigde vaste gebouwen, tot het uitgeschrijven van een prijsvraag te geraken, en deed dit op de volgende gronden:

De huidige stand van de Nederlandsche Bouwkunst, in het bijzonder die van de Hoofdstad, neemt een plaats in onder de Kunsten als zelden door de Kunst in eenig land bereikt is, waardoor deze Kunst in het algemeen en in het Buitenland in het bijzonder de aandacht trekt en bewonderd wordt. Het Bestuur van het Genootschap is dan ook van meening dat, met overigens dezelfde middelen, in ons land dingen bereikt kunnen worden die overal elders tot de onmogelijkheden behooren.

Dat deze mogelijkheden hier te lande bestaan, legt de Hoofdstad van het land, dat zoovele vreemdelingen ontvangen zal, naar onze meening bijzondere verplichtingen op ten opzichte van de Nederlandsche Bouwkunst.

Dit klemt te meer daar de vaste gebouwen van blijvenden aard zijn en hun uiterlijk aanzien van blijvende waarde is voor het karakter van het stadsbeeld, waaruit moge blijken van hoeveel belang het is, dat een groot complex als het onderhavige den tijd waarop het ontstaat op waardige wijze accentueert.

Daar het hier niet om de opdracht van een enkelen particulier gaat, maar om een opdracht die uit zal gaan van eenige groepen van belangstellenden, heeft een goed geleide prijsvraag hier meer zin dan een eenzijdig beïnvloede opdracht buiten een prijsvraag om.

Bovendien meent het Bestuur boven genoemd, dat bij de prachtige spontane hulp, waarmede geheel Nederland en Amsterdam in het bijzonder het houden van de Olympische Spelen in ons land heeft mogelijk gemaakt, er zeker alles voor te zeggen is geheel bouwkunstig Nederland in de gelegenheid te stellen zich uit te spreken in ontwerpen voor gebouwen ten behoeve van die Spelen.

Het Bestuur boven genoemd wil daar te meer Uw aandacht op vestigen, daar een wedstrijd in de Bouwkunst zich op ongezochte wijze aansluit bij de Olympische

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
22 AUGUSTUS 1925

idee, terwijl bovendien een kamp tusschen kunstuitingen die een reeks van kampen in behendigheid en lichaamskracht vooraf gaat, toch zeker de geheele Olympiade een bijzonder hoog accent kan verleenen, wat toch voor Amsterdam als stad zeker ook niet van belang ontbloot is.
Wij vestigen er Uw aandacht op dat een complex gebouwen als boven bedoeld, zich daarom zoo goed voor een prijsvraag leent daar, meer dan bij welke andere gebouwen ook, de groote greep van den ontwerper hier waarde heeft; bovendien zijn de *algemeene* eischen, aan dergelijke gebouwen te stellen, voldoende bekend, getoetst aan bestaande inrichtingen en vastgelegd in de vakliteratuur. Een programma kan zich daarenboven natuurlijk uitspreken over bijzondere eischen.
Als laatste, meer ondergeschikt maar toch ook zeker niet te verwaarloozen punt, brengen wij nader onder Uw aandacht, dat een Tentoonstelling der resultaten van een prijskamp voor een complex, waar groote belangstelling bestaat in een land waarvan de Bouwkunst de algemeene aandacht trekt, zeker bij zal dragen deze Olympiade bijzonder belangrijk en aantrekkelijk te maken en zelfs een invloed naar buiten alsdan niet tot de onmogelijkheden behoort.
Wat het tijdsverlies betreft dat een prijsvraag met zich zou brengen, meenen wij als onze oprechte overtuiging uit te mogen spreken dat dit, met een vruchtbare samenwerking tusschen de verschillende lichamen, tot een minimum beperkt zal kunnen worden.
Mocht Uw College alsnog een onderhoud naar aanleiding van het bovenstaande wenschen, zoo zou het Bestuur boven genoemd dit zeer op prijs stellen.

Voor het Bestuur van A. et A.
(w. g.) C. J. BLAAUW, Voorzitter.
(w. g.) J. BOTERENBROOD, 1e Secr.

Belanghebbenden wordt nog eens medegedeeld, dat alle stukken de administratie betreffende, te richten zijn aan Mevrouw L. de Klerk-Jessurun, P. C. Hooftstraat 53 Amsterdam, Telefoon 27707.

INSTITUUT VOOR SIER- EN NIJVERHEIDSKUNST TE 'S-GRAVENHAGE.

Jaarverslag over het jaar 1924.

Wij zouden in nuttelooze herhalingen vervallen, indien wij over de moeilijke omstandigheden waaronder onze sier- en nijverheidskunstenaars arbeiden opnieuw beschouwingen hielden, gelijk wij die in onze vorige jaarverslagen meenden te moeten geven. Belanghebbenden en belangstellenden weten maar al te goed dat hier oorzaken werken, die niet in luttele jaren zullen worden weggenomen, oorzaken die, zoowel van economischen als van algemeen cultureelen aard, de vorming van het aesthetisch milieu voor den modernen mensch op velerlei wijze in den weg staan. Wanneer wij zien hoe dit proces in alle landen de geesten bezig houdt, hoe deze vraagstukken van den tijd onder andere in een wereldgebeurtenis als de Parijsche tentoonstelling erkend en aangegrepen worden, dan zullen wij voor ons land niet anders verwachten. Hierin ligt de grondtoon van ons werk aangegeven. Verheldering van inzicht omtrent onze kunsten te brengen bij het publiek, bij den opdrachtgever ; hem nader te brengen tot den kunstenaar en zijn bedoeling ; dezen anderzijds bij te staan in het vinden en behandelen der mogelijkheden ; bemiddelend en raadgevend mee te leven, waar het schoon handwerk zich hernieuwt zoowel als waar de industrie met haar technisch machtig materiaal ons nadert, met alle gunstige maar ook alle gevaarlijke elementen, waarop wij in dit nieuwe ontmoeten genoopt zijn acht te slaan, dit alles is voor zeer groot deel opvoedend werk en kan slechts door volharding een groei bevorderen waarvan de tijd de vrucht zal doen rijpen.
Aldus gezien heeft onze arbeid van den afgeloopen jaarkring voldoening geschonken, en dit niet alleen omdat het aantal der verstrekte inlichtingen en adviezen enz. vergeleken bij de voorgaande jaren bleek toe te nemen, maar vooral omdat meer en meer daarbij aan den dag kwam, dat een juister begrip van de beteekenis en het wezen van de toegepaste kunst, de belangstelling ervoor en de erkenning van haar recht op de plaats die wij er voor opeischen, veld winnen. Zij 't langzaam ; doch wij ervaren het in den aard der adviesvragen, in ons contact met het onderwijs, in de groeiende werkzaamheid op het gebied der prijsvragen, in het bezoek aan

tentoonstellingen en de belangstelling voor sommige uitgaven waaraan wij medewerkten. Met voldoening kan hiernaast worden gewag gemaakt van het feit, dat in het meerendeel dier gevallen, waarin onze bemiddeling met redelijke kans op succes kon aansturen op het doen opdragen van werk aan voor dat geval bevoegd kunstenaar, de opdracht ook inderdaad is gevolgd. Bij het vinden onzerzijds van contract met opdrachtgevende personen en lichamen, ondervinden wij dat bij den zich aldus vertakkenden arbeid van het instituut de behoefte aan correspondenten, die zulk contact in verschillende deelen des lands zouden vergemakkelijken en tijdig ons wijzen op de zich voordoende gelegenheden, zich meer en meer doet gevoelen. Wel hebben wij in deze eenigen steun aan sommige correspondenten der Nederlandsche vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst, doch niet in die mate of er blijft alle reden onze aandacht aan deze kwestie te schenken. In zeer nauw verband hiermede staat de behoefte aan betere en meer algemeene bekendmaking door publicatie van propagandamiddelen van het Instituut, overal waar zijn optreden nuttig zou kunnen zijn; een behoefte reeds meermalen in den boezem van het bestuur overwogen, doch tot nu toe door de financieele bezwaren onvoldaan gebleven.
Het Instituut werkte overigens in ongewijzigde omstandigheden. Alleen trad de heer O. van Tussenbroek uit den Raad van Beheer als vertegenwoordiger van de Maatschappij van Nijverheid en Handel, en werd als zoodanig opgevolgd door den heer Mr. A. E. von Saher. Deze nam tevens de penningmeestersfunctie in dien Raad op zich, welke tot nu toe was vervuld door Mr. D. Crena de Jongh, die wegens verandering en uitbreiding van bezigheden deze taak voor het aanbrekend jaar niet meer op zich kon nemen.
Evenals vroeger geven wij hieronder een opsomming van advies-vragen, welke van niet onbelangrijken aard kunnen worden geacht. Niet genoemd worden de vele en velerlei dagelijksche inlichtingen en kleinere adviezen, waarbij in het algemeen geen mogelijkheid tot opdrachtgeving of dergelijk onmiddellijk resultaat bestaat. Reeds is aangestipt dat bij de meeste der gegeven adviezen de gewenschte opdrachtgeving inderdaad is geschied. Achter de namen wordt het onderwerp aangegeven waaromtrent advies werd ingewonnen :
Verloop's Woningbureau (affiche) ; ten Cate en Furstner (i. z. ontwerpen voor linoleum) ; Vereeniging Boekband en Bindkunst (affiche) ; N. V. Rouppe en van der Voort's Industrie en metaal-maatschappij (reclame aan gevel) ; Meubelfabriek L. O. V. (reclame) ; Maatschappij Zeeland (inrichting Badhotel); Philips Gloeilampenfabriek (reclame) ; Mr. Brender à Brandis te Assen (meubelen); Dagblad Voorwaarts (kalender) ; Van Riel en de Graaf (ommanteling van benzine-pomp) ; Federatie van werkgevers-organisaties in het Boekdrukkersbedrijf (medaille) ; J. de Bruin Kops (hek) ; A. J. van Huffel (inrichting van apotheek) ; Apollo-theater (gevelreclame) ; Vereeniging van Postzegelverzamelaars (medaille) ; Grondbedrijf Jonkers (reclamebord) ; N. V. Braat Bouwstoffen (gevel-reclame) ; Tersteeg, tuinarchitect (over tentoonstellingsaangelegenheden) ; Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie (uitgifte van geill. briefkaarten ; jubileum-zegel Reddingmaatschappij) ; Metz en Co., (bedrukte stoffen) ; Van Bergen (luifel); J. Kroon (lichtreclame) ; W. P. (medailles en penningen ; beeldhouwwerk in te restaureeren kerkgebouw) ; Nederlandsch-Amerikaansche Fundatie (decoratief beeldhouwwerk) ; Verseveldt's autogarage (lichtreclame) ; Bond voor Kunst in Industrie (verzorging van drukwerk) ; Spino (lichtbak) ; Departement van Buitenlandsche zaken (zegel voor den consulairen dienst); Dr. Bierens de Haan (plastiek in metaalwerk) ; Van Heulen (vitrine) ; Rensink's Bedrijfspropaganda (i. z. reclame-ontwerpen) ; gemeente N. (verbouw raadhuis) ; J. Maas (reclame bierbottelarij) ; Departement van Koloniën (verzorging omslag voor postzegelcollectie); Nederl. Brandweervereeniging (diploma) ; Van Voornveld & Spoor's Pianohandel (lichtreclame) ; Goudsmit (behang-ontwerpen) ; Comité herdenking mobilisatie (drukwerk) ; Van Setten (reclameteekeningen) ; Van der Hoef (batik) ; commissie v. d. winkelweek te Zutphen (affiche); Mej. v. B. (jubileumboek) ; Exploitatie-maatschappij Scheveningen (plan tot hervorming in de reclame aan de gebouwen van de maatschappij, enz.) Franses en Zoon, (pui-reclame) ; Veiligheidsmuseum (i. z. penning) ; Gemeentelijk Electrisch bedrijf den Haag (propaganda-drukwerk) ; Drukkerij van Boekhoven (reclame) ; De Voogd (lichtbak) ; Crescent Company (lichtreclame) ; Passage-bioscoop (lichtreclame) ; Autogarage Archipel (id.) ; N. V. Rezuma (id.); Turmac (id.).
Op het gebied der tentoonstellingen is wel in de eerste plaats te noemen de medewerking verleend aan de Tentoonstellingscommissie voor de Nederlandsche inzending naar Parijs 1925. Door het Instituut verkreeg de commissie de beschikking over tal van gegevens, adressen, opgave van bestaand werk op de verschillende terreinen der Nederlansche toegepaste kunst, inzage van foto's, contact met personen en lichamen ; ook werd voor de kunstenaars die foto's te Parijs zouden exposeeren de gelegenheid geopend hiervoor vergrootingen door bemiddeling van het Instituut te doen maken tegen billijker condities dan de gewone. Deze werkzaamheden vonden voortzetting in 1925.
Op de recla-tentoonstelling te Amsterdam verkreeg het Instituut voor de kunstenaars de gelegenheid kosteloos in speciaal daarvoor beschikbaar gestelde ruimte hun werk op dit gebied te toonen.

Het Instituut, dat niet geheel zonder moeilijkheden de voor de kunstenaars vereischte gunstige bepalingen wist door te zetten, vond de heeren Wijdeveld, Van de Vecht en Eibink bereid als commissie voor de inrichting dezer afdeeling namens het Instituut op te treden. Door onze bemiddeling kon hier ook buitenlandsch werk getoond worden. Een collectie affiches etc. reisde van de R. H. B. S. te Groningen naar Appingedam e.a. plaatsen. Een dergelijke school-expositie ontving het Chr. Lyceum te Harderwijk in Januari (boeken en drukwerk) ; evenzoo het Gymnasium Erasmianum te Rotterdam. Voor de Jaarbeursstand van de P. en T. te Utrecht werd reclame-materiaal ter expositie verstrekt.

Ter gelegenheid van de Jaarvergadering van de Zuid-Hollandsche Vereeniging voor Kunstnijverheid en volkskunst in April te Gouda gehouden, werd door het hoofdbestuur het Instituut aangezocht mede te werken tot het inrichten van een tentoonstelling van kunstnijverheid in die plaats. De voorbereidende bijeenkomst werd in het Instituut gehouden, dat zoowel aan de administratieve organisatie als aan de inrichting zelf werkzaam aandeel nam. Op genoemde jaarvergadering der Z. H. vereeniging leidde de voorzitter van onzen Raad van Beheer een der onderwerpen, nauw onze belangen rakende, in. Voor de tentoonstelling van den Rotterdamschen Kring in Maart werd gebruik gemaakt van onze inlichtingen en gegevens. Voor het genootschap Pictura te Groningen werd het plan tot een affiche-tentoonstelling gemaakt, welke echter ten slotte moest worden uitgesteld tot 1925 wegens plaatselijke aangelegenheden ginds. Voor een tentoonstelling gehouden door de Numismatic Society te New-York troffen wij regelingen in samenwerking met de vereeniging voor tentoonstellingsbelangen. Aan het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen verssrekten wij advies en gegevens ter zake van circuleerende expositie in verschillende departementen der Maatschappij.

Den Bond van Leeraren en Leeraressen bij het Nijverheidsonderwijs brachten wij de medewerking van de handwerken-commissie der Nederl. vereen. voor ambachts- en nijverheidskunst, tot het houden van een expositie van fraaie handwerken ter gelegenheid van de jaarvergadering van den Bond in December te Utrecht. Deze tentoonstelling werd daarna in andere plaatsen gehouden (o.a. den Haag) waar zij een opmerkenswaard succes had.

Voor de opening van den teekencursus van het Volkshuis te Leerdam werd de medewerking van het Instituut ingeroepen. Een kleine tentoonstelling van mooie biljetten en ander drukwerk was het resultaat. Plannen werden gemaakt voor een tentoonstelling in Zutphen, in het gemeentemuseum, waartoe het Instituut medewerking toezegde aan de Ontwikkelingsfederatie aldaar ; zij konden in dit jaar nog niet worden verwerkelijkt.

Het Chr. Lyceum te Harderwijk had in Dec. een aardewerktentoonstelling, waarvoor het Instituut materiaal ter beschikking stelde en van onze ceramische kunstenaars wist te verkrijgen (een deel van het laatste werd blijvend aan het Instituut afgestaan voor dergelijk doel). In dezelfde maand vertrok een expositie-collectie boeken en typografiën naar de R. H. B. S. te Groningen ; deze collectie ging vandaar naar de Chr. H. B. S., naar de afdeeling Kunstnijverheid van de Middelb. Techn. School, en de Meisjes-H. B. S., alle te Groningen ; terwijl de rondreis in 1925 wordt voortgezet naar de R. H. B. scholen te Warffum en Appingedam.

Wat samenwerking met andere lichamen en instellingen aangaat, de Zuid-Hollandsche vereeniging voor Kunstnijverheid en Volkskunst, in welker hoofdbestuur de directeur van het Instituut zitting heeft, hebben wij in dit verband reeds genoemd. Met het Nederlandsch Kunstverbond werd herhaaldelijk vruchtbaar overleg gepleegd, o.a. ter zake van opdrachtgeving aan noodlijdende kunstnijveren, welke opdrachten inderdaad werden verstrekt en uitgevoerd. Vertegenwoordigd is het Instituut in den Bond voor Kunst in Industrie, waarvan het de stichting mede voorbereidde. De Nieuwe Toonkamers te Rotterdam (waarin de toonkamers der Zuid-Hollandsche Vereeniging in nieuwen vorm voortbestaan) maakt nuttig gebruik van onze gegevens ten bate van de kunstenaars, die daar verkoop-gelegenheid vinden en waaromtrent voor de leden der Nederl. Vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst speciaal gunstige condities zijn verkregen. Met den gestichten Kring van Scholen te den Haag, welke zich ten doel stelt het aesthetisch element in het teekenonderwijs te bevorderen en zijn arbeidsveld vindt in de aangesloten Gymnasia, Lycea, Hoogere Burgerscholen en Handelsscholen te 's-Gravenhage, zijn in 1924 de eerste besprekingen gevoerd ten einde te komen tot een regeling volgens welke de kring zal kunnen gebruik maken van de gegevens en de afbeeldingsmaterialen van het Instituut.

Wij vonden gelegenheid met den directeur van het Rijksbureau voor Reclame in overleg te treden aangaande mogelijke samenwerking. Hoewel onze voorstellen verder gingen dan de directeur van het Bureau vrijheid vond toezegging te doen, verwierven niettemin onze opvattingen zijn instemming en achten wij hier den grondslag aanwezig waarop samenwerking zich zal kunnen ontwikkelen in die aangelegenheden waarin overheidsbemoeiingen in zake reclame, schoonheidscommissies en een adviseerend lichaam als ons Instituut elkaar als noodzakelijk ontmoeten. Met verschillende vereenigingen hadden wij aanraking, voor lezingen en andere actie ; dit gaf soms gelegenheid tot propaganda voor het Instituut in publicaties als bijvoorbeeld in het officieel orgaan van den Bond van Edelmetaalvereenigingen, waarin de redactie de werk-

zaamheid van onze instelling in het licht plaatste. Op uitnoodiging van een plaatselijke vereeniging te Zwolle werd door den directeur van het Instituut een lezing gehouden over kunstnijverheid. De Vereeniging voor bouwkunst te Leiden stonden wij bij door het verschaffen van expositiemateriaal bij een lezing. Onder onze publicaties herinneren wij aan die betreffende het Hilversumsche Jubileumboek, dat ons aanleiding gaf op te komen voor de Nederlandsche boekverzorgende en typografische kunstenaars. Met verschillende toonkamers en verkoopinstellingen op ons gebied onderhouden wij min en meer regelmatige voeling, wat ons door het introduceeren van kunstenaars en hun werk gelegenheid geeft hunne praktische belangen te bevorderen. (Wij noemen onder andere : De Kerckuil te Haarlem). Ook bemiddelden wij bij het vinden van buitenlandsche adressen tot plaatsing van Nederlandsche producten op het gebied der toegepaste kunst, waarbij onze relaties met buitenlandsche lichamen goede diensten konden bewijzen en waarbij onze consuls en Nederlandsche kamers van koophandel in den vreemde onderscheidene malen den weg wezen.

Bij de kunst-ministeries in het buitenland vingen wij een enquête aan, naar de betrekkingen tusschen overheden en kunstenaars (-organisaties) daar. Met de Haagsche schoonheidscommissie bleven wij dezelfde nuttige aanraking vinden, zoodat onderscheidene opdrachtgevers, ter vermijding van moeilijkheden voor die commissie zich door ons deden voorlichten. Aan de belangrijkste departementen van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen zonden wij wederom circulaires, evenzoo aan de Volksuniversiteiten en andere vereenigingen ten einde de besturen op de hoogte te houden van onze werkzaamheid. Bij de adviseering bewees het College van Advies van de Nederlandsche Vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst dezelfde belangrijke diensten als vorige jaren.

Met een vertegenwoordiger van het Kunstgewerbemuseum te Praag hadden wij voorloopige besprekingen, welke mogelijk tot nadere verstandhouding kunnen leiden en waarbij de mogelijkheid van een Nederlandsche tentoonstelling aldaar werd in het oog gevat.

Voor de Galleria Nazionale di Arte moderna te Rome beproefden wij een verzameling van Nederlandsche affiche-kunst bijeen te brengen, hiertoe door het Italiaansche gezantschap aangezocht ; de gevraagde inzending van de zijde der kunstenaars bleef echter te zeer beneden een voor uitvoering van dit plan vereischten vorm. Voor een dergelijke expositie te Praag verstrekten wij adressen en gegevens. Het museum te Brugge zonden wij rapport aangaande onze wijze van werken en organisatie, ten gebruike bij voorbereiding van dergelijke actie van genoemd museum uitgaande. De Centre d'Etudes te Parijs riep onze hulp in toen in de door dit lichaam georganiseerde serie lezingen over het urbanisme in Nederland een conferentie in de Sorbonne over de moderne Nederlandsche binnenhuiskunst werd verlangd. Het instituut, deze bemiddeling op zich nemende, vond den heer H. C. Verkruysen directeur van de School voor Bouwkunde en Sierende Kunsten te Haarlem, bereid de voordracht te houden ; toen de heer Verkruysen echter wegens gezondheidsredenen zich moest terugtrekken, heeft de directeur van het instituut hem vervangen. Deze in Mei in de Sorbonne gehouden lezing was als een eerste inleiding ginds tot de Nederlandsche toegepaste kunst met het oog op mogelijke (toen nog niet definitief besloten) deelname van ons land aan de Parijsche tentoonstelling en ontleende daaraan speciale beteekenis.

Onze relaties met overeenkomstige lichamen in het buitenland stelden ons in staat eenige malen bemiddeling en introductie te verstrekken bij het tijdelijk vertrek van Nederlandsche kunstenaars naar den vreemde.

Onder de tijdschriften en uitgaven waaraan wij medewerking verleenden door bijeenbrengen en beschikbaar stellen van reproductie-materiaal en andere gegevens noemen wij De Toegepaste Kunsten in Nederland (uitgave Brusse), waarvan de redactie en de schrijvers der verschillende deelen ruim gebruik maakten van onze foto's enz. voor de samenstelling o.a. van een werkje over batikken en bedrukte stoffen en een over het industrieele meubel.

Behalve voor andere binnenlandsche periodieken (o.a. Ons eigen tijdschrift) en uitgaven (o.a. een uitg. van Nygh over interieur) verleenden wij medewerking voor het Fransche maandblad Art et Décoration waarin artikelen verschenen van den heer H. Asselin over Nederlandsche moderne meubelen en over onze metaal-kunst.

Onze bemoeiingen op het gebied der Prijsvragen worden ieder jaar uitgestrekter, vooral ook door de resultaten welke de door de vereenigingen van architecten en kunstnijveren ingestelde Permanente Prijsvraagcommissie bereikt, waarmede het Instituut een regelmatige samenwerking onderhoudt en waarin zijn directeur zitting heeft. Onder de behandelde prijsvragen zijn de belangrijkste : een prijsvraag voor zilveren trommel, door particuliere uitschrijfster in handen van het Instituut gegeven ter organisatie. Wij vonden de heeren H. Ellens, J. L. M. Lauweriks en F. Zwollo Sr. bereid de jury te vormen. Van de firma C. Bruynzeel en Zonen te Rotterdam een prijsvraag voor een affiche. Van de Vereenigde Schelpkalkfabrieken te Leiden een prijsvraag voor op jute-zakken te stempelen reclame-embleem. Deze beide prijsvragen voor belang-

rijke ondernemingen hadden zoowel practisch als aesthetisch succes ; vooral het laatstgenoemde geval gaf een leerzaam voorbeeld van samenwerking van kunstenaar en industrieel. De tentoonstellingen der inzendingen in verschillende plaatsen trokken de aandacht. Over een prijsvraag voor affiche voor de Maatschappij Zeeland werd onderhandeld ; door betreurde omstandigheden kon geen bevredigende uitvoering der voorstellen worden bereikt. Daarentegen slaagde in dit opzicht volkomen de prijsvraag voor een biljet van de Nederlandsche afdeeling van het Roode Kruis, waarbij het Instituut, zoowel wat het opstellen van het program als andere voorbereidingen betreft, medewerking heeft verleend. Minder belangrijke gevallen voorbijgaande merken wij op dat de werking van de Permanente Prijsvraagcommissie meer en meer blijkt gunstige uitkomsten te brengen en op de uitschrijving der prijsvragen een goeden invloed heeft ter vermijding van misbruiken en misvattingen gelijk die zoo veelvuldig zich op dit gebied hebben voorgedaan. Ook hier ligt een zich uitbreidend arbeidsveld voor het Instituut, dat o.a. in overweging heeft genomen een weg te banen tot internationale regelingen op dit punt.
Een analoge werkzaamheid is die welke ons in verband brengt met de Commissie voor een honorarium-tabel welke door de Nederlandsche vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst is ingesteld. De misbruiken op dit terrein, het ontbreken van goede en algemeen bekende, door de organisaties der kunstenaars gesanctionneerde regelen, het Instituut ondervindt dagelijks hiervan de nadeelen en ziet de noodzakelijkheid van veranderingen duidelijk bij de afwikkeling van allerlei aangelegenheden. Wij moeten daarom het werk der commissie naar vermogen steunen met de gegevens welke onze ervaringen opleveren ; in het belang van de kunstenaars in het algemeen en van het werk van het Instituut in het bizonder is de tot-stand-koming van honorarium-tabel en eere-code (zooals die in de architectenwereld reeds geruimen tijd van kracht zijn) een noodzakelijkheid waarvoor het Instituut zijn practische gegevens zeer nuttig kan aanwenden.

Het Instituut heeft in den loop van het jaar een adres gezonden aan den Minister van Financiën in zake een belasting-merk voor rijwielen en een adres aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in zake vrije toegang voor kunstenaars in de Rijksmusea.

Onder de aanwinsten van onze verzamelingen noemen wij :

Foto's naar werk van Bolle (beeldhouwwerk), Planjer (meubelen), Muller (ceramiek), Colenbrander (id.), Kropholler (meubelen), Eisenloeffel (metaal), Van Ravensteyn (meubelen), Huszar (Lampen en interieur), Penaat (meubelen), Blaauw (meubelen), Harzing (beeldhouwwerk), De Koo (meubelen) Van Lunteren (beeldhouwwerk), Mevr. Meyer Timmerman Tysse (batik), Gispen (metaal), Van der Hoef (gedenkplaat), Bellefroid (batik), Wenckebach (beeldhouwwerk), Van Lerven (textiel en ceramiek), Wouda (meubelen), Van der Wey (meubelen), Rietveld (interieur), Toon Berg (geslepen glas), Bromberg (meubelen), Biesiot (Beeldhouwwerk), enz.

Affiches : o.a. van J. Sluyters, Schwarz, Rutten, Gispen, Van Vlijmen, Wijnman, Lebeau, Lensvelt, Hynckes, Toorop, Schelfhout, Wilmink, Van der Vossen, Lavies, Fabricius, Jongert, Vegter, Jurres, Voskuil, Mees en anderen.

Grafisch werk (kalenders, kaarten enz. enz.) en typografie van : Tierie, Zwiers, De Koo (Rotterd. Schoolvereen.) Wichman, Kurvers, Schilling (litho's), Roland Holst (Ex-libris), diploma drukwerken van de Afd. K. en W. gemeente Amsterdam, Hana, Amsterdamsche Grafische school, Vereen. Vaevo, enz.

Boekwerken van C. Nijpels, Brusse, Wereldbibliotheek. Regelmatige toezending van de volgende periodieken : Goud en Zilver, vakblad voor goud- en zilversmeden : Maandblad van Enschede en Zonen ; Wil en Weg ; Interieur ;

Van Dr. Brinkgreve in bruikleen grafisch werk en een brons van Wichman ; van den heer Penaat in eigendom eenige jaargangen Studio ; van den heer Karel Wasch zijn boek over Glas en Kristal ; verscheidene overdrukken van artikelen in diverse bladen en tijdschriften ; kerstuitgave van de Amsterd. Grafische School ; het Winterboek van de W. B. ; reclame-uitgaven enz.
Ten slotte zij hier dank gebracht aan allen die het Instituut in het afgeloopen jaar hebben gesteund, in de eerste plaats de regeering, die door haar geldelijken bijstand deed blijken dat ook ten onzent de bevordering van de toegepaste kunsten als belangrijk element in het leven van een volk door de overheid wordt erkend en met sympathie begroet; de gemeente 's-Gravenhage welke voortging ons gastvrij lokaliteit voor ons werk te verschaffen ; en in 't bijzonder evenzeer aan hen die door practische medewerking metterdaad hunne toewijding aan de taak en het doel van het Instituut hebben getoond.

DE BOUWRAAD. *(Ingezonden).*

Naar aanleiding van mijn protest-schrijven, opgenomen in het Architectura-nummer 33 heeft de Bouwraad blijkbaar als voldoende antwoord beschouwd de verklaring, dat hij is ingesteld door het Utrechtsch Kunstverbond . . iets, wat mij maar al te goed bekend is. Als Utrechtenaar heb ik de geheele wording van den Bouwraad kunnen bemerken ; omstreeks begin 1912 hebben in 't bijzonder de heeren Carel Begeer en architect C. J. de Haas het initiatief genomen om allerlei soort van kunstvereenigingen uit te noodigen tot het stichten van een „Utrechtsch Kunstverbond". Toen dat gelukt was, werd genoemd verbond het voorstel gedaan, door architect de Haas en enkele van zijn vrienden, architecten zelf, om een „Bouwraad" in te stellen, wat zoowaar goed werd gedacht. — Zoo, en anders niet of anders nog, hebben de heeren van den Bouwraad elkaar in Utrecht „gevonden" en zijn in elk geval dan toch geen commissieleden, welke in een erkenden *architecten*bond door een verkiezing benoemd werden.

KEES KUILER.

KUNST-WIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

Uit: „De cultureele beteekenis van het lichtbeeld" door *H. C. Verkruysen.* (Elseviers Algemeene Bibliotheek no. XXXIV).

(Vervolg van het behandelde in no. 30).

Het is de zaak der fotografie goed verzorgde realiteit te brengen, dan is zij zuiver naar eigen aard. Toch is die realiteit ook betrekkelijk. Want in het fotografische beeld liggen eenige momenten van idealiteit, die op haar eigene wijze herbeelding, maar dan mechanische herbeelding, der natuur geven. Allereerst is te bedenken, dat, hetgeen ruimtelijk in de natuur voorhanden is, op de fotografie vlak verschijnt, dus vervlakt is. Die werking is een eerste verband met de schilderkunst en mede oorzaak van de fout om schilderachtig te willen werken bij het fotografeeren; alleen zij hier nog opgemerkt, dat de vervlakking der fotografie er eene is zonder de verdieping der schilderkunst. De stereoscoopopname is inzooverre zuiverder foto dan het gewone fotografische beeld, want zij laat in dat opzicht geen twijfel of vergissing toe, zij wordt niet vlak en laat dus zelfs dàt verband met de schildering vallen. Stereoscopische stemmingsbeelden, door fotografische techniek verkregen, zijn nog minder aanvaardbaar dan gewone foto's en zullen voor den fotograaf ook wellicht minder zin hebben. De vlakheid der fotografie is echter een geheel andere dan die van de schildering. In de foto vallen de deelen eenvoudig van nature achter elkaar; in het kunstwerk plaatst de kunstzinnige geest de deelen achter of naast elkaar al naar noodig is om het bedoelde uit te drukken. Die vrijheid is alleen het eigendom en het recht van den scheppenden geest. Zeer ver gingen v.b. de Egyptenaren in dat opzicht; zij plaatsten figuren, die achter elkaar bedoeld waren, boven elkaar, en in één figuur beeldden zij het gelaat van terzijde, de borst van voren, handen en voeten van terzijde om van alle vormen het sprekendste beeld te geven. Een tweede moment van idealiteit is, dat in de foto de beweeglijkheid der natuur verstild is, hetgeen echter ook weer in de foto geheel andere beteekenis openbaart, dan in de schilderkunst of beeldhouwkunst. Terecht spreekt men in de fotografie van „moment"opname; van het leven en zijn inhoud wordt b.v. $^1/_{100}$ sec. in beeld gebracht. Deze honderdste seconde is een mechanisch verkregen levenssnede, die bij het fotografeeren van een insect geen gemis van beteekenis openbaart, wanneer slechts het voor de wetenschappelijke bedoeling juiste bewegingsmoment gefixeerd is; bij de menschverbeelding vertoont de foto steeds leegte, armoede aan geest in verhouding tot de schildering, wanneer deze laatste althans waardevol geacht kan worden te zijn. In beeldhouw- en schilderkunst wordt de beweging „herbeeld"; daarop komt het aan. Door die geestelijke herbeelding van de natuurlijke beweging is het beeld niet meer een bewegings*deel*, maar juist samenvattend moment. Doordat de schilder de beweging mede doorleeft, kent hij niet alleen de oorzaak en het gevolg

ervan, ziet hij niet slechts de beweging als gevolg van een andere en als oorzaak van weer nieuwe beweging, maar doordat hij zichzelf in den geest maakt tot hetgeen hij beeldt, vindt hij ook uitdrukkingsvormen, die in de beweging den mensch volledig in zijne bedoeling openbaren. Dit is het mysterie van het vermogen van den kunstenaar, dat hij door zijne vormen een nieuwe werkelijkheid schept, die haar wezen zuiverder en vollediger spiegelt, dus nader tot hare waarheid staat, dan de natuurlijke werkelijkheid, en vooral dan een secondedeel daarvan, vermag te doen. Bovendien is deze bewegingsbeelding met den dieperen inhoud, met de ziels- of geestesontroering, die uit de figuren spreekt, onmiddellijk één; het geheel is een eenheid van geestelijke waarden. Zoo is de idealiteit der fotografie een schemering van het hoogere ; de schemering is echter nog niet het licht en de fotografie geen kunst in den waren zin des woords. Veel bedenkelijker is het ten aanzien van de kunst gesteld met het filmbeeld. Weliswaar schijnt hier de beweging volledig door de vele bewegingsmomenten, die achtereenvolgens getoond worden, maar daarmede valt de beelding ook terug tot een bij het voorhandene blijvende oppervlakkigheid zonder geestelijke verdieping. In waarheid beweegt er echter niets, alleen de filmband loopt door het toestel, de beweging op het doek is schijn, zij is slechts de opeenvolging, die schijnbaar een aaneenschakeling wordt van opzichzelf gedurende korten tijd stilstaande projecties. Met de mogelijkheid den schijn eener natuurlijke beweging te wekken is een breed veld van toepassingen geopend, ook van die, welke beter onvertoond konden blijven. Begrijpelijk is ook dat de film veel meer dan het vaste lichtbeeld aanleiding geeft tot het betreden van het gevoelsterrein in dramatische en komische filmgeschiedenissen. Van het filmbeeld geldt met betrekking tot het aesthetische hetzelfde wat over de fotografie is gezegd, maar in den film is de idealiteit der beweginloosheid vervallen en blijft alleen nog de beeldingsvlakheid over, die dus slechts een bepaalde compositie, met een bepaalde lichtwerking op het fotografische veld noodig maakt. Stemmingsbeelden, naderend tot de schilderkunst slagen in filmbeelden veel minder dan in het stilstaande projectiebeeld, omdat de beweging, als door den geest overwonnen natuurlijk moment, de aandachtsconcentratie op beeldend geestelijke waarden veel moeilijker, zoo niet onmogelijk maakt. De film heeft zijn belang, maar dat is niet daar te zoeken, waar hij zijn zuivere gebied overschreden heeft; zijn ware terrein is het wetenschappelijke arbeidsveld in den ruimsten zin des woords, al zijn er ook daar nog wel eenige bedenkingen tegen zijn gebruik te opperen. Wil hij zich als een andere artistieke waarde dan de fotografische als zoodanig laten gelden, wil hij „kunst" brengen, dan werkt hij aesthetisch misleidend voor den niet tot oordeelen bekwamen leek op kunstgebied, die op den duur zijne naturalistische verbeeldingen voor kunst zal gaan houden en daardoor voor het genieten van werkelijke kunst ongeschikt wordt, hetgeen in onze dagen reeds duidelijk aantoonbaar is. *(Wordt vervolgd).*

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

STUDIEPRIJSVRAAG, UITGESCHREVEN DOOR „DE FRIESCHE BOUWKRING", ONDER HARE LEDEN.

Uittreksel : Gevraagd wordt een ontwerp voor een paviljoengebouw (theehuis) met tuinaanleg op een terrein gelegen bij het Tolhuis aan den Groningerstraatweg te Leeuwarden, waarvoor een situatie van het terrein en omgeving wordt bijgevoegd.

Het gebouw moet bevatten : een hoofdruimte, groot pl.m. 150 M². (waarin een plan van groepeering om tafeltjes voor pl.m. 120 personen. In de theezaal (waarvan de vorm geheel wordt vrijgelaten) een buffet, waarbij dien- en spoelkamer pl.m. 1 M²., provisiekamer pl.m. 12 M². en een kelder pl.. 12 M².

In de dien- en spoelkamer een schoorsteen met rook- en wasemkanaal.

In de zaal een podium voor kleine concerten (pl.m. zes personen en een piano), waarbij een kleedkamertje.

De vloerhoogte van de zaal ten opzichte van den weg naar eigen verkiezing te bepalen. Om de zaal heen projecteeren aansluitende serres, die tot waranda's zijn te hervormen, plaats biedende voor pl.m. 100 personen ; tevens buiten de serres nog terrassen.

In of bij de zaal voor het publiek een garderobe, waarbij afzonderlijk voor dames en heeren toiletruimten (W. C.'s, waschgelegenheid, urinoirs). In het gebouw te projecteeren voor den pachter een woonkamer : pl.m. 18 M²., twee slaapkamers, elk 12 M². en keuken pl.m. 7 M³., W. C. en kasten.

Voor de winterbijeenkomsten te rekenen op een centrale verwarming ; hiervoor alleen te projecteeren een rookkanaal 33 × 33 c.M. en een kelder diep 2 M. van pl.m. 12 M².

Het terrein, al of niet verhoogd, naar eigen verkiezing voorzien van terrassen, paden, grasperken en verdere beplantingen, naar de zijde van den Groningerstraatweg afsluiten met een lage terrasmuur. De aanwezige sloot op de situatie aangegeven te dempen en als grens van het terrein de stippellijn aanhouden. De grensafscheiding op de hoeken wordt vrijgelaten. Geen rioleeringen projecteeren. De ingangen voor voetgangers, rijwielen en auto's afzonderlijk houden. Op het terrein een overdekte bergplaats voor pl.m. 120 rijwielen en een garage van pl.m. 4 × 6 M. Indien mogelijk kunnen de rijwielen ook onder de vloeren van de waranda's geborgen worden.

In den tuin voldoende plaats te ontwerpen voor groepen van tafeltjes en stoelen; tevens de plaatsen voor kunstverlichting vastleggen. In den tuin op 4 plaatsen een theehuisje te projecteeren geschikt voor gezelschappen van 6 personen ; deze huisjes in het tuinplan opnemen.

De ontwerper is geheel vrij in de keuze van de te gebruiken materialen.

De jury voor deze prijsvraag bestond uit de heeren : 1. E. H. Ellens, Directeur van de Rijksvak- en Kunstnijverheidsschool te Schoonhoven. 2. D. Meintema, Architect B. N. A. Leeuwarden. 3. A. Baart, Architect B. N. A. Leeuwarden.

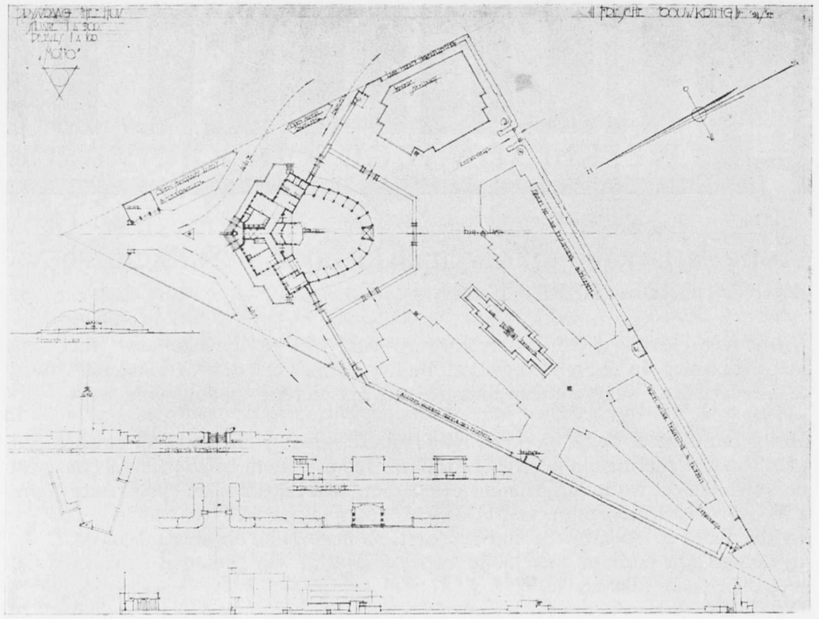
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
29 AUGUSTUS 1925

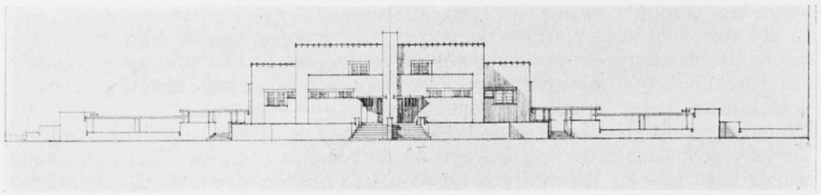

M. ZWAAGSTRA THEEHUIS, SITUATIE

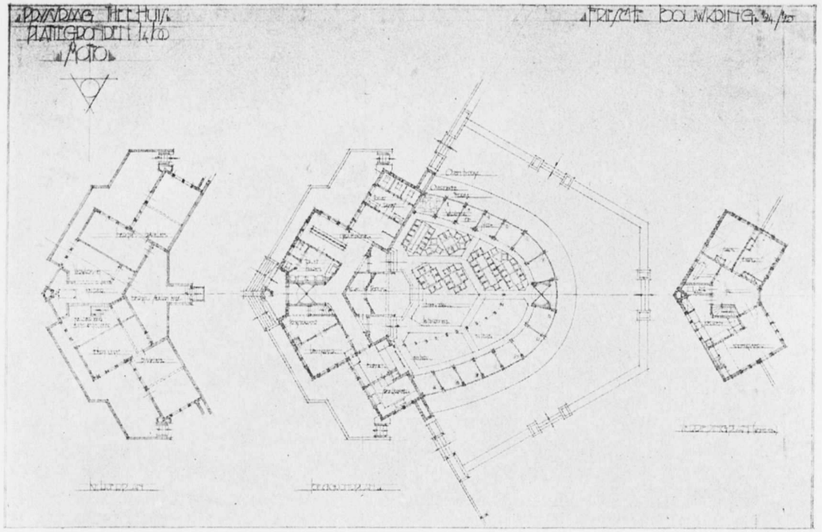
Jury-Rapport betreffende de hierbij gereproduceerde inzendingen.

Motto : *get. Cirkel in driehoek. Inzender :* M. Zwaagstra te Leeuwarden. 1e prijs *Verguld zilveren medaille.*

De ligging van het gebouw ten opzichte van het terrein en de zonnestand is gunstig, wat vooral ook gesteund wordt, door de as van het gebouw te doen samenvallen met de lijn, die een hoek van het terrein middendoor deelt. Hierdoor is in het ruime gedeelte van den tuin een zekere rust en regelmaat gekomen, die echter in het verdere gedeelte van den tuin niet is voortgezet. Het uitzicht vanuit de zaal over den tuin en de wegen is goed. Ook ligt de hoofdingang van het gebouw op een gunstige plaats. De gang of entree-ruimte is te klein genomen ; was deze als voorhal, als centrale en aandachtvragende ruimte opgevat, dan zou het plan hierdoor veel hebben gewonnen. Dat alle bezoekers bij het binnenkomen der zaal, zoo ook de vertrekkende personen telkens langs het podium moeten, is een

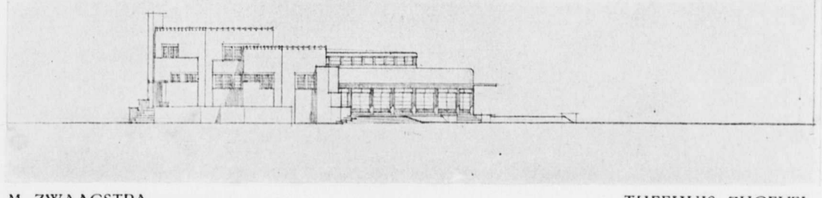
M. ZWAAGSTRA THEEHUIS, VOORGEVEL

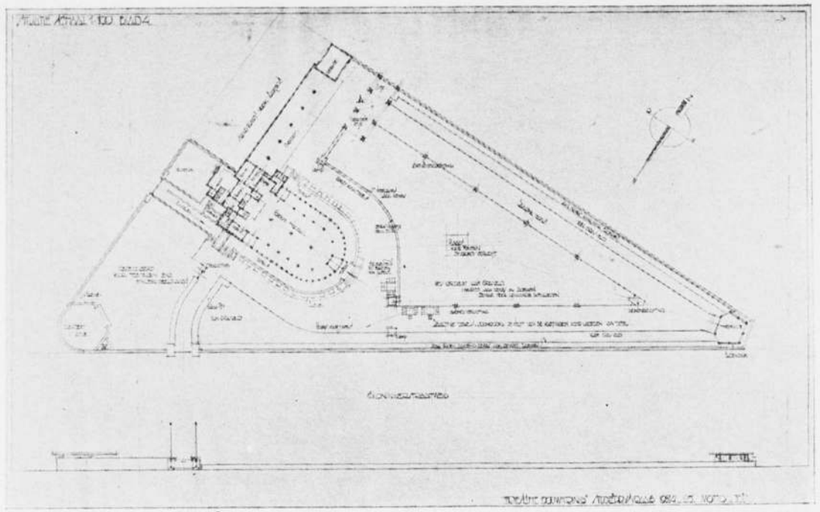
M. ZWAAGSTRA THEEHUIS, GRONDPLAN

bezwaar. Het podium was beter op z'n plaats geweest aan den tegenovergestelden kant. De groepeering van de tafels en stoelen is onrustig, doch kan bij bestudeering verbeterd worden. De verlichting van de zaal is goed. De terrassen zijn gunstig van vorm en ligging ; de geheele architectonische opvatting is eenvoudig en met de ingangen en afsluitingen in één karakter gehouden. De garage is niet gelukkig van vorm, daarentegen zijn de ruimte en de paden voor het autoverkeer goed geprojecteerd. Het teekenwerk is goed.

Motto : *Jo. Inzender :* Gerard Heldoorn. 2de prijs : *Zilveren medaille.*
Het hoofdgebouw is minder gunstig op het terrein geprojecteerd, waardoor het geheel niet is opgelost. De vorm en de verhoudingen van de zaal zijn goed, eveneens de stand naar de zon, doch ook hier is een groote fout, dat de ingangen, toiletruimte, garderobe en buffet allen geprojecteerd zijn bij het podium, wat voor de muziek voor de aanwezige bezoekers zeer hinderlijk zal zijn. Door het podium aan 't andere eind van de zaal te brengen, zoonoodig met een kleedruimte onder de zaal of het terras, was deze moeilijkheid opgelost. De zitjes rondom de zaal en de terrassen zijn goed. Hinderlijk en absoluut af te keuren zijn de steunpunten midden in de zaal. De rijwielenbergplaats is wat ver afgelegen. De verlichting van de zaal is gunstig, hoewel het iets hellende bovenlicht met glas in

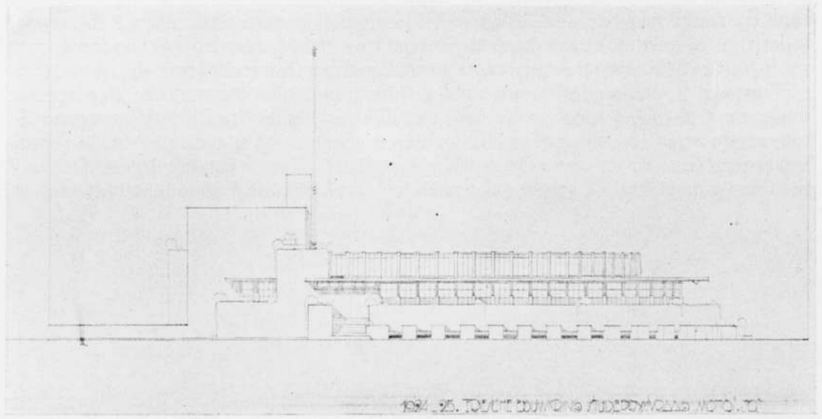
M. ZWAAGSTRA THEEHUIS, ZIJGEVEL

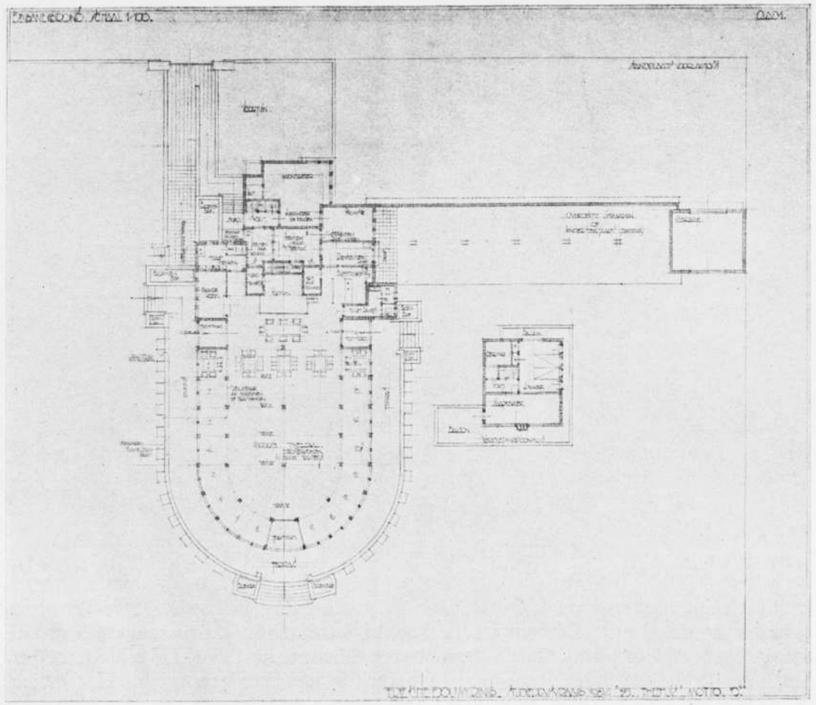
GERARD HELDOORN THEEHUIS, SITUATIE

lood, uit een oogpunt van constructie, niet aan te bevelen is. Uit een architectonisch en economisch oogpunt is dit plan zeer goed te noemen. Uitwendig spreekt de zaal, met z'n terrassen, krachtig als het hoofdmotief, terwijl het geheel rustig naar den weg wordt afgesloten door de dienstvertrekken en de woning. De groepeering van de tafeltjes op het breede pad in den tuin en de rustige, lage afsluitmuren met de theehuisjes vormen een goedgeslaagd geheel. Het teekenwerk en de perspectief geven blijk van een vaardige hand.

Motto: *Leeuwarden* 1925. *Inzender:* Piet de Vries te Leeuwarden. *Eervolle vermelding.*
De totale indruk van dit plan is gunstig, de ligging van de terrassen, serres en

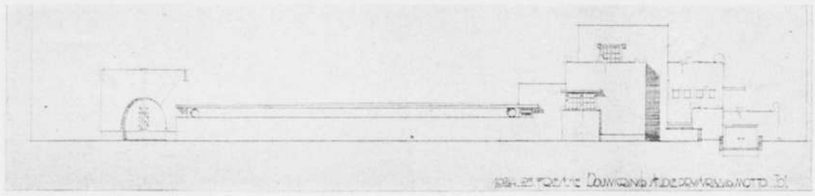

GERARD HELDOORN THEEHUIS, NOORDGEVEL

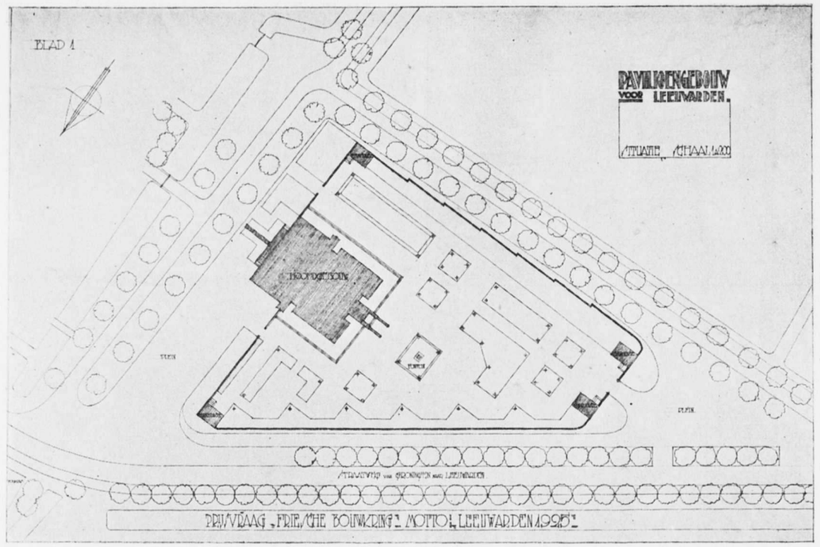

GERARD HELDOORN THEEHUIS, GRONDPLAN

zaalruimte zijn goed te noemen. Ook de tuinaanleg geeft een goede indruk en is in het karakter van 't geheel gebleven.
De wegverruiming voor het auto- en rijwielverkeer is een goede gedachte. De toegang tot de rijwielbergplaats is niet gemakkelijk.
Bij bestudeering van de hoofdplattegrond blijkt, dat bij den ingang de garderobes ontbreken, terwijl de toilet-ruimten en de buffetafdeeling te veel het podium omsluiten. Voortdurend geloop zal daar hinderlijk zijn. Tevens is de buffetruimte wat donker gelegen.
De plattegrond van de zaal, die in aansluiting met het podiumgedeelte eerst wel voldoet, verliest veel van z'n architectonische werkking, wanneer in de opstand de hoogte- en ruimtewerking nagegaan wordt. Door de afsluitwand boven het podium (wat duidelijk te zien is in de dwarsdoorsnede) ontstaat met de serre-

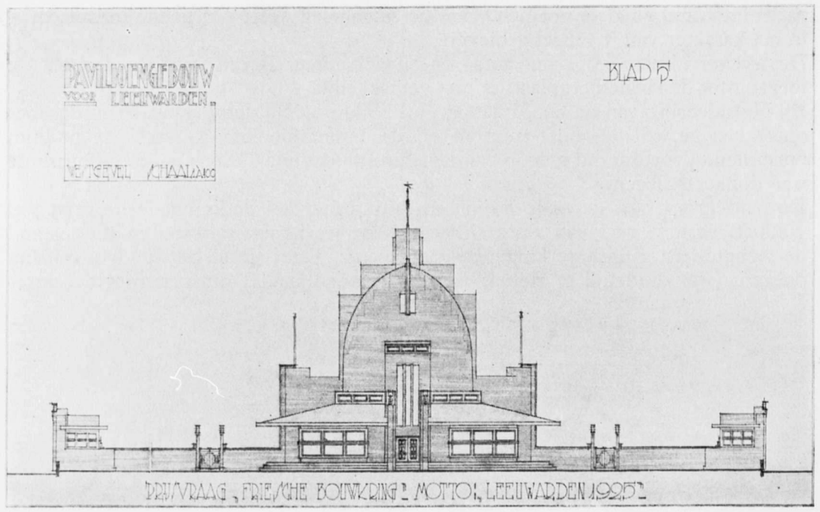

GERARD HELDOORN THEEHUIS, OOSTGEVEL

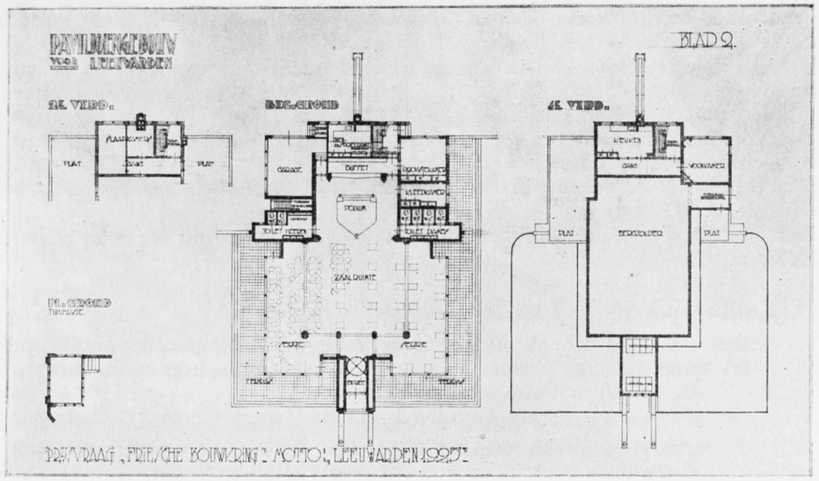

PIET DE VRIES — THEEHUIS, SITUATIE

ruimte een breede, doch te korte zaal. De verlichting is goed. De totale opzet van het hoofdgebouw is krachtig, heeft architectonische verdiensten, doch groote bergzolders en kapruimte maken deze bouw wellicht te kostbaar. De bijgebouwtjes, ingangen en afsluitingen zijn goed in hetzelfde karakter gehouden. Het geheel is uitstekend verzorgd en geeft goed teekenwerk te zien.

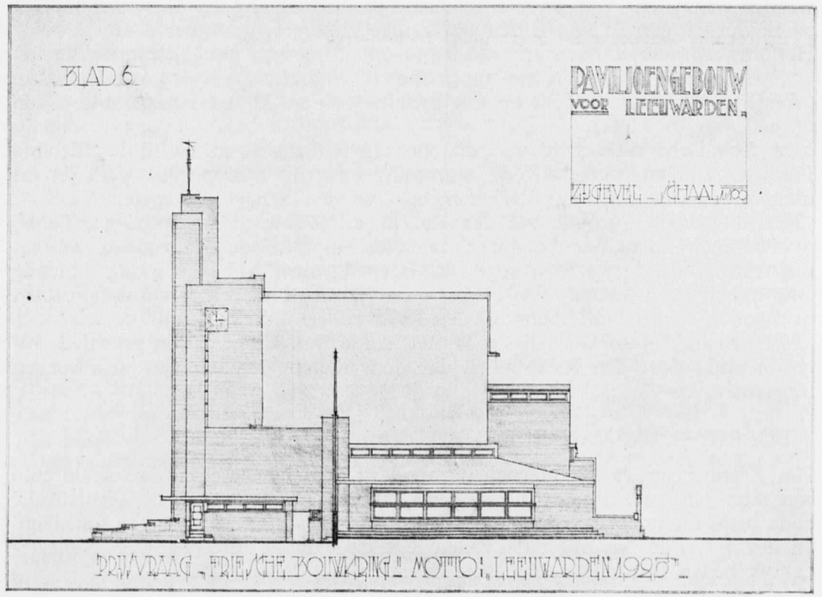
PIET DE VRIES — THEEHUIS, WESTGEVEL

PIET DE VRIES — THEEHUIS, GRONDPLAN

KUNSTWIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

Einen Heiligen (*sheng-jen*) zu sehen, — mir ward das nicht vergönnt. Wäre es mir vergönnt, einen Edlen (*kiün-tsze*) zu sehen, es sollte mir genug sein. (VII, 25.) Heutzutage nennt man schon pietätvoll sein, wenn man (seine Eltern) ernähren

PIET DE VRIES — THEEHUIS, ZIJGEVEL

kann. Aber Ernährer sein, können (schlieszlich) alle, selbst Hunde und Pferde. Fehlt die Ehrerbietung, wo wäre da ein Unterschied? (II, 7.)
Tsze-kung war für die Abschaffung des jeweils am Ersten des Monats üblichen Schafopfers. Der Meister sprach: „Mein lieber Tz'e, dir ist es um das Schaf, mir um den Brauch (*li*)". (III, 17.)
Das Volk kann man dazu bringen, etwas zu befolgen, aber man kann es nicht dazu bringen, es auch zu verstehen. (VIII, 9.)
Wer einen Staat verwalten will, der musz sich selbst in den Schranken guter Sitte (*li*) halten. (XI, 25.)
Der Fürst sei Fürst, der Minister Minister, der Vater Vater und der Sohn Sohn ! (XII, 11.)

HET „RESULTAAT" VAN DE ROKINPRIJSVRAAG.

Zooals bekend, werd door de jury voor de Rokinprijsvraag geen der ontwerpen voor uitvoering geschikt geacht en legde zij haar opvatting neer in een ontwerp dat zij bij B. en W. van Amsterdam indiende.
We lezen hieromtrent in het avondblad van de Telegraaf van 21 Augustus:
„Zij (de jury) ging hierbij van het standpunt uit, dat het verkeersvraagstuk ter plaatse alleen door demping van het Rokin viel op te lossen.
„In haar ontwerp wordt dan ook de demping van het gedeelte Rokin—Dam—Spui voorgesteld. Voorbij de lijn Spui—Langebrugsteeg, waar een monumentale afsluiting is gedacht, blijft het water behouden, hoewel daar, naar wij vernemen, verbreeding van de drukkke zijde wordt overwogen.
„Deze is te meer klemmend, omdat de walfundeering veel te wenschen overlaat. Zooals de toestand thans is, zou de asphalteering van dit weggedeelte onmogelijk zijn uit te voeren. De motorbooten zouden eenvoudig de zandlaag onder het wegdek wegmalen. Van de hier noodzakelijke voorziening zal dus waarschijnlijk partij worden getrokken om den wal eenige meters te verleggen.
Het ontwerp voorziet voorts in een boombeplanting voor het gedempte gedeelte, evenwijdig aan de rooilijn van de „stille" (Oost)zijde. De rijweg aan de drukke (West) wordt dan gebracht op een breedte van 25 M. en aan de stille zijde op een van 10 Meter.
„De technische uitvoering van dit ontwerp is thans in studie bij de afdeeling Publieke Werken, welke ook de begrooting voor dit omvangrijke werk (er zal immers ook een nieuwe rioleering moeten worden aangelegd) opstelt.
„Het uitgewerkte project zal dan aan B. en W. worden voorgelegd. Tenzij overwegende financieele bezwaren amendeering noodzakelijk zouden maken, mag met grond verwacht worden, dat B. en W., nu alle in aanmerking komende autoriteiten en instanties zich op dit plan vereenigd hebben, het ontwerp zullen overnemen en als voordracht bij den Raad zullen indienen.
„Hoogstwaarschijnlijk zal dit voor het einde van dit jaar zijn geschied. Na goedkeuring door den Raad zullen dan de werken in den loop van 1926 worden uitgevoerd."

WEDEROPBOUW VAN BORCULO.

Het Bestuur van het Genootschap zond aan het Gemeentebestuur van Borculo een adres, inhoudende het verzoek bij den wederopbouw aan de aesthetische zijde van dit uiteraard moeilijke vraagstuk de noodige aandacht te schenken. In het volgende Nr. volgt de volledige tekst van dit adres, dat wegens plaatsgebrek heden niet opgenomen kan worden.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

DE SCHOOL VOOR BOUWKUNDE, VERSIERENDE KUNSTEN EN KUNSTAMBACHTEN TE HAARLEM.

Onderstaand rekest is in verband met de aanhangige plannen betreffende bovengenoemde school aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gezonden.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

geven met verschuldigden eerbied te kennen ondergeteekenden, Besturen van het Genootschap Architectura et Amicitia, van den Bond van Nederlandsche architecten, van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, van den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers, welke Vereenigingen ongeveer alle architecten en beeldende kunstenaars van naam in Nederland omvatten,
1. dat zij vernomen hebben, dat er aan het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen plannen aanhangig zijn, die er toe zouden kunnen leiden, dat Uwe Excellentie in verband met noodig geachte bezuiniging, zou beslissen om de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten op te heffen en het bouwkundig onderwijs voortaan uitsluitend aan de Middelbaar-Technische School te doen plaats hebben.
2. dat de door hen vertegenwoordigde vereenigingen het inzicht hebben, dat het kunst-technisch onderwijs in het algemeen, wil het medewerken aan een gezonde en harmonische ontwikkeling der technische kunsten en voor de beoefening dier kunsten bruikbare krachten kweeken, zóó georganiseerd behoort te zijn, dat in het architectonische onderwijs het aesthetische element van den aanvang af in de technische zijde heeft mede te werken, waardoor de bouwkundige opleiding als zoodanig komt te staan in de sfeer, waarin zij tot volledige ontwikkeling vermag te komen.
3. dat zij, steunend op bovenstaande beginselen steeds met aandacht de werkzaamheden volgen der verschillende kunst-technische, technische en ambachtsscholen, welke zich op het terrein der door hen vertegenwoordigde vakken bewegen; dat zij diensvolgens meenen, dat het in het algemeen tot dusver niet is gelukt, aan Middelbaar-Technische scholen de sfeer te scheppen, waar de beoefenaars der bovengenoemde vakken de voor hun werk geeigende leiding kunnen vinden, dat de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem een der weinige is, waar naar een goed en deugdelijk verband in bovenstaanden zin wordt gestreefd en naar een goed beginsel gearbeid wordt.
4. dat op deze gronden de opleiding, zooals die aan de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem gegeven wordt, niet gemist kan worden, en dat in het belang van het geheele kunst-technische onderwijs, gezien de gunstige resultaten door de School verkregen, de harmonische samenhang tusschen het bouwkundig onderwijs en dat der verwante kunst-technische vakken, deze School gehandhaafd behoort te blijven, en dat veeleer in het belang van gezond kunsttechnisch onderwijs, aan deze school gelegenheid geboden moet worden, zich te kunnen ontwikkelen en volmaken,

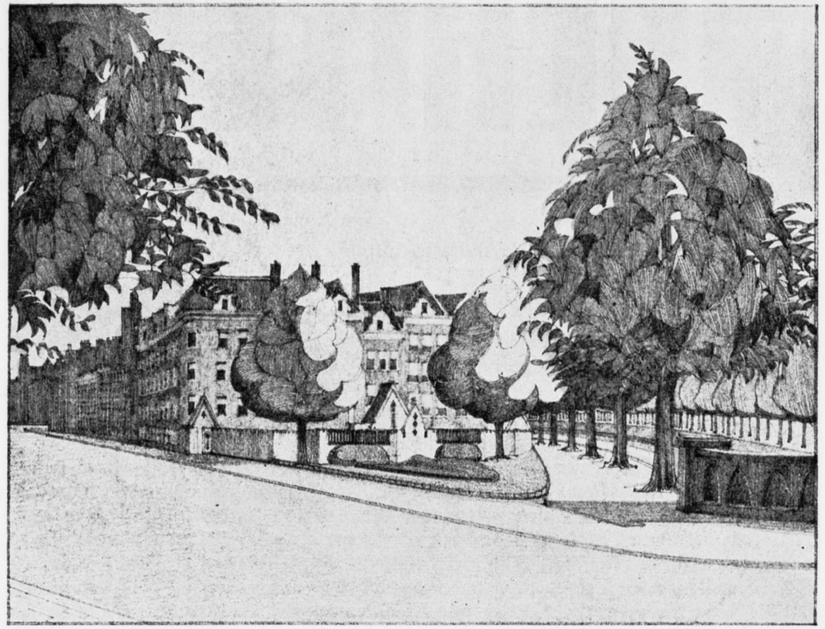
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
5 SEPTEMBER 1925

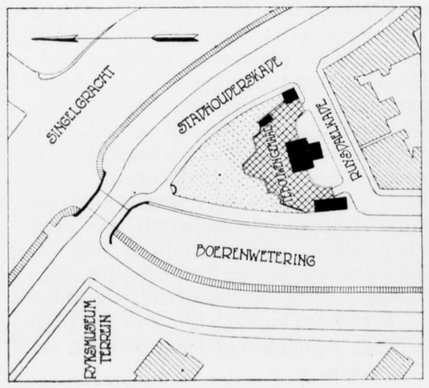

RIOLEERINGSGEMAAL RUYSDAELKADE, AMSTERDAM

redenen, waarom zij Uwe Excellentie eerbiedig maar dringend verzoeken, om de Schooi voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te willen handhaven, 't welk doende,

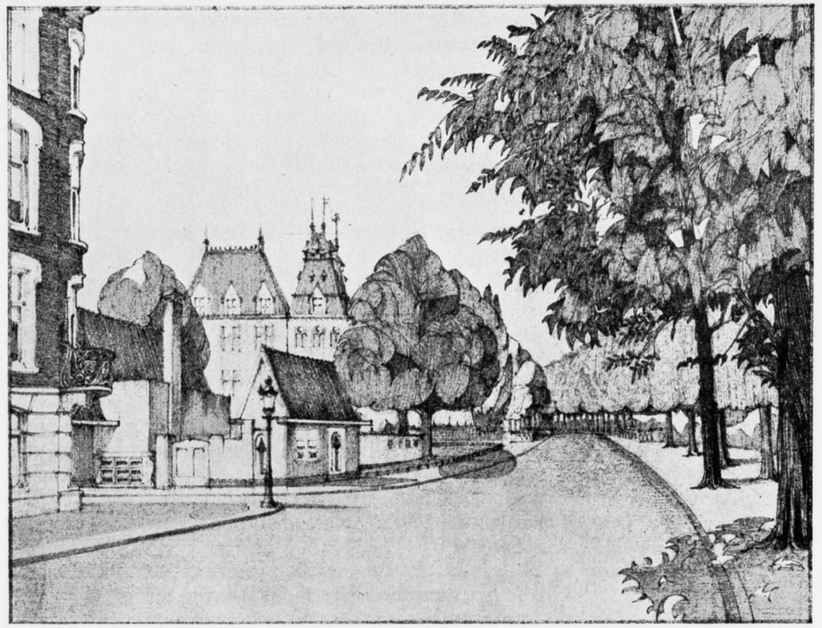
(w.g.) voor A. et A.:
Dr. H. P. BERLAGE, Eere-Voorz.
J. BOTERENBROOD, Secretaris
voor B. N. A.:
P. G. BUSKENS, Voorzitter
E. KUIPERS, Secretaris

voor V. A. N. K.:
Mr. J. F. VAN ROYEN, Voorzitter
W. F. GOUWE, loco-Secretaris
voor Ned. Kring v. Beeldh.:
L. BOLLE, Voorzitter
THEO VAN REIJN, Secretaris

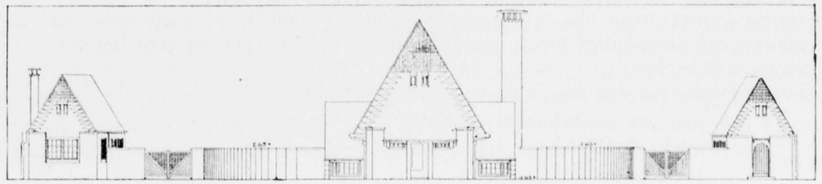
HET RIOLEERINGSGEMAAL AAN DE RUYSDAELKADE BIJ DE STADHOUDERSKADE TE AMSTERDAM.

Het oude polderhuis met de karakteristieke overhaal is jaren lang te Amsterdam een zich handhavend landelijk-schilderachtig eilandje (eigenlijk een landtong) geweest te midden van de zich uitbreidende stad: een herinnering aan de tijden, dat de Singelgracht de scheiding vormde van stad en land. Het scheen wel alsof de stedebouwers dit plekje, een kleine

RIOLEERINGSGEMAAL RUYSDAELKADE, AMSTERDAM

landelijke oase tusschen Rijksmuseum en Ruysdaelkade, hadden vergeten. Nu echter (als sedert geruimen tijd) heeft de „stad" zich laten gelden en is de heele groep van polderhuis en overhaal den weg gegaan van alle dingen en weer behoort een aan het oudere Amsterdam herinnerend plekje tot het verleden.
Het zal velen belang inboezemen wat nu van deze plek worden zal en om deze gepaste nieuwsgierigheid te kunnen bevredigen heeft de Redactie zich gewend tot den Stadsarchitect Ir. A. R. Hulshoff, die zoo vriendelijk was eenige gegevens ter publicatie in „Architectura" af te staan.
Deze gegevens geven ons een duidelijk beeld van den toestand, zooals deze na de voltooiing van het Rioleeringsgemaal zal zijn: aan de zijde van de Ruysdaelkade verrijst blijkbaar een complex van lage bebouwingen, waarin het rioleeringsgemaalgebouwtje het centrum vormt en welke aaneengeschakeld worden door een muur van nogal bewegelijken grondvorm, terwijl een gazon met een bloemperk en enkele boomen het overschietende deel van den driehoek, omsloten door Ruysdaelkade, Stadhouderskade en Boerenwetering, aanvult.
Vermeld moge nog worden, dat het ontwerp voor deze bebouwing tot stand kwam ongeveer 6 à 7 jaar geleden en zoo zal het zeer goed mogelijk zijn, dat enkele

détails van de bebouwing nog een kleine wijziging ondergaan: zoo zal waarschijnlijk het op de ommuring opgetrokken puntgeveltje wel vervallen en door een anderen vorm vervangen worden, wat geen schade zal beteekenen.
Het geheel is niet pretentieus en stelt eigenlijk in de plaats van het verdwenen landelijke complex geen positief aesthetisch moment, wat wèl het geval had kunnen zijn, zoo deze bebouwing zich had kunnen vereenigen tot één geheel met de nieuwe brug, over de monding van de Boerenwetering in de Singelgracht, doch naar ik meen, bestonden daartegen technische bezwaren.

BESTUURSMEDEDEELING.

Het Bestuur van het Genootschap zond het volgende adres aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Borculo.
Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia, uit de dagbladen vernemende van de ramp welke uw Gemeente trof, hoewel beseffende dat de leniging der nooden van het oogenblik het meest de aandacht vragen, meent toch, dat Uw College er eveneens van overtuigd zal zijn, dat de wijze waarop de wederbouw plaats heeft van groot belang is voor een naaste en verdere toekomst van Uw Gemeente, waarom het zoo vrij is het volgende onder Uw aandacht te brengen.
Gezien de ervaringen, bij dergelijke rampen opgedaan, is het gevaar niet denkbeeldig dat na den wederopbouw de bebouwing even onbelangrijk, ja zelfs leelijk kan worden, als ze voór de verwoesting aantrekkelijk en schoon was, wat toch steeds een gevoelig blijvend verlies beteekent.
Uw College, bevolking en landgenoot zouden naar de meening van het Bestuur boven genoemd, met het oog op het typische schoon, dat Borculo met zijn karakter als landstadje bood, een dergelijke ontsiering ten zeerste betreuren, redenen waarom het Bestuur bovengenoemd er met klem op aandringt, dat Uw College wel maatregelen overwege welke tegen een dergelijke ontsiering ingaan.
In verband met het bovenstaande meent het Bestuur bovengenoemd te mogen wijzen op de zeer gunstige resultaten die met behulp van bekwame adviseurs bereikt zijn na de overstroomingsramp in Waterland c.a.
Ten slotte vestigt het Bestuur bovengenoemd er Uw aandacht op dat een, van beginne af, goed opgezet werkplan eveneens tegemoet kan komen aan de leniging van meer onmiddelijke nooden.
Desgewenscht is het Bestuur bovengenoemd gaarne bereid, hetzij schriftelijk, hetzij mondeling, met U van gedachten te wisselen over de wijze waarop hier adviezen met het meeste succes uitgebracht zouden kunnen worden.

NED. INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING
EN STEDEBOUW, AMSTERDAM
KLOVENIERSBURGWAL 70, TELEF. 40588

Amsterdam, 26 Augs. 1925.

Op Vrijdag 11 September a.s. zullen de leden van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw aan een excursie naar Den Haag kunnen deelnemen ter bezichtiging van het Haagsch Tehuis voor Ongehuwden (H. T. O.) en de complexen gemeentewoningen „Trekweg" en „Spoorwijk."
Het gemeentebestuur van 's Gravenhage is zoo welwillend de deelnemers aan de excursie een eenvoudige lunch aan te bieden in het H. T. O. en voor het vervoer per tram te zorgen.
Het program voor den dag is als volgt samengesteld:

10.45 uur precies. Samenkomst in het H. T. O. aan den Rijswijkscheweg. Korte inleiding tot het bezoek aan de Haagsche Woningcomplexen door den Heer Ir. P. Bakker Schut.

11.30 uur Bezoek (te voet) aan het complex gemeentewoningen aan den Trekweg.
12.45 „ Noenmaal in het H.T.O. aangeboden door de Gemeente 's-Gravenhage.
1.45 „ Bezichtiging van het H. T. O. onder leiding van de Heeren Ir. J. K. Tromp, Ir. A. Broese van Groenou, S. de Clercq en J. E. Stok, na korte inleiding van den Heer Ir. J. K. Tromp.
3.— „ Vertrek per extra-tram naar het Hildebrandplein.
3.10 „ Bezichtiging (te voet) van het complex gemeentewoningen „Spoorwijk".
4.45 „ Terug per extra-tram naar het station H. S. M. en het Plein. (Aankomst aan het station tijdig voor vertrek van den trein 4.59 naar Amsterdam).

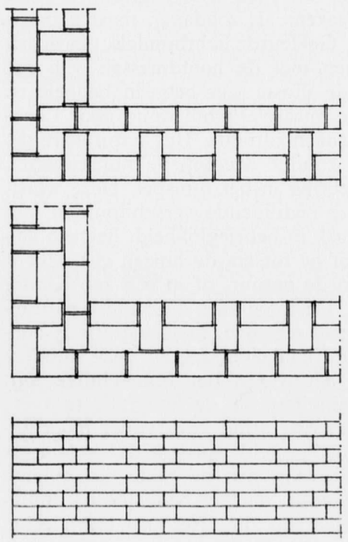
Het H. T. O. is gelegen op ongeveer 5 minuten afstand van het station H. IJ. S. M. aan den Rijswijkscheweg (hoek Laakkade) even over de Laakbrug. Deelnemers, die aan het Station S. S. aankomen, kunnen zich het beste met lijn 12 naar het Rijswijksche Plein begeven en vandaar te voet verder gaan.
Heeren deelnemers, die te 's-Gravenhage overnachten, kunnen tegen zeer matigen prijs (f 1.25 per nacht zonder ontbijt) eenvoudig, doch goed logies vinden in het H. T. O.
De leden worden beleefd verzocht vóór 5 September kennis te geven, aan welke onderdeelen der excursie zij zullen deelnemen.
Aanmeldingen na genoemden datum moeten terzijde worden gelegd.

Het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw

H. P. J. BLOEMERS, *Voorzitter.*
D. HUDIG, *Secretaris-Directeur.*

UIT DE BOUWPRAKTIJK.

Wellicht herinnert men zich nog de 1½ steens holle muur gepubliceerd in nr. 16. Naar aanleiding daarvan berichtte de heer Aug. Desmet, Ingenieur-bouwkundige te Gent, dat hij bedoeld systeem reeds toegepast heeft in 1915 aan het huis van schilder Servaes te St. Martens-Laethem en in 1920—'21 aan het voorloopig station te Deynze en dat hij daarover een nota liet verschijnen in den „Technischen Gids" (Antwerpen). Dat een ander tevoren door dezelfde beweegredenen geleid tot hetzelfde resultaat kwam is niet verwonderlijk. Het verheugt me dat de heer Desmet verder schrijft: „De uitslag is goed". „Dit jaar nog denk ik dat verband ook aan te wenden voor het huis van schilder Dupuis (Gent)." Tot mijn spijt bleven gevraagde en toegezegde verdere inlichtingen uit.

In antwoord op iemands opmerking dat bedoeld verband niet vlot en dus niet goedkoop te metselen zou zijn, moet ik meedeelen dat dit bezwaar mij niet gebleken is, maar tevens geef ik hierbij een variant die stellig gemakkelijk te metselen is en waarvoor nog wat minder materiaal benoodigd wordt.
Moge dit verband toepassing vinden.

W. B.

PRIJSVRAAG NEDERL. KUNSTVERBOND.

Op een prijsvraag voor een reclameplaat met onderwerp „Sport", uitgeschreven door de afd. Rotterdam van het N. K. op verzoek van de Zilveren Voetbalcommissie bij gelegenheid van haar 25-jarig jubileum, zijn 75 ontwerpen ingekomen. De jury, bestaande uit de heeren mr. J. H. H. Kessler, W. van Konijnenburg, D. Lion Cachet en J. G. Veldheer (de heer J. Sluyters heeft zich in de afgeloopen week teruggetrokken), heeft den eersten prijs toegekend aan K. Vegter, Den Haag, (motto „Beis"); den tweeden aan W. Arondeus, Amsterdam (motto „Mens sana in corpore sano"); den eersten der 2 derde prijzen aan Thijs Rinsema, Drachten (motto „Rythme"); en den anderen aan A. Wagemaker, Haarlem (motto „Joop"). De heeren Vegter en Wagemaker zijn oudleerlingen der School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem.

KUNST-WIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

Uit: „De cultureele beteekenis van het lichtbeeld" door *H. C. Verkruysen.* (Elseviers Algemeene Bibliotheek no. XXXIV).

(Vervolg van het behandelde in no. 34)

Natuurdecor en massaregie.

Door de massagerie en de natuur-ensceneering, die karakteristiek zijn voor het filmbeeld, is de verhouding van tooneel en film in beginsel bepaald. Hierbij is onderscheid te maken tusschen hetgeen hier met „natuur-ensceneering" wordt bedoeld en hetgeen te denken is in naturalistisch tooneeldecor. Door een naturalistisch geschilderd tooneeldecor wil men de in het tooneelstuk gedachte natuur zoo duidelijk mogelijk voor de verbeelding brengen en tracht daartoe de natuurillusie te wekken. Dit decor blijft echter een slechte werkelijkheid, omdat zijn vormen en kleuren er steeds hinderlijk aan blijven herinneren, dat men met doek en verf bedrogen wordt. Deze ervaring belemmert een vrije werkzaamheid der verbeelding, die meer geremd wordt dan opgewekt door een dergelijke omgeving der acteerende personen. Zoo is men er toe gekomen, de natuur in het decor werkelijk te „verkunsten", door enkel symbolen te stellen voor hetgeen verbeeld moet worden. Deze symbolen zijn dan geen teekens als zoodanig, maar aanduidingen, die de verbeelding werkzaam maken. Gekleurde lichtbundels, geworpen op zeer eenvoudige vormen, die overeenkomen met de hoofdmassa's van het verbeelde natuurgegeven, wekken zeer sterk de illusie van hetgeen bedoeld is. Een prachtig voorbeeld hiervan is het feeërieke, maanverlichte woud door Lensvelt ontworpen voor Shakespeare's Midzomernachtsdroom. Het naturalistische decor maakt geen natuurlijken indruk en is zonder decoratieve kunstwaarde. Geheel anders staat het met de natuur-ensceneering in het filmspel. Deze wordt bij de opname „gefotografeerd", dat is een der beduidende verschilpunten met het tooneeldecor. Hierdoor wint de natuurnamaak in bedrieglijkheid, hetgeen zoo sterk kan zijn, dat niet te zien is in den film, of de rotsen, de huizen enz. echt of nagebootst zijn. Het filmspel speelt zich af in de natuur, of in een zoo handig geïmiteerde natuur, dat de werking dezelfde is. De fotografie, die zonder natuurlijke kleuren werkt, brengt schijn en werkelijkheid tezamen. De fotografie is oorzaak van het volkomen gelukken van het natuurnamaken, zoodat deze minderwaardige en kunstlooze decorbehandeling in het wezen der filmtechniek ligt. Evenals bij het overdenken der artistieke kwaliteiten van de fotografie te overwegen is gegeven, dat een naturalistische schildering altijd kunstvoller moet genoemd worden dan de beste fotografie, kan hier gesteld worden, dat het meest naturalistische decor meer „kunst" vertegenwoordigt dan de beste filmopname van een natuurdecoratie, al is daarmede niet gezegd, dat het bedoelde naturalistische decor een kunstwerk van eenige beteekenis zou zijn. Het gaat hier slechts

om de verhouding in beginsel. Bij die natuurlijke ensceneering behoort de massaregie, dus het laten bewegen van groote groepen personen in de onderscheidene tafreelen, die daarvoor in aanmerking komen; eigenlijk is dit de zuiverste zijde der filmopname, want tooneelspel, dat is „vertoonde woordkunst", kan de film niet geven, zoodat de verbeelde dialogen en overige bespreêingen slechts onnoozele vertooningen moeten worden voor onnoozelen, die door het steeds weer gulzig tot zich nemen van dezen armelijken schijn, zich de mogelijkheid afsluiten om aan dit geestelijk bedrog te ontkomen en voor hunne genieting zinrijkheid te eischen. In het tooneelspel zijn de figuranten, zoo zij noodig zijn, betrekkelijk gering in aantal; zij zijn zelf wederom teekenen van breede niet vertoonde menschengroepen, die door de enkele symbolische vertegenwoordigers in de verbeelding een werkelijkheid verkrijgen, die ten aanzien van de natuurlijk-verschijnende werkelijkheid, als „hoogere" werkelijkheid heeft te gelden. Het kunstwerk maakt het n.l. mogelijk, het ongeziene innerlijk zichtbaar te maken en het niet reëel verneembare tot bewustzijn te brengen; dat is de mysterie van de kunst en tevens hare geestelijke waarde. Ideeën komen niet te zien, maar kunnen worden gewekt door een passende verschijning. De tooneelregie en -decoratie voeren van zich af naar diepere gebieden, doen door zich heen schouwen naar geestelijke perspectieven en blijven zelf in hunnen decoratieven eenvoud op den achtergrond van het geestelijk gebeuren. Zoo is deze kunstfactor in de tooneelopvoering een deel, dat één van geest is met het geheel, waarin het aesthetisch, zinrijk functioneert. De film blijft in dit opzicht bij de lagere verschijning van een vergankelijke werkelijkheid, zoodat men bij de aanschouwing van de straat kómend bij wijze van spreken wéér de straat op gaat en men ten slotte heengaat zonder verheffing beleefd te hebben, en armer dan toen men kwam, want men heeft geld en tijd verloren, en daarvoor niets van blijvende beteekenis terug ontvangen.

Het spel van den filmacteur.

Geheel passend in den geest der verschillende gebieden is bij tooneel en film het spel van de acteurs. De dramatische woordkunst brengt den werkelijken zin, het wezen van hetgeen geschiedt, „dichterlijk" tot bewustzijn. In eene veeleenheid van personen, die niet slechts voor de verbeelding zijn gesteld, maar zichzelf verbeelden in gebaar en woord, wordt de dramatische woordkunst tot „tooneelspeelkunst". De levenswerkelijkheid, het werkelijke leven, wordt hier . . . gespeeld: persoonlijkheden, karakters, tegen elkaar uitgespeeld. In hoogsten aanleg geschiedt dat niet om het verloop van een bepaald „geval", maar om de oneindige Idee, die tot bewustzijn komt als de strijd tusschen het oneindige Wezen en de verschijnende innerlijke en uiterlijke menschelijke werkelijkheid. Het tooneelspel en de roman, inzooverre het daarin uitsluitend om de „handeling" gaat, zijn het ware voor de middelmatigen. In de tragedie wordt het goddelijke spel der met zich zelf „strijdende" en in zichzelf rustende werkelijkheid „dichterlijk" in menschelijke veeleenheid gespeeld. Het tooneelspel is een eigenaardige kunstkategorie. Wanneer de acteur zijn beste oogenblikken beleeft, n.l. als hij in functie is, als hij speelt dus, is hij niet zichzelf, maar . . . een ander. Bij het aanschouwen en aanhooren van het tooneelspel, verdiept zich onze geest in de personen en wordt één met hun denken en handelen. Het spel, dat den geest moet overvoeren van de reëele werkelijkheid naar de ideëele wereld der verbeelding, wordt daarin gesteund door een verbeeldingrijk docoratieven bouw der tooneeldecoratie, die met de ontzinnelijkende werking van de woordkunst één van geest is. Het acteeren op het tooneel brengt een „verkunste" werkelijkheid, die dan ook als zoodanig duidelijk uitkomt. De grimeering der acteurs, maar vooral hun spel brengt een „verbeelde" realiteit in levenden lijve, die geenszins twijfel laat aangaande de bedoeling. Men heeft in de komedie te zijn om „kunst" te aanschouwen, niet om een stuk levensrealiteit

zonder meer mede te maken. De beweging der acteurs, hunne groepeering, hun manier van zeggen en het woord dat zij spreken, het is alles naar eigen aard vorm van kunst, waarin het alledaagsche is opgeheven tot hoogere beteekenis en waarde. Hierdoor komt het, dat allerlei aandoeningen van zieliger geaardheid, dan in hoogsten aanleg in de zaak bedoeld zijn, mede doen in het hoogere gebeuren, maar voor hen, in wie de geest krachtig en zuiver werkzaam blijft, zijn deze factoren slechts voorbijzwevende en vluchtige stemmingen. Bij zieliger gesteldheid zal het gemoed zich licht in deze sfeer gevangen geven. Het ontbrekende van het woord in het filmspel doet dit onmiddellijk afdalen tot de lagere sensaties, tot de prikkeling van een gebeuren, dat als zoodanig en zonder geestelijken achtergrond, boeiend moet blijven. Welk zakelijk gebeuren blijft op den duur voor den diepen geest belangrijk? Het is een wezenlijk onvermogen van het filmspel, dat het steeds aan de buitenzijde der werkelijkheid moet blijven verkeeren. Het acteeren voor het opneem-apparaat is dan ook eigenlijk geen tooneelspelen in den besten zin des woords; de filmacteurs stellen werkelijke menschen voor zonder meer, waartoe de fotografie weer in staat stelt, evenals bij de natuurnamaak inzake het decor. Hierdoor ontstaat een onechte echtheid, die het acteeren maakt tot een kinderachtige gedoe van menschen, die meenen een ander, i.c. den toeschouwer, wel wat te kunnen wijsmaken. Het is een mal geval in een stuk natuur menschen een spel te zien vertoonen, dat door zijn reëelen vorm niet meer op een spel gelijkt, omdat het werkelijkheid moet schijnen, terwijl wij toch weer beseffen, dat zij ons dat maar willen doen gelooven tegen beter weten in. Die dualiteit komt niet voor in het tooneelspel, waar alles tezamen verkunst teeken is, ondergeschikt aan de alles geestelijk samengrijpende en in zinrijk verband brengende en houdende woordkunst. Het filmspel, juist in de kunstfilm is voor wie er redelijk over nadenkt en aesthetisch inzicht heeft, een onaesthetische armelijkheid naar den geest, een zaak die haar geestelijk onvermogen in al haar geledingen doorloopend demonstreert. Met het gewennen aan de filmbeeldvertooning en het verliezen van belangstelling voor het tooneel hebben wij stellig een groot geestelijk en moreel verlies te boeken, wanneer althans het tooneel bedoeld wordt in zijn beste uitingen, dus zonder de nedertrekkende factoren, die ook in deze kunst kunnen insluipen en haar kunnen dreigen met ontkunsting; ook het tooneel gaat hier en daar in dit opzicht geenszins vrij uit. Er zijn titels van tooneelstukken, die in schaamteloosheid voor sommige filmaankondigingen niet onderdoen. Maar nemen wij den in moreel opzicht toelaatbaren film in verhouding tot het goede tooneel, dan dient erkend te worden, dat het volk door de vele filmvertooningen, die het te aanschouwen krijgt, geestelijk ondervoed wordt, hetgeen op den duur jammerlijke resultaten zal gaan afwerpen. De beteekenis van het filmbeeld is voor onze cultuur tot heden niet opbouwend geweest, omdat het geen of te weinig innerlijke waarden heeft vermogen aan te kweeken. Het heeft den weg naar het innerlijke leven niet kunnen banen en heeft den mensch doen verdwalen in de doolhofpaden der vergankelijke nietigheid.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

WAT IS DECORATIEVE KUNST?

Nu er een „exposition de l'art decorative" gehouden wordt, is 't nuttig om zich af te vragen wat hieronder verstaan wordt, of verstaan moet worden.
Dit is echter niet gemakkelijk te beantwoorden, aangezien er veel aanverwante begrippen onder denzelfden naam gevangen worden, zooals daar zijn:
a. toegepaste kunst;
b. monumentale kunst;
c. sierkunst en
d. nijverheidskunst.
Bezien we deze één voor één in verband met den verzameltitel decoratieve kunst, dan krijgen we zeer verschillende aspecten, die hier onder volgen.
a. Toegepaste kunst. Wat is toegepast en waarop is het toegepast? De kunst als een schoonheidsgedachte is toegepast. En ze is toegepast op de materie, aangepast aan de materie. De gedachte is dus *dienende.*
b. Monumentale kunst. 't Is de kunst die het monument als arbeidsveld heeft, of die in zichzelf monument is. Een monument hoort te zijn: grootsch (in vorm of in wezen), zoo mogelijk universeel. Het symbool is z'n machtig werkmiddel. Breed gezien kan men zeggen dat de schoonheidsgedachte hier niet dienende is, doch aandacht opeischend.
c. Sierkunst. Dit is niet synoniem met toegepaste kunst. Een versiering is een détail, dat aandacht opeischt. Men kan dus niet zeggen, dat de schoonheidsgedachte hier zuiver dienende is. Integendeel. De sierkunst is 'n soort van toegepaste kunst, dat men zou noemen opgeplakte kunst. Voor haar zijn slechts twee (on)mogelijkheden. Of ze is noodig om een tekort in schoonheid der constructie op te heffen (en dit kan ze nooit) of ze is niet noodig (en dan is ze evenzeer uit den booze). Na deze kunsttak der O. W. komen we tot
d. Nijverheidskunst. Vertalen we nijverheid door 't meer inheemsche woord industrie, dan merken we dat we hier een zeer voorname tak van kunst hebben voor den modernen tijd. Volgens het woord is het kunst, die tot arbeidsveld heeft: de machinaal en fabriekmatig geproduceerde artikelen. De schoonheidsgedachte hoort hier zeker in dienst der materie te staan; maar bovendien hoort ze in dienst te staan der machine, die de materie vormt en vervormt.
Door de quantiteit van het te verwerken materiaal *en* door de bizondere manier van realisatie, is deze tak van kunst een der meest gewichtige in den tegenwoordigen tijd.
Komt nu de vraag wat is *decoratieve kunst.* Beschouwen we het woord decoratief naar z'n afleiding, dan komen we ook hier tot twee zeer verschillende aanzichten. Is decoratief afgeleid van 't latijnsche *decorum* (= volgens Larousse tenue, houding, uiterlijk, ornament, versiering), dan is decoratieve kunst de kunst, die zich bezig houdt en tot arbeidsveld heeft het uiterlijk der dingen (in 't algemeen) en in 't bijzonder de kunst der versiering. Het is dan aandacht opeischende; door détails opwekkende (of prikkelende) kunst.
Doch denken we bij de afleiding meer aan het woord „*decor*" (d. i. requisiet van het tooneel, in 't algemeen achtergrond waartegen gespeeld wordt), dan moet onder

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
12 SEPTEMBER 1925

decoratieve kunst verstaan worden de *dienende* kunst, die het verstaat een object voordeelig uit te laten komen zonder zelf naar voren te dringen; hier is het dus het tegengestelde van aandacht opeischende kunst. Zoo gezien is de decoratieve kunst een soort van klankversterker van 't object dat ze dient. Om in moderne taal te spreken ze is de artistieke amplificateur.
In dezen zin is de decoratieve kunst niet uiterlijk noch innerlijk, ze is alleen de dienstvaardige dienaresse van het object. En ze zal 't beste hare taak vervullen, als ze (de radiomenschen weten 't wel) harmonisch met het object afgestemd is.
En zooals men niet twee heeren dienen kan, kan *zij* ook niet meerdere objecten dienen. Een soort van confectie-decoratief, klaar voor alle gevallen is een artistiek onding. Noodgedwongen is ze aangewezen op een grijze toon en neutrale houding; want. . . . in een twijfelachtige soep zal elke kluif lekker smaken.

Een volgende maal hoop ik een en ander te schrijven over de Parijsche tentoonstelling en in hoeverre die internationale soep van twijfelachtig gehalte is.

T. BOTTEMA.

A. ET A. ER OP OF ER ONDER.

Na een jarenlange periode van volstrekte lithargie hebben zich het afgeloopen voorjaar in het Genootschap A. et A. verschijnselen voorgedaan van een schuchtere opleving. Er is wat gerommel geweest van ontevredenheid, wat verlangen naar ernstige studieclubs en naar gezellige avondjes, wat drang naar genootschapsdaden, zoo maar in de ruimte, er is zelfs voor deze verjongingsbeweging een commissie benoemd (A. et A. moet dan toch wel zwaar ziek zijn), die het bestuur op de vingers heeft durven tikken, toen het met een lapmiddeltje wou aankomen.
Inderdaad lapmiddeltjes zullen niet voldoende zijn om het genootschap wederom gezond en krachtig levend te maken en het protest van de hervormingscommissie, voorkomend in Architectura van 11 Juli wekt het vertrouwen, dat zij haar werk grondig opvat en te zijner tijd voorstellen zal doen, die diep in de organisatie der vereeniging zullen ingrijpen.
Toch zullen reorganisatie-voorstellen alleen, hoever ze ook mogen strekken, geen resultaten hebben, als niet in de eerste plaats de geest van het genootschap zich wijzigt. Daarover is tot nu toe niet gesproken, althans niet duidelijk, maar ik ben overtuigd, dat onder dat beweginkje voor hervormingen en nieuwe organisatie, diepere motieven smeulen; een protest allereerst tegen den geest van, elke vereeniging fnuikend, individualisme en alle levende architectuur belemmerend aestheticisme, en bovendien een diep, wellicht nog niet geheel bewust en in zijn consequenties nog niet geheel doorvoeld verlangen naar een gemeenschappelijk ideaal, dat voorkomt uit een voor deze tijden nieuwen geest. Dit diepere verlangen kan wel wederom bedolven geraken, bijvoorbeeld onder reorganisatie-verwikkelingen, maar onweerstaanbaar, zal dan de nieuwe geest elders uitbreken.
Zoo gezien zijn deze verschijnselen in de vereeniging veel en veel belangrijker, dan de leiders en andere betrokkenen wel vermoeden.
Zoo gezien is, wellicht meer dan ooit, het welslagen of het verloopen van het thans in gang zijnde beweginkje van beslissenden invloed voor de eerste tienallen jaren. Voor het Genootschap A. et A. beteekent de uitslag het er op of er onder in de wereld van het architectonisch kunnen. Het gaat er om voor A. et A. de plaats te herwinnen, waarop het van oudsher getoond heeft, recht te hebben maar waarvan het, ondanks een zeer groot ledenaantal, ondanks de zeer verzorgde periodieken, ondanks de vele schijnsuccessen in de officieële kunstwereld zonder eenig protest, zonder het zelf goed begrepen te hebben, jammerlijk is afgesukkeld. Het gaat er om voor A. et A. zich opnieuw bewust te worden en opnieuw strijdbaar te zijn. Laat het inzien, dat het werkelijke leven met zijn eischen en zijn schier onbeperkte kunnen, dagelijks bewijst oneindig veel creatiever te zijn en in zijn scheppingen veelal op den duur veel zuiverder te zijn dan een tot het uiterst gecultiveerd individualisme en een zwaarwichtig, doodgekeken aesthetiscisme (twee begrippen, die wel niet veel met elkaar te maken hebben, maar die toch naast elkaar de laatste tien jaren A. et A. beheerscht hebben). Laat het eenerzijds in het nieuwe verjongde wereldbeeld, dat ondanks, de architecten, ondanks A. et A., ondanks kunstbescherming en bevordering, doorbreekt, door verhelderd aanschouwen, door van misverstanden bevrijd en opnieuw ordenend voorstellen, de eeuwige waarden hervinden, die door alle tijden heen aan de zichtbare wereld beteekenis hebben gegeven. Laat het anderzijds een open oog hebben voor wat er eindelijk te voorschijn komt uit de wonderlijke mengeling van revolutionaire schilder- en beeldhouwkunst-stroomingen der laatste tien of vijftien jaren, waarbij achter de terugkeerende elementen, de meest volhardende zoekers, onverwacht in een gelouterde, schoon ijdel-theoretische, geheel onwezenlijke architectuur een echt spoor — zij het ook een geheel ander dan zij oorspronkelijk zochten — terugvinden.
Reeds treden, verspreid over geheel Europa, werkers van verschillende artistieke herkomst, maar verwant naar den geest, te voorschijn met het nieuwe besef van hervonden oude waarheid. Straks komt een breede stroom. Laat A. et A. zorgen daarbij te wezen, om niets met al zijn vormengetroetel, zijn geveltjesmakerijen, zijn aesthetische verzorgingsmaniën en dynamische misverstanden, met zijn stedebouwkundige schemaziekte en gedocumenteerde zwaarwichtigheid, met al zijn decoratief fetichisme der kunstnijverheid — allemaal zaken welker voorspoedig gedijen de A. et A.ers en vele anderen buiten 't genootschap met ingenomenheid beschouwden — aan den kant te worden gezet.
Indien er onder de leden van A. et A. waarlijk de gemeenschappelijke wil bestaat om:

De Architectuur te verlossen van de doelloosheid, grilligheid en verkwisting van het individualisme en van de zwaarwichtigheid der kunstenaarspose van den architect;
van den waanzin van het expressionisme, de gemakzucht, en banaliteit der overal voortwoekerende vierkante ziekte en van alle andere zielige modevormgedoe; van het geringeloor van zinledige aesthetische sophisterij;
van de verstrikkingen der flirt met zoogenaamd decoratieve schilderkunst en zoogenaamd bouwbeeldhouwwerk en bouwplastiek.

Het architectenberoep op te heffen uit de achterlijkheid van zijn monnikenwerkmethoden, de productiewijze — in zooverre er overeenkomst bestaat, op te voeren tot het peil van die der hedendaagsche technische industrieën.

Den stedebouw te bevrijden van de belemmeringen van geheel verloopen technische tradities (niet te verwarren met de technische eischen, die juist door deze tradities in het gedrang komen), van den dwang van zinledige aesthetische vooropgesteldheden.

De „Kunstnijverheid" te verlossen van zichzelf of anders gezegd de geheele scheppend-technische nijverheid, die aangeduid wordt door de zonderlinge woorden „kunstnijverheid", „nijverheidskunst", „toegepaste kunst", „decoratieve kunst", te verlossen van wat haar vertroebelt: de decoratie om haar zelfs wil.

De Architectuur, den Stedebouw en de Nijverheid, voor zoover deze door de „kunstnijverheid" in haar groei belemmerd is geweest, uitgaande van de bestemming in het vragende leven, door begrip helder, door *onverbiddellijke aanvaarding*, door eindelooze zorg en liefdevolle toewijding in de breedste en steeds voortgezette samenwerking tot de hoogte van het beste in den mensch op te voeren en hunne beteekenis slechts te zoeken en te vinden in het klare antwoord op de vraag van het leven;

dan is een herleving, een opbloei van het Genootschap aanstaande.

Over de geheele linie zal de actie begonnen moeten worden, want alle bovengenoemde punten, hoe heterogeen ze ook lijken, houden verband met elkaar.
Zuivere architectuur is niet mogelijk in verkeerd geworden stedebouw, evenmin als goede stedebouw een individualistische of mode-architectuur verdraagt. Architectuur noch stedebouw zijn ooit te redden geweest door aesthetische voorschriften, maar indien deze beide in hun wezen gezuiverd zijn, werden ze overbodig (de primitieve strijd tegen de beunhazen-eigenbouwers zij hier even buiten beschouwing gelaten). Zoo kan de productie-wijze der architecten pas verbeterd worden, indien de architectuur bevrijd is van alle individualistische en alle vorm- en modegedoe. Zoo wordt het louter decoratieve der kunstnijverheid futloos of hinderlijk tusschen de kracht van een zuivere architectuur. Zoo verdraagt zuivere architectuur geen decoratieve schilderkunst of plastiek, of juister, verdraagt het hedendaagsche leven deze beide niet in de architectuur, terwijl, omgekeerd, schilder- en beeldhouwkunst slechts zuivere architectuur verdragen kan.
Een zee van werkzaamheden staat het herleefde genootschap te wachten.
De volgens de bovenaangeduide opvattingen geredigeerde genootschapsperiodieken zullen deze moeten uitwerken en verruimen; ook het al te puriteinsche er van wegnemen (de mensch kan nu eenmaal gelukkig niet leven bij redelijke leerstellingen alleen. Het tegendeel geheel te ontkennen zou even verkeerd zijn als er geheel aan te vervallen. Vooral in de grensgebieden der „nijverheid" komt deze zijde telkens te voorschijn, maar deze behoeft niet georganiseerd te worden aangekweekt; ze zorgt wel voor zich zelf). De meening van het groote publiek, dat de laatste jaren net zoo mooi met de artistiek-intellectueele voorlichting der „kunstkenners" begon mee te loopen, zal opnieuw moeten worden bewerkt.
Demonstratieve tentoonstellingen (geen algemeen representatieve tentoonstellingen die eerder schadelijk dan nuttig zijn) zullen naast de uitgevoerde werken de belangstelling wekken moeten en het juiste inzicht geven in den nieuwen koers naar het oude doel.
De grondgedachte van de normalisatie en van de serieproductie zooals die algemeen is bij de hedendaagsche technische industrie, zal verder en krachtiger bij de architectuur moeten worden ontwikkeld dan tot nu toe aarzelend aangedurfd is.
Aan de hulpindustrieën, de industrieën voor bouwmaterialen en outillage zal georganiseerde leiding moeten (en kunnen) gegeven worden om deze te doen verheffen boven het veelal voorkomende jammerlijke peil van dilettantistische quasi-artistiekheid van thans.
De opvattingen inzake de persoonlijke auteursrechten op den geestelijken eigendom zullen moeten worden herzien, opdat overdrachten van deze beter mogelijk worden dan thans.
Algeheele wijziging van het doel en werkwijze der schoonheidscommissies zal moeten worden bevorderd.
Propaganda op het gebied van den stedebouw zal moeten worden gevoerd voor de algeheele verandering van het straten- en woningblokkensysteem in een stadsaanleg met ruimte, licht en lucht, waar evenals in de tuindorpen, het leven en de architectuur weder mogelijk wordt.
Het onderwijs in architectuur, stedebouw en nijverheid zal moeten worden doortrokken van bovenstaande opvattingen, terwijl de geschiedenisleer van deze, in zooverre ze instructiën of propagandistische waarde bezit, zal moeten worden herzien.
Aansluiting zal moeten worden gezocht met alle geestverwante werkers in binnen- en buitenland.
Ziet hier puntsgewijs, en dan nog zeer gebrekkig en onvolledig een werkprogramma voor A. et A. indien onder de leden inderdaad een gemeenschappelijke wil tot een groot ideaal bestaat, indien de leden meer willen dan een paar goed verzorgde tijd-

schriften en eenige lezingen in den winter, indien zij in het architectengenootschap A. et A. willen blijk geven van hun geestverwantschap, van hun eenheid op de eenige wijze als dit in een vereeniging van scheppende werkers mogelijk is.
Aug. 1925. A. BOEKEN.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

Prijsvraag Olympische medaille.
In aansluiting met haar vorige berichten inzake de Prijsvraag voor een Olympische medaille, moet de Pernamente Prijsvraagcommissie tot haar leedwezen mededeelen dat het aan het *Nederlandsch* Olympisch Comité, ondanks herhaald rappel, niet is gelukt, van het *Internationaal* Olympisch Comité de zekerheid te verkrijgen dat tijdig een competente Internationale jury voor de eindbeoordeeling der inzendingen van de verschillende landen, zal worden aangewezen.
Tot welke, de kunstenaars en de artistieke waarde eener prijsvraag, zeer ernstig benadeelende praktijken het niet vooraf benoemen en bekend maken van een competente jury kunnen leiden, daarvan zijn de voorbeelden, ook in internationale prijsvragen en van recenten datum, genoeg bekend en helaas weinig vertrouwen wekkend.
Daar het Nederlandsch Olympisch Comité, dat door zijne zeer op prijs gestelde medewerking het Nederlandsche deel van de prijsvraag in overeenstemming heeft gebracht met onze regelen en gedaan heeft wat het kon om tot een juiste regeling van het *eindconcours* te geraken, de hier ingekomen antwoorden, door de Nederlandsche jury bekroond, niet van *mededinging aan het eindconcours zal kunnen terughouden*, meent de P. P. C. de Nederlandsche mededingers er op te moeten wijzen dat de inzendingen van de Nederlandsche prijsvraag mogelijk zullen worden blootgesteld aan een eindoordeel van niet-bevoegden.

Prijsvraag Sint Lucas-Goudsmit voor behangselpapier.
Door de Vereeniging Sint Lucas te Amsterdam werd, eenigen tijd geleden, ten behoeve van en in overleg met de Firma Goudsmit aldaar, een prijsvraag uitgeschreven voor behangselpapier.
Na onderzoek van het programma voor deze prijsvraag, bleek het de Permanente Prijsvraagcommissie dat daarin eenige bepalingen voorkwamen, met name die omtrent auteursrechten, de anonimiteit der inzendingen, het juryrapport, enz., die aanleiding tot moeielijkheden zouden kunnen geven bij de afwikkeling der prijsvraag.
Naar aanleiding daarvan zocht de P. P. C. overleg met den prijsvraaguitschrijver teneinde de gewenschte verbeteringen in het progamma aan te brengen, welk overleg ertoe heeft geleid dat laatstgenoemde bereid was geheel aan de door de P. P. C. geuite wenschen tegemoet te komen en een door haar opgestelde aanvulling van het programma te aanvaarden, welke aanvulling op aanvraag bij de Vereeniging Sint Lucas te Amsterdam verkrijgbaar is gesteld.
In verband hiermede kan de P. P. C. den kunstenaars de medewerking aan deze prijsvraag ten zeerste aanbevelen.
Wijziging Prijsvraag behangselpapier.
In het programma voor deze prijsvraag worden de navolgende wijzigingen aangebracht, in overleg met de „Permanente Prijsvraag ommissie" en het Bestuur der Vereeniging „St. Lucas".
1. De volledig bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van den prijsvraaguitschrijver, doch alle ontwerpen blijven het geestelijk eigendom der ontwerpers, wier namen bij eventueele reproductie op het fabrikaat op niet storende wijze vermeld worden.

De prijsvraaguitschrijver heeft het uitsluitende recht om de ontwerpen, nadat de prijzen zijn uitbetaald, te reproduceeren en in den handel te brengen, en daarvan het gebruik te maken dat uit het, met de prijsvraag beoogde doel voortspruit.
De prijsvraaguitschrijver heeft het recht om bij het inbreuk maken op het auteursrecht op de ontwerpen door derden, zulks rechterlijk te vervolgen, bijaldien de auteur zelve niet geneigd is of door ontsteltenis of door ontstentenis daartoe niet in staat is dit te doen.
Een en ander is eveneens van toepassing op de aangekochte ontwerpen.

2. De jury zal haar oordeel over de ingekomen werken in een gemotiveerd rapport neerleggen binnen vier weken na den datum van inzending der ontwerpen.
De uitslag der bekroning zal in ten minste 5 groote dagbladen bekend gemaakt worden.
3. Wanneer de jury geen volledigen eersten prijs kan toekennen, heeft zij het recht de uitgeloofde prijzen geheel of ten minste voor de helft van het totaal bedrag, te verdeelen over ten hoogste drie ontwerpen. De prijsvraaguitschrijver kan in dit geval alleen in nader overleg met de gedeeltelijk bekroonden tot uitvoering hunner ontwerpen overgaan.
4. Het correspondentieadres moet niet op de buitenzijde van den naambrief vermeld worden doch in eene afzonderlijk couvert gesloten worden. Op de beide couverts moeten respectievelijk de woorden *naambrief* en *correspondentieadres* voorkomen.
Behalve den naambrief van den volledig eerstbekroonde zal geen naambrief, zonder toestemming van den bekroonde worden geopend.
5. Bij de tentoonstelling zal het juryrapport ter lezing liggen, en aan elk inzender zal, over zijn correspondentieadres, een bewijs tot kostelooze toegang tot de tentoonstelling worden toegezonden.
6. Alle ontwerpen zullen van den dag der inzending tot dien van de terugzending, die franco geschieden zal, tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van *f* 50.— per ontwerp.
7. De ontwerpers blijven gedurende een maand na de tentoonstelling ter beschikking van den prijsvraaguitschrijver. De prijsvraaguitschrijver heeft het recht de bekroonde, respectievelijk de aangekochte ontwerpen ter reproductie af te staan aan vakbladen of kunsttijdschriften zonder gehoudenheid daarvoor den ontwerpers eenige schadeloosstelling te betalen.
8. Voor zoover niet reeds uit de bepalingen van dit programma blijkt, zijn op de prijsvraag van toepassing de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw-Ambachts- en Nijverheidskunst.
9. Exemplaren van dit programma zijn verkrijgbaar aan het adres van de Vereeniging St. Lucas, Keizersgracht 648, Amsterdam.

Prinsengracht 195, Amsterdam. L. GOUDSMIT.

P. S. Het bedrag der gekochte vellen Teekenpapier, dat niet zal worden opgevraagd, wordt gestort in de Kas der noodlijdende Kunstschilders.

KUNSTAARDEWERKFABRIEK „DE RIJN".

Leiderdorp, 24 Juli 1925.

„Ongegund brood wordt het meest gegeten".

L. S.

Naar aanleiding van een circulaire, verspreid door de N. V. Brouwer's Aardewerkfabriek „Vredelust", betreffende een proces tusschen genoemde N.V. en ondergeteekende, komt het mij gewenscht voor, dat rondschrijven, hetwelk slechts eenzijdig is opgesteld, aan te vullen en de zaak in een goed daglicht te stellen .... Den lezer laten wij dan gaarne het juiste oordeel over.

Na 15 jaar bij meer genoemde N. V. in dienst te zijn geweest (de laatste 7 jaar als meesterknecht), was ondergeteekende in 1918 wegens ontoereikende salarieering (*f* 18.— per week) genoodzaakt, zijn ontslag te nemen.
Na 3 jaar te zamen met den heer Nieuwenhuizen voor eigen rekening te hebben gewerkt, ontvingen wij zonder eenige waarschuwing een dagvaarding van gemelde N. V. tot betaling van *f* 2000.— schadevergoeding wegens het namaken van twee vaasjes en een tabakspot, voorwerpen, welke wij in den beginne maakten, doch reeds sinds een vijftal jaren wegens gebrek aan vraag naar deze artikelen uit onze aanmaakstaten waren geschrapt.
In een proces, dat hierna volgde, werd Brouwer in het ongelijk gesteld en de vordering hem ontzegd, echter in hooger beroep benoemde het Hof een commissie, welke in een vijf folio groot rapport tot de conclusie kwam, dat twee van de drie voorwerpen, waar het in het geding om ging, inderdaad de gelijkenis vertoonden van Brouwer's werk. Hierop volgde een veroordeeling en wel tot betaling van .... *f* 150.— schadevergoeding.
Het spreekt van zelf, dat het spreekwoord „Zoo baas, zoo knecht" ook hier weerklank vond, en het was dan ook niet te verwonderen, dat ons eerste werk, ook al dachten wij er niet aan na te bootsen, geleek op het werk, waaraan wij 15 jaar medearbeidden en voor het grootste deel aan ons was opgedragen.
Zoo vond men „den stok, waarmede men den hond wilde slaan". Uit het feit, dat het geding slechts kon loopen over drie voorwerpen, volgt, dat ons werk een eigen karakter heeft en staan wij dan ook sinds jaren stevig in eigen schoenen.
Wij zullen nalaten de circulaire van Brouwer te kwalificeeren. B. schijnt het intellect van den lezer niet erg hoog aan te slaan, indien hij meent met de laatste alinea, welks zinlooze inhoud er op bedacht is U te intimideeren, veel succes te hebben. Alleen maken wij U er op attent, dat wij vol energie zullen voortgaan ons eigen werk af te leveren en hopen, dat wij op de nieuwe modellen, in eigen gevonden glazuurnuanceeringen, welke wij voortaan zullen maken onder de aesthetische leiding van den architect G. Koopman, nog zeer veel orders mogen boeken. Gaarne stellen wij U in de gelegenheid onze fabriek te bezichtigen, waar U kunt zien, hoe elk voorwerp een stuk handwerk op zichzelf is. Van Leiden gemakkelijk te bereiken per autobus, standplaats Turfmarkt.

Hoogachtend: „De Rijn".

H. ZAALBERG.

Het Handelsblad schrijft over het Schouwburgterrein voor dr. W. Royaards.

„Wij ontvangen onderstaand schrijven:
„Het blijkt mij, dat de vaagheid van het rapport der sub-commissie, waarin der Schoonheidscommissie advies werd gegeven i.z. het terrein aan het Kleine Gartmanplantsoen t.b.v. een schouwburg voor dr. Royaards, aanleiding is tot de veronderstelling, dat de Schoonheidscommissie het terrein ongeschikt heeft verklaard voor de gevraagde bestemming.
„Welke veronderstelling onjuist is.
„Immers, had de Schoonheidscommissie deze verklaring willen uitspreken, de commissie had het rapport-Boterenbrood, welke het terrein ondoelmatig noemde, niet met algemeene stemmen (minus 1) verworpen. In de vergadering der Schoonheidscommissie van 3 September l.l. heeft dan ook niemand, behalve de heer Boterenbrood, het terrein onbruikbaar voor de gevraagde bestemming verklaard. In genoemde vergadering heb ik, als lid der adviescommissie, een bezwaar gemaakt tegen de redactie van het commissierapport (dat den leden dier commissie niet ter goedkeuring werd gegeven) en wel tegen den volgenden zin: „Aan de subcommissie is bij een onderzoek ter plaatse gebleken, dat het

bezwaarlijk zal zijn op het door B. en W. aangegeven terrein een uit stedebouwkundig oogpunt toelaatbaar gebouw te stichten", aangezien deze zin niet weergeeft de opinie der subcommissie.
„De meening der sub-commissie, zooals die in de pleno vergadering bleek, komt hierop neer, dat een bebouwing aan het Kleine Gartmanplantsoen, de Zieseniskade afsluitend, uit stedebouwkundig oogpunt instemming verdient, doch dat het niet zeker is, dat de bebouwing die van een monumentalen schouwburg zal kunnen zijn, alvorens zulks uit ontwerpteekeningen is gebleken.
„Alleen omdat deze meening der subcommissie in de discussies ter vergadering der Schoonheidscommissie tot uiting kwam en daarmede ter kennis van B. en W., heb ik vóór het onjuist geredigeerde rapport der subcommissie gestemd."

J. F. STAAL.

WIJSGEERIGE CITATEN EN OVERWEGINGEN.

Uit: *W. A. van Konijnenburg*, „De aesthetische idee".

De natuur bevrucht niet elke kiem. Niet alle korenaren zijn even rijk gevuld.
De menschheid, gelijk een vlechtwerk van gezonde en rotte twijgen, wordt door geaarde en ontaarde individuen ineen gevat.
Edel streven en ijdele lust bestrijden elkander; volkeren in bloeienden welstand en voorspoed worden in haat en oorlog gewikkeld, en de oudere generaties zijn verplicht het onrecht te doen voortbestaan, de jongere generaties als inzet voor het noodlottige spel te misbruiken.
De menschheid bedreigt zichzelve door eigen onvolkomenheid.
In de perken der welverzorgde tuinen ontkiemt het kwade kruid, dat tiert en groeit tot de wieder het verdelgt of totdat, door verzorgende cultuur, de wilde plant tot nieuw en jong leven wordt veredeld.
De aesthetische zin is schepper en verdelger, verplicht het individu tot minnen en haten, tot strijden of verzorgen, in vroomheid of verzaking te leven, al naar verwezenlijking van zijn ideaal het eischt.
De weg naar schoonheid kan door duisternis gaan, maar de aesthetische zin als eigen diepste wezen, blijft onaantastbaar en bekroont, gelijk de hemel de aarde siert, het leven in gestadigheid.
Boven de donkere luchten blijven de sterren in reinen glans.
Het harmonische, in tijden van droeve bevangenheid achter het kwaad verscholen, zal gelijk de sterren in onbezoedelde praal verschijnen.
Donker eindigt de dag en in duistere nacht herboren, stijgt de lichtende zonne tot den nieuwen dag.
En het nieuwe licht blijft de oude aureool om het nooit ontvouwde duister.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

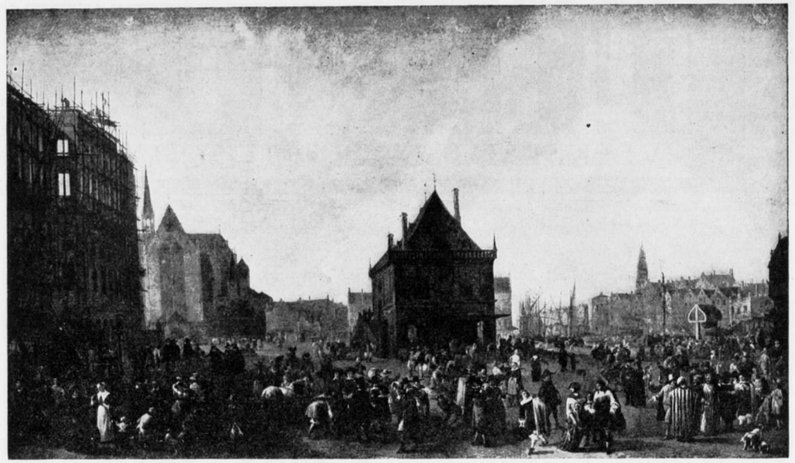
REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

HET JUBILEUM VAN AMSTERDAM.

De viering van het 650 jarig bestaan van Amsterdam heeft, zooals te begrijpen is, de belangstelling van het Amsterdamsche Genootschap Architectura et Amicitia. Niet zoozeer het feit, dat Amsterdam nu juist dat aantal jaren bestaat is voor A. et A. het hoofdmoment van interesse, want deze hoeveelheid jaren bepaalt slechts een gestelde grens, die de relativiteit heeft van alle grenzen. Niettegenstaande die betrekkelijkheid beteekent deze grens dan toch een moment van terugblik op het verleden en misschien ook van nadenkendheid in zake de toekomst. Het Genootschap A. et A., dat gedurende ruim 60 jaren de ontwikkeling van Amsterdam van een bepaalde zijde, n.l. die der beeldende kunst en voornamelijk der architectuur heeft meegemaakt niet alleen, maar ook inzooverre het de ideëele belangensfeer betrof, heeft bevorderd en geleid, mocht niet nalaten van zijn gevoel voor Amsterdam en tevens van zijn bewust-zijn, factor te mogen heeten in het groote cultureele geheel dat dezer dagen is herdacht, blijk te geven. Dit nummer van Architectura zal daarom in het bijzonder aan Amsterdam gewijd zijn.
Onze veelbewogen en haastig doorleefde tijd moge weinig gelegenheid bieden tot overpeinzing, toch zullen velen door het jubileum van de hoofdstad, daartoe voor een wijle als vanzelf gekomen zijn. De gedachten zullen allicht zijn uitgegaan naar de beroeringen van het verre verleden, de groei in strijd en overwinning, wisselend als de kansen in een spel en zij zullen misschien tot een weemoedige rust gestild zijn voor het zelfportret van den grijzen Rembrandt, waarin heel een rijk menschenleven vol prachtige oogenblikken en vol bittere teleurstelling is vastgelegd. Een menschenleven? Hèt menschenleven. Hoe ver staan wij allen van elkaar, hoe weinig kunnen wij elkaar verstaan of willen wij verstaan elkanders innerlijke ontroeringen, en toch schrijden wij naast elkaar voort en vormen een cultuur, eigenlijk ondanks ons zelf. Elke dag, elk uur, elk tijdsdeel, dat doorleefd is, is in de historie opgenomen; een snelle ontbloeiing van telkens nieuwe cultuurbeelden aan wederom verouderden heeft zich, al naar de tijd meebracht, in meer of minder geleidelijken, maar altijd onafwijsbaar noodwendigen gang voltrokken. En de gedachte gaat naar de eigenaardige taak, die het Genootschap zich daarin, uiteraard zijn ideëel karakter, zag toegewezen. Ook deze idealiteit is vaak misverstaan en zal velen onbelangrijk hebben moeten schijnen. Juist echter naast en tezamen met de door andere Genootschappen behartigde, meer zakelijk gerichte bemoeiingen, is de zuiver ideëele arbeid van A. et A. in de groei van Amsterdam als een belangrijke factor te erkennen. Inzooverre heeft A. et A. zijn deel moeten, maar ook kunnen bijdragen in de vorming van het tegenwoordige cultureele beeld van de hoofdstad van ons land.
Voor velerlei gebieden is op onderscheidene wijzen Amsterdams' lof uitgesproken; het moet hier in het bijzonder ten aanzien van architectuur en beeldende kunsten gezegd worden, dat Amsterdam het centrum bij uitnemendheid is mogen worden van aesthetisch kunnen. Dat is een zeer belangrijk iets, dat het grootste kunnen op

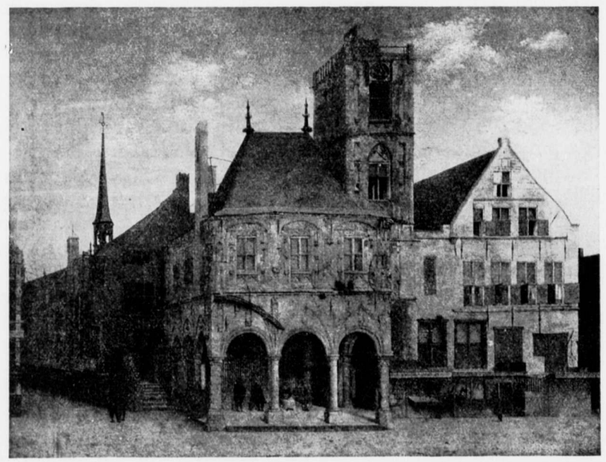
29E JAARGANG
19 SEPTEMBER 1925

LINGELBACH DE DAM TIJDENS DEN BOUW VAN HET NIEUWE STADHUIS

een der gebieden van het hoogere juist in een bepaalde plaats mogelijk blijkt. Niet elke voedingsbodem is voor een groei geschikt. Maar Amsterdam is in waarheid de hóófdstad des lands; daar blijkt die gunstige sfeer te zijn, die de besten samenbrengt en tot scheppen voert. Amsterdam staat in de rij der groote steden, naar hare aesthetische mogelijkheden gerekend, vooraan. Niettegenstaande de rijke opbloei, die wij kennen, vraagt de tijd nieuwe verwerkelijking. Het heden is meteen verleden en wij bewegen ons steeds in het toekomende, maar niet zonder bezinning ten aanzien van en leering uit het verleden. Amsterdam ontwikkelt zich en A. et A., dat steeds op zijn post is geweest hoopt ook in die toekomst een ontplooiing van het beste, wat op kunstgebied in Amsterdam op verwerkelijking wacht, te kunnen bevorderen.

H. C. VERKRUYSEN.

SAENREDAM HET OUDE STADHUIS

GEDENKEN EN VOORWAARTS ZIEN, DOOR H. TH. WIJDEVELD.

Een voorstel met 7 teekeningen.

Amsterdam viert feest en staart de verre eeuwen door naar zijn ontstaan. Bezongen worden ze: de Grooten, die machtig bestuurden; geëerd, die helder formuleerden; gehuldigd, die edel de schoonheid wrochtten. We spreken van Graven en Heeren, van Vorsten en Edelen, van Stedehouders en Bestuurderen. Het oude komt weer tot ons. Maar ook wie leeft behoort aan de geschiedenis, wie werkt heeft deel aan de herdenking, want ook zijn arbeid is van waarde. Zonder de dooden geen glorierijke stad, zonder de werkenden geen levend Amsterdam. Hand in hand, van hart tot hart groeit zij in gestadigen drang; van de tournooien der ridders naar het wereld-tournooi der steden; van dorp tot metropool. Het oude valt, het nieuwe verrijst onophoudelijk.

Weg is de dertiende eeuw met haar burcht aan den Amstel, weg de veertiende eeuw met haar wallen en schansen, weg de vijftiende eeuw met haar grachten en muren, weg de zestiende eeuw met haar schepen, poorten en dijken, weg de zeventiende eeuw met haar torens en machtige huizen, met haar schutters en stralende burgers, weg de achttiende eeuw met haar beurzen en patriciershuizen, weg ook de negentiende eeuw met haar nabloei en aanloop naar het nieuwe. Zoo sterft de kracht van al dit oude leven, maar het lichaam blijft en wordt opnieuw beleefd!

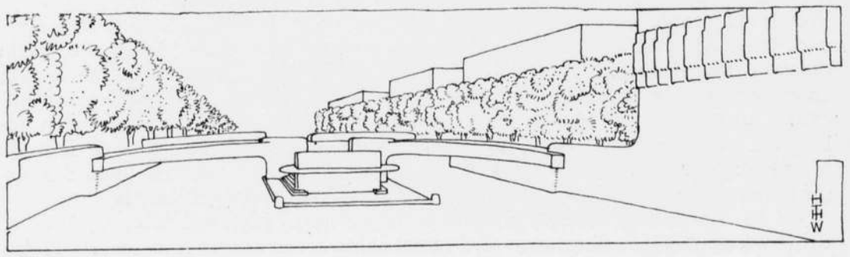
Wie de stad kende van-uit zijn prilste jeugd, wie door haar straten zwierf en schreiend den weg verloor, wie de oude steegjes doorkruiste en de haven, wie in de grachten vischte en in het water viel, wie loerend op ondeugd de politie verschalkte en lachend de dienstmaagden bedotte, wie het geld voor de paardentram versnoepte omdat hij zelf sneller liep, wie als jongen van de school kwam en zijn werk in het hart der stad vond, wie langs de grachten droomde, wie 's nachts naar de oude torenklokken luisterde, wie zijn liefste hier geleidde en wie zijn kinderen zag opgroeien in het oude Amsterdam, bemint zijn stad en bewondert haar.

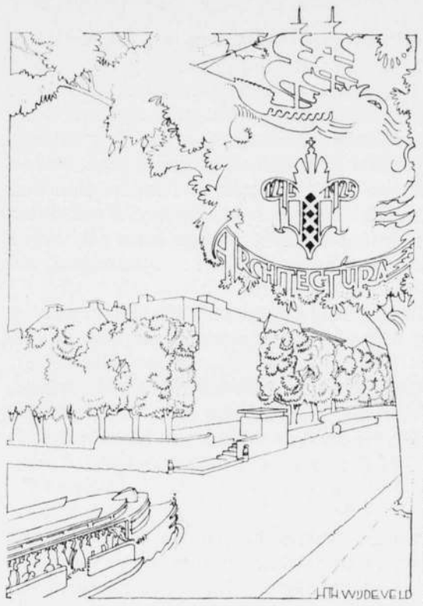
Maar in zijn liefde zal hij sterk zijn en niet . . . ziende blind. Wat nagelaten is, wordt als een heilige erfenis aanvaard en zal nieuw leven krijgen; wat door de Tijden

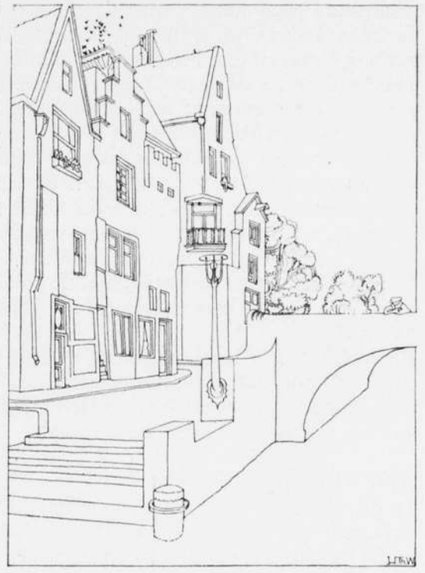

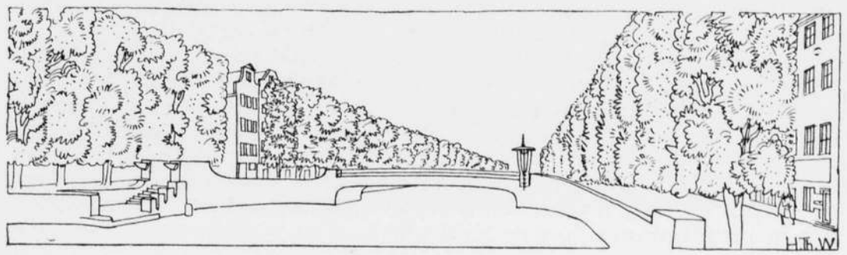
sterven moet, zal met veel van het oude, in de herinnering verdwijnen. En toch zullen we noode afscheid nemen van wat de Tijd niet meer beleven wil.
Wie verdreef de patriciërs uit hun huizen, wie knaagde van uit de winkelstraten, vanaf de bruggen, de hoek-om, de grachten op, en wie drong zich in de mooiste huizen en stilste bochten, langzaam, maar onverbiddelijk zeker? Het Leven zelf! De nieuwe heerschers hebben het schoonste onzer stad in handen, de Banken en Kantoren. De rust der grachten is verdwenen, het verkeer snort nu langs het water, waar vroeger de schepen gleden.
Wie spreekt van de oude molens, die in ons land verdwijnen gaan? Wie treurt? Wij allen. Maar, wat eens Groot was, verkiest den dood boven het leven van den aalmoes.
Als de parel niet gedragen wordt, verliest de tooi haar tooverkracht. Zoo is het met 't oude in onze stad. Een door benauwenis stervende straat krijgt nieuw leven door verbreeding; een oud raadhuis wordt omgebouwd, een toren van bestemming veranderd, een brug verruimd.
En wat gaat er met het schoonste onzer stad geschieden, wat doen we met het Water, met de Grachten? Hebben we deze kanalen weleens alléén op een kaart gezien, die kilometers-lange ketting van glanzend nat, die duizende vergezichten en bochten? Waarheen met dit deel onzer erfenis?

Wie snel voorvoelt ziet in het troebel wordende water, de angst voor den dood aan verstikking door de bruggen, aan verdwijning door het dempen, aan doorboring door ondergrondsche tunnels, of de vernieuwende, nieuwste vinding. En zóó zal het geschieden, . . . als de parel niet gedragen wordt, . . . want het leven dezer tijden wil geen curiosa die alleen nemen en niet geven. De schoonheid moet praktisch nuttig zijn tevens, moet zijn, het zeker wetende: . . . ik ben er en mag er zijn. Ik bied en ontvang. Zoo alleen kunnen de oude grachten blijven stralen. Laten zij nuttig zijn, geef hun werk. Vul dat water met een druk-beweeg van schepen, bouw treden en platvormen, schep een vervoermiddel zooals de tram op straat, laat honderden snel-verkeerbooten door de grachten schieten. Waarom zal de gemeenschap ook hier niet de juiste oplossing vinden? Kan de tram niet aldus uit de binnenstad verdwijnen! Waar geen tram u brengen kan voert u de dienst der snelste booten. Wie vaart niet gaarne langs den Amstel, door de grachten naar zijn bureau? . . . Men vaart naar de nieuwe groeiende stad aan de overzijde van het IJ, men vaart naar plan Zuid en verder nog naar buiten. Zoo zullen de grachten nog leven! En als het berekenende cijfer niet onmiddellijk een batig saldo geeft, . . . welnu, dan tòch doen, het is onze plicht voor het behoud der schoonheid . . . en de Tijd loert en slaat zijn felle slagen.
Amsterdam herdenkt! De oude tijden zijn voor een oogenblik terug gekeerd, . . .

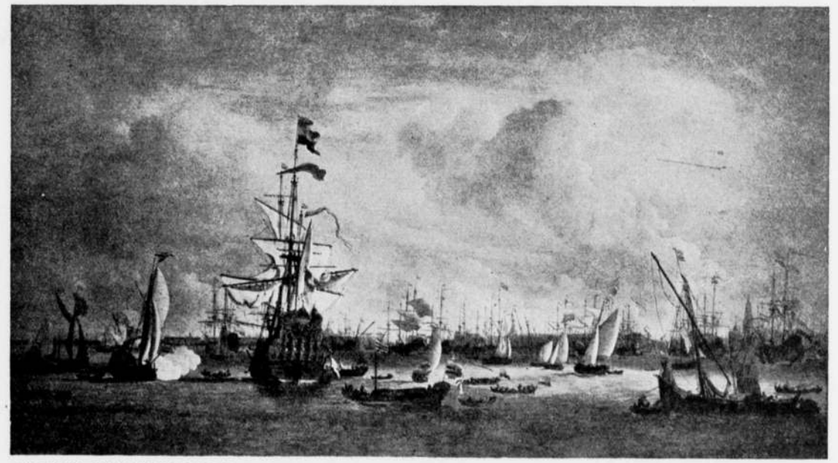

maar ieder jaar, ook het heden, behoort tot haar geschiedenis en laat juichen over de oude vroede vaderen, wat juichen wil; wij architecten juichen meê, . . . maar hebben toch een extra hulde voor hen, die de laatste twintig jaren gewerkt hebben. Zonder deze 20 jaren was er geen herdenking. Wij moderne architecten, wij lastigen, nooit tevredenen; wij bewonderen de bestuurders onzer stad. Wij hebben respect voor het bereikte sinds en in den oorlog. Wij hebben gezien hoe de stad in nieuwe vormen groeide, hoe uw architect en zijn bureaux in frissche houding voorwaarts streefden en hebben de overtuiging dat geen stad ter wereld zóó nobel zijn gebouwen vormt. Wij zijn ontevreden omdat wij méér willen, meer zèlf willen bouwen, wij mopperen over dat, wat altijd wel ontbreken zal . . . en zullen wel blijven mopperen, — maar, bewonderen toch . . . in stilte.
Wij herdenken met de Oude, met de zoo héél Oude, U, werkers der laatste twintig jaren, die ons de eerste aanloop toestond naar de vernieuwende, moderne architectuur!
En toch . . . . gedenk de grachten! Hier ligt het oude met het nieuwe vereenigd. Zorg er voor, dat zij bij het volgend jubileum nog krachtig zijn en levende schoonheid bieden; . . . . want bij den Hemel, wij beminnen ze te zéér om hen bij het afsterven te sparen. Leven, edel en vol . . . . of . . . . sterven, snel en schoon.

AMSTERDAM.

In de Bleikeller te Bremen, en elders, zendt de bodem gassen uit die de doode lichamen van menschen en dieren beletten in hun elementen uiteen te vallen, en aldus de vormen bewaren. Een nog veel machtiger agens schijnt de atmosfeer van Nederland te bevatten. Immers hoe klein het land ook zij, hoe vlak en smal de scheidingen, die het verdeelen, overal nemen menschen en zaken een eigen karakter aan, alsof de drang tot vorm kiezen door een geheime macht tot tropische weelde werd opgestuwd. Wij, speeldoosbewoners, zijn het ons niet bewust, doch de opmerkzame vreemdeling staat verbaasd, op een afstand als van Leipzig tot Dresden (Rotterdam—Schagen) twee landschappen met duidelijk onderscheiden bevolking te treffen. Aan de randen van dat gebied liggen drie groote steden, alle drie van algemeen-nationale beteekenis, en zoo verschillend, dat niemand ze met elkaar verwarren zal. En hoe onderling anders zijn daarnaast weer Haarlem en Leiden! Lokt die rijkdom eenerzijds tot karakteristiek uit, anderzijds maakt zij haar gevaarlijk. Mogen wij aannemen, dat alles zoo is, omdat het niet anders zijn kon? Ik betwijfel dat ernstig. Ik ben overtuigd, dat Amerikanen er al spoedig één groote gelijkheid van maken zouden. De Nederlander is juist omgekeerd; hij vlijt zich gaarne tegen de gegeven omstandigheden aan, met dien onbewust eerbiedigen schroom voor het geschapene, dat dit van nature zoo logge en nuchtere poldervolk iets als het instinct van den smaak heeft bijgebracht. Leelijk zijn hier de menschen, en plat is hun doen, doch door een wonder Gods is het werk hunner handen fijn en innig. Zoo zullen dan karakteristiek en historie eener Nederlandsche stad in een verhouding van geven en nemen moeten staan. Wat de geschiedenis ter verklaring bijbrengt is niet méér dan wat de werkelijkheid omtrent de geschiedenis doet raden. Amsterdam is een stad uit het noorden. De antieke steden waren nauw met hun omgeving verbonden; het landvolk woonde meest in de stad en zag daarin zijn politiek vaderland. De noordelijke gewesten verrezen hun omgeving ten trots, als vrijgestelden van de algemeene wetten en eigengerechtigden in hun ondorpsche belangen. Zoo ook Amsterdam. Het beheerschte Amstelland, doch was er niet de hoofdstad van. Het is nooit de markt zijner ommelanden geweest, waarvan Amstelland uiterst schraal bevolkt was, en het Over-IJsche zijn eigen kleine stadjes bezat. De poort uit voerde de weg naar Haarlem, niet naar eenig belangrijk dorp. Nog heden ten dage heeft de Amsterdammer moeite naar buiten te komen. Alleen in het noordoosten leidt de Muiderdijk naar een stuk bewoonde wereld, dat

de stad noodig kon hebben. Duidelijk verraadt de plattegrond den invloed dier verhoudingen: met opvallende onverschilligheid voor de buitenwereld trok de uitleg van 1612 een dubbelen grachtencirkel van noordwest naar zuidoost, maar dan opeens, in de Plantage, opent zich de stad met een dwarsstreep over het grondplan naar den kant van Weesp en Muiden. Amsterdam was geen stad voor buurtverkeer, het omklemt met aleenige belangstelling zijn hartader, den Amstel, en verwacht alle komen en gaan van den noordkant, over het water. Zoodra het legendarisch stadium van visschersdorp overwonnen was, zoodra de stad als stad zich voelde, verscheen in haar bouw iets van den bewusten wil eener groote onderneming.
Tijdig onder den Hollandschen graaf gekomen, en dus door geen heer lastig gevallen — het is teekenend, dat men niet zeker weet waar zijn kasteel gestaan heeft — genoot Amsterdam weldra die bescherming, die naar buiten de handen vrij liet. Bij de Hanzeatische vloot, die in 1368 Kopenhagen innam, en den Deenschen koning tuchtigde, bevond zich ook een Amsterdamsch oorlogsschip. In het zelfde jaar verwerft de stad van den koning van Zweden het gewichtig voorrecht eener handelsfactory op Schonen. Men ziet dat er wel aanleiding bestond, om zich minder te interesseeren voor Ouder-Amstel en Waveren. Daarentegen is de open vaart op Waterland altijd zeer gewichtig geweest. Van die zijde heeft Amsterdam de kern zijner matrozen gehaald, en een goed deel zijner bevolking. Doch zoo machtig leefde het, dat het de bevroren Noord-Hollandsche menschelijkheid in zijn urbaner Frankische elementen heeft opgelost. In de beschaafde toegankelijkheid van den Amsterdammer herkent men niet den stuggen eigenzin van het hard Friesche Overkwartier.
Eerst in de negentiende eeuw kwamen de meer emotioneele overzeesche Friezen naar ginder. Hun toenemende invloed op de geesteshouding der bevolking, met name op de nuanceering harer sterke demokratie, kan m. i. moeilijk overschat worden.
De oude demokratie was anders. Heden ten dage bedoelt men daarmee de heerschappij van het beginsel der gelijkheid. Het kan voorkomen, dat ergens een kleine minderheid, met een uitzonderlijk programma, als demokraten wil gelden. Wanneer dat programma maar allen op één lijn plaatst. Vroeger verstond men er onder: de

WILLEM VAN DE VELDE — GEZICHT OP HET IJ

wil eener plaatselijke meerderheid, al was het ook de wil de baas spelen over anderen. De Amsterdamsche bevolking voelde zich demokratisch, wanneer ze een libertijnsche of remonstrantsche minderheid in een hoek duwde. De Amsterdamsche kooplieden spraken van vrijheid met het accent, dat thans op den term demokratie valt, wanneer ze het stadhouderlijk gezag van zich afschoven. Maar hun burgemeesters regeerden onbeperkt en onverkozen, slechts zelden door een volksrumoer tot eenig toegeven genoopt. Op den Dam verrees het Paleis der gemeenschap, met uitdagende pracht. In zijn burgerzaal en marmergalerijen had ieder burger toegang — het begrip „kleine steentjes" was toen nog niet uitgevonden — en daarnaast hielden regenten de wet, van wie poorters noch schutters rekenschap vroegen.

Amsterdam ligt omgeven door het gebied van het Friesche huizentype, met zijn breeddoende, den gevel overheerschende en gaarne tegen den bovenrand geschoven vensters. Hiervan is in de stad weinig te bespeuren. Wel is het Amsterdamsche huis aan de voorzijde een en al venster, maar van gansch andere verhoudingen en in geniale harmonie met smalheid en hoogte der gevels. Het Amsterdamsche huis is een geprononceerd stadshuis. Er is niets aan over van het min of meer dorpsche breeduit der kleinere Hollandsche steden, zelfs van Haarlem. Is dat zonder meer aan de duurte van het bouwen toe te schrijven? Dit is nu naar ik meen hetzelfde probleem, dat de geschiedenis der architectuur telkens aan de orde stelt: is de technische mogelijkheid, de technische noodzakelijkheid, de toereikende verklaringsgrond der effecten, die den beschouwer als uitdrukking van een kultureel en artistiek kunnen verschijnen? Of trekt de geest de materieele structuur naar zijn bedoelen? Ik voor mij geloof aan het laatste, zonder het eerste te willen uitschakelen. Ik geloof dat de sombrero zijn schilderachtigheid niet aan de zon te danken heeft. Wanneer het heien de fundamenten kostbaar maakt, dan lokt het toch ook niet uit tot hoogbouw. De Jordaan, van den aanvang als minder aanzienlijke buurt bedoeld, heeft lager huizen. Het is er mee als met de deuren, die in Nederland om de tocht, of om eenige onnaspeurlijke andere reden, klein gemaakt worden, zelfs als het niet noodig is. De oude Amsterdammers hadden de grootheid in zich, en het was een *onderlinge* grootheid, die zich vertoonen wilde.

Maar de machtige weldoener van Amsterdam's schoonheid is de atmosfeer. Of het nu zonnig weer is, of nevel, of regen, men leeft er in pracht. Verwonderlijk heeft de architectuur zich daar bij aangepast. De eigenlijke stadsgezichten komen het best uit bij wat zon en wolken, maar het algemeen stratenbeeld voegt zich in de atmosferische eenheid door de bonte regelmatigheid zijner vensterkozijnen en de rustige golving der daken. Het zelfstandige en het algemeene zijn in een stille schildersprachт versmolten. Amsterdam's straten wekken nergens de gedachte aan buurpraatjes, en overal die aan een gezellig samenleven in een omvangrijk, ononderbroken bedrijf. Het pakhuis staat als gelijke tusschen de woningen, waarvan het zich langzaam heeft losgemaakt. De kar — en oudtijds de slede — met haar vaten, de voortgeboomde zolderschuit, zijn onafscheidelijk van het oude stratenbeeld, zonder dat, als te Rotterdam, te verwarren. De Amsterdammer is altijd meester van zijn bedrijf gebleven.

En hoe prachtig onafhankelijk toont Amsterdam zich in zijn bebooming! Hier was nu alle excuus aanwezig, om dien tooi te laten ontbreken, die zoo weinig steden bezitten. In een wijde, boomlooze streek waar elk stuk hout van verre moet heengebracht, op een drassige bodem, die de wortels zelfs niet vasthoudt, heeft de burgerij met rustigen wil een edelen smaak gehuldigd, een zuiver sieraad aangebracht dat geen gedachte aan pronk en praal doet opkomen. En hoe goed is de verbinding van boomen en water begrepen!

Slechts één gevaar bedreigde den regentensmaak: het klassicisme. Dit der stad volkomen vreemde element heeft men niet geheel buiten de poorten weten te

houden. Het raadhuis, hoe mooi ook op zich zelf, hoort eigenlijk op den Dam niet thuis. Maar het blijft bij uitzonderingen. Aan standbeelden, met hun afgeslotenheid, heeft men zich in de harmonieuze Amsterdamsche eenheid niet bezondigd. Althans zoo lang het in handen was van haar stichters.

Wat de negentiende eeuw aan Amsterdam misdaan heeft, is bekend genoeg. Men heeft minder kwaad gesticht dan bedoeld. Want zelfs de Pijpstraten zijn zoo tot huizenmassa's vergroeid dat de toonrijke namiddagnevels er hun schoonheid over kunnen uitbreiden. Maar in onze tijden dreigt een veel schrikkelijker gevaar: de slooping, de moord op de onvergelijkelijke stad door een verborgen bureaukliek ten stadhuize. Het is niet meer als vroeger de stad, die daar gediend wordt, het zijn de chauffeurs, die vooral geen elf minuten over een traject mogen doen, als het in tien mogelijk is. Zonder eenig begrip van de heerlijkheid, die wij van de vaderen erfden, neemt men als voorbeeld de stinkendste, onbewoonbaarste steden, omdat die groot zijn, en wereldstad heeten, bewonderd door poenen en proleten. Zoo ook ons Amsterdam te vervuilen en te vernederen tot een renbaan voor auto's en donderfietsen, daaraan arbeidt men rusteloos, loerend op vernieling. Zullen de Septemberfeesten iets beteekenen, meer dan een gelegenheid tot kale pret en leege speechen, dan mogen zij, wien daarbij de leiding toekomt, thans het verzamelen blazen voor de verdediging van de schoonste stad ten noorden der Alpen tegen de barbaren.

Dr. F. H. FISCHER.

AMSTERDAMMER, WEEST ALS UW STAD!

Dit is het sterksprekend motto van een artikel in „de Telegraaf" over het veelzijdige karakter van een stad, die zijns gelijke niet heeft in de wereld.

't Is een treffend juist gezegde. Want niet de menschen maken de stad, doch de stad maakt de menschen.

Elke stad heeft zijn sfeer, welke afhankelijk is van zijn geestelijken aard.

Geen stad wordt bij toeval gesticht. Amsterdam is daar zeker een marquant voorbeeld van. Een modderplek aan de mond van een rivier is geen ideaal plaats om een stad te bouwen.

Toen menschen zich voor het eerst hier gingen vestigen, was er maar een enkel droog plekje temidden van water; water had de overhand op het land. En toch dit met water doorsneden land dankt juist aan het water zijn sfeer, zijn fijne, teere, grijze

BREITNER — GEZICHT OP HET DAMRAK

luchten, zijn luchtperspectief. De vochtige sfeer brengt alle kleuren en harmonie, geeft ze op elken verderen meter afstand, meer stilte, welke het oog daardoor juist kleurgevoeliger maakt. De Noord- en Zuidhollander is dan ook de geboren schilder.
Het water is een der meest wezenlijke factoren van Amsterdam gebleven. Kade met brug, water en boomen, als één harmonisch geheel, vormen het karakteristieke Amsterdamsche stadsbeeld. Het gezicht op het water met zijn schepen en het levendig gedoe in laden en lossen is een der belangrijkste, waardevolste motieven in dit beeld en een onmisbaren factor voor het Amsterdamsche stadsbeeld.
Het water, met zijn begrenzing van kaden en boomen („de graftenvalleeën zooals Vondel zegt) zijn de natuurelementen, welke uitgaan boven tijdelijke inzichten en wisselenden smaak. Zij kennen jeugd, noch ouderdom, en schenken daardoor een eeuwige, jeugdige schoonheid aan onze stad. Het steeds met de, in den loop der eeuwen wisselende architectuurinzichten zich veranderende tafereel, de huizen, dringt zich daarbij niet op en schikt zich tot achtergrond.
De boven de tijdelijkheid zich verheffende schoonheid bewijst dáárdoor zijn geestelijk in-wezen. Dàt is de bron, welke steeds welt, waaraan geslacht na geslacht zich kan blijven laven. Aan den genialen greep van één mensch danken wij dit. Hendrick de Keyser gaf in 1609 Amsterdam zijn grachtengordels. 't Is een langzame groei van 100 jaren geweest, eer zijn schepping verwezenlijkt is, doch eeuw in eeuw uit zal haar schoonheid stralen.
Hendrick de Keyser is natuurlijk niet de eenige, welke Amsterdam zijn karakter heeft gegeven. Er zijn voorloopers en ook, die verder uitwerken.
Tot 1595 droeg Amsterdam het echte karakter van een rivierstad: straten en grachten evenwijdig aan de rivier de Amstel. Omdat de Amstel vóór haar uitmonding in het IJ een scherpe wending maakte, waren de evenwijdige grachten aan de eene zijde al reeds eenigszins boogvormig. En als dan Joost. Jansz. Bilhamer een vergrooting der stad ontwerpt, legt hij de stad zoo regelmatig naar alle zijden uit, dat haar totaalvorm reeds op die der halve maan gaat lijken. Dezelfde geniale, veelzijdige mensch (hij was landmeter, schilder, beeldhouwer, horlogemaker, vestingbouwkundige, architect) schonk der stad ook zijn eerste monumentale toren, die der Oude Kerk, de eerste renaissancetoren, hèt voorbeeld voor alle latere torens in den lande.
Volgens de mentaliteit van dezen tijd is de oeconomische toestand, en meer in 't bijzonder de handel, de oorzaak van groei en bloei. Uiterlijk bekeken moge dit waar lijken, bij dieper inzicht blijkt dit slechts middel te zijn, doch geen oorzaak, niet de bron, waaruit alle verschijning zijn bestaan put. De goede vorm is noodig om de innerlijke spanning te krijgen en het in-wezen naar buiten te laten stralen. Maar niet alleen dient daartoe de vorm, ook alle omgangsdaden moeten zoo worden beschouwd. Middel, geen doel, is zelfs het leven.
Nu moge wel de handelsscheepvaart tot stichting en grootworden van Amsterdam hebben bijgedragen, dat zich hier op deze merkwaardige plek een stad kristaliseerde, welke wat karakter betreft boven de eenzijdigheid van een handelsstad zou uitstijgen en worden een wetenschapsstad, een kunststad, kortom een stad even gaaf van karakter als een zeer hoogontwikkeld mensch, was van te voren reeds bepaald.
't Is typeerend hoe een aan den handel tegenpolige factor: de godsdienst, daarbij een belangrijke rol speelde en als magneet werkte. Het Mirakel van Amsterdam, het wonder met de H. Hostie, in 1345, heeft de innerlijke waarde van Amsterdam reeds in den aanvang gekarakteriseerd en bepaald — aan deze factor dankt ook Amsterdam zijn keizerskroon. Een schijnbaar onbelangrijk iets, doch voor de achter ons liggende tijden van groote beteekenis. In het jaar 1489 ontving de stad van Maximiliaan de vergunning om ten eeuwigen dage de keizerskroon boven haar wapen te mogen voeren. De oorzaak is niet hoofdzakelijk geweest den gelde-

KRUISING REGULIERSGRACHT–KEIZERSGRACHT

lijken steun van Amsterdam, maar een gelofte van hem, in een zware ziekte gedaan, het Sacrament in de Heilige stede te bezoeken. Hij genas, toog naar Amsterdam en offerde in de Kapel der Heilige Stede een gulden beeld, benevens eenige kostbare miskleederen en een buitengemeen groote waskaars. Bovendien werd bij die gelegenheid een gebrandschilderd raam geschonken.
In de giftbrief der kroon schrijft Maximiliaan, dat hij tot het verleenen van dit bewijs zijner Vorstelijke gunst bewogen was, door „sonderlinge zaken, ons daertoe porrende".
Waarom hier een bijzondere stad moest ontstaan, een stad, die door zijn sfeer eeuw in eeuw uit gelegenheid zou geven aan een groep menschen om er te leven en te werken aan den vooruitgang van de wereld op elk gebied, wordt ook nog bevestigd door de scherpzinnige opmerking van Dr. te Lintum, die er op wijst, hoe hier een knooppunt in een wereldwaterweg lag. De Amstel stortte zich hier in de Zuiderzee, de zee bevaren door Scandinavische koopvaarders. Voor hen een zee in het Zuiden en ook aldus genoemd. Toen hun taak door Hollandsche schippers werd overgenomen, moest er hier een vestiging komen. Doch nogmaals, er moet altijd een aanleiding zijn en dit was een goed gefundeerde aanleiding. De religieuse vestiging, welke het gehucht tot „Heilige Stede" maakte, legde de innerlijke noodzakelijkheid bloot en is de impuls geweest tot de kunstvolste uitingen. Van meet af aan is de zich ontwikkelende stad ermede gedrenkt geweest en tot op den huidigen dag gebleven.
Collega's uit andere landen verbazen zich over den huidigen bloei der architectuur en hoe dit alles tot stand komt. Het antwoord is zeer eenvoudig: „de stad zelf drijft ons ertoe. Zij dringt ons haar innig lief te hebben en haar met onderscheiding te behandelen. Zoo wij haar niet 't beste gaven, wat in ons is, zouden wij ons moeten schamen."
De namen op den omslag — en het zijn de namen der beste kunstenaars uit elken tijd — getuigen er van.

En nu mogen er onder de Stadsbestuurderen zijn geweest, die de waarde van de onder hun bestuur levende kunstenaars niet hebben herkend en daardoor erkend, de geest van de stad dreef ten allen tijde de kunstenaars te geven 't beste, wat in hen was. Zoo was het en zoo is het. Niet de menschen maken de stad, doch de stad maakt de menschen.
Een korte periode in het laatste kwart der vorige eeuw heeft een zwarte plek in onze stad achtergelaten (Buurt IJ IJ en de Kinkerbuurt), maar onnut is deze schande niet geweest. Zij heeft geleid tot een collectieve krachtinspanning den nieuwen uitleg zoo hoog mogelijk op te voeren. Zij heeft het stadsbestuur, het particulier initiatief en de kunstenaars tot elkaar gebracht, hen gedwongen zich met elkaar te verstaan om der liefde voor de tot sterke daden wekkende schoonheid onzer stad wille.
September 1925. JAN DE MEIJER.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Voor 1925—1926 werden reeds de volgende lezingen vastgesteld:
Vrijdag 9 October: Ir. V. J. P. de Blocq van Kuffeler, over „De afsluiting en Droogmaking der Zuiderzee" (met lichtbeelden).
Vrijdag 23 October: Ir. Jan Gratama over: Oud Egyptische Bouwkunst, Beeldhouwkunst en Schilderkunst in verband met hare beteekenis voor de Nederlandsche Architectuur (met veel lichtbeelden).
Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers.
Op nader aan te kondigen datum: Ir. A. Keppler, over: Stedebouwkundige problemen in Amerika.
Donderdag 10 December: Dr. L. J. van Holk over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis-philosofie van Oswald Spengler.
Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.
Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.
Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.

PRIJSVRAAG VOOR HET „TROELSTRA-OORD".

Naar bekend is noodigde eenigen tijd geleden het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen de architecten J. C. van Epen, Ir. J. W. Buys, Theo Rueter, Jan Jans en J. H. Mulder Jr. uit tot het maken van een ontwerp voor een Rust- en Vacantieoord, te stichten op een terrein te Beekbergen bij Apeldoorn, zulks als een huldeblijk van het N. V. V. aan Troelstra voor hetgeen hij voor de arbeidersbeweging heeft gedaan, welk Vacantie-oord hem wordt aangeboden ter gelegenheid van zijn terugtreden uit de politiek.
Dr. H. P. Berlage werd bereid gevonden de inzendingen te beoordeelen en het Bestuur van het N. V. V. nopens het ter uitvoering voor te dragen ontwerp te adviseeren.
Hem was toegevoegd een technische Commissie voor het onderzoeken van de kostenberekeningen.
De beoordeeling der ingekomen projecten heeft een dezer dagen plaats gevonden. De Commissie achtte een der twee door den heer J. H. Mulder Jr. ingezonden projecten het beste en adviseerde het Bestuur van het N. V. V. dezen de uitvoering daarvan op te dragen, met welk advies genoemd Bestuur zich heeft vereenigd.

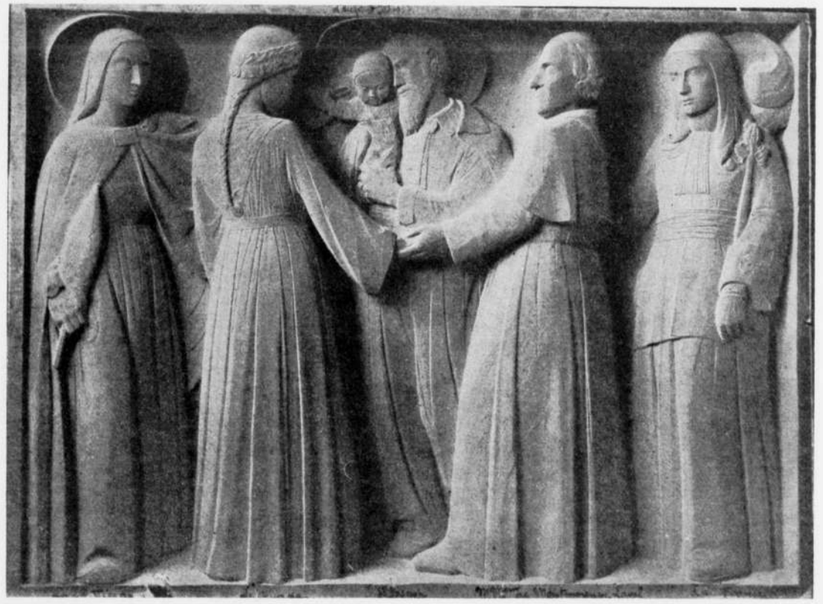
ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA'

OVER ZUIVERE EN ONZUIVERE OPVATTINGEN BIJ DE AANVAARDING EN UITVOERING VAN MONUMENTALE OPDRACHTEN.

(Voordracht gehouden tijdens de Nederlandsche Studieweek voor Kunstgeschiedenis, te Breda).

„Tracht nooit zeldzaam als jade-steen te zijn ....." Laó Tze.

De postbode die mij eenige maanden geleden, tegelijk twee zendingen overhandigde, die, zoowel van afmeting als door de verpakkingswijze zoo zeer overéénkwamen, dat ik even meende dat zij bij elkaar behoorden, hielp mij daardoor, niet alleen aan het onderwerp van deze voordracht, maar tegelijk ook aan de compositie ervan. Want hoe groot de uiterlijke overéénkomst dezer pakketten ook was, zoo bleek dat de inhoud, naar den geest altans, wel zéér sterk verschilde. Immers het ééne pakket hield een treffend voorbeeld in van de zuivere opvatting, het andere pakket juist een beschamend voorbeeld van een zéér onzuivere opvatting, getoond bij de aanvaarding en uitvoering van twee monumentale opdrachten. De ééne zending bevatte een amerikaansch tijdschrift, dat mij om een uitsluitend persoonlijke reden werd toegezonden, maar in dat tijdschrift kwam toevallig ook een geïllustreerd artikel voor, over de koepelbeschilderingen die Frank Brangwyn, ex-president van

H. CHARLIER BAS-RELIEF

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
26 SEPTEMBER 1925

H. CHARLIER DETAIL: HEILIGE MAAGD

de „Royal Academy" te Londen, gemaakt had voor het kapitool van Jefferson City in Missouri.
In het tweede pakket waren enkele photografieën gepakt, die de uitmuntende bouwmeester, de monnik Pater Bellot mij zoo vriendelijk was geweest toe te zenden, om mij kennis te doen nemen van het werk van een nog jong fransch beeldhouwer, Henri Charlier genaamd.

H. CHARLIER DETAIL: FRANKRIJK

Laat ik allereerst beginnen in het kort den inhoud van het artikel te herhalen, dat de reproducties naar Brangwyn's koepelschilderingen begeleidde. Ofschoon de verleiding groot is, om dit zot verhaal met wat ironie te bepeperen, zoo zal ik mij toch daarvan onthouden, en mij tot de samenvatting van den zakelijken inhoud bepalen.
De eerste onderhandelingen over deze koepelbeschildering werden direct na den

oorlog gevoerd. Brangwyn's atelier lag vol contracten voor nog af te leveren werk, zoodat het dadelijk vast stond, dat Brangwyn zelf niet naar Amerika zou gaan. De te beschilderen koepel bestaat uit vier welvingen die ieder circa tweehonderd vierkante meter groot zijn, de middellijn van den koepel meet twaalf meter, en circa tachtig meter is hij hoog van voet tot nok.
De eerste moeilijkheid was daarin gelegen, dat Brangwyn, die niet verkoos de schilderingen ter plaatse uit te voeren, naadloos schilderlinnen moest hebben van die groote afmeting. In Engeland noch in Frankrijk was dit te vinden, doch toen zijn agent het eindelijk in Duitschland vond, telegrafeerde Brangwyn naar Amerika, dat hij de opdracht aanvaardde en direct aan den slag zou gaan. Hij was al reeds lang aan het werk, zoo deelt de schrijver ons mede, want alle achterzijden van enveloppes en losse stukjes papier waren vol schetsen voor deze schildering — voor de beschildering wel te verstaan van een gebouw, dat de „*Meester*" echter nooit gezien had.
Wel zond hij iemand naar Amerika om den koepel nog eens op te meten, maar van toen af marcheerde het werk dan ook met een vaartje.
Een koepelgewelf van die afmetingen van binnen met schilderlinnen te beplakken, is echter nog niet zoo eenvoudig. Ieder die wel eens een lampekapje heeft zien maken, had gelegenheid op te merken, hoe moeilijk het is, zelfs bij kleine afmetingen een welvend vlak met rechte stof te bekleeden; want op een bepaalde hoogte boven den onderkant vormen zich dan onvermijdelijk plooien, die al wijder en ruimer vallen naar mate de welving van boven nauwer wordt. Dubbel bezwaarlijk was het in dit geval, daar niet het nog blanke schilderlinnen, maar de reeds geheel voltooide schildering zelf aan deze zonderlinge bewerking moest worden overgeleverd. Doch de ex-president van de Royal Academy wist raad, hij maakte de compositie aldus, dat het belangrijkste deel, dààr waar de figuren op voorkwamen, geheel onder de gevaarlijke plooien-zone zou vallen, en aldus boven zijn „indianen", „pioniers" en „machtig gespierde arbeiders" vrijelijk kon worden weggesneden en bijgeplakt, zonder dat die heeren in den knoei geraakten.
De compositie van deze koepelbeschildering richtte zich dus niet naar de bestaande architectonische opgave, maar grondde zich op de knoeierige techniek en onprincipieele werkwijze, die Brangwyn gemakshalve had aanvaard.
De ellende begon echter pas goed toen de voltooide doeken ter plaatse moesten worden aangebracht, want toen bleek, dat hij, die de opmetingen had verricht, vergeten had aan te teekenen, dat er een vèr-uitstekende kroonlijst was, dáár, waar de welving begon, een kroonlijst die zóó breed was dat circa een halve meter van den muur daarboven, van den grond af gezien, onzichtbaar bleef.
De figuren hadden dus geen van allen beenen!
Voor monumentale overtuigingen van dit allooi bestaat echter altijd wel uitkomst. De doeken werden eenvoudig een halve meter hooger geplaatst, en dáár, op de reeds aanmerkelijk minder wijde welving geplakt, bovendien kwam door deze verandering ook het figuratieve deel, tegen de aanvankelijke verwachting in, juist nu wel in de plooien-zone, dus in het snij-, knip- en plakgebied.
Doch alles kwam ten slotte toch terecht, er werd bijgeplakt, bijgeschilderd en weggesneden, en ziet aan de beide zijden van den Oceaan was men het hierover éénstemmig eens, dat een werk van onschatbare cultuurwaarde was voltooid. De namen der grootste muurschilders uit het verleden, werden als de gelijken van Brangwyn geroemd, en aan den zoeten lof kwam geen einde!
Zoover ik weet wat was er niemand, noch in Engeland noch in Amerika, die dit onverantwoordelijk geknoei als een smaad aan het zuiver werkmanschap signaleerde. Persoonlijk spijt het mij dat wij nooit te weten zullen komen hoe groot de chèque is geweest die Brangwyn voor dit karrewei ontving. Vermoedelijk zal deze chèque van heel dit ondernemen nog het meest monumentaal van karakter zijn

geweest, in zooverre, dat zij zeker niet uit wankele éénheden was opgebouwd.

Het andere pakket bevatte, zooals ik u reeds mededeelde, eenige fotografieën naar een relief door Henri Charlier voor een kleine parochiekerk in een dorp van midden Frankrijk gemaakt, ter herdenking van het feit, dat de eerste bisschop die naar Canada werd uitgezonden, in dit dorp geboren was. Toen Henri Charlier deze opdracht ontving, pakte hij zijn steenhouwerswerktuigen in een zak die hij ombond, en dwars door de wijnvelden heen, toog hij te voet naar het dorp, waaruit het geslacht der Montmerency's stamt, en dáár, op de plaats zelf, hakte hij het relief dat een der kerkmuren siert.
Stellen wij deze twee werkopvattingen, die van Charlier en die van Brangwyn tegenover elkaar, dan zien wij twee overtuigende voorbeelden ieder in hun soort, van de ware en van de onware, van de waardige en van de onwaardige geestesgesteldheid, zooals deze zich openbaarden bij de aanvaarding en uitvoering, van deze twee monumentale stukken arbeid.
De zuivere, tegelijke nederige en toch alle verantwoordelijkheid gretig aanvaardende werkwijze van Charlier, komt overeén met de middeleeuwsche, maar tegelijk ook met de meest moderne opvatting van den waren beeldhouwer.
De onwaardige en tegelijk ook onverantwoordelijke werkmethoden van Brangwyn, toont ons zoowel het aanmatigende, als het armelijk éénzijdig karakter van de louter subjectieve en egocentrische kunstenaarsnatuur, die, zoo hij al monumentale werken uitvoert, dit niet doet omdat zijn hart naar de schoone monumentaliteitsidee gericht is, en zijn geest naar die sfeer uitgaat, maar alleen omdat een zeer omvangrijke opdracht zijn ijdelheid streelt en zijn hebzucht prikkelt.
Aan een kunstenaar als Charlier, voor wien de monumentale idee geen aesthetisch pikant hors d'oeuvre is, maar voor wien de monumentale idee het zuiverst voedsel is dat zijn geestelijken en aesthetischen honger kan bevredigen, aan hem biedt zelfs de kleinste opgave van dien aard de mogelijkheid, om een nieuw te beleven en een op diep éénheidsbesef berustend beginsel, zoo al niet volmaakt te verwezenlijken, dan toch met volle toewijding te benaderen.
Honoré de Balzac verklaarde eens dat de helden zijner romans, van het oogenblik af dat hij de grondlijnen van hun karakters had vastgelegd, zelf hun ontwikkeling, hun gang door het verbeeldingsspel en hun noodlot bepaalden, dat hij, van het oogenblik af dat hij hun wezen bezield had, deze zelf geschapen figuren niet meer kon dwingen, doch ze slechts te volgen had. Maar dat kan toch wel bezien, van iederen waarlijk bezielden vorm getuigd worden, onverschillig of het een persoonsuitbeelding is of een koepelvorm, een poort of een raam.
Wie de éénheid zoekt zal den reeds bestaanden en bezielden vorm niet begeeren te overweldigen, doch trachten aan die bezieling mede deel te krijgen om haar met zijn eigen krachten nog te kunnen versterken.
Doch voor hem die in de eerste plaats zich zelf zoekt, is dit anders.
In het verschil van geestlijke houding tot den reeds bestaanden vorm, toont zich den aard en het wezen der kunstenaarsnatuur. De louter subjectieve individualistische kunstenaar, die, bij vergissing mogen wij gerust zeggen, tot den monumentalen arbeid wordt geroepen, stelt zich allereerst deze vraag: „Wat zal IK van deze opgave maken, hoe zal IK mij in deze opgave uitleven?"
Maar de naar de éénheid gerichte kunstenaar vraagt zich af: „Tot wat zal deze opgave mij brengen, waar zal ik het schoon verband vinden tusschen wat reeds is, en dàt wat nog moet worden?"
De zelf-vervulde altijd naar hoogmoed neigende subjectiviteit wil dwingen, de waarlijk van de monumentaliteitsidee vervulde kunstenaar zoekt boven alles en vóór alles de Eénheid.

(*Wordt vervolgd*).

BORCULO.

Hij, die de eerste dagen na de ramp het stadje bezocht en zijn ommegang voltooide, heeft in zich kunnen voelen iets van de verschrikkingen, zoo kort en zoo hevig tegelijk.

Dat er menschen ten slachtoffer vielen, is te betreuren; het vroege uur van de ramp alleen is oorzaak geweest, dat hun aantal niet veel grooter is.

En toch .....

De cycloon heeft zijn werk niet goed verricht. Hij heeft het stadje alle kleeren van het lijf gerukt en in alle schamelheid vertoont het nu zijn afzichtelijke naaktheid. En te veel van de stad bleef staan.

Zooals vleesch en bloed het skelet omhangend, dit naar den vorm kan volmaken, zoo stel ik me voor, dat de natuur in veel vóór de ramp zijn werk zal hebben verricht te Borculo. Maar bijna alles, wat levend groen geboomte was in het stadje is neergehaald; het voordien eveneens onbelangrijke zal hier en daar een „geval" zijn geweest, toen daaraan nog schaal en kleur werd verleend juist door die boomen.

De wind heeft wonden geslagen, rammelde sommige huizen grondig tot puin, speelde met andere weer zóó, dat hij ze net op de grens van instorten bracht en liet lichtelijk wreed den bouwval staan, zoodat het een steenen grijnslach werd, den bezitter eerst langzamerhand van dezen gril doordringende.

Op onzen tocht door alle huizen was het schrijnend pijnlijk, zooals de vertrouwelijke groeiing en verwording van honderden jaren door deze brute ontkleeding zich plotseling openbaarde als binnenste verettering.

Het masker van den schoonen schijn heeft in het stadje langs zijn voornaamste wegen in de negentiende eeuw een afzichtelijk beeld geschapen, maar gebleven is nog de herinnering en de historie. En deze zijn het geweest, die de bindende schakel hebben gevormd in die verwording en vergroeiing, waarbij de historie als met oude vertrouwde handen op de dingen rust, omdat ze omhult de geschiedenis van geslachten op geslacht. Alles, wat de historie grijs gekleurd heeft door ouderdom en in de hoeken heeft verstoken, is thans ruw aan het licht getreden. En *dit* was het pijnlijke. Met hoe schennende handen heeft men hier een historisch gegroeid stadje onherstelbaar verminkt. De ziel van die oude huizen, (de oude eiken gebinten van de huizen op de markt bijv.) staat er nog; zij waren eertijds de kern van de oude boerensteden, die Borculo vormden en zij zijn verminkt en misvormd, voornamelijk in de vorige eeuw.

Het heeft lang niet hard genoeg gewaaid.

Situatief heeft het stadje wel iets eigens. De Berkel en de Leerinkbeek omvatten het geheel. De eerste nederzetting rond het slot dateert reeds van de twaalfde eeuw. Deze werd in het midden van de veertiende eeuw platgebrand op last van Jan van Arkel. De wallen van het daarna gegroeide stadje waren in de eerste helft der zeventiende eeuw echter reeds verdwenen en de nog overblijvende poortgebouwen werden in het begin van de negentiende eeuw gesloopt. Het slot viel in de tachtiger jaren onder sloopershanden en de omringende bosschen werden toen geveld. Op de plaats van het oude slot staat thans een cichorijfabriek.

Aardig gelegen en nog wel van eenige architectonische beteekenis zijn de beide watermolens, met de daarvoor gelegen molenkolk. De storm heeft deze weinig beschadigd.

Voordat de lokaalspoor en de tram Borculo omstreeks 1885 met de steden langs den IJssel verbond, was er scheepvaart naar Zutphen op de Berkel. Deze Berkelschipperij is allengs verdwenen.

Van de voor de ramp bestaande bebouwing nog dit:

De oude Lange wal is zoo goed als niet bebouwd, de korte wal is dit wel en hier is de achterzijde van de huizen langs de Berkel gelegen en geeft een aardig aanzicht. Direct over de brug, die den weg het stadje invoert, ligt rechts aan straat en

Berkel het stadhuis, een verkeersbelemmering van belang en een afzichtelijk ding uit de tachtiger jaren, dat helaas niet in elkaar is gewaaid.

De aardige dominant van het plaatsje, het oude kerkje, is ernstig beschadigd, doch zal, naar de berichten daarover, wel weer worden hersteld. Jammer, dat de omringende bebouwing zoo'n hopeloos karakter heeft.

De nieuwe katholieke kerk ligt, zonder eenig stedebouwkundig verband langs de Steenstraat en is niet genoeg vernield, om van plaats en van vorm te veranderen.

De bebouwing langs de Marktstraat en een gedeelte van de Steenstraat is te veel intact gebleven nog, om de daar te nauwe verkeersweg van Ruurlo naar Enschede, thans op geschikte wijze te verbeteren. Een verbinding buiten de stad om zal wel de oplossing worden.

De meer nieuwere bebouwing langs de Hofstraat (de oude toegang van de markt naar het slot), alsook de nieuwste bebouwing buiten de eigenlijke stad aan de Burgemeester Bloemersstraat, zijn helaas te zeer tegen den storm bestand gebleken.

Vele, eigenlijk onbewoonbaar te verklaren huizen in de oude stad, zijn eveneens, door te hechte oude constructie nog, te zeer intact gebleven om te worden gesloopt.

Rond het station is, na de tachtiger jaren, een slechte bebouwing ontstaan (slachterijen en derg.) waarvan de vernieling door den storm te gemakkelijk te herstellen is.

Hoe erg ook, de ramp is niet erg genoeg geweest.

En zoo kom ik tot de meening, dat van een hernieuwd Borculo geen sprake zal zijn: men zal kunnen spreken van een verbetering en van een verbetering alleen, omdat voor de vernielde huizen onder de tegenwoordige leiding van het bouwbureau ter plaatse betere zullen verrijzen en omdat mogelijk gedacht zal kunnen worden aan een verbetering van de gewestelijke verbindingswegen rond Borculo. Want er is ook nog een financieele zijde aan dit vraagstuk.

Nog wil ik eenige opmerkingen maken over het weerstandsvermogen van de gebouwen tegen den storm. De lijkzang op den kalkzandsteen is, met betrekking tot het geval Borculo, reeds genoeg gezongen. Afgezien van de vraag, of deze steen aesthetisch al dan niet toelaatbaar is, is na te gaan, in hoeverre de kwaliteit van den steen van invloed is geweest bij de zoo ernstige verwoesting van het muurwerk.

Naar mijne meening is het niet de kwaliteit geweest, doch hebben wel eigenschappen van den steen het zoo funeste gevolg gehad. Er zijn muren omgeslagen, die vol en vlak neer zijn gekomen en waar niet een steen meer op een andere zit. De steenen waren ineens ook vrijwel specieschoon en eigenlijk zoo maar voor het optassen. De specie was niet verhard. En nu zal voorzeker de gebruikte specie op de eerste plaats wel de reden zijn geweest, dat de aanhechting zoo gering was en verharding niet volgde, maar ongetwijfeld zal hier het gebruiken van vrijwel droge steen en de gladde oppervlakte van den steen voor een groot deel verharding van de specie hebben tegengewerkt. Het water zal uit de specie onmiddellijk door den steen zijn opgezogen. Typeerend was nog, dat een fabrikant in Neede deze steen alleen en uitsluitend gebruikte voor tijdelijke afscheidingen in zijn fabriek. Er is geen steensoort", zeide hij, „waarbij het muurwerk zoo snel en zoo goedkoop te sloopen is. De steen is direct schoon en weer te gebruiken".

En moge er op de kwaliteit van den steen niet veel zijn af te dingen, dan toch is hier weer scherp aan het licht gekomen, dat de verwerking van de steen en de toepassing van een goede metselspecie strenge contrôle behoeft.

Behalve de oude standaardconstructies aan gebintwerken, die in de stad voor verscheidene oude gebouwen het behoud zijn geweest, laat het constuctieve inzicht veel te wenschen over. Er is en er wordt in doorsnee slecht gebouwd.

De oude sporendaken hebben het, naar het mij voorkomt, beter uitgehouden, dan de beschoten kappen. Immers, waar het sporendak nog gaaf genoeg was, zijn eigenlijk alleen de pannen eraf gegaan en is er verder weinig gebeurd. Maar daar, waar de wind door gebroken ruiten e.d. onder een beschoten kap kon komen, is deze

gewoonlijk ernstig beschadigd, al schijnt het van buiten niet zoo te zijn. Deze kappen zijn aan de windzijde vast blijven zitten en aan de tegenovergelegen zijde opgelicht, zoover, dat de kap geheel los was gerukt van het muurwerk; nadat de wind vrije doorgang had gekregen viel de kap weer terug. Spantbeenen zijn daarbij zelfs bij driehoeksconstructie zoover doorgebogen, dat zij in de lengterichting in het midden zijn gespleten. Dikwijls werd bij die manoeuvre de topgevel, die dan los kwam te staan, ingedrukt. Aan verankering van topgevel en gording is meestal weinig zorg besteed.

n één geval had de wind op de verdieping de ruiten ingedrukt was tegen den tusschenmuur gestuit, had toen de zolderbalklaag, welke op dien tusschenmuur was opgelegd, opgelicht en was naar den zolder ontweken, waar hij onder de pannen op den niet beschoten kap had uitgeraasd. De balklaag was in den tusschenmuur niet verankerd. De kapverplaatsing na de indrukking van de muurpenanten aan de openbare school, is uit de illustraties overbekend reeds. De naar binnen geslagen penanten werden opgevangen door de nog in het lokaal aanwezige banken, zoodat de last vrij gelijkmatig over den betonvloer verdeeld werd en deze vloer dan ook geen schade ondervond. Typisch hield de wind hier ook huis met de bedekking van de gymnastiekzaal. Eerst is al het grind eraf gevaagd en als een stortregen door de ruiten van het tegenoverliggende lokaal gejaagd. Daarachter deponeerde toen de wind de mastiekbedekking in den kozijndorpel, alsof hij er een tapijt in legde. Ten slotte.

Borculo is op onverwachte wijze plotseling in het midden der belangstelling komen te staan. Ik twijfel er niet aan, of het zal mogelijk zijn, zij het ook slechts incidenteel, voor het stadje belangrijke verbeteringen tot stand te brengen. Niet geheel zal kunnen worden weggenomen de langzaamgegroeide verminking van het stadje, mede het gevolg van niet normale ontwikkeling. En in lang zal niet aan de stad kunnen worden teruggegeven haar natuurlijke boomentooi, die voorzeker in een landstadje niet zal kunnen worden gemist. G. WESTERHOUT.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

In het laatste nummer van Architectura worden bij den uitslag van de prijsvraag van het Ned. Kunstverbond de namen vermeld van 2 oud-leerlingen van de School voor Bouwkunde te Haarlem, die bij deze prijsvraag prijzen wisten te behalen.

Als vanzelf rees bij mij de vraag, waarom in het Nr. 17 van uw blad, bij den uitslag der prijsvraag, uitgeschreven door de „Oprechte Haarlemsche Courant", waar uit 83 inzendingen 2 prijzen werden toegekend, terwijl bovendien de ontwerpen van beide prijswinnaars voor uitvoering in aanmerking zijn gekomen, de naam wordt gemist van den 2den prijswinnaar, die naar mij ter oore kwam, ook oud-leerling van de School voor Bouwkunde is.

U zoudt mij ten zeerste verplichten door mijn vraag en hare beantwoording in een volgend nummer op te nemen.

Hoogachtend,
A. A. v. d. LINDE.

Volgens Art. 16 van de algemeene nationale prijsvraagregelen mag door de jury alleen de naambrief van den eersten prijs geopend worden; van de tweede prijs alleen na toestemming van den inzender. Aangezien van dezen nog geen antwoord aan de redactie bekend was, toen de uitslag van de prijsvraag in Architectura vermeld moest worden, kon de naam niet gepubliceerd worden.

Wij willen thans echter gaarne vermelden dat de tweede prijs van de prijsvraag uitgeschreven door „de oprechte Haarlemsche Courant" behaald werd door den heer E. H. Frowein, te Amsterdam, oud-leerling der School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem. H. C. V.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

OVER ZUIVERE EN ONZUIVERE OPVATTINGEN BIJ DE AANVAARDING EN UITVOERING VAN MONUMENTALE OPDRACHTEN DOOR PROF. R. N. ROLAND HOLST.

(Voordracht gehouden tijdens de Nederlandsche Studieweek voor Kunstgeschiedenis, te Breda). (1e gedeelte in no. 39.)

II

Zooals ik reeds schreef, is het aan het toeval te wijten, dat hier de kunst van Henri Charlier en het werk van Brangwyn, in één verband worden genoemd. Wanneer ik hun beider opvattingen als kenmerkende voorbeelden elkaar tegenover stel, dan weet ik, dat de deugd van den één en de onzuiverheid van den ander, in machtiger figuren dan zij zijn, rijker wellicht en fataler nog zich openbaren.

Wie zich bij voorbeeld de vraag stelt, hoe het komt, dat de kunst van een waarlijk bezielde en zelfs grootsch aangelegde persoonlijkheid als Rodin, niet den minsten invloed heeft gehad op de scheppende, noch op de zuiver ambachtelijke ontwikkeling van de generaties die nà hem kwamen, en nu reeds terzijde van den altijd voortstuwenden levenden stroom is afgedreven naar het blak-water van een verstilden wereldroem; die moet wel tot de erkenning komen, dat de oorzaak waardoor een zoo groote kracht zonder bevruchtende nawerking bleef, gelegen is in het feit, dat Rodin, al te zelfvervuld, de kloof slechts wijder gemaakt heeft, tusschen het zuiver en eenvoudig ambacht, dat van alle kunst toch het kristalhelder beginsel moet blijven, en zijn, de materie zoowel als het doel verzakende, alles overwoekerende aesthetische begeerten.

H. CHARLIER GRAFMONUMENT

Rodin de boetseerder, was geen beeld-*houwer* in de zuivere en daadwerkelijke beteekenis van het woord. Van week materiaal werden zijn scheppingen te saam gekneed, die wij thans in de steenharde materie slechts kennen. De geboetseerde eindvorm ontstaat uit geleidelijk bijvoegen, doch de gehakte eindvorm, door voortdurend ontnemen. Hij die den steen noodig had om zijn gevoel, dat in de zachte materie tot beeld was geworden, duurzaam voor ondergang te beveiligen, meende, dat alle vormkracht alléén uit hem zelf ontstond, wijl hij in den steen nooit den „broeder" kon zien die eigen rechten bezat, en de erkenning van zijn aard eischte.

Rodin's verhouding tot de stof, tot de materie, tot het marmer, is altijd intellectualistisch, hoogmoedig, en kenmer-

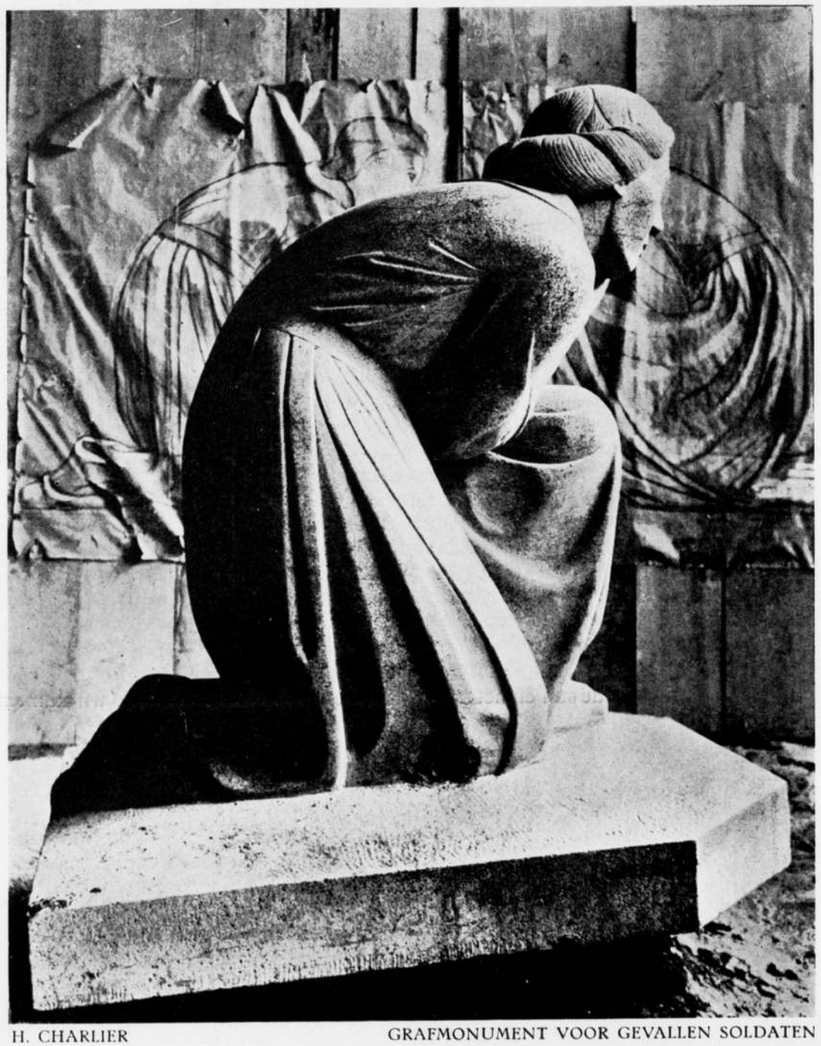
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F0.40 P. N.

29E JAARGANG
3 OCTOBER 1925

H. CHARLIER GRAFMONUMENT VOOR GEVALLEN SOLDATEN

kend renaissancistisch gebleven, de mystische zoowel als de pantheïstische geesteshouding tegenover de geheimzinnige, zich door reeksen van eeuwen gevormd hebbende stof, was dezen grooten egocentrischen kunstenaar vreemd. Niet heeft hij zooals Michel Angelo — met wien hij zich toch gaarne verwant droomde — „den steen opgevat als een ruimte, waar hij al worstelend in binnendrong om er zijn droom uit los te beitelen"*, noch heeft hij, het zelfstandig karakter van den steen eerbiedigend, de éénheid van geest en stof nagestreefd; doch wel heeft hij de stof geweld aangedaan, door haar hard en onwrikbaar karakter aan te tasten. Want dàt wat in onmetelijke tijdruimten zich vormde tot een weer-

stand der eeuwen, ziet, het wordt door zijn toedoen week en schijnt vergankelijk, als ieder persoonlijk gevoel.
Waar zelf-vervuldheid die hoogere éénheid van geest en stof niet zoekt maar verwaarloost, daar moet ten slotte, zoo ook hier, de virtuositeit de leegten vullen, waar die hoogere erkenning niet bevruchtend binnendrong.
Wie Rodin's nooit voltooid ontwerp voor de „Porte de l'Enfer" beziet, ervaart, dat zijn falen om deze opgave tot een overtuigende oplossing te brengen, voortkomt uit dezelfde geestesgesteldheid, die hem ook het prachtig vastbesloten karakter van den steen, verloochenend deed prijsgeven.
Wat een poort moest zijn, is nooit tot poort geworden, maar bleef een overvol arsenaal van onstuimige invallen. Rodin kon niet bij het eenvoudig begin beginnen, omdat hij, te zelfvervuld, den oorsprong en het vuur der bezieling ook hier weer, alléén en uitsluitend in zich zelf zocht en uit zich zelf verwachtte. Daardoor bleef hij doof voor de wijsheid, waartoe de eenvoudige erkenning van het doel vaak leidt. Zijn onstuimig-veréénzaamde dadendrang sloot af, en ommuurde zijn in-zich-zelf beslotenheid. Arbeidend was hij alleen vervuld van zijn eigen wil, de stilte ontsloot in hem geen onmerkbare doorgangen voor erkenningen, die buiten zijn persoonlijkheid leefden. Zijn verhouding tot de *stof* en tot het *doel* — hoe simpel klinken deze woorden, doch hoe oneindig rijk en diep is hun beteekenis voor den beeldenden kunstenaar — bleef altijd hoogmoedig en afzijdig, vol van den drang zich zelf uit-te-leven allereerst, ten koste van beiden, ten koste van alles.
Die roekelooze drang, bewonderd vaak tijdens het leven, zoolang als hij meeslepend en verblindend werkzaam blijft, wordt na den dood, even als de kinderloozen dezer wereld in wie de drang naar éénheid geen vrucht naliet, als een afscheuren van het leven nagestaard, dat daarom onherroepelijk is, omdat hij aan den altijd voortstuwenden stroom des levens geen voortlevende kiemen overdroeg.
Wij, die ten slotte nog nakomelingen der renaissance zijn, in zoover, dat wij nog kunnen bewonderen dit heftig zich uitleven ten koste van de gedempte pracht van ruimere harmonieën en het aanvaarden van een breeder verantwoordelijkheid die zich uitstrekt tot de stof en het doel, en die gericht is op de éénheid, wij kunnen dezen onstuimigen drang nog prijzen bij de zéér grooten, waar hij een bijna onaardschen glans verkrijgt, doch laat ons niet vergeten, hoe in de kleinere naturen die toch de groote meerderheid vormen, hun voorbeeld juist tot dwaze aanmatiging verleidt, die tegelijk pralerig en armoedig is, en slechts de zwakheid openbaart van wat meent een kracht te zijn.
Maar laat ons vooral niet vergeten, dat onze bewondering voor de roekelooze vaart en hartstocht, waarmede de waarlijk zéér grooten de éénzaamheid vlogen tegemoet, ons onaandoenlijker heeft gemaakt om de diepe en zeker even hartstochtelijke overgave te erkennen, waarmede de kunstenaars van veel vroeger tijdperken drongen naar het gloeiende hart van de éénheid, zich weggevend, zich oplossend, zich stortend in die éénheid, zich in die éénheid verliezend, en in deze vervoerende liefde alleen hun bevrediging, hun geluk en hun hoogere bevestiging verwachtend en winnend.
Ons onvermogen om dien hartstochtelijken drang naar de éénheid te volgen in zijn wilde vlucht, daarin openbaart zich onze egocentrische inborst en ons te-kort.
De Renaissance begreep de middeleeuwen niet meer, noch het diepste wezen van den scheppenden hartstocht der voorafgaande tijden; zij die na ons komen, zullen zij ooit de grootheid van het subjectief gevoel kunnen meten zooals het zich in de hoogste kunst dezer latere tijden heeft geopenbaard, of zullen zij slechts de even onloochenbare beperkingen zien, waartoe dit gevoel onafwendbaar leiden moest, en ook geleid heeft?

De verhouding van de monumentaliteit tot de persoonlijkheid zou ik willen vergelijken bij de verhouding die bestaat tusschen den kegel en zijn top.

Het lichaam van den kegel is op het grondvlak breed en vast, maar het is juist het kleinste deel, de top, die aan het lichaam zijn karakteristieken eindvorm geeft. De inhoud van de monumentaliteit, dat wat haar wezen vast en onwankelbaar maakt, wordt gevormd door de breede en ééndrachtige erkenningen der menschheid, die zij geestelijk aanvaarden en materieel bestendigen: de vastheid en vrede van het geloof, die haar verhouding bepaalt tot al het on-aardsche en onstoffelijke, en haar geestelijke vervoeringen richt, samenvoert en exalteert; de vastheid en rust der verhoudingen van mensch tot mensch die de daden der menschheid versterkt, aanvuurt en vereent; de macht der traditie die uit die vastheid opgroeit als het graan uit den bodem, kracht brengend en die kracht vermenigvuldigend in oneindigheid; de vruchtbare vreugde over deze schoone beveiliging van het geestelijke en materieele leven dat ondeelbaar één is, en in ieder wezen afzonderlijk zijn bevestiging en beveiliging vindt, en dan ten slotte de toegespitste en karakteristieke beeindiging van dien grooten samenvattenden vorm, die de individueele erkenning tot bekroning maakt van het algemeene, die aan het massale zijn kenmerkend hoogtepunt geeft, zooals dit anderszins zijn onwankelbaarheid verkrijgt door de vastheid van het lichaam dat hem schraagt en opheft, dat hem verbonden houdt en tot éénheid bindt.

Maar de subjectieve kunst is als de kegel die niet het lichaam maar den top tot basis heeft. Een tuitelige bouw dus, den bromtol gelijk, die alleen zoolang hij snel draait in evenwicht blijft, maar wankelt en omvalt, als zijn vaart rond zijn eigen middelpunt verzwakt. Lijkt onze tegenwoordige kunstwereld niet een onafzienbaar veld vol bromtollen die snorrend draaien, ronkend zwaaien, om ten slotte overstag te gaan? De stem van den kunstenaar die van den top der monumentaliteit af spreekt, hoe vast, gloedvol en beheerscht van voordracht ook, blijft altijd licht, in vergelijk tot de zwaarte, de macht en de dracht der doorgloeide overtuigingen, welke het wezen zelf der monumentaliteit bepaalt. Hier draagt dus de inhoud den vorm en heft hem hoog. Wie een kathedraal aanschouwt, beseft dit. Ieder onderdeel kan in zijn soort een meesterwerk zijn, doch zelfs het meesterwerk van den enkeling, hoe sterk en volmaakt ook als uiting, wordt in dit verband hooger nog geheven, — zooals het schip gedragen wordt op de zee — door de machtige, ééndrachtig-beleden erkenningen, innige vervoeringen en onwankelbare overtuigingen, die diep zijn, mateloos en universeel. Juist die éénheid is oorzaak dat in de groote monumentale kunst, de vormen en beelden waarin de gloed der erkenning van tallooze harten tot uiting dringt, helder, begrijpelijk en altijd zonder pijnlijke nadrukkelijkheid tot ons komen.

Terwijl thans de persoonlijke vertwijfelingen, sensaties en ontroeringen, die geen breeder oorsprong hebben dan in 't vereenzaamd hart gelegen is, ons worden voorgezet in een vorm, die den schijn wil wekken, alsof het er om ging, diepere en véél algemeener gevoelens tot uiting te brengen, dan ooit, zonder opgeschroefdheid althans, in het individu kunnen bestaan. Anatole France schrijft in een van zijn romans hoe hij met pratende matrozen reisde, „qui disaient des choses fort simples dans un language très grossier", met andere woorden, hier was het de vorm die den inhoud vèr overtrof en daarom de uitdrukking geweld aandeed. Dit zelfde verschijnsel zien wij in de kunst om ons heen, ook daar worstelt een beperkt gevoel om tot een voor zijn afkomst te machtige uitdrukking te geraken. Maar nooit zien wij dit gezwollen verschijnsel in de groote monumentale werken, en juist deze gematigdheid verleent aan die uitingen der gemeenschap hun overtuigende macht, hun eenvoud en hun kristal-vaste- en kristal-heldere waarachtigheid. Herhaaldelijk is mij in den laatsten tijd gevraagd, of het mij niet een groote voldoening was te ervaren, dat eindelijk in Holland de belangstelling voor de monumentale kunst levendiger en guller was geworden, en aan haar ontplooïing ruimere kansen werd gegund. Kon het antwoord daarop maar kort zijn!

Ongetwijfeld er is veel veranderd, sedert de nieuwe Beurs in Amsterdam is gebouwd. Voor een kwart eeuw waren er in ons land nauwelijks tien kunstenaars voor wie de monumentaliteit een schoon en inhoudsrijk begrip en een vervoerenden droom zou worden.

Naast die enkelen was er in die dagen niemand, die over de diepere beteekenis van het woord monumentaliteit had nagedacht, of in de toekomst van deze nieuwe bezieling geloofde.

Nu is het inderdaad anders. Doch zoomin als de aanroep van gods naam zekerheid geeft over de kracht van het geloof in God, zoomin bewijst het thans aanhoudend en ijdelijk gebezigde woord monumentaliteit, dat haar wezen daarom inniger wordt begrepen, en haar veelzijdig karakter en werkingen helderder worden verstaan. Wie in de monumentaliteit niets anders en niets meer kan zien, dan een verschikking op het oude en zelfde levensplan, van uitsluitend aesthetische waarden, die is niet wijzer dan hij, die achteloos een tempel binnenloopt, meenende dat het een verbouwde herberg is, waar de borrels uit wijdere glazen worden gedronken, doch waar de oude praat en de oude deunen nog altijd opgeld doen.

Hij, die bij het uitspreken van het woord monumentaliteit niet al reeds wijdere en heerlijke verten ziet opengaan, naar nieuwe vormen die zich gaan verwezenlijken in heel het geestelijke en maatschappelijk leven, in alle verhoudingen der menschen onderling en die aan hun dadenrijk leven een ander doel zullen geven; die zachtere zeden, geestrijker soberheid en mildere erkenningen zullen omspannen, die ontbeert daardoor niet alleen het geloof in die naderende schoone werkelijkheid, waarvan de aesthetische uitdrukking slechts één der harmonische begeleidingsvormen zal zijn, maar hem ontgaat ook den troost die deze glanzende verwachting achter iedere nieuwe ontgoocheling nu reeds houdt opgesteld.

Voor hen, die de monumentaliteit niet zien als een beloofd land, vèr en onbereikbaar voor onze geslachten, oprijzend aan den horizont van onze erkenning, als een helder lichtend beeld dat heel ons wezen en al onze daden tot zich trekt, en dat thans reeds onze overtuigingen met een nieuw licht overstraalt; — voor hen wordt het slechts een rooftocht langs de wegen die heen voeren tot dit doel en die in eeuwen niet betreden zijn.

Ja, voor hen wordt het wat de Aziatische landen zijn geworden voor het moderne Europa, een wingewest, waar nieuwe afzetgebieden worden veroverd, waar roekeloos rijkdommen worden vergaard ten koste van veel verstoorde vrede en veel verbrijzelde schoonheid, maar waar het leven nog kansen biedt, aan hen, die aan gene zijde onbruikbaar bleken, om, blind voor het dieper leven en de wijsheid die er was, oude wanverhoudingen en heel de rij aanmatigende zonden en duistere misdragingen, op dit nieuw en verder gelegen gebied, onveranderd doch even driest voort te zetten.

Wanneer de monumentaliteit niet leidt tot inkeer en tot eene met volle overgave bestreefde reiniging, wanneer zij in zooverre als zij den aesthetischen vorm raakt, niet voert tot een zuivere erkenning van de stof en van het doel, als de twee eerste mogelijkheden die den kunstenaar de gelegenheid geven althans iets van die groote éénheid na te streven, dan zal het geheele proces van verwording der eens jonge maar nu afgeleefde Renaissance, met al haar pralerige hebbelijkheden, met al haar ziekelijke uitwassen van zelfvergoding en machtswaan, met al haar misleidende phrasen, eigengerechtigheden en zelf-ingenomenheid, bezit nemen van gebieden die haar niet toebehooren naar den geest, die zij in het verleden nooit waarlijk verrijkt doch slechts misbruikt heeft, en die zij in de toekomst ook nimmer verrijken kan, maar waar zij alleen nog haar leven, dat materieel bedreigd wordt, weelderiger kan rekken, maar op een wijze die een verraad is aan haar wezen van weleer, en aan haar groot historisch hooghartig verleden.

* * *

Is het noodig te zeggen dat monumentale werken van Brangwyn een wrevel zijn, en opvattingen als de zijne een smaad?
Terwijl het nobel werkstuk van Charlier, vèr weg ergens in een Fransch dorpje, aandoet als een grashalm waarop in den vroegen morgen het jonge zonlicht valt. De éénheid van ontwerper en uitvoerder die de hoogere moraliteit van het kunstwerk onverbiddelijk bepaalt, bleef hier ten volle erkend en ongeschonden gehandhaafd.
De éénheid met de stof, die, den steen aanvaardend, het karakter van den steen eerbiedigt, geest en stof verbindend tot één, ook die éénheid bevestigt zich in zijn kunst.
De éénheid met het doel, die aan den muur zijn staand en afsluitend karakter niet ontneemt, maar den muur muur doet blijven ook al wordt het vast rythme even onderbroken en doorkruist, ook die éénheid openbaart zich in zijn werk.
Maar bovendien die andere éénheid, de mildste van den geest, die de hoogste erkenningen gemeenzaam maakt, en deze draagt tot het hart, gemeenzaam dus voor de harten van hen, die opziende, het leven der zeldzamen ervaren als gelijk aan hun eigen bestaan, en die daardoor hun eigen nederiger en moeizaam leven niet voelen, als van alle schoone openbaringen afgesloten, onherroepelijk.
De hoogmoed der Renaissance heeft moedwillig alle harten vervreemd — nu wendt zich de liefde der volgende geslachten ook áf van haar hoogen waan en koele zelfzucht.
Het Renaissance bouwwerk, met alles wat er bij, aan en om is, wij bekijken het verbaasd, zooals wij het paleis zouden bekijken van een reeds lang onttroonde vorstenfamilie; 't is er kil, wij wachten op iets dat uitblijft en gelooven zelfs niet in waar wij op wachten, en op wat ontbreekt.
Maar de monumentaliteit die de éénheid met de stof en met het doel begeert en erkent, alleen die monumentaliteit kan de éénheid winnen die ook de harten bindt. Een andere monumentaliteit dan deze, is onze liefde niet waard.

* Spengler.

SCHOOL VOOR BOUWKUNDE, VERSIERENDE KUNSTEN EN KUNSTAMBACHTEN TE HAARLEM.

Onderstaand request werd door de Ned. Maatschappij voor Nijverheid en Handel gezonden aan den Minister van Onderwijs enz.

Aan Zijne Excellentie, den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 's Gravenhage.

Excellentie,
De directeur der School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten deelt ons mede van den Inspecteur-Generaal van het Nijverheidsonderwijs vernomen te hebben, dat deze het voornemen heeft aan Uwe Excellentie voor te stellen de School voor Bouwkunde, Versierende Kusten en Kunstambachten op te heffen, welk voornemen reeds een begin van uitvoering heeft verkregen door de aanschrijving van Uwe Excellentie aan den Directeur der School met het verzoek om geen nieuwe leerlingen meer aan te nemen.
Hoewel wij voorstanders zijn van het bezuinigen ook op onderwijsgebied en wij ons kunnen voorstellen, dat deze bezuiniging gevonden zou moeten worden door samensmelting of opheffing van scholen, zoo zouden wij Uwe Excellentie willen verzoeken dit geval nog eens ernstig te overwegen en daarbij rekening te houden met de volgende argumenten:
1o. dat de School een eigen karakter heeft, een zelfstandige plaats inneemt en de eenige instelling is, waarbij het contact met de praktijk voortdurend wordt onderhouden;
2o. dat de School in haar veertigjarig bestaan bewezen heeft een bron van inspiratie te zijn voor de beoefenaren van de kunst toegepast op de nijverheid;

3o. dat de kunstnijverheid een der takken van ons volksbestaan is, waarin de Nederlander met iets bijzonders voor den dag komt, dat hem van andere nationaliteiten onderscheidt en waardoor dus de kans van ontwikkeling ook op exportgebied groot is;
4o. dat hierbij dus zoowel een cultureel als een economisch belang betrokken is.

Het Hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij v. Nijverheid en Handel:
POSTUMA, Voorzitter.
DE CLERCQ, Secretaris.

PRIJSVRAAG.

Affiche: „Voor jong Nederland".
De Permanente Prijsvraagcommissie heeft, na kennisneming van het programma van de, door de Vereeniging „Sint Lucas" te Amsterdam, uitgeschreven prijsvraag voor eene Affiche „Voor Jong Nederland", bevonden dat dit, op principieele punten, niet voldoet aan de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen, doch is er na uitvoerige correspondentie met de prijsvraaguitschrijfster niet in geslaagd, tot overeenstemming te komen omtrent de door haar voorgestelde wijzigingen, zoodat zij zich verplicht ziet, den kunstenaars de medewerking aan de prijsvraag te ontraden.

DE HERBOUW IN DEN ACHTERHOEK.

Met innige verbazing las ik in No. 36 van Architectura den tekst van een adres, door het Bestuur gezonden aan het Gemeentebestuur van Borculo betreffende de aesthetische verzorging van den wederopbouw. „Het Bestuur, uit de dagbladen kennis genomen hebbende", dat het in Borculo een beetje gestormd heeft, heeft die dagbladen nadien maar weer naast zich laten liggen en schijnt er geheel onkundig van te zijn, dat inmiddels reeds lang maatregelen getroffen zijn, die de aesthetische verzorging van den wederopbouw veel beter en dwingender zullen regelen dan dat bijvoorbeeld is 1916 na den Noord-Hollandschen watersnood het geval kon zijn. Bij een dergelijke onbekendheid met hetgeen er buiten Holland voorvalt lijkt het me niet kwaad, hier ter plaatse eens te resumeeren hoe de herbouw van het verwoeste gebied geregeld is en door welke organen.
In Gelderland werd voor enkele jaren opgericht het Geldersch Genootschap tot bevordering en instandhouding van de schoonheid van Stad en Lande. Het eerste doel van dit Genootschap met zijn langen naam was de stichting van eene Gelderse Schoonheidscommissie, die thans reeds van verscheidene stedelijke en landelijke gemeenten (o.a. Apeldoorn en Zutphen, Rheden en Renkum, om de grootsten te noemen) de ingekomen bouwaanvragen beoordeelt. De Provincie steunt dit streven door een afloopend subsidie om het Genootschap door de eerste moeilijke jaren heen te helpen, terwijl een lid van Gedeputeerden bestuurslid is.
Direct na de ramp heeft het Genootschap zijne diensten aangeboden, en het mocht de voldoening smaken dat het Steuncomité de geheele technische en aesthetische verzorging van den herbouw voor de geheele provincie Gelderland in zijn handen legde. Gelijktijdig werden zijne bestuursleden Mr. H. P. J. Bloemers, burgemeester van Rheden (en oud-burgemeester van Borculo) en Ir. A. M. Kuysten, inspecteur der Volksgezondheid, in het Prov. Steuncomité opgenomen als leden van het Dag. Bestuur.
Het reeds in de eerste dagen door den Burgemeester van Borculo met geleend Rijkspersoneel opgerichte bureau werd te Borculo gecontinueerd en tevens aangewezen voor de gevallen in hare naaste omgeving. Aan het hoofd werden geplaatst de heeren G. J. Postel Hzn., architect B. N. A. te Lochem en W. J. Gerretsen, architect B. N. A. te Oosterbeek, waarbij de heer Postel als oudste en meest in de streek bekende tot administratief verantwoordelijk man werd aangewezen. Dit bureau verzorgt de bouwtechnische en financieele controle en is daarbij volledig

bevoegd de noodige aesthetische correcties aan te brengen, die het noodig oordeelt. Het heeft daarbij dwingende macht, want wie hoopt een deel van de geleden schade door het Steuncomité vergoed te krijgen, moet zich naar de aanwijzingen van het Bouwbureau gedragen. Van deze bevoegdheid tot ingrijpen wordt een zeer ruim gebruik gemaakt (het plattelands-teekenwerk van de allermeeste aanvragen is beneden alle kritiek!), zoodat praktisch de toestand deze is, dat vrijwel alle gevels door het bureau verschaft worden. Een „Bauberatung" dus in zijn allerbesten vorm, waarbij alle werk gedurende de uitvoering gecontroleerd kan worden. De eenige werkwijze ten slotte die het mogelijk maakte bij deze veelheid van eigenaren en van belangetjes toch eenige eenheid te bewaren en tevens vlug te werken.
Aan den heer Ir. W. F. C. Schaap te Arnhem werd inmiddels nog opgedragen, voor Borculo een plan van uitbreiding te ontwerpen, waarbij tevens de verkeerstoetoestanden in de binnenstad onder oogen werden gezien en eventueele rooilijnverschuivingen konden worden vastgelegd. Verschillende krotten worden opgeruimd, waarvoor buiten den stadskern nieuwe woningen in de plaats zullen komen en reeds ontworpen zijn. Voor deze en dergelijke meer op zich zelf staande werken werden enkele particuliere architecten, waaronder ondergeteekende, aangezocht, waardoor het bouwbureau eenigszins ontlast kan worden.
Voor de technische controle in het overige deel van Gelderland zijn enkele plaatselijke architecten aangewezen, terwijl de heer G. Feenstra, architect B. N. A. te Arnhem hiervoor de aesthetische verzorging op zich nam. Ondanks het gemis aan welstandsbepalingen in de bouwverordeningen is het dank zij de medewerking van het Steuncomité dus mogelijk geworden, met dwingende kracht de noodige correcties voor te schrijven.
Ik heb gegronde hoop dat deze stormramp voor den Achterhoek in architectonisch opzicht winst zal brengen. Voor Borculo zal men waarschijnlijk in dit verband kunnen spreken van „door den brand uit den brand", want o, de naakte werkelijkheid viel er, zonder de welwillende „cache-misère" der boomen, zoo tegen. Zooals overal elders was er de laatste vijftig jaren hopeloos veel verknoeid. Hoe de opbouw ook zij, we mogen verwachten dat het beter wordt als wat er omgewaaid is. En wat het verdere platteland betreft, wil ik hopen dat verschillende gemeenten die thans uit onbekendheid nog afwijzend tegenover het instituut der Geldersche Schoonheidscommissie staan, hun afkeer na de kennismaking zullen overwinnen en trouwe vaste klanten zullen worden. Dan zou er ook voor de toekomst wat gewonnen zijn. Onmogelijk is dit niet, zooals de Noord-Hollandsche commissie van 1916, die onder zooveel ongunstiger omstandigheden moest werken, bewezen heeft.

IR. P. H. ENDT. B. I.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Voor 1925—1926 werden o.m. de volgende lezingen vastgesteld:

Vrijdag 9 October: Ir. V. J. P. de Bloq van Kuffeler, over „De afsluiting en Droogmaking der Zuiderzee" (met lichtbeelden).

Vrijdag 23 October: Ir. J. Gratama, over: Oud Egyptische Bouwkunst, Beeldhouwkunst en Schilderkunst in verband met hare beteekenis voor de Nederlandsche Architectuur (met veel lichtbeelden).

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel.

Ledenvergadering zal gehouden worden op Donderdagavond 22 October a.s. des avonds 8 uur op een der bovenzalen van „Parkzicht", Hobbemastraat 1, Amsterdam. Bespreking ingekomen rapport Commissie van drie.

Adresverandering. Het adres van den Voorz. van het Genootschap, Arch. C. J. Blaauw is veranderd van Spaarnelaan 24 Heemstede in Vondelstr. 178 Amsterdam, Tel. 24178.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

HET BEELD VOOR DE HAL VAN HET HAARLEMSCHE STADHUIS.

Het nis-beeld, het symbool, de aansluiting, de techniek.

THEO VAN REYN „INSPIRATIE"

Het nis-beeld, van den laat-gothischen tijd en de daarop volgende eeuwen, is tot het meest volkomen vrijgemaakte beeld uitgegroeid; dus losgemaakt van de bouwkunst. Uit haar a.h.w. weggesneden. Uit de nis gehaald, is dit beeld aan alle kanten te bezien, heeft, behalve voor-, achter- en zijkanten nog veel meer kanten en staat geheel zelfstandig in de ruimte als vrijstaande figuur. Dit is zeer in 't kort de latere ontwikkeling der sculptuur en heeft geleid tot de vrije, d.i. de geheel zelfstandige beeldhouwkunst.
Deze evolutie, van ontluiken tot verworden, dient erkend als een noodwendigheid.
Eerst thans wordt de eisch gesteld de nis in de groote hal van het middeleeuwsch Stadhuis te Haarlem te vullen.
Ik heb gemeend in onze dagen een andere oplossing te moeten aangeven, die rationeeler, die

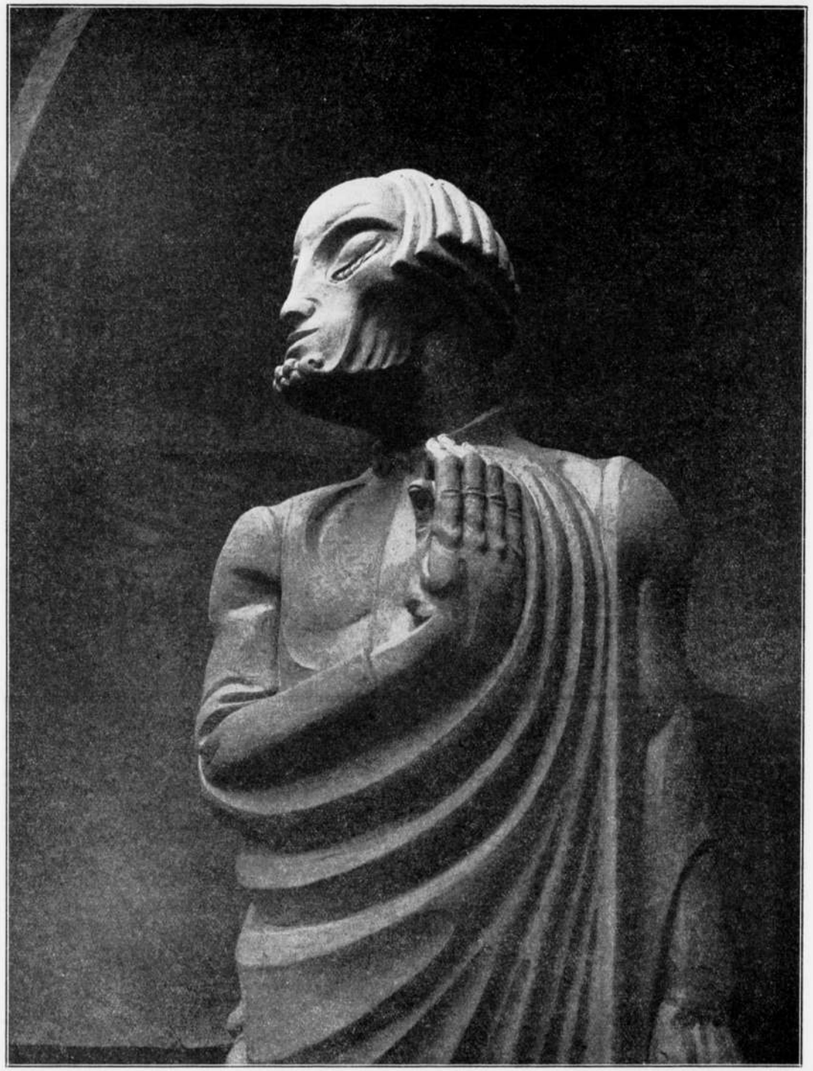
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

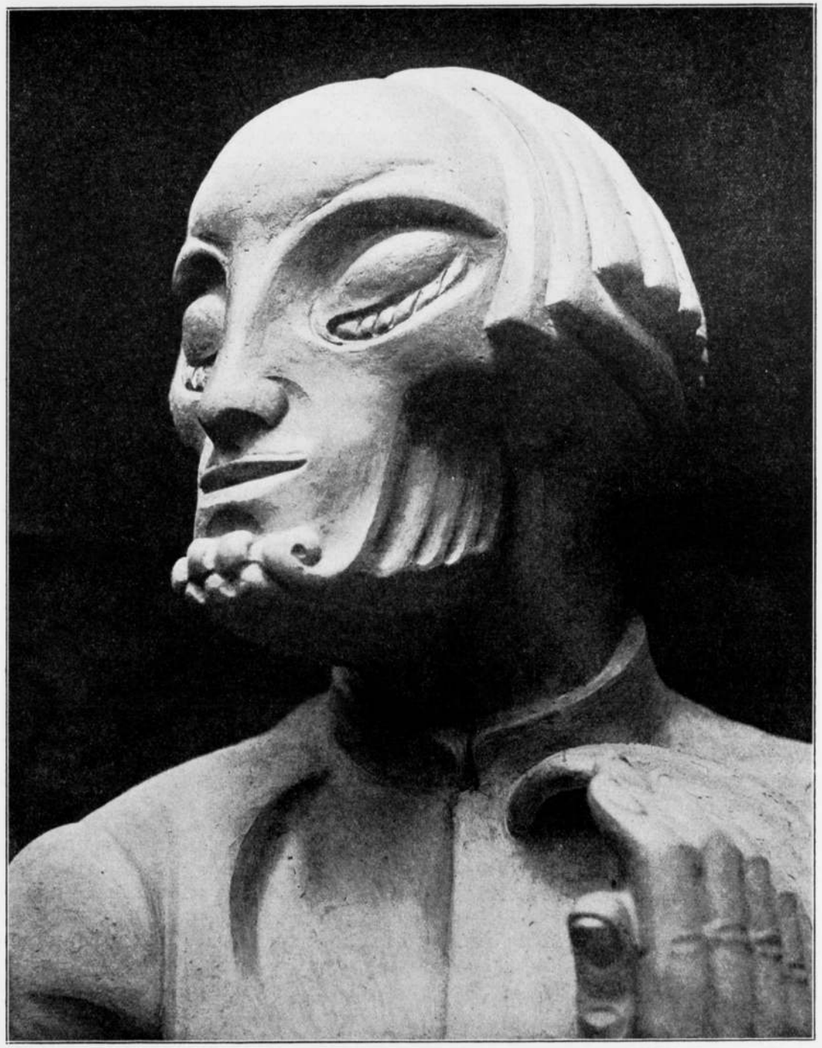
UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
10 OCTOBER 1925

THEO VAN REYN „INSPIRATIE": DETAIL

meer overwogen en verantwoord is, n.m.l. het nisbeeld niet als vrijstaande figuur te moeten beschouwen, maar behoorend bij de nis en bij de omgeving. Het zuivere nis-beeld is maar van drie hoofd-zijden te bezien, n.m.l. als voornaamste zijde een voor-middenkant en verder een voor-linker en een voor-rechterkant, zoodat een volledig vrijstaand beeld niet geëischt kan worden. Zoo gezien loste ik deze figuur op als haut-relief, dus rekening houdend met het vlak, waaruit deze voortkomt. Vandaar dat men het vlak a.h.w. dóór de figuur heen voelt gaan, doordat

THEO VAN REYN „INSPIRATIE": DETAIL

de borst eenigszins en-face en de voeten en-profiel zijn gehouden, dus evenwijdig aan het vlak. De beperkte beschouwing dwingt hiertoe. Van achteren is het beeld vlak gehouden. Het beeld behoort dus door zijn bepaalden voorkant op een bepaalde plaats tegen den muur, in dit geval in de nis, en behoort bij de nis en de hal. Vandaar ook de architectonische opvatting van dit beeld, aansluitend bij het bouwkunstige.

Het symbool. Het beeld stelt voor „Inspiratie", die leiden moet tot een wijs beleid, een goede daad.

De hoofd-opbouw der figuur is in een piramide gedacht, het constructieve deel, in wier top zich het hoofd bevindt, de Geest, als hoogste en voornaamste punt. Het hoofd, even afgewend (naar achteren gekeerd), als om de stuwing, den drang te voelen, ontvangt de inspiratie, die buiten de menschen als mysterie opdoemt. De gesloten oogen duiden op de concentratie, het innerlijk verwerken der inspiratie dat zich culmineert in het hart. Dit centrale-punt wordt omgeven en daardoor geaccentueerd door de cirkelvormige beweging van den rechter arm en de groote sterk sprekende lijnen van het kleed daarom heen.
Het geometrische, de piramide of driehoek-vorm en de cirkel ondersteunt dus de compositie.
De linker arm (aan de hartzijde) in sterk vertikale beweging naar beneden gericht, moet de kracht uitstralen, het geniepige-kruiperige, laag-bij-den-grondsche te bezweren, gesymboliseerd door hoekig-stekelige slang-vormen, die de tegenwerking verbeelden.
Links, als stuwing en drijfkracht, een adelaar, doelend op de hooge vlucht der gedachten.
De figuur is loopend gedacht, a.h.w. den eersten stap doend om de handeling te gaan volbrengen.

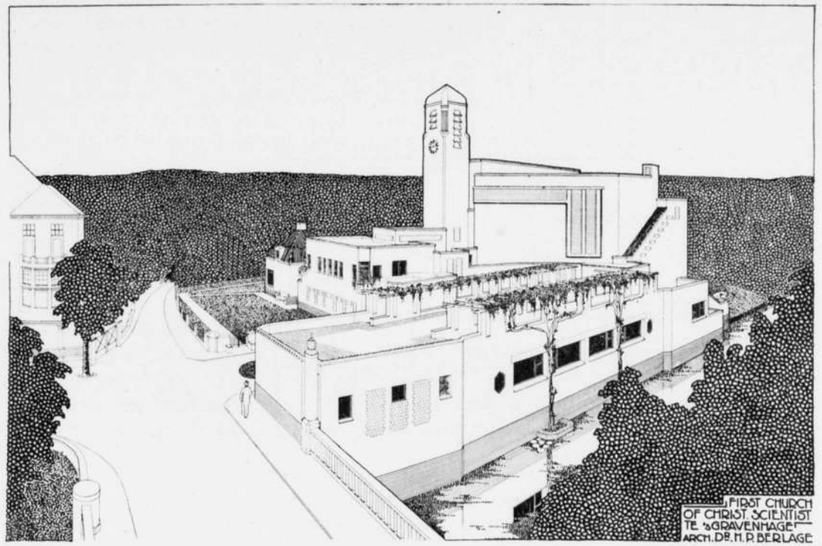
Aansluiting. Het middeleeuwsche karakter der hal heeft een religieuse sfeer, nog getuigend van de groote eenheid der gedachte van die dagen.
Het beeld „Inspiratie" wekt, door het wijzen naar het mysterie, hierdoor reeds een religieuse gedachte op. Er is dus niet getracht door uiterlijk nagebootste middeleeuwsche stijlvormen aansluiting te zoeken bij de Gothisch-Renaissance hal, maar door een innerlijk sentiment, d.i.: De religieuse opvatting.
Het zijn niet de uiterlijke vormen, waarbij aansluiting gezocht moet worden, maar bij de van binnen uit komende universeele stuwkracht, waarvan de relief-vorm a.h.w. de uitzetting geeft (naar buiten gestuwd wordt). Bij dezen innerlijken drang, in vroegeren stijlvorm omsloten (de taal der eeuw), moet aansluiting gevonden worden met ons innerlijk sentiment, niet door nabootsing van oude vormen, die niet uit *ònzen* geest kunnen voortkomen.
Naar deze harmonie is gestreefd.
Een andere aansluiting, meer van uiterlijken aard, moet gezien worden in de ommanteling, in de uiterlijke verschijning dus der figuur.

Techniek. Doordat nis en omgeving in hout geconstrueerd zijn, moet zoo noodig ook het beeld in hout uitgevoerd worden.
De uitvoering is de hout-bewerking, d.w.z. een bewerking ontstaan door het houtgereedschap, n.m.l. de gutsbeitels en de steekbeitels.
De snij-techniek, om de vezels van het hout door te snijden, spreekt zich uit in *guts-vormen* (concaaf) en in gestoken platte en convex-gevormde vlakken.

20, IX '25, Haarlem. THEO VAN REYN.

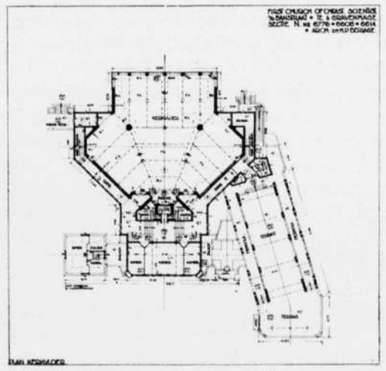
HET PLAN DER "FIRST CHURCH OF CHRIST SCIENTIST".

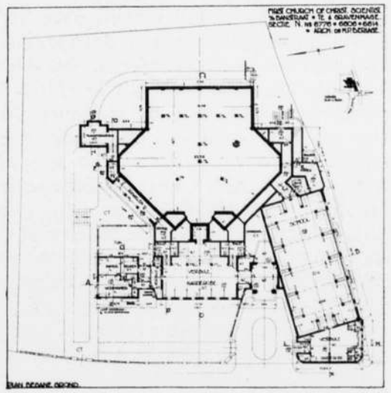
Men is thans bezig met den bouw van bovengenoemde kerk, tegenover de André Bickerweg in het Park Zorgvliet te s'-Gravenhage.
Het plan bestaat uit een kerkgebouw met Zondagsschool, de daarbij behoorende localiteiten en een conciergewoning.
De situatie van de gebouwengroep, op het duin en aan het water, gaf gelegenheid tot een massagroepeering met belangrijke hoogteverschuiving, zoodat de hoogte van den vloer der kerk overeenkomt met het dak der school. Daar een onderlinge bespreking der bezoekers buiten den dienst dikwijls plaats heeft, kan dus in den zomer dit dak als wandelterras dienst doen.

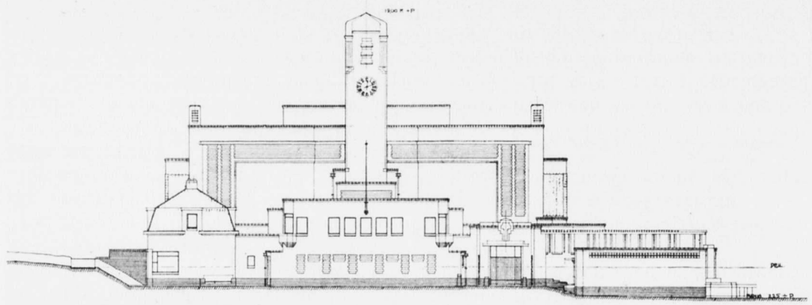
"FIRST CHURCH OF CHRIST SCIENTIST" DR. H. P. BERLAGE

De dienst, een bijzondere bijbellezing door twee voorgangers geleid en afgewisseld door gezang met orgelbegeleiding, vereischt een ruimte, van waaruit deze beide sprekers goed kunnen worden gezien en gehoord. Bovendien is er op Woensdagavonden een wederzijdsche gedachtenwisseling tusschen sprekers en bezoekers, zoodat de ruimte dan de hoogste eischen van de bespreekbaarheid stelt. De spreektribune moet van uit de vestibule direct bereikbaar zijn, door 2 afzonderlijke vertrekjes, waar de sprekers nog eenige oogenblikken vóór den dienst kunnen verblijven. Met dezelfde deur stijgt men naar het orgel en de beide tribunes voor de zangers, en verder in den toren naar de klokkenruimte.
Het kerkruim heeft plaats voor 700 bezoekers, gedeeltelijk op het parterre, gedeeltelijk op een galerij, en de school voor ongeveer 200 kinderen.

"FIRST CHURCH OF CHRIST SCIENTIST" DR. H. P. BERLAGE

"FIRST CHURCH OF CHRIST SCIENTIST" DR. H. P. BERLAGE

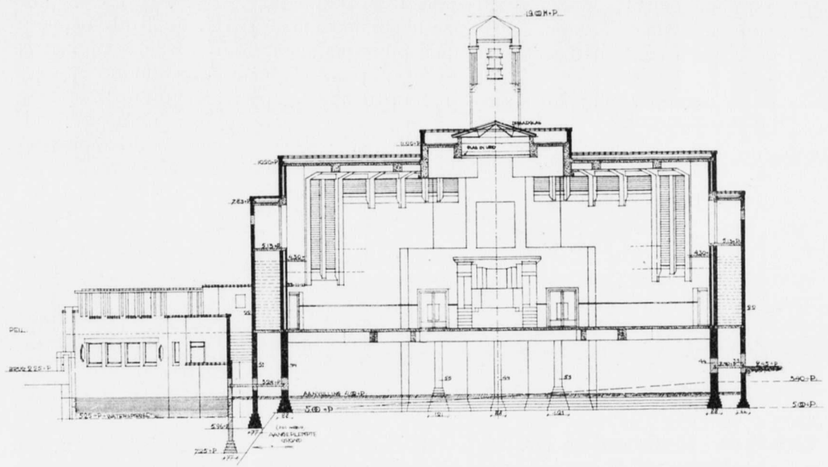
In het schoollokaal, dat een afzonderlijke toegang heeft, zijn tusschen de zuilen en de wanden een twaalftal kleine ruimten afgezonderd, ten dienste van groepsgewijs onderricht.
Kerk en school hebben beiden een vestibule met garderobe, omdat het afleggen der bovenkleeding, althans voor de mannelijke bezoekers, wordt vereischt.
Het gebouw wordt opgetrokken in gele baksteen op een basement van grijze reuzenmoppen.
Van binnen worden de muren licht gepleisterd en met lambrizeeringen van hardgebakken tegels bezet. Ook de vloer der vestibule en gangen worden daarmee belegd, terwijl de school een vloer van hout en die der kerk een rubberbelegging krijgt. De vensters der kerk en gangen worden met glazen bouwsteenen bezet. De verwarming is een electrisch gedreven luchtverwarming

H. P. BERLAGE.

BORCULO.

(*Ingezonden*).

In Uw blad van 26 September lees ik onder dezen titel een stuk geteekend G. Westerhout, waarvan de schrijver, die het ongelukkige stadje nog meer vernieling had toegedacht wel een erge geweldenaar blijkt te zijn, waardoor het gansche stuk een zonderlingen indruk maakt.
Maar er is meer. Hij schrijft over het weerstandsvermogen tegen storm en dat is bouwkundig al zeer onvoldoende. De geweldenaar komt weer te voorschijn waar hij het heeft over den *lijkzang* op den kalkzandsteen, wat dan zeker moet wezen ingevolge het geschrijf van Ir. Alph. Siebers.
Behalve een oud stadje wil schrijver zoo maar eventjes een industrie ook neerslaan. Het gedeelte daarover handelende, is echter zoo dwaas en zoo in tegenspraak in zich, dat ik er even met nadruk de aandacht op wil vestigen. Hij zegt: „de specie was niet verhard"; voorts „is het *niet* de kwaliteit van den steen" die schuld heeft bij slecht metselwerk; dan zegt hij: „en nu zal voorzeker de gebruikte specie op (in) de eerste plaats wel de reden zijn geweest, dat de aanhechting zoo gering was en verharding niet volgde, maar ongetwijfeld zal hier het gebruiken van vrijwel *droge* steen (en de gladde oppervlakte van den steen) voor een groot deel verharding van de specie hebben tegengewerkt".
Behoudens het gedeelte tusschen haakjes geplaatst zegt schrijver precies wat de *uitvoeringsfouten* zijn.... maar dat wettigt dan toch allerminst een lijkzang op den steen, doch een verwijt aan onkundige metselaars en bouwkundigen met toezicht belast.

"FIRST CHURCH OF CHRIST SCIENTIST" DR. H. P. BERLAGE

De gladde oppervlakte — voor zich onjuist — zoude natuurlijk op *verharding* van specie geen invloed hebben.
Ik geloof dus niet te veel te zeggen door de verklaring dat in dit stuk te dezer zake de onbouwkundigheid er zwaar bovenop ligt.
De aanhechting van mortel aan kalkzandsteen, mits deze behoorlijk nat vermetseld wordt, is juist bij uitstek goed, beter dan aan elken anderen steen, wat sinds jaar en dag reeds is bewezen en trouwens vanzelve spreekt wegens de analogie tusschen dezen steen en mortel.
Ik merk voorts op dat de normale specie in Borculo van klapzand en vetkalk nimmer verharden *kan* en aan *alle oude en nieuwe* gebouwen waar zij is toegepast dan ook *niet* verhard is en dat bij *elke* steensoort, te beginnen bij de oude kerk, uit groote moppen opgetrokken, tot op de gebouwen van verleden jaar. Wat schrijver zag van witten steen, kan hij overal in Borculo *evenzoo* zien van rooden steen.
Inmiddels komt mij voor dat een dusdanig maar raakschrijven, dat schade kan doen bovendien, toch wel zeer onverantwoordelijk is, al is dit dan minder ernstig dan het geschrijf van Ir. Alph. Siebers, waarop schrijver zich blijkbaar beroept, dat een anderen ondergrond dan maar wat erop los schrijven, had, zooals inmiddels is bewezen.
Heemstede, 5 October 1925. VAN HARDENBROEK.

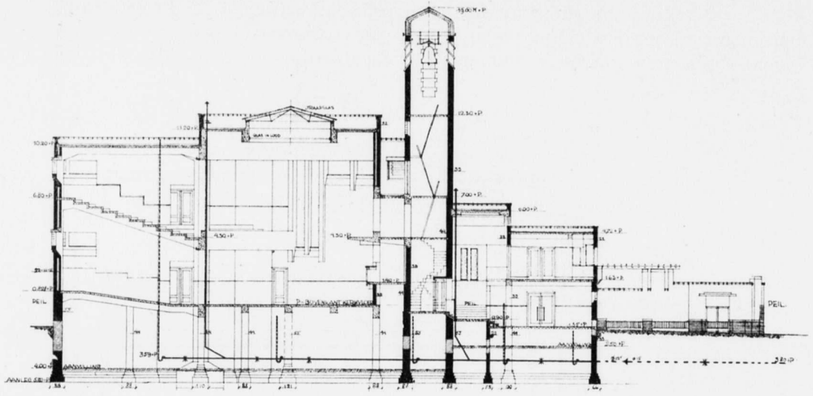
MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Voor 1925—1926 werden o.m. de volgende lezingen vastgesteld:

Vrijdag 23 *October:* Ir. J. Gratama, over: Oud Egyptische Bouwkunst, Beeldhouwkunst en Schilderkunst in verband met hare beteekenis voor de Nederlandsche Architectuur (met veel lichtbeelden).

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel.

Dinsdag 10 *November:* Ir. A. Keppler, over: Stedebouwkundige problemen in Amerika (met lichtbeelden).

"FIRST CHURCH OF CHRIST SCIENTIST" DR. H. P. BERLAGE

Donderdag 10 *December:* Dr. L. J. van Holk, over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis philosofie van Oswald Spengler.
Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.
Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.
Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.
Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.

Ledenvergadering zal gehouden worden op Maandag 2 November a.s. des avonds 8 uur op een der bovenzalen van „Parkzicht", Hobbemastraat 1, Amsterdam (dus niet op 22 October als eerder werd aangekondigd.)

Nieuwe leden: Als gewoon lid wordt voorgesteld Albert H. van Rood, b. en c.i., Scheveningen, door D. Roosenburg en J. Boterenbrood; K. de Wolff, bouwkundig teekenaar, Amsterdam, door C. van Dam en M. Speyer.

VERKOOP NUMMERS TIJDSCHRIFT „DE ARCHITECT".

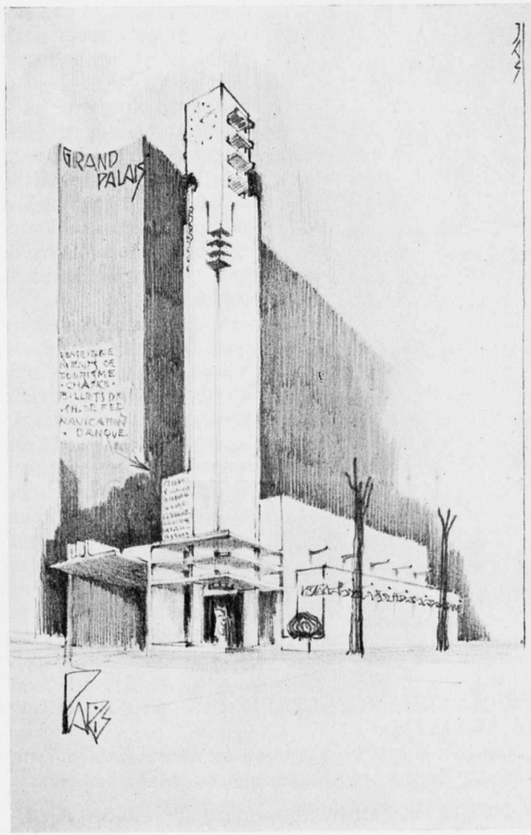
Het Genootschap heeft nog de besehikking over een aantal zeer belangrijke nummers van het tijdschrift „De Architect". Deze nummers zijn te verkrijgen van 12 tot en met 16 October a.s. en van 19 tot en met 21 October a.s., van 12 tot 4 uur, in het Gebouw Heystee-Smit, Heerengracht 545—549, voor den prijs van *f* 2.— per jaargang en *f* 0.50 per los nummer.
Wij maken onzen leden erop attent, dat deze collectie in buitengewone mate belangrijk is, omdat ze een volkomen juiste weerspiegeling geeft van den groei van de bouwkunst en aanverwante kunsten, in de betrokken periode.
Vooral voor de jongere leden van het Genootschap, die de zoo belangrijke ontwikkeling in dien tijd niet persoonlijk meemaakten, achten wij het kennis nemen van deze collectie van buitengewoon belang.

PRIJSVRAAG AFFICHE VOOR JONG NEDERLAND.

De heer prof. R. N. Roland Holst, die als jurylid was aangewezen in de prijsvraag voor het Affiche „*Voor Jong Nederland*", uitgeschreven door de Vereeniging *Sint Lucas* te Amsterdam, heeft bericht dat hij het jurylidmaatschap neerlegt, omdat er geen overeenstemming is verkregen tusschen de Prijsvraaguitschrijfster en de Permanente Prijsvraagcommissie omtrent het programma voor de prijsvraag.

ARCHITECTURA

WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA'

REISSCHETS VAN ARCH. J. A. SNELLEBRAND.
Fransch Paviljoen ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer, gelegen naast den Hoofdingang der Tentoonstelling te Parijs (Betonbouw). Architect Rob. Mallet-Stevens.

HET DOODE PUNT.

Rondom het doode punt is leven, deels het leven van dieren, die achteruit kruipen, deels het leven van gemechaniseerde wezens, die vooruit hollen. Het doode punt is het theoretische punt, dat dus niet bestaat, maar als het ware vermoed wordt door een sfeer van wezens, die niet achteruit kruipen noch vooruit hollen, wezens dus, die te hoog ontwikkeld zijn voor den kreeftengang of te fijn besnaard voor de gemechaniseerde beweging vooruit. Deze wezens zijn gedwongen om het theoretische punt te cirkelen en gedoemd als Ahasverus eeuwig te dwalen, het zijn de kunstenaars. Ze trekken niet voor- noch achteruit, omdat ze een glimp van het eeuwige licht opgevangen hebben, waardoor hun ziel de tijdelijke levensimpulsen niet begrijpt. Buiten hun sfeer falen ze vandaag en zullen ze morgen falen.
Ze kunnen zich weliswaar buiten hun sfeer bewegen, ja ze moeten nu en dan het doode punt ontvluchten, maar deze vlucht ontrooft hen bij elken stap een druppel bloed.
Wagen zij zich te midden van hen, die achteruit kruipen dan verdroogt hun ziel; gaan zij met hen, die zij als de vernieuwers beschouwen, dan zien ze spoedig met schrik, dat ze al de vernieuwers vooruit gerend zijn, maar niet bergopwaarts, maar in den afgrond, waar ze onschadelijk zijn. Te laat bemerken zij, dat zij niet met werke-

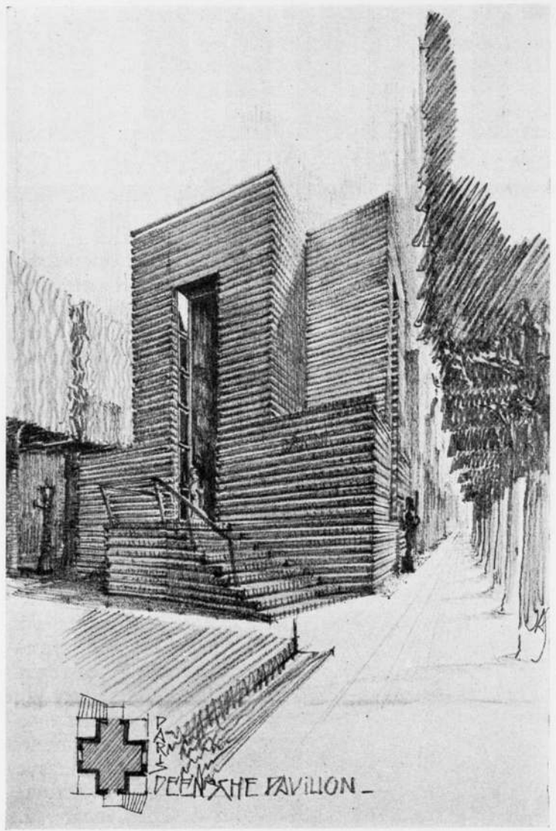
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
17 OCTOBER 1925

REISSCHETS ARCH. J. A. SNELLEBRAND.
Deensch Paviljoen op de Parijsche Tentoonstelling (Baksteenbouw). Architect Kay Fischer.

lijke vernieuwers vooruitgingen, maar slechts hèn vergezeld hebben, die op nieuwe wijze hun geest wilden uitbuiten. Moeitevol kruipen ze uit hun afgrond omhoog om weder hun cirkelgang rond het doode punt te herhalen, totdat de wereld hen opnieuw roept naar buiten te treden om wederom te falen.
Elke uittreding naar buiten, elke nieuwe verijdeling van den wil, voert den kunstenaar tot zelfinkeer, wat hem telkenmale de schoonheid van zijn bestaan als inhaerent aan zijn tragiek doet beseffen.
Blij leert hij aanvaarden, wat de wereld van hem vraagt, wachtend tot zijn steeds opnieuw uittreden uit zijn sfeer in de wereld, uiteindelijk die wereld zal beïnvloeden, waardoor hij zich steeds verder van het doode punt zal kunnen bewegen zonder daardoor al te zeer geschaad te worden. Want zijn doel is de wereld en zijn doem is het doode punt.

Ir. J. B. VAN LOGHEM.

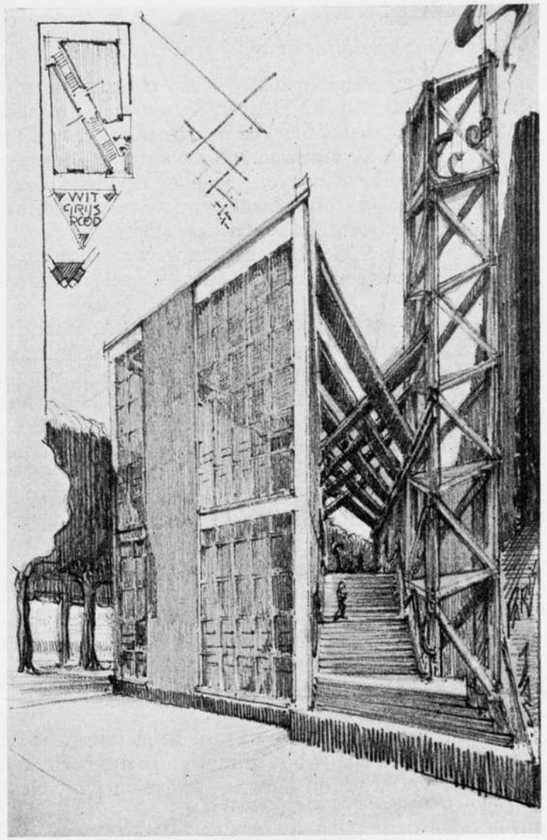
PRIJSVRAAG „ONTWERPEN BEHANGSELPAPIEREN GETEEKEND DOOR NEDERLANDSCHE ARTISTEN",

uitgeschreven door de Vereeniging „St. Lucas", ten behoeve der Firma L. Goudsmit, Engroshandel in Behangselpapier te Amsterdam, Rotterdam, en 's-Gravenhage.

Jury: Dr. H. P. Berlage, Den Haag; Lion Cachet, Maarssen; Jan Gratama, Architect, Ingenieur, Amsterdam; Prof. Dr. A. J. der Kinderen, Amsterdam; P. Kramer, Architekt, Amsterdam; Prof. R. N. Roland Holst, Zundert; L. Goudsmit, Amsterdam; Fritz Peine (Behangselfabrikant), als Technicus.

M. M.

De Jury in bovengenoemde prijsvraag kwam dezer dagen bijeen in het Gebouw van „St. Lucas", om te beoordeelen aan welke drie der pl. m. 600 ingekomen ontwerpen de uitgeloofde prijzen konden worden toegekend. De Jury kon met genoegen constateeren dat het overgroote deel der ingekomen ontwerpen moet zijn geteekend door lieden, die de kunst verstaan om verdienstelijke teekeningen te maken, zoowel wat kleuren als motieven betreft; ook zelfs dan wanneer reeds op het eerste gezicht van sommige ontwerpen kan worden gezegd, dat zij voor het doel van wandversiering niet geheel geschikt waren.
Na een vijfvoudige selectie bleven ten slotte 3 ontwerpen over, die volgens de Jury, in aanmerking konden komen voor de 3 uitgeloofde prijzen. Twee dezer drie ontwerpen, n.l. motto: „MULLEM" en „IDEE P" werden aangewezen voor den eersten of wel voor den tweeden prijs. Gezien de groote verdiensten die volgens de Jury beide ontwerpen hebben en de hieruit voortkomende consequente moeilijkheid om aan één dezer beide ontwerpen den voorrang te geven, besloot de Jury de toegezegde belooning van den eersten prijs à Fl. 300.— en van den tweeden prijs à Fl. 200.— bij elkaar te voegen en aldus aan beide ontwerpen een eersten prijs toe te kennen, met een gelijke belooning van Fl. 250.— voor elk ontwerp, zoodat deze twee eerste prijzen werden toegekend aan: het ontwerp motto "Mullem", ontwerper Sicco van der Woude, Amsterdam; het ontwerp motto „Idee P," ontwerper: C. Mus Hzn., Den Haag; terwijl de derde prijs werd toegekend aan het ontwerp: Motto „Cirkel", waarvan de ontwerper blijkt te zijn de Heer M. A. H. v. d. Burg, Haarlem.

REISSCHETS ARCH. J. A. SNELLEBRAND.
Russisch Paviljoen op de Parijsche Tentoonstelling (Hout- en glasbouw). Architect Melnikoff.

Verder kan worden medegedeeld dat alle ontwerpen zullen worden tentoongesteld in het Gebouw Marnixstraat 400A, Amsterdam (naast gebouw „Bellevue" aldaar, in de onmiddellijke nabijheid van het Leidscheplein) en wel Donderdag 1 October, 2 uur, voor de pers en genoodigden, en vanaf Vrijdag 2 October tot Woensdag 7 October voor het publiek, elken dag (ook 's Zondags) van 's ochtends 10 uur tot 's namiddags 5 uur. *Entree vrij.*
Een uitvoerig rapport der Jury ligt in de zaal voor iederen inzender ter visie.

Amsterdam, 30 September 1925.

SPIEGELBEELDEN.

Uit een ooit te verschijnen bundel proza.

Zijn wolken zwevende gedachten aan den hemel zichtbaar geworden? Denkt de hemel, de lichtgevende? Denken de wateren, het blinde water in zijn sidderend gebaar? Denken de boomen, de gedachten afwerpende boomen? Denken zij in mij? En waarom zijn de vrouwen zoo mooi dezen zomeravond, het welvende lichaam in teruggehouden overgave, schrijden zij voort. Eén hunner toeft in zich verzonken. Daar heft zij het hoofd, zij lacht den hemel tegemoet. Denkt de hemel? Denkt gindsche ster, die boven haar staat?
Aan de huizen der kleine menschen werden vensters verschoven. Er is gefluister. In gindsche kamer hangt de lamp met geel omsluierd gelaat, de wanden leven in schaduw.
Van af de velden, oneindig onder den naderenden nacht, komen menschen op. Zij spreken. Er zijn, die zware klanken voor zich uitdragen als donkere staven. Er zijn, die zacht spreken, schuchter, aandoenlijk.
In dezen blauwen zomeravond, die bevende is van onuitgesproken geheimen, moeten de stemmen der kleine menschen niet luide zijn.
Zij moeten zijn als de vragen van kinderen opklimmend naar een groot mensch. Voor wien? Waartoe? Waarom?
Voor wien liggen deze velden wachtende den nacht?
Voor wien, en waarom het water, het nerveuse water, wachtende het licht van den morgen.
En de nacht, en de morgen, en de schemer, waarom?
En waarom de vraag? En waar het antwoord?
Aan gene zijde van den dijk, op het donkerende veld, zie ik geliefden gaan. Het gebaar van hun lichaam is saamgevlochten, de hoofden zijn gebogen.
Zij vragen niet, zij bevestigen.
Hun vraag is eene bevestiging.
Zij bevestigen het onuitgesprokene.
Het onuitgesprokene is boven mij. Ik ga alleen, ik heb geen geliefde.
Het onuitgesprokene is boven mij, en ik hef het hoofd, en mijn oogen vragen.
Mijn hart vraagt. Mijn hart ligt zwaar en laag, en de oneindige bevestiging is boven mij.
En ik weet niets. En ik weet geen waarom. En ik weet geen waartoe. En ik weet geen voor wien.
En de vragen der menschen schijnen mij infusoriën te zijn, dansende onder de oneindigheid.
En altijd zijn de vragen der kleine menschen.
En altijd is er de oneindigheid.
En altijd zijn er gelieven. En altijd zal er een eenzame zijn.
Straks wordt de nacht neergelaten, de huizen staan weggeborgen, en de vensters verliezen hun licht.
Het water ligt bleek, en de velden werden weggeschoven. En ook de gelieven zijn verdwenen.
Er is geen geluid meer. Alle monden der menschen, der velden, en der vele wateren zwijgen, zij zijn dichtgelakt.
Maar de alomme atmosfeer heeft de kleine vragen opgenomen en bewaard.
En morgen, wanneer de kleine menschen ontwaken, en de velden zien, en de luchten, en de vele wateren, zullen zij opnieuw de oude, oude vragen inademen: „Waartoe dit alles, voor wien, waarom?"
Ik zal mij morgen naar den arbeid begeven.
Ik zal een werk ingaan.

Of zal schrijven, of gaan tusschen huizenreien, en over pleinen mijner prachtige grijze grachtenstad, naar een vriend.
Ik een tegenstander, naar een stillen tegenstander.
Wij zullen spreken. Er zal verschil zijn tusschen ons.
Ontkenning en bevestiging.
Maar altijd de vraag.
De oneindige vraag.

. . . . . .

Is in de liefde de vraag, die bevestigd wordt? Is in de liefde het oneindige antwoord?

A. VAN COLLEM.

REORGANISATIE-VOORSTELLEN VAN DE COMMISSIE VAN DRIE.

1°. Het instituut der afgevaardigde leden wordt opgeheven.
2°. Het primair te stellen doel als volgt te wijzigen: „Het genootschap stelt zich ten doel de bloei en *de eenheid* der beeldende kunsten *en techniek* te bevorderen.
3°. De indeeling der leden als volgt te wijzigen: „Leden kunnen zijn zij, die scheppend werkzaam zijn als architect, beeldhouwer, kunstnijvere, schilder of technicus, of zij, die op andere wijze in het belang van het doel van het genootschap geestelijk werkzaam zijn.
Leden moeten den leeftijd van 30 jaar bereikt hebben en kunnen, op voorstel van een commissie van toelating, benoemd worden door de ledenvergadering. De toelatingsvorm is slechts in zooverre positief, dat slecht werk of onwaardige handelingen ten opzichte van het doel van het genootschap iemand van het lidmaatschap uitsluiten.
Candidaatleden zijn minstens 18 en hoogstens 30 jaar. Zij kunnen door het bestuur aangenomen worden, als zij in eenig verband met het doel van het genootschap werkzaam zijn. Candidaatleden hebben geen stemrecht".
4°. De vergaderingen van het bestuur moeten 2 maal in de maand gehouden worden, de ledenvergaderingen 1 maal per maand, in de zomermaanden buiten Amsterdam. Op elke ledenvergadering moet een deel der leden volgens rooster exposeeren.
5°. Een werkprogram, dat geregeld aangevuld wordt, moet opgesteld worden in zake voordrachten, tentoonstellingen, excursies en prijsvragen, terwijl voor actueele vraagstukken als onderwijs, volkshuisvesting, stedenbouw en dergelijke afzonderlijke commissies benoemd moeten worden. Ditzelfde geldt voor meer theoretische problemen. Er zal geen enkel kunstvraagstuk buiten de belangstelling en werkingsfeer van Architectura mogen blijven.
(Als voorbeeld van afzijdigheid van Architectura kan het laatste stedenbouwcongres genoemd worden, waarbij de kunstenaars vrijwel afzijdig bleven en de ambtenaren het geheele congres beheerschten). Er zijn tallooze bewijzen, dat er een grootere kracht van kunstenaars en technici zal moeten uitgaan ter bestrijding van de lagere maatschappelijke tendenzen en de ambtelijke overheersching.
Voor de gestiën van het genootschap moet een lokaal gehuurd worden, waar de ledenvergaderingen gehouden kunnen worden en waar de exposities plaats vinden. Annex aan dit lokaal moet een klein lokaal voor de administratie zijn.
7°. Ter verkrijging van de noodige middelen moet op de genootschapsuitgaven (tijdschriften) bezuinigd worden.
8°. Opnieuw moet contact met den B.N.A. gezocht worden inzake het weekblad. Het moet mogelijk zijn een goed gemeenschappelijk weekblad uit te geven met afzonderlijke bijvoegsels voor beide lichamen, waarin de interne zaken vastgelegd worden.
Deze reorganisatievoorstellen zijn vergezeld van uitvoerige algemeene beschouwingen en statutenwijzigingen, die voor de eerste ledenvergadering zijn bestemd.

De commissie van drie
BOEYINGA. BRUIN. VAN LOGHEM.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Voor 1925—1926 werden o.m. de volgende lezingen vastgesteld:

VRIJDAG 23 OCTOBER a.s., des avonds 8 uur in gebouw Heystee, Heerengracht 545-549: Ir. J. Gratama, over: Oud Egyptische Bouwkunst, Beeldhouwkunst en Schilderkunst in verband met hare beteekenis voor de Nederlandsche Architectuur (met veel lichtbeelden).

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel (met lichtbeelden).

Dinsdag 10 *November a.s.:* Ir. A. Keppler, over: Stedebouwkundige problemen in Amerika (met lichtbeelden).

Donderdag 10 *December a.s.:* Dr. L. J. van Holk, over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis philosofie van Oswald Spengler.

Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.

Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.

Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.

Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.

Ledenvergadering zal gehouden worden op Maandag 2 November a.s. des avonds 8 uur op een der bovenzalen van „Parkzicht", Hobbemastraat 1, Amsterdam.

VERKOOP NUMMERS TIJDSCHRIFT „DE ARCHITECT".

Het Genootschap heeft nog de beschikking over een aantal zeer belangrijke nummers van het tijdschrift „De Architect". Deze nummers zijn nog te verkrijgen van 19 tot en met 21 October a.s., van 12 tot 4 uur, in het Gebouw Heystee-Smit, Heerengracht 545—549, voor den prijs van *f* 2.— per jaargang en *f* 0.50 per los nummer.

Wij maken onzen leden erop attent, dat deze collectie in buitengewone mate belangrijk is, omdat ze een volkomen juiste weerspiegeling geeft van den groei van de bouwkunst en aanverwante kunsten, in de betrokken periode.

Vooral voor de jongere leden van het Genootschap, die de zoo belangrijke ontwikkeling in dien tijd niet persoonlijk meemaakten, achten wij het kennis nemen van deze collectie van buitengewoon belang.

DE AFSLUITING EN DROOGMAKING DER ZUIDERZEE.

Vrijdagavond 9 dezer mocht het Genootschap het genoegen ondervinden een lezing over bovengenoemd onderwerp aan te hooren van den Heer V. J. P. de Blocq van Kuffeler, c.i.

Het ware moeilijk door een meer bevoegde in de finessen van dit vraagstuk te worden ingeleid, immers de Heer de Blocq van Kuffeler is hoofd van den Dienst der Zuiderzeewerken, maakte deel uit van de „Commissie Lovink", die de regeering heeft voorgelicht nopens de baten welke van een afsluiting der Zuiderzee mochten worden verwacht, en is samensteller tevens van het lijvig verslag der onderzoekingen voor het opmaken van een uitgewerkt plan met begrooting van den aanleg van een gedeelte van de afsluiting der Zuiderzee en de indijking en droogmaking van de Wieringermeer.

Spreker ving aan met een kort overzicht van de voorgeschiedenis der Zuiderzeedroogmaking.

Meerdere plannen daartoe zijn in den loop der vorige eeuw gelanceerd.

Het is Dr. Lely geweest, die in opdracht van de Zuiderzee-vereeniging deze plannen samenvatte, en een ontwerp opmaakte, hetwelk hij als Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid in het kabinet Cort van der Linden, onder zijn hoede, tot wet zag verheven.

Hierna behandelde de spreker de economische motieven welke de doorvoering van

het plan, dat, eenmaal gereed, een landaanwinst van 10 % der oppervlakte van Nederland beteekent, wettigen.

Alleen reeds de enkele afsluiting der Zuiderzee is in haar gevolgen van dien aard dat de daarvan te verwachten voordeelen, de aanlegkosten van den afsluitdijk rendabel zullen maken.

Deze voordeelen spruiten onder meer in hoofdzaak voort uit de verbeterde afwatering van de omliggende provincie's, verminderd onderhoud van dijken, algeheele verbetering van de zoetwatervoorziening van de Provincie Friesland, onafhankelijkheid van stormvloeden en droogte-perioden, veiliger binnenscheepvaart enz.

De ligging, hoogte en breedte van den afsluitdijk is in betrekking tot de voorkomende zeestroomingen zoodanig gekozen dat met alle mogelijkheden is rekening gehouden. Een breedte van 90 M. op de laagwaterlijn waarborgt het verwerken van een druk verkeer langs een spoorbaan en breeden verkeersweg.

Behandelende de techniek van den aanleg van een dijk van dusdanige afmeting, wijst de spreker op de gelukkige omstandigheid dat de daarvoor benoodigde grondspecie in den vorm van keileem, randmoraneproduct der ijstijden, als een belangrijke afzetting op den zeebodem, overal in de buurt voorkomt.

Wat zijn waarde als materiaal en dijkbekleeding betreft is keileem gelijk aan klei. De nabijheid en de ruime voorraad is dus van groote waarde voor de Zuiderzeewerken in het algemeen, omdat klei van ver aangevoerd zou moeten worden en waarschijnlijk niet in voldoende hoeveelheden aanwezig zou zijn.

De kosten van den afsluitdijk, met de bijkomende werken van scheepvaart- en uitwateringssluizen, versterking der zeedijken benoorden den afsluitdijk aan de Hollandsche en Friesche kust enz. worden geraamd op 90 miljoen gulden.

Hierna behandelde de spreker de indijking en droogmaking der afgesloten gebieden.

Ingepolderd worden die gronden die het meest vruchtbaar beloven te worden. Dit zijn in het algemeen tevens de watergebieden die niet zoo diep zijn.

Het tusschen de polders overblijvende meer, het IJselmeer, is noodzakelijk voor waterberging uit de omliggende polders.

De in het meer afstroomende IJsel zal dit binnen afzienbaren tijd in een zoetwatermeer veranderen.

Defensiebelangen in verband met de inundatie stelling Amsterdam eischen een IJmeer, Noordelijk ongeveer begrensd door de lijn Muiden—Pampus—Marken, wat het gevolg heeft dat in de omgeving van Amsterdam aardige kunstaspecten gespaard blijven.

Van IJ- naar IJselmeer voert een breed kanaal, aan het eind waarvan scheepvaart- en uitwateringssluizen.

In het kort behandelde de spreker vervolgens de vele met de inpoldering samenhangende ingewikkelde vraagstukken als indijking, bemaling, indeeling in afdeelingen, aanleg land- en waterwegen, scheepvaart, verkeer, verkaveling, het kwelvraagstuk enz., in aantal en vaak in gecompliceerdheid van dien aard dat den hoorders even duidelijk wordt van welken buitengewonen omvang en veelzijdigheid het vraagstuk der afsluiting en drooglegging dezer binnenzee, eertijds de belangrijkste factor in Amsterdam's opkomst en groei, is.

Vervolgens komt de spreker tot dat deel zijner voordracht dat de aanwezigen uit den aard der zaak het sterkst interesseert; hoe zal het aspect dezer nieuwe landstreken zijn?

Van primair belang, vooral voor het Landbouw-grootbedrijf, is de rechthoekige grondverdeeling, die economisch niet te ontgaan is.

Het door de Commissie Lovink aanbevolen stelsel verdeelt de polders in eenheden van 20 H.A. (250 × 800 M.), welke stukken met de korte zijden aan een

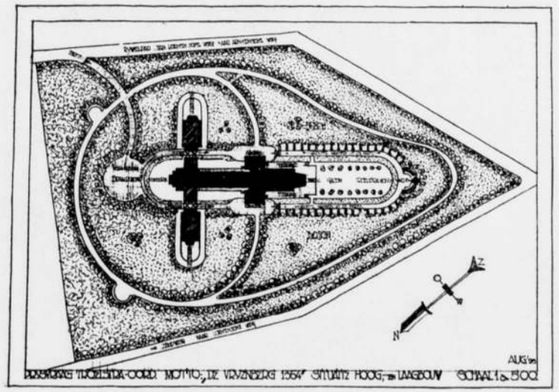
hoofdweg en een hoofdtocht grenzen, alzoo per as en per schip bereikbaar zijn. Dwarswegen niet dan bij uitzondering ter besparing op bruggen.
Wat nu betreft de vrees die men in vele kringen en lichamen, die zich het landschappelijk schoon aantrekken, voor dit liniaalstelsel koestert, spreker acht die vrees ongerechtvaardigd en voortkomende uit ouderwetsche overwegingen.
Waarom aangedrongen op schilderachtig zich slingerende wegen in tijden als deze, waarin het verkeer met snelle motorvoertuigen en rijwielen zich zoo sterk ontwikkelt, en van welke ontwikkeling het einde nog niet te zien is?
Dat men den weg toch beschouwe, niet uit het oogpunt van voetganger of wielrijder; dat is uit den tijd, maar uit dat van het moderne snelverkeer, waarvoor geen afstanden meer bestaan, en elke bocht in den weg een gevaar te meer beteekent.
Daarom geen gewrongen traceeringen terwille van landschappelijk schoon, maar aanvaarden wat logisch voor de hand ligt.
Het is niet in de eerste plaats de al of niet-rechtlijnigheid der wegen die dat schoon bepalen, de voornaamste elementen daarin zijn de vegetatie en de architectuur van boerenhofsteden, de landbouwgebouwen en de watergemalen.
Vooral de laatste objecten acht hij van een karakteristieken aard.
Als voorbeeld van een mooien polder denkt spreker aan de Beemster, die met haar lanen van zwaar geboomte en mooie boerderijen, ongeëvenaard is.
De lijn van zijn voordracht vervolgende geeft spreker daarna een overzicht, hoe de eenmaal drooggelegde gronden in cultuur worden gebracht.
Voor het geheele werk der inpoldering schat men een tijd van 25 jaar noodig te hebben, zulks in verband met den aanwas der landbouwende bevolking waarbij men jaarlijks in exploitatie denkt te kunnen brengen een oppervlakte van 2000 H.A.
De totale kosten van afsluiting en inpoldering met bijkomende werken worden geraamd op ongeveer 400 miljoen gulden.
De waarde van de gronden op het moment der drooglegging worden geschat op 510 miljoen gulden.

Na de pauze toonde en verklaarde de heer De Blocq van Kuffeler een serie interessante lichtbeelden betrekking hebbend op het reeds uitgevoerde eerste gedeelte afsluitdijk tusschen de N.-Hollandsche kust en het eiland Wieringen, de daarmede samenhangende werken, de winning van keileem, het maken en zinken van zinkstukken, enz.
Ook overigens was de lezing verduidelijkt met een keur van overzichtelijke kaarten en teekeningen, welke zeer de aandacht der aanwezigen hadden.
Aan het einde zijner voordracht gekomen hoopte spreker zijn hoorders een indruk te hebben gegeven van dit voor Nederland zoo hoogst belangrijke en grootsche werk.
Bij monde van den voorzitter oogstte de Heer De Blocq van Kuffeler den dank der aanwezigen voor de vlotte en zeer overzichtelijke uiteenzetting over dit omvangrijke en veelzijdige vraagstuk. J. Z.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

PRIJSVRAAG VOOR HET „TROELSTRA-OORD"

In nummer 38 van dit blad werd mededeeling gedaan van den uitslag van deze besloten prijsvraag, uitgeschreven door het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen voor een te stichten rust- en vacantieverblijf voor arbeiders te Beekbergen, welke stichting door dat Verbond aan P. J. Troelstra ter gelegenheid van diens terugtreden uit de politiek als huldeblijk van de vakbeweging aan den pionier der arbeidersbeweging, zal worden aangeboden.
De aanbieding van het bekroonde ontwerp, motto „de Vrijenberg 1354" Hoogbouw heeft inmiddels plaats gevonden; aan den ontwerper, den Heer J. H. Mulder Jr., Architect te Amsterdam, is de verwezenlijking daarvan opgedragen.
Zijn beide inzendingen, motto's „de Vrijenberg 1354" laagbouw en hoogbouw zijn hierbij afgebeeld.
Op de plaats waar in 1354 Hoekschen en Kabeljauwschen elkaar bekampten, de Vrijenberg bij Beekbergen, zal dit rust- en vacantie-oord worden opgericht om straks den arbeider en vakvereenigingsman tot ontspanning te dienen.
Omtrent de inrichting van het gebouw, dat aan minstens 60 personen onderdak moet kunnen verschaffen, schreef het prijsvraagprogramma de volgende ruimten voor:
Conciergewoning, keuken, bijkeuken, opslagplaats voor levensmiddelen, eetzaal met buffet, conversatie- cursus-zaal met boekerij, bestuurskamer, schrijfkamer, 20 één-persoons- en 20 twee-persoons slaapkamers, benevens de noodige toilets, W. C.'s, ruimte voor centrale verwarming, berging voor een auto en rijwielen, voor de verwezenlijking waarvan met inbegrip van centr. verwarming, watervoorziening, gasvoorziening, electrische installatie, rioleering met septietank en bevloeïngsinrichting van het terrein een bedrag van *f* 50.000.— als bouwsom niet overschreden mocht worden. Een programma alzoo dat een vijfde poot aan het schaap wenscht.

Op voorstel van Dr. Berlage, die de beoordeeling van de inzendingen op zich genomen had, en het Bestuur van het N. V. V. daaromtrent zou adviseeren, werden de installaties op die der centrale verwarming na, van het programma afgevoerd, en het bedrag der bouwsom vastgesteld op *f* 45.000, zoodat de taak der inzenders eenigszins verlicht werd.
Van de ingezonden projecten vermocht alleen

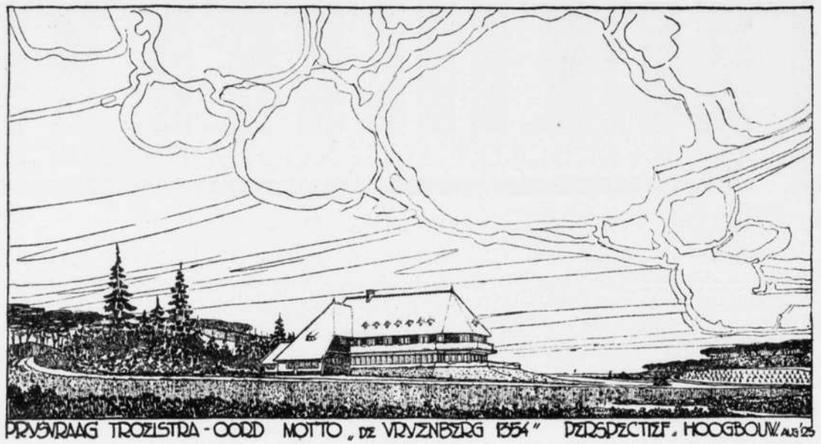
REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

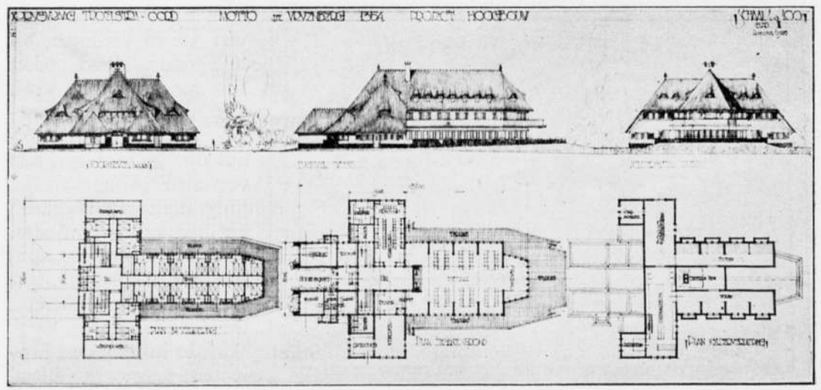
REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

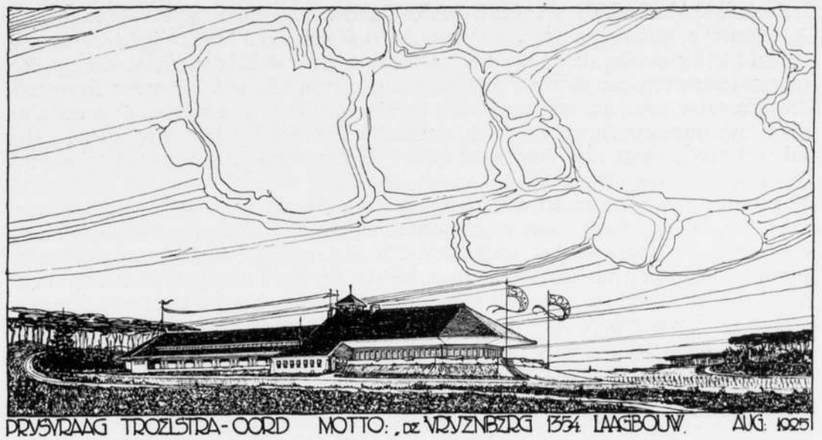
UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
24 OCTOBER 1925

het motto „de Vrijenberg 1354" Hoogbouw dit laatste cijfer het dichtst te benaderen met een begrooting van *f* 51.000, en tevens de voorkeur erlangen ten opzichte van de situatie, planindeeling en architectuur, waarover het rapport zich zeer waardeerend uitlaat.
Het zegt daarvan:
„Het valt dadelijk op, dat de ontwerper met het plan een goeden greep heeft gedaan. De indeeling is overzichtelijk, waar vooral de wijze te roemen valt, waarop de groote eetzaal, die het geheele plan beheerscht, ten opzichte van het terrein en den zonnestand is gesitueerd.
Toch zijn ook tegen dit plan eenige bezwaren.
De hal, hoewel gunstig gelegen, heeft nagenoeg geen licht. Ook het dienvertrek is daarvan verstoken.
De cursus- en conversatiezaal met boekerij (in het plan als vergaderzaal aangeduid, terwijl een klein conversatie-vertrek aan de eetzaal is ingebouwd) zijn veel te klein, terwijl de eerste bovendien ook onvoldoende is verlicht.
De architectuur verwerkelijkt ook de gelukkige greep van het plan, want de massa-verdeeling zoowel als het karakter zijn van een groote bekoring.

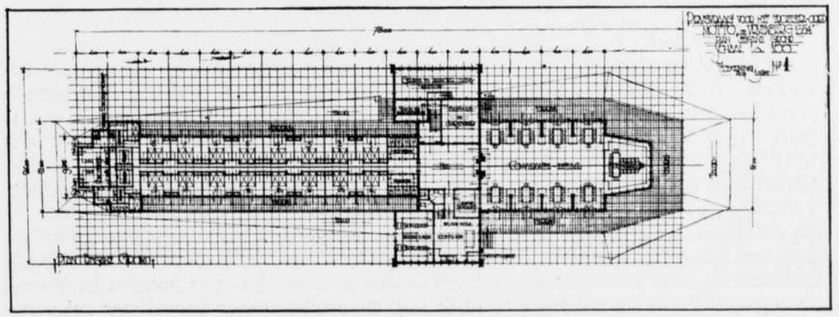

Bovendien getuigt de ligging op het terrein van een voortreffelijk begrip van de situatie.
Ten slotte komt het plan het dichtst bij de begrooting.

Van de vijf uitgenoodigden is de heer Mulder de eenigste geweest die, waar het programma dit toestond, twee projecten inzond.
Zich te rechter tijd bezinnende vond hij een beknoptere oplossing in het motto „de Vrijenberg 1354" Hoogbouw, waarmede hij het pleit won.
Overigens is dit laatste door harmonischer aandoende verhoudingen zeker niet het mindere te achten van het eerste, dat in zijn gerektheid (lengte 78 M.) van het goede misschien wat al te veel kreeg en daardoor „verrekt" is.
Van beide projecten gaat iets ongekunstelds, iets gezonds uit, dat frisch aandoet, en versterkt wordt door de goede ligging en uitstekende aansluiting bij het landschap; eigenschappen ten slotte van universeele waarde, bestand tegen wisselende opvattingen dezer tijden. J. Z.

ONDERSCHEIDING.
Naar wij vernemen is de heer J. de Bie Leuveling Tjeenk, commissaris-generaal van ons land op de internationale tentoonstelling van moderne decoratieve en industrieele kunst te Parijs, benoemd tot Officier van het Legioen van Eer.

DE NORMALISATIE VAN DE BAKSTEEN.

Alle lyrische ontboezemingen over ons „heerlijk materiaal" ten spijt, blijft het nog stil in het kamp van de architecten. Men zou oppervlakkig meenen, dat zij zich nu zouden roeren, de allerindividueelsten voor hun allerindividueelste formaten, de romantici voor hun romantische, de kloeken, voor hun kloeke, de nuchteren voor hun nuchtere formaten. Een ongedachte eenheid bindt echter allen: „Het zal wel zoo'n vaart niet loopen daarmee". En rustig gaan allen verder droomen in baksteen, elk op zijn manier.

Ik meen, dat het echter nu noodig is om wakker te worden, willen we later niet voor een fait-accompli staan en voorgoed vastzitten aan een zoo onlogische en onaesthetische vorm als het „waalformaat". Het spreekt vanzelf, dat zonder intensieve bemoeiïng van den kant van de architecten geen wijziging van dat formaat verwacht kan worden. Iedere verandering zal voor de fabrikanten kosten en misschien zelfs wel groote kosten medebrengen. Hoe verder de baksteenfabrikage werkelijk geïndustrialiseerd is, des te moeilijker wordt elke verandering, tot zij ten slotte practisch onmogelijk wordt. Daarom is het nu nog de tijd, maar ook de eenige mogelijkheid. Laat een ieder bedenken, hoe hij ook overigens tegenover „normaliseeren" sta, dat in de industrieele ontwikkelingsgang het normalisatieproces een voldongen feit is. En juist de eerste stap is van de allergrootste beteekenis. Onze spoorwegen sukkelen door met een te kleine spoorwijdte, als zalig aandenken aan de paardekarren in de Engelsche kolenmijnen. Het Whitworth schroefdraadsysteem verstart de Engelsche maten, zoodat de hoop op een „wereld"maat ijdel is. Onze houtmaten zijn fantasieën op een oude deun: voeten, palmen, duimen. Ons waalformaat is een bastaard van onbegrepen traditie en een geestelooze tijd. Laten we toch vooral ons rekenschap geven, wat de beteekenis zou zijn van de vaststelling van dit formaat en de factoren bekijken, die tot de tegenwoordige afmetingen hebben geleid.

Daar is allereerst de historische ontwikkeling. Deze heeft door eeuwen heen als juist formaat aangewezen de verhouding van 1 : 2 : 4 voor laag-kop-strekverdeeling. Door het krimpen van de klei bereikte men deze maten niet altijd wiskundig zuiver, maar niettemin is het streven duidelijk waarneembaar. Vanaf de reuzenmoppen van $33 \times 16 \times 7^1/_2$ uit de dertiende eeuw, tot de uiterst minitieuse „drielingen" van $18 \times 8{,}5 \times 3{,}7$ cM. uit de Holl. Renaissance, vindt men steeds deze duidelijke tendenz. Het kleiner worden van de steenen heeft slechts ten deele een zuiver technische reden. Bij de steenen uit het in de 14e en 15e eeuw gebruikelijke formaat van $27 \times 13 \times 7$ treft men reeds heel goed doorbakken steenen aan, terwijl de latere afmetingen van $\pm 25 \times 12 \times 6$ zich ook heel goed laten verwerken. Het zijn hoofdzakelijk de „architectonische" redenen, die daarna het steenformaat beheerschen. Als de muren „gevels" worden, vlakken met gaten er in, gaat ook het baksteenformaat degenereeren. De ruimtelijke verhoudingen van den baksteen verliezen hun beteekenis. De steenen worden in verhouding langer, om de stootvoegen van minder beteekenis te maken. Er zit echter karakter in het 18e eeuwsche Utrechtsch- en Vechtformaat. Dan komt de 19e eeuw met haar geheel andere verhoudingen en met de vraag naar een „kloeker" steen. De lengte-afmetingen blijven ongeveer dezelfde, ze worden eerder iets kleiner, (een kleiner steen gold als meer gekrompen, beter doorbakken) maar de dikte wordt grooter en we hebben het waalformaat, waarbij noodgedrongen tusschen koppen- en strekafmetingen nog eenig verband is, maar tusschen kop- en laagverdeeling in het geheel geen logisch verband bestaat.

In de allereerste plaats moet dus getracht worden te herstellen het oorspronkelijk verband van 1 : 2 : 4 voor laag-kop- en strekverdeeling. Liefst zoo, dat voor zoowel klinkers als voor boeregrauw-rood een zelfde verdeeling aan te houden is. Voorloopig zal dit wel een vrome wensch blijven, welke echter vervulbaar zal zijn,

wanneer de ovens, die hoofdzakelijk op klinkerproductie werken een grooter kleiformaat bakken en bovendien een flinke voeg wordt aangenomen.

Het meest gewenscht lijkt een aanpassing aan het bestaande waalformaat, door ongeveer eenzelfde laagverdeeling aan te houden n.l. 6.25 cM. of 16 lagen per M. Er gaan dan 8 koppen of 4 strekken in een Meter. De steen zou dan ongeveer worden $24.4 \times 11.8 \times 5.4$ (of iets kleiner) en dus bij dezelfde dikte grooter zijn dan de tegenwoordige waalsteen. Het komt mij voor, dat dit in heel veel opzichten zeer gewenscht is. We krijgen daardoor muren met wat meer stabiliteit, wat betere isolatie en bovendien per vlakte-eenheid minder arbeid. Er staat wat ruimteverlies tegenover en oogenschijnlijk hooger prijs. Beide verliezen zijn relatief. Op het oogenblik is zelfs een muur van Rijnformaat van 18 cM. in het algemeen gesproken niet economischer dan een muur van waalsteen van 22 cM. dikte. Bovendien is er nog een andere oplossing mogelijk voor die gevallen, waarin alleen ruimte en kostprijs den doorslag geven, n.l. door invoering van een bij de normaalsteen behoorende „normaaldrieling" met een zelfde laagverdeeling en een verhouding van laag- tot kop- tot strekverdeeling als $1 : 1^1/_2 : 3$. Er ontstond dan tevens de keuze tusschen een metselwerk met horizontaal karakter, het normaalformaat, en dat met overwegend verticaal accent, het drielingformaat, dat als verhouding de egyptische driehoek vertoont.

Verder is er dan de keuze tusschen muurdikten van 9, 12, 18, 24, 27, 36 cM. enz. zoodat voor alle verhoudingen en omstandigheden een juiste muurdikte gekozen kan worden.

Het spreekt echter vanzelf, dat om werkelijk iets te bereiken in dien geest, meer gedaan moet worden, dan zoetsappig beamen. Dat de Nederlandsche architecten meer dan een platonische liefdesverklaring moeten uiten en er gezamenlijk en met klem op moeten aandringen, dat bij de bepaling van het normaal formaat ook ter dege rekening moet worden gehouden met de aesthetische en essentieele eischen van een goed formaat.

De momenteele directe belangen van de baksteenfabrikanten mogen in deze niet beslissend zijn.

Het is natuurlijk mogelijk, dat een ander dan het hierboven door mij genoemd formaat tenslotte zal blijken de voorkeur te verdienen. Het ligt m.i. op den weg van A. et A. als een belangrijke groep van wel geïnteresseerden, maar niet direct „belang"hebbenden, om hierover ernstig van gedachten te wisselen en te trachten, tot een conclusie te komen, zoodanig dat haar vertegenwoordiger in de Normalisatie-Commissie achter zich weet den moreelen steun van een groote groep.

J. W. JANZEN.

HET OPERAGEBOUW.

De Wagnervereeniging heeft, voor de oplossing van het architectonisch gedeelte van het plan, een jury benoemd, die een zestal architecten zou uitnoodigen tot het vervaardigen van een voorloopig ontwerp. Die jury bestaat uit de architecten dr. H. P. Berlage, voorzitter; ir A. R. Hulshoff en P. Vorkink; voor de Wagnervereeniging maken er deel van uit de heeren J. C. Bunge, M. van Notten en dr. Paul Cronheim, secretaris.

Wij vernemen dat de jury de lijst der voor het ontwerpen van een schetsplan uit te noodigen architecten bijna gereed heeft en die binnenkort zal publiceeren. In verband hiermede is het niet gewenscht thans reeds namen te vermelden.

PRIJSVRAAG AFFICHE VOOR JONG NEDERLAND.

De permanente Prijsvraagcommissie heeft bericht ontvangen dat ook de Heer G. Rueter het jurylidmaatschap in bovengenoemde prijsvraag heeft neergelegd, wegens de onvoldoende regelingen in het programma, welke onlangs de P. P. C. aanleiding hebben gegeven, deelneming aan deze prijsvraag te ontraden.

INDRUKKEN VAN DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING, DOOR MAX SPEYER.

De Architectura-lezer weet er al zoo een en ander van. Behalve uit persmededeelingen, artikelen en beschouwingen, afbeeldingen uit vak- en niet-vakbladen, heeft hij zich een voorstelling kunnen vormen van den opzet en van het belangrijke en onbelangrijke, dat deze tentoonstelling biedt.
Na al hetgeen er nu — vooral over de Hollandsche afdeeling — geschreven en uitgewijd is: van de dagbladcorrespondenten tot de vakmenschen, van de gewild-origineele, maar in wezen zinlooze kritiek van Prof. Treub tot den als-maar schrijvenden en betoogenden stijlmaniak Theo van Doesburg, meen ik dat het toch wel van eenig belang kan zijn — zij het slechts de indrukken — van een Architectura-lid te vernemen.
Synthetische beschouwingen over de beteekenis dezer tentoonstelling in verband met onzen tijd, over de deelname der verschillende landen bedoel ik hier niet te geven. Hierin wil ik mij slechts beperken tot het uitspreken van mijn overtuiging, dat deze tentoonstelling inderdaad de volle belangstelling waard is, waar toch naast het vele beteekenislooze, banale, grove en waardelooze veel is, dat verrast, dat hoopvol stemt, dat — vol beloften nog — ons een eerlijk streven openbaart. Verre van een diepgaande analytische beschouwing of systematische uiteenzetting wil ik dus slechts pogen mijn eigen indrukken — hoofdzakelijk van de architectuur — weer te geven, waarbij ik mij tevens heb trachten los te maken van hetgeen ik tot op heden van deze tentoonstelling gelezen en vernomen had.

Zoo zullen b.v. velen het wel anders hebben ondergaan: komende op de Place de la Concorde, trof mij als eerste verrassing de ingang van architect Patout. Ziedaar een accent (een der weinige) dat het stadsbeeld niet direct schaadt. Merkwaardig hoe deze ingang het toch wel doet: niets dan tien, 22 M. hoog opgaande vierkante torens in een tienhoek geplaatst, allen afgedekt door een koperen versierde kop. Is het de verhouding, de plaatsing, de simpele vorm, de groepeering, die deze torenverzameling — waartegen het geboomte zoo fraai uitkomt — tot dat stempelt, wat ons even met aangename verwondering doet opkijken? Inderdaad blijkt Patout, ook daar waar hij minder geslaagd is, een der meest belovenden, der meest talentvollen, meer kunstenaar dan Mallet, Stevens, Perret, le Corbusier e.a., die de groote trom roeren.
Komt men binnen, dan ligt recht tegenover den ingang (of liever wat men tegen veler verwachting tot ingang gemaakt heeft) een laan met aan weerskanten de ergste mislukkingen van links restaurants en rechts allerlei minderwaardige bouwsels, waarvan die van de Ville de Paris een der slechtste. Men late dit dus (zeggen we voorloopig) links — in dit geval dus letterlijk rechts — liggen en ga den weg links af.
Het eerste dat opvalt is het Tsjechische paviljoen, dat in fel roode tegels is opgetrokken, met goed contrasteerend grijs. De lezer kent het reeds van menige afbeelding. Het doet wat grof, zonder verfijning van de details, maar is — evenals in kleur — in zijn vormgeving en samenstelling, raakpositief en karakteristiek van opzet. Het van buiten in vorm krachtig sprekende raam is van binnen — zooals verder de geheele voorhal — koel van kleur en het glas in lood motief nuchter en ongevoelig. Als bijzonder geslaagd trof mij hier in de eigenlijke hoofdruimte de *wijze* van uitstallen. De fraaie markante opstelling der glazen vitrines is hier werkelijk goed: ziedaar tentoonstellen!
Teleurstellend zijn hier echter vele van de uitgestalde producten; sommigen zelfs banaal en onbeduidend.

Het Hollandsche paviljoen is, vooral als geheel, als eenheid, stellig het sterkste, hoe „onlogisch en ondoelmatig" het ook bestempeld is. Het was althans voor mij —

na al hetgeen ik er over en weer van gehoord en gelezen had — een weldoende verrassing. Het gaf mij die aangename sensatie, waarbij niet meer de vraag opkwam van het hoe en waarom, allerminst gekweld door de beteekenis (waarvan een professor in de kilheid van zijn onontvankelijk gemoed niet dan een schampere verklaring weet te bedenken) waarbij je verder maling hebt aan „nut en doelmatigheid"-begrippen, waar stijlmenschen zoo ondoelmatig mee te keer gaan.
Had dit paviljoen volgens Prof. Treub — wiens heftigste en meest schrijnende teleurstelling lag in de kleur van de vlag — die hij niet Hollandsch genoeg vond, een topgeveltje moeten hebben, (zou de professor er zelf op klompen zijn heen gegaan?) of had — volgens Mallet—Stevens, die het juist te nationaal, te Hollandsch vindt, het „nuttelooze" dak achterwege moeten blijven?
En wie enkel uit beschouwingen en afbeeldingen weet, dat er beeldhouwwerk is, dat er een bank staat, en een lambriseering, ijzerwerk, dat er kleeden liggen.... en nog veel meer, hij verneme dan, dat alles viert feest — een heerlijk vormen- en kleurenfeest, dat, wanneer je moe bent van al het geziene, stil en verrukt blijft nawerken.
Och ja, misschien had het gebouw wat langer moeten zijn, wat gerekter ten opzichte van de hoogte, had ook de ingang anders gekund.
En laat dit paviljoen nu niet Hollandsch zijn, of laat het te Hollandsch zijn, laat het op Wassenaar thuis hooren, laat het „onpractisch" zijn, laat het rood van de vlag verschoten zijn tot oranje, het Hollandsche paviljoen te Parijs is een schepping die een sfeer ademt van een bijna ongestoorde harmonie van de groote eenheid, in de veelheid van vorm en kleur. Er te verwijlen is een verrukking, na de weldoende sensatie bij het betreden, een sensatie die ik bij geen enkel ander paviljoen zoo sterk heb ondervonden.

Het Poolsche paviljoen is van een eerst wel even treffende primitieve karakteristiek. Deze indruk is echter van zeer korten duur. Alras voel je de gewildheid van dit kwasi-primitieve. De wat-Gothiek-achtige toren, van glas in ijzerribben gevat, zinkt ergens midden in het gebouw weg; binnen zie je hem waarachtig als een soort glazen koepel terug. De voorhal is nog het minst pretentieus en daarom het best geslaagd. Het kleurige schilderwerk is ondanks zijn overlading, stug en koel. De meubelen willen ook primitief zijn; ze doen slechts grof.

Men vergelijke dit wat-aanmatigende bouwsel eens met het ingetogen beschaafde paviljoen der Zweden, dat er naast ligt. Eigenaardig: architectonisch is het eer zwak. Wie onzer zou er toe komen zulke Ionisch-achtige zuiltjes te plaatsen, waarop een eveneens te mager dakoverstek. En toch.. er gaat een soort fijne eenvoud en beschaving van dit paviljoen uit, dat sympatiek stemt.
Ook binnen is ingetogenheid, is wijding, is atmosfeer. De plaatsing der beelden is verheffend.

Het daarop volgend Monaco-paviljoen behoort zeker niet tot de minste; het is binnen van een wat fijne, weëe; zoet-luxueuze stemming. Belangrijk is het verder niet.

Het Oostenrijksche paviljoen is op het eerste gezicht teleurstellend. Het overal door Hofmann doorgevoerde profiel, dat de gevel horizontaal verdeelt, is wel wat parodisch, vooral waar het zich zelfs over dragende zuilen zinloos voortzet, terwijl bovendien de wijze waarop de ramen het profiel onderbreken allerminst geslaagd is. Niettemin: men kan deze Oostenrijksche afdeeling niet verlaten zonder met verwondering te gewaren, dat het architectonisch geheel: Hofmann-paviljoen, Strnadorgel en Behrens ijzer- en glasserre eigenlijk een markante en treffende compositie vormen. En ook het tentoongestelde laat een sensatie na van een rijkdom van

kleur en vorm, die ondanks de overlading zelden door banaliteit of onbeduidendheid gestoord wordt, hoe weinig sommige producten geslaagd zijn.
Vooral de mode-etalages met hun sterk-kleurige roeverdeeling tegen een witte achtergrond, laten een blijvenden indruk achter.
Door de open verbindingsgang, waarvan het dak gedragen wordt door de genoemde „zuilen," waarop het gevelprofiel, aan den voorkant doorloopend, aan den zijkant platweg is doorgesneden — komt men in de serre van Peter Behrens. In deze serre van „fer et verre" met de typische grillige roeverdeeling, harmoniëeren de hangende koperen lampen van uiteenloopenden vorm en grootte, wonderwel met de planten.

Het Belgisch paviljoen, dat in aanbouw, zooals ik die in den Kersttijd waarnam, wel een goede opzet scheen te beloven, blijkt een droevige mislukking. De hoog oprijzende achterbouw vindt te weinig contrast in de overige bouwdeelen. Zoo wil de voorbouw, zoowel in afmetingen als in vormenspraak, met den achterbouw wedijveren in belangrijkheid, terwijl ook de verbinding tusschen deze zich niet onbetuigd laat.
Bij het binnentreden van dit groote paviljoen, treft onmiddellijk een zekere grootdoenerij en grofheid; hier mis je de wijding van een met kunstenaarshand geschapen eenheid. Onwillekeurig denk je aan de paviljoens van Oostenrijk, Zweden, Holland, die elk op hunne wijze — en dat van Holland zeker het sterkst — een sfeer ademen.
Zelden verheft de wijze van tentoonstellen zich hier boven dat van een warenhuis; de achterste zaal, de „rijkste", is wel het slechtste. Een enkel interieur van Mej. Bosche maakt hier een goede uitzondering, en .... niet te vergeten de karakteristiek verzorgde, fleurige frissche boeken, die hier zoo gunstig afsteken. Jammer, dat de wijze van uitstallen wel wat beter had kunnen zijn. *(Wordt vervolgd.)*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

AANGEKONDIGDE VOORDRACHTEN:

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel (met lichtbeelden).
Dinsdag 10 *November a.s.:* Ir. A. Keppler, over: Stedebouwkundige problemen in Amerika (met lichtbeelden).
Donderdag 10 *December a.s.:* Dr. L. J. van Holk, over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis philosofie van Oswald Spengler.
Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.
Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.
Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.
Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.

LEDENVERGADERING op Maandag 2 November a s., des avonds 8 uur, op een der bovenzalen van „Parkzicht", Hobbemastraat 1, Amsterdam.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

HET 40-JARIG JUBILEUM VAN A. VAN WALEN.

Op 1 November zal het *veertig* jaar geleden zijn dat de Heer A. van Walen in dienst trad van het Genootschap A. et A.
Veertig jaren lang heeft de Heer van Walen het Genootschap trouw terzijde gestaan, veertig jaren lang heeft hij de vele plichten, hem door het Genootschap opgelegd, in onverflauwden ijver vervuld en in hem is een groot — het grootste deel van het Genootschappelijke leven a. h. w. gepersonificeerd, niet alleen het leven van het heden, maar ook dat van het verleden! Mèt het Genootschap is van Walen „jong" gebleven, want wie zou durven zeggen, dat hij oud geworden is?
Noodeloos mag het heeten in den breede uit te weiden over des Heeren van Walen's verdiensten voor het Genootschap A. et A.: wij kennen ze allen, wij *erkennen* ze allen en zonder eenige tegenspraak ook maar te mogen verwachten kan ik hier alreeds namens alle leden van het Genootschap A. et A. aan den jubilaris de hulde brengen, die hem toekomt: hulde aan zijn onverflauwde toewijding voor het Genootschap A. et A. Het behoeft niet betoogd, dat het bij deze huldebetuiging in geschrifte niet blijven mag. Het Bestuur heeft gemeend aan allen, die zich daartoe gedrongen voelen (en dat zullen velen zijn) gelegenheid te moeten geven aan onzen jubilaris hunne hulde te kunnen betuigen en het roept daartoe allen op voor de ledenvergadering op Maandagavond 2 November, 8 uur, in Parkzicht (Hobbemastraat), welke vergadering zal aanvangen met **de huldiging van A. van Walen**.

Namens het Bestuur van het Genootschap A. et A.
de Voorzitter: C. J. BLAAUW.

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. J. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
31 OCTOBER 1925

DE ONDERSCHEIDINGEN OP DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING.

In de Nederlandsche Afdeeling werden door de internationale Jury toegekend 24 Grand Prix, 27 Diplômes d'Honneur benevens een groot aantal gouden, zilveren, bronzen medailles en eervolle vermeldingen.

De lijst der inzenders (alphabetisch), die deze hebben behaald, waarbij genoemd zijn onder (*a.*) de kunstenaars en onder (*b.*) degenen, die ontwerpen hebben uitgevoerd, volgt hieronder. De graden der bekroningen zijn overeenkomstig het Fransche reglement in afdalende reeks: Diplôme de Grand Prix, Diplôme d'Honneur, Diplôme de Médaille d'Argent, Diplôme de Médaille de Bronze en Mention.

I. ARCHITECTUUR.

Grand Prix: (*a.*) K. P. C. de Bazel, Dr. H. P. Berlage, W. M. Dudok, M. de Klerk, Publieke Werken Afd. Gebouwen Amsterdam, en J. F. Staal. (*b.*) C. Alberts en Zoon.
Diplôme d'Honneur: (*a.*) Irs. Byvoet en Duiker, P. Kramer en J. M. van der Mey.
Medaille d'or: (*a.*) G. F. la Croix, J. Crouwel Jr., Irs. Grampré Molière, Verhagen en Kok, Dr. Ir. G. W. van Heukelom, J. M. Luthmann, Ir. H. F. Mertens, J. J. P. Oud, H. F. Symons, Vorkink en Wormser, Jan Wils en H. Th. Wijdeveld.
Medaille d'Argent: (*a.*) C. J. Blaauw, B. T. Boeyinga, Ir. J. Gratama, H. van der Kloot Meyburg, Mevr. Kropholler, Ir. J. Limburg, Ir. J. B. van Loghem, Ir. D. Roosenburg en G. J. Rutgers.
Medaille de Bronze: (*a.*) H. A. J. Baanders, J. Boterenbrood, W. Hamdorf, Heineke en Kuipers, Karsten Lutgens en Toussaint, de Roos en Overeynder, A. P. Smits en van der Vlugt en Wiebenga.
Mention: (*a.*) J. F. L. Blankenberg, C. Citroen, Ir. J. Klijnen en J. van Laren.

II. INTERIEUR- EN MEUBELKUNST.

Grand Prix: (*a.*) P. Kramer en H. Th. Wijdeveld (2 maal); (*b.*) H. F. Jansen en Zonen (2 maal).
Diplôme d'Honneur (*a.*) K. P. C. de Bazel. Dr. H. P. Berlage, M. de Klerk, Hildo Krop, F. A. Warners en H. Wouda; (*b.*) H. F. Jansen en Zonen, Lachappelle, H. P. Mutters, Nusink, H. Pander en Zonen, de Ploeg en 't Woonhuys.
Médaille d'or: (*a.*) C. J. Blaauw, H. van Dorp, A. Kurvers, C. A. Lion Cachet, J. Muntendam en G. J. Rutgers; (*b.*) H. F. Jansen en Zonen, Wed. Kraak, L. O. V., Ned. Linoleumfabriek Krommenie en Gebr. Reens.
Médaille d'argent (*a.*) Louis Bogtman, Jac. van den Bosch, Harry Dreessen, Ir. P. H. Endt, J. J. P. Oud en Corn. van der Sluys; (*b.*) 't Binnenhuis, van Dort, W. Raedecker en van Wisselingh.
Médaille de bronze : (*a.*) Ir. S. van Ravesteyn en D. Roosenburg; (*b.*) L. O. V. en Middelbeek.

III. BEELDHOUWKUNST.

Grand Prix: Hildo Krop en Dr. J. Mendes da Costa.
Diplôme d'Honneur: John Raedecker en L. Zijl.
Médaille d'or: H. Chabot, H. A. van den Eynde en Theo van Reyn.
Médaille d'argent: J. C. Altorf, J. Jacobs van den Hof, B. Jordens, Joh. Polet, A. Raedecker, B. Richters en Tjipke Visser.
Médaille de bronze: W. A. van der Winkel.
Mention: Mej. Thérèse van Hall en Mej. Henriette Vaillant.

IV. WANDDECORATIE EN GLAS IN LOOD.

Grand Prix: G. W. Dysselhoff, W. A. van Konijnenburg, Joep Nicolas en Prof. R. N. Roland Holst.

Diplôme d'Honneur: 't Prinsenhof en H. Veldhuis.
Médaille d'or: Toon Berg, W. Bogtman en H. van der Stok (2 maal).
Médaille d'argent: L. Asperslagh, P. W. van Baarsel, Tjerk Bottema, J. Gidding, C. A. Lion Cachet en Lod. Schelfhout.
Médaille de bronze: E. Wichmann.

V. TEXTIELKUNST.

Diplôme d'Honneur (*a.*) C. A. Lion Cachet en N. J. van de Vecht.
Médaille d'or: (*a.*) Mej. J. de Jong, Tom Poggenbeek en H. van der Stok; (*b.*) Koninklijke Tapijtfabrieken en Nederlandsche Kunstweefschool.
Médaille d'argent (*a.*) Mej. R. d'Ailly, Mej. B. Bake, Louis Bogtman, J. Gidding, Mej. E. Haak, Mevr. B. van Loghem Neumeyer, Mej. W. Testas, Mevr. Wegerif, Mevr. Wiesebron Spier; (*b.*) Kinheim.
Médaille de bronze: (*a.*) R. N. van Dael, A. Pijpers, Mej. Chr. van Zeegen en P. Zwart.
Mention: (*a.*) Mej. D. Dekker, Carel Harders, Mej. H. Meyer Timmerman Thijssen, T. Nieuwenhuis, Mevr. R. de Rook van Leeuwen; (*b.*) Mevr. te Veldhuis Schweitzer.

VI. CERAMIEK EN GLASWERK.

Médaille d'or: (*a.*) K. P. C. de Bazel, Dr. H. P. Berlage, Th. Colenbrander, Hildo Krop en C. J. Lanooy; (*b.*) E. S. K. A. F., Leerdam, de Porceleyne Fles en Ram.
Médaille d'argent: (*a.*) A. D. Copier.
Médaille de bronze: (*a.*) W. C. Brouwer en C. de Lorm.
Mention: L. J. Muller en Mej. Verryn Stuart.

VII. BEWERKT METAAL.

Diplôme d'Honneur: (*a.*) J. L. M. Lauweriks.
Médaille d'or: (*a.*) Jan Eisenlöffel, J. Kriege, M. de Klerk, A. Kurvers, M. J. van der Mey en F. Zwollo Sr.; (*b.*) Edelmetaalbedrijven en Spaan.
Medaille d'argent: (*a.*) C. J. A. Begeer, L. Bolle, J. en L. Brom, H. A. van den Eynde, W. H. Gispen en F. Zwollo Jr.
Medaille de bronze: (*a.*) J. A. Jacobs, G. H. Lantman, Jan de Meyer, J. Steltman, E. Wichman en C. J. van der Hoef.
Mention: (*a.*) J. Citroen.

VIII. BOEK- EN DRUKKUNST EN TOEGEPASTE GRAFIEK.

Grand Prix: (*a.*) Leo Gestel, J. van Krimpen, Prof. R. N. Roland Holst, A. A. M. Stols en Jan Toorop.
Diplôme d'Honneur: (*a.*) Tjerk Bottema, Jan Sluyters, H. Th. Wijdeveld en „Wendingen".
Médaille d'or: (*a.*) H. Jones, Jac. Jongert, C. A. Lion Cachet, Fokko Mees, Ch. Nijpels, John Raedecker, C. Rol, G. Rutten, S. L. Schwarz, Leo Visser, N. J. van de Vecht en Math. Wiegman ; (*b.*) J. Brandt en Joh. Enschedé en Zonen.
Médaille d'argent: (*a.*) R. Gerbrands, P. A. H. Hofman, Ir. L. Ch. Kalff, T. Nieuwenhuis en George Rueter; (*b.*) L. Brusse.
Médaille de bronze: (*a.*) Tine Baanders, Mevr. Kropholler, C. A. Mees, J. C. M. Mensing en Ir. S. van Ravesteyn.
Mention: (*a.*) Mej. A. Abresch, J. B. Heukelom, Mej. E. Menalda en Mej. N. Schoo.

IX. SCHOOLINZENDINGEN.

Grand Prix aan het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs te Amsterdam, de School voor Bouwkunde, Versierende Kunst en Kunstambachten te Haarlem en de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, Afd. Decoratieve Kunst te Rotterdam, gezamenlijk.

Hors Concours bleven Prof. Dr. A. J. der Kinderen, op zijn verzoek in verband met de omstandigheid, dat zijn werk op uitdrukkelijk verzoek van de Commissie werd geëxposeerd en W. Kromhout Czn. als lid van de internationale jury.
De paviljoens van de vreemde landen, beschouwd als officieele opdrachten van de regeeringen, bleven buiten beoordeeling. Hoe zeer echter in het bijzonder het Nederlandsche paviljoen de aandacht getrokken heeft, blijkt uit het onderstaande schrijven, dat de Commissaris-Generaal ontving:
„En mon nom personnel et au nom des membres français du Jury qui ont suivi les opérations de la Classe 1 (Architecture) je viens à vous dire la haute estime dans laquelle nous tenons les efforts accomplis par les Pays-Bas tant dans l'Architecture de son Pavillon que dans toutes les installations de l'Exposition.
Le Jury, n'ayant pu, étant donné le règlement attribuer des récompenses aux installations officielles et á leurs architectes nous prions Mr. le Commissaire Général de vouloir bien être notre interprête en transmettant aux auteurs nos très vives et sincères félicitations".

Le president du Jury: PONTRÉMOLLY.

Deze brief is een onderscheiding, die aan geen ander land ten deel viel.

TENTOONSTELLING VAN HET WERK DER AFGEVAARDIGDE LEDEN.

Op de laatste afgevaardigde-leden-vergadering is een Commissie benoemd, die de jaarlijksche expositie van het werk der afgevaardigde leden voor dit jaar zal organiseeren. De Commissie (hieronder genoemd) heeft beslist deze expositie in Rotterdam te houden en door bemiddeling van den heer Jac. Jongert aldaar, een geschikte tentoonstellingsruimte gevonden.
De tentoonstelling wordt gehouden in de a.s. kerstweek (van Woensdag 23 Dec. tot en met Vrijdag 1 Jan.). De Commissie zal het ingezonden werk persoonlijk ter plaatse arrangeeren, aan de wanden brengen, en zorg dragen voor de stembriefjes die noodig zijn om volgens de bepalingen van het afgevaardigde-ledenreglement het al of niet „voldoende" bekend te maken.
Ter herinnering aan de hier bedoelde bepalingen laat de Commissie punt III van het huishoudelijk reglement hier nogeens afdrukken:
„Tot het houden der jaarlijksche verplichte tentoonstelling wordt een commissie van 3 leden aangewezen, die het werk van alle leden verzamelt en de tentoonstelling organiseert.
Een afgevaardigd lid geeft op een hem toegezonden stemformulier door het teeken + of — te kennen of hij het tentoongestelde werk van zijne collega's op de verplichte jaarlijksche tentoonstelling, voor een afgevaardigd lid voldoende of onvoldoende vindt, en zendt dit stemformulier binnen 7 dagen na sluiting der tentoonstelling, onderteekend, aan den 1sten secretaris der afgevaardigde leden. Zijn, blijkens ingekomen formulieren 2/3 der uitgebrachte geldige stemmen minus, dan brengt de 1ste secretaris in overleg met den aangewezen voorzitter op de agenda der e.v. afgevaardigde ledenvergadering het punt: „stemmen over handhaving of afvoering van een afgevaardigd lid tegen wien, blijkens ingekomen stemformulieren 2/3 minusstemmen over zijn laatste tentoonstellingswerk zijn uitgebracht. Over het werk der architect-afgev: leden, zijn alleen architect-afgev: leden tot stemmen bevoegd.

Op de vergadering, waar het tentoongestelde werk waarover gestemd is, aanwezig moet zijn, wordt met gesloten briefjes over handhaving of afvoering van het lid gestemd, en dit lid bij 2/3 der stemmen tegen, van de lijst der afgevaardigde leden geschrapt.
Het lid is bevoegd zijn geëxposeerde werk aan te vullen met zijn meerder werk, en mondelinge toelichtingen te verschaffen, doch hij is bij de stemming en bespreking niet aanwezig".

Daar de beschikbare ruimte voor de expositie niet groot is, verzoekt de Commissie de inzendingen te bepalen tot 2 à 3 teekeningen en eenige foto's voor ieder afgev: lid.
De inzendingen zullen *uiterlijk* Zaterdag 18 December in Rotterdam moeten zijn (werk der laatste 5 jaren).
Het adres van inzending is: *Tentoonstelling afgevaardigde leden A. et A., Clubhuis Westzijde* 99, *Rotterdam.*

De Commissie: J. CROUWEL
P. KRAMER
HILDO KROP en
H. TH. WIJDEVELD (Secretaris).

BOUWKUNST-TENTOONSTELLING TE HILVERSUM.

Door den Kring Hilversum van den Bond van Nederlandsche Architecten (B. N. A.) zal van 3—15 November a.s. een tentoonstelling worden gehouden van het werk der leden, en wel, evenals het vorig jaar, in de Kunstzaal van den heer Willem Brok, van Lenneplaan 6.
De toegang is vrij.
De volgende leden zullen werk inzenden: van Anrooy, Bakker & Bunders, van Epen, de Groot, Hamdorff, van Hoogevest, Middag, van Laren, Rueter, Verschuijl, Wormser en van Zanten.
Bovendien zal eenig werk te zien zijn van de Gooische beeldhouwers de Graaff, Hoppe en Testas.
Het reclamebiljet is ontworpen door Wouter Hamdorff.
Op Maandag 2 November a.s., 's middags 4 uur, zal de tentoonstelling door den Burgemeester van Hilversum, Mr. P. J. Reijmer, offcieel worden geopend. Op dien dag is de tentoonstelling slechts toegankelijk voor genoodigden.
Op 11 November a.s. des avonds 8 uur zal Prof. J. L. J. Wattjes, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, in de tentoonstellingszaal een lezing met lichtbeelden houden over Hedendaagsche Bouwkunst.

HET OPERAGEBOUW DER WAGNERVEREENIGING.

Het Bestuur der Wagnervereeniging zendt ons het volgende communiqué:
Ten vervolge op de vroeger verstrekte mededeelingen met betr. tot de plannen van een Operagebouw te Amsterdam, kan thans worden bekend gemaakt, dat de Jury aan een zestal architecten eene uitnoodiging heeft gericht tot het vervaardigen van een voorloopig schetsplan voor een Operagebouw, en wel aan de Heeren: C. J. Blaauw, J. Gratama, J. M. v. d. Mey, Dr. D. F. Slothouwer, J. F. Staal en H. Th. Wijdeveld. Al deze zes architecten hebben de uitnoodiging aanvaard.
De schetsplannen bedoelen een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om het operagebouw der Wagnervereeniging op het IJsclubterrein te projecteeren en wel op eene wijze, die in het toekomstig stadsplan als juist aanvaard kan worden.

PAVILJOEN TSJECHO-SLOWAKYE PARIJS

INDRUKKEN VAN DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING, DOOR MAX SPEYER *(Vervolg)*.

Het Italiaansche paviljoen is van een smakelooze grofheid als hier op de gansche tentoonstelling nauwelijks elders te vinden is. Hier is bepaald een „historievereerder" aan het werk geweest, zich wanend misschien wel in dienst van een Caesar, een Napoleon, of wie weet welken imperator, doch in waarheid een geldpatser dienende, die meende met zijn protserige rijkdom te kunnen imponeeren.
Noch de buitenarchitectuur (die nog niet eens zoo erg is als het interieur) noch de wijze waarop de overrijke materialen zijn aangewend, noch het exposeeren, vertoonen ook maar eenig begrip van smaak, fijnheid of beschaving. Het geheel getuigt van een na-oorlogsche parvenu-geest.
Met welke bedoeling of misschien ook met welke verwachting zou overigens dit paviljoen steviger en hechter gebouwd zijn dan welk ander ook?

In de Guide Album, dat in vlakke nietszeggende opsomming zonder eenige kritiek de verschillende paviljoens bespreekt, zegt o.a. van het Engelsche: „C'est sans contredit le plus imposant des pavillons etrangers et aussi le plus moderne, et il ne faut pas croire les méchantes langues qui pretendent que les architectes de ce pavillon ont été hanté par Toutankhamon." Nu ja, er zit in dit paviljoen nog wel heel even hier en daar iets dat aan een zekere geest en decorgevoel herinnert. Maar dit is dan ook al het goede, dat er van gezegd kan worden.
Het is te veel kermiskraam, dan dat het een ernstige architectonische beschouwing waard is. Waarom het nu juist Engeland vertegenwoordigt en niet b.v. Egypte of Uraguay of de Congo, zal wel altijd een vraag blijven.
Van Engeland valt niet veel meer te zeggen, dan dat het geheel — een enkel fijn en smaakvol product uitgezonderd — een rammelenden en onbeduidenden indruk maakt. Alles wedijvert hier met elkaar; zonder eenige „Rücksicht" verdringt het minderwaardige het weinige goede dat er blijkbaar verdwaald is.

Het Grieksche paviljoen — hoewel wat grof en oneigenlijk voor een tentoonstelling, is in zijn wat Romantische samenstelling toch wel van eenige beteekenis, zelfs van eenige bekoring. Het interieur vertoont echter een overlading van producten zonder eenige binding van een goeden achtergrond.

Servië vertoont een veelheid van „belangrijkheden" zonder veel samenhang; opvallend is hier wel — naar ik meen op de verdieping — de goede tegenstelling van een sterkblauwe vloer en gele wand.

Het Spaansche paviljoen is van een kinderachtige opgesmuktheid, eenige verdere aandacht niet waard. Ook hier is alle begrip „tentoonstellen" zoek.

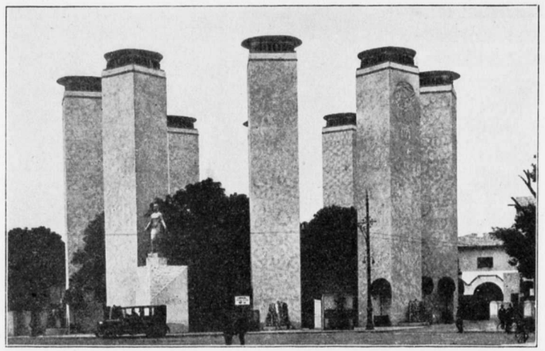
Het Deensche paviljoen valt bij den aanblik wel op door zijn horizontale afwisselende licht en donkere baksteenlagen. Vol verwachting loop je er om heen. Wanneer dan echter de zijgevel geen verschil vertoont met den voorgevel, ben je teleurgesteld, welke teleurstelling nog sterker wordt wanneer je merkt, dat ook de verdere gevels gelijk en gelijkvormig zijn. Het geheel is vlak en fantasieloos.
In tegenstelling met het Hollandsche paviljoen, waarvan het interieur vooral, meer imponeert, dan de foto deed vermoeden, beantwoordt het Deensche interieur totaal niet aan de verwachting, die de prachtige foto in het Guide Album verwekt. De lichtinval is niet fraai; vernuchtert het toch al niet fijne en op de foto zoo wondere, eenigszins Chineesch doende wanddecor.
Van de Porte d'honneur heb ik, in het aan de tentoonstelling gewijde nummer van „l'Architecte", een afbeelding voor mij liggen van het ontwerp (evenals verder o.a. eenige zeer fraaie foto's van den ingang aan de Concorde van Patout).

PAVILJOEN VAN HET TOERISME PARIJS

Zoo, als ontwerp gezien, behoort het zeker niet tot de minsten. Plan en opstand zijn van een goede eenvoudige compositie. Het wekt verwachtingen op, die in den aanbouw, zoo ik die in Kersttijd reeds had gezien, nog vol beloften, in de uitvoering totaal niet bevredigd zijn.
Het schijnt overigens niet gemakkelijk te realiseeren waarin de uitvoering te kort schoot. Had de kleur, vooral van den kop der pijlers (die een jet d'eau behoort uit te beelden en dat op teekening in gevoelige lijnen — zie „l'Architecte" — ook wel doet) markanter moeten zijn dan de zilveren kleur waarin het uitgevoerd is? Zeker is, dat deze ingang 's avonds in het kunstlichtschijnsel het veel beter uithoudt. Hoewel deze porte d'honneur blijk geeft van het talent der ontwerpers, is het resultaat een mislukking.

Bij de porte d'honneur, naast het grand Palais, geheel los van de omgeving staat het „Pavillon de renseignements et tourisme" met de oprijzende toren van Malet-Stevens, een paviljoen, dat elkeen, zij het niet in werkelijkheid, dan toch van een of andere afbeelding wel al gezien zal hebben. Malet-Stevens heeft, ook in ons land, weerklank en waardeering gevonden voor zijn vernieuwingspogingen, die vooral in Frankrijk van beteekenis waren. Men leze nu eens het oordeel en veroordeel van M. S. over de Hollandsche afdeeling in het extra nummer van het Handelsblad, waarbij hij, naast enkele waardevolle gedachten (o.a. dat de internationale tendenzen in de kunst de nationale zullen gaan verdringen) de meest dwaze en verwaten kritiek uitoefent, die geheel voortkomt uit een bepaalde dogmatische tendenz, die alle verdere kunstrichtingen uitsluit. In zijn eigen werk is van eenige rijpheid of belangrijk talent nauwelijks sprake. Dit paviljoen getuigt het: architectonisch is het niet sterk en geeft noch de ontroering van een zuiver constructief-technisch element, noch die van een moeizaam ontstaan kunstwerk. Dit project is uitgedacht

ARCH. PATOUT — INGANG TENTOONSTELLING PARIJS

zonder sterke innerlijke spanning. Ware dit paviljoen de uitvoering van een studie-ontwerp, van een debutant, men zou deze poging zeker de waardeering niet kunnen onthouden, die het als poging toekomt. Hier staan we echter voor het werk van M. Stevens, een der jongeren, die met andere stijlgenooten hun luide en luidruchtige stem laten hooren; en veroordeelen wat niet van een door hen gepropageerde richting is, of.... wat zij zelve door gebrek aan talent niet in staat zijn te verwezenlijken. *(Wordt vervolgd).*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

AANGEKONDIGDE VOORDRACHTEN:

DINSDAG 10 NOVEMBER a.s., des avonds 8 uur in gebouw Heystee, Heerengracht 545-549: Ir. A. Keppler over: Stedebouwkundige problemen in Amerika (met Lichtbeelden).

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel (met lichtbeelden).

Donderdag 10 December a.s.: Dr. L. J. van Holk, over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis philosofie van Oswald Spengler.

Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.

Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.

Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.

Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.

Op nader aan te kondigen datum: vervolg voordracht van Ir. J. Gratama, gehouden op 23 Oct. 1925.

LEDENVERGADERING op Maandag 2 November a.s., des avonds 8 uur, op een der bovenzalen van „Parkzicht", Hobbemastraat 1, Amsterdam.

Agenda:

a. 40-jarig Jubileum A. van Walen.

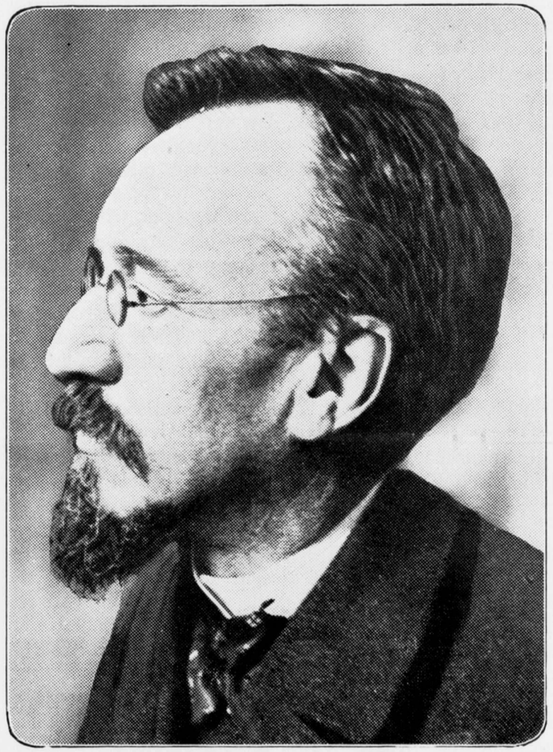
b. Behandeling rapport Commissie van drie.

c. Ballotage der voorgestelde leden, de Heeren: N. F. Wijmer, Amsterdam; G. Adriaans, Amersfoort; J. J. Blaauwboer, Amsterdam; H. M. J. H. Kraayvanger, Rotterdam; E. T. Bakker, Amsterdam; H. B. van Broekhuizen, (buitenlid), Arnhem; H. A. van Rood, Scheveningen en K. de Wolff, Amsterdam.

d. Rondvraag.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

TER NAGEDACHTENIS AAN PROF. DR. A. J. DER KINDEREN.

Bij het verscheiden van prof. Der Kinderen moge van uit de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs een stem opgaan om blijvend vast te leggen in hoeverre de overledene zich voor het hooger bouwkunstonderwijs heeft verdienstelijk gemaakt. „The good, man does, is often interred with the bones", — niet hier. Het goed, dat de mensch doet wordt dikwijls snel gewischt uit het geheugen van hen, die het ondervonden; — laten we daartegen waken. Toen in 1907 de drang naar hooger kunnen op het gebied der bouwkunst zich sterk deed gevoelen, waren er personen, die in de toekomst den weg zagen om die drift in goede banen te leiden —, gelukkige coïncidentie van verlangen met gelegenheid tot bevrediging. Hun blik werd getrokken naar het gebouw op de Stadhouderskade — somber van uiterlijk maar nobel van beteekenis. Er bestaat nog thans een wet die, hetgeen zij voor het hooger bouwkunst wenschten, in dat gebouw verplichtend stelt.

De mannen, die deze noodzakelijkheid aanvoelden, ontmoetten in Der Kinderen de sympathieke kracht, die aan hun pogen gelegenheid zou geven zich in werkelijkheid om te zetten. Wat zij wilden, was Der Kinderen uit het hart gegrepen. Uit de samenwerking van deze mannen met den Directeur der hoogste kunstinstelling werd onze organisatie geboren.

Geboren: d.w.z. uit een kiem ontwikkeld en langs den leeftijd van onmondigheid gerijpt tot zelfstandigheid. In die eerste periode, de jaren van 1907—16, was onze Vereeniging eene afdeeling van het Genootschap A. et A.; de oude band kan

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. A. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP: P. C. HOOFTSTRAAT 53. TEL. 27707

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
7 NOVEMBER 1925

nergens beter dan hier ter plaatse in het geheugen worden teruggeroepen. Der Kinderen ontsloot ons zoowel zijn huis als zijn hart, zijn groot, warm, nobel hart. Hij gaf ons ruimte in materieelen zin: een zetel voor ons Bestuur en lokalen voor de voornaamste colleges. Hij ruimde ons ook een plaats in tusschen die belangen, die een deel van zijn zieleleven uitmaakten. Het was zijn hevige wensch, dat aan de bouwkunst, zoo na verwant aan de andere beeldende kunsten, een plaats in zijn domein zou worden toegekend. We weten, dat deze wensch nooit vervuld is en dat in die richting de pogingen slechts hebben geleid tot een plan en een maquette van een nieuw Academiegebouw.
Wij, die het voorrecht hadden hem meermalen te ontmoeten, gedenken den vurigen geest, die uit zijn geheele ziel sprak als het er over ging om ons binnen te voeren in de gemeenschap der Zusters. En wij, die bij ons streven om het beste te leveren niet altijd de appreciatie vonden waarop wij meenden recht te hebben, — wij vonden bij Der Kinderen den steun, de tegemoetkoming, de vriendelijke hulp en de gezaghebbende appreciatie, waaraan wij als mensch behoefte hadden.
Dank, Der Kinderen voor uwe groote, warme liefde. De hoogere visie van uwe kunstenaarsziel konden wij niet doorgronden maar wel gevoelden wij, dat wat van U uitging, verband hield met het eeuwige licht, dat Ge zaagt gloren aan den gezichtseinder.
De lijn van het leven gaat daarheen, waarop de wil gericht is, — de wil, die met felle drift verlangt wat de ondergrond der menschelijke natuur hem voorschrijft. Wat wij hebben ondervonden telkens als uwe lijn de onze naderde, daarvoor wenschen wij U dank en hulde te brengen.

Het Dag. Bestuur der Ver. v. V. H. B.
W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, Secretaris.

Het portret van Prof. Der Kinderen is afgestaan door het dagblad „De Telegraaf".

EINE AUSSTELLUNG REVOLUTIONÄRER KUNST DES ABENDLANDES IN MOSKAU.

Im Januar 1926 organisiert die Staatsakademie der Kunstwissenschaften in Moskau eine Ausstellung der revolutionären Kunst des Abendlandes. Die Aufgaben der Ausstellung sind:

1. Die weiteren Kreise der Sowjetunion mit der socialrevolutionären Kunst Westeuropas und Amerikas bekanntzumachen.
2. Die Errungenschaften der letzten 25 Jahre auf diesem Gebiete zum Zwecke eines wissenschaftlichen Studiums festzustellen.
3. Forderung engerer und lebendigerer kultureller Beziehungen zwischen der Künstlerschaft des Abendlandes und der U. d. S. S. R.

Auf der Ausstellung werden alle Zweige der Kunst vertreten sein, wie die *Literatur* (Erklärungen und die Werke selbst), *bildende Künste* (Bilder oder Reproduktionen, Graphik, Plakate usw.). Es werden auch entsprechende Abteilungen der Ausstellung — nämlich für Theater, Musik, Tanz, Kino — errichtet werden. Auszerdem werden noch *spezielle Abteilungen* organisiert: „Leniniana". „Proletarische und Bauernkunst", „Anti-Militaristische Kunst", „Rossica".
Das Ausstellungskomitee wen der sich an alle künstlerischen und wissenschaftlichen Organisationen wie auch an einzelne Künstler mit der lebhaften Bitte: der Staatsakademie der Kunstwissenschaften *jedes zweckentsprechende Material zu überlassen*. Die eingegangene Ausstellungs objekte werden nach Schlusz der Aussellung mit Dank zurückerstattet oder mit Zustimmung des Ausstellers dem Kabinet der revolutionären Kunst des Abendlandes an der Akademie übergeben. Die Ausstellungsobjekte müssen *späterens* am 1 Dezember 1925 eintreffen. Adresse: Moskau, Staatsakademie der Kunstwissenschaften, Kropotkinstrasze 32. Ausstellungskomitee. *Internationale Presse-Korrespondenz*, 3/10 1925.

PRIJSVRAAG C. EN A. BRENNINKMEYER.

De N. V. Algemeene Confectiehandel van C. en A. Brenninkmeyer schrijft, blijkens advertenties voorkomende in de voornaamste dagbladen, een prijsvraag voor een „goed" gevelontwerp voor een te verbouwen en als Heeren-Confectiemagazijn in te richten pand aan de Groote Markt te 's Gravenhage.
Kennisneming van den inhoud van het programma dezer prijsvraag leidt tot het inzicht dat het deze N.V. te doen is haar magazijn aldaar te tooien met een confectiepakje, en zich daartoe een ruime sorteering der laatste nouveauté's wil laten voorleggen. Naar de reden waarom kleeding naar maat niet meer voldoet valt slechts te gissen.
Dat zij echter in de beoordeeling van coupe en snit zichzelf de primeur toekent en zich daarna in het zelf gekozen costuum door „de bevoegde autoriteiten" van den Haag wil laten bewonderen, is niet zoo dwaas als op het eerste gezicht lijkt, immers „C. & A. is toch voordeeliger!", hij en zij bespaart zich de lasten van een jury.
Het programma dan bestaat uit een aaneenrijging van voor dit doel zeer wijze bepalingen, welke aanvangen met een reeks eischen betreffende afmetingen, vorm en kleur welke den „ontwerper" zijn taak zeer vergemakkelijken.
Van bijzonder vernuft getuigt art. 5 hetgeen vaststeld dat beantwoording der vragen zoo spoedig mogelijk zal geschieden aan het correspondentieadres van den aanvrager, dat deze vooral duidelijk gelieve op te geven. Welke inlichtingen den vrager verstrekt worden gaat immers niemand aan?
In de artikelen 7—12 culmineren ten slotte de ontstellende bedoelingen van de uitschrijfster waarin onder meer bepaald wordt:
dat inzenders zich onvoorwaardelijk onderwerpen aan de uitspraak van de heeren Brenninkmeyer;
dat deze heeren de ontwerpen zullen beoordeelen;
dat deze ontwerpen zoodanig moeten zijn dat zij geschikt zijn om ongewijzigd te worden goedgekeurd door de bevoegde autoriteiten van Bouw- en Woningtoezicht te 's Gravenhage;
dat een door de heeren C. & A. voor bekroning gekozen ontwerp, nochtans niet voldoende aan de eischen van genoemde autoriteiten, niet voor een prijs in aanmerking komt;
en de heeren C. & A. het recht hebbende de bekroonde ontwerpen (meervoud) al of niet te doen uitvoeren;
deze eventueele uitvoering zullen doen geschieden door „een" Architect naar hunne keuze.
Waarmede dan waarschijnlijk gezegd wil zijn dat de eventueel bekroonden welwillend van al de soeza daarvan ontlast zullen worden, dus waarschijnlijk mede van het honorarium.
Op grond van het vorenstaande valt dus een warme belangstelling in deze prijsvraag wel te verwachten.
Of echter de deelname daaraan evenredig zal zijn valt zeer te betwijfelen.

J. ZIETSMA.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

Naar aanleiding van de prijsvraag uitgeschreven door de N. V. Algemeene Confectiehandel van C. & A. Brenninkmeyer te Amsterdam voor een „goed" gevelontwerp voor een te verbouwen Modemagazijn voor Heeren-Confectie te 's Gravenhage, deelt het Bestuur mede dat het programma daarvan niet voldoet aan de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen.
Hoewel ontrading tot deelneming aan deze prijsvraag na kennisneming van den inhoud van het programma bijna overbodig geacht mag worden, publiceert het

Bestuur in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie, die van de finesses op dit moment nog niet geheel op de hoogte is, een dringende waarschuwing niet aan deze prijsvraag mede te werken.

PRIJSVRAAG GEVELONTWERP BRENNINKMEYER.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft, na onderzoek van het programma in zake de bovengenoemde prijsvraag, bevonden dat het in geenen deele voldoet aan de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen en met name niet den minsten waarborg biedt dat de in te zenden ontwerpen door eene bevoegde jury zullen worden beoordeeld.
Overigens ontbreekt in het programma elke bindende bepaling omtrent de opdracht voor uitvoering aan den bekroonde van diens ontwerp en van de conditiën waarop die opdracht gegeven zal worden. De Permanente Prijsvraagcommissie moet dan ook ten ernstigste de medewerking aan deze prijsvraag ontraden.

PRIJSVRAAG: „ASSOCIAZIONE ARTISTICA".

Inzake de in No. 25 van Architectura vermelde prijsvraag van de Associazione Artistica Fra I Cultori di Architettura is onderstaande mededeeling ontvangen: Laut am 3. Oktober 1925 getroffener Entscheidung hat die Jury, nachdem sie das Ergebniss des Wettbewerbs wegen ungenügendem künstlerischen Wert als ungültigerklärte, einen neuen Wettbewerb mit folgenden Prämien ausgeschrieben:

1er Preis Lire 4.000, 2er Preis Lire 1.000.

Der Ablauf dec Termins für die Einrichting der Entwürfe ist auf den 24. Dezember 1925 festgesetzt.
Alle übrigen Bedingungen bleiben unverändert gemäss dem vorhergehenden Ausschreiben.

DE AFDEELING GEBOUWEN VAN P. W. AMSTERDAM OP DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING:

De Redactie ontving van den Stadsarchitect van Amsterdam, de heer H. A. R. Hulshoff, het volgende schrijven:
Naar aanleiding van den prijs, welke door de Jury der Parijsche Tentoonstelling aan de Afdeeling Gebouwen, Publieke Werken, Amsterdam is toegekend, verzoek ik u beleefd in uw weekblad te willen berichten, dat de inzending bestond uit 18 foto's, betreffende de volgende werken:

1, 2 en 3. verbouwing Raadhuis;
4 en 5. scholen Jan Lievenstraat;
6 en 7. scholen Hygiëaplein;
8. school Kattenburgerkade;
9. school Krusemanstraat;
10. school Haarlemmer Houttuinen;
11 en 12. H. B. S. en Handelsschool, J. Israëlskade;
13. Badhuis Andreas Bonnstraat;
14, 15, 16 en 17. 4e Ambachtsschool;
18. Bemalingsgebouw Amsteldijk;

Bij de uitvoering dezer projecten waren voor het architectonische gedeelte voornamelijk betrokken, voor wat betreft:

a. de verbouwing Raadhuis, de scholen Jan Lievenstraat, de scholen Hygiëaplein en school aan de Kattenburgerkade, arch. N. Lansdorp;

b. de school Corn. Krusemanstraat, arch. Th. R. Luyken;
c. de school Haarlemmer Houttuinen, arch. G. J. Rutgers;
d. de H. B. S. en de Handelsschool Jozef Israëlskade, het badhuis aan de Andr. Bonnstraat, de 4e Ambachtsschool en het Bemalingsgebouw Amsteldijk, arch. A. J. Westerman.

Het feit, dat de architecten Rutgers en Westerman niet meer aan de Afd. Gebouwen verbonden zijn en de wensch hier te wijzen op het belangrijk aandeel, dat de arch. Lansdorp in dit resultaat heeft gehad, brachten mij er toe aan de hierin belangstellende collega's deze mededeeling te doen.

De Stads-architect, A. R. HULSHOFF.

JAPAN VON HEUTE — ALLES WIE BEI UNS.

Wer mit Vorstellungen, die etwa auf der Madame Butterfly beruhen, in eine der grossen japanischen Städte kommt, erlebt eine der grössten Enttäuschungen seines Lebens. Er findet dort moderne Geschäftsstrassen, Wolkenkratzer, Strassenbahnen, lebhaften Autoverkehr, Industriekonzerne, Fabriken, grosse Zeitungen, aber auch Politik, Sport, Parteien, soziale Strömingen, ganz wie bei uns oder vielmehr ganz wie in Amerika. Wir dürfen nicht vergessen, dass nur der Pazifik das japanische Inselreich von den Vereinigten Staaten trennt, und wie diese es waren, die das alte Japan für westliche Welt aufbrachen, so ist ihr Einfluss auch dauernd der stärkere gewesen, so dass man mehr von einer Amerikanisierung, als von einer Europäisierung Nippons sprechen kann.
Freilich man sieht auch noch in den grossen Städten japanische Männer in Kimonos — die Japanerin ist ja, von Ausnahmen abgesehen, bis jetzt noch der alten kleidsamen Tracht treu geblieben —; die Masse der Bevölkerung wohnt auch noch in den leichten Bambushäuschen; es gibt auch noch Rikshas und Geishas und Teehäuser, allein der Modernisierungsprozess ist heute bereits so weit vortgeschritten, dass er nicht mehr aufgehalten werden kann. Einen grossen Schritt vorwärts in dieser Richtung bedeutete das Erdbeben; denn man baut das Zerstörte nicht wieder japanisch, sondern europäisch-amerikanisch auf, und zwar erst recht, da die amerikanischen Wolkenkratzer aus Stahl und Beton der Katastrophe — und zwar dem Beben, wie dem Feuer — am besten widerstanden.
Viel entscheidender als diese Umwandlung des Bildes der Städte ist jedoch die innerliche Umstellung des Japaners gegenüber der westlichen Kultur und Zivilisation. Ursprünglich war diese Ubernahme eine rein äusserliche, um dadurch dem Schicksal des übrigen Asiens zu entgehen, von der weissen Rasse unterworfen und „kolonisiert" zu werden. Diese Aufgabe hat die Annahme der westlichen Technik restlos erfüllt. Allein kein Einzelwesen und kein Volk lässt sich straflos mit der „Maschine" ein. Aus der Dienerin wird sie Herrin, und so bekam Japan mit der Zeit alle die Probleme und sozialen Sorgen des Westens, und das ganze durch jahrhunderte alte Tradition in bestimmten Bahnen geregelte Verhältnis der Geschlechter, der Lebensalter, der verschiedenen Klassen zu einander gerät mit der Zeit ins Wanken.
Man hat die Gefahr, die darin für die Sicherheit der herrschenden Klasse liegt, wohl erkannt, und seit einigen Jahren, hat eine Bewegung eingesetzt, die die „gefährlichen Gedanken" bekämpft und zu den ethischen und gesellschaftslichen Idealen der Ahnen zurückleiten will. Allein es ist zu spät. Jeder gebildete Japaner, jeder Angehörige der oberen und besitzenden Schichten führt heute ein Doppelleben: Im Amt, im Geschäft, auf der Strasse ist er Europäer, beziehungsweise Amerikaner, kleidet sich westlich, isst und lebt so. Zu Hause vertauscht er die europäischen Gewandung mit dem Kimono, kauert auf dem Mattenfussboden nieder und lebt nach der Väter Sitte. Allein dieses Doppelleben ist nicht nur sehr kostspielig, sondern auch sehr unbequem. Und da die europäische Lebensweise

PAVILJOEN VAN RUSLAND PARIJS

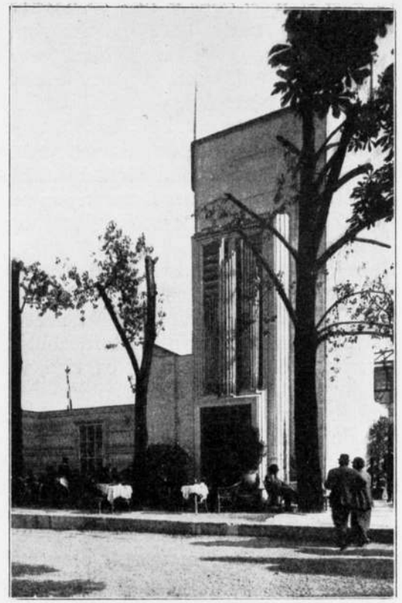
nicht nur als die feinere gilt, sondern auch billiger und bequemer ist, so wird sie sich auf die Dauer immer mehr als die ausschliessliche durchsetzen, zumal die Kinder in den Schulen, sogar in den Volksschulen, eine überwiegend westliche Erziehung erhalten, auf Bänken sitzen, Stiefel tragen, zum Teil sogar als eine Art Schuluniform europäische oder halbeuropäische Kleidung.
Das stärkste Bollwerk gegen die restlose Verwestlichung Japans war bisher die Frau. Sie hing noch streng an den alten Zeremonien, an Kimono, Getas und Haartracht, auch wenn der Gatte das Leben eines weissen Geschäftsmannes führte. Aber auch dieses Bollwerk bröckelt, und auch die Japanerin wird den kleidsamen Kimono ablegen. So schön er ist, so unpraktisch ist er, und für irgendeine moderne maschinelle Tätigkeit, sei es auch nur im Kontor oder überhaupt in einer europäischen Stadt, ist er ganz und gar nicht zu gebrauchen. Ausserdem ist die Ansicht ein schöner Wahn, dass der Kimono etwa eine billige Tracht wäre. Sie ist unvergleichlich teuerer als selbst eine sehr elegante europäische, da das Material sehr kostspielig ist, die Moden rasch wechseln und man überdies ja eine grosse Reihe von Kimonos übereinander trägt. Das sind zwei sehr trifftige Grunde, die gegen den Kimono sprechen, und hat die Japanerin ihn erst abgelegt, so wird die innerliche Umstellung zu den westlichen Lebensformen und Ideen bei ihr nicht langsamer gehen als bei den japanischen Männern.

Dr. COLIN ROSS.

Berliner Illustrierte Zeitung Nr. 42., 34. Jahrgang, 18. X. 25.

INDRUKKEN VAN DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING, DOOR MAX SPEYER. *(Vervolg.)*
De erkenning der industrieele schoonheid zal ongetwijfeld haar weg vinden, ook zonder stijlrichting, ook zonder cerebrale betoogen, ook zonder gewilde uitbeelding. Het Russisch paviljoen is een gewilde zuiver cerebrale uitbeelding (voor zoover men van uitbeelding mag spreken) van de industriëele en technische schoonheid, of beter van de schoonheid der techniek. Ook dit paviljoen spreekt niet tot ons gelijk b.v. een auto, vliegmachine of ander industrieproduct; evenmin ontroert het als een waarachtig kunstwerk. Het is uitgedacht, en nog wel willekeurig en onlogisch uitgedacht. Hier hindert het onlogische waar het in een kunstwerk bekoren en ontroeren kan. Wat de Russen hier tentoonstellen mist de felheid en kracht die ik verwacht had. De wat luk-raak neergehangen platen halen nauwelijks bij de veel knappere Oostenrijksche in het Grand Palais. Het beste is hier dan ook de meer traditioneele Oud-Russische kunst, die geen modern interieur zou schaden. Jammer dat hier de wijze van tentoonstellen de aantrekkelijkheid dezer echt Russische kunst eer schaadt dan verhoogt.
Voor de Pont Alexandre III, dus op de Cours la Reine, staan verder nog een aan-

tal paviljoens, restaurants, enz waarvan slechts weinig van belang is. Zoo is er het „Commisariat Général" dat in hinderlijke overlading zonder samenhang een onbeschaafde sfeer ademt. Gewild karakteristiek, maar totaal machteloos en rammelend van architectuur is het postkantoor. Het Pavillon de la Ville de Paris behoort ook tot de minst geslaagden; de architectuur is zwak. Slechter nog dan dit is „le Club des Architectes" van Tournon, vooral de doorgangen en openingen zijn ongevoelig en grof, zelfs op het banale af. Ondanks de enkele architectonisch zwakke onderdeelen bekoort het huisje van „La Maison Fontainis" door een zekere echt Fransche smaak; ook de ijzeren deur is wel sierlijk en fraai. Eigenaardig hoe de Franschen in hun ijzerwerk nog het sterkst blijk geven van het behoud van hun oorspronkelijke smaak. Men lette er eens op, zoo door Parijs wandelend, hoe in de meest grove en banale gevelversiering het ijzerwerk soms als een fijne verfraaiing opvalt.

PAVILJOEN VAN OOSTENRIJK PARIJS

Van Morancé—Susse herinner ik mij een — hoewel architectonisch niet sterk — fijn echt Fransch paviljoen.

Als architect keer je je met bijzondere belangstelling tot het werk der „Société des Architectes". Er is echter weinig, dat imponeert, of zelfs maar bevredigt. Een Marokkaansche stad maakt hierop een uitzondering; de architectuur is hier gaaf en rustig behandeld. Verder eenige teekeningen van een „Ile flottante" een Synagoge, een tuindorp met kerkgebouw; het laatste, hoewel gebouwd in vrijstaande enkele en dubbele huisjes doet denken aan onze Hollandsche tuinsteden. Een nogal banale maquette geeft het groote plein met een ongelukkig plantsoen. Volgens de foto is de uitvoering echter veel beter.
Van Tonny Garnier hangen nog eenige fraaie teekeningen; nauwelijks echter iets, dat qua architectuur van belang is. Een blok „Immeubles à Logements modérées" is nog het beste.

In het Grand Palais.
Komt men het grand Palais door den zijingang binnen, vanaf de Cours la Reine, in de geweldige gang — dan is de eerste verrassing links afgaande — op weg naar de Hollandsche afdeeling: de reclameplaten der Spanjaarden. Deze affiches zijn buitengemeen fraai, van een soms verrukkelijke kleur en — wijl harmonischer — van een veel aantrekkelijker karakteristiek, dan b.v. de Russische en zelfs dan de Oostenrijksche, Zwitsersche, of verder welke affiches ook.
Door deze goed geslaagde Spaansche afdeeling betreedt men de Hollandsche.
Zou het nog zin hebben, waar reeds zooveel geschreven is over deze afdeeling, en waaraan zoovelen onzer hebben deelgenomen, nu nogmaals uit te wijden? Ongetwijfeld is hier een belangrijke verzameling van wat de Holl. kunstnijverheid en bouwkunst voortgebracht hebben.

Er gaat zooveel door je hart en hoofd in deze afdeeling, en zoo denk je aan deze prachtige verzameling architectuurfoto's, die we nu dan toch maar, dank zij deze tentoonstelling, bij elkaar hebben voor ons Museum voor Bouwkunst. De wijze waarop hier zulke uiteenloopende elementen als architectuurfoto's, meubelen, glas in lood ramen, kunstnijverheidproducten, tot een geheel zijn samengebracht, is bepaald meesterlijk. Zou het anders kunnen, dan dat toch hier en daar iets stoort, dat de dudelijk bedoelde gaafheid verbreekt, verbreken *moet*, waar en hoe het ook geplaatst zou zijn? Wanneer men dan bedenkt, hoe op deze gansche tentoonstelling, ook daar waar gunstiger factoren aanwezig zijn, er zeer weinig afdeelingen zijn, die zich boven een gewone winkeluitstalling verheffen, trekt men onwillekeurig vergelijkingen.
Behalve deze Hollandsche zaal valt ook die van de Tsjechen op, met hun fraai opgestelde etalagekasten en hun glaswerk, hier fijner dan dat in hun paviljoen.
Zwitserland vraagt hier de aandacht voor zijn frissche pittige reclamebiljetten.
Van Italië is de futuristische afdeeling een wel wat heel sterk, maar daardoor verfrisschend contrast met het overige, waarmee dit zonnige land op deze tentoonstelling voor den dag komt.
Van Frankrijk herinner ik mij enkele meer en minder geslaagde, wel fijne stands van de juweel, textiel- en mode-afdeelingen.
Dat het bezoek aan een dergelijke tentoonstelling veel op een ontdekkingstocht lijkt, bleek weer uit het feit, dat ik net nog voor het sluitingsuur in de Belgische afdeeling een stand zag „opdoemen" die bijzonder trof, door zijn zeer markante blokbouw, geheel opgetrokken in glas en lood. De vitrines binnen, zeer goed in het zelfde karakter doorgevoerd, bevatten smaakvol geëtaleerde juweelen. Helaas bleven mij niet veel meer dan enkele minuten om hier te vertoeven.

(Wordt vervolgd).

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

AANGEKONDIGDE VOORDRACHTEN:

DINSDAG 10 NOVEMBER a.s., des avonds 8 uur in gebouw Heystee, Heerengracht 545-549: Ir. A. Keppler over: Stedebouwkundige problemen in Amerika (met Lichtbeelden).

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel (met lichtbeelden).
Donderdag 10 December a.s.: Dr. L. J. van Holk, over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis philosofie van Oswald Spengler.
Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.
Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.
Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.
Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.
Op nader aan te kondigen datum: vervolg voordracht van Ir. J. Gratama, gehouden op 23 Oct. 1925.

Door het late sluitingsuur der laatste vergadering moest de ballotage der voorgestelde leden, de Heeren: N. F. Wijmer, Amsterdam; G. Adriaans, Amersfoort; J. J. Blaauwboer, Amsterdam; H. M. J. H. Kraayvanger, Rotterdam; E. T. Bakker, Amsterdam; H. B. van Broekhuizen, (buitenlid), Arnhem; H. A. van Rood, Scheveningen en K. de Wolff, Amsterdam, tot de volgende vergadering worden uitgesteld.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

OUDE 's HERTOGENBOSSCHE HERINNERING.

Bij gelegenheid van het overlijden van Prof. Antoon Der Kinderen.

Ik zie mijzelf terug, door 's Hertogenbosch loopend met boeken en schriften onder den arm, een uit de „hoogere klassen" van de gymnasiale school, dat is nu dertig jaren geleden, — God-god-god, glijdt dan het leven zoo ongemerkt weg! Dat was een vaste gang, vriend Herman, je herinnert het je nog wel, dat was langs de kathedraal van Sint Jan: met eerst het oude koorgedeelte, zoo puisterig en zoo grauw, waarvan de goede en plechtige rector met een knipoog zei: „Tja, mijnheer Diepenbrock zegt, dat hij het oude gedeelte mooier vindt dan het gerestaureerde." Zoo liepen wij vanachter Sint Jan, waar het om den torenhoek zwiepend waaien kon, de Kerkstraat in, en van de nauwe Kerkstraat ging het de steentjes-hobbelige Markt op.
Dat waren de dagelijkschheden van het scholiersleven. Maar achter onze oogen en onder onzen, toen nog blonden bol woelde het. Wie had het zullen merken in het rustige, provinciale 's Hertogenbosch, waarin we zelf trouwens al even rustig en provinciaal rondliepen? Het woelde in ons, beste vriend! Wisten wij, waar wij 't zoeken moesten? Onze school legde de dingen van de Oudheid open: de oude Aarde in de atlassen, de oude bouwkunst van Parthenon en Sfinx in oleografie aan de klassewanden, de oude poëzie van langvergane Grieken, de Algemeene Geschiedenis tot 1830 geloof ik, de letterkunde tot de Genestet. Iets bloemigs en beters was het alles bij elkaar (en hoe dankbaar ben ik nog steeds voor dat betere!) dan de mededeelingen in de „Provinciale 's Hertogenbossche en Meijerijsche Courant", — maar toch gaf al die Oudheid ons slechts den hoogeren bodem, waarvandaan wij ver beneden een Levensrivier vermoeden konden onder den mist, — wat we met al dat mooie leerden was niet de Sprong zelf, die ieder doen moet, éénmaal, de sprong naar het nieuwe, dat het eigene zijn zal.
Toen was 't, dat wij voor den voornaamsten boekwinkel van den Bosch, men vond dien in de Hinthamerstraat, en die winkel verkocht ook „aan Protestanten", dat kon je wel zien aan al wat er zoo lag, — toen was het, dat wij in de vitrine een glimmenden, licht-blauwgrijzen band zagen met zeer vreemde, los-geteekende vogeltjes en druiventrosjes erop: Veertien Jaren Literatuur-Geschiedenis van Willem Kloos.
En nu was het ook omtrent dien tijd, dat op het Raadhuis getimmerd werd. Wij wisten, dat de leeraar in de lagere klassen, die zoo heelemaal niet thuis hoorde in den Bosch, dat Dr. Diepenbrock, met zijn altijd gedeukte dophoedje, ermee annex was. Er kwamen *schilderingen* in den voorhal van het vierkante, blokkige, grijze Stadhuis. Herinner je het je nog, Herman, dat wij daar zijn binnengewandeld vaag bevreesd, dat men zou vragen, wat wij er kwamen uitrichten? De Bossche omgeving voedde niet op tot burgerzin en eigengereidheid, die misschien ook beter later ontluiken mogen. Maar daar zagen wij voor het eerst de *Schildering*.
Rechts waren het de op Byzantium, links de op Puvis geïnspireerde doeken, maar wat wist ik van Puvis, en hoeveel van Byzantium? Het werk van Der Kinderen plaatste mij echter voor het Nieuwe, dat uit het Oude wordt. Ik voelde, dat de

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. A. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP: P. C. HOOFTSTRAAT 53. TEL. 27707

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
14 NOVEMBER 1925

oud-Bossche sfeer een eigen nieuwe kunst had voortgebracht, ik voelde, dat de Bossche boom voor het eerst weer groenen ging. Waar ik stilstand natuurlijk had gevonden, voelde ik stroom. Kloos stond vrijer geprojecteerd op mijn hemel. Hem oordeelde ik instinctief grooter. Der Kinderen liet ons zien de *continuïteit* van het oude schoone tot in het levende Nieuwe toe.
Zoo is Der Kinderen mij, altijd op den afstand dien het toeval van ons leven bepaalt, zeer lief gebleven om dien vroegsten impuls. Nooit, als ik hem later zag gaan met zijn geestelijken kop, nooit, als ik tegenover hem zat, luisterend naar wat hij priesterlijk voorzichtig zeide, in al zijn gedraging op zuidelijke wijze vormelijk, ontkwam ik aan het dankbaar besef van zijn voorgangerschap. Nietwaar, wie u in het tweede ontwaken de ziel aanraakte, blijft u bestaan in een bizonder verband. Als ik terugdenk aan die periode, die aan de volwassenwording voorafgaat, dan denk ik aan het openbreken en in stukken vallen van kinderlijke werkelijkheid bij een wonderlijkste opgloring van het eerste immaterieele. Het is dan, dat men, als de zooveel-millioenste, in zich de micro-copie beleeft van Genesis I. De realiteiten zijn in die jaren groot en vormeloos. Zij wankelen als blokken in donkere ruimten. Het licht ontstaat bij sprongen daartusschen en maakt u, voor het eerst sinds uwe geboorte, een mensch met geestelijken horizon.

Ave, Der Kinderen. VAN DEN EECKHOUT

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

CONCEPT NOTULEN DER LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP MAANDAG 2 NOVEMBER 1925, IN EEN DER BOVENZALEN VAN „CAFE PARKZICHT", HOBBEMASTRAAT 2.

De Voorzitter, de heer C. J. Blaauw, opent vergadering en heet de talrijk opgekomen leden welkom.
De heer van Walen en echtgenoote worden binnengeleid. De Voorzitter herdenkt de veertig jaren trouwen dienst van A. van Walen als bode van het Genootschap, met een kort woord. De heer Wijdeveld geeft een levendige beschrijving van persoon en werkkring en huldigt jubilaris met een krans. De heer Baanders gedenkt in den breede zijn verdiensten voor het Genootschap en overhandigt hem een enveloppe namens de leden. Verschillende telegrammen van gelukwenschen komen binnen. De heer van Walen en echtgenoote worden door alle aanwezige leden gecomplimenteerd en door het Bestuur de zaal uitgeleid ter verdere viering van hun feest in eigen kring.
De Voorzitter doet mededeeling van het overlijden van Prof. Dr. A. J. der Kinderen. Bestuur en leden huldigen zijn nagedachtenis door zich van de zetels te verheffen en eenige minuten van stilte.
Bij punt 2 der agenda verzoekt de Voorzitter de commissie van drie haar standpunt nader uiteen te willen zetten.
De heer van Loghem doet dit namens commissie. Spr. licht toe, waarom rapport niet in z'n geheel voor publicatie in aanmerking kon komen. Dit speet commissie aanvankelijk wel; het uittreksel afgedrukt in No. 44 van *Architectura*, geeft echter voldoende de meening der commissie weer. De commissie wenscht zoo veel mogelijk een gezonden toestand. Eenzijdigheid wil ze vermijden. Spreker leest rapport voor, geeft enkele toelichtingen en hoopt, dat vergadering zich duidelijk uit zal spreken.
De heer Gulden is dankbaar, dat vergadering nu eens op Maandag gehouden wordt. Door bezigheden is spreker tot zijn leedwezen verhinderd van zijn belangstelling voor het Genootschap te getuigen op andere dan op Maandagavonden. Spreker stelt positie van hoofd- en handarbeider tegenover elkaar. Noemt leden van het Genootschap „bourgeois" satisfaits". Afgevaardigde leden zijn dit nog een tikje meer. De hoofdarbeider staat volgens spreker thans niet sterk tegen het kapitaal, dit komt doordat hij niet den moed heeft naast den handarbeider te strijden.
Die strijd moet er zijn, om er gestaald uit te voorschijn te komen. Het standpunt van het Genootschap acht spr. negatief, het wordt te fatsoenlijk, het neemt in geen enkel opzicht de leiding. Spr. komt tot deze conclusie, daar omwenteling in Amsterdam geweldig is geweest, echter zonder dat het Genootschap zich daarin de leidende plaats heeft weten te verzekeren, die het toekomt, zoodat b.v. het tooneel wordt gesteund, de beeldende kunst nauwelijks. Het voorstel, Wendingen op te heffen, is zeker niet in het belang van het Genootschap. Er moet flink ingegrepen worden, wanneer men met verandering der statuten iets bereiken wil.

De heer de Groot constateert, dat er malaise is in de architectuur, die evenwel niet samenhangt met maatschappelijke malaise. Wij hebben een sterke opleving gehad met Van der Mey, de Klerk en Kramer. Enkelen hebben zich daaromheen gegroepeerd, zonder er niettemin veel van te snappen. Men vertrouwt te veel op het individu ; er ontstaat zoodoende gebrek aan belangstelling voor wetenschappelijk inzicht. Spreker voorziet een sterke herleving. Naast aanleg moet wetenschap staan. Binnenkort verkrijgen wij dan ook een beter begrip van den vorm.
De heer Dorland meent, dat het goed is, wanneer jongeren zich ook doen hooren, als zoodanig is spr. van meening, dat Wendingen opgeheven moet worden. Dit vraagt te veel van het Genootschap. Geen vereeniging met andere bladen, wèl *Architectura* zoo goed mogelijk maken.
Daar niemand ter vergadering verder het woord verlangt geeft Voorzitter dit weer aan commissie van drie.
De heer Van Loghem wil trachten de stemming wat op te warmen. De heeren Gulden en de Groot hebben volgens spreker bedoeld op te merken, dat de tijd voor het individu afgeloopen is. Er zijn figuren geweest, die prachtig werk verricht hebben. De individualistische uitingen van thans moet men echter trachten samen te brengen; daarvoor is het noodig, dat menschen, die iets te zeggen hebben, dit doen, al is het nog zoo bescheiden. Wij moeten ons verder inleven in den tendenz, die arbeidersbeweging bezit; doen wij dit niet, dan is het niet mogelijk dat er beweging komt, kunst is evolutie; revolutie. De heer de Groot heeft waarschijnlijk iets dergelijks bedoeld.
De heer Boeyinga merkt, als lid der commissie van drie, op, dat wij in ons werk, in onze werkplaats, niets aan het „Genootschap" hebben. Voor commissie van drie neemt het individu nog altijd een groote plaats in, die het in zal blijven nemen ook. Het is niet wèl mogelijk een collectieve kunst te scheppen door beschouwingen. Het komt slechts aan op de wijze, waarop de kunstenaar zich in A. et A. oriënteert.
De heer Verkruysen merkt op, dat A. et A. geen vakvereeniging is. De belangen, die een lid van A. et A. bij het Genootschap heeft, zijn indirect. De leden kunnen de waarde van wat er gebeurt daardoor niet altijd voelen. Met de tegenwoordige organisatie is er veel te bereiken, is het daarom niet beter om er op voort te bouwen en de resultaten op te voeren ? Er kunnen met de toepassing van een organisatie fouten gemaakt worden, dit bewijst echter zeker niet, dat organisatie zelf onjuist is. Met meerdere belangstelling van de leden is pas een rijker Genootschapsleven mogelijk. In het wilde weg een greep doen, wat de commissie feitelijk doet, is niet anders dan een fatamorgana najagen.
Wendingen heeft de kracht van het Genootschap naar buiten bevorderd. De echte belangstelling is er bij de leden echter zeker niet. Wanneer de heer Gulden opmerkt, dat wij op den bres moeten staan, beteekent dit toch zeker, dat wij geen goede bestaande dingen op moeten offeren zonder heel zeker te weten wat er voor in de plaats komt. Spreker wekt leden op, meer samen te werken met Bestuur. Applaus.
De heer Gulden constateert verschil tusschen zijn standpunt en dat van den heer Verkruysen. Ons zelf herzien is makkelijker gezegd dan gedaan; de samenleving zelf is het, die vervormd moet worden. Er worden commissies samengesteld voor een gewestelijk plan. Geen enkele architect is er in. Architectura had er iemand naar af moeten vaardigen. Een vereeniging van Gemeenten b.v. moet weten, dat in dergelijke dingen de leiding van architecten uit moet gaan.
De heer P. Kramer wenscht eenige algemeene opmerkingen te maken. Spreker merkt op, dat er een oogst binnengehaald is, daarvan zijn wij vermoeid; wat wij noodig hebben, is een heel klein fondsje voor een heel klein lokaaltje. Wij behoeven ons zelf niet te leeren kennen, maar elkaar en moeten daarvoor op een fatsoenlijke plaats bij elkaar komen. Of een architect persoonlijk erkend wordt, doet er niet toe, als zijn werk maar erkend wordt.
De heer Vermeulen deelt mede, dat hij, als lid wonende buiten Amsterdam, sterk is voor handhaving van Wendingen. Wendingen geeft grooten steun en is wegbereider voor nieuwe begrippen het is een belangrijk contact tusschen stad en Provincie. Het geeft een ongekend grooten ruggesteun kennis te kunnen nemen van idealistische bestrevingen.
De heer de Groot meent, dat afgevaardigde leden tegen de traditie van het Genootschap zijn. Elk gewoon soldaat moet den maarschalkstaf in den ransel dragen. Dat spreker zelf geen afgevaardigd lid is pleit z.i. al niet voor de zaak.
De heer Boeyinga constateert, dat, in wat de leden wenschen, de tegenstellingen groot zijn. De invloed *van* het Genootschap is afhankelijk van den geest *in* het Genootschap. Het was nu eenmaal onze opdracht met veranderingen te komen, noodgedwongen hebben wij reorganisaties voorgesteld. Bij elke reorganisatie behoort toch een programma te zijn. De commissie acht het werk van het Bestuur zoowel als de waarde der uitgaven zeer hoog. De eenige mogelijkheid meer leven te krijgen, is een goed verzorgd werkprogramma. De heer Bruin constateert, dat wij in glijvlucht het vlak der aarde naderen. Spreker acht het dan ook het juiste oogenblik de organisatievoorstellen voor te lezen. Spreker doet dit.
De algemeene beschouwingen gingen uit boven voorstel commissie. De inzet van de reorgani-

satie-voorstellen is: ons zelf te herzien. Opgeruimd moet dan echter worden, wat daarvoor hinderlijk is. Geen van de sprekers ontkent de mogelijkheid van richtlijnen.
De Voorzitter merkt op, dat de verschillende voorstellen elkaar nogal weerspreken; het Bestuur wil dan ook vrij blijven een uitspraak te doen. Voorzoover er een lijn te bespeuren valt, wil de een versterking naar buiten, de ander versterking naar binnen. Over naar binnen versterken verschilt de manier waarop dit mogelijk zou zijn. Over het loslaten van Wendingen kan niet gesproken worden. Spreker sluit de algemeene discussies en brengt punt 1 der voorstellen, het opheffen der groep van afgev. leden in bespreking.
De heer Bruin wenscht versterking naar binnen zoowel als naar buiten. Naar binnen zeker in de eerste plaats. Het Genootschap is daar „voos".
De Voorzitter protesteert tegen deze opvatting. Wanneer de vergadering meent, dat de toestand „voos" is, zal er een ander Bestuur op moeten treden.
De heer Van Loghem merkt op, dat er een gezond maatschappelijk beginsel moet zijn, dit is er echter niet. Wanneer Wendingen gevels geeft uit „Zuid" en „West" dan is daar iets voos in. Wendingen kan er echter niets aan doen, dat er op die averechtsche manier gebouwd wordt. Het Bestuur heeft zich daar dan ook zeker niets van aan te trekken.
De Voorzitter wenscht stil te staan bij opmerking omtrent: Voosheid. Wij kunnen de maatschappelijke voosheid nu eenmaal niet cureeren. De groote machten, die de samenleving opwekt, kunnen niet door architecten bekampt worden. Het is de taak der politieke partijen, daartegen stelling te nemen. In elk geval mag uit het bestaan van een vooze maatschappij nog niet de conclusie getrokken worden, dat het Genootschap dit ook is.
De heer Bruin licht toe, wat hij met voosheid bedoelt, wil het Bestuur allerminst in z'n daden treffen.
De Voorzitter wil dan niet verder ingaan op dit „voos" hoe het ook geïnterpreteerd mag worden. Spreekt over tijdschriften. Ze bewijzen toch voldoende, dat er leven is. Door het samengaan van leden A. et A. verschijnen twee bladen, met een voos Genootschap zou dit zeker niet kunnen. Wat verwacht men van het Genootschap ? Het rapport spreekt van strijd tegen ambtenarij. Het is spreker niet duidelijk hoe dit zou kunnen met de vele leden, die het Genootschap onder de ambtenaren telt. Het Genootschap kan niet ingaan tegen dingen waarop het niet ingesteld is.
De heer Gulden brengt den Voorzitter hulde voor zijn rede. Het is spreker nu duidelijk geworden, dat meer idieele waarden het einddoel zijn. Spreker juicht dit zeer toe, de politieke partijen moeten den drank drinken, klaargemaakt door vereenigingen als A. et A.
De heer Wijdeveld merkt op, dat de heer Gulden wel zeer slecht op de hoogte is. De arbeiders zien wij hoe langer hoe meer tot loontrekkers worden zonder meer. Goed en nobel handwerk bestaat ternauwernood meer.
Wij kunnen dan ook moeilijk samenwerken met politieke organisaties, die een dergelijke verwording zelfs niet willen zien. Spreker is bitter gestemd ten opzichte van wat de heer Gulden idieel noemt. Memoreert de weinig idieele wijze, waarop de firma Gulden en Geldmaker beslag legde op groote terreinnen. Wat Wendingen aangaat, zou spreker het op prijs stellen, wanneer het vernieuwd kan worden. Applaus.
De heer de Groot merkt op, dat het Bestuur nu goed moet begrijpen, dat er geen sprake is van eenige actie tegen het Bestuur. Toch wenscht spreker het Bestuur het organiseerend vermogen van de firma G. en. G. toe; als het dat raffinement bereikt heeft, zal het nog heel wat voor het Genootschap in de wacht kunnen sleepen.
De Voorzitter stelt twee instituten tegenover elkaar, dat van de 30-jarigen en dat der afgev. leden.
In beide gevallen is er selectie, die van de commissie van drie is anders, of ze beter is valt nog te bezien. Volgens voorstel commissie van drie is stemrecht slechts voor een selecte groep, volgens tegenwoordige regeling voor alle leden bereikbaar. Dat het afgev. lidmaatschap zoo hemelhoog en onbereikbaar is, is natuurlijk niet waar. Ieder lid kan thans zijn stem ten volle doen gelden, wat bij de regeling commissie van drie niet het geval is.
De heer Staal vraagt duidelijkheid. Waarin meent de commissie van drie eigenlijk, dat afgev. leden gefaald hebben.
De heer Boeyinga merkt op, dat het instituut nooit van zijn bestaan heeft doen blijken. Het heeft verslapping veroorzaakt. Bindende besluiten worden niet nageleefd; wil daarom eerst uitspraak van vergadering, dat instituut opgeheven moet worden.
De Voorzitter merkt op, dat het moeilijk voor een vergadering is, zóó een beslissing te nemen; het heeft geen zin iets af te breken zonder te weten wat er voor in de plaats gesteld kan worden. Er moet dan eerst aangetoond worden, dat, wat er thans is, niet deugt. Het doet er niet toe, of het instituut precies gebracht heeft wat men er van verwachtte, het kan ook in anderen zin iets goeds doen en heeft dit gedaan.
De zee ingaan op wat afbraak zou getuigen van een heel slecht zeemanschap.
De Heer Van Loghem wenscht in deze vergadering geen bindende besluiten genomen te zien,

het is te doen om elkaar te vinden. Het is te doen om er achter te komen wat er in de vergadering omgaat.
Stemrecht is niet zoo belangrijk, de uitgesproken meening is het belangrijkste. De gedachten die geuit worden, zullen stellig de stemgerechtigden beïnvloeden. Grens 30 jaar is daarom gekozen, omdat op dertigjarigen leeftijd pas blijken kan of men iets is of niet.
De heer Gulden merkt op, dat gestemd moet worden, wil het Bestuur weten wat de vergadering wenscht.
De heer Dorland meent, dat de afgevaardigde leden dood zijn.
De heer de Groot oordeelt, dat afgevaardigde leden veroordeeld zijn als archaïsch instituut, en vindt de instelling een beleediging voor alle gewone leden.
De heer Eibink meent, dat de heer de Groot het instituut misverstaat door van beleediging te spreken, er zit geen gilde-geest in. Spreker verbaast zich over leeftijdsgrens; waarom dertig jaar en geen tachtig, dan weet je toch pas wat je aan iemand hebt.
De heer A. Kramer merkt op, dat afgevaardigde leden zich niet aan de door hen zelf opgelegde voorschriften houden, en als er dan nog eens af en toe een tentoonstelling is, wordt ze n.b. in Rotterdam gehouden.
De heer Wijdeveld begrijpt zeer goed wat de heer Kr. bedoelt; de leden hebben z.i. echter weinig recht hier verwijten te maken. Spreker memoreert geval Van der Mey.
De heer Jordens spreekt over automatische afvoer bij niet exposeeren.
De Voorzitter merkt op, dat er niets tegen de organisatie afgevaardigde leden aan te voeren is. Noemt afgevaardigde leden nobele instelling; overigens is het geen bezwaar, wanneer iemand om persoonlijke redenen geen lid wil zijn. De wenschelijkheid van een groepeering als die der afgevaardigde leden is wel voldoende gebleken. Een operatie is natuurlijk mogelijk, of het Genootschap de kracht zal hebben een dergelijke operatie zonder nadeelige gevolgen te weerstaan, is een tweede.
Spreker vraagt naar principieele bezwaren.
De heer Van Loghem acht scheiding tusschen gewone- en afgevaardigde leden onjuist. Het moet de gezindheid van een lid zijn, die hem geschikt maakt voor een functie.
Verschillende sprekers merken op, dat er geen sprake is van een afscheiding en zijn van meening dat zelfs zoo'n denkbeeldige barrière, mocht die in het oog van enkelen bestaan, nog geen aanleiding voor reorganisatie behoeft te zijn.
De heer Boeyinga vindt instituut afgevaardigde leden belangrijk, in de uitvoering stuit men echter op bezwaren. Spreker is het in beginsel eens met de instelling.
Zonder afgeronde voorstellen van wat er voor in de plaats moet komen, mag men ze niet uit den weg helpen. Spreker meent echter opgemerkt te hebben, dat er groote ontstemming onder de leden is. Dit algemeene gevoel moeten wij trachten te peilen in een vergadering.
De Voorzitter vraagt of vergadering stemming wenscht, ontdekt geen algemeene lijn, die dan toch onontbeerlijk is om tot stemming over te kunnen gaan.
De heer P. Kramer merkt op, dat een van de dingen, die afgevaardigde leden wel bevorderd hebben, is: een goede samenstelling van jury's en commissies. Spreker brengt in dit verband een dwaze prijsvraag, uitgeschreven door de firma Brenninkmeyer, ter sprake.
De heer Bruin constateert, dat er grieven bestaan. Kunstenaars laten zich niet etiketteeren. De heer Boeyinga wil rekening houden met de mogelijke aanwezigheid van afgunst (kift).
De heer Wijdeveld licht instituut afgevaardigde leden toe. Zekerheid, die er vroeger op verschillende punten niet bestond, is er nu wel.
De heer Van Loghem merkt op, dat voorstellen gebaseerd zijn op de opvatting, dat er leven is.
De heer van Hardeveld meent, dat commissie de bezwaren van den heer Boeyinga niet zal kunnen ondervangen; ze wil ook selectie en dus de gevolgen van dien. Spreker vraagt zich echter af, of een huwelijk tusschen beide standpunten niet mogelijk zou zijn.
De heer Jordens acht de geheimzinnigheid van vergadering afgevaardigde leden het grootste bezwaar, en daarom ongewenscht.
Wegens vergevorderd uur wordt vergadering onder dankzegging aan aanwezigen, opgeheven.

TENTOONSTELLING VAN HET WERK DER AFGEVAARDIGDE LEDEN.

Op de laatste afgevaardigde-leden-vergadering is een Commissie benoemd, die de jaarlijksche expositie van het werk der afgevaardigde leden voor dit jaar zal organiseeren. De Commissie (hieronder genoemd) heeft beslist deze expositie in Rotterdam te houden en door bemiddeling van den heer Jac. Jongert aldaar, een geschikte tentoonstellingsruimte gevonden.
De tentoonstelling wordt gehouden in de a.s. kerstweek (van Woensdag 23 Dec. tot en met Vrijdag 1 Jan.). De Commissie zal het ingezonden werk persoonlijk

ter plaatse arrangeeren, aan de wanden brengen, en zorg dragen voor de stembriefjes die noodig zijn om volgens de bepalingen van het afgevaardigde-ledenreglement het al of niet „voldoende" bekend te maken.
Ter herinnering aan de hier bedoelde bepalingen laat de Commissie punt III van het huishoudelijk reglement hier nogeens afdrukken:
„Tot het houden der jaarlijksche verplichte tentoonstelling wordt een commissie van 3 leden aangewezen, die het werk van alle leden verzamelt en de tentoonstelling organiseert.
Een afgevaardigd lid geeft op een hem toegezonden stemformulier door het teeken + of — te kennen of hij het tentoongestelde werk van zijne collega's op de verplichte jaarlijksche tentoonstelling, voor een afgevaardigd lid voldoende of onvoldoende vindt, en zendt dit stemformulier binnen 7 dagen na sluiting der tentoonstelling, onderteekend, aan den 1sten secretaris der afgevaardigde leden.
Zijn, blijkens ingekomen formulieren 2/3 der uitgebrachte geldige stemmen minus, dan brengt de 1ste secretaris in overleg met den aangewezen voorzitter op de agenda der e.v. afgevaardigde ledenvergadering het punt: „stemmen over handhaving of afvoering van een afgevaardigd lid tegen wien, blijkens ingekomen stemformulieren 2/3 minusstemmen over zijn laatste tentoonstellingswerk zijn uitgebracht.
Over het werk der architect-afgev: leden, zijn alleen architect-afgev: leden tot stemmen bevoegd.
Op de vergadering, waar het tentoongestelde werk waarover gestemd is, aanwezig moet zijn, wordt met gesloten briefjes over handhaving of afvoering van het lid gestemd, en dit lid bij 2/3 der stemmen tegen, van de lijst der afgevaardigde leden geschrapt.
Het lid is bevoegd zijn geëxposeerde werk aan te vullen met zijn meerder werk, en mondelinge toelichtingen te verschaffen, doch hij is bij de stemming en bespreking niet aanwezig".

Daar de beschikbare ruimte voor de expositie niet groot is, verzoekt de Commissie de inzendingen te bepalen tot 2 à 3 teekeningen en eenige foto's voor ieder afgev: lid.
De inzendingen zullen *uiterlijk* Zaterdag 18 December in Rotterdam moeten zijn (werk der laatste 5 jaren).
Het adres van inzending is: *Tentoonstelling afgevaardigde leden A. et A., Clubhuis Volksuniversiteit, Westzijde* 99, *Rotterdam.*

De Commissie: J. CROUWEL
P. KRAMER
HIDO KROP en
H. TH. WIJDEVELD (Secretaris)

INDRUKKEN VAN DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING, DOOR MAX SPEYER. *(Vervolg.)*
Op de galery is het meest opvallende wel het jeugdwerk van de Oostenrijkers: dat kinderen van 7 tot 15 jaar zulk rijp, geestvol en zelfs geestig werk geschapen hebben, grenst aan het ondenkbare. In de Oostenrijksche zaal van platen en reclamebiljetten zijn alle wandvlakken van onder tot boven geheel bedekt, (even dacht ik aan de woorden uit „De Gele Mantel" : „Treedt binnen deze schamele hut tot aan den nok gevuld met geestelijke schatten"). Welk een bijna niet te verwerken rijkdom van geest in deze soms fel-kleurige en uiterst karakteristieke platen en teekeningen. Ondanks haar uitbundigheid geeft deze groote verzameling door een zekere gelijksoortigheid en eenheid, als geheel, een betrekkelijke rust.

Van de Hollandsche Onderwijsafdeeling is de architectonische ruimteverdeeling misschien nog beter geslaagd — wellicht door gunstiger omstandigheden — dan die uit de benedenzaal.

Hier is de gave, sprekende indeeling der verschillende kunstnijverheidsscholen uitstekend van opzet.
Een heerlijke sensatie, deze collectie hier bijeen te zien, zij het ook, dat deze hier en daar tot eenige overlading geleid heeft. Welk een eenheid van bestrevingen ademt deze gansche atmosfeer, ondanks het verschil in „richting" dat zich hier en daar in de uitbeelding der drie scholen — Amsterdam, Haarlem en Rotterdam — manifesteert.
Met de mogelijkheid voor oogen, dat deze producten onze magazijnen en onze binnenkamers gaan vullen, en beheerschen, wekt vertrouwen voor de toekomst van ons onderwijs, van onze gansche kunstnijverheid. Inmiddels droomen hooge autoriteiten van andere toekomstbeelden: de opheffing van de Haarlemsche school, die het beste werk geleverd heeft.

De Russen laten zich hier van een soms wonderlijke, uiteenloopende en verschillende zijde zien.
In de kleurige opzet van hun platen nog het beste, toonen ze zich in hun uiterst karakteristieke uitbeeldingen van industrieele en technische vormen, in den aanvang wel boeiend, op den duur echter vermoeiend. Onwillekeurig vraagt men zich af, of dit ontstaat door een zeker gebrek aan fantasie bij het componeeren.
Zoo herinner ik mij een tooneeldecor van Shaw's „St. Joanne" waarin de bouw bestond uit eenige schriele palen met drie armzalige, los van elkaar liggende trapjes, het geheel van een kille leegheid, die zelfs wat beteekenisloos aandeed.
Waar hier en daar een theaterdecor door opstelling van de bouwende elementen of groepeering der spelers bijzonder opvalt, ontstaat dit eer uit een waarlijk scheppend vermogen, dan uit de vernieuwingstendenzen der laatste jaren. Deze scenes — hoezeer er een belangrijke tendenz voor toekomstige ontwikkeling in aanwezig mag wezen — zijn zelden ontstaan uit een innerlijke drang: vandaar wellicht, dat onze aandacht vrij gauw verslapt. Slechts zeer enkelen boeien zij zoo sterk als bv. de decors van het A—Z spel, der Leidsche Lustrumfeesten. Ook hier kan slechts talent en niet propaganda van de Stijl-richting deze kiemen bevruchten en doen opbloeien.
In de volgende zaal willen de Russen ons blijkbaar toonen, dat ze ook meer „gewone" kunst kunnen geven. Inderdaad is deze zaal dan ook erg „gewoon"; op het onbeduidende af. Vooral ook de slechte manier van tentoonstellen doet het weinig goede, dat we hier treffen, slecht tot zijn recht komen.

In een der weer daarop volgende zalen — meer een soort galerij — met in de as een groote, monumentale afgaande trap, zijn allereerst eenige buitengewoon fraaie cinematografische opnamen in zeer mooie compositie van licht en donker te genieten.
Van de architectuur valt alleen het gewilde op; nauwelijks iets dat direct pakt of ontroert.
Een waarlijk architectonische schepping heb ik hier tevergeefs gezocht. Opvallend van stumperigheid is hier een tuinstad en eenige vogelvluchten van slechte stadsplannen.
De wanden zijn verder bezaaid met reclame platen — gewild scheef aangebracht. Van eenige eenheid en atmosfeer is in deze ruimte geen sprake.
Midden voor de ingang staat plotseling een braaf en bedaard borstbeeld van Lenin op een felrood en witkleurig voetstuk. Dat voetstuk moet het 'm dus doen.
Het „Institut décoratif a Léningrad" moge veel goeds vertoonen, de daarop volgende zaal van meer traditioneele kunst biedt weer veel meer banaals; slecht geëxposeerd.

Van de architectuur-afdeelingen van een Fransche „Ecole des Beaux Arts" her-

inner ik mij een verzameling teekeningen en maquettes van uiteenloopenden aard en waarde.

Een „Project d'urbanisme moderne" is werkelijk van een goede rustige architectuur. Het werk van dezen leerling is beheerschter dan dat van de meeste andere Franschen op deze tentoonstelling. Verder maquetten met de bekende „Stijl"-karakteristiek; weinig echter, dat werkelijk knap is. Een maquette van Malet Stevens behoort onder de minst geslaagde.

Een zeer groote teleurstelling is wel de Chineesche afdeeling; hier ontbreekt juist hetgeen wat men van de Chineezen verwachten zou: sfeer en wijding. De enkele sublieme dingen zijn allermiserabelst uitgestald.
Van Japan geldt hetzelfde.

Op de Pont Alexandre staan wel enkele belangrijke winkeletalages. Zoo herinner ik er mij een, met in het midden een groot kleed, waaromheen stoffen en mantels — het geheel in fijn zilvergrijzen toon, afgewisseld met zwart en wit. Van een andere firma een zeer karakteristieke mode-étalage in afdeelingen, ingedeeld door afscheidingen van contrasteerende gebogen en rechte lijnen; het geheel tegen zilvergrijzen fond.
Verder nog een winkel van *Jourdain*, hier en daar zilverkleurige étalagepoppen in hun eigenaardige gestyleerdheid de elegance van het lichaam beter uitbeeldend dan de bekende wassen poppen.

(Wordt vervolgd).

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

AANGEKONDIGDE VOORDRACHTEN:

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel (met lichtbeelden).
Donderdag 10 *December a.s.:* Dr. L. J. van Holk, over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis philosofie van Oswald Spengler.
Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.
Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.
Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.
Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.
Op nader aan te kondigen datum: vervolg voordracht van Ir. J. Gratama, gehouden op 23 Oct. 1925.

LEDENVERGADERING op Maandag 23 November a. s., des avonds 8 uur in gebouw Heystee, Heerengracht 545-549.

Agenda:

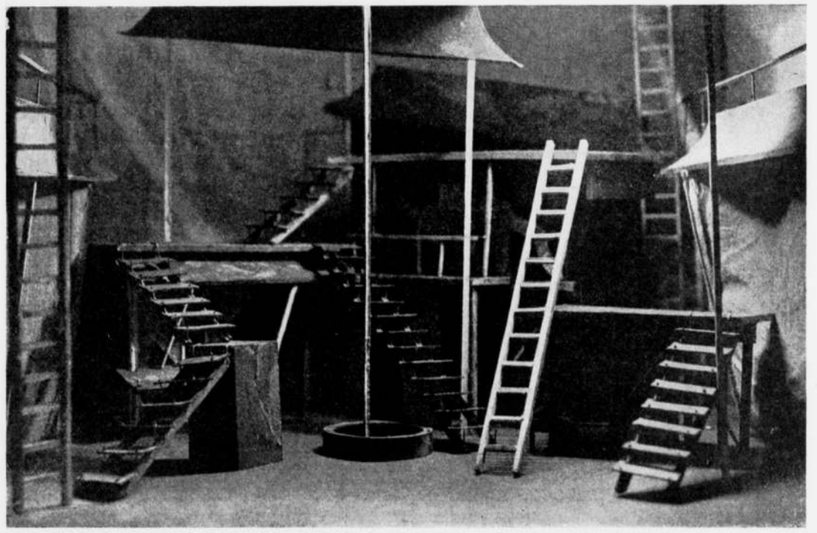
a. Notulen.
b. Ballotage der voorgestelde leden, de Heeren: N. F. Wymer, Amsterdam; G. Adriaans, Amersfoort; J. J. Blaauwboer, Amsterdam; H. M. J. H. Kraayvanger, Rotterdam; E. T. Bakker, Amsterdam; H. B. van Broekhuizen (buitenlid), Arnhem; H. A. van Rood, Scheveningen; K. de Wolff, Amsterdam.
c. Voortzetting bespreking rapport Commissie van drie.
d. Bespreking Pesthuis-vraagstuk.

De contributie van enkele leden, die reeds meerdere jaren nalieten aan hun verplichtingen te voldoen en ook na herhaalde aanschrijvingen nog in gebreke bleven te betalen, zal, wanneer de betreffende bedragen niet vóór of op 15 November a.s. voldaan zijn, per deurwaarder worden opgevorderd.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V.H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

MOSKAUER THEATER, VON ADOLF BEHNE.

Das Moskauer Theater gehört zu den reichsten, tiefsten und schönsten Eindrücken, die der Rusland-Reisende erhält. Der blasierte Mittel-Europäer, dem das Theater seines Landes vielleicht nur noch ein Lächeln der Langenweile verursacht, wird hier wieder zum gütwilligen und dankbar begeisterten Zuschauer, ja er verfolgt dieses russische Theater mit jener offenen und empfänglichen Spannung, die er nur als Kind kannte, als er die ersten Märchen-Aufführungen sah. Der bei uns längst zur banalen Konvention gewordene Apparat einer Aufführung: Aufgehen und Fallen des Vorhangs, Hellwerden und Verdunkelung des Raumes, Glockenzeichen, Musik, Verwandlung, Hochflammen des Rampenlichtes.... das alles bewährt hier wieder seine geheimnisvolle Macht, uns zu erregen und uns umzustimmen.
Dabei ist die Mehrzahl der russichen Theater-Bauten und -Räume für unsere Begriffe sehr primitiv. Keineswegs beruht die Wirkung auf besonderem Glanz, auf besonders raffinierter Aufmachung des Hauses.... in Gegenteil: dort, wo ich diese Wirkungen am allerstärksten spürte, im Theater Meyerhold und im „Jiddischen Kammertheater", handelt es sich gerade um die primitivsten Bühnen- und Zuschauer-Räume. Man kann sich wirklich nicht gut etwas gleich Nüchternes, Kaltes, Unter-Puritanisches vorstellen, als den eigentlich ganz tristen Theater-Raum Meyerholds; eine Scheune, in der man die stärksten künstlerischen Er-

JIDDISCHES KAMMERTHEATER, DECOR. RABINOWICZ, II AKT, „DIE HEXE"

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. A. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP: P. C. HOOFTSTRAAT 53. TEL. 27707

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
21 NOVEMBER 1925

JIDDISCHES KAMMERTHEATER, MOSKAU — FIGUREN VON J. RIJBACK

schütterungen erlebt. Im Vergleich zu ihm ist das Haus Stanislawskis fast luxuriös- und ist doch für unsere Anschauungen noch immer sehr bescheiden, zurückhaltend, unauffällig.... und übrigens das einzige, in dem man einen einheitlichen architektonischen Willen spürt, einen Willen, der unter dem strengen Einflus van de Veldes stand. Theater-Räume, wie sie bei uns üblich sind, farbig-warm, spielerisch, kokett, Theater-markierend, Räume wie Kaufmanns Volksbühne, Kroll-Oper, Komödie, Kurfürstendam-Theater, habe ich in Moskau und in Leningrad nicht gesehen. Auch die früheren Hof-Theater, die Grosze Oper in Moskau und, weniger grosartig, das Marien-Theater in Leningrad, sind ein etwas anderer Typ als bei uns. In barockem Geschmack, Rot-Gold in Moskau, Silber-Blau in Leningrad, wirken sie allerdings auserordentlich festlich. Doch sind sie keineswegs von mehr als mittlerem Geschmack in der Dekoration und durchaus konventionell im Ornament. Aber die unerhörte Grösze namentlich des Moskauer Hauses, dessen fünf gleich breite Ränge wie eine glitzernde indische Pagodenwand aufsteigen, wirkt in dem sich verschwendenden Schimmer des Lichtes als eine strahlende, hinreisend-hymnische Bejahung der Musik, des Tanzes, der Bühne, der Kunst.... um so mehr, als der deutsche Gast damals in seinem Lande nur trüb am Licht sparende, mutlos sich fristende Bühnenräume kannte. Jedenfalls: mag der Raum primitiv oder mag er opulent sein, in beiden Fällen ist er künstlerisch nicht die Hauptsache. Die Hauptsache ist und bleibt die Bühne. Die Bühne?

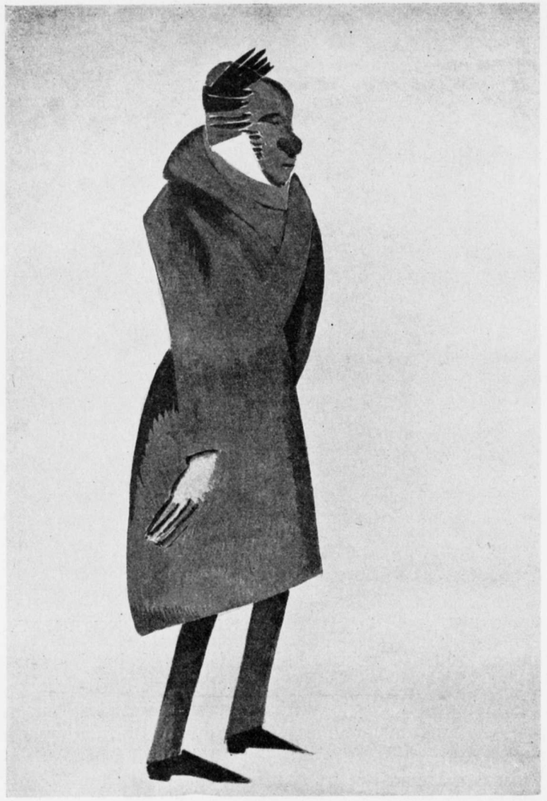
Sieht man eine Vorstellung bei Meyerhold, der 25 Jahre als Schauspieler, Regisseur und Dramaturg dem Theater angehört und seit 5 Jahren sein eigenes Theater leitet, so fragt man sich, was denn eigentlich von dem, was wir Bühne nennen, hier noch geblieben sei: Gerade das, was wir zu den unentbehrlichsten Requisiten der Bühne zu rechnen gewohnt sind, ist hier radikal ausgemerzt. Es gibt bei

JIDDISCHES KAMMERTHEATER, MOSKAU — FIGUREN VON J. RIJBACK

Meyerhold keine Dekorationen, keine Kostüme, keine Masken, keine Versatzstücke, keine Kulissen und keine Soffitten, keine burten Licht- und Farb-Effekte, nicht einmal einen Vorhang oder einen Gong. Wir sehen während der Pausen genau so wie während des Spiels die nackten, gemauerten Wände des Bühnenhauses: ein nüchtern-primitiver Arbeitsraum, eine Werkstatt liegt offen vor uns. Schauspieler? Unmöglich, sich in diesem Haus die Primadonna, den Star, den Prominenten vorzustellen — oder Garderobenräume mit Spiegeln, Schminkstiften, Puderbüchsen, Perrücken, in denen eifersüchtig und nervös die Mimen sich maskieren. Arbeiter sind es, die als Mitwirkende die Bühne betreten.... Arbeiter nicht, eines anderen Handwerks, die abends hier dilettieren, sondern Arbeiter dieses künstlerischen Faches, Arbeiter des Schauspiels. Arbeitern gleichen sie äuszerlich in der einfachen, gleichartigen Bluse, dem gleichartigen Kleid, und Arbeiter *sind* sie, weil sie mit keinen anderen Mitteln wirken wollen, als den harten sachlichen Elementen ihrer Aufgabe unter verzicht auf alle Kniffe der Illusion, unter Verzicht auf alles dekorative Beiwerk. Wir sehen sie, ehe das Spiel beginnt, auf der noch dämmernden Bühne sich begrüszen, hin- und hergehen, ohne jede Pose, zwanglos, einfach, selbstverständlich. Es gibt keine Geheimnistuerei, keine Verhüllungen, keine Weihe-Stimmung.

Das Spiel beginnt, indem der Scheinwerfer sich auf die Bühne richtet, wo er beweglich sich immer auf den Ort der Handlung einstellt, nachdem der Pfiff auf einer Prillerpfeife das Signal zum Anfang gegeben hat Und dann erfährt man gleich ein erstes Wunder: dasz es also Schauspieler gibt, die wirklich und wahrhaftig Menschen sind, Menschen und keine Mimen, Schauspieler, die wirklich und tatsächlich sprechen — sprechen und nicht deklamieren, nicht ächzen, miauen, wimmern, stöhnen, singen, piepsen und knarren. Diese Schauspieler sprechen.... aber wie sprechen sie! Keine naturalistische Nachahmung, kein

POPOWA FIGUR ZU „TOD DES TARELKIN"

salopp impressionistiches Reden, keine gesinnungstüchtige Inhaltsangabe; sie sprechen eine klare, bestimmte, reine und elementar-deutliche Sprache, deren innere Bewegung zu einer völligen Verschmelzung mit der Sache wird. Hier spüren wir eine männlich harte Festigkeit und Wirklichkeit, die unerwarteter dynamischer Steigerungen fähig ist. Wie weit jenseits aller Illusionskunst, wie erschütternd in der unmittelbaren Wahrheit.

Und dies scheint mir der tiefste Trieb in Meyerholds Bühnenschaffen, das sich in den 5 Jahren der Arbeit im eigenen Theater oft gewandelt hat ohne sich untreu zu werden: die unerbittlich strenge Bindung an die Sache. Die Sache, der geistige, zur Aktivität drängende Kern des gedichteten Menschenwerks steht ihm über allen anderen Werten. Es hiesze Meyerhold völlig verkennen, wollte man in ihm den Jäger nach neuen Bühnen-Sensationen sehen. Im Gegenteil: er kommt zu seinen, das Gewohnte so heftig umstoszenden Formen nur aus dem tiefen Drang, das Wesentliche eines Gedankenwerks anschaulich und es im Anschaulichen menschlich wirksam zu machen. Er schweiszt die Massen der Zuschauer zusamen — nicht nur in einen einheitlichen Gefühl, sondern in einem einheitlichen Willen.

Das Wesentliche die Sache steht ihm höher als das Schöne, als das Theater, als die Würde, die Ruhe, die Tradition.... höher sogar als die Dichtung. Meyerhold dient nicht dem Dichter, auch nicht dem Theater, sondern einem noch wichtigeren: der Wahrheit, und von dieser Basis aus, nicht aus theatralischer Willkür, fühlt er sich berechtigt, auchdie Dichtung — abermals zu verdichten. Darin unterscheidet er sich wesentlich von Tairoffs „entfesseltem Theater", dem die theatralische Wirkung höchster Wert ist.

Nicht aus Neuerungs-sucht kommt Meyerhold zu seinen beweglichen Wänden, zu seinen konstruktiven Gerüsten, zur biomechanischen Akrobatik seiner Spieler und zu seinem „musikalischen Hintergrund" aus hängenden klingenden Bambusstäben, sondern aus dem einzigen Streben, jeden Gedanken zur unmittelbaren Verwirklichung im Raum der Bühne zu bringen.... mehr den Gedanken, als

den Dichter, den weniger wichtigen Vermittler des Gedankens.

Nächst Meyerhold darf das „Jiddische Kammertheater" Granowskis besondere Aufmerksamkeit beanspruchen. Hier sind wir der dekorativen Bühne viel näher, aber die Dekorations-Bühne ist selten so phantasievoll bis in ihre letzten Möglichkeiten ausgenutzt worden wie hier. Der Einflusz Meyerholds ist hier wie auch im Maschinen-Ballet Foreggers, in den Spielen der Prolet-Kult-Bühnen deutlich zu spüren. Allen diesen modernen russischen Bühnen ist gemeinsam die akrobatische Trainierung aller Spieler und die Ausnutzung aller Höhen, Tiefen und Breiten des Bühnenraumes durch eine mehr oder minder malerisch dekorativ gehaltene Konstruktion mit Treppen, Leitern, Stegen, Gleitbahnen u.s.w.

POPOWA FIGUR ZU „TOD DES TARELKIN"

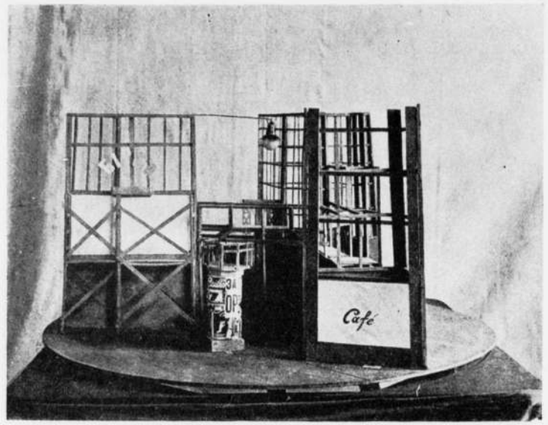
Meyerhold wie Stanislawski wie Granowski haben stets die modernsten und besten Maler für ihre Aufführungen herangeholt: Rabinowicz, Ryback, Stepanowa, Rosanowa, Popowa u.a. Eine sehr gute Uebersicht ueber das moderne russische Theater gibt übrigens ein Sonderheft des „Neuen Ruszland" (2. Jahrgang, Nr. 3/4) Verlag Erich Baron, Berlin-Pankow.

PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP 1925.

Op de, door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar uitgeschreven prijsvragen, zijn te zamen ingekomen 89 antwoorden als:

a. Voor een *Concertgebouw en Conservatorium* 32 antwoorden onder de motto's: Concertgebouw en Conservatorium, Euterpe, Dominant, Hero, Corry, Gemini, Lotos, Hrythme, Hooge C, Herfst 1925 II, Opus 4, Sirkel, Faust, Why, H. H. T., Sonate Pathétique, Eer en Leer, S.S., A.E. in cirkel (geteekend), Toon en Ruimte, J. T., Vorm, Beiaard, Vioolsleutel (geteekend), J., 40, Orpheus, Perosi, Zilvermeeuw, Vioolsleutel (geteekend in vlindervorm), J. S. Bach, Acht, Rythme.

b. Voor een *Tennishuisje* 57 antwoorden onder de motto's: Groen, Wit Groen,

THEATER MEYERHOLD KONSTRUKTION (MODELL)

De Veldhoeve, Ready, Theo, Jopie, 1925, Marie I, Hans, Marie, Baker, Eddy, B. B. V. T., Climax, Herfst 1925 I, Forty, Marie II, Game, Sport I, Castor en Pollux, Bill, Timmer, Cirkel in gouden kruis (geteekend), Serven, Zus, West, De Klep, Marie Jo, Sport II, Kees, Logica, Hout, Eenheid, IJzer en Steen en Verticaal, 22, Utilité, Tristan en Eva, R. F. C., Lawn I, Een, A set, Tennis, Platdak, Weka, Donar, 1, T., Pax, Bal, Racket, Flirt, Ci sia el sole, Luifel, T. M. in driehoek (geteekend), E, Ivy, Herinnering, Lawn II, Silhouet, A.

INDRUKKEN VAN DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING, DOOR MAX SPEYER. *(Vervolg.)*

Een totale mislukking is de bebouwing van de brug. Reeds op grooten afstand maakt deze een indruk van grofheid, die hinderlijk is, te hinderlijker, waar het byzarre gebogen lijnenspel de pretentie heeft een zekere fijnheid en luchtigheid te willen uitdrukken.

De Esplanade.

In opzet blijkbaar beter bedoeld, is hier alle samenhang zoek. De aanblik geeft als geheel een rammelenden, onrustigen indruk.

De weinige goede architectuur, en zelfs de meer middelmatige is dan ook wel opvallend tegenover het onbeduidende en karakterlooze, dat zich hier opdringt.

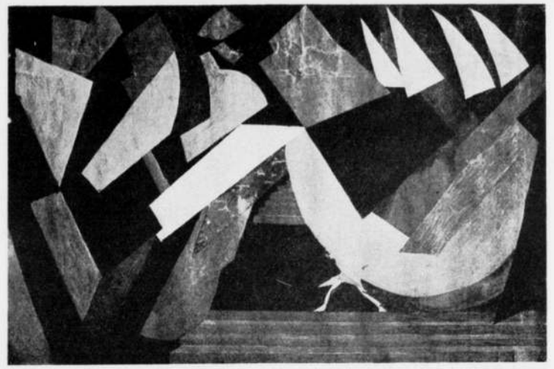
De domineerende torens van *Plumet* (nog lang niet het minste hier) herinnerden mij aan den tijd van de Ambachtsschool, waar geen kozijn werd gemaakt, zonder vellingkanten. *Plumet* heeft ze evenmin versmaad. De kleurige glas in loodramen doen hier wel goed tegen het lichte materiaal. De veel besproken fontein van *Lalique* is in deze ruimte door zijn plaatsing en goede eenvoudige hoofdvorm, een fraai accent.

Een der beste paviljoens is hier zeker dat van „Nantes et de la Région de l'Est de la France". De samenstellende deelen staan hier in den opbouw goed tegen elkaar.

In tegenstelling daarmee is het „Pavillon St. Etienne" van *Tony Garnier*, hoewel met een goede onderbouw, ongevoelig in opbouw. De opgaande middenbouw staat er zonder samenhang en overgang los bovenop. Door hun ontstellende banaliteit en stuitende wanverhouding, staan hier nog eenige bouwsels het betere te verdringen. Onbegrijpelijk hoe dergelijke wanproducten (w.o. dat van *Roubaix Tourcoing* een der ergste) hier een plaats hebben kunnen vinden.

Onder de meer geslaagden is een der eersten dat opvalt, wanneer men de brug verlaat, het wat nuchter paviljoen, door Gebr. *Perret* ontworpen, van de Librairie Centrale, zeer fraai aan de Seine gelegen.

Daar tegenover ligt het veel rijkere Paviljoen „Prima Vera" van de magazijnen der „Printemps", ontworpen door *Henri Sauvage* en *Vybo*. Hierin zijn de ontwerpers

POPOWA MOSCHIANO-ENTWURF

heel wat gelukkiger dan in hun winkelgalerij. De grootste verrassing is echter het interieur. Wat hier te zien is, behoort ongetwijfeld tot het allerbeste, dat de Franschen (althans op meubelgebied) op deze tentoonstelling laten zien. Het overrijke materiaal der meubelen is hier in zijn gave toepassing prachtig tot zijn recht gekomen. Met deze meubelen stijgen de Franschen misschien uit boven veel van het beste dat andere landen met meer moderne reputatie gegeven hebben. De meeste dezer meubelen zijn in hun karakteristieke vormgeving van een fijne elegance. Van een ongemeen en treffend vorm en lijnenspel zijn de canapé en stoelen in de middenruimte (hall). Ook in de salle de bain, de slaapkamer, eetkamer, boudoir, is het rijke materiaal gaaf gehouden. Hier en daar denk je even aan het werk van *Paul Bromberg*, doch dit is fijner en meestelijker misschien, nauwelijks zoo meesterlijk als dat van *De Klerk*, maar weldadiger en harmonischer ondanks de soms markante en typische vormgeving.

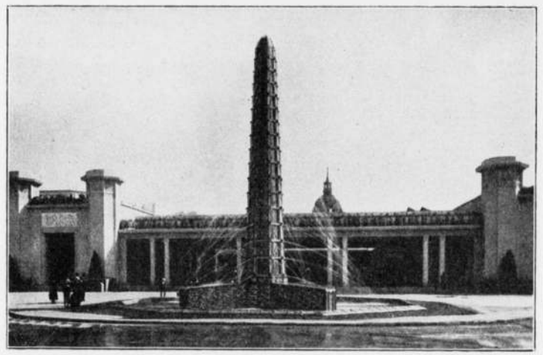
Het geheele interieur ademt hier — vooral ook door een gave witte fond, waartegen de meubelen goed uitkomen — een fijne harmonieuze sfeer.

Noch Lafayette, noch Louvre bieden die verrassing. Ook in de ateliers van deze magazijnen is zeer rijk materiaal verwerkt, doch lang niet altijd is dit met juiste beperking toegepast.

Dufrene, die een belangrijk aandeel heeft in deze tentoonstelling, hoewel ver uitstijgend boven zijn abominabele bebouwing van de Pont Alexandre, gaat zich in zijn meubelontwerpen veelal te buiten aan overweelderig vormenspel, zeer knap soms, maar, in de beperking geen meester, ontneemt hij aan het rijke materiaal de eenvoud en gaafheid, die het behoeft.

Bij het betreden van het „Pavillon d'un collectionneur" van *Ruhlmann*, maak je onwillekeurig een vergelijking met het veel fijnere en smaakvollere interieur van de „Prima Vera". Op zich zelf goede dingen staan hier wel, doch het geheel is rammelend en weinig stemmingsvol; behang, tapijt, plafond, alles is hier zonder eenheid en samenhang verzameld. Neen, een verzamelaar met smaak is hier niet aan het werk geweest. De architectuur van *Patout*, hoewel niet buitengewoon geslaagd, getuigt ook hier wel van talent; het eerste niet uitgevoerde ontwerp is echter veel beter.

Het Sevres-paviljoen is minder, waar hier niet in alle opzichten naar een fijne rust en gaafheid gestreefd is, die er toch ook wel in te merken is. Het interieur is een ware ontgoocheling; pompeus en overladen, is daarbij de uitstalling verre van stijlvol. Wie de zaal van de Hollandsche afdeeling betreedt, wordt onmiddellijk getroffen door den opzet. En toch: ondanks (of juist door) de meesterlijke schepping van de architectonische samenstelling dezer ruimte, zijn er storende elementen. Zoo hindert even het kleurige kleed in deze atmosfeer (al zou men het *geheel* wat kleuriger wenschen) en kan niet volstaan worden met de meubelen van *De Klerk*,

ONTWERP: LALIQUE, FONTEIN PARIJS

doch moesten ook die van *De Bazel* een plaats hebben, met hun verschillend karakter; en niet te vergeten de vitrines van de stad Amsterdam. De plaatsing getuigt van zorg en juist gevoel, maar de opgave zulke uiteenloopende elementen als onderling verschillende meubelen, platen, architectuur-foto's, beeldhouwwerk, kleeden enz. tot een harmonisch geheel te verwerken, is vrijwel een onmogelijkheid. Buitengewoon goed o.a. is de wijze waarop de vier ameublementen in de hoeken zijn opgenomen.
Dat van *Wouda* is wel bijzonder geslaagd; opvallender nog is dat van *Kramer*, die hier op zijn best is. Veel reeds is over deze afdeeling geschreven, veel ook over de verdere belangrijke dingen, die hier staan; deze enkele indruk mag er nog wel bij.

Zwitserland biedt hier weinig, dat boeit. Eén afdeeling maakt hierop een uitzondering, en wel een zeer gunstige: een Zwitsersche Werkbond heeft hier een verzameling van de fraaiste en fleurigste kunstnijverheidsproducten, als doekjes, kussens, vazen, smaakvol geëxposeerd tegen een fijn lichte fond, achter schuin oploopende vitrines. *(Wordt vervolgd).*

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

AANGEKONDIGDE VOORDRACHTEN:

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel (met lichtbeelden).
Donderdag 10 *December a.s.:* Dr. L. J. van Holk, over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis philosofie van Oswald Spengler.
Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.
Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.
Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.
Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.
Op nader aan te kondigen datum: vervolg voordracht van Ir. J. Gratama, gehouden op 23 Oct. 1925.

LEDENVERGADERING op Maandag 23 November a. s., des avonds 8 uur in gebouw Heystee, Heerengracht 545-549.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ballotage der voorgestelde leden, de Heeren: N. F. Wymer, Amsterdam; G. Adriaans, Amersfoort; J. J. Blaauwboer, Amsterdam; H. M. J. H. Kraayvanger, Rotterdam; E. T. Bakker, Amsterdam; H. B. van Broekhuizen (buitenlid), Arnhem; H. A. van Rood, Scheveningen; K. de Wolff, Amsterdam.
c. Voortzetting bespreking rapport Commissie van drie.
d. Bespreking Pesthuis-vraagstuk.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

BIJ EEN STUDIE VOOR TORENHUIZEN TE STUTTGART.

Het probleem van den hoogbouw is reeds lang in verschillende steden van Duitschland onder de oogen gezien. We noemen slechts Berlijn, Keulen, Frankfurt, Stuttgart, Breslau, e.a.
De stijging van den grondprijs, de behoefte aan een intensieve grondbenutting in de zakencentra, concentratie van het zakenleven, met de daaraan verbonden besparing van energie, tenslotte de woningnood, dit zijn allen factoren die de bekende onverwoestbare energie onzer oostelijke naburen in werking hebben gebracht.
Intusschen is men er in Duitschland algemeen van doordrongen dat hetgeen Amerika op dit gebied tot stand heeft gebracht, noch stedenbouwkundig en architectonisch, noch in sociaal opzicht navolging verdient.
Men kon ook moeilijk anders verwachten.
De aldaar luk-raak uit den grond rijzende massa's mogen al een geweldigen indruk geven van den Amerikaanschen ondernemingsgeest en mogelijk zijn toevallige schoonheids-effecten er niet aan te miskennen. Toch kan men aan deze tot torens opgestapelde fragmenten van Renaissance paleizen en middeleeuwsche kathedralen geïmporteerd uit „vermolmd Europa", bijna niet anders denken, dan als aan een „kapitale" mop.
En welk een schoone gelegenheid tot moderne stedenvorming was er juist in deze nieuwe wereld, niet erfelijk belast met eeuwenoude traditie's, waar geen transigeeren met antiquarisch kunstgevoel de ontplooiïng van het nieuwe belemmerde. Welk een weergaloos grootsche akropolis van den arbeid, welk een stadskroon had hier kunnen ontstaan indien het sociale organisme op een hooger plan had gestaan en men over kunstenaars had kunnen beschikken met het vermogen om aan een wijdschen droom gestalte te geven.
In Europa neemt het probleem van den hoogbouw een anderen vorm aan.
Het gaat hier niet

ARCH. DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS STUTTGART

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

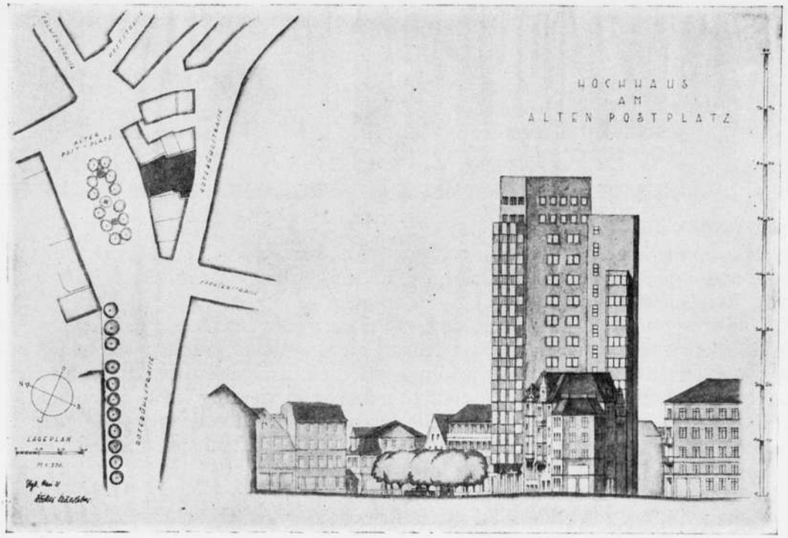
MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. A. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP: P. C. HOOFTSTRAAT 53. TEL. 27707

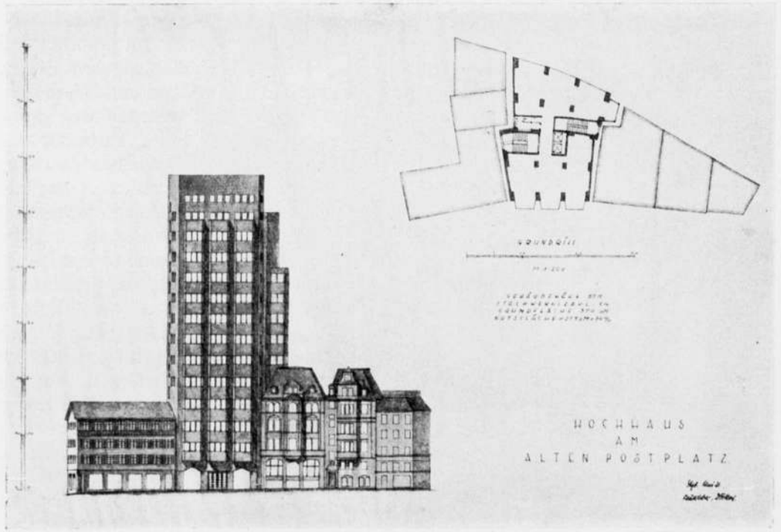
UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P.N.

29E JAARGANG
28 NOVEMBER 1925

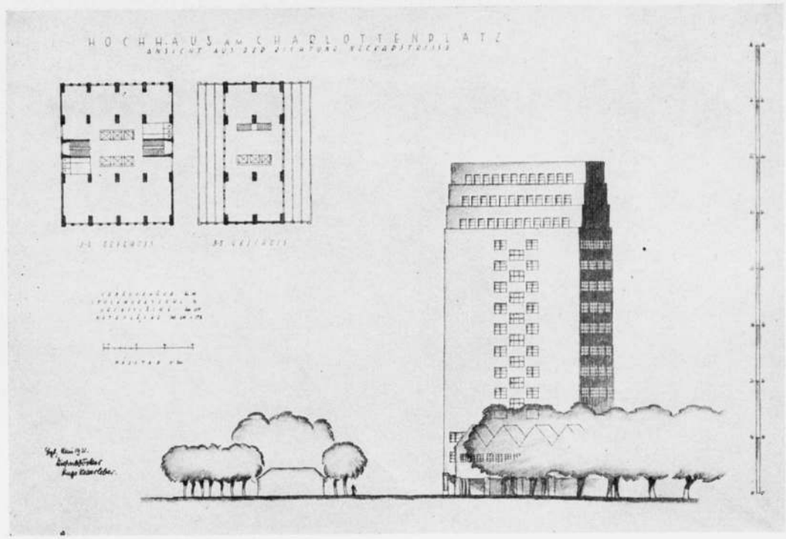

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, ALTE POSTPLATZ STUTTGART

om een willekeurige samenscholing van elkaar licht en lucht benemende gevaarten, maar om een harmonisch zich voegen in het stadsbeeld.
De hierbij gevoegde afbeeldingen vormen een studie van de architecten Döcker en Keuerleber te Stuttgart. Ze zullen velen lezers reeds bekend zijn uit „Wasmuth's Monatshefte".

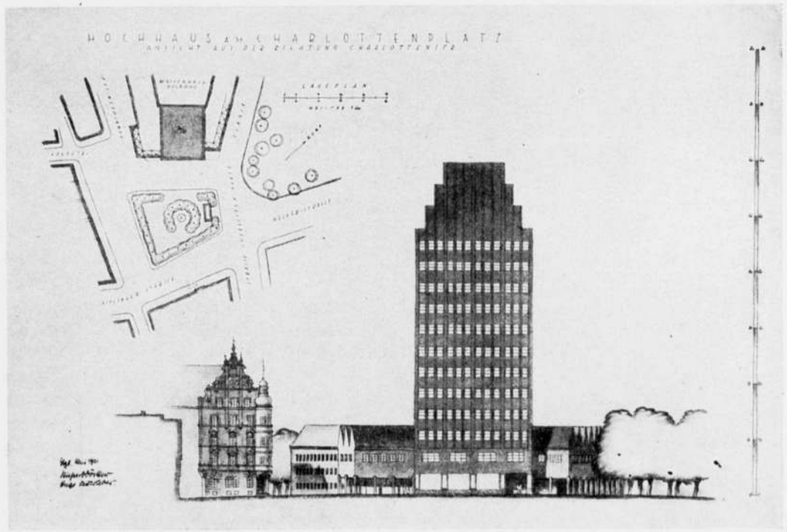

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, ALTE POSTPLATZ STUTTGART

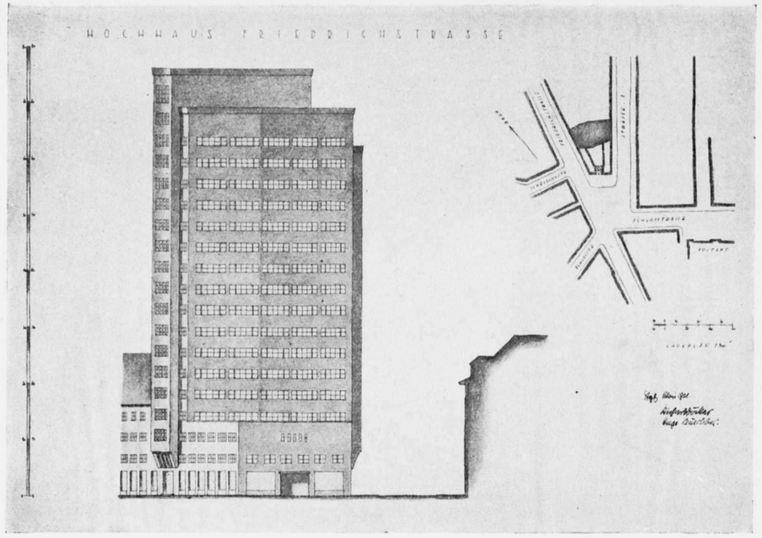

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, CHARLOTTENPLATZ STUTTGART

Deze torenhuizen zijn hier over verschillende deelen van de stad verspreid en vormen even zoovele accenten.
Evenals in de Middeleeuwsche steden de kathdreaal schaal en beteekenis kreeg door het gewriemel van kleine huizen aan zijn voet, het kleine leven van alledag waaruit en waarboven hij zich verhief, evenzeer kan men zich de werking van

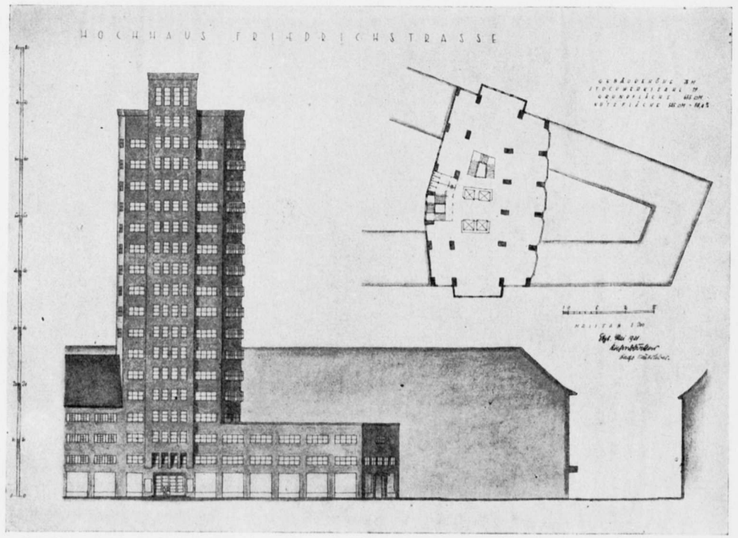

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, CHARLOTTENPLATZ STUTTGART

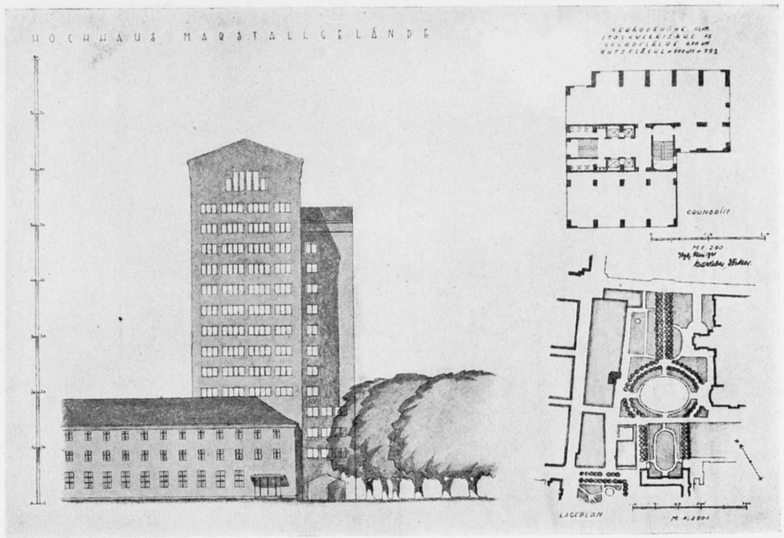

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, FRIEDRICHSTRASSE STUTTGART

dergelijke tegenstellingen denken in modernen vorm. Ook al zal hier een geheel andere symboliek in besloten zijn.
Het kan voor dit weekblad van weinig belang zijn om na te gaan welke stedenbouwkundige motieven de Stuttgarter bouwmeesters hebben geleid bij de plaatsing hunner torenhuizen. Ook kan buiten beschouwing blijven in hoeverre ze in archi-

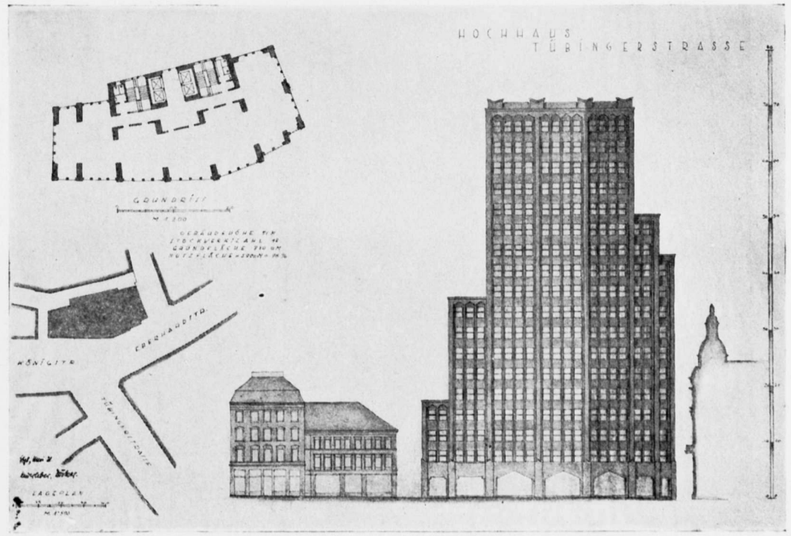

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, FRIEDRICHSTRASSE STUTTGART

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, MARSTALL GELÄNDE STUTTGART

tectonisch opzicht zijn geslaagd. Wat dit laatste betreft kunnen we zeker instemmen met wat in den begeleidenden tekst wordt gezegd : „Uns erscheinen sie als Ausdrucke eines neuen, hoffnungsvollen Geistes, der einfach und stolz in die weite Welt blickt, ohne Sentimentalitäten, aber auch ohne Eitelkeiten."
Naar aanleiding van deze hoogbouw over onze oostelijke grenzen dringt zich licht

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, TÜBINGERSTRASSE STUTTGART

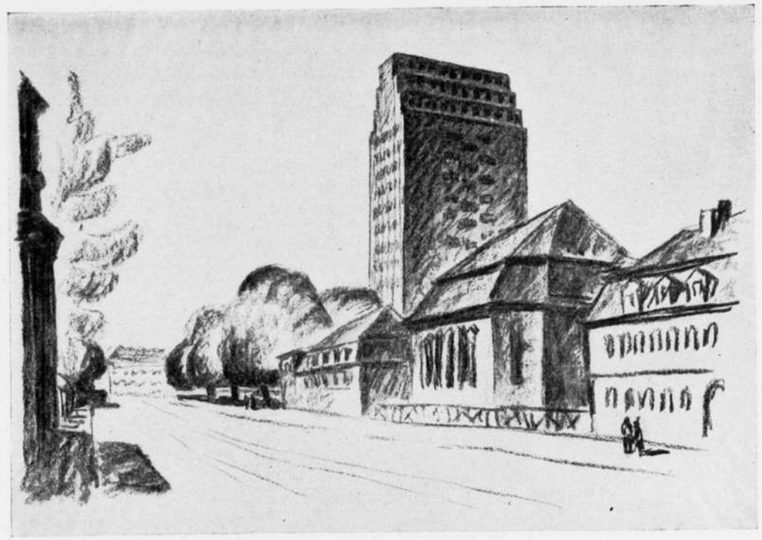

DÖCKER EN KEUERLEBER BOUW, STITZENBURG STUTTGART

de vraag op of dit vraagstuk voor ons land ook acuut is. Uit architectonisch oogpunt zou men zeker vooral in de nieuwere stadsgedeelten gaarne meer bewogenheid in de bouwmassa's zien, meer geaccentueerde punten op plaatsen waar dit een werkelijke groote monumentale werking zou kunnen hebben. En het valt zeker te betreuren dat bijvoorbeeld een stad als Amsterdam nog angstvallig waakt voor

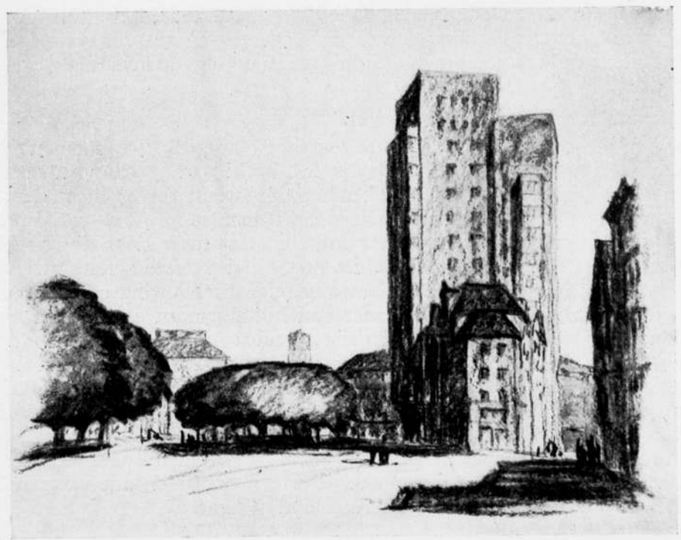

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIZEN, MARKTPLATZ STUTTGART

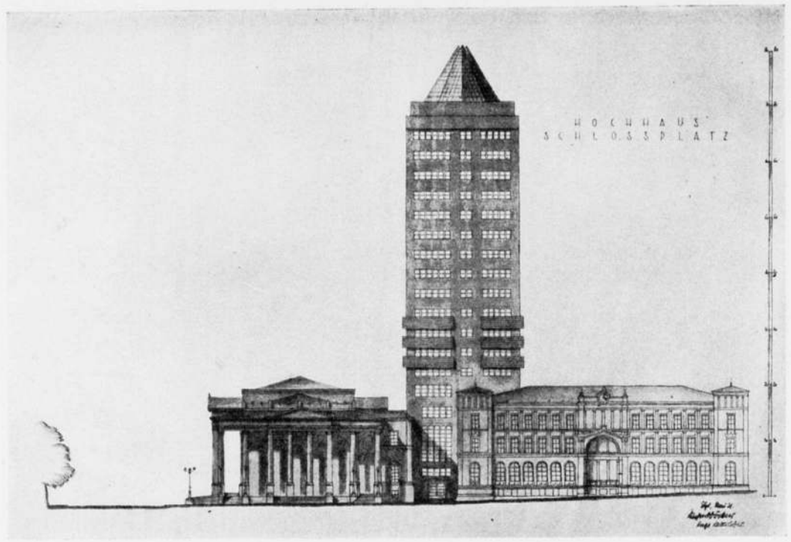

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, CHARLOTTENPLATZ STUTTGART

een grootere bouwhoogte dan wat overeenkomt met 4 woonlagen.
Intusschen zijn het voor eene toepassing op groote schaal doorgaans niet de architecten welke in eerste instantie dergelijke problemen uitmaken.
Hier komen dwingender factoren in het spel, waarvan in den aanvang reeds werd gewaagd.

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, ALTE POSTPLATZ STUTTGART

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIS, SCHLOSZPLATZ STUTTGART

Spiegelen we ons intusschen aan den ondernemingsgeest en den durf waarmede het probleem in Duitschland onder de oogen wordt gezien. J. LUTHMANN.

(De cliché's bij het artikel over torenhuizen zijn uit „Wasmuth's Monatshefte").

UIT WENDINGEN. HET WRIGHT-BOEK.

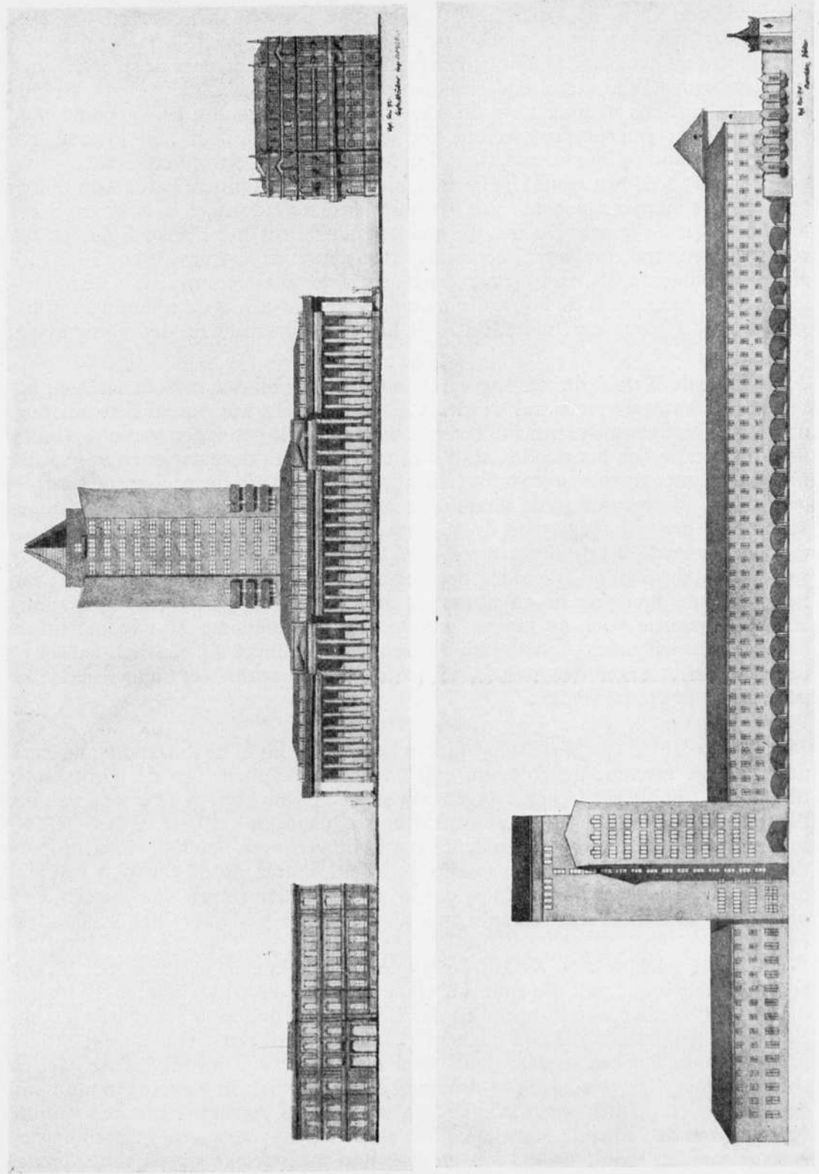
Op verzoek van eenige leden van het genootschap zal de Redactie van Wendingen de origineele teksten publiceeren van de, voor de Wright-uitgave, door Hollandsche medewerkers geschreven bijdragen. Hier volgt de inleiding van architect Wijdeveld.

Some flowers for Frank Lloyd Wright.

Uit de verte komt het nabije, uit de rust het bewogene. De boomen rijzen uit het veld, de bergen uit het dal. Alles is een beeld van groeiing en saamhorigheid. Eeuwig wisselende vormen blijken hetzelfde wonderbare geheim der natuur, dat bestaat uit een wisselwerking van al haar elementen. Wat veelal voor de kracht van het individu gehouden wordt, ontstaat meer door de stuwing van de massa, en wat enkelen zaaiden, schiet niet bij de eerste zonnestraal van het waardeeren uit de aarde op. De nieuwe wereldaanschouwing schijnt een lange Lente in te gaan, die naar den Zomer van het algemeen aanvaarden niet kan overgaan, daar zij door de vlagen der afstervende cultuur tezeer geteisterd wordt. Zij, die voorgaan moeten onvermijdelijk stil staan en wachten, want de massa die niet volgen kan, is evenzeer de last,.. als de steun. De eenzaamheid is te stil en te dor om alléén te doorkruisen. Wat is een menschenleven in dit moeizaamslepende bewegen, wat de arbeid van één mensch? Niets, .. omdat alles een beeld van saamhoorigheid is. Alles,.. omdat het beeld mislukt bij de geringste uitschakeling. Wie steunt is de gelukkige, wie voorgaat de uitverkorene! Zulk een uitverkorene is de architect Frank Lloyd Wright.

ooo ooo ooo

Vanuit de stilte der prairie-randen kwam hij ons de nieuwe architectuurvormen

DÖCKER EN KEUERLEBER TORENHUIZEN, SCHLOSZPLATZ EN MARSTALL STUTTGART

brengen. Hij voorvoelde hoe dit werk moest aanvangen, en hoe het zacht neerleggen der architectuur in den schoot dezer aarde, tegen de golvende lijnen der

glooiënde terreinen, de vruchtbaarste wijze van bouwen was,.... en werkelijk vruchtbaar was zij, want zij groeide uit de stilte naar het leven. Zoo zag men zijn werken van uit het kleine landhuis, van uit het buitenverblijf, naar de steden komen ..en onbewust, als verrassend resultaat eener nooit verwachte werking, ging de sfeer van zijn wezen over naar de fabriek, de school en het bankgebouw. Zoo groeiden de vormen zijner architectuur en kwam, ook door zijn invloed, een eindelijke rust in de bouwkunst, want heel het leven zoekt een stilleren achtergrond voor het rusteloos bewegen. Het leven is niet meer naar binnen, het is naar buiten gekeerd. De interieur machten van het huis worden verdrongen door de exterieur krachten van de straat. De nieuwe architectuur wordt het blanke filmdoek dat zelf rustig en strakgespannen, het wilde en snelle leven laat passeeren. Weg!.... alle overbodige details. Het nieuwe ornament is de architectuur zelf, is de modelleering der ruimten, is de bouw der monolitische massa's, is de spanning van het vlak, is het rythme der onderdeelen, is het drie-dimensionale der vormgeving.

ooo ooo ooo

Al voorvoelde Wright de omvang van zijn taak reeds bij den eersten aanloop, het resultaat moest wel verrassend worden..... Zijn kracht was van af den aanvang, de vereenvoudiging; — omdat zijn eerste werken reeds getuigden van een streven naar de negatie van het doode „stijl"—ornament en hij deze overtuiging in ieder nieuw werk met groeiende ernst tot uiting bracht. Hij zag in de machine de slaaf; — omdat hij is voorgegaan in de aanduiding van het karakter der machinale vormgeving en als grootste dienst van de machine, het massa-product en het standaardtype beschouwde. In de normalisatie wist hij zijn horizon; — omdat hij in verre verte zag opdoemen de erkenning der ondergeschiktheid en onbelangrijkheid van het versierde bouw-detail en alleen de rangschikking, plaats en tegenstelling ervan als waarde voor de nieuwe architectuur beschouwde. Zijn ornament is het drie-dimensionale; — omdat hij de architectuur schept als plastisch-geheel en in het innerlijk wezen der massa's, in den abstracten vorm, het nieuwe geestelijk gebeuren ziet plaats vinden.

ooo ooo ooo

Maar de grootheid van Wright ligt niet in het feit dat hij in de duizend atmosferen druk van de machine geluk vindt, dat hij de eentonigheid van de normalisatie niet vreest, dat hij de rekenende ingenieur een eereplaats geeft in de wereld van het nieuwe bouwen. Niet ligt zijn grootheid in het beton, in het ijzer en het glas; — in het gebruik der nieuwe materialen; maar in de verheven houding zijner proporties, in het voorname rythme van zijn verstrakte muren, in de eenvoud van zijn massa's en in het bewijs hierdoor, dat in al de vernieuwingen van materiaal en vorm, een geestelijke diepte kan liggen die de zekere wederkeer der Schoonheid belooft.

Want in de machine ziet Wright poëtische voorspellingen, in beton giet hij zijn architecturale sonnetten; zijn epos is het lang gestrekte dakvlak. Hij is als een leeraar die ons een nieuwe wereld opent en daarbij vol verwondering staart naar de oneindige mogelijkheden die zijn „School" hemzelf openbaart. Onder zijn stugge harde vormen, ligt een teedere liefde voor het leven. Wat hij schijnbaar koel en stug opbouwt, ligt verscholen in droomen en vereilt zich in kleurengamma's van de bloemen en planten waarmede hij zijn vormenspel verrijkt. Hij is een van die profeten van de komende bouwkunst, die als in trance voorwaarts gaan en onaangetast door den strijd, altijd zeker en raak hun meesterlijke slagen slaan, omdat zij onwankelbaar geloven in de dichterlijke ondergrond en ideale mogelijkheden der nieuwe architectuur,.. der komende civilisatie.

ooo ooo ooo

Hij is niet te remmen in den drang naar de realisatie zijner droomen. In zijn teekenwerk treedt reeds zoo duidelijk naar voren, dat wat het huis zijn huiselijkheid verleent, zulk een algeheel beheerschen der vorm en kleurengamma's, dat hij om der wille zijner zangerigen geest, en de bevrediging zijner verlangens, vooruit loopt op de mogelijkheden van uitvoering en phantaseert en ideaalprojecten ontwerpt. En ofschoon hij weet dat Amerika deze projecten niet verwezenlijken zal, zweeft hij weg in zijn idealen-opzet en teekent *die* prachtontwerpen, die niet tot uitvoering behoeven te komen, .. want, in hun ontstaan geven zij den ontwerper reeds zooveel vreugde en bieden reeds zooveel reëel-leven, dat zij voor de menschheid in vergetelheid mogen geraken; om voor Wright zelf voor eeuwig te bestaan. Zijn teekeningen stempelen de liefde voor zijn werk, en al spreekt hij zelf van nuchtere en eenvoudige contouren, die alleen de massa's aanduiden, hij doorweeft ze met nevels en dompelt ze in de eeuwige geest van Hokusai en heel het Japansche volk. En toch zijn het nooit pogingen om de natuur te bestreven. Neen, hij werkt als een phantast en schept zijn nevels en kleuren, die in horizontale strooken blijven hangen en de athmospheer zijner architectuur streelt en steunt en helpt. Heel zijn werk is gericht op wat zijn geest zoo gaarne ziet gebeuren; .... de verwezenlijking eener nieuwe civilisatie met een eigen architectuur; die de machine tot haar slaaf maakt, het menschdom edeler verlangens schept en rust geeft van af de randen der prairie tot aan de boezem der woestijn, van af het hooggebergte tot op de oneindige oceanen.

De N.V. Mij. tot Exploitatie van het orgaan *Klei* doet mededeeling, dat zij naar aanleiding van de in verschillende bladen gepubliceerde artikelen over de stormramp in Burculo en de eigenschappen van baksteen en kalkzandsteen onderstaande vragenlijst aan vooraanstaande architecten heeft gezonden, teneinde een oordeel van onpartijdige deskundigen in deze materie te verkrijgen.

Vragenlijst.

1. Welk is uw oordeel over de aanhechting van specie in dezelfde omstandigheden aan baksteen en aan kalkzandsteen.
2. Welke is volgens uwe bevinding de invloed van de gebruikte steensoort op de versteening van de mortels bij baksteen — bij kalkzandsteen. Bij gebruik van verschillende samenstellingen der specie. A, met cement. B, zonder cement.
3. Was voor kalkzandsteen andere specie noodig dan voor baksteen. Zoo ja, in hoeverre verschillend ?
4. Bereikte u in beide steensoorten met dezelfde specie werk van gelijken samenhang?
5. Welke was de invloed van het meer of minder nat verwerkt zijn van de steenen op den samenhang van het muurwerk? A, voor baksteen. B, voor kalkzandsteen.
6. Welke ervaringen deed u op bij slooping van baksteenmetselwerk verschillend bij dat van kalksteenmetselwerk van dezelfde gebouwen onder dezelfde omstandigheden verwerkt? Had dit sloopen plaats lang of kort na den bouw?
7. Hebt u ervaringen mede te deelen van gebruik van baksteen gecombineerd met kalkzandsteen? Deden zich nadeelige gevolgen voor ten gevolge van ongelijke uitzetting van het metselwerk? Ondervond u nadeelen uit andere oorzaken?
8. Acht u kalkzandsteen als een met baksteen gelijkwaardig materiaal bruikbaar voor buitenmuren? Uit technisch oogpunt. Uit aesthetisch oogpunt. Uit welstands oogpunt.
9. Deed u verschillende ondervindingen op, betreffende den invloed van vuil en mechanische beschadiging? A, aan baksteenmuren. B, aan kalkzandsteenmuren. Bedoeld zijn zoodanige bevuiling of beschadiging, dat het aanzien van het metselwerk erdoor geschaad werd.

PRIJSVRAAG OLYMPISCHE MEDAILLE.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft van het Nederlandsch Olympisch Comité bericht ontvangen omtrent de samenstelling van de internationale jury voor de prijsvraag bovengenoemd, waaruit blijkt dat het Internationaal Olympisch Comité in geen enkel opzicht rekening heeft willen houden met het, door de Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen geuite verlangen, om ook voor het internationale concours een deskundige jury aan te wijzen, doch de beoordeedeeling der ontwerpen geheel aan zich heeft gehouden onder voorlichting van één kunstenaar, zoodat de P. P. C. bij haar vroeger gepubliceerd afkeurend oordeel over de organisatie van de Prijsvraag, wat het internationaal gedeelte betreft, moet blijven.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Ledenvergadering, te houden op DINSDAG 1 DECEMBER a.s. des avonds 8 uur in gebouw Heystee, Heerengracht 545.

Agenda:

Bespreking regeling der werkwijze ten behoeve van bebouwing in plan Zuid, voorgesteld door eenige Raadsleden.

AANGEKONDIGDE VOORDRACHTEN:

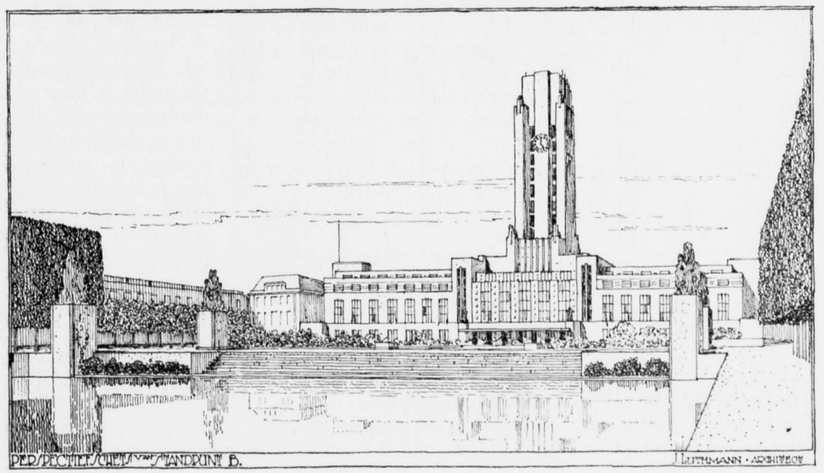
DONDERDAG 10 DECEMBER a.s. des avonds 8 uur in gebouw Heystee, Heerengracht 545: Dr. L. J. van Holk over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis philosofie van Oswald Spengler.

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel (met lichtbeelden).
Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.
Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.
Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.
Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.
Op nader aan te kondigen datum: vervolg voordracht van Ir. J. Gratama, gehouden op 23 Oct. 1925.

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

HET NIEUWE HAAGSCHE RAADHUIS AAN DEN HOFVIJVER.

Met een variant op het bekende gezegde van Oscar Wilde zou men kunnen opmerken dat een kaart van Den Haag waar Utopia niet op voorkomt, het bekijken niet waard is.
In bijgaand Utopia is het nieuwe Haagsche Raadhuis, wat het voorgebouw betreft, gesitueerd op een plein hetwelk is ontstaan uit Buitenhof en Plaats.
Met behoud van Maison de Bonneterie en het noordelijk blokfront van Plaats kan met aftrek van een straat van 20 M. breedte langs dit blokfront en een straat van 15 M. breedte langs de Bonneterie, parallel aan de Gravenstraat, een gebouw ontstaan met een gevellengte van ± 105 M. (Ter vergelijking diene dat de gevel aan den Coolsingel van het Rotterdamsche Raadhuis 85 M.is.) Tusschen het representatieve voorgebouw en het achtergelegen dienstgebouw bevindt zich een hof ongeveer van de grootte van het Binnenhof. Deze hof laat het voetgangers-verkeer toe, hetwelk zich van Veenestraat naar het Noordeinde beweegt en is tevens doorrit voor de voertuigen bij huwelijks-plechtigheden en half-officieele ontvangsten ten raadhuize. Beide hoofdingangen bevinden zich aldus buiten het gewone verkeer.
De Raadzaal bevindt zich aan den rustigen binnenhof; aan de voorzijde de groote feestzaal, trouw- en vergaderzaal B. en W. en de overige representatieve ruimten.
Het achtergelegen administratie-gebouw groepeert zich om 3 binnenplaatsen en is van zoodanige afmetingen dat zeker de nu bestaande takken van dienst er ruim in ondergebracht kunnen worden.
Het ware te bestudeeren in hoeverre de begane grond van dit dienstgebouw nog in te richten was voor winkelpanden. Wat voorts de behoefte aan winkels in dit centrum betreft: met het doortrekken van Plaats naar de Prinsestraat ontstaat

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

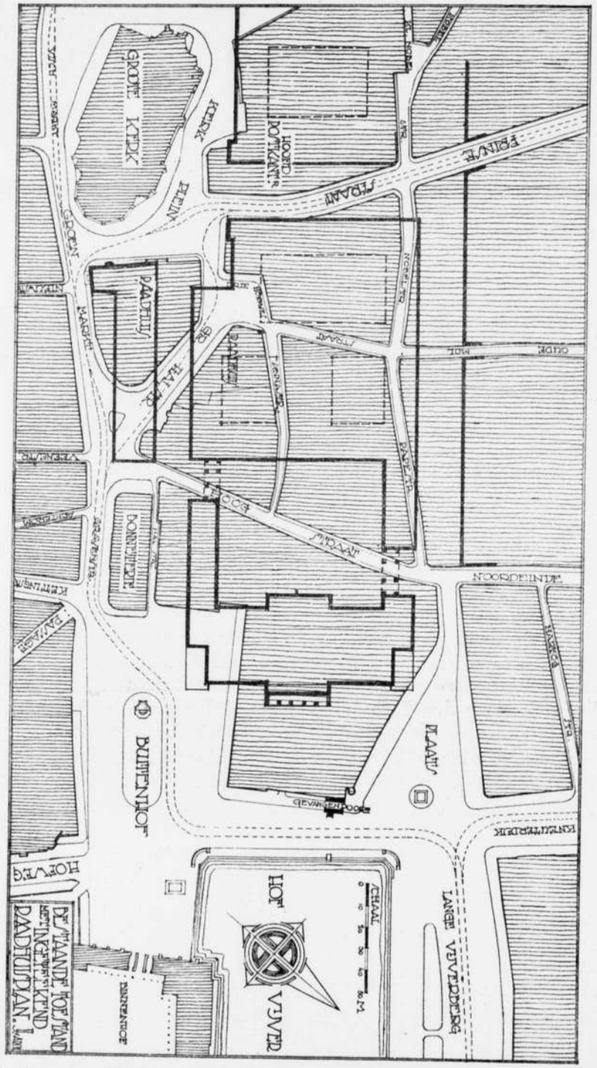
MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. A. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP: P. C. HOOFTSTRAAT 53. TEL. 27707

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
5 DECEMBER 1925

inplaats van de nu bestaande onaanzienlijke Nobel- en Papestraat een winkelstraat van den eersten rang. Het fraaie oude gedeelte van het bestaande raadhuis zou moeten worden opgenomen in het nieuwe plan en kan b.v. met een straatoverbouwing daaraan worden verbonden. De nu bestaande aanbouw met de ronde hoek welke op zoo plompe wijze tegen dit buitengewoon fraaie specimen van Holl. Renaissance is gezet, zou vervallen. Hoe tenslotte dit gebouw in het nieuwe stadsbeeld zou moeten worden gevat en aan de nieuw ontworpen winkelbouw zou moeten aansluiten is zeker een speciale studie waard, evenals dit het geval is met Berlage's gebouw van „De Nederlanden". Maar dit zijn tenslotte detailpunten die van secundair belang zijn in een vluchtige projectie als waarvan hier sprake is en die tenslotte niet meer wil geven dan een mogelijkheid; wellicht een uit de vele, welke zouden ontstaan indien men het vraagstuk van het Raadhuis aan de Hofvijver in verband met de moderniseering van de binnenstad eens ernstig onder de oogen zag. Het einde van de Prinsestraat is voorts verbreed eveneens tot 20 M. Het blok aan den kant waar zich nu het hoofdpostkantoor bevindt zou voor uitbreiding van het Raadhuis kunnen worden gereserveerd. Een overbrugging van de Prinsestraat alsdan mogelijk.

De schetsen geven een duidelijke toelichting van de verkeersmogelijkheden welke zouden ontstaan. Bij de perspectiefschets van standpunt B is gerekend dat

de buitenste rij lage boomen langs den Hofvijver is verdwenen, hetgeen de ruimte verwijden zou. De volgende rij boomen is opgesnoeid. De toren van de Groote kerk valt op dit punt juist achter den Raadhuistoren. Maar ook bij een standpunt meer achterwaarts is er zoo weinig van te zien dat beide torens elkaar geen afbreuk zouden doen. Bij een standpunt op de korte Vijverberg staan ze weer zoo ver uit elkaar dat ook dan hun buurtschap weinig hinderlijk zou zijn.

De bestaande verkeersweg langs den Hofvijver is gebleven waar hij nu is. Voor het Raadhuis wordt hij geflankeerd door vier sculpturale groepen.

Ter oriëntatie diene voorts dat links op de perspectiefschetsen Maison de Bonneterie is waar te nemen.

Eene utopie? Ongetwijfeld. En wel met het oog op de groote offers aan tijd en geld welke de uitvoering van een dergelijk plan zou vergen. We weten maar al te goed hoe allerongelukkigst deze tijd is ingesteld, zoowel materieel als geestelijk, met betrekking tot de uitvoering van plannen welke ook maar iets verder gaan dan de onmiddellijke behoefte. Waar blijft in Rotterdam het grootsche Hofplein, waar in Den Haag het Museum, het nieuwe Parlementsgebouw, waar in Amsterdam de Academie? Wel tragisch is het dat juist in dezen tijd al deze groote, diep ingrijpende vraagstukken, die voor eeuwen een stempel zullen drukken op onze voornaamste steden, acuut worden. En dat in een tijd waarin men wel allerminst in staat schijnt ze groot op te lossen.

* * *

Intusschen is minder utopisch de veronderstelling dat Den Haag over 50 jaar — misschien over 25 jaar, met z'n steeds aanwassende bevolking, met z'n geannexeerde gemeenten, een stad van een millioen of meer inwoners zal zijn.

Hoe Den Haag ligt t. o. z. van het verkeer, daarover lezen we in „Het Vaderland" van 17 November l.l. onder „Verkeerswaarnemingen op de Rijkswegen in Nederland" het volgende: „In ons eerste artikel werd uiteengezet dat op de toegangswegen tot Den Haag, n.l. op den Rijswijkschenweg, op den Leidschenweg bij het Roomhuis en bij het Viaduct, en op den Loosduinschen weg het verkeer drukker is dan op welken anderen grooten verkeersweg in ons land ook. Drukker dan op de toegangswegen tot Rotterdam, drukker ook dan op de toegangswegen tot Amsterdam en eveneens drukker dan op de enkele verkeerswegen in ons land n.l. rondom Utrecht, alhoewel het verkeer ook daar van buitengewone beteekenis is.

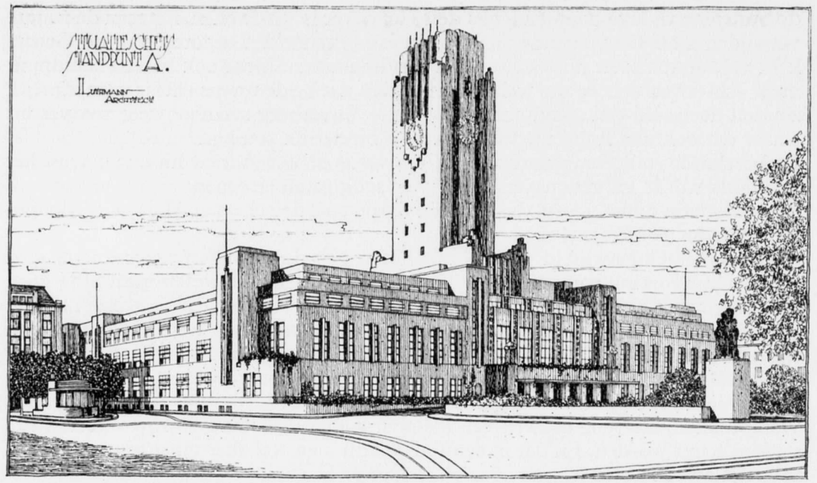
Den Haag ligt ongeveer in het midden van een der belangrijkste verkeerswegen van ons land, n.l. aan den weg Amsterdam—Haarlem—Leiden—'s-Gravenhage—Delft—Rotterdam—Dordrecht—Moerdijk—Breda—Belgische grens. Een verkeersweg, welke goeddeels ligt in de dichtst bevolkte provinciën en de grootste steden des lands verbindt. Loodrecht op dezen weg staat de belangrijke verbindingsweg met het Oosten: Leiden—Utrecht, etc.

Bezien we nu eens het hart van de stad die toch een gedeelte van dit verkeer moet verwerken.

Hortend en stootend wringt het zich door nauwe straten, beweegt zich in onmogelijke bochten.

Een verkeersader als de Lange Vijverberg vindt een roemloos einde in een soort trechter met nauwen hals. Als we nu verder zien hoe die hals uitmondt in de winkel van Laimböck.... dan is met het oog op dergelijke toestanden, met vrij groote zekerheid te voorspellen dat vroeg of laat toch hier en daar het houweel in moet om opluchting te brengen.

Ook in aesthetisch opzicht is de nu bestaande toestand zonder beteekenis. Speciaal de afsluiting van den Hofvijver naar de zijde van Plaats en Buitenhof is zonder waardigheid. Men kan eigenlijk moeilijk van eene afsluiting spreken. Beide pleinen, zoo ze dien naam verdienen, zijn eigenlijk meer inhammen van een groote ruimte,

n.l. de Hofvijver. Men zou kunnen zeggen dat deze koninklijke ruimte naar dien kant min of meer willekeurig is uitgerafeld. Men kan aan een afgeknabbeld allegaartje als het blokfront met de Gevangenpoort, ook al door z'n afmeting, moeilijk de waarde van een behoorlijke afsluiting toekennen. Hoe dit alles historisch is gegroeid of vergroeid kan geheel buiten beschouwing blijven. Het moet erkend dat zeker picturale kwaliteiten aan de huidige situatie niet geheel vreemd zijn. Maar die komen pas tot hun recht indien men er een goed eind van verwijderd is en men een wijder blik over de stad heeft.

Neen, in de dagen van Jacob van Campen en Le Nôtre zou men tegenover een prachtig monument als de Hofvijver op zichzelf is, — zich tot iets anders verplicht gevoeld hebben dan daar een hekje omheen te zetten en wat aan een fossiel poortje te peuteren.

Als hart van de City moet voorts ongetwijfeld het Buitenhof worden aangemerkt. In spijt van een eerbiedwaardig verleden, een elegante onderaardsche gelegenheid en een fleurige bloemenkiosk, een beter milieu waardig, is dit plein met z'n rammelende, onbeduidende architectuur, van een banaal, provinciaalsch karakter. Tenzij men het den rug toekeert en den kant van den Hofvijver opkijkt.

Men kan dit zeggen van al het overige wat gesloopt zou moeten worden, op een enkele uitzondering na, waaronder dan het oudere gedeelte van het bestaande Raadhuis. Den Haag heeft geen kern, een stad waar het Landsbestuur zetelt, waardig.

Welk een prachtige gelegenheid heeft de gemeente nu, met het aan de orde komen van den bouw van een nieuw Raadhuis, tot het bijdragen van een moderne city-vorming.

Zooals bekend heeft de Raad in beginsel besloten het stedelijk kapitool te zetten aan het Spui. Hiermede is het in letterlijke en figuurlijke beteekenis aan den kant gezet. Het speelt geen rol in de moderniseering van de eigenlijke city. Het Spui is nu eenmaal niet te vergelijken met de Coolsingel te Rotterdam. Het zal ook nooit een Coolsingel worden. Dat men in een straat van dergelijke beteekenis eigenlijk niet zoo maar langs den weg een raadhuis kan zetten, — wat aan de Coolsingel wél kon, — dat hebben Berlage en De Bazel dadelijk gevoeld. Beide bouwmeesters geven daar in hun situatieschets reeds blijk van. Berlage keert het front naar een driehoekig pleintje. Het front is alsdan de basis van een driehoek met den

straatwand van den Nieuwen Verkeersweg en Spui tot beenen. Natuurlijk staat een aldus geformeerd plein in geen enkel opzicht in verhouding tot het gebouw. De Bazel schiep niet een eigenlijk hoofdfront maar groepeerde het gebouw zoodanig dat het zelf een rechthoekig pleintje vormde, waarvan hetzelfde gezegd kan worden als boven. Dit zijn natuurlijk zeer povere middelen. Geen wonder dat De Bazel dadelijk geporteerd was voor het Oranjekazerne-terrein toen dit vrij kwam. Hij vond hierbij steun van B. en W. van Den Haag. Naast andere voordeelen welke dit terrein biedt, is er zeker meer te zeggen voor een situatie die in ieder geval mogelijkheid biedt tot een stille, ingetogen waardigheid, dan een schijngebaar te maken aan een straat van den zooveelsten rang. Het behoeft natuurlijk niet gezegd dat het Raadhuis op het Oranjekazerne-terrein, in spijt van een doorbraak in de Parkstraat en een op den Langen Voorhout, geen intregeerende rol gaat spelen in het stedelijk organisme.

Rest het Alexanderveld. Dit wordt door velen als de plaats bij uitnemendheid aangemerkt waar het Raadhuis zou moeten verrijzen. Er zijn intusschen de moeilijkheden met het Rijk. Maar afgezien daarvan is ook deze plaats door zijn exentrische ligging m.i. al heel weinig geschikt. Maar erger is dat hier het eerste gebouw in de gemeente door het huizenblok aan de Javastraat als door een muur van de stad is gescheiden.

Een doorbraak in de Javastraat kan dit niet verhelpen. Slechts indien men de geheele Javastraat sloopte zou dit bezwaar worden opgeheven. Waar dit vermoedelijk niet in de bedoeling ligt vraagt men zich af welke houding een gebouw daar zou moeten aannemen. Moet het zich richten naar een betrekkelijk nauwe toegang in de Javastraat, of moet het zich richten naar de Laan Copes van Kattenburg en aldus de stad den rug toedraaien? Hoe men het keert of wendt, een dualisme zou hier zeer zeker altijd tot uiting moeten komen.

Theoretisch is er maar één plaats waar Den Haag zijn Raadhuis kan zetten. Dat is ook met het oog op de historische beteekenis van deze plek, aan de Hofvijver. Daar is geen dualisme. Daar is geen geschipper van noode, zelfs niet mogelijk. Dat zou een waarlijk magistrale geste zijn. Men denke zich den indruk dien een monumentaal gebouw bij zoo'n situatie moet maken. Men kan het zich niet idealer denken.

Als het Rijk zich dan ontfermde over den hoek Hofweg-Buitenhof voor het nieuwe Hoofdpostkantoor of op andere wijze aldaar een bebouwing tot stand kwam, welke een waardige aansluiting zou vormen met de in afzienbaren tijd toch wel tot stand komende uitbreiding van ons Parlement (men lette eens op de nu bestaande bebouwing naast het gebouw van Meddens. Welk een verheffende, grootsteedsche afsluiting van den Hofweg daar ter plaatse!) dan zou Den Haag tenminste naast behoorlijke circulatiemogelijkheden in het hart van de stad, een forum hebben, een stad waar het Landsbestuur zetelt waardig.

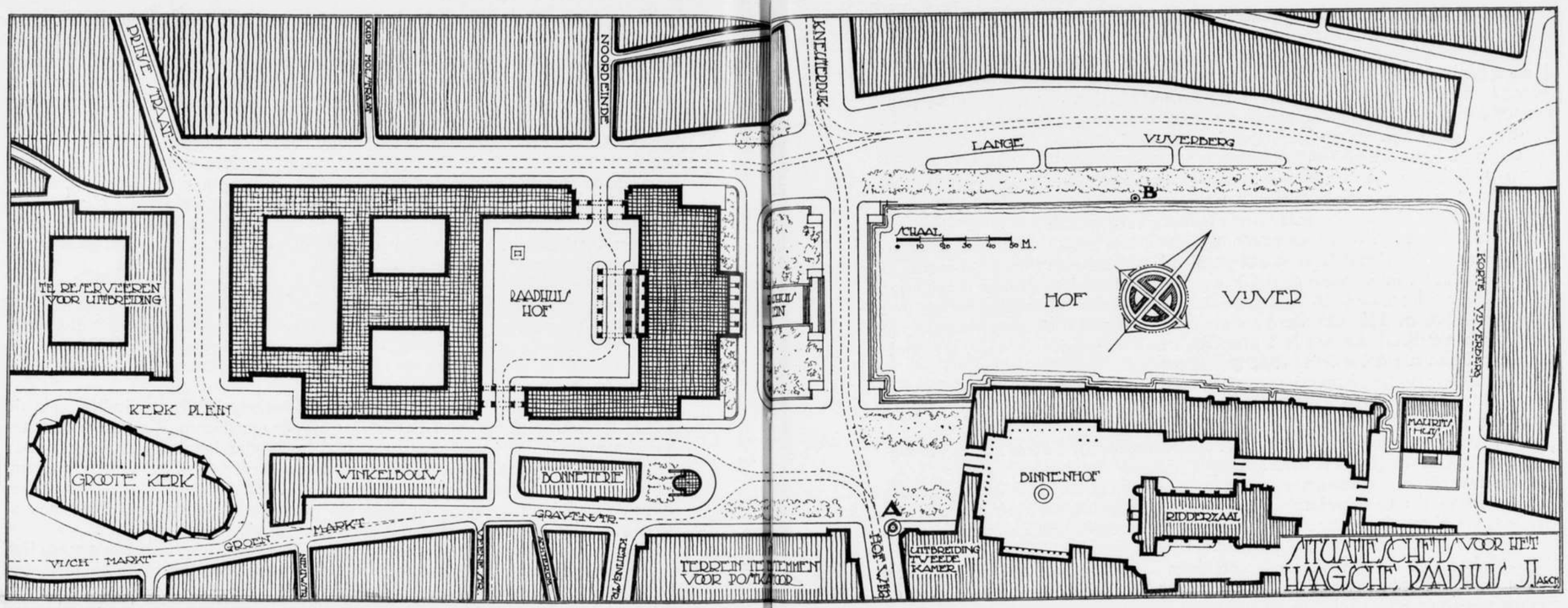
J. LUTHMANN.

OPROEPING CANDIDATEN VOOR HET VOORBEREIDEND-EXAMEN EN HET EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER 1926.

De Commissie van Onderwijs van den B. N. A. belast met de leiding der bovengenoemde examens, brengt hierbij ter kennis van belanghebbenden, dat de aangifte voor deelname aan deze examens in 1926 is opengesteld tot uiterlijk 31 December 1925.

De examens worden afgenomen te Amsterdam en vangen aan op Maandag 22 Februari 1926.

De aangifte moet geschieden op een daarvoor bestemd formulier met het programma en de voorwaarden kosteloos verkrijgbaar aan het Bureau van den B. N. A. te Amsterdam, Weteringschans 102

PRIVE TRAAT
OUDE HOUTSTRAAT
NOORDEINDE
KNEUTERDIJK
LANGE VIJVERBERG
TE RESERVEREN VOOR UITBREIDING
RAADHUIS HOF
KERK PLEIN
GROOTE KERK
WINKELBOUW
BONNETERIE
GRAVENSTR.
MARKT
GROEN
VISCH MARKT
TERREIN TE NEMEN VOOR POSTKANTOOR
HOF VIJVER
SCHAAL
DIENSTEN
DIENSTEN
DIENSTEN

naaste omgeving, maar een groot bureau, gesticht en gefinancierd door een foundation is bijna gereed met een gewestelijk plan van grooten omvang in grooten stijl; over drie staten strekt het zich uit. Groote commissies vatten dergelijke groote plannen aan, maken ze en weten ze uit te voeren.
Bewonderenswaardig zijn de reservations, parksystemen van reusachtige afmeting, meestal door stads- en staatsaankoop tot stand gekomen. Parkwegen van groote breedte en lengte zijn om en door de steden gespaard of aangelegd. De Amstellaan zou een parkweg worden! Oe, boeh, boeh....! (Gelach).
New York heeft een park ter grootte van de Haarlemmermeer in zijn onmiddellijke nabijheid, waar 5/6 van de bezoekers per eigen auto komen. En daaruit nemen de ruwe Ieren geen bloemetjes, maar heele boomen mee naar huis! Over de rivier is een brug erheen gebouwd „aangeboden" door een firma, onder beding er 40 jaar tol te mogen heffen. D'r moet aan verdiend worden! Aan alles moet verdiend worden. In Philadelphia moest de rivier worden overbrugd, waarvoor reusachtige doorbraken noodig waren. De eigenaars van de aangrenzende perceelen moesten eraan verdienen en dáárvoor werd stemming gemaakt. En de brug kwam er en er werd aan verdiend. En zoo is 't hier óók, maar we zeggen het niet. De rondborstigheid van die dollarliefde daar bevalt me wel. Ze weten er propaganda te maken voor grootsche plannen en zoo komen die erdoor. Wie hier, zelfs in deze vergadering weet wat van Plan Zuid, interesseert er zich voor?!
Een stem: Publiceert u het!
300—400 steden in de V.St. hebben een uitbreidingsplan. Overal is een zoningverordening en men houdt er zich aan, al is niet voor eeuwig gefixeerd.
Gestreefd wordt in veel steden naar een civic centre. Washington heeft nagenoeg geheel uitgevoerd het grootsche plan van l'Enfant, Philadelphia heeft het plan van Grébert, ook al een Franschman. Al kunnen wij de architectuur ervan niet bovenmatig bewonderen, „ploertig is het niet" zei Berlage terecht.
Nog steeds krijgt de Amerikaansche architect zijn opleiding aan de Ecole des Beaux Arts in Parijs en worden er stations gebouwd als Romeinsche baden; de treinen spelen er geen rol in. Hoe is dat alles te verklaren? *On*verklaarbaar is het dat men nog volstrekt niet tot eigenlijke architectuur gekomen is. Wright, hier geëerd, is daar onbekend en het kostte moeite om de sightseeing car voor een van zijn landhuizen bij Chicago te doen stilstaan. Ik voor mij zie in Wright geen Amerikaan.
Gij, Hollandsche architecten van welke nuance ook, verraadt altijd uw nationaliteit; vreemdelingen zien altijd Holland in alle Hollandsche architectuur. Maar in Wright is geen weerklank te vinden van de ondergrond die Amerika in andere uitingen doet zien.
Sky scrapers zijn in Amerika nooit voor woningen bestemd. De vele Duitschers die tegenwoordig Amerika bereizen, lijken er wel het minst voorbeeldige van over te nemen: de wolkenkrabber en dan getransformeerd tot huurkazerne. In Stuttgart en in Mannheim o.a., in Forst i. d. Lausitz komt nu een raadhuis van 16 verdiepingen! En in Amsterdam wil men ook al 10 verdiepingen hooge woonkazernes „voor de betere klassen"....! (Hilariteit). Naäperij! We zitten hier niet op Manhattan.
We hebben hier de ruimte; we hebben hier de vlakte! Een naäperij zou dat zijn, erger dan die van de Amerikaansche architecten ten opzichte van de Italiaansche renaissance.
Dit zijn slechts impressies van een reuzenland met een toekomst voor kunst, voor wetenschap, ook voor de bouwkunst. Dat *kan* niet uitblijven!
Pauze.
Lichtbeelden.
Vogelvluchtfoto's van Manhattan, dat er met zijn willekeurig hoog en laag verbrokkeld uitziet als de bouwval van een stad der oudheid. Eenig Nederlander in

Engelsch gezelschap is me meer dan eens gezegd dat die Hollandsche nederzetting op Manhattan 200 Indiaansche vrouwen en kinderen heeft vermoord. Nou, dan antwoordde ik: Ieder naar zijn vermogen....! (Luid gelach).
De nog dikwijls onbeholpen resultaten van de nieuwe bouwverordening, die hoogen bouw alleen toelaat binnen zekere hellende vlakken, waardoor een getrapte vorm ontstaat.
Een Kromhoutachtige toren in zwart en goud.
Het project voor Pittsburgh's universiteit: een fantastische toren in een parkje.
Wolkenkrabbers in Duitschland en in Liverpool, waar aanleg van te breede wegen heeft geleid tot hooge grondprijzen en deze weer tot hoogen bouw.
Wright. Beplante wegen.
Canada: openbare gebouwen als eenige malen vergroote Fransche kasteelen.
Detroit, waar 7000 Fordjes per dag geproduceerd worden, elk in een half uur in elkaar gezet: een helsch bedrijf.
Dubbeldeksche straten, uitgevoerde en geprojecteerde.
Plannen van Cenviston en Flint.
Washington, Londen, Dublin.
Amsterdam in zijn omgeving, met satellite towns.
Reserveert het Gooi! Laat het niet verloren gaan!
Dankbaar applaus.
De voorzitter dankt.
De heer Wijdeveld maakt gebruik van de gelegenheid tot het stellen van vragen om vragend te protesteeren tegen de bewering dat in Amerika zooveel meer gedaan wordt en bereikt is dan in Europa. 't Is ten eerste zooveel grooter; de nood was er veel hooger gestegen en naar verhouding heeft men er waarlijk niet vroeg de hand aan de ploeg geslagen. En als de heer Keppler voornamelijk Saarinens werk prijst, moet worden vastgesteld dat deze uit Europa is gekomen en hier al veel gepresteerd had.
De heer Keppler antwoordt.
De voorzitter dankt nogmaals, de vergadering idem.
De zaal loopt leeg, van Walen sluit.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

REQUEST IN ZAKE HET „PESTHUIS" AAN B. EN W. EN DEN RAAD DER GEMEENTE AMSTERDAM.

25 November 1925

Het Bestuur en de Leden van het Genootschap Architectura et Amicitia, in vergadering bijeen op 23 November 1925, besprak het in Uw College genomen besluit, dd. 21 October j.l. betreffende Ziekenhuis-plannen, waarmee samenhangt het in de toekomst amoveeren van het oude Buitengasthuis (Pesthuis). De vergadering acht de waarde van een dergelijk monument wel zóó groot, dat h. i. alle overwegingen, die tot amotie aanleiding zouden kunnen geven, ondergeschikt geacht moeten worden aan de groote stedebouwkundige en cultureele belangen, die gediend zijn met het behoud van dit gebouw. De vergadering was van meening, dat het behoud bovendien een beter Ziekenhuisplan in de hand werkt en acht om stedebouwkundige en zuiver practische redenen het verruimende element, dat een plein vóór het gebouw zou kunnen geven, in dit stadsdeel ten hoogste gewenscht, zoo niet noodzakelijk.
De vergadering bovengenoemd achtte bovendien finantieele overwegingen, welke tegen het behoud van het gebouw zouden kunnen pleiten, op zichzelf weinig steekhoudend óók. Immers, bij de beschouwing der plannen blijkt, dat, bij een kostenvermeerdering, geschat op 1¾ millioen, een veel beter Ziekenhuisplan verkregen wordt, zoodat, zelfs wanneer werkelijk dit meerdere bedrag noodig mocht zijn, het grootendeels in waarde terug gekregen wordt door een veel beter Ziekenhuisplan, een plan, dat dan echter nòg belangrijk blijft *onder* den algemeen gestelden norm van terrein-oppervlakte per bed, zoodat het ook in dit verband allerminst te wijdsch is opgezet. De vergadering van het Genootschap is zoo vrij U verder in herinnering te brengen de uitspraak van de Schoonheidscommissie, in pleno vergadering bijeen op 5 Mei 1925, in welke vergadering met algemeene stemmen vastgesteld werd, dat het hier een gebouw betreft, dat op

naaste omgeving, maar een groot bureau, gesticht en gefinancierd door een foundation is bijna gereed met een gewestelijk plan van grooten omvang in grooten stijl; over drie staten strekt het zich uit. Groote commissies vatten dergelijke groote plannen aan, maken ze en weten ze uit te voeren.
Bewonderenswaardig zijn de reservations, parksystemen van reusachtige afmeting, meestal door stads- en staatsaankoop tot stand gekomen. Parkwegen van groote breedte en lengte zijn om en door de steden gespaard of aangelegd. De Amstellaan zou een parkweg worden! Oe, boeh, boeh....! (Gelach).
New York heeft een park ter grootte van de Haarlemmermeer in zijn onmiddellijke nabijheid, waar 5/6 van de bezoekers per eigen auto komen. En daaruit nemen de ruwe Ieren geen bloemetjes, maar heele boomen mee naar huis! Over de rivier is een brug erheen gebouwd „aangeboden" door een firma, onder beding er 40 jaar tol te mogen heffen. D'r moet aan verdiend worden! Aan alles moet verdiend worden. In Philadelphia moest de rivier worden overbrugd, waarvoor reusachtige doorbraken noodig waren. De eigenaars van de aangrenzende perceelen moesten eraan verdienen en dáárvoor werd stemming gemaakt. En de brug kwam er en er werd aan verdiend. En zoo is 't hier óók, maar we zeggen het niet. De rondborstigheid van die dollarliefde daar bevalt me wel. Ze weten er propaganda te maken voor grootsche plannen en zoo komen die erdoor. Wie hier, zelfs in deze vergadering weet wat van Plan Zuid, interesseert er zich voor?!
Een stem: Publiceert u het!
300—400 steden in de V.St. hebben een uitbreidingsplan. Overal is een zoningverordening en men houdt er zich aan, al is niet voor eeuwig gefixeerd.
Gestreefd wordt in veel steden naar een civic centre. Washington heeft nagenoeg geheel uitgevoerd het grootsche plan van l'Enfant, Philadelphia heeft het plan van Grébert, ook al een Franschman. Al kunnen wij de architectuur ervan niet bovenmatig bewonderen, „ploertig is het niet" zei Berlage terecht.
Nog steeds krijgt de Amerikaansche architect zijn opleiding aan de Ecole des Beaux Arts in Parijs en worden er stations gebouwd als Romeinsche baden; de treinen spelen er geen rol in. Hoe is dat alles te verklaren? *On*verklaarbaar is het dat men nog volstrekt niet tot eigenlijke architectuur gekomen is. Wright, hier geëerd, is daar onbekend en het kostte moeite om de sightseeing car voor een van zijn landhuizen bij Chicago te doen stilstaan. Ik voor mij zie in Wright geen Amerikaan.
Gij, Hollandsche architecten van welke nuance ook, verraadt altijd uw nationaliteit; vreemdelingen zien altijd Holland in alle Hollandsche architectuur. Maar in Wright is geen weerklank te vinden van de ondergrond die Amerika in andere uitingen doet zien.
Sky scrapers zijn in Amerika nooit voor woningen bestemd. De vele Duitschers die tegenwoordig Amerika bereizen, lijken er wel het minst voorbeeldige van over te nemen: de wolkenkrabber en dan getransformeerd tot huurkazerne. In Stuttgart en in Mannheim o.a., in Forst i. d. Lausitz komt nu een raadhuis van 16 verdiepingen! En in Amsterdam wil men ook al 10 verdiepingen hooge woonkazernes „voor de betere klassen"....! (Hilariteit). Naäperij! We zitten hier niet op Manhattan.
We hebben hier de ruimte; we hebben hier de vlakte! Een naäperij zou dat zijn, erger dan die van de Amerikaansche architecten ten opzichte van de Italiaansche renaissance.
Dit zijn slechts impressies van een reuzenland met een toekomst voor kunst, voor wetenschap, ook voor de bouwkunst. Dat *kan* niet uitblijven!
Pauze.
Lichtbeelden.
Vogelvluchtfoto's van Manhattan, dat er met zijn willekeurig hoog en laag verbrokkeld uitziet als de bouwval van een stad der oudheid. Eenig Nederlander in

Engelsch gezelschap is me meer dan eens gezegd dat die Hollandsche nederzetting op Manhattan 200 Indiaansche vrouwen en kinderen heeft vermoord. Nou, dan antwoordde ik: Ieder naar zijn vermogen....! (Luid gelach).
De nog dikwijls onbeholpen resultaten van de nieuwe bouwverordening, die hoogen bouw alleen toelaat binnen zekere hellende vlakken, waardoor een getrapte vorm ontstaat.
Een Kromhoutachtige toren in zwart en goud.
Het project voor Pittsburgh's universiteit: een fantastische toren in een parkje.
Wolkenkrabbers in Duitschland en in Liverpool, waar aanleg van te breede wegen heeft geleid tot hooge grondprijzen en deze weer tot hoogen bouw.
Wright. Beplante wegen.
Canada: openbare gebouwen als eenige malen vergroote Fransche kasteelen.
Detroit, waar 7000 Fordjes per dag geproduceerd worden, elk in een half uur in elkaar gezet: een helsch bedrijf.
Dubbeldeksche straten, uitgevoerde en geprojecteerde.
Plannen van Cenviston en Flint.
Washington, Londen, Dublin.
Amsterdam in zijn omgeving, met satellite towns.
Reserveert het Gooi! Laat het niet verloren gaan!
Dankbaar applaus.
De voorzitter dankt.
De heer Wijdeveld maakt gebruik van de gelegenheid tot het stellen van vragen om vragend te protesteeren tegen de bewering dat in Amerika zooveel meer gedaan wordt en bereikt is dan in Europa. 't Is ten eerste zooveel grooter; de nood was er veel hooger gestegen en naar verhouding heeft men er waarlijk niet vroeg de hand aan de ploeg geslagen. En als de heer Keppler voornamelijk Saarinens werk prijst, moet worden vastgesteld dat deze uit Europa is gekomen en hier al veel gepresteerd had.
De heer Keppler antwoordt.
De voorzitter dankt nogmaals, de vergadering idem.
De zaal loopt leeg, van Walen sluit.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

REQUEST IN ZAKE HET „PESTHUIS" AAN B. EN W. EN DEN RAAD DER GEMEENTE AMSTERDAM.

25 November 1925

Het Bestuur en de Leden van het Genootschap Architectura et Amicitia, in vergadering bijeen op 23 November 1925, besprak het in Uw College genomen besluit, dd. 21 October j.l. betreffende Ziekenhuis-plannen, waarmee samenhangt het in de toekomst amoveeren van het oude Buitengasthuis (Pesthuis). De vergadering acht de waarde van een dergelijk monument wel zóó groot, dat h. i. alle overwegingen, die tot amotie aanleiding zouden kunnen geven, ondergeschikt geacht moeten worden aan de groote stedebouwkundige en cultureele belangen, die gediend zijn met het behoud van dit gebouw. De vergadering was van meening, dat het behoud bovendien een beter Ziekenhuisplan in de hand werkt en acht om stedebouwkundige en zuiver practische redenen het verruimende element, dat een plein vóór het gebouw zou kunnen geven, in dit stadsdeel ten hoogste gewenscht, zoo niet noodzakelijk.
De vergadering bovengenoemd achtte bovendien finantieele overwegingen, welke tegen het behoud van het gebouw zouden kunnen pleiten, op zichzelf weinig steekhoudend óók. Immers, bij de beschouwing der plannen blijkt, dat, bij een kostenvermeerdering, geschat op 1½ millioen, een veel beter Ziekenhuisplan verkregen wordt, zoodat, zelfs wanneer werkelijk dit meerdere bedrag noodig mocht zijn, het grootendeels in waarde terug gekregen wordt door een veel beter Ziekenhuisplan, een plan, dat dan echter nòg belangrijk blijft *onder* den algemeen gestelden norm van terrein-oppervlakte per bed, zoodat het ook in dit verband allerminst te wijdsch is opgezet. De vergadering van het Genootschap is zoo vrij U verder in herinnering te brengen de uitspraak van de Schoonheidscommissie, in pleno vergadering bijeen op 5 Mei 1925, in welke vergadering met algemeene stemmen vastgesteld werd, dat het hier een gebouw betreft, dat op

de monumentenlijst geplaatst diende te worden. Tevens is de vergadering zoo vrij U in herinnering te brengen, dat in diezelfde vergadering der Schoonheidscommissie met algemeene stemmen besloten werd, op grond van cultureele, stedebouwkundige en historische overwegingen, B. en W. te adviseeren dit gebouw te doen behouden.
Alles redenen waarom het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia er met klem bij Uw College op aandringt, het voormalige Buitengasthuis (Pesthuis) onder geen enkele voorwaarde prijs te geven.

Voor het Bestuur van Architectura et Amicitia,
C. J. BLAAUW, Voorzitter,
J. BOTERENBROOD, 1e Secretaris.

Het Genootschap Architectura et Amicitia vergaderde gisteravond ter bespreking van de aanhangige voorstellen van het Raadslid, den Heer G. van den Berg, beoogende bij de uitgifte der erfpachtterreinen in „Amsterdam Zuid", een zoodanige regeling te treffen, dat een alleszins aesthetischen opbouw van genoemd stadsdeel verzekerd zal worden, zulks voornamelijk door het instellen van een Commissie van Architecten, die voor de verschillende blokken bekwame Architecten zal aanwijzen. De vergadering heeft zich in beginsel met 34 stemmen vóór, 4 tegen en 3 blanco, met de strekking dezer voorstellen vereenigd. Omtrent eenige wenschelijkheden heeft de vergadering het Bestuur opgedragen aan B. en W. te adviseeren.

Amsterdam, 2 December 1925.

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam.

Het Genootschap Architectura et Amicitia in vergadering bijeen op 1 December 1925, kennis genomen hebbende van de voorstellen van enkele Raadsleden, ten doel hebbende bij de uitgifte van erfpachtgronden in „Amsterdam-Zuid" een regeling te treffen, waardoor een alleszins voldoenden aesthetischen opbouw van genoemd stadsgedeelte zooveel mogelijk zoude worden bevorderd, vernomen hebbende dat deze regeling zoude inhouden het benoemen van een commissie van architecten, die voor de verschillende blokken bekwame architecten zal aanwijzen, neemt de vrijheid aan Uw college mede te deelen, dat de voornoemde vergadering zich met de strekking van deze voorstellen volkomen kon vereenigen.
Met voldoening werd geconstateerd, dat wat reeds jarenlang een wenschelijke daadwerkelijke bevordering van de bouwkunst werd geacht, thans door een aanneming van deze voorstellen verwezenlijkt kan worden.
Reeds jarenlang wordt ernstig gepoogd o. a. door de werking van de Schoonheidscommissie, in den aesthetischen opbouw van de stad regelend en controleerend op te treden. Het is bekend, dat waar het werk der S. C. uiteraard niet anders dan *keurend* kanzijn, deze commisie het ontsieren van het stadsbeeld alleen op negatieve wijze kan voorkomen. De snelle groei van de stad, welke medebrengt, dat in betrekkelijk korten tijd geheele stadsgedeelten verrijzen (zooals binnenkort in Amsterdam-Zuid het geval zal zijn), maakt het dringend gewenscht, dat op meer positieve wijze het verkrijgen van een stadsbeeld van hooge aesthetische waarde bevorderd worde. Het behoeft niet betoogd, dat hiermede bij uitstek een algemeen belang gediend kan worden, zulks niet alleen betreffende het tegenwoordige, maar ook of zelfs juist het komende geslacht. Het kan niet anders dan toegejuicht worden, dat de gedachte hier baanbreekt, dat deze materie door de gemeenschap geregeld moet worden, dat niet aan allerlei toeval mag worden overgelaten, hoe een belangrijk stadsdeel zal verrijzen, dat gezocht wordt naar een regeling, die *zeker* maakt, dat de beste krachten aan deze gemeenschapstaak worden dienstbaar gemaakt.
Mogen hier ook persoonlijke belangen (schijnbaar) geschaad worden, dan verdient toch in het oog gehouden, dat voorzeker de hoogere algemeene belangen van de stad als de meest zwaarwegende geacht moeten worden.
Dat de vrije architectenkeuze door deze regeling echter geheel tot het verleden zou gaan behooren, mag niet wenschelijk genoemd worden. Het moet mogelijk blijven, dat wie zich *voor eigen gebruik* een woning of een gebouw van andere bestemming wil bouwen, daarvoor den architect van zijn keuze kan assumeeren; in dit (overigens nog spaarzaam voorkomende) geval, blijft deze vrije keuze gewenscht, omdat een innige samenwerking van opdrachtgever — bewoner of gebruiker — met den architect zijner keuze den eisch van vrije architectenkeuze a.h.w. medebrengt.
Het spreekt vanzelf, dat gewenscht is, dat voor dezen particulieren bouw voldoende terreinen in Amsterdam-Zuid gereserveerd worden. Zelfs kan dit individueel-particulier initiatief ook op aesthetische wijze aangenaam afwisseling brengen in het op te bouwen stadsdeel.
Anders is het echter met de algemeene woningvoorziening, waar deze hetzij door particulier

initiatief (de eigenbouwers) of door vereenigingen geschiedt. Het directe verband tusschen architect en toekomstige bewoner is hier niet aanwezig; de toekomstige bewoner is hier de gemeenschap, het volk en volkomen logisch is, dat hier de gemeenschap zich laat gelden als organiseerend en regelend element, dat waakt voor den welstand van de bebouwing.
De architecten zelve hebben steeds gevoeld, dat regeling van deze materie gewenscht was, getuige hunne medewerking aan het instellen en in stand houden van de Schoonheidscommissie's. De uitvoering van deze voorstellen is slechts de consequentie van deze houding der architecten, die ook hieraan hunne medewerking niet zullen onthouden.

Gewenscht is dus, dat een Commissie in het leven worde geroepen, die deze uiteraard zware en verantwoordelijke taak op zich neme, een taak die bovendien nog een zwaar offer van de te benoemen personen zal eischen, n.l. het zichzelf uitsluiten van persoonlijke deelname aan den opbouw als *bouwende architecten*. Deze commissie zal het vertrouwen moeten hebben van het Gemeentebestuur, van de opdrachtgevers èn van de architecten. Op de integriteit van de architecten, die voor de algemeene zaak bereid bleken dit offer te brengen, zal alreeds algemeen vertrouwd kunnen worden.
Overwogen moge worden, dat de commissie bestaat uit vijf ledenarchitecten, waarvan twee worden aangewezen direct door het Gemeentebestuur en de drie overigen door het Gemeentebestuur benoemd worden op enkelvoudige voordracht van de afgevaardigden der bouwkundige vereenigingen (A. et A. en B. N. A.) in de Schoonheidscommissie.
Wenschelijk mag het heeten, dat de commissie, teneinde de aanwijzing van de beste krachten zoo voortreffelijk mogelijk te maken, zich volledig op de hoogte stelle van de prestatie's der architecten. Zulks ware te bevorderen door aan elkeen, die zich tot architectonische medewerking aan den opbouw in Amsterdam-Zuid bekwaam acht, gelegenheid te geven de bewijzen daarvan bij de commissie in te zenden, welke dan door deze in ernstig onderzoek zullen worden genomen en aanleiding kunnen zijn de betrokkenen voor opdracht in aanmerking te doen komen. Deze regeling zoude voorkomen, dat alleen architecten, wier werk reeds bekend is, bij den opbouw zouden worden betrokken en opent den weg voor alle bekwamen onder de jongeren.
Aan de aan te wijzen architecten worde opgedragen in overleg met de betrokken bouwers, welke als opdrachtgevers optreden, het maken van de plannen èn de opstanden, met dien verstande, dat de geheele voorbereiding (indiening der plannen bij het Bouw- en Woningtoezicht) aan den architect zij opgedragen. De architect heeft daarbij te vervullen alle redelijke maatschappelijke en economische eischen, door den opdrachtgever te stellen. Een werkwijze echter, waarbij de architect alleen de gevels ontwerpt voor door anderen verstrekte totaalplannen, worde geheel vermeden. Deze werkwijze immers ontheft den architect van verantwoordelijkheid voor het geheel en heeft reeds aanleiding gegeven tot een architectuur-beoefening welke het stempel draagt van de z.g. schortjes-architectuur, waarbij het zoo wenschelijke innerlijke verband tusschen plan en opstand vernietigd wordt.
De vergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia gaf de wensch te kennen, dat bovengenoemde wenschelijkheden aan Uw College bij de behandeling der voorstellen, in ernstige overweging zouden worden aangeboden, opdat een voortreffelijke uitvoering van deze voorstellen leiden mogen tot een opbouw van Amsterdam-Zuid, welke tot eer zal strekken van de stad.

Voor het Bestuur van het Genootschap A. et A.
C. J. BLAAUW, Voorzitter.
J. BOTERENBROOD, 1e Secretaris.

Als gewone leden werden aangenomen de Heeren:
N. F. Wymer, Amsterdam; G. Adriaans, Amersfoort; J. J. Blaauwboer, Amsterdam; H. M. J. H. Kraayvanger, Rotterdam; E. T. Bakker, Amsterdam; H. B. van Broekhuizen, Arnhem; Ir. H. A. van Rood, Scheveningen; K. de Wolff, Amsterdam.

Door het Bestuur werd als buitenlid aangenomen de Heer Joh. A. Wentink, Bouwkundig teekenaar te Utrecht.

AANGEKONDIGDE VOORDRACHTEN:

DONDERDAG 10 DECEMBER a.s. des avonds 8 uur in gebouw Heystee, Heerengracht 545: Dr. L. J. van Holk over: „Burcht en Klooster", een hoofdstuk uit de geschiedenis philosofie van Oswald Spengler.

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel (met lichtbeelden).
Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.
Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.
Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.
Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.
Op nader aan te kondigen datum: vervolg voordracht van Ir. J. Gratama, gehouden op 23 Oct. 1925.

INDRUKKEN VAN DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING, DOOR MAX SPEYER. *(Vervolg van No. 47.)*

Oostenrijk valt hier niet bijster mee. De sterk horizontale indeeling van zware gelijke roode en witte streepen is wel gedurfd, maar niet raak; het is er „net naast". De ameublementen van *Hofmann* kenmerken zich ook hier door toepassing van steeds maar hetzelfde soort profiel als dat van het paviljoen.
De „Damenzimmer" met het ingebouwde bed — hoewel niet bepaald elegant — is — vooral op de foto — het meest frappante van Hofmann, al is een dergelijk groot en zwaar gehouden opzet meer geschikt voor een stemmig bankierskantoor. Verder is er ook nog een „Arbeitszimmer" met ook hier en daar het zelfde profiel, dat nu alleen nog maar opvalt door de stereotype herhaling. Fijn is hier de tegenstelling van het fraaie houtmateriaal tegen de lichte wand, al kan het hier de vergelijking met de „Prima Vera" nauwelijks doorststaan.
Van *Witzmann* is er een dameskamer geheel in rooden toon, zilver gebloemd. De tegenstelling met de donkerhouten meubelen is hier bijzonder fijn en raak.
Een landhuishall valt zeer op door de karakteristieke stoelen, tafels, kastjes, kleeden, enz., maar mist toch de weldoende stemming van een geheel.

Denemarken. Opvallend is hier de geheel in sterk blauw gehouden middendoorgang, waarin langs de wand zeer goed opgestelde, buitengewoon karakteristieke stoelen, samengesteld uit ijzeren staven, waartusschen zittingen gespannen zijn van een enkel soort jutte doek. Merkwaardig is ook, hoe de tusschen deze stoelen opgestelde lampen in hun technische vormenspraak fraaier en geslaagder zijn van uitbeelding, dan welke soortgelijke poging ook bij de Russen of Oostenrijkers. Van achter een koord, door een nauwe deuropening, kun je hier nog genieten van een zeer goed geslaagd interieur, al gewaar je achteraf tot je groote verwondering, dat de steen-achtige wand van .... doek gemaakt is. De kleur blijft niettemin na deze onprettige „openbaring" van een diepen aangenamen toon. De enkele meubelen zijn verder zeer bijzonder en behooren zeker tot de besten.

Polen. Ook in deze afdeeling is weinig, dat door een goed en zuiver karakter opvalt. Veel is er van een gewilde primitieve allure.

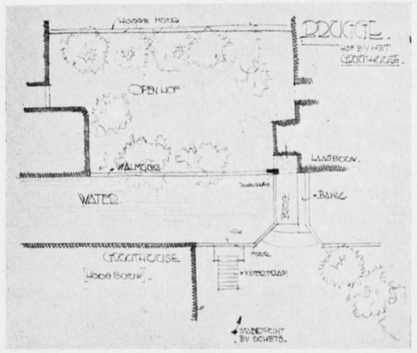
Japan. Waar blijft Japan met zijn wondere kunst? Zijn de Japansche kunstenaars door het contact met de Europeesche beschaving zoo uitgeroeid of ontaard, dat ze slechts met deze ordinaire uitstallerij voor den dag kunnen komen? Inderdaad is hier de wijze van tentoonstellen van een ongeloofelijke warreligheid, waarin — evenals bij de Chineezen — de sublieme producten geheel dreigen onder te gaan.
(Wordt vervolgd).

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

VLAAMSCHE STEDEN.

Toen het vorige jaar keerde tot een nieuw en de stormvlagen over ons vlakke land joegen, trok ik naar Vlaanderen.
Ik wist, dat ik de stadjes niet zou zien in hun bekoorlijke lentetooi van jong weelderig groen langs grachtenwater, dat ik het land niet zou vinden in den feesttooi zijner overstelpende vruchtbaarheid, zou missen de gouden golving van de vlaschaards en bovenal, dat er heel weinig kans zou zijn op zonnelicht over dit alles; en toch.... „ik verwachtte iets, er moest toch ook bekoring zijn in stormachtige winterstemming.
Mijn weg voerde me over Vlissingen en de groote Scheldemond, prachtig water met de teere omlijning door de lange dijken van het lage land. Merkwaardig, dat de enorme kraan van de werf „de Schelde" het stadsbeeld van het water af zoo schitterend kroont.
Met een bolle wind op de fiets van Breskens over Groede—Oostburg—Aardenburg en Maldeghem naar Brugge.

Brugge. Van het Vlaamsche land, dat hier nog weinig belangrijk is nu, kom je de Kruispoort langs (de oude brug voor de poort werd oorlogsslachtoffer) de stad in; op een stuk der oude stadswallen nog twee staakmolens, zoo markant in silhouet. Door de stad slenterend verwondert de intimiteit en de overgevoeligheid der grachtwanden. En met zoo weinig middelen.... water en wat boomen. Wat zou je hier onmogelijk die lage walmuurtjes kunnen missen en die brugjes. Ach, waar de laatste nieuw zijn, zijn ze hopeloos mis.
In zoo'n stad voel je pas, wát een plein is. Uit al die nauwe straatjes en stegen kom je plotseling op het groote plein voor de hallen (de klokken bengelden juist) en zóóals die verruiming *is* zoo voel je jezelf ook ineens ruimer worden.
Een typische kleur heeft die oude baksteen, geelgrijzig.
't Minnewater kon me niet zoo bekoren nu, zeker zal het in de Lente beter zijn. De eenvoudige stille witte Begijnhof is bekoorlijk bij den achteringang met de kleine poort en het huisje ernaast; kostelijk gewoon.

Maar het meest trok me toch de omgeving van de oude grijze Notre-Dame en het St. Jans-Hospitaal. In de Onze Lieve Vrouwestraat sta ik voor een schilderswinkeltje met erbarmelijke stukken en daar zie ik een brugje, zóó charmant, dat ik een jongen in zijn kraag greep en hem vroeg, wáár *dát* was. Hij wees me en neen, wát verrassing. Stel je voor een open hof met water erlangs, zie dat aanloopen van den weg over de brug naar het huisje, het verdwijnen erin, het vrijkomen op

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

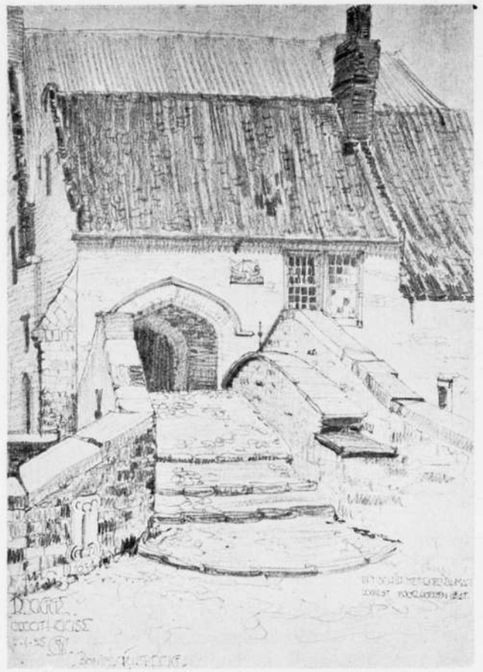
MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. A. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP: P. C. HOOFTSTRAAT 53. TEL. 27707

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
12 DECEMBER 1925

dien hof, de bank op de brug, de borstweringmuren langs het water, een regen van prikkende vroolijke beiaardklanken erover, neen ongeloofelijk charmant. Hoe iemand zooiets uitdenken kan, is je een raadsel.
De gemeente hield in de Hal tentoonstelling van Oud-Brugge, allerhande oude prenten, stadsplannen, schilderijen met gezichten op de stad, kortom een zoo volledig mogelijk overzicht van alle historische gegevens, waarover te beschikken was. Op deze tentoonstelling zie je, wát er aan de stad is verminkt ook.
Merkwaardig waren hier de bouwaanvragen uit de middeleeuwen en later. De teekeningen waren vermakelijk onbeholpen af en toe en òp die teekeningen stelde de „tresorkamer" de toestemming. Soms werden daarbij bepalingen gemaakt, wel wat lijkende op die van de hedendaagsche schoonheidscommissies, waarbij de toestemming werd verleend, mits „de top van het fronton drie Brugsche voeten boven den dakveurst blijft".
Droevig is hier de ervaring, dat in enkele eeuwen het huis van een karaktervol ding een zielloos vormsel werd. Ach, wat waren dan die 15de eeuwers toch frisscher. De tijd van Brugge op zijn best, dat zooveel ziel in de dingen wist te leggen, dat zij ons nu nog ontroeren.
In St. Jan voor Memling, maar dat pakte zoo, dat ik er niet van spreken kan.
Eindelijk ben ik naar den schoenmaker geklommen, die torenwachter is op de Hal. Kent ge Delft of Enkhuizen in vogelvlucht? Zóó is Brugge, grooter en meer typisch een stad van kromme straten, straatverwijdingen en pleinen. Rondom in winterrust het wijde Vlaamsche land.

Gent. Ik was met den trein van Brugge naar Gent gekomen en stapte laat 's avonds af aan St. Pierre. Vandaar ging het nog naar Zuid langs een nieuwe weg, gruwelijk bebouwd en angstig donker en stil. Een deceptie van geweld, om zóó weer om te keeren.
Den volgenden dag zon en vlakbij het oude Gent. Heel fijntjes torent de St. Baaf zich in het winterzonnetje, fijntjes ook van kleur. Achter elkaar, als op marsch, de St. Baaf, het Belfort en de Sinter-Klaas, telkens ook met een verruiming tot een plein bijna en telkens ook even verspringend langs den verkeersweg. Het oude dat het nieuwe en het nieuwe, dat het oude verdraagt.
De Sinter Klaas is zoo oud, dat je er haast medelijden mee krijgt. Zijn overjas is heel mooi grijs, maar op de naden duchtig kaal gesleten in het barre weer en hier en daar opgelapt en afgedekt met roode leipannetjes. Is dat niet schoone?
De Korenmarkt met haar onregelmatige vorm is wel een plein met nog goede

oude gevels, het stadhuis in het verschiet en een nieuw leelijk postkantoor vooraan.
De verkeersweg voorlangs de drie oude grijze heeren loopt langs het postkantoor óp en voert met een verhoogde brug over de Leie. Mogelijk is het verkeerstechnisch juist, maar liederlijk leelijk. Hier verdragen nieuw en oud elkander al heel slecht. De St. Michael-kerk was eerst de plaatselijke afsluiting van de Leie, een afsluiting, welke zich voortzette in het stoere Predikheerenklooster en vormende zoo een gevoelige grachtwand tevens. Naar de andere zijde vouwt de Leie zich open, heeft aan beide zijden loskaden en oude pakhuizen en buigt weg. En nu is deze eenheid plotseling verbroken, bruut, door een acht à tien meter boven het water liggende brug. Het motief water in de stad is hier weer geheel anders, dan in Brugge: geen walmuurtjes, die het water opsluiten, maar lage loskaden met open verbreeding naar de huizen toe. Typisch, dat ook de schoonheid van het oude Gent langs het water ligt en er mede dóór het water is.

De oude vleeschhal heeft nog een mooie kap.
Langs de Lieve is het, hoe schoon ook, afschuwelijk door armoe.
Van het Gravensteen dit, dat de feestzaal op de verdieping wel heel mooi is van ruimte en licht. Zoo het geval doordwalende, besef je, dat die oude heeren geen huis bewoonden, naar onze begrippen van alle gemakken voorzien.
De Begijnhof, eigenlijk nogal buiten het oude Gent liggende, niet bijzonder. Bijzonder is wel steeds, dat men zich in een besloten hof, nog weer eens achter een hoogen muur apartelijk in een hofjen afzondert. Rust in de zooveelste macht.
Gent buiten de oude kern foei en foeileelijk.
Het land even buiten de stad golft in wijde plooiïng, en het is, als was hier de wereld in hare laatste trage roering verstijfd. Wat moet dat 's zomers heerlijk zijn met de rijpe vlaschaards? Op den weg naar Aalst nog iets. Boven op een helling, lang uitgestrekt en beheerscht door een kittig torentje, een dorpje. Op het afhangende tapijt met de malsch groene, uitkomende winterzaaiïng en de zwart geploegde akkervlakken daartusschen, een bijzonder geval.

Antwerpen. De van St. Nikolaas komende trein arriveert aan het Vlaamsche Hoofd. De avond was bijzonderlijk in het maanlicht. Zóó, van d'overzijde zag ik Antwerpen in een overvloed van laag op het water pinkende lichtjes; breed het glanzende watervlak. Een indruk, zóó téér, dat hij niet meer uit je geheugen is weg te wisschen. Fijntjes baadt zich de toren in het glanzende zachte koele licht. Een pont zet ons over, zachtjes, zachtjes glijdend.
Is niet bijna altijd een stad te naderen vanover groot water een emotie?

De Keizerlei en de Meir. Dat pakt, de breedte en de hoogte der bebouwing, het buigen van de straat, de wegloopende verbreeding erin; het is, alsof het een levend organisme is, twee armen, die zoo dit menschelijke gewriemel omvat houden. Waarin zit die schoonheid toch?
Eeuwige vraag. Een verhouding van straatbreedte tot bebouwingshoogte noch het karakter van de gebouwen afzonderlijk brengt het hier. Denk eens even aan de Vijzelstraat en wat daarover te doen was, of aan de Coolsingel. Nieuwe gebouwen zijn bij hunne in gebruikneming niet voltooid. Eerst, wanneer de tijd ze aanvaardt en bekleedt met *zijn* kleed, volgroeien ze en worden rijp. Zoo is *zeker* de Meir. Het is geenszins de aangrijpende schoonheid van onderdeelen op zichzelf, maar het zijn alle factoren te zamen, die de Meir tot een bezit voor Antwerpen maken.
Nog een raadsel. Er zijn verschillende Middeleeuwsche steden, waar pleinen als het ware in elkaar schuiven. Zoo ook hier. Het plein voor het stadhuis en het scheefhoekige ernaast, met het groote gat, waar de twee in elkaar over gaan, ze zijn goed. Beheerscht het stadhuisblok beide pleinen, ze bindend en toch zichzelf latend?
Ik zegen het oogenblik, waarop de tweede toren van de Onze Lieve Vrouwekerk onafgebouwd moest blijven wegens geldgebrek en ook dat, waarop de afbouw van den St. Jacob moest worden gestaakt om dezelfde reden wellicht. Nu is de één overgeblevene een glorie; fijn en slank in het oude stadsbeeld van Antwerpen langs het water; van de rivier af is hij kostelijk en in de straten en straatjes verschijnt hij plotseling en verrassend ragfijn in de lucht, hoog het zonnelicht vangend, als dit in de smalle diepe straten nog niet kan doordringen; zoo staand als een lichtbaken.
Het was te nevelig voor een torentocht. Dat is anders altijd aan te raden, bij bezoek van welke stad ook. Hoe zal je beter het stadsplan zien? Zelfs Parijs biedt deze kostelijke gelegenheid met zijn Eiffel.
De Schelde in winterzon. Stroomopwaarts doorstoof de zon den nevel met parelmoerend licht; er was geen einder. Donker groot de schepen langs de kaden, het loeien der fluiten, het zwoegen der sleepbooten. Dat loeien hoor je in de stad, als je langs de Meir slentert en boven het scheurend claxongeluid uit, donker, zwaar en diep.
In den namiddag wordt de mist zwaarder, het licht sterft weg en enkel pinken groen en rood en geel de bootlichtjes door die watte duisternis.
Zóó is een stad levend, havenstad, liggend als brillante ring om de vingers van den Oceaan.

Mechelen. Bij koud vriezend weer ben ik op de fiets gegaan van Antwerpen naar Mechelen. Het licht was zoo mooi, dat het meer dan een weldaad was. Een lucht vol verblindend licht. Licht, stralend uit den nevelen muur, waarin de Nethe verdween.
Bij helderder zicht tegen den middag de Rombout. Een van de mooiste torens, die ik ken. Ook, omdat hij niet af is.
Mechelen rond den Rombout is nog mooi.
Het gebombardeerde is in den ouden vorm wederom opgetrokken, denkelijk, omdat men niet beter wist, of om de vreemdelingen te pleizieren.
Het oude paleis van Margaretha van Parma is nog een gaaf goed ding, vrij gesloten van buiten en met een hof waarin een breede statietrap in open kolonnade voert naar de op de verdieping liggende woning.
Door die typische gesloten kronkelende achterstraatjes ga ik naar den Begijnenhof, een dooloord eveneens van straatjes door huisjes gekeerd, telkens huisjes met een klein plaatsje ervoor en een hooge muur, waarin een poortje en waarboven in een nisje de Begijnheilige staat. Gewitte muren, roode daken, leege hof. Anderen

hebben nu bezit genomen van deze leege woonstee, enkele huizen als pakhuis ingericht, de vensters dichtgemaakt met oude „grilles", waarin nog „I. H. S."
Nog zweeft er door dien ouden hof dè geest, zit op den drempel der hofpoortjes en woont in de nisjes erboven, één in verbond met den tijd, beiden den hof steeds inniger heur eigendom nakend. En boven dit alles de schoone schildering van het oude Begijnkerkje.
Ik zag den Rombout leven in de schemering, houdende als een berg het laatste licht gevangen. Hij staat stoer, machtig en groot over de kleine menschen en de kleine dingen.

En zoo zijn ze altijd nog weer de moeite van te zien zeer wel waard, al is er ook in die oude grijze steden nieuw leven gevaren, ander leven, leven, niet meer zóó een, als in den tijd van hun ontstaan. G. W.

DE HERLEVING VAN DE NEDERLANDSCHE BOEKDRUKKUNST SEDERT 1910, DOOR G. H. PANNEKOEK JR.

Maastricht, Boosten en Stols.

Een dezer dagen gewerd mij een aardig boekje — ter bespreking — en daar zich bij mij somtijds het ziekteverschijnsel voordoet naar „steeds-meer-boeken" en genoemd boekske bleek te handelen over het onderwerp, waarvoor ik van jongsaf een zwakje heb gehad, was groot mijn belangstelling.
Met meer dan gewone zorg was het uitgegeven, dies betastte ik het eerst voorzichtig, bladerde het eens door en zette mij tot lezen. Maar, wreed en pijnlijk werd de ontgoocheling, want de beschouwing, welke de heer Pannekoek (door de uitgevers in hun voorwoord geprezen om zijn onpartijdigheid) heeft gegeven over dit ongetwijfeld interessante onderwerp, is wel wat erg naïf en met den franschen slag geschreven.
Als voorbeeld van De Roos-typografie werd het boekje door A. A. M. Stols tot iets heel bijzonders gemaakt. Door het oppervlakkige haast geheel van bekende citaten aaneengelijmde betoog van den heer Pannekoek werd de inhoud bovendien tot iets bijzonder onbenulligs.
Wat b.v. te zeggen over schrijver's verdediging van het niet geheel ten onrechte als onmaatschappelijk gelaakte bedrijf der eigen-persdrukken?
Men oordeele:
„Aan het massaproduct kan nooit dezelfde zorg besteed worden als aan het voorwerp, dat in minder exemplaren verspreid wordt. Een vrouw loopt niet graag met een hoed, een japon, een mantel, waarmee ieder over straat gaat. En die mantel, die japon, die hoed, waarvan minder exemplaren bestaan is duurder dan het massaproduct".
„De zorg, die het boek als kunstwerk vereischt, maakt beperking van het aantal exemplaren noodzakelijk".
Het is mij niet recht duidelijk waarom bij de tegenwoordige tot in 't uiterste geperfectioneerde druktechnieken, de schoonheid van het boek is gelegen in het gering aantal afdrukken.
Met het zetsel is dat natuurlijk wat anders. Daar komt de meerdere zorg en tijd, welke eraan besteed worden de schoonheid van het boek uiterlijk in de eerste plaats ten goede.
Natuurlijk bedoel ik hier niets te zeggen tegen het werk van Van Royen, Van Krimpen, Neipels, Stols e.a., die voor eigen genoegen en dat van een kleinen kring van bewonderaars of bibliophielen handgedrukte boeken vervaardigen; doch in een verhandeling over de herleving der boekdrukkunst ligt voor mij het essentieele

niet in deze ongetwijfeld bijzondere uitingen, welke bovendien in wezen nog grootendeels middeleeuws zijn.
Veel meer zal het schoone boek in onze dagen het karakter moeten dragen van het product, dat is ontstaan uit de ratelende en knersende machines van het drukkersgrootbedrijf.
Inderdaad is in dit opzicht reeds veel en prachtig werk ontstaan, dat z'n weg heeft gevonden in allerlei kringen. Maar juist in dit opzicht laat het boekje van den heer Pannekoek zoo goed als geheel in den steek.
Daarbij komt de schrijver tot de ietwat gezochte vergelijking tusschen het schoone boek en de ets, de litho of de houtsnede. „Beide kunnen een kunstwerk zijn" en „er is in wezen geen verschil tusschen".
Dit lijkt mij onjuist en in strijd met het eigen karakter dier kunstuitingen; want het boek is m.i. geen kunstwerk met een doel in zich zelf — n'en déplaise de heeren Van Royen en Van Eyck in „Over Boekkunst en de Zilverdistel" — doch een practische vorm, welke in de eerste plaats dient als bemiddelaar tusschen schrijver en lezer.
Het boek in onzen weliswaar veel te veel lezenden en schrijvenden tijd is sociaal, evenals het meubel; het heeft een dienende functie en alle daaruit voortvloeiende consekwenties zonder eenig voorbehoud te aanvaarden.

Argeloos mediteerend gaat deze Herleving van de Boekdrukkunst verder en zeilt overal tusschen door — behendig — zonder zich ook maar ergens te vergaloppeeren.
Men kent dit soort van kunstkritiek, dat in lange zinnen zoo goed als niets pleegt te zeggen.
En ten slotte berijdt de voorgewende onpartijdigheid toch nog een leelijk stokpaardje, n.l. dat van den nuttigheids oftewel leesbaarheids-maniak. Zoo terloops vertelt de schrijver dan dat de drukletter die gebaseerd is op het handschrift, „natuurlijk de eenige (manier is) om een nieuwe letter te vormen, wat met nadruk zij gezegd, omdat men tegenwoordig al te vaak meent — *door invloed van architecten* — dat een letter gebouwd moet worden uit stukjes lood, waardoor die onleesbare — wel is waar soms decoratief aandoende — opschriften zijn ontstaan."
Kennelijk wordt hier de arbeid van Wijdeveld en anderen bedoeld, welke echter n.m.m. te veel nieuwe mogelijkheden heeft gevormd (zelfs al hebben de grootste prutsers op alle mogelijke manieren dit werk uitgebuit en onbegrepen of gebrekkig nagemaakt), dan dat deze in een *onpartijdig* overzicht mocht worden verzwegen; nog minder met een tot gemeengoed geworden vooroordeel gedoodverfd.
Want heeft niet juist het zoeken, slagen .... en mislukken van hen, die ook voor het boek en de verdere typografie den weg tot een waarlijk moderne vormgeving hebben gewezen, zijn stempel gedrukt op veel van het beste werk, dat in de laatste jaren is verschenen?
Ik voor mij zie het zóó, dat juist door den invloed der architecten de wetten van het vlak, de schoone bouwende principes van letterspiegel, koptitels, witmarges, omslagen, boekbanden enz., een verfrisschende hernieuwing hebben ondergaan. Met recht is het hier de architectonische idee (overigens een woord zóó afgekloven dat ik het ongaarne gebruik), welke op de vernieuwing in de typografie haar onmiskenbaar stempel heeft gedrukt.
Mijns inziens is het een moedwillige kortzichtigheid dit niet te erkennen.

A. VAN DER BOOM.

TIJDSCHRIFTEN.

Klei.
Nr. 15. Cascade de Schiedam, vlak achter een hoog hekkie, van Willem Brouwer, Gevaarlijk wegens te veel monsters en te weinig architectuur. Verraderlijk wegens het water, dat er eens opspuiten mocht. Jammer dat er niet bij vermeld werd hoeveel malen per jaar de monsters spuiten en binnen hoeveel jaar de waterleiding deze — haar eigen spuiterij — zal verbieden.
In hetzelfde nummer een geestelijk-goederen-diefstalletje: de dief door Brouwer op heeterdaad betrapt. Een „waarschuwing" met drie ondertitels. „Un homme averti en vaut deux"!!
Nr. 16. Verrassend eenvoudig verweer van den dief (H. Zaalberg) met als titel: „Ongegund brood wordt het meest gegeten", zonder ondertitels en zonder geweld. In dit verweer komt ter sprake het 5 folio groote rapport van een door het gerechtshof ingestelde commissie op wier conclusie de dief tot schadevergoeding werd veroordeeld. H. Zaalberg werkte 15 jaar bij Brouwer, „twee zijner stukken vertoonden inderdaad gelijkenis met Brouwer's werk".
Voorts een verhandeling over de tentoonstelling van den architectuurcursus aan de Haagsche Academie met een 17 tal foto's door H. Th.
Nrs. 17, 18, 19. Plattegrond met een belangrijke serie afbeeldingen van het Krematorium te Hannover, arch. ir. Konrad Wittmann. Er is een tweeslachtigheid in het ontwerp, welke door de doorgevoerde toepassing van uitsluitend baksteen niet wordt gered. Het hoofdgebouw voert een monumentaliteit die niet past bij de simpele (niet monumentale) opzet van de bijgebouwen. De inleidende vestibule naar de groote hal heeft in plan noch opstand de beteekenis, die zij verdient. Vreemd is ook de baksteenversiering boven de deuren van het hoofdgebouw. Een groot contrast vormt voorts de behandeling binnen bij die van buiten. Ondanks de stemming, die ongetwijfeld is verkregen, is het dik-dik Duitsch, en het doet je denken aan rooververhalen uit je jeugd en slechte films.

Het Bouwbedrijf.
Nrs. 7 en 8. In blad 7 bespreekt Ir. Tjaden het Engelsche Steelhouse. Ondanks al het loffelijke van zulk pogen (het huis kan in 14 dagen geheel gereed zijn) is te hopen dat Holland voor een invasie in dit stadium gespaard blijft. De constructie is er een, waarbij draagconstructie en afsluiting één geheel vormen. IJzeren platen zijn tot platte doozen geperst, die met opstaande kanten aan elkander gebout worden. Men stelt den duur op 40 jaar, kostprijs tegen de *f* 6000.— voor woonkamer, drie slaapkamers, keuken, badkamer en bergplaats.
Voorts een interessant artikel over Kunrader bergsteen (Limburg) en zijn gebruik.

Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw.
Nr. 7. Verslag van het Int. Stedebouw-Congres te New-York door Ir. Keppler. Het Haagsch Tehuis voor Ongehuwden (K. P. C. de Bazel) met een tweetal plattegronden en ex- en interieurkieken. Doel verbetering te brengen in commensaalswezen.

Bouwen.
Nrs. 9 en 10. Frankrijk op de Int. Tent. te Parijs door Ir. W. T. A. Roell.
Alle verslagen over deze tentoonstelling bij elkaar, maken je volslagen gek. Je kunt hieruit distilleeren een verslag van een tentoonstelling van afzichtelijke leelijkheid of een dito van hoogste schoonheid.
Nrs. 12 en 13. Een lezenswaard artikel van W. Verschoor met historisch overzicht over afwatering van daken, met afbeeldingen.
In Nrs. 9, 12 en 13 drie Nationale Banken van Mertens. Te veel, te veel, en te weinig menschelijke schaal.

Journal of the R. I. of Br. Arch.
Nr. 17. „Architects and the Public" by Sir Th. Morison, vice-chancellor of the University of Durham.
Hij geeft als de publieke opinie inzake de architectonische verwording van de (Engelsche) steden in zijn adres aan de vergadering van het R. I. B. A. verschillende frissche dingen, hier en daar lijkende op de eerste roepstemmen om behoud van stedenschoon, vóór het ontstaan van schoonheidscommissies. Hoort hem klagen, opnieuw:
„The age which gave man unexampled control over the forces of nature, which supplied architects with an embarrassing wealth of building material and possibilities of construction hitherto unimagined, contributed nothing to the charm of our cities".
En verder:
"Why this lack of charm in modern towns? Is modern industry incompatible with beauty?
Dan bespreekt hij het leelijke van de winkelkwartieren en meent dat wat de architect te zeggen heeft, is dit:
"The shopping quarter ought to be the most delightful part of the town; it should be so pleasant that people would wonder there for the mere pleasure of beholding it even when they did not propose to make purchases. And if you, the shopowners, will adopt our architectural policy, we will make it a joy to go a-shopping".
En even verder richt hij een scherp verwijt aan de architecten:
"In the modern world advertising is a necessety, and you will not make much inpression upon men of business unless you frankly recognise that fact. In the past a too fastidious taste has prevented you from taking account of advertising. You have allowed advertising to fall into other less skilful hands".
Ook tegen de manier van lichtreclame trekt hij te velde en weer is het tegen de architecten: "Had you taken charge of this new method of publicity, you might have made even our modern cities beautiful at night".
Is dat niet iets ook voor ons? Draaft de architect niet meestal achter de vraagstukken aan?
Morison brengt nog ter sprake dat ook de arbeiders-woonwijken in innerlijk en uiterlijk aspect een vraagstuk vormen en resumeert ten slotte de twee punten welke hij den architecten op het hart bindt:
"We must, *firstly*, persuade the owners of property in our shoppingquarters that harmony of dessignis eessential to the beauty of a street and that they must therefore agree, jointly en severally, to pursue one architectural policy. *Secondly*, the architects who design the elevations of mercantile buildings must make provision for publicity both by day and night".
"An unhealthy literary romantism has made us believe that modern things are always vulgar and ugly. This is absurdly untrue".
Klinkt het niet aardig? Zijn wij inderdaad verder?
En kunnen wij verwezenlijken wat deze *leek* ziet: "the *street*, not the single house should be the unit of building and the street should be planned as a architectural whole", anders dan in uitzonderlijke gevallen?
„Oude koek?"

Baukunst.
In een hoofdartikel komt Herman Sörgel weer eens met het thema „architectuur en muziek" en zegt in zijn inleidende beschouwing, dat de bouwmeesters vóór alles van de muziek discipline kunnen leeren. Vele architecten zouden (van kunststandpunt uit) hunne zielen redden, meent hij, wanneer zij wat meer aan de zusterkunst de muziek, lieten gelegen liggen. (Dit geldt natuurlijk alleen voor Duitsch-

land). Hij (Sörgel) wil, door vergelijking met opbouw en vormwetgeving der muziek het geweten scherpen, opdat de architect door anologe dicipline, zooals die voor musici noodgedwongen vanzelfsprekend is, tot zielvoller en gedachtenrijker harmonische scheppingen zal worden aangespoord.
Het artikel vervolgt dan met Goethe en Bach in muziek en architectuur en sluit met een serie eigen vergelijkende beschouwingen.

Zentralblat der Bauverwaltung.
Nr. 27. De Theemsbruggen. Lezenswaard stedebouwkundig materiaal. Het artikel handelt over de 12 Theemsbruggen in verband met de verkeersmoeilijkheden.
Nr. 34. Plan met omschrijving van een „Fernbahnhof" te Berlijn tot betere uitwisseling en doorvoering, alsook grootere snelheidsontwikkeling van de groote nationale en internationale treinen. Directe verbinding met het Tempelhofer (vlieg)veld.

Architekten.
Nr. 16. Een nummer met eenige fijn Deensche woonhuizen, waarin die van Rasmussen en Heiberg zich bijzonderlijk onderscheiden. Het laatste nadert in al zijn haast ongrijpbare fijnheid van klassicisme het nieuwste begrip.
Chr. Kampmann sluit de rij met een doodsimpel exemplaar.
Nr. 17. Een merkwaardig nummer met oud Deensche architectuur in West-Indië (St. Thomas 1761, St. Jan 1711 en St. Croix 1734) met plannen en foto's. Een sterke overeenkomst met onze koloniale architectuur uit dien tijd in de Oost.
G.W.

INDRUKKEN VAN DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING, DOOR MAX SPEYER. *(Slot.)*
Zweden. Eén interieur (een salon de dames) is hier van een typisch Zweedsche atmosfeer, waarvan de fijnheid en ingetogenheid — vooral na Japan — weldadig stemt. Tegen een gave muur in groenen toon staat o.a. een canapé, waarvan de typische vorm en lijn even herinneren aan de „Prima Vera". Onbegrijpelijk is hier de plaatsing van een ordinaire bloempot; gelukkig van geringen omvang.
Een zeer sober en koel gehouden interieur van een „Cabinet de Travail" behoort mede tot het goed geslaagde. De doorsnijding van den wand met banale banden en een slecht hangend schilderijtje, is echter een mislukte poging om deze armelijke wand wat te verfraaien. De stoelen, de opstelling van de boekenkast doen hier goed in hun soberheid. Ook de nuchtere electrische lamp harmonieert.
Een volgend interieur is veel pompeuzer, mist de stille eenvoud, en gaafheid van de vorigen.
De uitstalling der lampen, doeken, behangselpapieren in de daaropvolgende ronde zaal is uitgesproken leelijk en mist het stijlvolle, dat al het overige van Zweden min of meer kenmerkte.
Eigenaardig hoe dit land naast zooveel dat door fijnheid en beschaving opvalt, met een dergelijke inferieure uitstalling voor den dag komt. Zou hier het „commercieele inzicht" van invloed zijn geweest? Onwillekeurig tracht je de beteekenis te realiseeren van het feit, dat geen enkel land, behalve Holland, en misschien ook Oostenrijk, met zijn inzending geheel vrij is gebleven van uitgespoken banale en onbeduidende prullen. Dit moge voor Holland van negatieve waarde schijnen, *cultureel* is het een positieve preastatie.

Tsjecho Slovakeye. Wie na kennismaking met het paviljoen en de afdeeling in het Grand Palais ook hier een min of meer belangrijke prestatie zou verwachten, komt

wel bedrogen uit. De „Salon du Ministère" mist hier rust, voornaamheid en goede verhouding. Hinderlijk grof, vooral ook van proportie, is hier de slechte en teveel doorgevoerde vakverdeeling der wanden. Wat had met dit rijke materiaal in een meer sobere toepassing een beschaafd geheel kunnen geschapen worden.

Van de *Belgische* afdeeling op de Esplanade herinner ik mij een bureau-fumoir van *Huib Hoste*, dat doet denken aan het werk van *Van Rietveld*, *Hussar* e.a. talenten uit de Stijlrichting. Het geheel is in vlakke sterke kleuren, rood, grijs, blauw, zwart en wit. De schrijfmachine en het tijdschrift „La Cité" harmonieeren hier wonderwel. *Van Jasinsky* staat hiernaast een aardige kinderspeelkamer.

Een rijke collectie byzonder fraaie handschoenen, in zeer groote verscheidenheid, doch vrij slecht geëtaleerd, is op de Esplanade nog te bewonderen in een door *Dufrene* en *Selmersheim* (hun architectuur is zwak) ontworpen paviljoen „Au gant soigné".

Achteraan, als afsluiting op de Esplanade, staat de „Cours des Métiers" waarvoor de fontein van Lalique fraai oprijst. De architectuur van deze Cour van *Plumet* — hoewel niet zeer belangrijk — is zeker beter geslaagd dan de vier aan de Fransche wijnen gewijde torens.
Van de bouwkunstige ontwerpen, hier geëxposeerd, is weinig dat belangrijk is. De toren van Gebr. *Perret* (Tour d'Orientation á Grenoble) lijkt meer op een mislukt schoorsteen-stuk, dan op een bouwwerk. Een hotel particulier van *Patout* maakt hier een gunstige uitzondering.
Beter dan met deze buiten-architectuur komen de Franschen ook hier met de binnen-architectuur voor den dag: enkele interieurs, waaronder een van *Jourdain*, in frissche, sprekende kleur en eenvoudige behandeling, behooren hiermede tot het beste.

De „Ambassade Francaise" is in haar pompeuze overlading grootendeels een mislukking. Een uitzondering maakt hier een salon van *Dufrene* en beter nog een eetkamer van *Rapin*, in een mooi roode kleur; vooral de stoelen zijn hier geslaagd.

Naast de Cour des Métiers staat het „Theatre de l'Exposition". Het moge misschien te waardeeren zijn, dat de ontwerpers, de Gebr. *Perret* en *Granet*, zich niet aan architectonische bevliegingen te buiten zijn gegaan, dit theatergebouw toch is vrij nuchter. De onderlinge samenhang en de aansluiting der bouwkundige deelen is hier en daar zelfs ongevoelig. Cruelle énigme, wanneer men denkt aan het Théatre des Champs Elysées, waarvan de architectuur zooveel beter is.
Het plan, de opstelling der scenes en ook de plaatsindeeling schenen mij weloverdacht en zeer geslaagd. Wie er meer van wil weten, leze „L'art vivant" van 1 Juli '25.
Het Fransche boek, zoo dit hier in een groote zaal goed tot zijn recht komt, zal zeer zeker voor menigeen een openbaring zijn. Inderdaad is het opmerkelijk, hoe groot het aantal goed verzorgde boeken en tijdschriften is, dat in Frankrijk schijnt te worden gedrukt.
Wonderlijk, dat ook in Fransche boekwinkels zoo weinig van deze goede en typografisch soms zoo frisch en karaktervolle boekwerken te zien is. En worden ook wij niet elken dag nog overladen met die weë, saaie, fletskleurige Fransche uitgaven, waarvan de bekende uitgevers blijkbaar geen afstand kunnen doen?

Ja er is veel op deze tentoonstelling, dat het „door valsche imitatie uit de traditie" van een land vergroeid en verwrongen tot een beanale uitstalling van koopwaar

(denken we aan China en Japan) geleid heeft; maar de ongeloofelijke zooi, waarmee de Russische markt durft aan te komen, van de ergste marktprullen, rommelig neergekwakt in op schriele houten pootjes „gebouwde" winkelstalletjes (ontwerp *Melnikof*) spant wel de kroon. Maar och, handel is handel: ook in de Sovjet.

Wie den omvang van deze tentoonstelling kent, zal kunnen beseffen dat een kleine drie dagen niet voldoende zijn, om alles te zien en te verwerken.
Het is moeilijk te realiseeren, welke belangrijke dingen ik niet heb kunnen opnemen in dezen betrekkelijk korten tijd. Een nieuwe gang naar deze tentoonstelling zal mij wellicht meerdere dingen openbaren en ook mijn eerste indruk van het geziene kunnen wijzigen. Zoo zweven mij bv. nog enkele stands voor den geest, uit het Grand Palais, van de Fransche mode, textiel, juweelen, parfumeriën, e.a. afdeelingen, waarvan mij — hoewel ik van deze stands een min of meer fijnen indruk heb gekregen — niet meer dan een vluchtige herinnering is bijgebleven.

En ondanks het zeer veel minderwaardige, dat op deze tentoonstelling naar voren is gebracht, zijn we het groote Fransche volk door alles heen dank verschuldigd, voor de geweldige poging den nieuwen bestrevingen in de kunstnijverheid gelegenheid te hebben gegeven, zich te mogen manifesteeren.

Het moge waar zijn, dat de Tentoonstelling in verschillende tijdschriften en bladen van bijzonderen aard min of meer uitvoerig besproken wordt, in de Parijsche dagbladen vindt men zelden een ernstige beschouwing. Een gemiddeld Parijzenaar heeft veelal genoeg aan de opschriften — die in hun onderlingen wedijver een krant ongenietbaar maken — der tallooze ochtend- en avondbladen, om „op de hoogte te blijven" en „de belangstelling gaande houden" beteekent voor een stad als Parijs uit den aard der zaak heel wat meer dan voor een stad als Amsterdam. Er geschieden hier tallooze, betrekkelijk belangrijke dingen, die de aandacht van driekwart, soms van 999/1000 der bevolking ontgaat. Het is ook werkelijk niet om bij te houden. De menschen en hun bestrevingen worden hier opgenomen in de zich verdringende snelopeenvolgende gebeurtenissen van elken dag.
Als wandelaar vooral, voel je je in Parijs vrij gauw thuis. Door de normaliseering, of liever overheersching van één soort voertuig — de *auto* — is Parijs voor voetgangers een betrekkelijk veilige stad. Onwillekeurig vraag je je af, waar al die menschen toch zoo gauw heen moeten (maar eenmaal het feit gerealiseerd) ga je nadenken over de wijze waarop in de toekomst het verkeer zich zal kunnen handhaven. Welke boulevard-breedte zal voor een zich zoo geweldig ontwikkelend verkeer noodig zijn? Inderdaad: deze eens zoo breed geheeten boulevards van 30 tot 45 M. zijn nu reeds veel te smal!

De toename van het autoverkeer is formidabel. Hoewel de doorbraak van de boulevard Hausmann van wege de daardoor ontstane directe verbinding met de Etoile, de Grands Boulevards belangrijk zal ontlasten, is hier slechts sprake van een gedeeltelijke en tijdelijke oplossing.
Als men op een regenachtigen dag — wanneer veel van taxis gebruik wordt gemaakt — dwars door de stad, dus drukke punten, moet passeeren, is het zeer de vraag, of een auto inderdaad het beste vervoermiddel is. Er zijn in Parijs eigenlijk slechts enkele verkeerswegen, w. o. de eertijds zoo overbreed gedachte Champs Elysées, die aan het tegenwoordige wereldstadverkeer voldoen.
Overweldigend en indrukwekkend als het verkeer zich op de Etoile, de Champs Elysées, en de Concorde manifesteert, levert het op de Place de l'Opera — het culminatiepunt — een soms benauwend, soms verbijsterend en soms ook wat komiek aspect.

Wat komiek vooral, omdat die in schijn zoo geduldige stilstand van de zich in rijen van 7 of 8 scharende auto's, wel even doet denken aan een kudde, tot staan gebracht door de heerlijke vermaningen van een verkeersagent.
Deze verkeersaspecten — vooral ook tusschen de Etoile en Concorde — oefenen op velen een groote aantrekkingskracht uit.
In deze zich steeds meer cosmopolitiseerende stad met zijn meer breed dan diep, meer fel dan innig leven van het fijnste tot het grof-banaalste, vraag je je soms af, wat Montmartre wel geweest moet zijn, voor wij — vreemdelingen — er vermaak zijn gaan deelen en ten slotte gaan beheerschen en commercialiseeren tot een exploitatie van Amerikanen en ook nog wel andere nationaliteiten.
Wij jongeren zullen dan ook Parijs — het echte Parijs van eertijds — met zijn fiacres en verrukkelijke wandelingen (zonder benzinelucht en auto-getoeter) slechts in onze verbeelding kunnen oproepen, wanneer wij flaneeren, 's morgens heel vroeg door de Tuilerieën, over de Concorde, Champs Elysees, de Etoile, door de Avenue des Bois, naar het mooie bosch.

MAX SPEYER.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

AANGEKONDIGDE VOORDRACHTEN:

Op nader aan te kondigen datum: Herman Kloppers, over: De verhouding tusschen toeschouwersruimte en tooneel (met lichtbeelden).
Op nader aan te kondigen datum: Erich Mendelsohn.
Op nader aan te kondigen datum: Prof. R. N. Roland Holst.
Op nader aan te kondigen datum: H. Th. Wijdeveld.
Op nader aan te kondigen datum: Albert van Dalsum.
Op nader aan te kondigen datum: vervolg voordracht van Ir. J. Gratama, gehouden op 23 Oct. 1925.

TENTOONSTELLING VAN HET WERK DER AFGEVAARDIGDE LEDEN

De Afgevaardigde Leden worden verzocht nog geen werk in te zenden voor de in No. 46 aangekondigde tentoonstelling in het Clubhuis van de Volksuniversiteit te Rotterdam, aangezien bij nader overleg blijkt, dat de beschikbare ruimtens te klein zijn voor deze expositie. Binnenkort zal nader worden aangekondigd, waar en wanneer deze tentoonstelling zal worden gehouden.

De Commissie: J. CROUWEL.
P. KRAMER.
HILDO KROP en
H. TH. WIJDEVELD (Secretaris).

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

„Je gröszer der Mensch, um so wahrer die Philosophie — im sinne der inneren Wahrheit eines groszen Kunstwerkes nämlich, was von Beweisbarkeit und selbst Widerspruchlosigkeit der einzelnen Sätze unabhängig ist". (Der Untergang des Abendlandes I 56)

Dr. van Holk heeft in een voordracht voor de leden van het Genootschap een gedeelte van Spengler's philosophie in een organisch geheel weten te geven. Het onderstaande is geen na-beelding van de levende voordracht, door Dr. v. Holk gehouden, het geeft alleen de stof, waaruit de voordracht ontstond, zooveel mogelijk naar de bouwkunst georiënteerd, en zoo goed en kwaad als 't gaat, met de woorden van Spengler.
De Adel en de Geestelijkheid zijn de symbolen der Wereld, eensdeels als Geschiedenis, anderszijds als Natuur.
Eenige kenmerken der complementaire tegendeelen, het Wereldbeeld als geschiedenis en het Wereldbeeld als Natuur, zijn in Spengler a.v. te vinden.

Geschiedenis.	*Natuur.*
Menschenkennis (Levenservaring)	Natuurkennis (Wetensch. onderzoek)
Physiognomiek. (Morphologie van het organische)	Systematiek (Morphologie van het Mechanische)
Richting en voorbeschikking	Natuurwetten en kausaalverbindingen
Gewordene in Worden opgenomen	Worden in Gewordene opgenomen.
Anschauen	Erkennen
Nooit herhaald, onomkeerbaar	Eens voor altijd geldig
Tijd	Ruimte
Leven (worden)	Dood (geworden)
Organisch	Mechanisch
Levend feit	Abstracte Waarheid
Subjectief	Objectief (Getal. Meetbaar)
Practisch	Theoretisch
Beduidend (vlak of diep)	Waar (juist of onjuist)
Gestalte (Bewegend, Wordend, Vergaand)	Wet en Getal (star, geworden, „eeuwig")
Dichten	Rekenen (Denken)
Symbool	Begrip
Totem	Taboe
Adel	Geestelijkheid

Alle geschiedenis begint waar de oerstanden zich vormen en waar deze zich boven de boeren heffen. Deze oerstanden zijn de Adel en de Geestelijkheid. De boer heeft geen geschiedenis, de volledige strekking der geschiedenis ligt besloten in het standsbewustzijn van Adel en Priesterdom. Waar Adel en Geestelijkheid een symbolische beteekenis krijgen, en ophouden een primitief onderscheid in rang te zijn, daar is een kultuur begonnen. De Adel leeft in een wereld van daad, de geestelijkheid in een wereld van waarheid. Waar de Adel en het Priesterdom zich hunne woningen bouwen, de burcht en het klooster (Domkerk), begint de architectuur van een kultuurtijdperk. Het was een dwaling der kunstgeschiedenis om het boeren-

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. A. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP: P. C. HOOFTSTRAAT 53. TEL. 27707

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F0.40 P. N.

29E JAARGANG
19 DECEMBER 1925

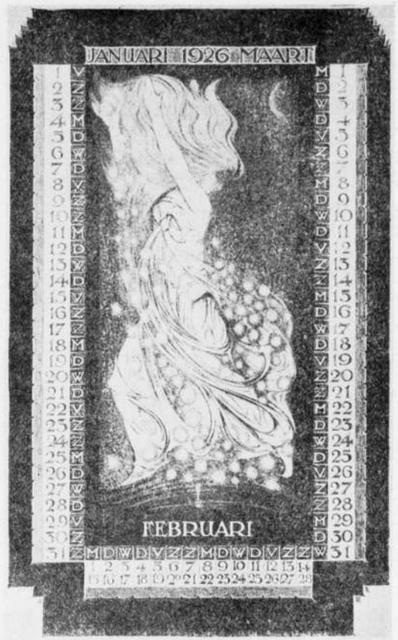
huis voor een deel der bouwkunst te houden. Zijn vorm is uit de duistere bestaansgewoonten en niet voor het oog ontstaan, zijn vorm is „eeuwig" als de boer zelf.
In het vóór-tijdperk eener kultuur verheffen zich boven het boerendorp twee beteekenisvolle vormen van hoogeren rang, eenszijds als uitdrukking van het Leven, anderzijds als taal van het bewustzijn, de Burcht en de Domkerk.
De Burcht, zetel van den Adel, is de plek waar zich de macht van het edele leven concentreert, het huis van het regeeren en van het feestvieren, het Klooster is het huis van het bidden en studeeren, waar de ontsterving van het natuurlijk leven zich voltrekt. In hoogsten zin is de Burcht de zetel van den Held, het Klooster die van den Heilige.
De Burcht blijft steeds, wat de boerenwoning is, rasuitdrukking, (de arbeidswijze, woonwijze en strijdwijze van een volk is er aan af te lezen) heeft levensstijl en vertoont de eigenschappen van het bloed, heeft geen noodzakelijke betrekking tusschen bouw en ornament, de mensch is er het voornaamste. De Domkerk heeft kunststijl, alle eigenschappen van den geest, wordt geheel ornament, de steen is het voornaamste.
Het eigenlijke wonder is de geboorte van de ziel der stad. Uit de bijeenplaatsing van boerenhoeven, welke een dorp is, ontstaat een geheel, dat organisch groeit. Niet de grootte onderscheidt een dorp van een stad, het aanwezig zijn van wat Spengler noemt, die Seele einer Stadt. De stad is de plaats van waar uit de bewoner het land als omgeving waarneemt, als iets vreemds en ondergeschikts. Van nu af aan zijn er twee levens, het leven binnen en dat buiten de stad, de boer ondergaat het zoowel als de burger. De stad neemt zoowel de Adel als het Priesterdom op, het omringende land zwijgt en wendt zich af. Alles wat een kultuur voortbrengt, is in de steden ontstaan.
De burcht wordt in de stad paleis en patriciërshuis, het klooster wordt school, concertgebouw, bibliotheek en theater.
In de stad groeit de burgerij, welke zich tegenover de twee oerstanden stelt, de Geest tegenover het Bloed en de Traditie, de geest vergroot steeds meer den afstand van bloed en traditie. In de late kultuur is de Hoofdstad ontstaan, die het land overwint en beheerscht, de bouwwerken worden zelfbewust en vrij, rusten op den bodem, en groeien niet meer uit den bodem, zij worden als bedekt met ornament.
De steenkolos „Wereldstad" staat aan het einde van den levensloop van elke groote kultuur. De kultuurmensch wordt door zijn eigen schepping, de Stad, in bezit genomen, tot háár schepsel, haar uitvoerend orgaan, eindelijk tot haar offer gemaakt. Deze steenen massa is de absolute Stad. Haar beeld, zooals het zich in zijn grootsche schoonheid teekent in de lichtwereld van het menschenoog, bevat de volle verheven Doodssymboliek van wat volstrekt „*geworden*" is. De levensvolle steen der gothische bouwerken is, in het verloop eener duizendjarige stijlgeschiedenis, ten slotte tot het zielloos materiaal dezer demonische steenwoestijn geworden.
Deze laatste der steden zijn volkomen Intellekt. Hare huizen zijn niet meer, zooals nog de Jonische en Barock-steden, afstammelingen van de oude boerenwoning. Zij zijn geen woningen meer, doch behuizingen, niet geschapen door het bloed, doch voor het gebruik, niet door het gevoel, maar voor de praktijk. Pas, wanneer de haard, het waarachtige, beteekenisvolle middenpunt eener familie is verloren gegaan, en een zwerfbestaan de menigte van huurders en doortrekkers in deze huizenzee, van onderdak tot onderdak voert, zooals de jagers en herders uit den voortijd, pas dan is de *intellectueele nomade* volgroeid. De wereldstad is een wereld, is *de* wereld. Slechts als *geheel* heeft zij beteekenis van menschelijke woning. De huizen zijn niet meer dan atomen.
Hier beginnen de oude gegroeide steden met haar gothischen kern van dom, raadhuis en betopgevelde straatjes, welker torens en poorten de Barock omringd heeft

met vergeestelijkte patriciërshuizen, paleizen en hallenkerken, naar alle zijden over te vloeien, zich met legers van huurkazernes en handelsgebouwen in het verdorrende land in te vreten, het eerwaardig gezicht van den ouden tijd te schenden door verbouwingen en doorbraken.
Wie van een toren neerschouwt op de huizenchaos, ziet in deze versteende wezensgeschiedenis duidelijk het tijdperk, waarin de organische groei ten einde is en de anorganische, en daarom alle grenzen te buiten gaande, uitbreiding begint. Nu ontstaan ook de kunstmatige, mathematische scheppingen, geboren uit zuivergeestelijk genot in het doelmatige, en geheel vreemd aan het vruchtbare bloeiende land: de Steden der Stedebouwers, die in alle beschavingen het zelfde dambordplan, het symbool van Zielloosheid, beoogen. Deze regelmatige huizenvierkanten hebben Herodotus in Babylon en de Spanjaarden in Tenochtitlan verwonderd aanschouwd. In de antieke wereld begint de reeks der „abstrakte" Steden met Thurioi, „ontworpen" door Hippodamos van Milete in 441. Priene, waar het schaakbordpatroon de golving van het terrein volkomen ignoreert, Rhodos, Alexandrie volgen als voorbeelden der tallooze provinciesteden van den Keizertijd. De islaimitische architecten hebben sinds 762 Bagdad en een eeuw later de reuzenstad Samarra aan de Tigris even planmatig aangelegd. In de Westeuropeesch-Amerikaansche wereld is het eerste groote voorbeeld: Washington (1791).
Er kan geen twijfel over zijn, dat de wereldsteden van den Han-tijd in China en der Maurya-dynastie in Indië dezelfde geometrische vormen hebben bezeten. Nog lang hebben de Westeuropeesch-Amerikaansche wereldsteden hun grootste uitbreiding niet bereikt.
Na 2000, zijn steden van 10 tot 20 millioen bewoners te voorspellen, die zich over groote landstreken uitspreiden, met bouwwerken, waartegenover de grootste van nu als dwergen zijn, met verkeersinzichten, die ons thans krankzinnig zouden lijken.
Geen ellende, geen dwang, zelfs niet het heldere inzicht in het waanzinnige dezer ontwikkeling verslapt de aantrekking van dit onzalig beeld.
De wagen van het noodlot rolt zijn bestemming tegemoet; de geboorte der stad sleept haren dood achter zich aan. Begin en einde, boerenwoning en huizenblok, verhouden zich als ziel en intellekt, als bloed en steen. Niet voor niets is „Tijd" een woord voor het feit der onomkeerbaarheid. Er is hier slechts een Vooruit, geen Terug. Het landvolk baarde eens de markt, de landstad, en voedde hen met zijn hartenbloed. Nu zuigt de reuzenstad het land leeg, onverzadiglijk, steeds nieuwe stroomen van menschen vorderend en verslindend, totdat zij in een haast ontvolkte woestijn verkwijnt en sterft. Wie eenmaal deze zondige schoonheid van het laatste wonder van elke geschiedenis ten prooi werd, bevrijdt zich niet meer. Oervolken kunnen zich losmaken van hun gronden en zwerven gaan. De intellektueele nomade kan het niet meer. Het heimwee naar de groote stad is wellicht sterker dan welk ander. Voor hem is elk dezer groote steden een vaderland, reeds het aangrenzende dorp is hem vreemd. Liever sterft hij op de straat, dan terug te keeren op het land. En zelfs de afkeer van deze heerlijkheid, de weerzin tegen dit duizendkleurig schijnsel, dat ten slotte velen overweldigt, bevrijdt hem niet. De stad draagt hij aan zijn zolen met zich in zijn bergen en aan zijn zee. Hij heeft in zich het land verloren; daarbuiten vindt hij 't niet weer.
De intellektueele spanning kent nog slechts één vorm van verpoozing, de ontspanning, de ver-strooiing. Het echte Spel, de Levensvreugde, Lust, Roes hebben een kosmisch levensverband en worden niet meer begrepen.
Met kunstlawaai weet een Wereldstadsbeschaving zich zelve over den dood harer kunst te misleiden. Wat hebben wij heden onder den naam: kunst? Een gemaakte muziek vol van kunstig gedruisch door middel van instrumentenmassa's, een gemaakte schilderkunst van idiote en exotische effecten goed voor aanplakbiljetten,

HAVERMANS. BLAD UIT KALENDER IN HOUTDRUK.

een gemaakte architectuur, die op de vormenschatten van duizende jaren elke tien jaar een nieuwe stijl grondt, en in welker teeken elk doet wat hij wil, een gemaakte plastiek, die Assyrië, Egypte en Mexico besteelt.
In de wereldsteden, heden zoo als in vroegere beschavingen, een jacht op de illusies van een kunstontwikkeling, van de persoonlijkheid, van de nieuwe stijl, van de „ungeahnten Möglichkeiten", een theoretisch gezwets, een aanmatigende houding van toon-aangevende kunstenaars, als van acrobaten die met halters van bordpapier werken, de schaamtelooze farce van het Expressionisme, als een stuk kunstgeschiedenis door den kunsthandel op touw gezet, het denken, voelen en vormen als kunstmetier. (Alexandrië, Rome, de 19e Egyptische dynastie).
Elke moderniteit houdt afwisseling voor ontwikkeling.
Zelfs de kracht die hiertoe noodig is, de kracht iets anders nog te willen, zal uitdooven, zooals Spengler aan de hand zijner vergelijkende doorsneden van vroegere kulturen aanwijst. Het allerlaatste is een vaststaande, onvermoeid gecopieerde vormenmassa, zooals ons thans de indische, chineesche en arabisch-perzische kunsten vertoonen, waarnaar schilderijen en weefsels, verzen en potten, meubelen, drama's en muziekstukken gefabriceerd worden, zonder dat het mogelijk is den tijd van ontstaan uit de taal der ornamentiek, zelfs niet met eenige eeuwen speling, vast te stellen.
Met de West-Europeesche beeldende kunst is het, onherroepelijk, uit. De West-Europeesche kunst sterft, zooals de Grieksch-Romeinsche, zooals de Egyptische, zooals elke andere aan ouderdomszwakte is gestorven, nadat zij haar innerlijke mogelijkheden geuit heeft, nadat zij in den levensgang van haar kultuur, hare bestemming vervuld heeft.
Geen moderne stijl leidt tot den Tempel, wat niet is voortgekomen uit den Schicksalgang des Lebens komt niet tot symbool. Wij hebben ons te vergenoegen met snufjes, met trucs, met techniek en met makelijen. Modern leven is „betrekkelijk" leven, gespeend van het symbolisch noodwendige. De omvorming tot beschaving van kultuurleven geschiedt door het er uitnemen der symbolische diepte. De Middeleeuwen gaan langs de twee groote lijnen der oerverlangens, geuit in de symbolen Adel en Priester.
Daarna komen de verdunningen, de verveelvuldiging van inhoud zonder diepte; de moderne geschiedenis is teruggang, waarbij slechts het Intellect voortschrijdt, het organische veranderend in het mechanische, het levende in het doode, het wordende in het gewordene. J. F. S.

VAN DER VEGT. KALENDERBLAD IN STEENDRUK.

Naar aanleiding van verschillende persberichten over een groote opdracht in Tomsk (Siberië) aan Ir. J. B. van Loghem hebben wij den heer Van Loghem gevraagd hierover een en ander te willen mededeelen, hetgeen in onderstaand stukje is geschied.

SOWJET-RUSLAND.

Men vraagt mij iets over mijn opdracht in Sowjet-Rusland te zeggen. Mag ik achter die vraag zelf een groot vraagteeken zetten? Wat zal het werk van den architect zijn in het land, dat voor ons dezelfde raadselen bevat, die de sfynx in zich sluit? Wat beteekenen we daar, zoolang we niet eerst verleerd hebben Europeesch te denken en te gevoelen, zoodat de Russische gevoelswereld geen gesloten boek meer voor ons zal zijn? Of zal blijken, dat de techniek internationaal is, zóó internationaal, dat we door het stampen der machines nooit meer zullen doordringen tot het hart van Rusland? In dat geval kunnen we daar alleen helpen, nooit dienen, omdat wij de harteklop niet verstaan.
Zal ook in Sowjet-Rusland het verstand gaan overheerschen, waardoor de ziel verdort bij gebrek aan stilte, zelfs in de onmetelijke steppen van Siberië? Ik stel die vragen. Wij stellen ze ons allemaal. Maar in het stellen van de vragen ligt een antwoord besloten. Het antwoord is de sterke wil om de diepe schoonheid van arbeid, die onverbiddelijk en hard is te doorgronden. Niet „waarom voort te mulle", maar het „absolute moeten" zal het werk beheerschen. Bestaat dit absolute moeten nog in West-Europa? Kennen wij nog in deze nabloei van vroegere cultuur het „zoo en niet anders"?
Dáár zal het werk recht op het doel af moeten gaan, maar.... zal er daarbij ook een tipje van den sluier van „het eeuwige doel" aan ons geopenbaard worden?
Zoo ja, dan zal ook blijken, dat in het onverbiddelijk noodzakelijke, het industrieele internationale, het rationeele constructivisme, iets zal opbloeien, waarvan we thans nog ten eenenmale geen voorstelling bezitten.
Blijft de bloesem ons verborgen, dan volgt daaruit, dat wij het geduld missen om te wachten, op wat komen mòet.
Misschien zal blijken, dat de taak om binnen te gaan in het Russisch mysterie voor mij te zwaar is, en keer ik terug zonder desillusie, want een proef wordt altijd genomen zonder zekerheid van het resultaat.
Een stad bouwen is voor West-Europeesche begrippen een belachelijkheid, omdat niemand er de ijzeren noodzakelijkheid van gevoelt.
Zal die noodzaak er in Sowjet-Rusland wel zoodanig zijn, dat het bouwen van een stad een vanzelfsprekendheid wordt? Ik weet het niet. Maar als die noodzaak er in Siberië is, dan zal de stad anders worden dan wij ons kunnen voorstellen, en ook anders dan wij willen, omdat onze wil slechts werktuig zal blijken te zijn van oermachten en instinkten, die West-Europa heeft verloren, maar die in het Oosten nog levend en vruchtdragend zijn. Ir. J. B. VAN LOGHEM.

EXPOSITION INTERNATIONALE DES ARTS DECORATIFS ET INDUSTRIELS MODERNES, DOOR TJERK BOTTEMA.

Zoo zagen we dan (zie No. 37 Architectura), dat er twee soorten van decoratieve kunst bestaan. Er is de kunst, die zonder zelf in het oog te vallen enkel door een spel van verhouding een *sfeer* weet te scheppen, waar een object zich kan in- (en uit-) leven. Maar er is ook de kunst, die zonder een sfeer te kunnen scheppen, zichzelven naar voren kraait en die geen object dient (of het moest zij zelve zijn). De eerste soort kan men de ingetogen, de tweede de uitgelaten kunst noemen.
Als we de decoratieve kunst aanzien als een tegenstelling van de vrije kunst, dan is het klaar, dat de eerste genoemde soort de ware is. De tweede is niet meer dan *zoogenaamde* dec. kunst.
En het is deze tweede soort, die de hoofdschotel vormt van de Parijsche expositie. 't Kan ook niet anders ; want wat is tentoonstellen anders, dan aan de aandacht opdringen. We zullen er dus „*decoratie om der wille van de decoratie*" vinden.
Hadde men de opgave zóó gesteld: Een dorp of stadsdeel te bouwen volgens de meest geavanceerde technische en artistieke begrippen, dan was er een plaats geschapen, waar echte decoratieve kunst op kon bloeien. Maar decoratief had niet als doelstelling noch als titel der expositie genomen moeten worden.
Deze titel nu is zeer lang: Tentoonstelling van moderne decoratieve en industrieele kunsten. Over industrieele kunst schreven we reeds in de inleiding. Rest nog te bepalen wat er onder „modern" verstaan moet worden.
In de kunsthistorie is gewoonlijk modern alles wat na de gothiek komt. Het is klaar, dat we niet moeten vragen : Wat is modern ; maar wel: Wat is thans modern. Mag ik dienaangaande een citaat nemen uit Architectura van 14-6-'24 : (architectuur der vliegmachines).
„.... het moderne princiep. Het is het beginsel van het licht, van de klaarheid „van het denken, geordend volgens een lijn met juist omschreven doel. Het is „het princiep dat ons in de techniek rechtstreeks voert naar de realisatie; dat niet „denkt aan onnoodige zijwegen; dat alleen het noodige kent — en dat ons in de „kunst verlost van alle pompeus gedoe en van 't gedaas in 'd Blaue hinein, en „dat de soberheid brengt door alle takkenbrekende vruchten in den stroom te „werpen".
Nu we dan de geheele titel ontleed en in onze mars hebben, kunnen we een der monumentale poorten binnen gaan en zien of de expositie dezen titel gestand doet. Is de tentoonstelling „en bloc" werkelijk een decoratie in het stadsbeeld? Mon dieu. Waar men zich ook plaatst, op de place de la Concorde of op de pont de la Concorde of op de pont de l'Alma, overal krijgt men denzelfden triesten indruk van het geheel. Men zou zeggen het is een bouwkunstige kermis. De Seinekade, die anders daar zoo mooi is en waar Oostenrijk en Japan hun restaurants gebouwd hebben (klaarblijkelijk zonder ruggespraak met elkaar) is om te weenen (zonder hoofdletter). — De werkelijke kermis met zijn lange golflijn der rutschbaan (hoewel jammer genoeg hier en daar verdekt door zoogenaamde mooie wanden) is de eenige grootsche lijn der expositie.
Dat teekent den toestand.
Maar laten we binnengaan om in de details te kunnen afdalen. Doch niet door de „porte de la Concorde". Om reden dat men daar niet *door* gaat naar binnen, maar *langs*. Zij is dus net zoo decoratief als onze Muiderpoort. Nemen we den entree voor twee francs door de „porte d'Honneur" bij het Grand Palais.
We zijn dan in de rue des nations en zien dadelijk de vier slechtste pavillons: Het zijn de vier geallieerden:
Italie (stijl Mussolini, veel ruimten en geen Ruimte).
Engeland (Karakter- kleur- en bloedelooze kunst, karnemelk (met water)).
Japan (vieux jeu).

Belgie (een op den top geplaatst beeld is voor de opening weggenomen, want het silhouet was minder slechts zonder haar. Hadden ze liever het gebouw weggenomen; over dat beeld was men misschien niet gevallen.)
Maar meteen herademen we: Mallet Stevens bouwde hier ook zijn „pavillon de toerisme", met een slanke klokketoren van beton. Dit is „reine" betontechniek. Het is latijnsch van sentiment, d.w.z. klaar en zuiver. In de hal achter den toren is tusschen de muren en het zwevende dok, dat langs drie wanden *zonder onderbreking* doorloopt een glasvenster, naar schatting 25 Meter lang. Het gebouw is dus ras echt van karakter.
Hoewel de toren van boven volume en daaronder slechts vlakken bezit is hij toch niet topzwaar, daar de diagonalen in juiste proportie zijn.
Maar ziedaar l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques, kortweg l'Urss genoemd. Het is een houten barak, met onbeklimbare toren, op driehoekige en diagonale grondplanverdeeling, in sombergrijs en vuurrood geschilderd. Het is in een ommezien opgericht voor een bagatel, en was langen tijd de „Clou" der expositie. En dat vlak naast Italië, met z'n meterdikke muren, dat tijd en geld verslonden heeft en waarover niemand spreekt. Als men de reclame als doel der expositie neemt, kan men zeggen dat Rusland in de roos geschoten heeft.
Even verder ligt het *Deensche* pavilloen. Het valt er op door z'n eenvoud. Maar 't is gewilde stijfhoofdige eenvoud, geheel geen eenvoudige eenvoud". De echte eenvoud wordt steeds rijker en dieper bij het terugzien, dit echter steeds armer en stompzinniger. Hoe anders is het met een stuk van Mozart den meester der grootsche weelde in den simpelen vorm; dat wordt steeds nobeler en schooner. (In dit opzicht kan men er ook de „Sjouks Tunisien" van Henri Sauvage tegenover stellen, die den bouwmeester alle eer aandoen).
En deze hang van den Deenschen architect om door simpelheid in 't oog te vallen, is ook het ware niet. Het doet me denken aan een versje (naar ik geloof uit „de jaargetijden van Haydn") dat over jongedochters handelt:

„Vlijtig vroom en zedig zijn
Lokt de flinke vrijers."

Intusschen moet men alle hoogachting hebben voor de interessante lamp, die in de deensche hal hangt. Zij is van garabolische reflectors zóó geconstrueerd, dat het licht diffuus naar alle kanten geworpen wordt en men nergens de bron (electrische gloeilamp) kan te zien krijgen. Het geheel maakt den indruk van een mysterieuse, mechanische bloem, die van het plafond nederhangt.
In deze hal is een landkaart als decoratie toegepast. Een beetje ongelukkig. De Finnen hebben het op het plafond van hun zaal in het Grand Palais beter gedaan en de Zweden in de voorhal van hun pavilloen zeer schoon. Dit schijnt de noordelijke volken erg aan te trekken. Ook de Hollanders hebben er een zwak voor. Reeds in vroeger eeuwen zooals Jan Vermeer van Delft ons wel toont.
Dit nu is geen wonder, want een kaart heeft geen verdichting, doch een waarheid tot grondslag. En de realiteit geeft altijd wendingen en verrassingen, die frisch aandoen en een levendige vormenspraak te voorschijn roepen.
In vogelvlucht zien we *Oostenrijk*, van buiten een reusachtige berlijnsch-zilveren tabaksdoos, doch geen gebouw. Van binnen is het een interessante bazaar, nog al biedermeyerig.
Zweden, dat een beetje koud klassiek, niet ingetogen, maar gereserveerd er uit ziet, heeft op het gazon voor den gevel aan een hooge mast een groote nationale vlag, die tot den grond afhangt. Zelden zag ik een banier zoo'n hevige indruk verwekken. Een stroom van blauw, dat uit de lucht naar beneden golft en op het gras zich uitstort. Ik gaf er de geheele expositie voor.
Polen heeft ook een eenvoudig pavilloen. Dit is „nobele eenvoud". De gevels dragen boven de rij vensters (deuren) een *bekroning* van driehoekige motieven

in laag relief. Dat is zeker uit een nationale gevoelssfeer ontsproten. De Polen bekronen graag alles. De Poolsche Heilige Maagd draagt meestal ook een kroon. Bekroningen van smeedijzer zien we op de hoeken der kristaltoren, die het pavilloen bekroont.

En nu komen we bij de baksteen, het staal van *Hollandsch* kunnen. Wij hebben bloemen op zij ; een bleekveldje van achteren en een vijver (zonder erg) van voren. Verder is het oranje-blanje-bleu geverfd en draagt aan den spiegel de zeven (pardon elf) provinciën van De Ruyter. Het kan dus als nationaal doorgaan. Maar zooals vele buitenlanders meenen, dat allen in Holland in Volendammer broeken loopen, zoo denken nu velen, dat allen bij ons zulke „stalen" huizen bewonen. De indruk die het maakt is overigens zeer verschillend. Terwijl de een de soliditeit prijst, ziet een ander meer de minder goede eigenschappen die veelal (bij ons) de soliditeit vergezellen d.i., de zwaarte, de loomheid, de ernst. En dat zijn dingen, die in het lichte, hooggestemde Parijs werken als „étouffant".

Voor de stierenkop van deze hollandsche leeuw breidt *Tsjecho-Slowakije* een roode lap uit van bloederige fayence op de muren van z'n pavilloen. Dit gebouw heeft wel forsche qualiteiten. Alleen, door een wapenschild vóór en een beeld óp den gevel, die beide zonder proportie tot het geheel staan, wordt dit krachtige gebouw totaal ontmand, en het generaal aanzicht tot nul gereduceerd.

Omstreeks nul, soms er wat onder, is alles wat ten Noorden der Rue des Nations ligt (departementen en steden van Frankrijk). De „Jugendstil" zwaait daar nog steeds z'n scepter. De rozen heggen en de pergola's doen hun best om ons te bekoren ; bloemguirlanden en ovale lijnslierten willen ons omslingeren en ons hart verstrikken. Onnut, alles onnut.

De twintigste eeuwer loopt haastig door; z'n verharde hart wordt niet meer verleid door zulke aftandsche schoonheid.

De Fransche architectuur viert haar hoogtij (en laagtij) op de Esplanade des Invalides. Men ziet er lage gebouwen, men ziet er hooge. Men ziet er een rij mausoleums en men ziet er vier torenhooge restaurants. Men heeft er klassieke invloed, men heeft er renaissance-invloed en men heeft er met moderne inslag. Men heeft er met amerikaansche en met duitsche invloed (München). Maar boven al deze herrie uit rijst ernstig, statig de domkoepel der Invalieden, als een machtig teeken van vroegere grootheid.

We willen ook een rondgang langs de sections der verschillende landen maken. Er is echter zooveel, dat we moeten overgaan tot den telegram-stijl:

Groot Brittania: blijkbaar uitstekende academies, maar slechte kunstenaars. Brittania rule de Waves, ja maar niet de golven van den oceaan der kunst. O.W.-glaswerk.

Zweden: weefwerk, koel, gedistingeerd vol van oude noblesse.

België: erg waalsch, ziet Parijs naar de oogen maar is zelf erg kippig. Slechte Brusselsche modemagazijnen en dure edelsteenen.

Finland: jeugdig sympathiek nationalistisch; alles is anonym (een prachtige stijluitgave van Noorsche Sagen).

Japan: Veel dingen voor zeelui, om mee te nemen naar 't vaderland.

Polen: Alle hoogachting. Dat is daar een groote artistenfamilie. Hun ziel is harmonie, kleur en kracht. En zie de knip- en kleurwerken der kinderen. Om te smullen en jaloersch te zijn.

Holland: Het glaswerk van Joep Nicolaas is een juweel, afgescheiden van de vraag of het decoratieve dan wel vrije kunst is. De rest van de gewone Hollandsche zware erreg soliede natuur.

Tsjecho-Slowakije: Veel glas en kristal werk; ook veel weef en borduurwerk (zou dit verband met elkaar hebben?)

(Slot volgt).

ARCHITECTURA
WEEKBLAD V. H. GENOOTSCHAP, ARCHITECTURA ET AMICITIA'

De heer Mees heeft de Redactie verzocht onderstaand bericht te plaatsen:
„Na dit nummer zal de uitgave van dit blad niet door ons worden voortgezet.
UITGEVERIJ MEES, SANTPOORT".

ARCHITECTURA IN 1926.

Het Bestuur kan de leden mededeelen dat het Genootschapsorgaan van af 1 Januari 1926 zal worden uitgegeven door de firma Ten Hagen te 's Gravenhage. Hiermede zal Architectura een tijd van nieuwe en grootere bloei kunnen tegemoet gaan. In overleg met de redactie zal de uitgever het blad n.l. uitbreiden tot 12 pagina's, zoodat den leden een ruime gelegenheid wordt geboden om artikelen en foto's van werk te plaatsen.

Het blad zal voortaan in de Hollandsche mediaeval gedrukt worden. Door de overgang van het blad zal het eerste nummer eenige dagen later moeten verschijnen, zoodat het eerste nummer van den nieuwen jaargang tegen 8 of 9 Januari is tegemoet te zien.

De redactie van Architectura brengt aan allen, die hebben medegewerkt om de uitgave van het genootschapsorgaan te doen slagen haar dank. Met de vergroote uitgave in 1926 gaat Architectura een nieuwe phase in van haar bestaan. De redactie vraagt reeds thans om de krachtige medewerking van alle leden en verwacht, nu de plaatsingsmogelijkheid van artikelen en foto's verruimd is, groote hoeveelheden belangrijke copy; niet alleen op het gebied der architectuur, maar ook van de terreinen der andere kunsten. Met sterke samenwerking van allen kan het blad een belangrijk punt van vereenigingsleven worden. Hierop hoopt de redactie nog nader terug te komen. Zendt spoedig stof aan het redactie-adres H. C. Verkruysen, Spaarnelaan 40, Heemstede.

De uitgever verzoekt ons mede te deelen, dat de abonnementsprijs voor 1926 *f* 7 zal bedragen.

EXPOSITION INTERNATIONALE DES ARTS DECORATIFS ET INDUSTRIELS MODERNES DOOR TJERK BOTTEMA. *(Slot).*

Denemarken: Fayence zaal met een koele koninklijke sfeer (borden van Jais Nielsen, om van te smullen). Maar voor alles het batikwerk van Sadolin. Een kamer, behangen met op vierkante ramen gespannen katoenen batiks in een enkele kleur (koffie-rood-bruin), dat door een koude-was-behandeling, mooie tintelende gradaties bevat. Bij de Denen is de stemming: empire en directoire.

Oostenrijk: Het troetelkind der expositie. Goede scholen, vlijtige werkers — Wiener werkstätte-kunst.

Zwitserland: Zwaarder, loomer, zwoeler vreemdelingenverkeer-kunst.

Italië: Expressionistische en futuristische tendenzen (Depero). Meesterlijke volkskunst-koppen van Sardinie; „Jugend"-marmerkoppen met Maeterlinck-stemming.

Bij *Turkije* en *Griekenland* zien we bruinzwarte kerels, die druk doen. 't Zijn specimen van een balkanachtige cultuur. Ze verkoopen antiquiteiten en kleedjes.

REDACTIE COMMISSIE:
C. J. BLAAUW
W. KROMHOUT
J. L. M. LAUWERIKS
J. LUTHMANN
J. F. STAAL
H. C. VERKRUYSEN
H. TH. WIJDEVELD

MEDEWERKERS:
DR. ADOLF BEHNE
WIEGER BRUIN
W. M. DUDOK
HERMAN KLOPPERS
C. A. LION CACHET
ER. MENDELSOHN
DR. A. PIT
PROF. R. N. ROLAND HOLST
T. B. ROORDA
MR. J. F. VAN ROIJEN
DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS
DR. KARL WITH

REDACTIE-ADRES:
H. C. VERKRUYSEN
SPAARNELAAN 40
HEEMSTEDE

ADMINISTRATIE VAN HET GENOOTSCHAP: P. C. HOOFTSTRAAT 53. TEL. 27707

UITGEVER: C. A. MEES TE SANTPOORT
ABONNEMENT F 10.- PER JAAR. — LOSSE NUMMERS F 0.40 P. N.

29E JAARGANG
31 DECEMBER 1925

No. en Bladz.

Meubelen Eibink en Snellebrand ..... 28 — 249; 250, 251
Sellhorn en Knautze Tankstelle ..... 28 — 253
Monument Tannenbergslag, W. en J. Kruger ..... 28 — 254
Ontwerpen hefbrug Rotterdam Ir. J. Emmen .. 29 — 258, 259, 260 261, 262, 263
Berckheyde N. Z. Voorburgwal ..... 30 — 266
Heerengracht (foto) ..... 30 — 267
Damhotel v. d. Mey ..... 31 — 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280
Amiens, kathedraal ..... 32 — 282
Frontberüstung von Karweik ..... 32 — 286, 287, 288
Abdij Mont St. Michel ..... 33 — 290
Rietveld Winkelpui ..... 33 — 295
Inzendingen prijsvraag Friesche bouwkring .. 35 — 306, 307, 308, 309, 310, 311
Rioleeringsgemaal Ruysdaelkade ..... 36 — 314, 315
Steenverband ..... 36 — 317
Lingelbach. Dam tijdens bouw Stadhuis ..... 38 — 330
Saenredam. Het oude Stadhuis ..... 38 — 330
Waterwegen Amsterdam ..... 38 — 331
Schetsteekeningen Wijdeveld, Waterverkeer ..... 38 — 332, 333
W. van de Velde. Gezicht op het IJ ..... 38 — 335
Breitner. Gezicht op het Damrak ..... 38 — 337
Reguliersgracht—Keizersgracht (foto) ..... 38 — 339
Charlier Basrelief ..... 39 — 341, 342, 343
„ Grafmonument ..... 40 — 349, 350
Theo van Reyn, Beeld stadhuis Haarlem ..... 41 — 357, 358, 359
Dr. H. P. Berlage. First Church of Christian Scientist .. 41 — 361, 362, 363
Snellebrand; Reisschetsen Parijsche tentoonstelling ..... 42 — 365, 366, 367
Troelstra-oord ..... 43 — 373, 374, 375
Prof. Dr. A. J. Der Kinderen (portret) ..... 45 — 389
Paviljoen Rusland Parijs ..... 45 — 394
Paviljoen Oostenrijk „ ..... 45 — 395
Jiddisches Kammertheater Moskau decor ..... 47 — 405
„ „ „ figuren ..... 47 — 406, 407, 408, 409
Theater Meyerhold (constructie) ..... 47 — 410
Popowa, theaterontwerp ..... 47 — 411
Lalique, fontein Parijsche tentoonstelling ..... 47 — 412
Torenhuizen Stuttgart ..... 48 — 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421
J. Luthmann. Raadhuis a/d hofvijver ..... 49 — 425, 426, 428, 430, 431
G. W. Reisschetsen Brugge ..... 50 — 437, 438, 439
Havermans *Kalenderblad* ..... 51 — 452
Van de Vecht *Kalenderblad* ..... 51 — 453

INHOUD VAN DEN JAARGANG 1925 ALPHABETISCH GERANGSCHIKT NAAR DE TITELS.

No. en Bladz.

Ambrogio Milaan (M. H. Nederburgh) ..... 22 — 198
Architectonische meubelen (J. M. v. Hardeveld) ..... 23 — 215
Apologie (M. Speyer) ..... 26 — 235
Aesthetische mogelijkheden in foto en film (H. C. Verkruysen) 30 — 271, 34 — 303
A. et A. er op of eronder (A. Boeken) ..... 37 — 322
Amsterdam (Dr. F. H. Fischer) ..... 38 — 334
Amsterdammer, weest als uw stad (Jan de Meyer) ..... 38 — 337
Afsluiting en droogmaking der Zuiderzee. Verslag lezing van den heer de Blocq van Kuffeler (J. Zietsma) ..... 42 — 370

No. en Bladz.

Bijenkorf-prijsvraag den Haag. (J. Gratama) ..... 1 — 2
Bouwkunst en diplomatie (Ir. P. H. Endt) ..... 7 — 69
Boudoir van het Expressionisme. (Het) (v. d. Eeckhout) ..... 8 — 75
Binnendeur kozijnen deur (P. V.) ..... 13 — 127
Bouwkunst en Vriendschap; bestuursverkiezing ..... 13 — 128
Berlage, Messel, Wagner (Dr. A. Behne) ..... 13 — 121
Bestuur, over het Vereenigingsleven ..... 15 — 138
Bescherming v.d. architectentitel (J. B. v. Loghem) ..... 15 — 139
Base à créer enz. (Jancu) ..... 15 — 141
Boekbespreking ..... 18 — 168; 50 — 441
Buffalo (E. Mendelsohn) ..... 24 — 217
Bebouwing midden-Damterrein ..... 25 — 232
Bouwkunst en Vriendschap, Prijsvraag ..... 26 — 236; 28 — 249; 47 — 409
Bouwraad Utrecht. (Beoordeeling) ..... 27 — 245
Bazel's (de) werk in het toekomstig museum voor bouwkunst (Dr. J. Six) ..... 33 — 293
Bouwraad (Kees Kuiler) ..... 33 — 295; 34 — 303
Borculo (Request) ..... 36 — 316
Borculo (G. Westerhout) ..... 39 — 346
Borculo (van Hardenbroek) ..... 41 — 362
Borculo Vragenlijst Orgaan: Klei ..... 48 — 423
Burcht en klooster. Voordracht van Dr. van Holk. Verslag van J. F. S. 51 — 449

Chineesche schilderkunst (H. C. Verkruysen) ..... 1 — 12; 2 — 18
Contributiebetaling (Bestuur) ..... 3 — 36; 5 — 54; 6 — 64
Columbarium Westerveld (Redactie) ..... 8 — 77
Confucius (Citaten) ..... 28 — 256, 35 — 311
Church for Christ Scientist (Dr. Berlage) ..... 41 — 360

Dakbeplanting (Dr. J. Six) ..... 3 — 33
Detroit (Erich Mendelsohn) ..... 18 — 161
Damhotel van der Meij (J. Boterenbrood) ..... 31 — 273
Doode punt (Het) (Ir. J. B. van Loghem) ..... 42 — 365
Der Kinderen (Prof. Dr. A. J.) Ter nagedachtenis (W. J. M. v. d. Wijnpersse) ..... 45 — 389
Excursie Eindhoven (Bestuur) ..... 21 — 196
„ Ned. Inst. Volkshuisv. en Stedebouw ..... 36 — 316
Exposition Internationale enz. (Tjerk Bottema) ..... 51 — 454; 52 — 457

Flitsen ..... 13 — 128; 14 — 133
Frontberüstung von Erich Karweik ..... 32 — 286
Friesche bouwkring (Studieprijsvraag) ..... 35 — 305

Glasramen te Chartres (Prof. R. N. Roland Holst) ..... 2 — 13
Geschil prijsvraag winkelgalerij L. v. Meerdervoort (P. P. C.) ..... 5 — 51
Gesprekken met beeldhouwers I (Hildo Krop) (v.d. Eeckhout) ..... 10 — 98
„ „ „ II Raedeker (v. d. Eeckhout) ..... 11 — 105
„ „ „ III Polet (v. d. Eeckhout) ..... 12 — 116
Gewapend metselwerk (P. V.) ..... 12 — 119
Genootschapsleven (J. W. Dinger) ..... 19 — 172

No. en Bladz.

Gebouw Volkenbond (Redactie) ..... 11 — 112
Gedenken en voorwaarts zien (Th. H. Wijdeveld)..... 38 — 331

Hoofd-architect (Red.) ..... 4 — 44
Hegel (Uit Aesthetik) (H. C. Verkruysen)..... 5 — 55; 7 — 70; 17 — 157
Hooger bouwkunstonderwijs. Groot ontwerp. Honekamp, Polet, Brouwer en Teunisse (W. N. Dudok) ..... 10 — 92
Haarlemsche school inzending Parijs ..... 10 — 101; 11 — 109
Hooger bouwkunst onderwijs groot ontwerp (Red.) ..... 15 — 143
Holle muren van baksteen (W. B.) ..... 16 — 150
Honorarsysteem (E. Mendelsohn) ..... 27 — 241
Herbouw in den achterhoek (Ir. P. H. Endt) ..... 40 — 356

Indische Reisschetsen van Dr. Berlage (T. B. Roorda) ..... 4 — 37
International city and regonial planning conference ..... 9 — 87
Ingenohl (Jonas) Ter herdenking van (Jan de Meyer) ..... 32 — 285
Indrukken van de Parijsche Tentoonstelling (Max Speyer) 43 — 378; 44 — 386 45 — 394; 46 — 402; 47 — 410; 49 — 436; 50 — 445

Jaarverslag v. d. Permanente Prijsvraag Commissie ..... 5 — 48
Jubileum van Amsterdam (H. C. Verkruysen) ..... 38 — 329
Jubileum A. van Walen ..... 44 — 381
Japan von Heute ..... 45 — 393

Kruising van gedachten (J. B. van Loghem) ..... 3 — 33
Kunstnijverheid en Weeldebelasting. Request van de V. A. N. K. ..... 21 — 194
Kinderlijke (Het) in de aanschouwing en misplaatste ernst. (H. C. Verkruysen) ..... 28 — 255
Koninginnebrugontwerp Rotterdam (Ir. J. Emmen) ..... 29 — 257
Konijnenburg W. v., De aesthetische Idee (citaat) ..... 37 — 328
Klei, Vragenlijst in zake Borculo ..... 48 — 423

Loodgieterswerkz. Kon. besl. (Redactie) ..... 8 — 78
Laren's koperen feest (Ir. J. B. v. Loghem)..... 26 — 233
Ligging (de) van het koninklijk paleis en van de handelmaatschappij (Dr. J. Six) ..... 30 — 265

Museum van bouwkunst (Kern voor een) (Dr. J. Six)..... 7 — 65
„ „ „ „ „ (W. Kromhout) 9 — 81; 10 — 89; 11 — 103
Mededeelingen (bestuur) ..... 10 — 102; 12 — 120; 16 — 152; 21 — 192; 25 — 232; 30 — 271; 32 — 288; 34 — 297; 36 — 316; 38 — 340; 44 — 381
Muren op draagbalken (P. V.)..... 9 — 86
Mededingers naar de Kroon (Ibsen) Citaat ..... 26 — 237
Meubelen (Eibink en Snellebrand) ..... 28 — 249
Moskauer Theater (Dr. A. Behne) ..... 47 — 405

Naschrift Tent. Parijs Ned. afd. ..... 1 — 11
Naschrift Museum bouwkunst Dr. Six (Red.) ..... 7 — 69
Nationale Schildersschool ..... 8 — 78
Naschrift Museum bouwk. Kromhout (Red.) ..... 11 — 105
„ bij une base à créer (Jancu) ..... 15 — 143
„ bij Luthmann, wettelijke bescherming enz. ..... 21 — 191

No. en Bladz.

Naar aanleiding van de besprekingen (Kurvers) ..... 32 — 213
Nederland te Parijs (H. C. Verkruysen) ..... 25 — 225
Natuurdecor en massaregie (H. C. Verkruysen) ..... 36 — 318
Normalisatie v. d. baksteen (J. W. Janzen) ..... 43 — 376
Nieuwe raadhuis (Het) aan den hofvijver (J. Luthmann) ..... 49 — 425

Opstanding (Ir. J. B. van Loghem) ..... 16 — 147
Over opvattingen enz. bij monumentale opdrachten (Prof. R. N. Roland Holst) ..... 39 — 341; 40 — 349
Onderscheidingen tentoonstelling Parijs ..... 44 — 382
Oude 's Hertogenbossche herinnering (v.d. Eeckhout) ..... 46 — 397
Oproeping candidaten bouwk. opzichter ..... 49 — 429

Parijsche schetsen I. (J. Luthman) ..... 2 — 16
Prix de Rome (Redactie) ..... 2 — 23
Pyramiden en raadhuizen (W. Sligting) ..... 9 — 82
Prijsvraag brievenhoofd O. H. C. ..... 9 — 84; 17 — 160
„ Roode Kruis P. P. C. ..... 13 — 126
„ Koninginnebrug ..... 17 — 158
„ Zilveren Voetbal Commissie .... 22 — 208; 28 — 250; 36 — 318
„ Ned. Olymp. Comité ..... 22 — 208; 37 — 325
„ Associazione Artistica enz. ..... 25 — 230; 45 — 392
„ Bouwkunst en Vriendschap ..... 26 — 236; 28 — 249; 47 — 409
„ Olympische medaille ..... 26 — 237; 30 — 267; 48 — 424
„ St. Lucas (Goudsmit-behangsel) .. 30 — 266; 269; 37 — 325; 42 — 366
„ Reclame Heck's Lunchroom ..... 30 — 270
„ Rokin..... 35 — 312
„ Troelstra oord ..... 38 — 340, 43 — 373
„ Affiche: „Voor jong Nederland" ..... 40 — 355, 41 — 364
„ Operagebouw Wagner vereeniging ..... 43 — 377, 44 — 385
„ C. en A. Brenninkmeyer (J. Zietsma) ..... 45 — 391
Portefeuille Sier- en Nijverheidskunst ..... 30 — 270

Rokin prijsvraag ..... 3 — 36, 35 — 312
Rokin prijsvraag (Corn. v. Gelder, ingezonden)..... 4 — 40
Royaards schouwburg ..... 9 — 88; 37 — 327
Raamkozijn met naar beneden schuivend raam (P. V.) ..... 10 — 101
Request Rotterdamsche vereenigingen ..... 28 — 252
Reisindrukken uit Noord-Frankrijk (A. F. v. d. Wey).... 32 — 281; 33 — 289
Request olympische spelen ..... 34 — 297
„ vakbonden School voor Bouwkunde te Haarlem ..... 36 — 313
Rioleeringsgemaal Ruysdaelkade (Red.)..... 36 — 314
Request School voor Bouwkunde enz. v. d. Maatsch. van Nijverheid 40 — 354
Reorganisatievoorstellen commissie van drie ..... 42 — 369
Request in zake het Pesthuis ..... 49 — 433

Sluis, Nieuwe Meer (Redactie)..... 2 — 21, 4 — 44
Spreuken (H. C. Verkruysen) ..... 2 — 23; 8 — 80; 17 — 160
St. Joanne decor van Wijdeveld (H. C. Verkruysen) ..... 3 — 25
Schemering van het schoone (H. C. Verkruysen) ..... 7 — 73

No. en Bladz.

Schoorsteenen (P. V.) ..... 14 — 132
Schiff (das) (Erich Mendelsohn) ..... 16 — 145
Stedebouwkundig probleem van A'dam's binnenstad (H. Cleyndert Azn.) 18 — 163; 19 — 175; 20 — 185; 21 — 192
Stedebouw-prijsvraag Helsingfors (W. B.) ..... 23 — 209
Studieprijsvraag Friesche bouwkring ..... 35 — 305
School voor Bouwkunde enz. Haarlem bedreigd ..... 32 — 285
„ „ „ „ Request der vakbonden ..... 36 — 313
„ „ „ „ „ „ v/d. Maatsch. v. Nijverheid .. 40 — 354
Steenverband (W. B.) ..... 36 — 317
Spiegelbeelden (A. van Collem) ..... 42 — 368
Stedebouwkundige problemen Amerika: in Verslag lezing Ir. A. Keppler 49 — 430
Sowjet-Rusland (Ir. J. B. van Loghem) ..... 51 — 453

Tentoonstelling G. W. Dijsselhof (Red). ..... 5 — 54
„ Parijs Ned. Afd. (J. de Bie Leuveling Tjeenk) ..... 1 — 9
„ „ School voor Bouwkunde enz. Haarlem 10 — 101; 11 — 109
„ „ Officiëele opening ..... 14 — 136
„ „ (C. J. Blaauw) ..... 19 — 169
„ „ (Schrijven van den heer Roland Holst aan den heer Tjeenk) ..... 25 — 226
„ „ Onderscheidingen ..... 44 — 382
„ „ Afd.-Gebouwen P. W. Amst. (A. R. Hulshoff) 45 — 392
„ Werk afgevaardigde leden .....44 — 384; 46 — 401
„ Bouwkunst Hilversum ..... 44 — 385
„ Moskou ..... 45 — 390
Technische rubriek (Redactie) ..... 9 — 85
„ „ Muren op draagbalken (P. V.) ..... 9 — 86
„ „ Kozijn met naar beneden schuivend raam (P. V.) 10 — 101
„ „ Verankering van balken in spouwmuren (P. V.) 11 — 110
„ „ Binnendeurkozijn en deur (P. V.) ..... 13 — 127
„ „ Gewapend metselwerk (P. V.) ..... 12 — 119
„ „ Schoorsteenen P. V.) ..... 14 — 132
„ „ Steenverband (W. B.) ..... 36 — 317
„ „ Holle muren van baksteen (W. B.) ..... 16 — 150
„ „ Treden van beton-trappen (A. C. A. Rotgans) ... 15 — 140
Tijdschriften bespreking (W. B.) 2 — 23; 4 — 44; 5 — 54; 7 — 71; 14 — 136 15 — 144; 17 — 159; 20 — 187; 22 — 207; 24 — 224; 26 — 240; 28 — 253; 31 — 279; 50 — 443
Ta-ta-ta-tu (W. B.) ..... 15 — 137
Twee affiches (J. A. v. d. Boom) ..... 27 — 243
Tentoonstellingsraad (Rekening over 1924) ..... 32 — 288
Torenhuizen, Stuttgart (J. Luthmann) ..... 48 — 413

Voorwoord 29en jaargang (Red.) ..... 1 — 1
Vragen en antwoorden (Red.) ..... 1 — 11; 2 — 22; 9 — 87; 11 — 112
Volkenbondsgebouwprijsvraag ..... 5 — 47
Vergadering leden (notulen) 19 Dec. '24 ..... 3 — 35
„ „ (verslag) 26 Mrt '25 ..... 14 — 133
„ „ „ 20 Apr. 25 ..... 17 — 160

No. en Bladz.

Vergadering afgevaardigde leden ..... 21 — 192
„ bestuur 20 Mei '25 (kort verslag) ..... 21 — 192
„ leden 20 April '25 (notulen) ..... 22 — 203
„ „ 4 Juni '25 (kort verslag) ..... 26 — 236
„ „ 2 Nov. '25 (notulen) ..... 46 — 398
V.A.N.K. Jaarboek ..... 26 — 234
„ Request in zake weeldebelasting ..... 21 — 194
„ Jaarverslag 1924 ..... 34 — 298
Verificatie commissie ..... 23 — 216
Verankering van balken in spouwmuren (P. V.) ..... 11 — 110
Vlaamsche steden (G. W.) ..... 50 — 437

Waarheidsliefde in gebouw en bouwer (C. J. Blaauw) ..... 5 — 45
Woningbouwontwerp van J. M. v. d. Mey in West (C. J. Blaauw).... 6 — 57
Wettelijke bescherming v.d. arch. titel (C. J. Blaauw) 14 — 129; 16 — 148; 22 — 206 (naschrift)
„ „ „ „ (J. Luthmann) 21 — 189; 22 — 206
Wright (E. Mendelsohn) ..... 17 — 153
Wording der kunst (De) (H. C. Verkruysen) ..... 20 — 181
Wederwoord aan den heer Blaauw (J. Luthmann) ..... 25 — 229
Wat is decoratieve kunst? (T. Bottema) ..... 37 — 321
Walen (v.) 40-jarig jubileum ..... 44 — 381
Wrightboek Wendingen (Th. H. Wijdeveld) ..... 48 — 420

Zuiderzeepolders (J. B.) ..... 12 — 113

INHOUD VAN DEN JAARGNAG 1925.

Alphabetisch gerangschikt naar de namen der medewerkers.

No. en Bladz.

Behne (Dr. Adolf) Moskauer Theater ..... 47 — 405
„ „ Berlage, Messel, Wagner ..... 13 — 121
Berlage (Dr. H. P.) First Church of Christien Scientist ..... 41 — 360
Bestuur Contributiebetaling ..... 3 — 36; 5 — 54; 6 — 64
„ Mededeelingen 10 — 102; 12 — 120; 16 — 152; 21 — 192; 25 — 232 30 — 271; 32 — 288; 34 — 297; 36 — 316; 38 — 340; 44 — 381
„ Excursie Eindhoven ..... 21 — 196
„ Verslag 1e Secretaris over 1924 ..... 24 — 223
„ „ penningmeester over 1924 ..... 24 — 222
„ Iets meer dan een verslag van den redacteur van Wendingen in 1924 ..... 24 — 220
„ Voorstellen ..... 28 — 253
Blaauw (C. J.) Waarheidsliefde in gebouw en bouwer ..... 5 — 45
„ „ Woningbouw-ontwerp van J. M. v. d. Mey in A'dam West 6 — 57
„ „ Het platte dak in de architectuur ..... 11 — 112
„ „ Wettelijke bescherming v. d. architectentitel 14 — 129; 16 — 148
„ „ Naschrift bij Luthmann: Wettelijke bescherming enz. .. 22 — 206
„ „ Tentoonstelling Parijs ..... 19 — 169
Boeken A. A. et A. er op of eronder ..... 37 — 322
Boom (J. A. v. d.) Twee affiches ..... 27 — 243
„ „ Boekbespreking ..... 50 — 441
B. (J.) Zuiderzeepolders ..... 12 — 113

No. en Bladz.

B. (J.) Damhotel v. d. Mey ..... 31 — 273
Bottema (Tjerk) Wat is decoratieve kunst? ..... 37 — 321
„ „ Exposition internationale enz. ..... 51 — 454; 52 — 457
Brouwer (W. C.) Ingezonden ..... 30 — 268
B. (W.) Tijdschriftenbespreking ....2 — 23; 4 — 44; 5 — 54; 7 — 71; 14 — 136; 15 — 144; 17 — 159; 20 — 187; 22 — 207; 24 — 224; 26 — 240 28 — 253; 31 — 279; 50 — 443
„ „ Ta-ta-ta-tu ..... 15 — 137
„ „ Holle muren van baksteen ..... 16 — 150
„ „ Stedebouwprijsvraag voor Helsingfors ..... 23 — 209
„ „ Steenverband ..... 36 — 317
„ „ Verslag lezing Ir. A. Keppler over Stedebouwkundige problemen in Amerika ..... 49 — 430
Cleyndert (H.) Stedebouwkundig probleem van A'dam's binnenstad 18 — 163; 19 — 175; 20 — 185; 21 — 192
Collem (A. v.) Spiegelbeelden. ..... 42 — 368

De Bie Leuveling Tjeenk (J.) Tentoonstelling Parijs Ned. Afd. ..... 1 — 9
Dinger (J. W.) Genootschapsleven ..... 19 — 172
Dudok (W. M.) Groot-ontwerp Hooger-Bouwk. Onderwijs ..... 10 — 92

Eeckhout (v. d.) Boudoir van het expressionisme ..... 8 — 75
„ „ Gesprekken met beeldhouwers I (Krop) ..... 10 — 98
„ „ Gesprekken met beeldhouwers II (Raedeker) ..... 11 — 105
„ „ „ „ „ III (Polet) ..... 12 — 116
„ „ Oude 's Hertogenbossche herinneringen ..... 46 — 397
Eibink en Snellebrand. Meubelen ..... 28 — 249
Emmen (Ir. J.) Hefbrugontwerp, Koninginnebrug Rotterdam ..... 29 — 257
Endt (Ir. P. H.) De herbouw in den achterhoek ..... 40 — 355
„ „ Bouwkunst en diplomatie ..... 7 — 69

Fischer (Dr. F. H.) Amsterdam ..... 38 — 334

Gratama (J.) Bijenkorfprijsvraagontwerpen ..... 1 — 2
Gelder (Con. v.) Rokinprijsvraag ..... 4 — 40

Hardenbroek (van) Borculo ..... 41 — 363
Hardeveld (J. M. v.) Architectonische meubelen ..... 23 — 215
Hulshoff (A. R.) P. W. van Amsterdam op de tent. te Parijs ..... 45 — 392

Ibsen Uit: Mededingers naar de kroon ..... 26 — 237

Jancu (Marcel) Une base à créer enz. ..... 15 — 141
Janzen (J. W.) Normalisatie van den baksteen ..... 43 — 376

Karweik (E.) Frontberüstung ..... 32 — 286
Kromhout (W.) Kern voor een Museum van bouwkunst 9 — 81; 10 — 89; 11 — 103
Kuiler (Kees) Bouwraad Utrecht ..... 33 — 295; 34 — 303
Kurvers (A.) Naar aanleiding van de besprekingen ..... 23 — 213

Loghem (Ir. J. B. v.) Kruising van gedachten ..... 3 — 33
„ „ Bescherming v.d. architectentitel ..... 15 — 139
„ „ Opstanding ..... 16 — 147
„ „ Laren's koperen feest ..... 26 — 233
„ „ Het doode punt ..... 42 — 365

No. en Bladz.

Loghem (Ir. J. B. v.) Sowjet-Rusland ..... 51 — 453
Luthmann (J.) Wederwoord aan den heer Blaauw ..... 25 — 229
„ „ Wettelijke bescherming v/d architectentitel 21 — 189; 22 — 206
„ „ Parijsche schetsen I ..... 2 — 16
„ „ Torenhuizen te Stuttgart ..... 48 — 413
„ „ Het nieuwe raadhuisplan v.d. hofvijver ..... 49 — 425

Meyer (Jan de) Ter herdenking van Jonas Ingenohl ..... 32 — 285
„ „ Amsterdammer weest als uw stad ..... 38 — 337
Mendelsohn (Erich) Das Schiff ..... 16 — 145
„ „ Frank Lloyd Wright ..... 17 — 153
„ „ Detroit ..... 18 — 161
„ „ Buffalo ..... 24 — 217
„ „ Honorarsystem ..... 27 — 241

Perm. prijsvr. Comm. Jaarverslag 1924 ..... 5 — 48
„ „ „ Geschil winkelgalerij Laan v. Meerdervoort 5 — 51
„ „ „ Affiche Roode Kruis ..... 13 — 126
„ „ „ Ned. Olympisch Comité-medaille 22 — 208; 26 — 237 30 — 267; 37 — 325; 48 — 424
„ „ „ St. Lucas-Goudsmit, behangsel 30 — 266 en 269; 37 — 325; 42 — 366
„ „ „ Reclame Heck's Lunchrooms ..... 30 — 270
„ „ „ Affiche „Voor Jong Nederland" 40 — 270; 41 — 364; 43 — 377
„ „ „ C. en A. Brenninkmeyer ..... 45 — 392
„ „ „ Samenstelling Commissie ..... 30 — 270

Redactie Voorwoord 29e jaargang ..... 1 — 1
„ Vragen en antwoorden rubriek .... 1 — 11; 2 — 22; 9 — 87
„ Naschrift Tent. Parijs Ned. afd. ..... 1 — 11
„ „ Museum voor Bouwkunst (Dr. J. Six) ..... 7 — 69
„ „ „ „ „ (W. Kromhout) ..... 11 — 105
„ „ Une base à créer enz. ..... 15 — 143
„ „ Wettelijke bescherming enz. (J. Luthmann) ..... 21 — 191
„ Sluis Nieuwe Meer ..... 2 — 21; 4 — 44
„ Prix de Rome ..... 2 — 23
„ Rokin-prijsvraag ..... 3 — 36
„ Hoofd-architect ..... 4 — 44
„ Prijsvraag Volkenbondsgebouw ..... 5 — 47
„ Tentoonstelling S. W. Dijsselhof ..... 5 — 54
„ Columbarium Westerveld ..... 8 — 77
„ Kon. besluit Loodgieterswerkzaamheden ..... 8 — 78
„ Nationale schildersschool ..... 8 — 78
„ Technische rubriek ..... 9 — 85
„ Gebouw Volkenbond ..... 11 — 112
„ H. Bouwk. Onderw. Groot-ontw. Honekamp Polet ..... 15 — 143
„ Bericht Min. v. O.K. en W. Prijsvr. Volkenb. geb. ..... 15 — 144
„ Mr. M. J. Duparc ..... 23 — 209
„ Jaarboek V.A.N.K. 1924 ..... 26 — 234
„ Rioleeringsgemaal Ruysdaelkade ..... 36 — 314
„ Onderscheiding Mr. De Bie Leuveling Tjeenk te Parijs 43 — 375
Reyn (Theo v.) Beeld van het stadhuis te Haarlem ..... 41 — 357

		No. en Bladz.
Roland Holst (Prof. R. N.)	Glasramen te Chartes	2 — 13
„ „ „	Schrijven aan den heer De Bie Leuveling Tjeenk	25 — 226
„ „ „	Over zuivere en onzuivere opvattingen bij de aanvaarding en uitvoering van monumentale opdrachten...	39 — 341; 40 — 349
Roorda (T. B.)	Indische reisschetsen van Dr. Berlage	4 — 37
Rotgans (A. C. A.)	Treden van beton-trappen	15 — 140
Six (Jhr. Dr. J.)	Dakbeplanting	3 — 33
„ „	Kern voor een Museum van Bouwkunst	7 — 65
„ „	De ligging van het koninklijk paleis en van de Handelmaatschappij	30 — 265
„ „	De Bazel's werk in het toekomstig Museum voor Bouwkunst	33 — 293
Sligting (W.)	Pyramiden en raadhuizen	9 — 82
Snellebrand (en Eibink)	Meubelen	28 — 249
Speyer, M.	Apologie	26 — 235
„ „	Indrukken van de Parijsche tentoonstelling	43 — 378; 44 — 386; 45 — 394; 46 — 402; 47 — 410; 49 — 436; 50 — 445
S. (J. F.)	Verslag voordracht Dr. v. Holk over Speyler's philosofie	51 — 449
Verkruysen (H. C.)	Chineesche schilderkunst	1 — 12; 2 — 18
„ „	Spreuken	2 — 23; 8 — 80; 17 — 160
„ „	St. Joanne Decor Th. H Wijdeveld	3 — 25
„ „	Uit Hegel's Aesthetik	5 — 55; 7 — 70; 17 — 157
„ „	Over de schemering van het schoone	8 — 73
„ „	De wording der kunst	20 — 181
„ „	Nederland te Parijs	25 — 225
„ „	Het kinderlijke in de aanschouwing en misplaatste ernst	28 — 255
„ „	De aesthetische mogelijkheden van foto en film	30 — 271; 34 — 303
„ „	Natuurdécor en massaregie	36 — 318
„ „	Jubileum van Amsterdam	38 — 329
V. (P.)	Muren op draagbalken	9 — 86
„ „	Kozijn met naar beneden schuivend raam	10 — 101
„ „	Verankering van balken in spouwmuren	11 — 110
„ „	Binnendeurkozijn en deur	13 — 127
„ „	Gewapend metselwerk	12 — 119
„ „	Schoorsteenen	14 — 132
Wey (A. F. v. d.)	Reisindrukken uit Noord-Frankrijk	32 — 281; 33 — 289
Westerhout (G.)	Borculo	39 — 346
W. (G.)	Vlaamsche steden	50 — 437
„ „	Tijdschriften	50 — 443
Wijdeveld (Th. H.)	Gedenken en voorwaartszien	38 — 331
„ „	Inleiding Wrightboek	48 — 420
Wijnpersse (W. J. M. v. d.)	Ter nagedachtenis aan Prof. Dr. A. J. Derkinderen	45 — 389
Zaalberg (H.)	Kunstaardewerkfabriek „de Rijn" (Ingezonden)	37 — 326
Zietsma (J.)	Verslag lezing Zuiderzeewerken	42 — 370
„ „	Prijsvraag C. en A. Brenninkmeyer	45 — 391